

Adam Burakowski

Historia

Dictatura lui
Nicolae Ceaușescu
1965-1989

— ◆ —
Geniul Carpaților

POLIROM

Adam Burakowski

Dictatura lui Nicolae Ceaușescu

Geniul Carpaților

Traducere de Vasile Moga

Prefață de Stejărel Olaru

POLIROM
2011

Adam Burakowski, *Geniusz Karpat. Dyktatura Nicolae Ceaușescu (1965-1989)*

© 2011 by Editura POLIROM, pentru ediția în limba română

BIBLIOTECA

INSTITUTULUI POLONEZ DIN BUCUREȘTI

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

ISBN ePub: 978-973-46-2578-9

ISBN PDF: 978-973-46-2579-6

ISBN print: 978-973-46-1963-4

Coperta: Radu Răileanu

Pe copertă: Vasile Pop-Negreșteanu, *Omagiu*, ulei pe pânză (detaliu), © VISARTA, București, 2011

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright și este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informației, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsește penal și/sau civil în conformitate cu legea în vigoare.

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată în colaborare cu elefant.ro

ADAM BURAKOWSKI (n. 1977) – doctor în științe politice, absolvent al Institutului de Istorie al Universității din Varșovia (2001) și al Institutului de Studii Est-Europene al Universității din Varșovia (2004). În 2003 a efectuat stagii la Cold War International History Project din cadrul Woodrow Wilson International Center for Scholars din Washington, respectiv la Ambasada Republicii Polone din București. Din 2004 este asistent, iar din 2007 lector la Institutul de Studii Politice al Academiei Poloneze de Științe. Între 2006 și 2010 a fost director adjunct al postului de radio Polonia International. Din 2009 face parte din consiliul de gestionare a proiectului rețelei europene de radio Euranet. Este coautor (împreună cu Aleksander Gubrynowicz și Paweł Ukielski) al cărții *1989 – Toamna Națiunilor* (Varșovia, 2009).

Lista abrevierilor

A MSZ RP Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Polone
A MZV CR Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Cehia
ANIC Arhivele Naționale Istorice Centrale
BP Biroul Permanent
CAER Consiliul de Ajutor Economic Reciproc
CAP Cooperativă Agricolă de Producție
CC Comitetul Central
CD Corpul Diplomatic
CE Comitetul Executiv
CIA Central Intelligence Agency
CNSAS Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității
CPEx Comitetul Politic Executiv
CPUS Consiliul Politic Unional de Stat
CSCE Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa
CSS Consiliul Securității Statului
DGIE Direcția Generală de Informații Externe
DGSP Direcția Generală a Securității Poporului
DIE Departamentul de Informații Externe
DSS Departamentul Securității Statului
FDUS Frontul Democrației și Unității Socialiste
FMI Fondul Monetar Internațional
FSN Frontul Salvării Naționale
FUS Frontul Unității Socialiste
GAS Gospodărie Agricolă de Stat
ICE Întreprindere de Comerț Exterior
KGB Komitet Gosudarstvennoi Bezopasnosti (Comitetul Securității Statului)
MAE Ministerul Afacerilor Externe
MAI Ministerul Afacerilor Interne
MAN Marea Adunare Națională
MNIR Muzeul Național de Istorie a României
MGIMO Moskovskuu Giszdarstvebbîi Institut Mejdunarodnîh Otnoşenii (Institutul de Stat pentru Relații Internaționale din Moscova)
MT Meditația Transcendentală
NKVD Narodnîi Komissariat Vnutrennih Del (Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne)

OB Organizația de bază (de partid)
ONU Organizația Națiunilor Unite
PCB Partidul Comunist Bulgar
PCC Partidul Comunist Cehoslovac
PCR Partidul Comunist Român
PCUS Partidul Comunist al Uniunii Sovietice
PMR Partidul Muncitoresc Român
PMSU Partidul Muncitoresc Socialist Ungar
PNB Produs Național Brut
PNF Partidul Național-Fascist
PNL Partidul Național-Liberal
PNȚ Partidul Național-Țărănesc
PSD Partidul Social-Democrat
RDG Republica Democrată Germană
REL Radio Europa Liberă
RPB Republica Populară Bulgară
RPC Republica Populară Chineză
RPDC Republica Populară Democrată Coreeană
RPP Republica Populară Polonă
RPU Republica Populară Ungară
RSC Republica Socialistă Cehoslovacă
RSFI Republica Socialistă Federativă Iugoslavia
RSR Republica Socialistă România
SLOMR Sindicatul Liber al Oamenilor Muncii din România
SRI Serviciul Român de Informații
SSI Serviciul Special de Informații
UASR Uniunea Asociațiilor Studentești din România
UGSR Uniunea Generală a Sindicatelor din România
UM Unitate Militară
URSS Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
US Uniunea Scriitorilor
UTC Uniunea Tineretului Comunist
UTM Uniunea Tineretului Muncitor

Prefață

Cu ceva ani în urmă, într-o perioadă când cercetătorii care studiau istoria comunismului românesc și a Securității erau solidari în suferința lor, a pășit în biroul pe care îl împărțeam cu un prieten un tânăr polonez care își anunțase în prealabil vizita în București. Nu era timid, dar nici expansiv. Mai degrabă extrem de atent cu cei din jur. Vorbea limba română, era un bun cunoscător al istoriei comunismului românesc și dornic să afle felul în care noi, colegii din București, ne desfășuram munca. Îmi aduc aminte că la prima noastră întâlnire i-am pus mai multe întrebări despre Polonia decât el mie despre România, întrebări la care mi-a răspuns cu acuratețea cercetătorului atent la detalii și interesat de găsirea unor explicații potrivite, judicioase.

Odată cu trecerea anilor m-am împrietenit cu Adam Burakowski, căci despre autorul acestei cărți este vorba. Tânărul polonez a devenit între timp un specialist consacrat în istoria comunismului din Europa Centrală și de Est. De asemenea, Burakowski este un excelent cunoscător al istoriei serviciilor secrete din fostele țări comuniste europene, dedicând timp prețios cercetării arhivelor polițiilor politice din aceste țări. Urmărește permanent și îndeaproape reformele care au loc în cadrul acestor structuri și nu ezită să critice, să interpreteze sau să aprecieze evoluțiile acestor reforme. Nu în ultimul rând, ca orice intelectual responsabil, Burakowski practică activismul social, fiind prezent în temele mari de dezbatere ale societății civile poloneze, teme cu care ne-am obișnuit deja și noi, românii: deschiderea arhivelor comunismului și ale serviciilor secrete comuniste, lustrația, reforma din lumea politică, din Biserică și din administrație, precum și lupta anticorupție. De câteva ori, el a devenit prezent și în societatea românească cu luări de poziție pe care le consider corecte la adresa scenei noastre politice. Cu alte cuvinte, Adam Burakowski a devenit o voce respectată. Pentru că scrie și vorbește temeinic, așa cum și-a construit cariera.

Cu siguranță, unul dintre motivele care m-au determinat să-i fiu alături a

fost faptul că se angajează cu plăcere în proiecte ambițioase apelând de fiecare dată la argumente științifice. *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu* este unul dintre acestea, un volum dedicat integral comunismului românesc din perioada lui Ceaușescu. Cartea apare la mai bine de două decenii după dispariția dictatorului, completează scrieri apărute deja și care au un subiect similar, dar iese în evidență din mai multe motive. În primul rând, pentru că ne împărtășește nouă, românilor, perspectiva cercetătorului neromân. Adam Burakowski intră în categoria istoricilor străini, veniți sau nu din țări cu experiențe comuniste, care semnează cărți de referință despre comunismul românesc. Din fericire, această categorie începe să se lărgească, iar produsele pe care le oferă le completează pe cele ale scriitorilor români.

Astăzi încă nu există un biograf consacrat al lui Nicolae Ceaușescu. Nu este locul aici să analizăm motivele, dar pot spune că nu cred în teoria potrivit căreia Ceaușescu încă face parte din prezentul nostru, acesta fiind motivul pentru care intelectualii români nu au cum să fie preocupați de personalitatea acestuia. În același timp, nu pot să nu observ că particularitățile dictaturii ceaușiste și personalitatea dictatorului în sine le oferă autorilor străini destule motive pentru un astfel de demers. Să ne oprim doar la câțiva dintre cei care au scris în ultimii ani pe această temă. De exemplu, pentru Thomas Kunze, autor al unui volum biografic – incomplet, este adevărat – despre ultimul șef de stat comunist român, Ceaușescu a fost ultimul mare dictator din Europa secolului nostru, iar lipsa unei lucrări de acest gen, crede Kunze, ar putea fi explicată de impactul pe care îl mai poate avea „coșmarul Ceaușescu” în rândul istoricilor români. Peter Siani-Davies, autorul englez care semnează o amplă lucrare despre evenimentele din decembrie 1989 petrecute în România, vine cu argumente similare: cu excepția lui Dracula, Ceaușescu rămâne singurul român cunoscut aproape în întreaga lume. El devine interesant pentru omenire pentru că, așa cum Stalin întruchipează terorii comunismului sovietic, Ceaușescu reprezintă același lucru pentru Europa de Est. Britanicul Dennis Deletant, devenit în ultimele două decenii unul dintre cei mai respectați autori străini în mediul cultural românesc, cu lucrări de referință despre România comunistă și Securitate, descrie cum Ceaușescu și predecesorul lui, Gheorghe Gheorghiu-Dej, au dovedit lumii că sunt profesioniști ai terorii. Toate acestea par să fie motive suficiente pentru a dedica timp și energie studiului perioadei regimului comunist din România și al celor doi lideri de partid.

Alături de Siani-Davies, Deletant, Kunze și alții se așază acum Adam Burakowski, care a prins în adolescența sa ultimele spasme ale comunismului polonez. Pentru istoricul polonez, Ceaușescu și sistemul său nu au fost inovatori, cele mai multe dintre soluții și elementele de bază regăsindu-se și în alte țări foste comuniste. Spectaculos și dramatic rămâne felul în care Ceaușescu a reușit să intensifice fenomenele ce se regăseau mai mult sau mai puțin în toate țările comuniste din Europa, spune Burakowski.

În al doilea rând, prin truda autorului care se respectă, Adam Burakowski oferă cititorului interesat informații noi, publicând documente de arhivă care le-au lipsit cercetătorilor până în acest moment. Este vorba despre documente diplomatice poloneze, confidentiale sau secrete, note verbale sau telegrame trimise la Varșovia de diplomații polonezi aflați în misiune la București. De cele mai multe ori, aceste documente foarte importante s-au dovedit, așa cum mărturisește și autorul, surse de informare pertinente. De-a lungul regimului ceaușist, Ambasada Republicii Populare Polone la București a informat Varșovia permanent despre situația politică, economică și socială, oferind o gamă largă de date. Un exemplu în acest sens este demonstrația studenților din București din 24 decembrie 1968, eveniment foarte puțin cunoscut astăzi, care aproape că nu se regăsește în arhivele românești, dar care este descris în detaliu într-o notă întocmită de lucrătorii Ambasadei RPR la București și publicată de Adam Burakowski.

Am ținut să adaug acest amănunt referitor la eforturile de documentare ale autorului pentru că ne-am obișnuit deja să ne plângem de faptul că în special studiile despre comunismul târziu și poliția politică din România au întâmpinat dificultăți în documentare. Din fericire, în ultimii ani arhivele comunismului și Securității au început să fie accesibile. Demersurile istoricilor și cercetătorilor români ajung astfel să fie completate de munca autorilor străini.

Cartea lui Adam Burakowski este despre o dictatură și un dictator, dar nu numai. Dictatura lui Ceaușescu se consolidează într-un peisaj politic al Europei de la sfârșitul mileniului. Pentru simplul motiv că Ceaușescu a trăit 71 de ani și a reușit să se mențină la putere timp de un sfert de veac, istoria dictaturii ceaușiste înseamnă și o serie întreagă de evenimente politice majore petrecute la nivel internațional. Apoi, în tot acest răstimp, din momentul preluării puterii de la predecesorul său și până la execuția sa, Ceaușescu a văzut cum Uniunea Sovietică își schimbă patru conducători, Brejnev, Andropov, Cernenko și

Gorbaciov, în timp ce la conducerea Statelor Unite se perindă șase președinți: Johnson, Nixon, Ford, Carter, Reagan și Bush senior. La acestea putem adăuga calculele făcute în aceeași notă de Pavel Câmpeanu: dictatura lui Ceaușescu a fost cea mai îndelungată din seria dictaturilor românești din același secol, a durat de 12 ori mai mult decât cea a lui Carol al II-lea, de șase ori mai mult decât cea a lui Antonescu și de două ori mai mult decât cea a lui Gheorghiu-Dej. Aceste cifre, înșiruirii de nume sau statistici arată evidența: viața și „opera” lui Ceaușescu poartă o amprentă personală, dar nu pot fi descrise fără să se țină cont de schimbările politice majore la nivel internațional. *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu* ne oferă și această perspectivă de istorie politică, alături de explicațiile necesare privind felul în care a funcționat regimul ceaușist folosindu-se frica, manipularea și falsul naționalism.

Adam Burakowski preferă precizia pentru că prezintă informații verificate, pe care adesea le compară din multiple surse. Volumul său este structurat în patru capitole, „Începutul”, „Consolidarea puterii”, „Stagnarea sistemului” și „Prăbușirea”, titlurile fiind sugestive. Primul capitol se axează pe perioada de activitate subterană a comuniștilor din România, venirea lor la putere și guvernarea lui Gheorghiu-Dej, începutul carierei lui Nicolae Ceaușescu și alegerea sa în funcția de secretar general al partidului. Al doilea capitol examinează felul în care Ceaușescu și-a consolidat puterea, perioada 1965-1971 și liberalizarea firavă cu care au fost ademeniți românii – inclusiv momentul de glorie al dictatorului din august 1968 –, precum și instituirea formală a dictaturii la începutul anilor '70. Al treilea capitol tratează criza sistemică ce se consolidează în România, trecând prin domenii diverse: economic, politic, al relațiilor internaționale și al structurilor de forță, autorul prezentând și o analiză a defecțiunii lui Ion Mihai Pacepa. Ultimul capitol se concentrează asupra etapei finale a crizei, atât cea din societate, cât și cea din interiorul partidului, autorul prezentând și contextul mai larg al schimbărilor din 1989 în încercarea de a oferi explicații privind evenimentele sângeroase din România.

Așadar, volumul se prezintă și ca o analiză comparată de tip istoric și politic. Tema își păstrează importanța și actualitatea, iar fiecare apariție editorială ce are o astfel de temă poate fi considerată serioasă atunci când îi oferă cititorului surse arhivistice inedite și, implicit, teorii solide privind natura regimului ceaușist din perspectiva politico-ideologică. Pe lângă acest aspect, pe care îl regăsim în cartea lui Burakowski, observăm grija autorului de a scoate în

evidență felul în care a fost abordată tema în România.

Fără îndoială, cititorul acestei cărți va fi răsplătit. Volumul are la bază surse bibliografice numeroase, românești și străine, ceea ce demonstrează o abordare atentă deoarece, până la urmă, tema istoriei regimului ceaușist este provocatoare, dar și anevoioasă, complicată prin capcanele pe care le poate întinde. În fața acestor capcane, Adam Burakowski nu se grăbește, nu aproximează, nu este scriitorul aventurier. Pășind pe un drum deschis deja, la rândul lui deschide alte cărări pentru că – nu-i așa? – și acesta este rostul unei scrieri.

Stejărel Olaru

Cuvânt înainte la ediția în limba română

Această carte reprezintă o versiune mai dezvoltată a lucrării de doctorat pe care am redactat-o sub îndrumarea profesorului Andrzej Paczkowski și pe care am susținut-o în iunie 2007 în cadrul Institutului de Studii Politice al Academiei Poloneze de Științe. În noiembrie 2008 a apărut la Editura Trio versiunea în limba polonă a acestei cărți, care s-a bucurat de o primire binevoitoare și a suscitat un interes semnificativ din partea cititorilor. Iar acum am deosebită plăcere de a o prezenta și publicului românesc, care va fi probabil cel mai motivat să-i afle conținutul.

Lucrarea a fost scrisă vizând în mod special cititorul polonez și conține anumite elemente ce ar putea părea mai puțin importante pentru tematica acestei cărți în ansamblul ei, dar, pentru cineva care privește lucrurile din perspectiva Poloniei, ele sunt esențiale. Pentru a o putea evalua mai ușor, cititorul ar trebui ca de-a lungul lecturii să aibă în minte faptul că relațiile româno-polone nu au fost atât de importante pentru desfășurarea evenimentelor, așa cum ar putea reieși la o simplă lectură a textului. Nu este lipsit de importanță nici felul în care mi-am selectat informațiile. Pentru elaborarea lucrării am beneficiat într-o mare măsură de materialele din arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Polone. Am procedat astfel din două motive. În primul rând, în ciuda faptului că de la răsturnarea „Geniului din Carpați” au trecut deja mai bine de douăzeci de ani, este în continuare dificil să ajungi la documente de arhivă românești – în Polonia acest lucru este mult mai ușor. În al doilea rând, rapoartele Ambasadei Republicii Populare Polone la București s-au situat la un nivel calitativ foarte înalt, acordând o atenție deosebită tuturor detaliilor, și asta de-a lungul întregii perioade a regimului Ceaușescu. Ele constituie o sursă de informare de maximă importanță pentru cercetarea istoriei comunismului românesc. De altfel, afirmația este valabilă și în legătură cu documentele provenind din celelalte țări de „democrație populară”, dovadă fiind cercetările întreprinse de unii istorici

români¹.

Singurele elemente față de care, odată cu trecerea timpului, am tot mai multe rezerve sunt datele economice citate în rapoarte, deci și în această carte. Trebuie să ne amintim în primul rând că ele reflectă o realitate comunistă absolut diferită de situația actuală și că la vremea respectivă creșterea economică reprezenta cu totul altceva decât astăzi. De altfel, pe vremea lui Ceaușescu, calculul indicatorilor economici era grevat de o doză tot mai mare de manipulare, la toate nivelurile posibile, astfel încât datele reproduse în prezenta lucrare nu pot fi identice nici măcar cu cele care ar putea fi obținute calculându-le efectiv prin metoda comunistă. Problema constă în faptul că alte date practic nu există și nici nu vor exista vreodată.

Din momentul în care a fost scrisă cea mai mare parte a acestei cărți, pe piața românească au apărut câteva titluri foarte interesante referitoare la regimul lui Nicolae Ceaușescu. Pregătind această ediție în limba română, m-am străduit să nu pierd din vedere ceea ce au adus ele nou. Dintre cele mai importante putem menționa: raportul așa-numitei Comisii Prezidențiale², o carte cu interviuri luate martorilor epocii în legătură cu „Scrisoarea celor șase”³, memoriile destul de enigmatice – nu putem omite adjectivul – ale lui Ion Ioniță⁴, fragmente din dosarul lui Silviu Brucan⁵, cronologia evenimentelor din decembrie 1989 sub semnătura lui Alex Mihai Stoenescu⁶ și, în sfârșit, o descriere exactă și cu multe elemente de noutate a aceluiași eveniment, semnată de redactorul-șef al ziarului *Adevărul*, Grigore Cartianu⁷.

Trebuie menționat însă în primul rând un lucru unic la scara întregii Europe Centrale și de Est: în anul 2008, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului din România a editat un manual de liceu referitor la istoria comunismului în România⁸. Această carte nu conține, desigur, nici un fel de revelații, dar le prezintă tinerilor, într-un mod accesibil, ce a însemnat comunismul, care a fost adevărata lui natură.

În Polonia, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu* a fost percepută în primul rând ca o carte despre putere. Vasile Patilineț, Virgil Trofin sau Manea Mănescu sunt nume fără nici o semnificație pentru cei din țara mea. Nimeni nu știe cine au fost, cum arătau sau cu ce se ocupau. Tocmai de aceea cititorii polonezi, chiar și cei care-și mai amintesc de perioada comunistă sau cărora aceasta le provoacă încă anumite stări emoționale, s-au apropiat de *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu* din dorința de a afla cum arăta un regim ce cultiva puterea pentru

putere. Puterea absolută, al cărei unic scop este consolidarea la nesfârșit a puterii. Puterea ca narcotic care îl marchează nu numai pe dictatorul însuși, ci și pe cei din jurul său și chiar întreaga societate, pe fiecare cetățean care încă din copilărie era obișnuit să trăiască într-un fel de sclavie. Cartea este un avertisment față de încredințarea puterii unor persoane iresponsabile, care nu sunt în stare să-și stăpânească slăbiciunile.

De asemenea, este o carte care vorbește despre faptul că sclavia e o stare de spirit, și nu o realitate ca atare și că a-i rămâne tributari, indiferent de valorile morale pe care le împărtășești, este ceva nerentabil. Eroi ai acestei cărți, cei care n-au fost pervertiți, care și-au păstrat libertatea morală, au învins. N. Steinhardt, Corneliu Coposu și mulți alții care au supraviețuit în libertate (adeseori în pofida încarcerării fizice) de-a lungul întregii epoci comuniste s-au dovedit a fi adevărații învingători. Ion Mihai Pacepa, care la un moment dat s-a săturat de sclavie și a ales libertatea, a învins și el. În schimb cei care au preferat sclavia, cum au fost Emil Macri sau Dumitru Popescu „Dumnezeu”, au pierdut, pentru că o viață petrecută în grosolanul „lux” comunist, într-o clică de profitori și în perspectiva unei lupte cotidiene neîncetate cu muștrările de conștiință nu poate fi considerată decât un eșec.

Eu trăiesc într-o țară în care rămășițele comuniste, din păcate, încă nu s-au stins, ba chiar reînvie ca niște spectre care-și iau o nouă înfățișare și alt nume. În unul dintre interviurile pe care le-am acordat cu ocazia lansării în Polonia a *Dictaturii lui Nicolae Ceaușescu*, spuneam că este o carte care vrea să arate că nu e rentabil să fii sclav și, dacă, citind ce am scris eu, fie și numai o singură persoană renunță la statutul de sclav, atunci consider că a meritat să consacre șase ani de muncă pentru a o scrie. Cu aceeași speranță aștept și ediția în limba română.

Aș vrea să mulțumesc cu această ocazie celor fără aportul cărora ediția românească a *Dictaturii lui Nicolae Ceaușescu* n-ar fi fost posibilă. Este vorba în primul rând de profesorii: Jadwiga Staniszkis, Andrzej Paczkowski, Wojciech Roszkowski și Jan Kofman de la Institutul de Studii Politice din cadrul Academiei Poloneze de Științe, care ani în șir mi-au îndrumat pașii pe calea cercetării științifice. Țin în mod deosebit să le adresez un cuvânt de mulțumire directorilor și angajaților Institutului Polonez din București care m-au ajutat în repetate rânduri în strădania mea de a înțelege realitățile românești.

Aș vrea să-i mulțumesc, de asemenea, doamnei Bogusława Radziwon, șefa editurii varșoviene Trio, care a editat *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu* în limba polonă. Și aș mai vrea să le mulțumesc în cele din urmă Joannei Najfeld, lui Stejărel Olaru, părinților mei, soției Agnieszka și copiilor mei Julia și Antoni, care știu foarte bine pentru ce le mulțumesc.

1. Vezi, spre exemplu: S. Olaru, G. Herbstritt, *Stasi și Securitatea*, trad. de V. Buta, M. Alecu, Editura Humanitas, București, 2005; M. Retegan, *1986 – Din primăvară până în toamnă. Schiță politică externă românească*, Editura RAO, București, 1998.
2. Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport Final*, București, 2007.
3. I. Jianu, *Gheorghe Apostol și Scrisoarea celor șase*, Editura Curtea Veche, București, 2008.
4. I. Ioniță, *Însemnări*, Editura Curtea Veche, București, 2008.
5. Dosarul Brucan. *Documente ale Direcției a III-a Contraspionaj a Departamentului Securității Statului (1987-1989)*, Editura Polirom, Iași, 2008.
6. A.M. Stoenescu, *Cronologia evenimentelor din decembrie 1989*, Editura RAO, București, 2009.
7. G. Cartianu, *Sfârșitul Ceaușeștilor. Să mori împușcat ca un animal sălbatic*, București, 2010.
8. În cursul anului 2009 a apărut chiar ediția a doua – M. Stamatescu, R. Grosescu, D. Dobrințu, A. Muraru, L. Pleșa, S. Andreescu, *O istorie a comunismului din România. Manual pentru liceu*, ediția a II-a revăzută, Editura Polirom, Iași, 2009.

Introducere

Prezenta lucrare este consacrată dictaturii lui Nicolae Ceaușescu. Ea își propune să analizeze perioada cuprinsă între momentul când acest activist de partid a ajuns la putere (22 martie 1965) și căderea lui (22 decembrie 1989). Am împărțit această perioadă în trei etape: creșterea, stagnarea și căderea. Ca elemente de cezură internă am adoptat următoarele evenimente: Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român din 1974, ocazie cu care s-a găsit soluția juridică în măsură să-i garanteze lui Ceaușescu autoritate deplină în toate domeniile de activitate ale partidului și statului; apoi apariția la Kremlin a echipei lui Mihail Gorbaciov, începutul simbolic al sfârșitului pentru regimurile comuniste din Europa de Est și, implicit, pentru dictatorul român.

Conceptul de *dictatură* pe care îl utilizăm aici este în acord cu definiția filosofului britanic Roger Scruton:

[...] termenul „dictatură” definește regimul în care o persoană, o instituție a statului, o facțiune politică sau un partid concentrează în mâinile sale întreaga putere politică și are dreptul să ceară supunere de la toți ceilalți cetățeni¹.

În lumina acestei definiții, „dictatura lui Ceaușescu” înseamnă deci concentrarea întregii puteri nu în mâinile partidului sau ale vreunui grup de decizie restrâns, la fel ca în majoritatea țărilor comuniste din vremea aceea, ci în mâna unui singur om. Și, cu toate că soluția formală care sancționa o atare situație a fost adoptată abia în 1974, nu încape nici o îndoială că, încă din prima clipă în care a devenit conducătorul Partidului Comunist Român, Ceaușescu a făcut în așa fel încât să-și elimine cât mai repede concurenții, apoi persoanele care formulau vreo îndoială de orice fel în legătură cu linia adoptată. În acest sens putem vorbi de dictatură încă din anul 1965, deși în mod formal ea n-a fost instituită decât aproape un deceniu mai târziu.

Istoria dictaturii lui Ceaușescu a constituit obiectul de studiu al multor

cercetători, politologi și sociologi. Cu toate acestea, perioada guvernării comuniste în România încă n-a fost suficient analizată. Printre studiile referitoare la întreaga perioadă a regimului Ceaușescu trebuie să enumerăm lucrările istoricului britanic Dennis Deletant², ale politologului român Vladimir Tismăneanu³, ale istoricului și pitorescului politician român Adrian Cioroianu⁴, ale istoricului român Ion Petcu⁵, ale jurnalistului german Thomas Kunze⁶ și ale istoricului ceh Miroslav Tejchman⁷. În afara acestor monografii trebuie să mai menționăm două cronologii⁸ și alte câteva monografii biografice consacrate unor personalități ale sistemului comunist⁹. Mai există o serie întreagă de monografii interesante referitoare la diferite aspecte punctuale ale dictaturii. Relativ bine reprezentate din punctul de vedere al cercetării științifice sunt începutul epocii Ceaușescu și evenimentele din 1968. Din lucrările referitoare la această problemă putem menționa cartea istoricului român Mihai Retegan¹⁰ și pe cea a jurnaliștilor francezi Pierre Accoce și Daniel Pouget, care încă din anii '70 au descris activitatea serviciilor române de spionaj și politica externă românească¹¹. N-au fost zgârcit prezentate nici evenimentele din anul 1977 – moment de răscruce pentru echipa lui Ceaușescu, mai ales din punctul de vedere al disidenților de la vremea respectivă. Din perioada ulterioară, respectiv până în 1989, doar unele probleme au beneficiat de monografii mai cuprinzătoare.

Există numeroase lucrări referitoare la fiecare problemă din întreaga perioadă a cărmuirii lui Nicolae Ceaușescu. În primul rând este vorba de serviciile speciale comuniste, Securitatea, căreia i-au fost consacrate multe lucrări elaborate la un nivel mai mult sau mai puțin profesionist. Printre acestea se remarcă în mod deosebit cărțile lui Marius Oprea¹², Cristian Troncotă¹³ și lucrarea rezultată din colaborarea lui Stejărel Olaru cu Georg Herbsttritt¹⁴. Interesante sunt de asemenea amintirile ofițerului de spionaj refugiat în Occident Ion Mihai Pacepa¹⁵, deși acestea trebuie abordate cu deosebită prudență, printre altele pentru că el își face cunoscute opiniile și în legătură cu teme politice de actualitate. O anumită valoare au și lucrările lui Mihai Pelin, care a recunoscut că a fost informator al serviciilor speciale comuniste¹⁶. O prezentare pe scurt a istoriei Securității a propus și Dennis Deletant, despre care am amintit deja, într-o lucrare colectivă editată de Institutul Memoriei Naționale din Varșovia¹⁷.

Relativ puțin cercetat este domeniul politicii externe promovate de

Ceaușescu. Există câteva monografii bune referitoare la relațiile României cu Statele Unite¹⁸. Mult mai rău se prezintă situația lucrărilor referitoare la relațiile României cu țările din blocul sovietic¹⁹. Celelalte direcții ale politicii externe nu beneficiază decât de abordări vagi. Cel mai puțin cercetat a fost probabil domeniul istoriei economice a epocii Ceaușescu. Puținele lucrări consacrate acestei tematici tratează în principiu doar partea finală a perioadei la care ne referim²⁰.

Alte aspecte din istoria României comuniste constituie tema unor monografii interesante. Bine reprezentată din acest punct de vedere este viața culturală a epocii, dar există și câteva lucrări valoroase referitoare la societate și la viața cotidiană²¹. În schimb, cultul lui Ceaușescu și propaganda comunistă oficială²² sunt destul de sărace în studii, dacă luăm în considerare condițiile istorice.

Cu totul altfel arată situația cercetării în cazul revoluției din decembrie 1989. Viziunea acestor evenimente influențează și astăzi viața politică și de aceea cercetările privind prăbușirea dictaturii lui Ceaușescu sunt mai avansate decât cele referitoare la alte perioade ale aceleiași dictaturi. Cele mai multe evenimente au fost reconstituite cu o exactitate mergând până la minut, s-au dat răspunsuri la multe întrebări, dar rămân în continuare deschise anumite probleme. Lucrări pe tema revoluției au apărut multe și de valori diferite. Dintre ele trebuie menționate contribuțiile membrilor Comisiei senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989²³, ale lui Marius Mioc²⁴, care a luat parte la revoluție, ale purtătorului de cuvânt al Ministerului Apărării Naționale din anii '90, Alex Mihai Stoenescu²⁵, ale istoricului în emigrație Radu Portocală²⁶, apoi cele scrise de doi militari, Constantin Sava și Constantin Monac²⁷, ale istoricului Stelian Tănase²⁸ și ale jurnalistei Ruxandra Cesereanu²⁹, care a făcut un bilanț al situației cercetărilor și discuțiilor în legătură cu toate aceste evenimente.

În limba polonă, despre dictatura lui Ceaușescu a scris de fapt numai Józef Darski³⁰, însă, din mai multe puncte de vedere, cartea lui nu mai e de actualitate – imediat după editarea ei au ieșit la iveală fapte noi și au fost date publicității documente descoperite între timp. S-ar mai putea apela însă și la manualul doamnei Małgorzata Willaume, care analizează istoria României de-a lungul secolului XX³¹. Sumare trimiteri la istoria comunismului din România mai pot fi găsite și în lucrările unor cercetători care s-au ocupat de istoria R.P.

Polone.

Pe piața cărții din Polonia au apărut două titluri românești care ating într-un fel și problemele dictaturii lui Ceaușescu și care poartă semnăturile lui Pavel Câmpeanu³², respectiv Lucian Boia³³. Amândouă se caracterizează printr-un conținut de înalt nivel, dar, din păcate, nu sunt cărți cu specific istoric sau politologic. Prima are mai degrabă un caracter polemic și se ocupă în principal de perioada anterioară celui de-al doilea război mondial. În schimb, a doua este o descriere a conștiinței naționale și a culturii românești, astfel încât epoca lui Nicolae Ceaușescu este analizată doar din acest punct de vedere.

În principiu, se poate afirma că istoria comunismului românesc mai ascunde multe secrete și că o parte din problemele importante, în general, nu au fost cercetate sau au fost analizate doar în mod superficial. Principala cauză a acestei stări de fapt o constituie accesul dificil la sursele de informație. În România, istoricilor nu le este permis accesul la documente care în celelalte țări din fostul bloc sovietic sunt publice. Este vorba în primul rând de arhiva Secretariatului CC al Partidului Comunist Român, care se află în Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC) din București. În momentul de față (a doua jumătate a anului 2007) cercetătorilor nu le este permis accesul decât la arhivele (și așa incomplete) ale primei jumătăți a anilor '70. Și mai rău se prezintă lucrurile cu arhivele MAE al României – în principiu istoricii au acces la documentele emise până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. În plus, procedurile în vigoare în cazul ambelor arhive îngreunează foarte mult munca de cercetare, mai ales când e vorba de cercetători străini. Această situație urma să se îmbunătățească odată cu numirea în 2005 a lui Marius Oprea, adept al libertății accesului la sursele de informare, ca director al Arhivelor Statului, dar această tentativă de schimbare a fost blocată de oamenii vechiului sistem și totul s-a încheiat cu un scandal³⁴. Cu toate acestea, unii cercetători au reușit să ajungă la anumite materiale din arhivele respective și le-au publicat.

Ceva mai bine arată situația documentelor fostei Securități. Întrucât importanța lor politică este incomparabil mai mare decât a altor materiale emise de regimul comunist, presiunea socială exercitată în favoarea liberalizării accesului la arhive a fost mai puternică. În temeiul unei legi din decembrie 1999, a fost creat Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS), care avea misiunea de a prelua colecțiile de documente care se aflau

în arhivele Serviciului Român de Informații (SRI). Dar problema n-a fost rezolvată cu adevărat nici până astăzi, deși s-a făcut un mare pas înainte în acest domeniu. Oricum, Arhivele Securității se vor deschide tot mai mult, măcar ca efect al luptei politice de zi cu zi.

În această situație au căpătat o mare importanță pentru cercetători amintirile martorilor evenimentelor respective. Și-au publicat amintirile: activiști comuniști, ofițeri superiori din armată și Securitate, diplomați străini acreditați la București, membri ai „curții” lui Ceaușescu și, în sfârșit, persoane care pot fi încadrate în categoria „simpli cetățeni” (în cea mai marte parte intelectuali). Presa românească din vremea comunistă nu constituie un material documentar prea important, întrucât sarcina ei principală era crearea cultului personalității lui Ceaușescu și tocmai din această cauză ea aduce puține informații despre situația politică și economică a României.

Pentru această lucrare am utilizat și un material informativ care nu a mai fost introdus niciodată până acum în circuitul științific: este vorba de rapoartele Ambasadei Republicii Populare Polone (RPP) la București din anii 1965-1989, care în momentul actual se găsesc în Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Polone (A MSZ RP). Aceste rapoarte au fost întocmite pe baza unor materiale accesibile oricui, a unor informații destinate exclusiv diplomaților din țările socialiste și, în sfârșit, a discuțiilor cu reprezentanți ai autorităților române, ai administrației de partid și de stat, respectiv ai intelectualității bucureștene. Uneori am reprodus diferite glume și informații neverificate, dar întotdeauna acest lucru a fost menționat în mod explicit. Trebuie să mai adăugăm, de asemenea, că de-a lungul întregii perioade aflate în discuție activitatea ambasadei a fost foarte apreciată la nivelul centralei de la Varșovia³⁵. Documentele care provin de la A MSZ RP au fost utilizate în prezenta lucrare ca surse de informație de prim rang, mai ales în ceea ce privește istoria economică a comunismului românesc. În legătură cu partea referitoare la evenimentele din august 1968 au fost utilizate documente similare provenind de la Ambasada Cehoslovaciei la București, care sunt păstrate actualmente în Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Cehe.

Încă din perioada când se afla la cârma partidului și a țării, Nicolae Ceaușescu era perceput ca un eveniment printre conducătorii comuniști din Europa Centrală și de Est. La început România era o excepție datorită poziției

speciale pe care o ocupa în cadrul blocului sovietic și acest lucru era legat în principal de relațiile sale internaționale. Cu timpul însă țara a alunecat treptat spre o formă de dictatură în exercitarea puterii conjugată cu un cult al personalității tot mai radical și cu un naționalism din ce în ce mai agresiv. La care, mai târziu, s-au adăugat nivelul de trai scăzut până la dramatism și tendința spre autarhie. Ceaușescu s-a remarcat cel mai mult în 1989, când, spre deosebire de omologii săi din celelalte țări, nu s-a putut hotărî să accepte o pensie de lux, fiind în cele din urmă împușcat de noile autorități. Această imagine stereotipă conține multe elemente adevărate, dar trebuie totuși să prezentăm situația mai amănunțit.

Prin ce se deosebea regimul lui Nicolae Ceaușescu de al altor șefi de stat din celelalte țări europene comuniste? După părerea cunoscutului cercetător polono-american Bartłomiej Kamiński, „cele mai importante diferențe între țările comuniste au fost rezultatul strategiilor aplicate de comuniști în scopul de a confirma legitimitatea statutului lor de for conducător”³⁶. Afirmția pare întemeiată și merită cercetată în acest sens cazul României, mergând pe aceeași metodă de lucru.

În martie 1965, când Ceaușescu a ocupat funcția de secretar general al partidului, puterea comunistă se legitima utilizând mai multe argumente. În primul rând, se bucura încă de actualitate o tradiție de sorginte stalinistă, potrivit căreia comunismul se justifica pe baza sloganului dreptății sociale și al dictaturii alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare. Acest lucru și-a găsit expresia în numele oficial al țării – Republica Populară Română – și al partidului – Partidul Muncitoresc Român (PMR). În același timp, se făcea simțit tot mai clar argumentul naționalist al legitimării, care avea în plus o dimensiune inexistentă în celelalte țări ale Tratatului de la Varșovia: atitudinea antisovietică. Manifestarea cea mai cunoscută a acestei linii a fost „declarația din aprilie” (1964), denumită neoficial și „declarația de independență”.

La puțin timp după moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, legitimarea de tip „dreptate socială” a început să piardă tot mai mult din importanța pe care o avea înainte. Au fost schimbate atât numele partidului, cât și cel al statului, iar noile denumiri subliniau două lucruri. În primul rând, încheierea etapei de „construire a socialismului” prin schimbarea denumirii statului în „Republica Socialistă”, iar în al doilea rând, indicarea scopului, „construirea comunismului”, prin noua denumire a partidului ca Partidul Comunist Român

(PCR). Această a doua schimbare reprezintă de fapt revenirea la numele tradițional al partidului din perioada interbelică, aceasta trebuind să semnifice, în afară de indicația referitoare la țelul urmărit, respectiv „construirea comunismului”, și o subliniere a continuității mișcării muncitorești din România. În mod paradoxal, faptul că în perioada interbelică PCR nu era în principiu decât o agentură sovietică nu a împiedicat, în 1965, revenirea la această denumire, însă de data aceasta sub sloganuri naționaliste. După părerea cercetătoarei americane Katherine Verdery:

[...] dacă a existat în România lui Ceaușescu o ideologie care să prezinte o potențială forță de hegemonie, aceea a fost ideologia naționalistă. Practic toți românii acceptau și încă acceptă [1989] importanța ideii naționale, însoțită de ideea unificării universului social³⁷.

Unul dintre elementele constitutive ale naționalismului, așa cum era el promovat de comuniștii români, era atitudinea antisovietică, prin distanțarea limitată față de politica Kremlinului. Inițial totul era motivat în primul rând prin argumente economice (independența față de directivele CAER și ale Uniunii Sovietice care impuneau României o formulă de dezvoltare dezavantajoasă, după părerea șefilor de la București), dar curând această atitudine a devenit unul dintre elementele fundamentale în legitimarea pe criterii naționaliste a puterii. Fără îndoială, un rol important l-a jucat în această privință istoria. Încă de la apariția concepției naționale moderne a statului român, în secolul al XIX-lea, un element inseparabil al acesteia era trăsătura antislavă și antirusească. La închegarea unei asemenea concepții au contribuit factori de tot felul, dar printre cei mai importanți putem enumera anexarea Basarabiei de către Rusia, adoptarea alfabetului latin în Principatele Române și tendința de apropiere față de Occident (Orientul, asociat cu ideea de înapoiere și ignoranță, era identificat în principal cu Imperiul Țarist și cu cel Otoman), experiența foarte neplăcută a alianței cu Rusia din timpul primului război mondial (este vorba mai ales de faptul că rușii au pus mâna pe tezaurul regal al României și nu l-au mai restituit; când armata germană a ocupat Bucureștiul, tezaurul a fost transportat în Rusia, cu care, la momentul respectiv, România era aliată) și, în cele din urmă, faptul că Uniunea Sovietică nu a recunoscut integralitatea teritorială a României, ci a ocupat Basarabia și nordul Bucovinei în înțelegere cu Germania hitleristă. N-a fost lipsită de importanță nici perioada stalinistă, cu promovarea

insistentă a culturii sovietice în prima parte a epocii Dej. Trăsătura antirusească era un element constitutiv atât de important al gândirii naționale românești, încât practic nu se putea imagina desfășurarea unei propagande naționaliste în absența accentelor antirusești. Pe toată durata epocii Ceaușescu, propaganda antisovietică limitată își găsea expresia în creații literare, artistice (iar începând cu anii '60, inclusiv în cele care se adresau tineretului) și științifice – au apărut lucrări de istorie în care se demonstra că Basarabia este teritoriu românesc sau se făceau trimiteri la Pactul Ribbentrop-Molotov, ceea ce în celelalte țări comuniste era de neconceput.

La toate acestea au condus interesele economice și politice ale Bucureștiului (și chiar ale Moscovei, până la un punct), interese care puneau accent pe întărirea autonomiei în interiorul blocului sovietic. Motivele antisovietice au început să se remarce treptat dintre celelalte teme ale propagandei oficiale. Primul punct culminant al acestui proces a fost anul 1968. Mai întâi, în aprilie a fost muștrat și îndepărtat fostul șef al serviciilor de Securitate Alexandru Drăghici, care a încercat să se apere utilizând argumente internaționaliste care, în contextul respectiv, au fost interpretate ca fiind de fapt prosovietice.

Apoi s-a înregistrat cel mai mare triumf al lui Ceaușescu – cuvântarea de la balconul CC din ziua de 21 august 1968. Acest eveniment a constituit nu numai o subliniere explicită și clară a liniei antisovietice, ci și începutul unei noi etape în cariera conducătorului român. Dintr-odată el a devenit un om de stat recunoscut în toată lumea drept acela care a adresat o provocare Kremlinului. Și în acest fel, pe baza naționalismului și a politicii antisovietice, a apărut cel de-al treilea element de susținere a legitimității echipei lui Ceaușescu: renumele internațional. Timp de mai mulți ani, dictatorul român a putut fi văzut alături de cei mai importanți lideri mondiali, ceea ce i-a întărit poziția atât în țară, cât și pe arena internațională. Dar odată cu trecerea timpului Ceaușescu a abuzat tot mai mult de acest mod de a-și câștiga legitimitatea, ceea ce, în cele din urmă, i-a provocat căderea. Îmbătrânit, conducătorul a ajuns să creadă în propria propagandă, nefiind în stare să conștientizeze că nu mai e cel care fusese în a doua jumătate a anilor '60. Ceaușescu și-a construit cu perseverență o imagine de conducător responsabil de care țin seamă până și cele mai importante personalități din lume, iar până în 1977 acest portret era în concordanță cu realitatea. Însă în anii următori, printre altele din cauza prăbușirii economiei,

poziția dictatorului român pe arena internațională a slăbit, dar el trăia în continuare cu iluzia că nu s-a schimbat nimic, ceea ce a făcut posibilă continuarea aceleiași propagande pentru scopuri de politică internă.

Al patrulea și ultimul pilon al strategiei de legitimare a regimului Ceaușescu a fost succesul economic în legătură cu care era utilizată sintagma *societate socialistă multilateral dezvoltată*. În primul deceniu al epocii Ceaușescu, nivelul de trai al populației nu se deosebea prea mult de nivelul de trai din celelalte țări comuniste, ba chiar în multe privințe era mai ridicat (mai ales în ceea ce privește accesibilitatea bunurilor de consum și, la început, libertatea de a călători în Occident). Dar, cu timpul, economia românească a început să dea tot mai multe semne de slăbiciune. Primul simptom resimțit de populație a fost lipsa mărfurilor de pe piață – ceea ce, mai târziu, va ajunge o regulă. În 1977, echipa de la guvernare a trăit un adevărat șoc în legătură cu evenimente de tipul: apariția opoziției (chiar așa, firavă cum a fost), incapacitatea administrației locale de a gestiona criza provocată de cutremurul din martie și neașteptata grevă a minerilor din Valea Jiului. Toate acestea l-au obligat pe Ceaușescu să întreprindă anumite schimbări. Dar reformele economice începute în anul următor n-au avut efectele scontate – dimpotrivă, au provocat un adevărat haos, complicând și mai mult problemele existente. Cu toate acestea, s-a continuat aceeași propagandă care trâmbița succesul economic.

Situația de-a dreptul catastrofală din economia țării și nivelul de trai al populației – ajuns la limita disperării în anii '80 – n-au fost de natură să provoace decât corecții nesemnificative în politica propagandistică a regimului, fără să schimbe însă nimic semnificativ în principiile fundamentale de funcționare. La vremea respectivă se făcea mult caz de mărețele înfăptuiri ale socialismului: clădiri, noul centru civic al Bucureștiului, alte și alte fabrici (care nu numai că erau depășite moral, ci nu-și puteau atinge nici măcar propria capacitate de producție din cauza lipsurilor cronice în aprovizionarea cu materii prime și materiale). În aprilie 1989 a fost declarată cu surle și trâmbițe achitarea în întregime a datoriilor externe. Spre deosebire de celelalte echipe de conducere din țările comuniste, conducătorii români nu s-au chinuit să ascundă problema creditelor, ci au folosit-o ca pe un atu propagandistic. Deși era conștient că situația economică a țării este dezastruoasă – iar stenogramele ședințelor Comitetului Politic Executiv sunt o dovadă indiscutabilă în acest

sens –, Ceaușescu n-a recunoscut niciodată acest lucru.

Regimul dictatorului român se legitima așadar pe forța a patru argumente: naționalismul, atitudinea antisovietică, recunoașterea internațională și succesul economic. În comparație cu celelalte țări din blocul sovietic (cu excepția, desigur, a Coreei de Nord sau Albaniei), toate cele patru argumente ale legitimării regimului lui Ceaușescu au fost împinse până la forme foarte radicale. În probleme de naționalism, Ceaușescu n-a fost întrecut decât de Jivkov – persecutarea turcilor din Bulgaria în anii '80 a fost mai drastică decât ceea ce li s-a întâmplat maghiarilor din România. Atitudinea antisovietică absentă în celelalte țări contrasta în primul rând cu situația din Bulgaria, unde atitudinea prorusă era unul dintre elementele cele mai importante ale tradiției naționale și era exploatat în corelație cu naționalismul pentru legitimarea echipei conducătoare.

Succesul economiei era un argument utilizat și în alte țări, în primul rând în Ungaria, unde el constituia de fapt elementul fundamental în legitimarea echipei lui Kádár. Dar nicăieri nu s-a ajuns la o contradicție atât de dramatică între sloganurile trâmbițate („Epoca de aur”) și realitate. Spre sfârșitul anilor '80 România era cea mai săracă țară din blocul sovietic, iar populația trebuia să investească tot mai mult timp pentru procurarea produselor de bază. Nivelul de trai urma să scadă și mai mult din cauza haosului administrativ și a obligativității prezenței populației active la tot mai frecventele mitinguri și manifestații, ceea ce însemna de fapt din partea statului un furt sistematic al timpului liber de care dispunea cetățeanul. Katherine Verdery numea acest proces „etatizarea timpului”, definindu-l ca „rezultatul comun intenționat al proiectului urmărit de echipa de guvernanți, al consecințelor neintenționate ale acțiunilor întreprinse cu scopul rezolvării altor probleme și al trăsăturilor structurale ale socialismului românesc ca ordine socială *sui generis*”³⁸. „Etatizarea timpului”, unul dintre cele mai supărătoare efecte ale politicii economice promovate de echipa lui Ceaușescu în ceea ce privește calitatea vieții, a constituit factorul care a scos în evidență statul român prin contrast cu celelalte țări ale blocului sovietic, unde tendințe de această natură existau, fără îndoială, dar n-au căpătat forme atât de drastice.

Alte aspecte care diferențiau sistemul românesc de situația existentă în celelalte țări comuniste au fost comentate într-o lucrare intitulată *Ceaușescu. Anii numărătorii inverse*, scrisă de sociologul și politologul Pavel Câmpeanu,

care într-o anumită perioadă a fost și activist al Partidului Comunist. Merită să ne referim la câteva dintre afirmațiile lui. Foarte importantă pare a fi, spre exemplu, prima din tezele prezentate de el:

Printre conducătorii țărilor staliniste din zonă, Ceaușescu a fost singurul care nu a dobândit funcția supremă într-o situație de criză, ci în una de relativă relaxare a tensiunilor sociale, economice și politice, deci într-o situație care indică o tendință prevalentă spre consolidarea, și nu spre slăbirea regimului. Circumstanțele nu îi cereau să salveze regimul, ci doar să continue consolidarea lui³⁹.

Salvarea sistemului în cazul lui Kádár sau al lui Gomulka presupunea concesi în favoarea societății, presupunea o anumită liberalizare. Nimic asemănător nu s-a întâmplat însă în cazul lui Ceaușescu – el a preluat puterea într-un moment când sistemul era stabil, iar liberalizarea începută de Gheorghiu-Dej își îndeplinise deja misiunea și nu mai era necesară. Noul conducător a continuat însă această linie numai cu scopul de a o utiliza împotriva celor mai apropiați colaboratori ai lui Dej. Lipsa vreunei amenințări interne imediate a făcut posibilă o consolidare a sistemului fără a fi nevoie să se recurgă la sprijinul social. Ceaușescu nu s-a adresat societății decât în momentul în care a apărut pericolul real (cel puțin în optica autorităților române) al intervenției sovietice, adică în august 1968. Entuziasmul general din acel moment a fost exploatat în scopuri propagandistice timp de mulți ani după ce evenimentele respective se consumaseră. Într-un moment critic, în decembrie 1989, Ceaușescu a încercat să repete formula de succes, dar aceasta a degenerat în farsă, iar apoi în tragedie în primul rând pentru el însuși.

De mare importanță sunt observațiile lui Câmpeanu și în ceea ce privește cultul personalității:

Dacă pentru un deținător al acestui tip de putere utilitatea propriului cult constă în obținerea, consolidarea sau simularea legitimității acestei puteri, pentru Ceaușescu instituirea cultului său nu are această utilitate ori nu are inițial o utilitate politică, ci una psihologică – aceea a propriei satisfacții. [...] Ceaușescu își instaurează cultul în contratimp cu epoca, adică la peste zece ani după ce, ca urmare a morții lui Stalin, noii conducători staliști din estul continentului trecuseră de la vechile, zgomotoasele ritualuri la procedee sensibil mai discrete de personificare a puterii. El se bazează tot mai mult pe un instrument de guvernare a cărui perimare istorică fusese recunoscută chiar de către elita stalinismului european. Prin urmare, cultul lui

Nu avem de unde să știm la cine se gândea autorul când vorbea despre „elita stalinismului european”, dacă-i avea în vedere pe „umaniștii” occidentali sau mai degrabă pe activiștii comuniști din estul Europei. Dar acest aspect nu este totuși prea important, de vreme ce cultul personalității instituit de Ceaușescu trezea în cel mai bun caz sentimente de milă, pentru că de cele mai multe ori era vorba pur și simplu de o silă exprimată explicit și de unii, și de alții (Jean-Paul Sartre a protestat chiar în 1977 împotriva persecuțiilor la care era supusă opoziția politică din România). În celelalte țări din blocul sovietic, un cult al personalității dus până la o scară mai mare a existat doar în Bulgaria și, până la un anumit punct, în Uniunea Sovietică (Brejnev), respectiv în Ungaria, dar în nici una din aceste țări el n-a ajuns la manifestări atât de absurde ca în România. Interesant de remarcat e faptul că Nicolae Ceaușescu era atât de legat de acest cult, încât n-a vrut să renunțe la el nici chiar în situația în care cultul personalității devenise o piedică reală în atingerea țelurilor sale politice. Și ne referim aici în primul rând la sfera informațiilor. Impunând mijloacelor de informare în masă lansarea agresivă a cultului personalității, Ceaușescu a dus la pierderea credibilității acestora. Și era vorba în primul rând de televiziune, care (din motive de economie) și-a tot redus programul de funcționare în așa fel încât la sfârșit se ajunsese la doar câteva ore de emisie pe zi, și acelea aproape în întregime dedicate dictatorului și soției sale. În această situație, românii își adaptau antenele pentru a primi semnal de la televiziunile maghiară, iugoslavă sau chiar bulgară, făcând astfel ca autorităților să le scape din mâini o foarte importantă armă propagandistică⁴¹. Cultul personalității impus orbește a depășit granițele absurdului și în alte domenii – în 1989, în condițiile atacului masiv declanșat de mass-media, atât în Răsărit, cât și în Apus, împotriva autorităților române, Centrala de la București le-a cerut inclusiv agenților săi responsabili cu influențarea mijloacelor de difuzare în masă din Occident să utilizeze sintagma „tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al PCR” de fiecare dată când se refereau la conducător, ceea ce automat îi demasca pe respectivii agenți, făcând astfel inefficientă orice inițiativă⁴².

O altă diferență între Ceaușescu și colegii lui din țările comuniste, asupra căreia a atras atenția tot Pavel Câmpeanu, a fost faptul că la un moment dat conducătorul român a început să se sprijine în exercitarea autorității în primul

rând pe membrii propriei familii, și nu pe o clică de activiști devotați, așa cum procedau alții⁴³. În celelalte țări din blocul sovietic – și mai ales în Bulgaria – s-au manifestat de asemenea tendințe de nepotism, dar nicăieri ele n-au căpătat totuși un caracter atât de radical. Merită să observăm însă că, în momentele cu adevărat critice, Ceaușescu n-a lăsat sarcinile de răspundere corespunzătoare pe seama membrilor familiei sale, ci le-a transferat unor persoane pe care le considera specialiste, ceea ce până la urmă s-a terminat rău pentru el, deoarece oamenii convocați în asemenea momente (Iulian Vlad, Ștefan Gușă, Victor Atanasie Stănculescu) l-au trădat.

Câmpeanu atrage atenția și asupra diferențelor ideologice existente între țările din blocul comunist:

În consonanță cu mitul exacerbat al personajului, fervoarea naționalistă formează nucleul unei confuze ideologii alternative, de esență populistă, care se demarxizează păstrând un jargon cu vagi reminiscențe pseudomarxiste. Incluzând invocarea așa-numitului marxism-leninism în ritualul propriului cult, Stalin își recunoștea filiațiunea cu ideologia care îl precedase, pe când cultul lui Ceaușescu își improvizează o ideologie ad-hoc – în fapt, devine ideologia aceluia regim⁴⁴.

Până la un anumit punct ne putem declara de acord cu această afirmație, dar ni se pare totuși că autorul a supraapreciat coerența ideologică din celelalte țări ale blocului sovietic în anii '70 și '80. Comunismul își epuizase puterea de mobilizare, așa încât peste tot s-a ajuns la hibrizi eclecticici, combinați de altfel în principal cu un naționalism militant, la fel ca în România. Așa că, din acest punct de vedere, Ceaușescu n-a constituit o excepție.

Se deosebea în schimb, lucru subliniat și de Câmpeanu⁴⁵, de vecinul său Tito, a cărui atitudine antisovietică se manifestase și prin încercarea de a crea un sistem socioeconomic alternativ față de URSS, caracterizat prin îmbinarea unor soluții de tip capitalist cu cele utilizate în comunism. Și pe plan internațional Iugoslavia a fost mai activă, deși România se străduia în fel și chip s-o ajungă din urmă cel puțin în acest domeniu. Tito a fost unul dintre creatorii mișcării țărilor nealinate, ceea ce, indiferent de sensul existenței unei astfel de organizații, însemna că rangul său era mai înalt, iar ambițiile mai mari decât ale lui Ceaușescu, care s-a străduit doar să oscileze între URSS, China, SUA și țările europene, dar fără să creeze o alternativă capabilă să atragă și alte țări. Conducătorul român nu dorea să rivalizeze cu nimeni din punct de vedere

ideologic, iar acțiunile lui se caracterizau mai degrabă prin pragmatism. Când însă pragmatismul lui a început să dispară, acest lucru s-a întâmplat din cauza hipertrofierii personalității sale, și nu a cine știe căror ambiții ideologice. Spre deosebire de majoritatea celorlalți dictatori (nu numai comuniști), „Geniul Carpaților” n-a lansat nici o doctrină personală, fie ea oricât de incoerentă, pentru satisfacerea propriului eu fiindu-i suficientă puterea, respectiv recunoașterea din partea liderilor mondiali.

Diferențe foarte interesante între situația României și cea a celorlalte țări din blocul sovietic a relevat sociologul polonez Jadwiga Staniszkis. Luând ca termen de comparație condițiile economice, ea a prezentat evoluția relației fiecăreia dintre țările-satelit cu URSS. Această relație a fost unul dintre elementele fundamentale care au influențat dezvoltarea situației interne (iar România nu a constituit o excepție din acest punct de vedere) și tocmai de aceea merită să-i urmărim evoluția.

După părerea Jadwigăi Staniszkis:

În Europa de Est am avut de-a face cu o secvență de trei pași care s-a repetat ciclic: izolarea politică față de Occident; provocarea intenționată și silită a unor probleme economice care duc mai întâi la dependență, apoi la adâncirea ei (de exemplu, tocmai alocarea impusă a unor factori de producție); stabilizarea structurilor organizatorice în măsură să execute politica de dependență⁴⁶.

Doamna Staniszkis a observat patru astfel de cicluri. După părerea ei, România a făcut notă discordantă încă de la început în comparație cu celelalte țări ale blocului sovietic:

Modelul de exploatare specific primului ciclu al dependenței, constând în valorificarea – spre interesul Uniunii Sovietice – a rezervelor sale locale, a permis României să iasă din perioada stalinistă fără un bagaj atât de mare (comparativ cu alte țări) de structuri impuse, împovărătoare pentru echilibrul economiei⁴⁷.

Întrucât în acest ciclu cele mai importante instituții, întreprinderile mixte sovieto-române, așa-numitele sovromuri, nu fuseseră integrate în economia națională, lichidarea lor după moartea lui Stalin a făcut posibilă recăpătarea rapidă a autonomiei economice față de centru.

Cel de-al doilea ciclu, inițiat de Hrușciiov, care s-a folosit de CAER (și așa

inactiv până în momentul respectiv) ca de un instrument, presupunea împărțirea economiilor socialiste în două categorii: „industriale” și „agrare”. România fusese clasată în cea de-a doua categorie și de aici a luat naștere revolta împotriva unei astfel de clasificări. Misiunea echipei lui Dej a fost cu atât mai ușoară cu cât economia românească nu fusese transformată atât de mult ca în celelalte țări comuniste și, în plus, gradul ei de dependență față de economia Uniunii Sovietice era cu mult mai redus. Răspunsul Bucureștiului la inițiativa sovietică a fost încercarea de a realiza un model autarhic de industrializare, dar preluând totuși soluțiile staliniste. Așa încât Ceaușescu a realizat ceea ce nu reușiseră să facă în România Sovietele: a transformat într-atât economia națională, încât a făcut-o dependentă de materiile prime naturale din import și în primul rând de petrol.

Al treilea ciclu, în anii '70, a constat în aparenta deschidere față de Occident în primul rând prin atragerea unor credite și achiziția de tehnologie. În acest caz România a urmat același parcurs ca și celelalte țări comuniste. Iată ce scrie doamna Staniszkis pe această temă:

Mijloacele financiare occidentale nu funcționau ca un capital și, în consecință, nu au dus la transformarea structurii economice dezzechilibrate a statelor respective (în acord cu logica echilibrului dintre cerere și ofertă). Ca urmare, în anii '70 a crescut dependența față de Occident (prin datorii și import cooperativ), iar „insulele de modernitate”, care se bazau pe tehnologia importată, erau izolate de celelalte ramuri ale industriei sau agriculturii ce nu erau dotate cu noua tehnologie⁴⁸.

Aceasta a fost și experiența românească. În plus, competitivitatea tot mai scăzută a producției naționale a obligat echipa lui Ceaușescu să se reorienteze spre Răsărit pentru a căuta piețe de desfacere. Către sfârșitul anilor '70 schimburile României cu țările din CAER și în special cu URSS au început să crească rapid, în ciuda tot mai pronunțatei distanțări a Bucureștiului față de Moscova pe arena internațională.

Cele două tendințe se vor adânci și mai mult în cursul celui de-al patrulea ciclu, care, după părerea doamnei Staniszkis, a început în anul 1981 și a constat în pierderea autonomiei în sectoarele strategice și în presiunile pentru lichidarea deficitului din schimburile comerciale dintre Uniunea Sovietică și țările-satelit. Din punct de vedere politic, Ceaușescu se îndepărta tot mai mult de ceilalți conducători comuniști europeni, în timp ce dependența României față de URSS

creștea, la fel ca și contactele comerciale reciproce. Spre sfârșitul anilor '80, Moscova devenise cel mai important partener economic al Bucureștiului, în ciuda încercărilor dramatice ale lui Ceaușescu de a revigora colaborarea cu Lumea a Treia. Echipa care a ajuns la putere după căderea dictatorului a fost în schimb una dintre cele mai pronunțat filoruse (și conservatoare) din regiune. E suficient să amintim că această echipă s-a adresat autorităților de la Moscova pentru a solicita ajutor, ceea ce nu s-a mai întâmplat în Europa de Est din 1968. Nicolae Ceaușescu, cu viziunea lui despre o Românie independentă, bazată pe o economie autarhică, a condus așadar țara nu numai spre o catastrofă economică totală, ci și către o dependență strivitoare față de Uniunea Sovietică și, mai târziu, față de Rusia.

Toate aspectele, neîndoielnic esențiale, care deosebeau România lui Ceaușescu de celelalte țări ale blocului sovietic nu au fost de natură să elimine faptul că în acest caz avem de-a face cu o versiune doar ușor modificată a aceluiași fenomen: comunismul est-european. Și în alte țări au existat asemenea soluții instituționale și asemenea practici de guvernare. Conducătorul, partidul, serviciile speciale și înspăimântarea populației, lipsa libertății de exprimare și monopolizarea canalelor de difuzare a informației, îngrădirea posibilității de a pleca din țară – toate acestea constituiau temelia funcționării statului comunist atât în România, cât și în celelalte țări din regiune. Echipa lui Ceaușescu se deosebea de cele din alte țări, mai ales în anii '80, în principal prin gradul de intensitate a diferitelor fenomene, deși e greu să vorbim aici de forme extreme (așa ceva se petrecea și se mai petrece și astăzi în Coreea de Nord), fiind vorba mai degrabă de forme foarte radicale. În ce fel și de ce în România lui Ceaușescu s-a ajuns tocmai la o practică atât de radicală a comunismului constituie tema principală a prezentei lucrări.

Cartea a fost structurată în patru capitole. Primul capitol are ca temă istoria Partidului Comunist Român de la crearea lui, continuând cu preluarea puterii după al doilea război mondial și perioada guvernării lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, respectiv până la preluarea succesiunii de către Nicolae Ceaușescu. A fost prezentată și discuția – nelipsită din activitatea de cercetare istorică – despre felul în care și motivele pentru care tocmai acest activist a devenit șeful statului român. Ceaușescu nu era unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai predecesorului său, iar alegerea lui a constituit o surpriză atât pentru activiștii

de partid, cât și pentru societate. Al doilea capitol prezintă preluarea treptată a puterii de către Nicolae Ceaușescu. Au fost comentate diferitele etape ale acestui proces: eliminarea concurenților, inocularea cultului personalității și, în cele din urmă, instaurarea dictaturii cu ocazia Congresului al XI-lea al PCR din 1974. Capitolul 3 este consacrat perioadei de stagnare a sistemului politic din România. Data convențională a încheierii acestei perioade este 11 martie 1985 – odată cu alegerea lui Mihail Gorbaciov ca secretar general al CC al PCUS. O atenție deosebită a fost acordată problemelor economice, întrucât această perioadă s-a caracterizat atât prin prăbușirea economiei naționale, cât și prin importanța acordată achitării datoriei externe. Capitolul 4 și ultimul vorbește despre căderea lui Ceaușescu și a sistemului comunist din România. Sfârșitul simbolic al comunismului din România a fost momentul fugii cuplului dictatorial din clădirea CC din data de 22 decembrie 1989, la ora 12.06.

Mișcările de opoziție și disidența nu se înscriu în sfera tematică a acestei lucrări, motiv pentru care aceste probleme nu apar decât în contextul unei reale influențe exercitate asupra puterii.

În forma în care a fost publicată, această carte reia în cea mai mare parte lucrarea de doctorat scrisă sub îndrumarea prof. Andrzej Paczkowski și susținută la Institutul de Studii Politice din cadrul Academiei Poloneze de Științe în iunie 2007. Pe tot parcursul redactării acestei lucrări numeroase persoane mi-au acordat un ajutor imens și dezinteresat.

În primul rând aş vrea să-i mulțumesc profesorului meu Andrzej Paczkowski, care mi-a supervizat cercetările și m-a ajutat să obțin accesul la documente de natură să îmbogățească semnificativ prezenta lucrare. Îi datorez, de asemenea, recunoștință doamnei profesor Jadwiga Staniszkis, care m-a ajutat extraordinar de mult în etapa introductivă de acumulare a materialului documentar. Aș vrea să le mulțumesc și domnului profesor Wojciech Roszkowski, domnului profesor Jan Kofman, precum și colegelor și colegilor din cadrul Institutului pentru Europa Centrală și de Est al ISP PAN, ale căror valoroase observații au constituit un aport semnificativ la conturarea formei finale a acestei cărți.

Aș dori să le mulțumesc și celor care se ocupă de studierea Europei Orientale de la Universitatea din Varșovia, unde am învățat limba română și am aprofundat problematica legată de situația României. Este vorba în special de

dr. Jerzy Targalski și prof. Constantin Geambașu.

Trebuie să le adresez un cuvânt de mulțumire cu totul special domnului Krzysztof Darewicz și fiului său, tot Krzysztof, pentru ajutorul neprețuit pe care mi l-au acordat pe tot timpul șederii mele la Washington, în anul 2003. Aș vrea, de asemenea, să îi adresez mulțumiri speciale doamnei Dorota Leonowicz, care în vara anului 1996 m-a îndemnat să fac prima călătorie din viața mea în România, călătorie care mi-a declanșat interesul pentru această țară.

Doresc să le mulțumesc și prietenilor mei români care și-au făcut întotdeauna timp pentru mine, care nu m-au dezamăgit niciodată și fără ajutorul cărora această carte ar fi mult mai săracă. Este vorba de Stejărel Olaru, Marius Oprea, Nicolae Videnie, Monica Voitovici și Mihai Preda – tuturor le datorez foarte mult. În plus, aș vrea să le mulțumesc domnului Armand Goșu și domnului Mircea Munteanu de la Cold War International History Project din Washington.

Și, în sfârșit, aș vrea să le aduc mulțumiri persoanelor cărora le datorez cel mai mult: soției mele Agnieszka, fiicei mele Julia și fiului meu Antoni. Fără sprijinul lor neconținut nimic n-ar fi fost posibil.

1. R. Scruton, *A Dictionary of Political Thought*, Macmillan, Londra, 1982 (*Słownik myśli politycznej*, trad. de T. Bieroń, Poznań, 2002, p. 79).
2. D. Deletant, *Ceaușescu and the Securitate. Coercion and Dissent in Romania 1965-1989*, New York, 1995 [ed. rom. *Ceaușescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965-1989*, trad. de G. Ciocâltea, Editura Humanitas, București, 1998].
3. V. Tismăneanu, *Stalinism for All Seasons: A Political History of Romanian Communism*, University of California Press, 2003 [ed. rom. *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, trad. de C. Petrescu și D. Petrescu, Editura Polirom, Iași, 2005].
4. A. Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Editura Curtea Veche, București, 2005.
5. I. Petcu, *Ceaușescu, un fanatic al puterii. Biografie neretușată*, Editura Românul, București, 1994.
6. T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu. Eine Biographie*, Berlin, 2000 [ed. rom. *Nicolae Ceaușescu. O biografie*, trad. de A. Teodorescu, Editura Vremea, București, 2002].
7. M. Tejchman, *Nicolae Ceaușescu. Život a smrt jednoho diktátora*, Praga, 2003.
8. C. Păiușan, D.N. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist din România. O cronologie politică (1945-1989)*, Editura Tritonic, București, 2002; D.C. Giurescu (coord.), *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică, București, 2003.
9. *Membrii CC al PCR 1945-1989. Dicționar*, CNSAS, București, 2004; G. Crișan,

- Piramida puterii*, vol. I: *Oameni politici și de stat, generali și ierarhi din România (23 august 1944 – 22 decembrie 1989)*, Editura Pro Historia, București, 2004; M. Pelin, *Un veac de spionaj, contraspionaj și poliție politică*, Editura Elion, București, 2003; D. Jela, *Lexiconul negru. Unelte ale represiei comuniste*, Editura Humanitas, București, 2001.
10. M. Retegan, *In the Shadow of the Prague Spring. Romanian Foreign Policy and the Crisis in Czechoslovakia 1968*, Iași, Oxford, Portland, 2000 [ed. rom. 1968 – *Din primăvară până în toamnă*, Editura RAO, București, 1998].
 11. P. Accoce, D. Pouget, *Le Réseau Caraman – Treize Roumains ont fait trembler l'OTAN*, Paris, 1972 [ed. rom. *Rețeaua Caraman – cei treisprezece români care au zguduit NATO*, trad. de M. Pătrașcu, Editura Compania, București, 1999].
 12. M. Oprea, *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente, 1949-1989*, Editura Polirom, Iași, 2002; M. Oprea, *Moștenitorii Securității*, Editura Humanitas, București, 2004.
 13. C. Troncotă, *Duplicitarii. O istorie a Serviciilor de Informații și Securitate ale regimului comunist din România*, Editura Elion, București, 2003; C. Troncotă, *Torționarii. Istoria instituției Securității regimului comunist din România (1948-1964)*, Editura Elion, București, 2006.
 14. S. Olaru, G. Herbstritt, *Stasi și Securitatea*, trad. de V. Buta și M. Alecu, Editura Humanitas, București, 2005.
 15. I.M. Pacepa, *Czerwone horyzonty, prawdziwa historia zbrodni, życia i upadku Nicolae Ceaușescu*, trad. de M. Fabianowska, Varșovia, 1990 [ed. rom. *Orizonturi roșii: memoriile unui șef al spionajului comunist*, trad. de R.G. Toader, New York, 1988; *Orizonturi roșii: crimele, corupția și moștenirea Ceaușeștilor*, trad. de H. Gănescu și A. Ștefănescu, Editura Humanitas, București, 2010]; I.M. Pacepa, *Moștenirea Kremlinului*, Editura Humanitas, București, 1993; I.M. Pacepa, *Cartea Neagră a Securității*, vol. I-III, Editura Zin-Omega, București, 1999.
 16. Dintre numeroasele lucrări ale lui Pelin, în afară de dicționarul biografic pe care l-am amintit deja, merită menționate: M. Pelin, *Culisele spionajului românesc. DIE: 1955-1980*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1997, și încă două lucrări consacrate comunităților românești din emigrație și activităților de spionaj legate de acestea: *Opisul emigrației politice. Destine în 1222 de fișe alcătuite pe baza dosarelor din Arhivele Securității*, Editura Compania, București, 2002; *Operațiunile „Melița” și „Eterul”. Istoria Europei Libere prin documente de Securitate*, Editura Compania, București, 1999.
 17. D. Deletant, „Romania”, [în] *A Handbook of the Communist Security Apparatus in East-Central Europe 1944-1989*, red. K. Persak, Ł. Kamiński, Varșovia, 2005, pp. 285-328; D. Deletant, „Studiu introductiv”, [în] M. Oprea, *Banalitatea răului...*, pp. 21-55.
 18. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Tweaking the Nose of the Russians. Fifty Years of American-Romanian Relations, 1940-1990*, New York, 1991 [ed. rom. *Relații româno-americane 1940-1990*, trad. de M. Sadoschi, Editura Institutul European, Iași, 2000]; M. Răceanu, *Cronologie comentată a relațiilor româno-americane*, Editura Silex, București, 2005.
 19. Merită amintită lucrarea, destul de slabă de altfel, referitoare la amintirile militarilor:

- C. Olteanu, A. Duțu, C. Antip, *România și Tratatul de la Varșovia. Istoric. Mărturii. Documente. Cronologie*, Editura Pro Historia, București, 2005; câteva informații aduce și D. Deletant, M. Ionescu, „Romania and the Warsaw Pact 1955-1989”, *Cold War International History Project*, Working Paper # 43, aprilie 2004; la relațiile cu R.P. Polonă se referă I. Constantin, *Din istoria Poloniei și a relațiilor româno-polone*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2005.
20. Dintre acestea merită amintită: C. Ionete, *Criza de sistem a economiei de comandă și etapa sa explozivă*, Editura Expert, București, 1993.
21. Printre altele merită menționate: A. Neculau (coord.), *Viața cotidiană în comunism*, Editura Polirom, Iași, 2004; G. Kligman, *The Politics of Duplicity. Controlling Reproduction in Ceaușescu's Romania*, Berkeley, 1998 [ed. rom. *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*, trad. de M. Dumitrescu, Editura Humanitas, București, 2000].
22. Cele mai interesante lucrări: A.U. Gabanyi, *The Ceaușescu Cult. Propaganda and Power Policy in Communist Romania*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000 [ed. rom. *Cultul lui Ceaușescu*, trad. de I. Vamanu, Editura Polirom, Iași, 2003]; L. Boia (coord.), *Miturile comunismului românesc*, Editura Nemira, București, 1998; A. Cioroianu, *Ce Ceaușescu qui hante les Roumains. Le mythe, les représentations et le culte du Dirigeant dans la Roumanie communiste*, Editura Curtea Veche, București, 2005.
23. Președintele ei, Sergiu Nicolaescu, a scris mai multe lucrări, dar adeseori el se repetă și de aceea e suficient s-o cităm pe ultima: S. Nicolaescu, *Lupta pentru putere. Decembrie '89*, Editura ALL, București, 2005; Ș. Săndulescu, *Decembrie '89. Lovitura de stat a confiscat revoluția română*, Editura Omega Press, București, 1996.
24. Marius Mioc a scris mai multe lucrări despre revoluția din 1989. Dintre ele putem menționa: *Revoluția, fără mistere. Începutul revoluției române: cazul László Tőkés*, Editura Almanahul Banatului, Timișoara, 2002; *Revoluția din Timișoara așa cum a fost*, Editura Brumar, Timișoara, 1997; *Revoluția din 1989 și minciunile din Jurnalul Național. Mitul agenturilor străine. Mitul Securității atotputernice, care l-a dat jos pe Ceaușescu*, Editura Marineasa, Timișoara, 2005.
25. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. 4 (I-II): „*Revoluția din decembrie 1989*” – o tragedie românească, Editura RAO, București, 2004-2005. Alex Mihai Stoenescu a recunoscut că în anii '80 a fost colaborator al Securității. Vezi A. Simina, „Omul lui Becali și-a asumat relația cu Securitatea”, *Evenimentul Zilei*, 1 noiembrie 2006.
26. R. Portocală, *România. Autopsia unei lovituri de stat – în țara în care a triumfat minciuna*, trad. de I. Cantacuzino, Editura Continent-Agora, Timișoara, 1991.
27. C. Sava, C. Monac, *Adevăr despre decembrie 1989. Conspirație, diversiune, revoluție...*, Editura Forum, București, 1999.
28. S. Tănase, *Miracolul revoluției*, Editura Humanitas, București, 1999.
29. R. Cesereanu, *Decembrie '89. Deconstrucția unei revoluții*, Editura Polirom, Iași, 2004.
30. J. Darski, *Rumunia, historia, współczesność, konflikty narodowe*, Varșovia, 1995.
31. M. Willaume, *Rumunia*, Varșovia, 2004.

32. P. Câmpeanu, *Ceaușescu. Lata odliczane wstecz*, trad. de H. Mirska-Lasota, Varșovia, 2004 [ed. rom. *Ceaușescu. Anii numărătorii inverse*, Editura Polirom, Iași, 2002].
33. L. Boia, *Rumuni. Świadomość, mity, historia*, Cracovia, 2003.
34. Pe această temă, vezi „Intelectuali hărțuiți de Securitate?”, 22, nr. 800, 5-11 iulie 2005.
35. Unul dintre angajații Ambasadei RPP la București, Łukasz Szymański, a acordat un interviu cotidianului *Gazeta Wyborcza*: „Rewolucja w posepnym baraku” („Revoluție în coliba posomorâtă”), *Gazeta Wyborcza*, 1 decembrie 2004. Szymański nu a fost însă o figură reprezentativă pentru colectivul diplomaților polonezi din România, fiind unul dintre cei care au sprijinit activ mișcarea de opoziție și disidență din această țară. Ceilalți angajați ai ambasadei poloneze nu s-au angajat în viața politică românească.
36. B. Kamiński, *The Collapse of State Socialism. The Case of Poland*, Princeton, 1991, p. 5.
37. K. Verdery, *National Ideology under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceaușescu's Romania*, Berkeley, Los Angeles, Londra, 1995, p. 11.
38. K. Verdery, *What Was Socialism and What Comes Next?*, Princeton, 1996, p. 41.
39. P. Câmpeanu, *Ceaușescu...*, pp. 7-8.
40. *Ibidem*, pp. 8-9.
41. Mai pe larg pe această temă, vezi A. Cioroianu, *Pe umerii lui Marx...*, pp. 462-466.
42. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (II), p. 108.
43. P. Câmpeanu, *Ceaușescu...*, p. 9.
44. *Ibidem*.
45. *Ibidem*.
46. J. Staniszkis, *Ontologia socjalizmu*, Varșovia, 1989, p. 41.
47. *Ibidem*, p. 43.
48. *Ibidem*, p. 44.

Capitolul 1

Începutul

Mișcarea comunistă românească înainte de al doilea război mondial

Începutul mișcării revoluționare românești se situează în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial impactul real al forțelor de extremă stânga a rămas neglijabil. Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România (PSDMR), creat în 1893, era o organizație neînsemnată numeric și lipsită de sprijin¹. La început, nucleul întregii mișcări îl constituia intelectualitatea, rolul muncitorilor fiind redus, deși în timp el a început să aibă tot mai multă greutate. Un anumit impuls la acțiune l-a constituit răscoala țărănească din 1907, care s-a bucurat de sprijinul unora din mediile muncitorești. Represiunea a cărei țintă au devenit activiștii din sânul mișcării muncitorești după înăbușirea răscoalei a dus însă din nou la slăbirea grupărilor revoluționare. Așa încât Partidul Social-Democrat a renăscut practic abia în 1910.

Cauzele fundamentale ale slăbiciunii mișcării muncitorești au fost nivelul scăzut al industrializării României (la începutul secolului XX muncitorii constituiau abia 2% din populație²), precum și faptul că intelectualitatea era la rândul ei relativ puțin numeroasă și preocupată cu precădere mai degrabă de ideea națională decât de problemele sociale. În aceste condiții, nucleul PSDMR era constituit din reprezentanții unor minorități naționale, în primul rând evrei, nu de puține ori imigrați din Rusia. Tocmai din această categorie provenea primul conducător al partidului, Constantin Dobrogeanu-Gherea, cunoscut și sub numele Nahum Katz³. PSDMR s-a împotrivit participării României la primul război mondial, fapt pentru care, după ce România a ieșit din neutralitate, în 1916, membrii acestui partid au fost supuși multor forme de represiune. Ca să scape de urmărire, mulți activiști au fugit pe teritoriul Rusiei,

dar printre cei care au rămas s-a remarcat în mod deosebit fracțiunea probolșevică a „maximaliștilor”, denumită și „Sfatul Secret”. Activiștii din această categorie năzuiau ca în cel mai scurt timp să înfăptuiască schimbarea totală a sistemului politic din România⁴.

Izbucnirea revoluției din Rusia a întărit poziția bolșevicilor în partid, iar concomitent dificultățile economice cauzate mai întâi de susținerea războiului, apoi de încheierea lui au potențat orientarea favorabilă stângii din sânul societății, ceea ce s-a concretizat, între altele, printr-o serie întreagă de greve în anii 1919-1920. Tulburările sociale au fost însă înăbușite și în scurt timp s-a dovedit că de fapt comuniștii nu aveau o susținere prea mare. În sânul partidului, în schimb, tendințele bolșevice au început să câștige teren. În mai 1921, la congresul PSDMR, majoritatea delegaților au votat pentru aderarea la Comintern, ceea ce a provocat scindarea efectivelor, astfel încât activiștii moderați s-au retras din partid, ocazie cu care acesta și-a schimbat numele în Partidul Socialist Comunist din România, iar mai târziu în Partidul Comunist din România (PCR)⁵. Datorită faptului că activiștii comuniști au adoptat o poziție deschis antistatală, la scurt timp după congres poliția i-a arestat pe mulți dintre ei, inclusiv pe președintele partidului, Gheorghe Cristescu (care a fost însă eliberat un an mai târziu). Consecința arestărilor operate de guvern a fost faptul că în fruntea PCR au ajuns alți oameni, cei mai mulți dintre ei având poziții și mai radicale decât predecesorii lor.

Pe 11 aprilie 1924 PCR a fost interzis, iar activitatea lui a trecut în ilegalitate. Din această cauză, mulți activiști și adepți moderați au părăsit partidul. Statutul ilegal al acțiunilor desfășurate de PCR a dus la apropierea lui de lumea infractorilor și a periferiei sociale. Multe figuri care au devenit mai târziu cunoscute în cadrul mișcării comuniste proveneau tocmai din aceste medii sau aveau la vremea respectivă contacte cu ele – iar Nicolae și Elena Ceaușescu nu fac excepție.

Interzicerea activității a slăbit partidul, al cărui număr de aderenți și a cărui influență în societate erau la cote minime. Comuniștii nu erau în stare să câștige un sprijin mai larg. Românii tratau Partidul Comunist ca pe un exponent al spionajului sovietic, de vreme ce, printre altele, el solicita „retrocedarea” Basarabiei și a nordului Bucovinei (regiunea în care este situat orașul Cernăuți și care actualmente se află între granițele Ucrainei) în favoarea Uniunii Sovietice, a Transilvaniei în favoarea Ungariei, respectiv a Dobrogei în

favoarea Bulgariei. Probabil că tocmai din această cauză etnicii români erau o minoritate în Partidul Comunist. În anii '30, dintre membrii de partid, 28% erau maghiari, 18% evrei, 10% ruși și ucraineni, 10% bulgari și numai 23% români⁶. Chiar și în conducerea partidului erau puțini români. Înainte de primul război mondial, dintre primii secretari, doar unul fusese român – Gheorghe Cristescu. Ceilalți se numeau: Elek Köblös – ungur, Vitali Holostenko – ucrainean, Alexander Ștefanski-Gorun – polonez, Boris Ștefanov – bulgar și Ștefan Foriș – ungur. PCR era considerat în general un element străin, antinațional și antistatal.

Comuniștii nu aveau sprijin nici chiar în rândul intelectualilor, deși în alte țări din această regiune a Europei cel puțin o parte a intelectualității manifesta simpatii de extremă stânga. Ceea ce, în România, era consecința nu numai a lipsei de forță a comuniștilor propriu-zisi, ci și a imensei forțe de atracție a ideologiei naționaliste, ai cărei principali exponenți în perioada interbelică erau organizațiile care gravitau în jurul Gărzii de Fier. Garda combătea în primul rând PCR și pe reprezentanții lui – pe care îi considera trădători de patrie și popor –, și nu neapărat comunismul ca idee, ceea ce îi permitea să atragă chiar și intelectuali de stânga.

Încă de la început, mișcării revoluționare din România i-a lipsit unitatea. După eliminarea în 1921 a grupului moderaților, fracțiunile rămase în Partidul Comunist au început să ducă o luptă îndârjită unele împotriva celorlalte, luptă care uneori, mai ales după preluarea puterii, căpăta forme sângeroase⁷. Destul de timpuriu s-au detașat două grupări principale pe care le deosebea atitudinea față de centrala din Moscova. Frațiunea mai puternic atașată de Hotelul „Lux” (sediul Cominternului) era constituită în principal din reprezentanții români ai minorităților naționale și în primul rând din evrei, dar și slavi. Încă de la începutul anilor '20, în fruntea acestei grupări denumite a „moscoviților” s-au instalat soții Ana și Marcel Pauker.

A doua grupare o constituiau reprezentanții proletariatului și ai lumpenproletariatului din câteva orașe mai mari. În această fracțiune intrau mai mulți români decât în tabăra „moscoviților”, dar erau și muncitori unguri, evrei și chiar germani. De regulă ei erau mai puțin școliți decât rivalii lor de la Hotelul „Lux” și mai degrabă se declarau împotriva aderării României la URSS, preferând să construiască un comunism specific, cu mijloacele pe care le permiteau resursele naționale. Grupul principal în cadrul acestei fracțiuni

erau așa-numiții ceferiști – lucrătorii de la Căile Ferate Române –, iar conducătorul, atât al grupului „ceferiștilor”, cât și al întregii fracțiuni „naționale”, a devenit Gheorghe Gheorghiu-Dej, unul dintre principalii organizatori ai grevelor de la Atelierele CFR Grivița din București, în anul 1933.

În afară de linia principală de separație între partizanii comunismului internațional (sovietic) și cei ai comunismului național existau și alte grupări în Partidul Comunist, constituite pe criterii naționale – și anume existau grupul românilor, cel al evreilor, cel al maghiarilor și cel al bulgarilor⁸. De asemenea, în PCR mai existau: fracțiunea transilvănenilor, unde numeric erau preponderenți ungurii, cea a basarabenilor, unde dominau ucrainenii, și, în sfârșit, cea a dobrogenilor, în rândul cărora un procent semnificativ îl reprezentau bulgarii.

După intrarea în ilegalitate, activitatea Partidului Comunist a suferit o restrângere și mai accentuată. Un anumit impuls favorabil intensificării activităților desfășurate de PCR l-a adus marea criză economică de la sfârșitul anilor '20 – dar inițial, în principal din cauza luptelor intestinale, n-au fost suficient valorificate posibilitățile de manifestare create de înrăutățirea drastică a situației economice. În 1929 a izbucnit greva minerilor de la Lupeni, dar participarea comuniștilor la aceste mișcări de protest a fost practic nulă, lucru pentru care au fost aspru criticați de Comintern⁹. În anii '30 activitatea PCR a cunoscut o ușoară intensificare, în 1933 comuniștii reușind să declanșeze greva la Atelierele CFR Grivița, dar manevra respectivă a provocat partidului mai multe daune decât beneficii, întrucât activiștii de frunte ai acestuia, printre care și Gheorghiu-Dej, au fost trimiși în judecată și condamnați, prin sentințe definitive, la ani grei de pușcărie sau la muncă forțată.

În a doua jumătate a anilor '30, PCR a pierdut complet contactul cu ceea ce se întâmpla în România din cauză că o jumătate din cadrele de conducere ale partidului se găseau la Moscova, iar cealaltă jumătate în pușcării, puținii activiști rămași în libertate fiind nevoiți să se ascundă. Foarte dificilă era și comunicarea între diferitele grupuri, ceea ce a determinat instaurarea unui climat de concurență și suspiciune între ele. Între timp, poziția dominantă în interiorul fracțiunii „naționale” a fost cucerită de Gheorghe Gheorghiu-Dej, care a reușit să-și fructifice cu dibăcie legenda de conducător al grevei ceferiștilor și s-a priceput cum nu se poate mai bine să inducă animozități

reciproce între activiști. În 1936 ajunge și Ana Pauker în închisoare. După perioada petrecută la Moscova, ea se întorsese în țară, probabil cu scopul de a promova o nouă linie strategică a Cominternului, politica antifascistă¹⁰.

În anii 1937-1938 sovieticii au făcut curățenie în rândul membrilor PCR, însă această măsură i-a afectat doar pe acei activiști care se aflau în momentul respectiv pe teritoriul Uniunii Sovietice – printre care și pe Marcel Pauker¹¹. Acest val de represii a lovit așadar numai fracțiunea „moscoviților”, întrucât „naționaliștii”, care se găseau atunci în majoritate în pușcăriile din România, rămăneau în afara razei de acțiune a autorităților de la Moscova. Nu putem ști dacă aceasta a fost și intenția lui Stalin, însă consecințele epurării au fost întărirea aripii naționaliste a PCR și consolidarea poziției lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. În același timp, datorită acestei operațiuni, Ana Pauker a devenit principalul șef al fracțiunii moscovite. Poziția ei era mai solidă decât aceea a lui Ștefan Foriș, care în 1940 a fost numit prim-secretar al PCR, iar pe data de 31 decembrie a aceluiași an a trecut clandestin granița sovieto-română și a intrat în țară. Foriș era însă străin de ambele aripi învrăjbite ale partidului, așa încât nu era susținut practic de nimeni¹².

Declanșarea celui de-al doilea război mondial a schimbat situația comuniștilor români pe plan internațional, deși nu a provocat și modificări în ierarhia interioară a partidului. În 1941, după intrarea României în război, Moscova a început activitatea de organizare a mișcării comuniste românești compuse din activiști aflați pe teritoriul Uniunii Sovietice și din soldații români căzuți prizonieri. În acest scop, sovieticii au recurs la serviciile Anei Pauker, pe care în mai 1941 au luat-o la schimb cu unul din conducătorii țăranilor prinși pe teritoriul Basarabiei¹³. În anul 1942, Ana Pauker, împreună cu alți activiști, a lucrat la Moscova la constituirea Frontului Național Democratic Român, iar mai târziu a organizat Divizia „Tudor Vladimirescu”, care a luptat împotriva nemților sub conducerea Armatei Roșii¹⁴. Împreună cu această divizie, Ana Pauker a apărut în țară în 1944.

Între timp, al doilea centru al PCR, concentrat în jurul lui Gheorghiu-Dej, se pregătea la rândul său pentru preluarea puterii. La 23 august 1944 a avut loc o lovitură de stat prin care a fost înlăturat de la putere dictatorul progerman Ion Antonescu. La această lovitură de stat – organizată de partidele istorice din perioada interbelică și de rege – au luat parte și comuniștii, prin intermediul lui Lucrețiu Pătrășcanu, care a fost cooptat în organizarea complotului probabil pe

considerentul că avea legături de rudenie cu persoane din anturajul monarhului¹⁵. Potrivit afirmațiilor unor cercetători, comuniștii s-au alăturat complotiștilor deoarece Gheorghiu-Dej se temea că, dacă Antonescu ar fi rezistat până la sosirea Armatei Roșii, gruparea „naționaliștilor” din PCR ar fi fost eliminată complet de „moscoviți”¹⁶.

La sfârșitul războiului, în Partidul Comunist existau așadar patru lideri principali: Foriș, Pătrășcanu, Pauker și Dej. Primul pe lista celor eliminați a fost Foriș¹⁷. Pe data de 4 aprilie 1944, înarmat cu un pistol și cu un ciocan, Emil Bodnăraș a pătruns în ascunzătoarea secretă a acestuia și i-a comunicat că a fost înlăturat de la conducerea partidului. Foriș n-a opus rezistență, iar următoarele câteva luni și le-a petrecut în detenție. Pe 23 august a fost eliberat pentru scurt timp, după care a fost din nou arestat. În vara anului 1946 a fost lichidat. În locul lui a fost instituit un triumvirat compus din Emil Bodnăraș, Iosif Rangheț și Constantin Pârvulescu. Conducerea PCR a fost colectivă până în septembrie 1945, când în mod oficial Gheorghiu-Dej a fost ales secretar general¹⁸. De fapt însă, până atunci, partidul a fost condus nu de cei trei care alcătuiau triumviratul, ci de cuplul Pauker-Dej.

Primele două decenii de guvernare comunistă în România

După răsturnarea lui Antonescu, România s-a retras din războiul contra Uniunii Sovietice și a îndreptat armele împotriva Germaniei. Cu toate acestea, încă din 30 august 1944 Armata Roșie a intrat în București, ceea ce însemna că nici nu se putea pune problema unei politici externe independente a României și că, mai devreme sau mai târziu, puterea avea să fie preluată de comuniști. Moscova a aplicat și în acest caz aceeași schemă care fusese utilizată în fiecare din țările cucerite: la început un guvern de coaliție, în care însă comuniștii au dispus de postul de ministru al Afacerilor Interne. După care coaliția se reducea din ce în ce mai mult, activiștii din opoziție erau arestați, în așa fel încât în cele din urmă Partidul Comunist prelua în întregime puterea în țară și trecea la înfăptuirea unei revoluții de sus în jos (prin lichidarea proprietății private, colectivizare etc.).

În fruntea primului guvern, așa-numitul guvern provizoriu (care a funcționat de la 23 august la 4 octombrie 1944 și apoi, după câteva remanieri,

până la 6 decembrie 1944¹⁹) a fost numit generalul Constantin Sănătescu. Funcția de ministru al Justiției a fost preluată de Lucrețiu Pătrășcanu. Sovieticii au cerut eliminarea „elementelor fasciste” din cadrul organelor române de Securitate, precum și reducerea forțelor armate. Au încurajat în schimb Gărzile Patriotice (este vorba de unități de luptă de sorginte comunistă organizate de Emil Bodnăraș), care și-au intensificat tot mai mult activitatea.

Următorul guvern a fost condus de generalul Nicolae Rădescu. Între timp comuniștii au început să preia încet-încet controlul asupra serviciilor de Securitate. Poliția secretă din România apăruse în 1907, după înăbușirea teribilei răscoale țărănești. Ea a căpătat trăsături mai profesionale după o serie de reforme cărora le-a fost supusă în anii 1924-1929, când a și primit denumirea de Direcția Poliției de Siguranță, în limbaj curent – Siguranța. România mai dispunea și de un serviciu militar de spionaj care în anul 1940 a fost denumit Serviciul Special de Informații (SSI)²⁰. În timpul războiului, anumiți ofițeri din Siguranță și de la SSI, prevăzând eșecul Germaniei, le-au adresat oferte de colaborare comuniștilor, lucru pentru care mai târziu au fost răsplătiți cu funcții înalte²¹. După ocuparea țării de către sovietici, în rândurile agenților de la serviciile speciale au început să se infiltreze unii membri ai Gărzilor Patriotice. După ianuarie 1945, Rădescu a emis ordinul de dizolvare a acestor formațiuni, care însă nu a fost executat.

Între timp comuniștii organizau uriașe demonstrații antiguvernamentale. Procesul de sovietizare era condus de Andrei Vișinski, care în perioada 1944-1946 a venit de trei ori în România²². Sub presiunea amenințărilor rusești, Rădescu a capitulat, iar pe 6 martie 1945 s-a format un nou guvern sub conducerea lui Petru Groza, care înainte de război se afla în fruntea unui partid țărănesc cu tendințe comuniste numit Frontul Plugarilor²³. În acest cabinet comuniștii aveau 14 ministere din 18 – printre care cele mai importante pentru ei: Afacerile Interne, Justiția, Apărarea și Economia. S-a demarat imediat reorganizarea Siguranței și a SSI. Această misiune le-a fost încredințată agenților NKVD Emil Bodnăraș și Serghei Nikonov (pentru SSI), respectiv Gheorghe Pintilie și Boris Grunberg, mai cunoscut sub numele Alexandru Nicolschi (pentru Siguranță). În această perioadă, în ciuda faptului că Gheorghiu-Dej ocupa principala funcție de conducere în partid, factorul de decizie în mișcarea comunistă îl constituiau „moscoviții”, care își rezervaseră posturile cele mai importante și promovau, în acord cu ordinele emise de

centrala de la Moscova, politica preluării puterii de către Partidul Comunist. În prima fază a sovietizării României, Moscova voia să se bazeze pe oamenii cei mai de încredere care fuseseră școliți pe teritoriul Uniunii Sovietice.

Guvernul Petru Groza urmărea să elimine opoziția și să introducă „dictatura proletariatului” cât mai repede posibil. În noiembrie 1946 au avut loc alegeri în care comuniștii au obținut oficial 84% din voturi, dar de fapt rezultatele au fost falsificate²⁴. La începutul anului 1947 mulți membri ai partidelor de opoziție au fost arestați, iar în vara aceluiași an și șefii acestora au luat calea pușcăriei. Tot atunci au fost declarate ilegale partidele din opoziție. Pe 30 decembrie 1947 regele Mihai a fost obligat să demisioneze și a fost declarată Republica Populară Română. În februarie 1948 a avut loc un congres în cadrul căruia PCR s-a unit cu Partidul Social-Democrat (PSD era un mic partid creat înainte de al doilea război mondial, dar care după război a căpătat o importanță tot mai mare, întrucât era folosit de comuniști ca partid-paravan), constituind împreună Partidul Muncitoresc Român (PMR), care încă de la creare număra peste un milion de membri²⁵. Secretar general al noului partid a fost proclamat Gheorghe Gheorghiu-Dej, dar în cadrul Secretariatului majoritatea o constituiau „moscoviți”²⁶. În cursul aceleiași luni România a semnat tratatul de prietenie, cooperare și ajutor reciproc cu Uniunea Sovietică. În august 1948 denumirea de Siguranță a fost schimbată în Direcția Generală a Securității Poporului (DGSP), care va fi cunoscută mai pe scurt ca Securitatea.

Odată cu comuniștii, în instituțiile românești și-au făcut apariția și consilierii sovietici. Opinia lor avea putere de decizie în absolut toate problemele. Pe lângă aceasta, încă din 1945, în virtutea acordului de cooperare economică dintre România și URSS, s-au creat întreprinderi mixte sovieto-române cunoscute sub denumirea de *sovrromuri*. Ele practicau o economie de jefuire sistematică a produselor de pe teritoriul României, toate profiturile fiind expediate către URSS²⁷.

În interiorul partidului se ducea o luptă pe viață și pe moarte între diversele fracțiuni. Prima victimă a acestor lupte a fost Lucrețiu Pătrășcanu – pentru eliminarea lui s-a ajuns la alianța conjuncturală de moment între partizanii lui Dej și cei ai Anei Pauker. Cu ocazia congresului de unificare, Pătrășcanu nu a mai fost ales în Secretariatul partidului, ceea ce anunța de fapt că sfârșitul lui este foarte aproape²⁸. În martie 1947 a fost exclus din partid un colaborator al lui Pătrășcanu, Herbert Zilber, căruia i se reproșa faptul că „a deviat de la linia

partidului” și că este de fapt „spion anglo-american”²⁹. Speriat, Pătrășcanu a cerut sfatul ambasadorului sovietic, care i-a spus să aștepte decizia Biroului Politic³⁰. A fost arestat în aprilie 1948, iar ancheta în cazul procesului său a început în ianuarie 1949.

În 1949 a fost operată o reducere drastică a efectivelor PMR; în anul 1950, după încheierea epurărilor, numărul membrilor de partid ajunsese la numai 720.000 de persoane³¹. A fost primul și cel mai mare val de excluderi din PMR, însă șirul epurărilor a continuat și mai târziu, în așa fel încât în decembrie 1955, cu ocazia celui de-al II-lea Congres al PMR, când s-a încheiat măsura excluderii unor membri din partid, Dej a anunțat numărul membrilor de partid – PMR număra în acel moment aproximativ 600.000 de persoane³². În cursul epurărilor, după cum spunea Gheorghiu-Dej, au fost eliminați „carieristi, elementele oportuniste și mic-burgheze”³³.

În luna martie a anului 1949 a fost demarat procesul de colectivizare a agriculturii, care pe teritoriul României s-a realizat cu o brutalitate ieșită din comun. Desfășurarea acestei operațiuni cădea mai ales în sarcina aripii moscovite a PMR, căreia și mai înainte îi fuseseră încredințate toate sarcinile cu grad mare de dificultate. Șefa comisiei agrare create special pentru realizarea acestui obiectiv era, desigur, Ana Pauker. În componența comisiei figura și un consilier sovietic³⁴. La început s-a pornit de la prezumția că țăranii, cel puțin o parte dintre ei, vor adera de bunăvoie la nou-createle gospodării colective, dar în scurt timp s-a dovedit că adeziunea lor trebuie impusă cu forța – așa încât, în vara anului 1950, au fost antrenate în această acțiune și forțele Miliției și ale Securității³⁵. Îndârjirea cu care țăranii se opuneau colectivizării i-a surprins pe comuniști, care, deja în cursul lunii octombrie a aceluiași an, au încetinit ritmul.

Între timp s-a ajuns la ciocnirea finală dintre gruparea lui Gheorghiu-Dej și cea a Anei Pauker. Încă din 1944 Dej lucra intens la strângerea unor materiale compromițătoare în legătură cu gruparea moscovită și își pregătea cu atenție lovitura finală³⁶. Dar principalul impuls declanșator al atacului l-a constituit campania antisemită care a început în Uniunea Sovietică încă din primii ani ai deceniului șase. Gheorghiu-Dej considera – și pe bună dreptate – că este cel mai potrivit moment ca să scape de concurență. La o plenară a Comitetului Central care a avut loc la sfârșitul lui februarie și începutul lui martie 1952 au fost atacați Vasile Luca, Teohari Georgescu (cei mai apropiați colaboratori ai Anei Pauker) și însăși Ana Pauker. Lor li s-a imputat „devierea spre dreapta” și

simpatia față de Partidul Național-Țărănesc, care la acel moment nici nu mai exista. În plus, cei mai apropiați colaboratori ai lui Vasile Luca au fost acuzați de „activități dușmănoase” și de „sabotaj”³⁷. La următoarea plenară, care a avut loc în luna mai a aceluiași an, Vasile Luca a fost exclus din partid, iar împotriva lui Teohari Georgescu și a Anei Pauker a fost avansată o lungă listă de acuze, printre care și faptul că au luat măsuri prea brutale pentru colectivizarea satelor românești³⁸. La sfârșitul lunii mai 1952, Teohari Georgescu a fost îndepărtat din funcția de ministru al Afacerilor Interne, în locul lui fiind instalat Alexandru Drăghici. În iunie 1952 Ana Pauker a încercat să intervină în interesul cauzei sale pe lângă ambasadorul sovietic, dar acest lucru nu s-a soldat cu nici un rezultat³⁹, ceea ce părea să fie dovada faptului că la Moscova decizia fusese luată deja mai devreme.

În luna iulie a aceluiași an, Ana Pauker și-a pierdut portofoliul de ministru al Afacerilor Externe, iar în septembrie și-a pierdut și funcția de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri⁴⁰. Cu o lună mai înainte fusese arestat Vasile Luca, urmând ca Ana Pauker și Teohari Georgescu să fie și ei reținuți, dar ceva mai târziu: în februarie 1953. Vasile Luca a murit în închisoare în iulie 1963⁴¹. Ana Pauker a fost eliberată în aprilie 1953, dar n-a mai jucat nici un rol politic și a murit în 1960 din cauza unui neoplasm. În ceea ce-l privește pe Teohari Georgescu, după ieșirea din închisoare, în aprilie 1956, el a obținut postul de corector, apoi de director la Editura „13 Decembrie 1918”, unde a lucrat până la moartea sa, survenită în ianuarie 1976⁴².

După eliminarea Anei Pauker și a grupului ei, în iulie 1952, Gheorghiu-Dej a grăbit din nou ritmul colectivizării. Din această cauză s-a ajuns chiar la răskoale țărănești pe scară largă, ceea ce a necesitat din nou utilizarea unor mijloace drastice – dar, din moment ce conducerea partidului a devenit mai unitară, și utilizarea mijloacelor coercitive era mai la îndemână. După moartea lui Stalin procesul de colectivizare a fost totuși suspendat timp de câțiva ani⁴³.

În martie 1954 Biroul Politic a luat decizia de a iniția o acțiune în justiție împotriva lui Lucrețiu Pătrășcanu. Procesul n-a durat mult, așa încât o lună mai târziu Pătrășcanu a fost împușcat⁴⁴. Motivul cel mai probabil pentru soluționarea atât de rapidă a cauzei acestui activist, care zăcea în închisoare încă din 1948, erau temerile lui Gheorghiu-Dej legate de propria poziție în partid după moartea lui Stalin. Gheorghiu-Dej ar fi putut presupune că sovieticilor le-ar putea da prin cap să-l scoată pe Pătrășcanu din pușcărie și să-l

instaleze ca prim-secretar (unii îl compară pe Pătrășcanu cu polonezul Władysław Gomułka, deși în cazul acestuia situația era mai complicată). Profitând de situația tulbure de la Kremlin, Gheorghiu-Dej s-a hotărât să anticipeze cursul evenimentelor și s-a debarasat de un eventual rival.

Încă dinainte de moartea lui Stalin, în februarie 1953, Biroul Politic al PMR luase deja decizia de a trimite o delegație la Moscova cu scopul de a discuta despre viitorul *sovrourilor*. În cursul negocierilor părțile au convenit ca românii să răscumpere de la sovietici cota-parte care le aparținea acestora din întreprinderile respective. Delegația nici nu apucase să se întoarcă de la Moscova, că românii au și început să preia conducerea în unele *sovrouri*. După un an, o parte dintre acestea erau deja lichidate. În ianuarie 1954 a avut loc o a doua rundă de negocieri. În cele din urmă, până la sfârșitul anului 1956 au fost lichidate toate aceste întreprinderi, partea română răscumpărând integral de la URSS cota-parte sovietică⁴⁵.

După referatul lui Hrușciiov din februarie 1956, cu ocazia celui de-al XX-lea Congres al PCUS și după declanșarea destalinizării, Gheorghiu-Dej a încercat să se apere de acuzele de stalinism, argumentând că staliști cei mai înfocați au fost de fapt Ana Pauker, Teohari Georgescu și Vasile Luca, care au și fost eliminați încă din 1952. Lucru care, potrivit lui Gheorghiu-Dej, a permis excluderea din PMR a tuturor celor care se făceau vinovați de „greșeli”. O discuție pe această temă a avut loc cu ocazia Plenarei CC al PMR de la sfârșitul lui martie 1956, ea fiind continuată la ședințele Biroului Politic de la începutul lunii aprilie a aceluiași an. Gheorghiu-Dej a fost atacat dur de Miron Constantinescu și de Iosif Chișinevschi⁴⁶. Ei au criticat represuniile din perioada stalinistă și au cerut ca partidul să-și extindă și să-și exercite complet controlul asupra activităților Securității, ceea ce a provocat riposta imediată a lui Alexandru Drăghici (care era la momentul respectiv șeful serviciilor speciale). De altfel, cei mai mulți dintre membrii Biroului Politic s-au situat tot de partea lui Gheorghiu-Dej, așa încât criticile lui Constantinescu și Chișinevschi au fost retrase⁴⁷.

Destalinizarea și „dezghețul” care au urmat în majoritatea țărilor din blocul sovietic ca urmare a referatului lui Hrușciiov au avut ecou și în România. Spre sfârșitul lunii octombrie 1956 au izbucnit proteste ale muncitorilor și studenților în multe orașe din țară, printre care București, Cluj, Iași și Timișoara⁴⁸. În București s-a ajuns la proteste ale muncitorilor de la Atelierele

Grivița, adică în aceleași unități economice în care, în anul 1933, însuși Gheorghiu-Dej organizase greve de protest. Cel mai furtunos caracter l-au avut însă incidentele din Banat și din capitala acestei regiuni, Timișoara, unde studenții răsculați, care inițial demonstau doar împotriva hranei de proastă calitate de la cantine și împotriva programelor de învățământ eronate, după părerea lor, și-au radicalizat cererile în scurt timp. În această regiune a țării locuiau într-o mare măsură unguri, așa încât nu e de mirare că au fost organizate și mitinguri de sprijin pentru revoluția anticomunistă în curs de desfășurare la Budapesta și că erau proclamate postulate susținând creșterea autonomiei pentru minoritatea maghiară. Ca să nu se ajungă la repetarea scenariului din țara vecină, autoritățile române au obligat UTM (Uniunea Tineretului Muncitor) să organizeze mai multe întâlniri cu studenții, cu scopul de a „explica evenimentele din Ungaria”⁴⁹. A fost mobilizată și armata, care a dat o mână de ajutor Miliției pentru arestarea celor mai activi studenți. Autoritățile au fost obligate să creeze un Comandament General special al cărui scop îl constituia înăbușirea protestelor⁵⁰. Fermentul social din România nu a căpătat totuși forme atât de radicale ca fenomenele asemănătoare din Ungaria sau chiar din Polonia, așa încât după câteva săptămâni spiritele s-au potolit.

Gheorghiu-Dej știa foarte bine care sunt riscurile legate de o liberalizare a sistemului dusă prea departe și poate tocmai de aceea a participat activ la înăbușirea revoltelor din Ungaria. Lângă el, cu rol de coordonator al acțiunilor, se afla Emil Bodnăraș, care se bucura de o mai mare încredere din partea autorităților sovietice⁵¹. Românii au oferit ajutor logistic și sprijin din partea serviciilor de informații. Membrii fostei conduceri a Ungariei au fost transferați la Snagov, unde au fost luați în custodie de Securitate⁵². Această operațiune a fost supervizată de Valter Roman, care în anii '30 luptase de partea Republicii în războiul civil din Spania⁵³. În aprilie 1957 Imre Nagy a fost dus înapoi în Ungaria, după care, în iunie 1958, a fost lichidat. Sub conducerea lui Bodnăraș, românii au dat o mână de ajutor și la reorganizarea serviciilor maghiare de securitate, care fuseseră răvășite de evenimentele survenite în cursul revoltei. În rândurile agenților unguri au fost astfel introduși un mare număr de membri ai Securității românești, care fuseseră recrutați dintre maghiarii transilvăneni⁵⁴.

După înlăturarea pericolului unei contrarevoluții, Gheorghiu-Dej a hotărât să se debaraseze și de ultimii oponenți pe care îi mai avea la vârful conducerii partidului. În cursul Plenarei CC al PMR care a avut loc la sfârșitul lui iunie și

începutul lui iulie 1957, Chișinevschi și Constantinescu au fost destituiți din posturile pe care le ocupau. Spre deosebire însă de epurările precedente, nici unul nu a fost trimis la închisoare, nici împușcat, ceea ce dovedea că sistemul a cunoscut totuși o anumită liberalizare. Chișinevschi a primit un loc de muncă în cadrul Ministerului Culturii, iar mai târziu a devenit chiar directorul combinatului poligrafic Casa Scânteii, unde a și rămas angajat până la moartea sa, survenită în anul 1962⁵⁵. În schimb Constantinescu a fost transferat pentru câțiva ani la Institutul de Istorie a Partidului, după care și-a continuat cu succes cariera științifică și politică în perioada ceaușistă⁵⁶.

Încă înainte de izbucnirea crizei din Ungaria a apărut ideea retragerii trupelor sovietice din România. În anul 1955, ca urmare a Conferinței de la Geneva, sovieticii au promis să reducă prezența militară sovietică în România cu o cincime și, cu destulă ușurință, au propus autorităților române această soluție⁵⁷. În amintirile sale, Nichita Hrușciiov afirma că încă din 1953 Emil Bodnăraș le prezentase conducătorilor sovietici un plan de retragere a trupelor⁵⁸, dar e îndoielnic ca o inițiativă în această problemă să fi venit dinspre partea română. Evenimentele din Ungaria și destabilizarea pe care acestea au provocat-o au avut ca efect amânarea tratativelor pe tema retragerii trupelor, dar în aprilie 1958 Hrușciiov a dat de înțeles în mod explicit că staționarea armatei sovietice în România va fi curând ceva de domeniul trecutului⁵⁹. Decizia definitivă a fost luată la întâlnirea Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia din luna mai a aceluiași an, iar retragerea propriu-zisă a trupelor a avut loc în perioada iunie-august 1958⁶⁰. Mai multe motive au determinat Uniunea Sovietică să treacă la retragerea trupelor. În primul rând România, ca țară care nu se învecinează nemijlocit cu Occidentul, nu juca un rol semnificativ în strategia militară a Sovietelor, iar în caz de necesitate armata Uniunii Sovietice era în măsură ca în curs de câteva zile să ocupe întregul teritoriu al țării. În al doilea rând, pe toată perioada crizei maghiare, echipa lui Gheorghiu-Dej a dovedit nu numai că reușește să fie un aliat de încredere, ci și că este capabilă să înăbușe revolta din propria țară.

Când a fost comunicată decizia de retragere a trupelor sovietice, autoritățile române au renunțat la orice tentativă de liberalizare și au trecut din nou la politica de represiune severă. Fără îndoială că Gheorghiu-Dej nu se simțea prea sigur și stăpân pe situație, iar în momentul în care armatele Uniunii Sovietice au părăsit teritoriul României, el s-a hotărât să-și întărească poziția, să arate

societății că retragerea armatei sovietice nu va însemna în nici un caz abandonarea comunismului, iar aparatului de partid să-i întărească o dată în plus convingerea că orice încercare de reformă „de jos în sus” este inutilă.

În iulie 1958, când armatele sovietice și-au încheiat operația de retragere de pe teritoriul României, Marea Adunare Națională (MAN) a votat un decret referitor la schimbarea Codului penal și a Codului de procedură penală. Acest decret fusese pregătit la începutul lunii de Biroul Politic⁶¹. Schimbările au constat de fapt într-o înăsprire semnificativă a pedepselor, scurtarea procedurilor judecătorești și atribuirea caracterului penal unor forme de activitate care până atunci erau permise. La scurt timp după introducerea noului Cod penal au și început primele arestări⁶².

Tot în vara anului 1958 a fost reluat planul de încheiere a procesului de colectivizare a agriculturii. Planul fusese elaborat cu un an înainte și își propunea trecerea aproape completă la forma de proprietate colectivă la sate prin utilizarea unor metode foarte brutale⁶³. În mai multe regiuni s-a ajuns la revolte țărănești chiar pe scară mai largă decât se întâmplase în perioada primului val al colectivizării. Operațiunea s-a încheiat spre sfârșitul anului 1961 și a fost considerată de autorități un mare succes⁶⁴.

În afară de țărani, ținta măsurilor represive au fost și intelectualii, care, de prin anul 1953, beneficiaseră de o anumită liberalizare în domeniul culturii. Însă de la începutul anului 1958 era clar că situația respectivă va suferi schimbări drastice, întrucât atât în presa literară, cât și în cea de partid apăreau tot mai des articole care sugerau înăsprirea condițiilor. Din decembrie 1958 și până în ianuarie 1960 au fost arestați mulți intelectuali de frunte care apoi au fost condamnați la ani grei de pușcărie și la muncă forțată⁶⁵. Concomitent cu arestările a avut loc o epurare de o brutalitate ieșită din comun în instituțiile culturale românești⁶⁶. De-a lungul întregii perioade petrecute în penitenciare, intelectualii au fost supuși unui proces de „reeducare” – cu alte cuvinte, au fost determinați să accepte fără rezerve sistemul comunist și directivele PMR, mulți dintre ei fiind înregimentați în masa colaboratorilor Securității⁶⁷. Unul dintre puținii care nu s-au dat bătuți a fost Nicolae (numit în general Nicu) Steinhardt. În închisoare, acest intelectual de origine evreiască a trecut la religia creștină. După ce a fost pus în libertate, a dus o viață foarte evlavioasă și în cele din urmă s-a călugărit. El și-a descris căutările spirituale în *Jurnalul fericirii*, lucrare publicată în foarte multe ediții după 1989 și care s-a bucurat de o uriașă

popularitate⁶⁸.

O altă categorie de persoane care au avut de suferit în 1958 o constituie foștii membri ai PCR din perioada interbelică, așa-numiții *ilegaliști*. Cu ocazia Plenarei CC al PMR care a avut loc între 3 și 9 iunie 1958, Nicolae Ceaușescu a prezentat un referat foarte cuprinzător care de fapt nu era altceva decât un denunț la adresa respectivilor activiști. Cu o înverșunare ieșită din comun, viitorul dictator îl ataca pe Grigore Răceanu – care însă, mulți ani mai târziu, se va răzbuna, cel puțin simbolic, semnând un manifest disident, „Scrisoarea celor șase”. Plenara a luat decizia de a-i exclude din partid pe „ilegaliștii” menționați în referatul lui Ceaușescu⁶⁹.

S-a acutizat și lupta cu ultimele rămășițe ale rezistenței anticomuniste. Membrilor acestor mișcări de rezistență nu li s-a dat nici o șansă de „reeducare”, ei fiind uciși pe loc, așa cum a fost cazul lui Toma Arnăuțoiu, de exemplu, șeful celei mai mari unități de partizani. În mai 1959 el a fost condamnat la moarte, fiind executat în iulie, același an⁷⁰.

Represiunea declanșată împotriva creatorilor din domeniul culturii în combinație cu mijloacele de constrângere ideologică utilizate împotriva aceleiași categorii sociale constituiau probabil începutul pregătirilor pentru uriașa ofensivă propagandistică legată de intenția lui Gheorghiu-Dej de a-și modifica linia politică, adoptând o atitudine mai independentă față de Uniunea Sovietică. În consecință, această schimbare urma să conducă la respingerea „suprastructurii” internaționaliste și la promovarea uneia noi, de sorginte națională. Din anul 1958 începuse de fapt un proces la început de limitare a activității, apoi, ceva mai târziu, de lichidare a instituțiilor culturale sovietoromâne, așa cum s-a întâmplat cu Muzeul Româno-Rus din București sau cu Editura Cartea Rusă⁷¹.

După o scurtă perioadă de represiune (scurtă în comparație cu precedenta), la începutul anilor '60 autoritățile au decis să treacă la o liberalizare generală a tuturor domeniilor vieții. Așa încât, din ianuarie 1963, deținuții politici au început să fie eliberați, la început într-un ritm mai lent, dar pe urmă în proporții de masă. În baza a trei decrete de amnistiere, în prima jumătate a anului 1964 au fost eliberate în jur de 9.000 de persoane, ceilalți deținuți politici, adică aproximativ 4.000 de persoane, întorcându-se și ei la casele lor până la sfârșitul anului 1964⁷². Această liberalizare pe scară foarte largă însemna de fapt schimbarea metodelor de lucru ale aparatului de constrângere. Pe măsură ce

pușcăriile se goleau, creștea numărul colaboratorilor sub acoperire ai Securității. În anul 1960 pe statele de plată ale DSS figurau în jur de 37.000 de informatori, pe când în 1964 această cifră ajunsese deja la 62.000, ceea ce însemna o creștere cu aproape 100% în decursul a doar patru ani de practicare a amintitei politici de liberalizare⁷³.

În aprilie 1962 au fost simplificate procedurile de aderare la Partidul Comunist. Această modificare, ce consta în principal în lichidarea statutului de candidat și renunțarea la obligativitatea de a dovedi că ai origine socială sănătoasă, avea drept scopuri atragerea în rândurile partidului a unor categorii sociale noi și o mai largă înrădăcinare a PMR în societate⁷⁴. În perioada aprilie 1962 – decembrie 1965, în rândurile Partidului Comunist au fost primiți 600.000 de noi membri, ceea ce însemna o creștere numerică a partidului cu aproape 70%. S-a modificat astfel și structura socială a partidului. A scăzut semnificativ numărul muncitorilor, crescând în schimb numărul reprezentanților țărănimii. A crescut și procentul de intelectuali și, în general, de persoane cu pregătire superioară. În 1964, în rândurile PMR exista o suprareprezentare a intelectualității față de nivelul reprezentării sale în societate, ceea ce până atunci nu se întâmplase în România⁷⁵.

În a doua jumătate a anilor '50 s-au manifestat primele divergențe mai serioase între Uniunea Sovietică și România. Ele au apărut în primul rând în legătură cu ideea sovieticilor de a pune în mișcare Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (CAER). Înainte, CAER se limita, cel puțin din punctul de vedere al României, la rolul de instituție cu caracter în primul rând propagandistic, însemnătatea ei reală fiind destul de redusă⁷⁶. În 1959 sovieticii au sugerat efectuarea unor schimbări fundamentale în structura Consiliului, ceea ce constituia un prim semn prevestitor al unei noi politici față de această instituție⁷⁷. La începutul anului următor a avut loc la Moscova întâlnirea reprezentanților partidelor comuniste, având pe ordinea de zi problema agriculturii. La această întâlnire, delegatul român s-a opus pentru prima dată concepției sovietice de intensificare a colaborării în cadrul CAER, ceea ce din punctul de vedere al reprezentantului român ar fi însemnat că țării sale i s-ar fi atribuit statutul de „bază de aprovizionare cu produse alimentare”⁷⁸. Planurile elaborate de sovietici presupuneau distribuirea activităților economice între țările membre ale CAER; în acest context, României i-ar fi revenit rolul de țară agrară, pe când RDG și Cehoslovacia s-ar fi situat la polul opus, ca țări puternic

industrializate. Documentul ce reglementa politica viitoare a CAER în această direcție a fost semnat de toate țările membre (inclusiv de România) în iunie 1962⁷⁹, însă Gheorghiu-Dej s-a străduit să dea de înțeles că intenționează să promoveze o politică economică independentă în țara lui și să continue procesul de industrializare. În august 1962, conducătorul român a repetat aceleași teze cu ocazia vizitei pe care Hrușciov a întreprins-o în România⁸⁰.

Începând din anul 1960, România a trecut la extinderea relațiilor sale diplomatice. Până atunci nu dusese o politică independentă pe arena internațională, iar poziția României se suprapunea întotdeauna cu poziția Uniunii Sovietice. În 1959 au avut loc însă o serie de convorbiri între reprezentanții României și diferite țări din Occident; de asemenea, au fost reînnoite relațiile diplomatice cu Japonia⁸¹. Așa încât în 1960 a fost semnat primul acord de după război (de colaborare în domeniul educației și culturii) cu Statele Unite⁸². Unii afirmă că, în același an, în cadrul Securității a fost creată prima secție de contraspionaj în scopul contracarării agenturii sovietice⁸³, dar acest lucru pare puțin probabil, întrucât la vremea respectivă în serviciile speciale românești încă aveau un cuvânt greu de spus consilierii sovietici, iar o acțiune atât de ambițioasă cum ar fi fost crearea unei secții noi n-ar fi scăpat atenției acestora. În orice caz, din 1961 n-au mai fost trimiși ofițeri români pentru perfecționare în URSS⁸⁴.

Semnalul schimbărilor în politica românească l-a constituit numirea unui nou ministru la portofoliul Afacerilor Externe în persoana lui Corneliu Mănescu, care și-a luat postul în primire în martie 1961⁸⁵. Acest resort, căruia înainte i se acorda o mai mică însemnătate, sub conducerea lui Mănescu a devenit unul dintre ministerele cele mai importante din Guvernul României.

Primele divergențe serioase în politica externă între România și Uniunea Sovietică au fost semnalate cu ocazia congresului partidelor comuniste de la Moscova, desfășurat în noiembrie 1960, ocazie cu care delegația chineză a criticat deschis Uniunea Sovietică. Aproximativ în aceeași perioadă românii începuseră să poarte tratative separate cu chinezii⁸⁶. Anterior România își îmbunătățise relațiile cu Albania – aliatul Chinei în Europa. În următorii câțiva ani relațiile româno-chineze au devenit tot mai strânse, România străduindu-se să joace rolul de mediator în diferendul Beijingului cu Moscova. Astfel, în martie 1964, premierul Ion Gheorghe Maurer a efectuat o vizită în China, iar la întoarcere s-a oprit în localitatea Pițunda [în Abhazia, Georgia, pe țărmul

răsăritean al Mării Negre – n.tr.], unde a informat conducerea sovietică despre poziția chinezilor⁸⁷. Teoretic totul dădea impresia unei medieri, dar posibilitățile României în acest domeniu erau foarte limitate. Nu e mai puțin adevărat însă că promovarea activității sale diplomatice ca încercare de „mediere” a înlesnit României posibilitatea de a adopta o atitudine independentă față de Uniunea Sovietică. După cum recunoștea chiar Maurer, autoritățile române își dădeau foarte bine seama de imposibilitatea medierii acestui conflict, dar ele tratau problema în primul rând ca o posibilitate de a-și promova propria poziție „aparte”⁸⁸.

Izbucnirea crizei cubaneze în octombrie 1962 a permis României să se distanțeze și mai mult de URSS. În luna noiembrie a aceluiași an, Corneliu Mănescu l-a informat pe omologul său american că, în eventualitatea unui conflict armat, România își va păstra neutralitatea⁸⁹. Această declarație care nu crea aproape nici un fel de obligații a fost semnalul de început al dezvoltării tot mai accentuate a relațiilor româno-americane. În iunie 1963, președintele SUA, Kennedy, într-o cuvântare ținută în Berlinul occidental, s-a referit la România ca la un „disident economic și politic în cadrul blocului sovietic”⁹⁰. În același timp americanii au trecut treptat la facilitarea schimburilor comerciale între cele două țări⁹¹.

Pe baza unui șir întreg de succese atât pe scena internațională, cât și în politica internă, conducerea românească a decis să-și continue linia de emancipare de sub tutela sovietică. La începutul anului 1964 a fost astfel inițiată o uriașă acțiune de propagandă care consta în pregătirea cadrelor de partid pentru schimbările ce urmau să aibă loc în curând. La Plenara CC al PMR, ale cărei lucrări s-au desfășurat între 15 și 22 aprilie 1964, a fost adoptată o declarație care, având în vedere importanța ei, a fost numită apoi istorica „Declarație din aprilie” sau chiar „Declarația de independență”, și nu numai în înscrisurile propagandistice ale epocii Ceaușescu⁹².

În Declarație erau stabilite principalele priorități ale politicii românești, atât la nivel intern, cât și la nivel internațional. Era vorba, printre altele, despre intenția de a construi o versiune proprie a socialismului („construirea noii societăți este opera istorică a poporului din țara respectivă”), despre trecerea la procesul de industrializare („hotărâtoare pentru dezvoltarea țărilor care au moștenit de la capitalism o stare de înapoiere economică este industrializarea socialistă”), despre respingerea planurilor de dezvoltare ale CAER

(„suveranitatea statului socialist presupune ca el să dispună efectiv și integral de mijloacele îndeplinirii practice a acestor atribuții, deținând în mâinile sale totalitatea pârghiilor de conducere a vieții economice și sociale”) și, cel mai important, despre suveranitatea unei țări și a unui partid comunist („elaborarea, alegerea sau schimbarea formelor și metodelor construcției socialiste constituie un atribut al fiecărui partid marxist-leninist, un drept suveran al fiecărui stat socialist”⁹³).

„Declarația din aprilie” a reprezentat respingerea definitivă a liniei de până atunci a Partidului Comunist Român, adică internaționalistă și strâns legată de URSS, respectiv amorsarea unui nou curs, complet diferit și orientat spre independență în cadrul blocului sovietic. În textul Declarației apărea și un proiect de accelerare a industrializării și de transformare a României într-o țară puternic dezvoltată și, pe această cale, de trecere a României spre vârful ierarhiei țărilor din CAER, cu care deocamdată s-a hotărât reducerea ritmului colaborării. Declarația mai prezenta și anumite accente antisovietice, întrucât se angaja în polemică cu atitudinea Moscovei pe probleme de politică externă.

Independența față de URSS a devenit unul dintre pilonii de susținere a politicii promovate de România și așa a rămas până la căderea comunismului. Nivelul atins în legătură cu acest deziderat a fost diferit. În anumite perioade Bucureștiul se afla foarte aproape de Moscova, în alte momente, în schimb, sovieticii suspectau România de intenția de a ieși din Tratatul de la Varșovia. În 1968, temându-se că trupele sovietice vor invada țara, Ceaușescu a înființat Gărzile Patriotice – un fel de unități de apărare teritorială. Câțiva ani mai târziu, el își afișa în mod ostentativ prietenia cu Brejnev și își sublinia, chiar la Chișinău, recunoștința față de Uniunea Sovietică. Politica de independență n-a împiedicat nici dezvoltarea contactelor comerciale dintre cele două țări. În același timp, activitatea României în cadrul Tratatului de la Varșovia s-a redus din ce în ce mai mult. Dar țara nu-și putea permite totuși să părăsească definitiv blocul sovietic, pentru că într-o astfel de situație n-ar mai fi prezentat nici un interes pentru țările occidentale și s-ar fi autoclaustrat, ajungând în situația Albaniei.

Această politică de independență a avut ca efect faptul că Bucureștiul a început să fie tratat preferențial de capitalele occidentale și mai ales de Washington. În afară de diferitele facilități pe arena internațională, Statele Unite au transmis României și cea mai recentă tehnologie. Problema nu a fost

suficient cercetată până acum și provoacă destule controverse din perspectiva a două întrebări: cât de important a fost ajutorul american și dacă românii le-au transmis și sovieticilor tehnologiile obținute în acest fel. Un răspuns ferm la aceste întrebări ar putea schița o imagine mai clară asupra politicii externe adoptate oficial în cadrul „Declarației din aprilie”. Până când vor fi lămurite aceste probleme, nu ne rămâne decât să utilizăm, pentru caracterizarea politicii Bucureștiului, conceptul de „independență în cadrul blocului sovietic”, care delimitează explicit granițele acestei independențe.

Cel mai important atac propagandistic antisovietic din vremea respectivă l-a constituit publicarea în decembrie 1964 a unei cărți care conținea o colecție de note ale lui Karl Marx referitoare la România (*Însemnări despre români*). Prima ediție, într-un tiraj de peste 20.000 de exemplare, s-a vândut cât ai clipi⁹⁴. Lucrarea apărută sub semnătura acestui clasic al comunismului conținea numeroase observații pe tema relațiilor româno-ruse, inclusiv afirmația că în 1812 Rusia și-a anexat Basarabia fără nici un drept. În plus, în notele sale, Marx dădea de înțeles în mod explicit că pe locuitorii Basarabiei vorbitori de limbă română el îi tratează ca români, și nu ca „moldoveni”, așa cum erau numiți oficial în URSS cetățenii din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Publicarea cărții lui Marx, cea mai mare autoritate în lumea comuniștilor, avea ca scop să sublinieze că noua linie adoptată de conducerea României nu reprezintă o deviere de la principiile socialismului, ci, dimpotrivă, o dezvoltare creatoare a lor, o împlinire a ideilor lui Marx. În același timp se sugera că forurile de conducere de la București ar putea să nu accepte granița postbelică cu URSS, ceea ce a constituit o foarte mare reușită propagandistică. Pentru că majoritatea populației românești împărtășea puncte de vedere antirusești, și în acest sens activase o îndelungată tradiție și practică a politicii externe românești. În același timp, Gheorghiu-Dej apărea drept cel care a aruncat o provocare Moscovei și, la fel ca Tito, acum încearcă să-și cucerească independența față de URSS.

Între timp, autoritățile sovietice păreau destul de neliniștite din cauza veleităților de independență ale satelitului lor. Astfel, în anii 1963 și 1964, Uniunea Sovietică a lansat un atac propagandistic virulent la adresa Bucureștiului, utilizându-i în acest scop pe fideliu tovarăși din Bulgaria. În iunie 1963, cu ocazia uneia dintre ceremoniile solemne de la Sofia, a apărut pe neașteptate, ca oaspete de onoare, Boris Ștefanov, secretar al PCR în perioada

interbelică, dar care de mulți ani nu mai apăruse în public⁹⁵. Evenimentul putea fi interpretat ca un avertisment pentru Gheorghiu-Dej, în sensul că Uniunea Sovietică l-ar putea schimba fără dificultate cu un conducător mai obedient. În februarie 1964, în drum spre Moscova, Todor Jivkov a vizitat Chișinăul, ceea ce nu era o practică normală pentru cârmuitorii din Europa Orientală⁹⁶. În aceeași lună a apărut așa-numitul Plan Valev (Valev era un economist de la Universitatea din Moscova) – un plan sovietic de creare a unui „complex economic suprastatal” special, care ar fi urmat să cuprindă o parte din Republica Sovietică Moldovenească, aproape jumătate din România și o parte din Bulgaria⁹⁷. Poate că planul respectiv nici nu fusese destinat înfăptuirii în realitate, deși unii consideră că, din punct de vedere economic, el era rentabil⁹⁸, ci trebuia să servească doar ca sperietoare pentru conducătorii de la București sau să dea impresia că există un conflict real între Moscova și București.

Planul Valev a fost respins cu fermitate de România. În iunie 1964, în revista *Viața Economică* a apărut un articol nesemnat care sublinia independența și principiul „neamestecului” în afacerile interne ale altor țări⁹⁹. Câteva săptămâni mai târziu, sovieticii s-au retras din Planul Valev – la începutul lui iulie 1964, în ziarul *Izvestia* a apărut un articol care critica planul ca fiind „inutil și provocând proteste pe deplin justificate”¹⁰⁰.

Pe 14 octombrie 1964 Nichita Hrușciov este înlăturat, locul lui fiind ocupat de Leonid Brejnev. Poate tocmai pentru a profita de momentul schimbării conducătorului de la Moscova, doar cu o săptămână mai târziu, adică pe 21 octombrie, Gheorghiu-Dej l-a chemat în audiență pe ambasadorul Uniunii Sovietice și i-a transmis rugămintea ca toți consilierii sovietici să fie retrași cât mai repede din România. La început, șefii serviciilor speciale sovietice au reacționat nervos (consilierii în cauză erau agenți ai acestor servicii), dar până la sfârșitul lui decembrie 1964 consilierii au fost retrași din toate instituțiile, inclusiv din armată și Securitate¹⁰¹.

Anul 1964 a fost o perioadă de cotitură pentru România. Deoarece în cursul acestui an, datorită adoptării „Declarației din aprilie”, respectiv faptului că URSS a renunțat la politica agresivă pe linie de CAER și a acceptat să-și retragă consilierii din România, s-a putut trece la construirea propriei versiuni a comunismului. Dar lichidarea parțială a influenței autorităților de la Moscova nu însemna și devierea de la doctrină, ci doar sporirea autonomiei factorilor de decizie din România în domeniul economic și al relațiilor internaționale.

Gheorghe Gheorghiu-Dej, principalul autor – se pare – al noului curs în evoluția României, n-a mai apucat să vadă însă deplina dezvoltare a țării. Moartea lui este destul de misterioasă. Cauza oficială a morții a fost cancerul. Încă de la începutul lui ianuarie 1965 el s-a îmbolnăvit grav¹⁰², dar pe 19-20 ianuarie s-a dus la Varșovia la întâlnirea Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia¹⁰³. În cursul lunii următoare starea de sănătate a conducătorului român s-a înrăutățit simțitor. La începutul lunii martie a fost chemat un medic de la Londra ca să se ocupe de Gheorghiu-Dej, însă terapia aplicată de acesta n-a dat rezultatele așteptate. Gheorghiu-Dej a apărut în public pentru ultima dată pe 7 martie, cu ocazia alegerilor¹⁰⁴, după care starea lui s-a înrăutățit atât de mult, încât n-a mai putut părăsi spitalul. A murit pe 19 martie 1965¹⁰⁵.

Încă de la început, moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej a părut destul de suspectă. Potrivit lui Pacepa, îndoieli legate de atacul fulgerător al bolii avea însuși conducătorul român: „«M-a otrăvit KGB-ul» a spus chiar el și nu glumea decât pe jumătate”¹⁰⁶. Aceasta era și convingerea lui Ceaușescu, care, la câteva luni după moartea lui Gheorghiu-Dej, i-ar fi mărturisit lui Pacepa că are dovezi că sovieticii l-au iradiat. La fel s-a exprimat și medicul lui Ceaușescu, care, la puțin timp după ce i-a făcut cunoscute bănuielile sale lui Pacepa, în niște împrejurări destul de neclare, a căzut de la un geam și a murit¹⁰⁷.

Versiunea unui atentat sovietic a fost repetată și mai târziu de diferiți istorici. După părerea lui Cristian Troncotă, Gheorghiu-Dej se bucura de o stare foarte bună a sănătății până la vizita la Moscova din iunie 1963 (mai precis, momentul când la Sofia a apărut pe neașteptate Boris Ștefanov), ocazie cu care starea sănătății sale s-a înrăutățit brusc. Atribuțiile de supraveghere a stării de sănătate a conducătorului român îi reveneau la vremea respectivă doctorului Molin, un om de încredere al Moscovei. Cristian Troncotă consideră că el nu le-a permis celorlalți medici accesul la bolnav în momentele-cheie ale terapiei, iar la sfârșitul anului 1963 i-a permis lui Gheorghiu-Dej să facă o ieșire la munte, ceea ce a putut grăbi dezvoltarea cancerului¹⁰⁸. O poveste asemănătoare relatează de altfel și controversatul istoric de scandal Vladimir Alexe¹⁰⁹.

Această versiune pare totuși puțin verosimilă, din mai multe motive. În primul rând, fiecare din cei trei autori avea propriile motive să vorbească despre amestecul Uniunii Sovietice tocmai în legătură cu acest subiect¹¹⁰. În al doilea rând, dacă în spatele morții lui Gheorghiu-Dej s-ar fi aflat într-adevăr

sovieticii, atunci probabil că s-ar fi străduit să influențeze în favoarea lor alegerea noului secretar, împingându-l în față pe Ștefanov sau sprijinind candidatura lui Bodnăraș, în așa fel încât, mai târziu, când într-adevăr linia partidului promovată de Gheorghiu-Dej ar fi devenit deranjantă, să poată obliga noua conducere (aleasă datorită sprijinului lor) să opereze schimbările necesare.

O versiune foarte interesantă referitoare la moartea lui Gheorghiu-Dej prezintă în amintirile sale Gheorghe Apostol. După spusele lui, în 1961, în biroul lui Gheorghiu-Dej a venit Chivu Stoica și i-a adus cadou prima bucată de uraniu produsă de o uzină care până nu demult fusese *sovrom*. Șeful statului a luat obiectul respectiv și l-a pus pe un raft. Câteva zile mai târziu, în același birou a intrat Gheorghe Rădoi, pe atunci directorul fabricii „Steagul Roșu” din Brașov, și i-a atras atenția că păstrarea unui astfel de obiect în apropiere poate fi dăunătoare pentru sănătate. Gheorghiu-Dej și Rădoi au hotărât să-l cheme pe Bujor Almășan, ministrul Minelor și al Energiei Electrice. Acesta a venit și, cu un contor Geiger, a testat nivelul de radiație, care s-a dovedit într-adevăr periculos. Almășan a luat bucata de uraniu, dar Gheorghiu-Dej fusese deja iradiat, murind din cauza unui cancer provocat tocmai pe această cale¹¹¹. Povestea pare destul de neverosimilă, însă trebuie să ne amintim că orizontul comuniștilor români și în special al lui Chivu Stoica era foarte îngust și poate că acesta chiar nu știa că păstrarea în apropiere a unei bucăți de uraniu poate constitui un pericol de moarte. Totuși, nu putem crede că inginerii de la mina de uraniu nu l-ar fi informat pe Chivu Stoica despre felul cum trebuie să manipuleze acest metal.

Totuși, nu putem trece cu vederea faptul că în 1965 Gheorghiu-Dej nu avea nici un rival mai serios în partid, iar situația economică și politică a țării era stabilă. Sovieticii ar fi putut avea rezerve în ceea ce privește politica promovată de România, iar acest lucru putea constitui un motiv pentru eliminarea conducătorului – dar, dacă s-ar fi întâmplat un asemenea lucru, atunci probabil că aceiași sovietici s-ar fi străduit să determine preluarea puterii de către un activist cu atitudine prosovietică; or, lucrurile nu s-au întâmplat așa – sau, în orice caz, nu există dovezi în acest sens. Așa încât, în cele din urmă, se pare că diagnosticul oficial al morții lui Gheorghe Gheorghiu-Dej a fost corect. Cel puțin pe acest ton se exprimă alți martori ai evenimentelor, ca Siviu Brucan¹¹², Corneliu Mănescu¹¹³, Ion Gheorghe Maurer¹¹⁴, Alexandru Bârlădeanu¹¹⁵ sau Paul Sfetcu, șeful de cabinet al lui Gheorghe Gheorghiu-Dej¹¹⁶.

Moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej

Forurile conducătoare de la București nu erau pregătite pentru un eveniment ca dispariția lui Gheorghiu-Dej, care în prima jumătate a anilor '60 își asigurase poziția de conducător necontestat. Ceilalți membri ai Biroului Politic se obișnuiseră să vadă în el un șef și încetaseră să mai ia inițiative individuale, ceea ce se întâmpla destul de des în anii '50, când încă existau disensiuni serioase în sânul echipei conducătoare. Agonia lui Gheorghiu-Dej a durat trei luni și în tot acest timp activitatea Biroului Politic a fost practic paralizată, nefiind luată nici o inițiativă importantă deoarece se instaurase o stare de așteptare (în timp ce, cu un an înainte, fusese pus pe roate un uriaș program de reforme).

Potrivit unor surse din cadrul Ambasadei Republicii Populare Polone, primele zvonuri despre boala lui Gheorghiu-Dej au început să circule din momentul în care s-a întors de la Varșovia, unde participase la sesiunea Comitetului Consultativ al Tratatului de la Varșovia. Această sesiune a avut loc pe 19 și 20 ianuarie 1965. Zvonurile s-au amplificat în perioada preelectorală. Era așteptată cu nerăbdare cuvântarea lui Gheorghiu-Dej la un miting, dar intervenția lui s-a realizat prin intermediul radioului și televiziunii, direct de la locuința sa. Vorbitorul părea obosit, iar dificultatea evidentă cu care vorbea n-a făcut decât să încurajeze zvonurile. Unii au început chiar să vorbească despre moartea lui iminentă¹¹⁷.

Pe 7 martie 1965, în ziua alegerilor pentru MAN, Gheorghiu-Dej a apărut pentru ultima dată în public¹¹⁸. La Plenara CC al PMR din 17 martie el nu a mai participat. În aceeași zi, șefii misiunilor diplomatice ale țărilor socialiste au fost invitați la CC, unde Ion Gheorghe Maurer, în prezența lui Chivu Stoica și a lui Nicolae Ceaușescu, i-a informat despre starea gravă a sănătății lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Cu această ocazie, ei au insistat asupra faptului că CC dorește ca despre boala lui Gheorghiu-Dej să fie informate toate țările-surori încă înainte de transmiterea comunicatelor de presă. În ziua următoare a apărut în presă primul comunicat medical oficial, care a provocat o mare emoție în societate¹¹⁹. Pe 18 martie a avut loc ședința inaugurală a MAN.

După cum a informat Ambasada RPP, „la această sesiune domnea o atmosferă de deprimare și în același timp de omagiu pentru Dej”. Într-un mod foarte solemn, s-a dat citire scrisorii lui Dej adresată MAN, scrisoare care chiar

din acel moment „a fost considerată testamentul lui politic”¹²⁰. În acest mesaj, conducătorul sublinia justetea direcției pe care s-a angajat echipa lui în domeniul politicii externe. Întrucât sesiunea respectivă a avut loc într-un moment în care Dej era încă în viață, organele de conducere au fost alese din nou aproape în aceeași formulă ca mai înainte¹²¹. Nesemnificative schimbări au fost totuși operate în principal prin înlocuirea unor activiști bătrâni cu unii mai tineri.

Moartea conducătorului, care a survenit în ziua de 19 martie, a avut un larg ecou în întreaga Românie. Ambasada RPP transmitea cu această ocazie:

[...] în ciuda tuturor zvonurilor care circulă, vestea morții lui Dej a provocat în societate un sentiment de surprindere: nimeni nu se aștepta ca decesul lui să se producă atât de repede. Această veste a provocat regrete generale și sincere, dar în același timp a dat frâu liber unor speculații și presupuneri de natură să provoace neliniște. Mai ales printre intelectuali a apărut un climat de nehotărâre și de controverse: pe de o parte, în mod indiscutabil, lumea se pronunță pentru continuarea direcției politice de până acum și se teme de eventuale schimbări fundamentale, dar, pe de altă parte, există și temeri în eventualitatea că la putere ar ajunge vreo grupare cu tendințe de mână forte care să lichideze firava atmosferă de liberalizare a relațiilor interne¹²².

În zilele următoare a fost ales un nou prim-secretar al PMR. În afară de Ceaușescu, în cercurile politice și în societate erau vehiculate și numele altor candidați: Alexandru Drăghici, Gheorghe Apostol, Ion Gheorghe Maurer, Emil Bodnăraș, Chivu Stoica. Merită să facem câte o scurtă prezentare a biografiei fiecăruia.

Cel mai serios rival al lui Ceaușescu era Alexandru Drăghici. Acest activist era răspunzător pentru cele mai mari crime ale aparatului represiv comunist¹²³. Potrivit relatărilor unor persoane care l-au cunoscut, era un individ brutal, primitiv și narcisist (se spune că despre sine vorbea întotdeauna la persoana a treia)¹²⁴. În schimb nu era prea inteligent. Pavel Câmpeanu afirmă chiar că mulți membri ai conducerii vorbeau despre el folosind termenul „prostul” (deși au început să facă asta abia după căderea lui)¹²⁵. În ciuda competențelor sale intelectuale limitate, el a ridicat totuși nivelul activității din cadrul Securității, ducând la creșterea profesionalismului serviciilor speciale, care înainte de sosirea lui se situau la un nivel destul de scăzut¹²⁶. Nu încapă nici o îndoială că

i-a fost devotat fără rezerve lui Gheorghiu-Dej, fiind unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui. Ca șef al Securității pentru o lungă perioadă, a reușit să strângă o bogată documentație compromițătoare pentru fiecare dintre претенdenții la succesiunea lui Gheorghiu-Dej.

Drăghici îl detesta din toată inima pe Ceaușescu și tot timpul se contrazicea cu el mai ales când era vorba să intre în grațiile lui Dej și în ciuda faptului că oficial fiecare era animat de sentimente de prietenie față de celălalt. Se detestau inclusiv soțiile lor, Elena Ceaușescu și Marta Drăghici, care la un meci de fotbal și-au aruncat public una alteia fel de fel de injurii, ceea ce a provocat un adevărat scandal¹²⁷.

Un alt candidat serios la demnitatea de prim-secretar era Gheorghe Apostol. După cum relatează o notă a Ambasadei RPP:

Această atmosferă [speranța în menținerea cursului liberalizării] s-a putut crea în primul rând datorită speranței generale că prim-secretar al partidului ar putea ajunge G. Apostol, care se bucură de o popularitate considerabilă printre membrii activului de partid¹²⁸.

În ultimii ani ai vieții lui Dej, Apostol devenise unul dintre colaboratorii lui cei mai apropiați, omul de încredere, dar care nu era tratat doar ca un instrument, ca Drăghici. Un lucru esențial în cariera lui Apostol îl constituia faptul că în anii '50 el ocupase funcția de prim-secretar – motiv pentru care cei mai mulți membri ai conducerii partidului considerau că acesta ar fi un argument pentru Dej ca să desemneze tocmai în persoana lui pe eventualul său înlocuitor¹²⁹. După părerea lui Bârlădeanu, Dej îl trata pe Apostol de-a dreptul „ca un copil al său, un băiat nu prea strălucitor, dar în care se putea avea încredere că nu va ieși din cuvânt până la capăt”¹³⁰. Și Ion Gheorghe Maurer confirmă faptul că Dej l-ar fi desemnat pe Apostol ca succesor¹³¹. La fel se exprima și Silviu Brucan¹³². Însuși Gheorghe Apostol menționează că „după moartea lui Gheorghiu-Dej, pentru membrii Biroului Politic, ca și pentru o mare parte din Comitetul Central, era clar cine va ocupa funcția de prim-secretar al PMR”¹³³. Evident că se referea la sine însuși.

Drăghici și Apostol erau candidații cei mai serioși la succesiunea lui Gheorghiu-Dej. Dar în afară de ei doi se mai vorbea și de alții, în primul rând despre Ion Gheorghe Maurer.

După părerea lui Maurer, Gheorghiu-Dej i-ar fi propus și lui să preia funcția

de prim-secretar:

În timpul bolii lui Dej, eu mă duceam în fiecare zi pe la el. Să văd cum se simte și să mai stăm de vorbă. Discutând problema succesiunii sale, discuție deschisă, normal, de Dej, la un moment dat, el mi-a propus să iau eu conducerea partidului. Eu i-am răspuns că ar fi o mare greșeală politică, deoarece eu sunt primul român din neamul meu. [...] Deci alții, mă gândeam, care ar fi dorit conducerea politică, ar fi făcut mare caz de acest lucru. Și, pentru a-și atinge scopul de a-mi lua locul în conducerea partidului, ar fi apelat la orice. Adică, în primul rând, la ruși. Dacă aș fi ajuns eu în locul lui Dej, cream posibilitatea ca rușii să se întoarcă înapoi sub pretextul cine știe cărei contrarevoluții. [...] După ce i-am explicat acest lucru lui Dej, un timp n-a mai adus vorba de succesiunea sa¹³⁴.

Nu știm dacă, în acest fragment dintr-un interviu pe care l-a acordat în anii '90, Maurer a spus adevărul. Poate că Gheorghiu-Dej s-a gândit și la el ca la un posibil succesor, dar cauzele refuzului, așa cum au fost ele prezentate de Maurer, trimit parcă la cunoașterea nu numai a situației politice reale, ci și a evenimentelor de mai târziu (cum ar fi răsturnarea lui Ceaușescu). Versiunea lui Maurer este însă aspru discreditată de Silviu Brucan:

Povestea lui Ion Gheorghe Maurer, pretinzând că ultima dorință a lui Gheorghiu-Dej a fost ca „tovarășul Maurer să fie succesorul meu”, este cusută cu ață albă. Maurer a fost un tipic „tovarăș de drum” [...], era un tip de patrician, cu o formație cosmopolită, total străin de viața de partid, și ca atare putea fi orice, numai lider de partid nu, iar Gheorghiu-Dej știa foarte bine acest lucru și nu i-ar fi trăsnit prin cap să-l pună pe Jenică Maurer secretar¹³⁵.

Într-un fel sau altul, un lucru e sigur: Maurer a fost unul dintre candidații la funcția de prim-secretar.

Un om cu o cu totul altă biografie decât cei prezentați până acum era Emil Bodnăraș, care putea pretinde și el să preia succesiunea la conducerea partidului. Întregul parcurs biografic al lui Bodnăraș este plin de neclarități. Spre deosebire de ceilalți membri din grupul restrâns de la vârful puterii comuniste, Bodnăraș nu era legat nemijlocit de fracțiunea „naționalistă” din partid și pe deasupra era un om destul de independent. Probabil că era singurul activist care avea și calitatea de agent NKVD încă dinainte de război. Era considerat de toată lumea inițiatorul politicii prochineze a României de la

începutul anilor '60. Unii cercetători consideră de-a dreptul că Bodnăraș ar fi fost cooptat în cadrul serviciilor speciale chineze¹³⁶. Imensa lui influență asupra lui Gheorghiu-Dej era probabil consecința faptului că acesta din urmă se temea de legăturile lui Bodnăraș cu Moscova. Bodnăraș a fost de altfel singurul membru al fracțiunii „moscovite” care a rămas în conducere, bucurându-se în continuare de poziții foarte înalte în ierarhia de partid. După părerea lui Bârlădeanu, Bodnăraș nici nu ascundea faptul că e spion sovietic, toți din conducere fiind conștienți de acest lucru¹³⁷. Unii consideră că Bodnăraș ar fi fost în realitate un fost spion român, trecut la NKVD. După război însă el a pus fără echivoc interesele țării sale înaintea intereselor puterii de la Moscova¹³⁸. Dar această versiune pare destul de neverosimilă.

Printre pretendenții la funcția de prim-secretar a fost menționat uneori și numele lui Chivu Stoica, dar el era un candidat mult mai slab decât rivalii lui. Stoica făcea parte din grupul colaboratorilor celor mai apropiați ai lui Gheorghiu-Dej, care îl considera un „tehnocrat”, încredințându-i misiuni legate de industrializarea țării. După părerea majorității populației, a activului de partid, ca și a membrilor echipei de conducere, el era însă destul de limitat din punct de vedere intelectual. Și în plus, după cum informa Ambasada RPP:

N. Ceaușescu și Chivu Stoica, în ciuda faptului că erau cei mai apropiați față de Gheorghiu-Dej, suscitau rezerve serioase, întrucât și unul, și celălalt sunt considerați aici adepți ai „liniei dure”¹³⁹.

Și mai nemilos îl definește Bârlădeanu:

Chivu Stoica era un primitiv. Era mai în vârstă și mai sus decât Ceaușescu în partid. De altfel, când a venit la putere partidul, după alegerile din '46, Chivu era membru în Biroul Politic, pe când Ceaușescu era un începător. [...] Nicolae Ceaușescu era, la rândul-i, limitat și primitiv ca nivel de cultură și caracter, dar nu ca istețime. Chivu era limitat și ca istețime¹⁴⁰.

Cam în același fel l-a caracterizat și unul din principalii responsabili cu propaganda ai lui Ceaușescu, Dumitru Popescu, numit și „Dumnezeu”:

Chivu Stoica – nul și pe plan uman, și pe plan politic, păstrat pe sitele epocii doar ca balast pentru manevrele echilibrice ale vicleanului Dej¹⁴¹.

Ultimul dintre candidații demni de luat în considerare era Ceaușescu, dar puțini s-ar fi așteptat ca el să fie câștigătorul. Se miza în principal pe Apostol, Drăghici sau Maurer și nimeni nu l-a apreciat corect pe cel care, așa cum se va dovedi mai târziu, a condus partida cu mână de maestru, pentru ca apoi să-i elimine pe rând pe toți foștii săi concurenți.

Cariera lui Nicolae Ceaușescu până în martie 1965

Întocmirea unei biografii precise a lui Nicolae Ceaușescu, mai ales când e vorba de primii săi ani de activitate, pune anumite probleme, întrucât această temă a constituit multă vreme un subiect de propagandă, iar biografia lui a fost modificată în mai multe rânduri, în funcție de conjunctură. Situația s-a normalizat cât de cât după 1989, dar rămân în continuare multe aspecte necunoscute din cauză că foștii colegi ai conducătorului român care își exprimă punctul de vedere în problema biografiei sale deseori se străduiesc să ofere, dintr-un motiv sau altul, o versiune favorabilă lor înșiși, fie reducând, fie amplificând rolul lui Ceaușescu în anumite evenimente. Totuși, anumite lucrări referitoare la Ceaușescu au un pronunțat mesaj politic de natură să servească unor scopuri imediate, cel mai bun exemplu în acest sens fiind lucrarea lui Vladimir Alexe *Ion Iliescu. Biografia secretă. Candidatul manciurian*, în care autorul oferă diferite detalii a căror veracitate este greu de evaluat.

Nicolae Ceaușescu s-a născut pe 26 ianuarie 1918 în satul Scornicești, județul Olt, fiind unul dintre cei zece copii ai unei familii de țărani mijlocași. După absolvirea celor patru clase ale ciclului primar în localitatea natală (a fost un elev mediocru¹⁴²), în 1928 a venit la București, unde locuia la sora sa, care l-a și ajutat să-și găsească un loc de muncă într-un atelier de cizmărie.

Nu este clar când anume și în ce împrejurări tânărul Ceaușescu a început să desfășoare o activitate în cadrul Partidului Comunist. Știm însă că în 1933 a fost arestat pentru o scurtă perioadă, dar nu se cunosc cauzele pentru care a făcut pușcărie. Unii cercetători consideră că tocmai în anul respectiv a devenit membru al Uniunii Tineretului Comunist și a luat parte la conferința Comitetului Internațional Antifascist¹⁴³.

Ceaușescu însuși n-a oferit niciodată amănunte referitoare la începuturile

activității sale, utilizând doar fraze de tipul: „Împrejurările în care am intrat în mișcarea revoluționară au avut o mare și puternică influență asupra vieții mele viitoare și activităților mele revoluționare și politice”¹⁴⁴. Într-un fel sau altul, viitorul conducător român și-a petrecut în partid practic întreaga viață – el aproape că nici nu cunoștea altă lume, ceea ce i-a influențat într-un mod destul de serios atât cariera, cât și deciziile politice. Pe de o parte, educația primită în cadrul partidului i-a oferit o perfectă iscusință în arta de a desfășura intrigi și de a reuși în lupta pentru putere, dar, pe de altă parte, nu avea nici o idee despre viața majorității populației, problemele acesteia necunoscându-le în principal decât din propaganda de partid. Încă de la bun început, viitorul președinte al României s-a remarcat și printr-o imensă ambiție. Sora lui, cea la care locuia în București, a povestit o întâmplare când tânărul Nicolae i-a mărturisit la un moment dat că în viitor el vrea să devină „Stalinul României”¹⁴⁵. Aceste trăsături de caracter ale lui Ceaușescu au căpătat o mare importanță în momentul în care el a preluat puterea în țară.

În 1934, ca membru al organizației de tineret a Partidului Comunist, Ceaușescu și-a făcut apariția la vestitul proces al șefilor partidului. Împreună cu alți câțiva colegi, a intrat în clădirea unde avea loc procesul și a încercat să perturbe desfășurarea acestuia, lucru pentru care a și fost arestat pentru scurt timp¹⁴⁶. După ce a fost pus din nou în libertate, tânărul activist a început să fie urmărit de Poliție și Siguranță, ceea ce a făcut ca, în următorii câțiva ani, să fie arestat de mai multe ori pentru activitate comunistă.

În 1935, după o scurtă ședere în satul natal Scornicești, Nicolae Ceaușescu se duce din nou la București, unde locuiește tot la sora lui. În această perioadă pătrunde tot mai mult în activitatea conspirativă comunistă și, datorită unor cunoștințe, obține funcția de secretar UTC pe județul Prahova¹⁴⁷. Organizațiile comuniste nu erau prea numeroase la vremea respectivă, așa încât, în realitate, funcția respectivă nu avea nici o putere. În 1936 a fost din nou reținut pentru răspândirea unor manifeste de propagandă comunistă, fiind apoi condamnat la doi ani și jumătate privare de libertate.

Cea mai mare parte a pedepsei a ispășit-o la închisoarea Doftana, unde, printr-o decizie de guvern, au fost transportați toți comuniștii deținuți în acea perioadă¹⁴⁸. Era o închisoare cu regulament foarte aspru și condiții deosebit de rele pentru vremea aceea. Stând la Doftana, Ceaușescu a avut ocazia să-i cunoască pe mulți dintre activiștii de frunte ai mișcării comuniste din România

care atunci aveau și ei de ispășit condamnări, printre care Gheorghe Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Gheorghe Apostol, Emil Bodnăraș, Timofei (Pantiușa) Bodnarenko și László Luca. În răstimpul celor doi ani și jumătate de închisoare, Ceaușescu a încercat să se apropie de Gheorghiu-Dej. Unii au atras atenția asupra faptului că circula zvonul unor relații homosexuale între Ceaușescu și Dej, dar această problemă n-a fost niciodată lămurită definitiv¹⁴⁹. În orice caz, Ceaușescu a reușit atunci să-i câștige încrederea lui Dej, ceea ce mai târziu i-a înlesnit posibilitatea de a face rapid o carieră în partid.

Viitorul dictator a fost eliberat din închisoare în decembrie 1938 deja ca un activist destul de cunoscut al mișcării revoluționare. S-a instalat la București, unde a și început să se ocupe de reorganizarea unei mișcări UTC slăbite, devenind secretarul acestei organizații. În 1938 a cunoscut-o pe viitoarea sa soție, Elena (uneori este folosită versiunea diminutivală a numelui acesteia, Lenuța), născută Petrescu, membră a PCR încă din 1937.

Izbucnirea celui de-al doilea război mondial a înrăutățit situația comuniștilor din România, autoritățile străduindu-se să-i izoleze pe toți activiștii importanți. În iunie 1940, pentru activități îndreptate împotriva ordinii publice, Ceaușescu a fost condamnat la trei ani și două sute de zile privare de libertate¹⁵⁰, trezindu-se astfel din nou printre cei care, doar câțiva ani mai târziu, aveau să decidă distribuirea celor mai importante funcții în stat și în partid.

Locul detenției lui Ceaușescu în timpul războiului a fost schimbat de câteva ori. La început a fost trimis la închisoarea Jilava, de lângă București, apoi, în 1942, a fost transferat împreună cu alți comuniști la penitenciarul din Caransebeș, după care a fost adus la București, la închisoarea Văcărești, pentru ca mai târziu să fie trimis în lagărul de muncă de la Târgu-Jiu. Însuși Ceaușescu a subliniat că anii petrecuți în închisori au constituit pentru el „școala revoluției”, deși s-a ferit să dea prea multe amănunte referitoare la această etapă a vieții sale¹⁵¹. Între timp, din cauza situației de pe front, rolul PCR a crescut treptat, iar în interiorul partidului a început următoarea etapă a luptei pentru putere. Și, cu toate că Nicolae Ceaușescu se afla în centrul evenimentelor, el n-a luat parte activă la ele, întrucât poziția lui era deocamdată prea slabă.

În primăvara anului 1944, când armatele sovietice se apropiau de granița României, comuniștii au fost rând pe rând eliberați din închisori. Imediat după ce s-a văzut liber, Ceaușescu s-a dus la București, unde a început să se ocupe de

problemele partidului și de consolidarea propriei poziții. Cu ocazia întoarcerii armelor din 23 august 1944 el n-a jucat un rol semnificativ, însă, o săptămână mai târziu, pe 30 august, făcea parte din delegația de patru persoane care întâmpinau la porțile Bucureștiului unitățile Armatei Roșii¹⁵².

În această perioadă Ceaușescu a strâns mai mult relațiile cu gruparea „moscovită” care petrecuse perioada războiului pe teritoriul Uniunii Sovietice și-și făcuse apariția în țară odată cu Armata Roșie. După părerea lui Alexandru Bârlădeanu, în acea perioadă, viitorul conducător român și-a câștigat simpatia Anei Pauker, figura principală a fracțiunii „moscovite”¹⁵³.

Dar, în ciuda unor asemenea cunoștințe, Ceaușescu tot n-a ajuns să joace un rol important în viața PCR, ocupându-se în continuare în principal cu organizarea unor mitinguri UTC¹⁵⁴. În vara anului 1945 s-a însurat cu Elena Petrescu¹⁵⁵. Un moment de răscruce în cariera lui Ceaușescu l-a constituit primul congres al PCR de după război, care a avut loc în octombrie 1945. Cu această ocazie, viitorul conducător al României a fost ales membru al Comitetului Central, ocupând locul 30 dintre cei treizeci și cinci de candidați¹⁵⁶. Ceea ce înseamnă că se găsea în unul dintre cele mai importante organe de conducere din stat, chiar dacă nu făcea încă parte din grupul restrâns de persoane care exercitau cu adevărat puterea în stat. În calitate de membru al CC, Ceaușescu a fost trimis în perioada respectivă ca instructor de partid la Constanța, apoi în județul său natal, Olt, fiind practic îndepărtat de centru în perioada în care în PCR se dădea o luptă brutală pentru putere. În noiembrie 1946 Ceaușescu a fost ales deputat în Marea Adunare Națională.

La începutul anului 1947 s-a întors la București pentru a-și continua activitatea în cadrul UTC. În perioada respectivă răspundea de eliminarea organizațiilor de tineret necomuniste și de unificarea tuturor celor de stânga sub însemnele Partidului Comunist. Dar, în ciuda anumitor succese în acest domeniu, în februarie 1948 poziția lui Ceaușescu a slăbit, în timpul procesului de creare a noului partid PMR, care își propunea să unească PCR cu celelalte partide de stânga, mai mici. La congresul de unificare el n-a mai fost ales decât membru supleant al CC¹⁵⁷, deși o lună mai târziu era ales din nou deputat în MAN. Dar slăbirea poziției lui Ceaușescu nu avea probabil nici o legătură cu eliminarea lui Lucrețiu Pătrășcanu, eveniment care a avut loc la puțin timp după congres, ci cu faptul că, pentru o vreme, fusese detașat în provincie, ceea ce în mod firesc a făcut să slăbească legăturile sale cu centrul.

În 1948 Ceaușescu a primit o primă misiune mai serioasă, fiind numit subsecretar de stat la Ministerul Agriculturii. În februarie 1949 i s-a încredințat funcția de adjunct al ministrului Agriculturii, iar în luna martie a aceluiași an a fost însărcinat cu problema desfășurării procesului de colectivizare a satelor. În controversa cu privire la metodele de realizare a colectivizării dintre Gheorghiu-Dej, care voia ca această acțiune să se desfășoare lent, și Ana Pauker, care era adepta încheierii cât mai grabnice a întregii operațiuni, Ceaușescu se situa hotărât de partea celei de-a doua variante. Dar acest lucru nu i-a dăunat cu nimic în carieră, deși în cele din urmă s-a impus opțiunea lui Dej. Poate că tocmai angajarea de care a dat dovadă Ceaușescu în problema colectivizării i-a permis să avanseze în continuare și să treacă la un resort mai important decât agricultura.

În martie 1950 a fost numit general-maior și locțiitor al ministrului Forțelor Armate (tot în martie 1950 Ministerul Apărării Naționale și-a schimbat numele, devenind Ministerul Forțelor Armate) și șeful direcției politice din armată. Ion Mihai Pacepa sugera că această avansare i-a fost acordată lui Ceaușescu la recomandarea explicită a autorităților sovietice, care, în momentul respectiv, îl considerau o persoană devotată lor¹⁵⁸. Ipoteza aceasta nu poate fi exclusă, întrucât prima jumătate a anilor '50 era o perioadă în care consilierii sovietici erau practic pretutindeni și decideau cine ce post ocupă, pentru cea mai mare parte a funcțiilor importante din stat. Acest post de la Ministerul Forțelor Armate a fost primul relativ independent pe care l-a ocupat în cariera sa viitorul conducător al României. Ca șef al direcției politice în armată, el putea lua singur multe decizii pentru care nu era nevoie să se consulte cu nimeni. Șeful său nemijlocit, ministrul Forțelor Armate, era la vremea respectivă Emil Bodnăraș, reprezentantul fracțiunii strâns legate de Kremlin. Prima jumătate a anilor '50 a fost așadar o perioadă în care Ceaușescu s-a apropiat cel mai mult de centrul de la Moscova.

Imediat după numire, Ceaușescu a fost trimis la un curs de două luni la Academia Militară „M. Frunze” din Moscova¹⁵⁹. Despre șederea viitorului conducător român în capitala Uniunii Sovietice nu se știe prea multe, întrucât mulți ani acest amănunt era omis în biografiile sale oficiale și chiar mai târziu s-a vorbit laconic despre adevărata influență a centralei asupra elitei politice din România. Unii sugerează că perioada petrecută în capitala Uniunii Sovietice a durat de fapt doi ani și că în tot acest timp el ar fi făcut o instruire în cadrul

KGB¹⁶⁰, însă mai verosimilă pare în acest caz o eventuală instruire a lui în cadrul spionajului militar decât în cel civil. Problema șederii lui Ceaușescu la Moscova n-a fost prea des luată în discuție nici măcar de cei mai aprigi adversari ai lui și de aceea este greu să evaluăm veracitatea acestor ipoteze.

La puțin timp după întoarcerea de la Moscova, Ceaușescu a avut ocazia să-și pună în aplicare priceperile dobândite acolo. În ianuarie 1951, la ordinul lui Stalin a început o rapidă dezvoltare materială a armatei în paralel cu o creștere numerică a personalului militar. Probabil că Nicolae Ceaușescu s-a evidențiat prin anumite succese cu această ocazie (deși, ca ofițer cu funcție politică, el răspundea în principal de instruirea soldaților din punctul de vedere al doctrinei marxist-leniniste și de activitatea de propagandă), astfel încât poziția lui a devenit din ce în ce mai solidă.

În mai 1952, în perioada intensificării luptelor dintre fracțiunile din cadrul PMR, Ceaușescu s-a exprimat fără echivoc de partea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, rupând astfel legăturile cu gruparea de care se străduise să se apropie în primii ani de după război. O asemenea decizie a determinat consolidarea poziției sale în conducerea partidului. La același congres la care au fost excluși membrii grupării Anei Pauker, Ceaușescu a fost din nou ales membru cu drepturi depline în Comitetul Central¹⁶¹.

Din acel moment, viitorul conducător de stat s-a aflat numai în preajma lui Dej, care la ora respectivă nu mai avea rivali demni de luat în seamă în partid. Odată cu încheierea dictaturii personale a lui Gheorghiu-Dej, a început să crească și rolul lui Ceaușescu. În octombrie 1952 a avansat la rangul de general-locotenent¹⁶². În iulie 1953 a obținut numirea ca prim-adjunct al ministrului Forțelor Armate, iar în aprilie 1954 a devenit secretar al CC și membru supleant al Biroului Politic¹⁶³. N-a protestat împotriva condamnării la moarte a lui Lucrețiu Pătrășcanu și a lui Remus Koffler, survenită cu câteva zile înaintea cooptării sale în cercul restrâns al conducerii. În CC, printre altele, Ceaușescu răspundea de problemele organizatorice ale partidului, ceea ce s-a dovedit foarte important pentru următoarea etapă a carierei sale.

Ca membru cu drepturi depline în Biroul Politic, Ceaușescu a fost primit la Congresul al II-lea al PMR din decembrie 1955. În același timp cu el a mai fost primit în Biroul Politic și unul dintre principalii săi adversari: Alexandru Drăghici, pe atunci ministru al Securității Statului. Ca membru al Biroului Politic, lui Ceaușescu i se încredințau multe sarcini care țineau în același timp

de problemele de partid, de controlul ideologic și de resortul Forțelor Armate – adică, practic, făcea în continuare ce făcuse și înainte, numai că domeniul competențelor sale se lărgise. Pacepa considera că în spatele avansării lui Ceaușescu stăteau și de data asta tot rușii, care ar fi dorit ca de resortul Forțelor Armate să se ocupe cineva care a urmat cursuri corespunzătoare la Moscova¹⁶⁴. Iar dacă sovieticii au gândit așa, atunci nu s-au înșelat, întrucât în perioada crizei din Ungaria, care a izbucnit la mai puțin de un an după Congresul al II-lea al PMR, Ceaușescu a reacționat exact ca și șeful său, Dej, adică solidar cu autoritățile de la Moscova.

După cooptarea sa în Biroul Politic, Ceaușescu se ocupa și de problemele organizatorice ale partidului. Datorită acestei funcții, el a început să-și construiască propriul sistem de relații feudale, promovându-i pe cei devotați lui și dându-i la o parte pe susținătorii celorlalți membri din conducerea de partid și de stat. A creat astfel o piramidă clientelară de care s-a servit apoi, câțiva ani mai târziu, pentru a ajunge la funcția de conducător, iar după ce a obținut-o, pentru a-și elimina adversarii.

În timpul operațiunilor din Ungaria din 1956, Ceaușescu s-a angajat puternic pentru a ajuta Uniunea Sovietică și pe susținătorii maghiari ai intervenției. După cum scria Pacepa, Ceaușescu, Dej și Bodnăraș au participat la Moscova la o consfătuire cu Hrușciiov și Malenkov la care s-a discutat problema intrării trupelor sovietice în Ungaria. După părerea lui Pacepa, Ceaușescu ar fi propus și participarea trupelor românești la această operațiune, dar oferta lui a fost refuzată¹⁶⁵. Povestea pare mult exagerată, pentru că o asemenea propunere ar fi putut-o face în momentul acela Dej, eventual Bodnăraș, dar în nici un caz Ceaușescu, care nu făcea parte din cercul restrâns al conducerii decât de un an și nu putea avea o poziție suficient de puternică. În orice caz, el a intrat în componența Comandamentului General, un fel de stat-major de criză, care a fost creat în legătură cu evenimentele din Ungaria. În afară de Ceaușescu, în acest Comandament mai intrau și Emil Bodnăraș, Alexandru Drăghici și Leontin Sălăjan¹⁶⁶. Ca membru al acestui grup, el a coordonat brutală acțiune de înăbușire a protestelor care izbucniseră la Cluj după intervenția sovietică în Ungaria¹⁶⁷.

În decembrie 1955, în CC a fost luată hotărârea de a redemara colectivizarea. Poate datorită faptului că avea deja o anumită experiență în acest domeniu, Ceaușescu a avut un rol important atât în luarea deciziei, cât și în

ducerea ei la îndeplinire¹⁶⁸. În afară de pregătirea acestei operațiuni din punct de vedere organizatoric, el a participat activ la măsurile cu caracter represiv aplicate țăranilor revoltați din județul Vrancea, unde, potrivit afirmațiilor unor martori la aceste evenimente și ale unor foști membri ai autorităților centrale, el ar fi tras cu pistolul în mulțimea răzvrătită¹⁶⁹.

Următorul eveniment important din cariera lui Ceaușescu a avut loc la sfârșitul lui iunie și începutul lui iulie 1957, când, la o plenară a CC al PMR, din conducerea partidului au fost înlăturați Iosif Chișinevschi și Miron Constantinescu. De data aceasta, spre deosebire de momentul când au fost eliminați Pauker, Georgescu și Luca, Ceaușescu n-a mai fost un simplu martor pasiv al evenimentelor, ci s-a exprimat în mod foarte hotărât împotriva celor doi activiști, acuzându-i de ațâțarea disensiunilor între membrii echipei de conducere, ceea ce, după părerea lui, ar putea duce la dezmembrarea partidului¹⁷⁰. Potrivit lui Alexandru Bârlădeanu, viitorul conducător a jucat un rol esențial în îndepărtarea lui Chișinevschi și a lui Constantinescu¹⁷¹. Atitudinea hotărâtă a lui Ceaușescu i-a plăcut foarte mult lui Dej, așa încât după plenara amintită a început să-i acorde mult mai multă încredere¹⁷².

În noiembrie 1957 Ceaușescu era cât pe ce să-și piardă viața într-un accident de avion. Împreună cu alte personalități importante, printre care și Leonte Răutu, el s-a dus într-o vizită la Moscova, dar avionul cu delegația la bord s-a prăbușit la aterizarea pe aeroportul Vnukovo. În acest accident a murit ministrul român al Afacerilor Externe, Grigore Preoteasa¹⁷³.

Congresul al III-lea al PMR, care a avut loc în iunie 1960, a confirmat poziția lui Ceaușescu în sânul partidului. A fost ales din nou secretar al CC și membru al Biroului Politic. De asemenea, i-au fost sporite competențele și independența în problemele organizatorice¹⁷⁴. Principalul său protector, Gheorghe Gheorghiu-Dej, își trăia perioada de apogeu a puterii, iar această situație nu s-a schimbat până la moartea lui, survenită în 1965. În martie 1961 Ceaușescu a devenit membru al Comisiei constituționale a MAN, funcție pe care a îndeplinit-o până în august 1965. În august 1964 i-a fost acordat titlul de „Erou al muncii socialiste”¹⁷⁵.

Biografia lui Ceaușescu până în anul 1965 ne permite să stabilim câteva trăsături care îl definesc pe acest om atât din punctul de vedere al caracterului, cât și din cel al modului său de a acționa. În cursul carierei, el și-a schimbat de câteva ori opțiunea față de „fracțiunea” din partid preferată, ceea ce îl

deosebește de alți activiști care, în majoritate, erau fideli clanurilor lor, în unele cazuri moștenite chiar din tată-n fiu. Fără nici o umbră de ezitare, el s-a ridicat împotriva unor oameni cărora le datora recunoștință. Se orienta perfect în desfășurarea intrigilor, știa când trebuie să atace și când să rămână în umbră.

Alegerea prim-secretarului PMR

Circumstanțele morții lui Gheorghiu-Dej – indiferent dacă aceasta s-a produs din cauze naturale sau cu participarea activă a sovieticilor – au făcut ca succesiunea lui să fie un act pașnic (mai ales dacă o comparăm cu debarcarea precedentului prim-secretar, Foriș, sau a următorului – Ceaușescu). Deși moartea lui Dej era un lucru sigur încă din ianuarie-februarie 1965, nu au fost luate nici un fel de măsuri pentru pregătirea din punct de vedere formal a alegerii urmașului său. După cum consideră Câmpeanu, n-a avut loc nici o discuție esențială în legătură cu eventualii candidați: „o asemenea discuție, inevitabil improvizată, nu va avea loc decât sub presiunea decesului [lui Dej] și a imperativului de a nu lăsa nici o clipă partidul fără un secretar general statutar acreditat”¹⁷⁶.

Pe 19 martie 1965, la ora 19, a avut loc o scurtă întâlnire a celor mai apropiați colaboratori ai lui Dej, în cursul căreia s-au luat decizii legate de modul cum i se vor acorda ultimele onoruri conducătorului decedat, decizii aprobate în ședință comună de CC al PMR, Consiliul de Stat¹⁷⁷ și Consiliul de Miniștri pe data de 22 martie. Pentru această misiune a fost aleasă o comisie în fruntea căreia se afla Chivu Stoica¹⁷⁸. Originalul procesului-verbal al acestei ședințe n-a fost semnat decât de Ceaușescu¹⁷⁹, ceea ce înseamnă că acesta preluase deja *de facto* obligațiile funcției de prim-secretar. În cursul discuțiilor referitoare la modul cum vor fi acordate ultimele onoruri fostului prim-secretar Gherghie Gheorghiu-Dej, Bodnăraș a propus un scurt text care urma să constituie necrologul și să apară în presă în ziua următoare. Ceaușescu s-a opus violent, voind să amâne publicarea necrologului cu o zi, probabil cu scopul ca el, și nu Bodnăraș să fie autorul lui și să poată introduce în text ceea ce-i era util lui, și nu altora. În cele din urmă însă necrologul a apărut în *Scânteia* pe 20 martie¹⁸⁰.

Timp de încă două zile, discuțiile s-au prelungit în cadrul cercului restrâns

al membrilor conducerii. Din păcate, în legătură cu acestea, nu dispunem de alte surse accesibile în afara puținelor informații furnizate de martorii acestor evenimente. După Maurer, care oferă o descriere destul de exactă, Gheorghiu-Dej s-ar fi gândit chiar înainte de a muri la problema succesorului său și i-a recomandat lui Maurer ca în legătură cu această propunere să se pună de acord cu ceilalți membri ai conducerii, dar inițiativa lui a fost torpilată de Ceaușescu și Drăghici:

Eu i-am spus [lui Dej]: „Bine. Ar trebui însă ca, înainte de a-l propune pe Apostol în Biroul Politic, să vezi ce părere au ceilalți. Viitorul conducător al partidului nu trebuie impus ca o soluție ce vine din mintea ta personală”. Rând pe rând, membrii Biroului Politic au trecut pe la Dej pe acasă și după câteva zile Dej mi-a spus că lucrurile s-au aranjat. Nici unul nu obiectase la ideea ca Apostol să fie secretar general. Atunci am strâns Biroul Politic în calitate de ce-o aveam acolo și în cea de președinte al Consiliului de Miniștri, am spus că trebuie să ne gândim la alegerea unui alt secretar general, Dej fiind bolnav, pe moarte. În legătură cu aceasta am propus să-l promovăm pe Apostol secretar al Biroului Politic al CC al PMR. În momentul decesului lui Dej, din acea funcție putea fi promovat secretar general al CC. S-au ridicat „contra” Drăghici și Ceaușescu. Ceilalți n-au spus nimic. [...] Ceaușescu nu și-a motivat împotrivirea în nici un fel. Drăghici a spus că nu e bine să facem ceva înainte de moartea lui Dej. [...] Așteptam un ajutor de la cineva. În primul rând de la Apostol, care știa că toți au trecut pe la Dej cu această discuție, că Dej însuși a inițiat-o și că n-avea nici un rost așteptarea. Dar nimeni nu a spus nimic. [...] Cred că au tăcut pentru că așa era obiceiul. Vezi că și prima dată s-au împotrivit doar cei care erau mai tineri: Drăghici și Ceaușescu. Ceilalți nu prea erau învățați să se împotrivească¹⁸¹.

Cu totul altfel a prezentat Alexandru Bârlădeanu problema pregătirilor pentru desemnarea succesorului:

În ianuarie-februarie 1965 Dej, bolnav fiind, începuse să lipsească. Și la una din ședințele Biroului Politic, la care Dej nu se afla, Ceaușescu ne comunică faptul că a fost adusă o echipă de medici din Franța care l-au consultat pe Dej, au constatat că e bolnav de cancer și-i mai dau de trăit șase luni de zile. Și mai cere Ceaușescu să nu se ducă nimeni la el [adică la Dej], să nu-l deranjeze. Iar noi, ca niște copii necopți la minte, acceptăm propunerea, din disciplină de partid. [...] Ceaușescu era singurul care avea dreptul să-l vadă [...] în calitate de secretar cu problemele organizatorice. El să fie singurul care să-i expună problemele ce apar și să-l izoleze de noi, iar pe

noi de el. Și am acceptat acest lucru. Ba mai mult, asta mi-a povestit-o Lica, fiica lui Dej, mai târziu, Ceaușescu a convins-o pe ea – care era vigilentă păzitoare a lui Dej – să plece cu soțul într-o excursie în țările scandinave. Până a murit Dej, ea nici n-a știut că acesta este bolnav de cancer. [...] Ceaușescu propusese în Biroul Politic să nu-l vadă nimeni [pe Dej], noi am acceptat și acest lucru a devenit o hotărâre a Biroului [Politic], ce trebuia îndeplinită ca oricare alta. [...] Lica tot telefona din călătorie: Ce face tata? Ce-i cu tata? – și nu putea să dea de tata. I se spunea că are o răceală¹⁸².

Relatarea lui Bârlădeanu nu pare prea verosimilă pentru că, spre exemplu, Pacepa afirmă că s-a văzut cu Dej pe 21 februarie 1965, iar acesta l-a informat că e grav bolnav. La această întâlnire ar fi fost de față și Chivu Stoica, potrivit lui Pacepa, „prietenul său [al lui Dej] nedespărțit”¹⁸³.

Toate descrierile acestor evenimente au ca element comun lipsa de inițiativă a celorlalți membri ai conducerii. Doar Ceaușescu și Drăghici s-au ridicat la luptă pentru putere. Apostol – care, potrivit celor mai multe din sursele de informație, fusese desemnat de Gheorghiu-Dej ca succesor – s-a comportat absolut pasiv, ca unul care e sigur de victorie. Nu s-au opus nici Maurer, nici Bodnăraș. Nu este exclus că Bârlădeanu să indice adevărata cauză a unui asemenea comportament al politicienilor de frunte ai României. Ultima împotrivire în cadrul Biroului Politic avusese loc cu opt ani înainte de moartea lui Dej, în 1957, și s-a soldat cu eliminarea celor nemulțumiți (Chișinevschi și Constantinescu). Rezultatul precedentei lupte care avusese loc în cadrul conducerii partidului (lichidarea grupării Anei Pauker) fusese de asemenea o școală a oportunismului. A te opune, a avea inițiative – toată viața lor, activiștii români fuseseră învățați că asemenea atitudini nu sunt rentabile și tocmai de aceea n-au știut cum să procedeze în momentul când a dispărut cel care înainte își asuma toate deciziile în numele lor. Doar așa putem explica pasivitatea lui Apostol, a lui Stoica, a lui Maurer, oameni care de-a lungul întregii lor vieți n-au fost niciodată obligați să facă opțiuni dificile și nici să-și asume responsabilități prea mari.

După părerea lui Silviu Brucan, chiar Dej a remarcat, înainte de a muri, atitudinea activă a lui Ceaușescu:

Dej era îngrijorat în ultimele zile ale lui de manevrele lui Ceaușescu și mi-a spus acest lucru. Chiar din momentul în care s-a stabilit medical că Gheorghiu[-Dej] este

bolnav de un cancer incurabil, Ceaușescu a început să se agite și să pună la cale tot felul de mașinațiuni spre a obține puterea, iar unele dintre acestea i-au ajuns la urechile lui Dej. Bătrânul [Dej] se temea că Ceaușescu este prea impulsiv și prea răzbunător pentru poziția supremă în partid¹⁸⁴.

Nu se știe cât adevăr conține relatarea lui Brucan, pentru că, la fel ca toți ceilalți care și-au publicat amintirile, susține că tocmai el a fost omul cel mai de încredere al lui Dej – ceea ce în cazul lui este greu de crezut, fie și din cauză că pe atunci Brucan era un activist din eșalonul secund. Nici un alt martor al epocii n-a mai amintit acest amănunt. Citatul amintește într-o oarecare măsură așa-numitul testament al lui Lenin și nu e exclus ca Brucan să fi scornit totul, folosindu-se tocmai de acest model.

Lupta pentru putere s-a înfierbântat de-a binelea imediat după moartea lui Dej. Interesant e modul cum o prezintă Cornel Burtică, un activist cunoscut din anii '70, care însă n-a luat parte nemijlocit la negocieri, ci reproduce doar o relatare a lui Maurer pe care ar fi auzit-o, după cum afirmă el, pe vremea când era ministru:

Ceaușescu a dorit să fie prim-secretar al partidului și în acest sens i-a dat telefon lui Maurer ca să întrebe: „Ce facem? Trebuie să alegem un prim-secretar!”. La care Maurer i-ar fi răspuns: „Cred că nu te gândești să fii tu ăla!”. La care Ceaușescu i-a spus: „Și de ce n-aș putea să fiu?”. „Bine”, a zis Maurer. „Atunci, să discutăm și cu Bodnăraș.” [...] Ceaușescu a vorbit și cu Bodnăraș, care a agreeat ideea de a fi propus Ceaușescu drept prim-secretar. Între timp, Chivu Stoica, care probabil aflase ce se punea la cale, a venit la Ceaușescu să-l avertizeze că Gheorghiu-Dej l-a propus pe Apostol [ca prim-secretar]. În acest context s-au întâlnit cei patru și au stabilit cum să procedeze pentru a asigura alegerea lui Ceaușescu. S-a convenit ca fiecare dintre ei să discute cu 1-2 membri ai Biroului Politic pentru a-i convinge să-l sprijine pe Ceaușescu. [...] Când s-a convocat ședința Biroului Politic, Apostol, care se aștepta să se spună că el va fi viitorul prim-secretar, a rămas uimit când Maurer l-a propus pe Ceaușescu și când toți ceilalți au fost de acord cu propunerea¹⁸⁵.

Această prezentare a faptelor pare foarte veridică, întrucât ne arată un Ceaușescu deosebit de interesat de a prelua conducerea partidului. Felul în care a procedat el pentru a-l scoate din joc pe Apostol, în versiunea prezentată de Burtică, pare de asemenea verosimil. Dacă lucrurile s-au petrecut într-adevăr așa, atunci eventualul contracandidat al lui Ceaușescu – Alexandru Drăghici –

nu mai avea nici o șansă, pentru că nu mai putea conta decât pe sprijinul unor membri ai Biroului Politic mai puțin importanți (Borilă, Moghioroș), ale căror voturi nu însemnau mare lucru și care, în plus, erau și mai pasivi decât Apostol, Stoica și Maurer. Așa încât în acest moment Drăghici nu mai avea nici o șansă în confruntarea cu Ceaușescu.

Evenimentele relatate de Burtică s-au desfășurat cel mai probabil pe 19 martie seara și în cursul nopții. În ziua următoare, la ora 9.00 dimineața s-a întrunit Biroul Politic. Alexandru Bârlădeanu a relatat cu exactitate această întâlnire:

Am fost convocați la 9.00 dimineața la Biroul Politic. Însă, venind în sala Biroului Politic am constatat că se ține ședința întâi la Ceaușescu și-am înțeles că la această ședință au fost convocați membrii plini ai Biroului Politic, cu excepția lui Borilă și Moghioroș. După aceea, întrebându-l pe Maurer de ce n-au fost convocați și ei, el a zis că Ceaușescu n-a vrut pentru că ei nu erau români¹⁸⁶. [...] A durat ședința lor nu știu cât, un ceas, am tot așteptat și-au venit în sala de ședințe. Maurer, spre stupoarea mea și cred că și a altora, anunță: „Iată, noi ne-am sfătuit în Biroul Politic și-l propunem în locul lui Dej pe Nicu Ceaușescu! Este tânăr, este energic” [...] totul a fost hotărât de votul lui Maurer. Erau Drăghici, Ceaușescu și Chivu [Stoica] pentru Ceaușescu și erau Maurer, Bodnăraș și Apostol pentru Apostol¹⁸⁷.

După cum s-a dovedit mai târziu, tocmai Maurer s-a răzgândit.

Pe 22 martie 1965, la trei zile după moartea lui Dej, a avut loc plenara solemnă comună a CC al PMR, Consiliului de Stat și Consiliului de Miniștri la care, cu unanimitate de voturi, Nicolae Ceaușescu a fost ales prim-secretar, el fiind de altfel și singurul candidat anunțat. La această plenară au fost luate și importante decizii cu privire la politica de personal. În Biroul Politic a fost ales Alexandru Bârlădeanu, care, potrivit Ambasadei RPP, era „considerat aici drept cel care dă tonul în problemele de politică economică a țării”¹⁸⁸, iar ca secretar al CC a fost votat Leonte Răutu¹⁸⁹. În plus, în funcția de președinte al Consiliului de Stat a fost ales Chivu Stoica¹⁹⁰. Plenara a hotărât de asemenea, „în interesul asigurării unor condiții bune pentru exercitarea obligațiilor legate de activitatea în Comitetul Central, Biroul Politic și Secretariat”¹⁹¹, că nu pot fi cumulate funcțiile de prim-secretar și președinte al Consiliului de Stat, ceea ce de fapt făcuse Dej încă din 1961. Această schimbare avea ca scop slăbirea poziției noului conducător.

După cum apreciau membrii Ambasadei RPP:

Alegerea lui Ceaușescu și a lui Chivu Stoica în cele mai înalte demnități din stat, în ciuda rezervelor din perioada anterioară față de persoanele lor, se bucură totuși de aprobarea populației, pentru că această opțiune este percepută ca o garanție a continuării „liniei lui Dej”. Cu toate acestea, se simte o anumită neliniște în așteptarea acțiunilor concrete ale noii conduceri. Printre celelalte schimbări, a provocat însă uimire numirea lui Răutu ca secretar al CC pentru că se spune că între el și Ceaușescu n-a existat până acum o colaborare armonioasă. De altfel toată lumea știe că Nicolae Ceaușescu l-a dezavuat pe Răutu în repetate rânduri¹⁹².

La aceeași plenară a mai fost luată decizia de a onora memoria lui Dej, de a-i ridica monumente la București și la Cluj, de a-i edita operele, de a da numele lui orașului Onești, combinatului siderurgic din Galați, ca și multor altor uzine, piețe și străzi¹⁹³. O semnificație deosebită avea acordarea numelui lui Dej combinatului siderurgic din Galați, care constituia „expresia ambițiilor economice justificate și a refuzului eficient al României de a se conforma presiunilor URSS, care se spune că i-a rezervat rolul de bază de aprovizionare cu materii prime”¹⁹⁴.

CC al PMR a editat și o lucrare specială cu amintiri dedicate persoanei lui Dej, în care erau prezentate viața și realizările lui. După cum atrăgea atenția Ambasada RPP:

[În acest text] erau de două ori amintite meritele deosebite ale lui Dej în demascarea și lichidarea în trecut a „trădătorilor și lașilor”, ceea ce a fost interpretat ca un avertisment la adresa tuturor acelor care ar îndrăzni să se opună liniei partidului¹⁹⁵.

Pe 24 martie 1965 a avut loc ceremonia solemnă de înmormântare a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Rând pe rând au rostit cuvântări Chivu Stoica, Gheorghe Apostol, Ion Gheorghe Maurer și în cele din urmă Nicolae Ceaușescu, care a și vorbit cel mai mult. Rămășițele pământești ale conducătorului comunist au fost apoi transportate la un mausoleu din Parcul Libertății, special construit în acest scop în partea de sud a Bucureștiului¹⁹⁶. Așa s-a încheiat „epoca” Gheorghe Gheorghiu-Dej și a început „epoca” Nicolae Ceaușescu.

La scurt timp după moartea lui Dej a început să fie pusă tot mai des

întrebarea: de ce tocmai Ceaușescu, un om mai degrabă modest din punctul de vedere al competenței și mărginit din punct de vedere spiritual, chiar și în comparație cu ceilalți colegi ai lui din conducerea partidului, de ce tocmai el a fost ales pentru funcția de prim-secretar? Destul de rar se nimerea ca la cârma țărilor comuniste să ajungă niște „titani intelectuali”, dar Ceaușescu se situa la nivelul celor mai răi tirani, neavând termen de comparație decât în țări din spațiul extraeuropean (el a fost comparat cu Kim Ir Sen sau chiar cu Pol Pot), pentru că pe continent nu avea rival decât poate pe Enver Hoxha (vecinul lui Ceaușescu, Todor Jivkov, deși era în general mai brutal – și e suficient să amintim acțiunile lui antiturcești din anii '80 –, avea o *image* cu mult mai bună). De ce așadar, într-o țară în care (cu toate că era una dintre cele mai sărace din Europa) nu lipseau elitele intelectuale de nivel mondial (deși mai târziu se va dovedi că și acestea erau dispuse să accepte colaborarea cu sistemul totalitar al lui Ceaușescu), la putere ajunge totuși un om caracterizat printr-o lipsă de educație ieșită din comun și cu un orizont atât de mărginit?

Unii consideră că alegerea lui Ceaușescu a fost un fel de compromis încurajat de cei care preferau să rămână în umbră, crezând, în naivitatea lor, că vor fi în stare să-l controleze pe acest nou prim-secretar și să-și atingă prin intermediul lui propriile țeluri. O astfel de teză este susținută de Vlad Georgescu în *Istoria românilor* editată pentru prima dată în 1984 în Statele Unite:

„Baronii” lui Dej, Maurer, Bodnăraș, Stoica, Apostol, au crezut fără îndoială că îl pot controla pe tânărul Ceaușescu și au alcătuit cu acesta o alianță în vederea înlăturării ultimilor staliști, în primul rând a lui Al. Drăghici, ministru de Interne din 1952. [...] Grupul „baronilor”, Maurer în primul rând, nu pare să fi socotit ascensiunea lui Ceaușescu periculoasă pentru linia sa de treptată destindere internă și dezangajare față de ruși¹⁹⁷.

La fel gândeau și mulți alți cercetători din aceeași perioadă. Cu titlu de exemplu, istoricul și politologul ceh Miroslav Tejchman scria:

Unii autori consideră că alegerea lui Ceaușescu a fost un fel de compromis, întrucât din cauza dificultății de a-i departaja pe vechii funcționari cu merite deosebite a fost preferat un tânăr despre care toți credeau că va fi suficient de elastic și în primul rând nepericulos¹⁹⁸.

Un astfel de raționament se baza pe premisa că Nicolae Ceaușescu fusese în conducerea statului român o figură de mică importanță. „Baronii” lui Dej, în schimb, se puteau mândri cu realizări mult mai mari decât tânărul Ceaușescu, care nu primise decorația „Erou al Muncii Socialiste” (conferită celor mai merituoși dintre activiști) decât în august 1964, în timp ce rivalii lui erau deja „Eroi” de câțiva ani buni. Acești oameni, la fel ca și Ceaușescu, își începuseră și ei cariera înainte de război, dar, în principal din considerente de vârstă, au ajuns mai repede în poziții superioare, mai întâi în ierarhia PCR și apoi în aceea a statului român. În schimb Ceaușescu s-a situat întotdeauna în eșalonul secund și nu i-au fost încredințate misiuni prea spectaculoase. Rolul lui se limita la organizarea activității aparatului de partid, comunicarea cu nivelul mediu și cu cel inferior ale funcționarilor, în timp ce „baronii” se ocupau de misiunile dificile (Drăghici, Bodnăraș – serviciile speciale; Stoica – industrializarea; Maurer, Bodnăraș – politica externă) sau exercitau funcții esențiale la nivel reprezentativ (Apostol).

Și, în ciuda faptului că poziția lui a crescut ca importanță în mod constant și neîntrerupt, Ceaușescu nu făcea parte din primul eșalon al puterii nici în ochii cetățeanului mediu, nici în ochii funcționarilor de partid. Aparent era unul dintre numeroșii activiști din eșalonul secund al conducerii centrale, dar lipsit de inițiativă proprie și care nu se deosebea cu nimic de colegii săi. El nu era prea cunoscut opiniei publice nici în țară și nici în străinătate. Avea o *image* de funcționar de partid șters, de instrument de care se foloseau activiștii mai populari. Cu toate că în ultimii ani ai epocii Dej el a avansat destul de repede, încă nu apucase să devină unul dintre „baroni”, iar părerea lui nu conta prea mult în discuțiile pe probleme politice importante, după cum reiese și din documentele care s-au păstrat.

În schimb concurenții lui erau persoane cunoscute, numele lor erau știute nu numai de activul de partid și de cetățenii statului român, ci și de politicienii străini atât din Est, cât și din Vest. Susținătorii tezei că alegerea lui Ceaușescu a fost de fapt rezultatul unui compromis arată că în rândul „baronilor” nu exista un lider unic, poziția fiecăruia fiind relativ egală cu a celorlalți. Apostol și Maurer susțineau că Dej i-ar fi desemnat pe ei ca urmași, dar, chiar dacă unul dintre ei ar fi ajuns prim-secretar, el ar fi trebuit să împartă puterea cu ceilalți colegi și n-ar fi putut să devină decât cel mult *primus inter pares*.

Puterea fiecăruia dintre „baroni” nu era superioară față de a celorlalți (Bodnăraș, Drăghici, Stoica), așa încât ar fi trebuit probabil să accepte o anumită formulă de conducere colegială, ceea ce ar fi putut duce însă la conflicte dure atât în sânul conducerii, cât și în întregul partid. Tocmai acest lucru au încercat să-l evite responsabilii din PMR, cel puțin începând din perioada când a fost eliminat grupul Anei Pauker. „Lupta fracționistă” a fost oficial condamnată în repetate rânduri și realmente cei mai mulți dintre activiști se temeau foarte tare de o asemenea perspectivă, pentru că-și aminteau foarte bine la ce dusesse ea în trecut. În plus, unitatea Partidului Comunist reprezenta deja o normă general acceptată încă de pe timpul lui Lenin.

Compromisul legat de persoana lui Ceaușescu ar fi trebuit deci să ducă la transferarea eventualelor lupte interne într-un spațiu inaccesibil publicului larg, făcându-le deci mai puțin periculoase (într-o astfel de configurație ar fi fost mai greu să se recurgă la arbitrajul societății și chiar la eşaloanele inferioare ale partidului ca armă îndreptată împotriva rivalilor, ceea ce dădea speranța că luptele ar putea fi nesângeroase – mai exact, fără procese publice etc.). În plus, Ceaușescu ar fi trebuit să fie ușor de manipulat și să nu devină o amenințare pentru nici unul dintre activiștii care dețineau cu adevărat frâiele puterii. Înainte, el se dovedise un executant exemplar al ordinelor primite: la început de la Dej, apoi de la Ana Pauker, pe urmă de la Bodnăraș, iar la sfârșit din nou de la Dej, ceea ce putea sugera că nu va încerca să-și cucerească o poziție independentă.

Alegerea lui Ceaușescu putea fi în cele din urmă un compromis între linia promoscovită și cea naționalistă. Cu toate că inițial făcea parte din fracțiunea lui Dej, Ceaușescu a trecut mai târziu prin școala Anei Pauker și a lui Emil Bodnăraș, a urmat de asemenea un curs la Moscova, ceea ce i-a putut înlesni relațiile cu autoritățile sovietice. Ceilalți membri ai conducerii României, cu excepția lui Bodnăraș, nu aveau astfel de experiențe, pentru că proveneau din fracțiunea „naționalistă”. Din acest punct de vedere putea fi deci încheiat un compromis între Bodnăraș și ceilalți, iar „monitorizarea” noului prim-secretar urma să fie colectivă. Veriga slabă a unui asemenea raționament, cel puțin după părerea lui Alexandru Bârlădeanu, ar fi faptul că în realitate Bodnăraș sprijinea foarte mult candidatura lui Apostol¹⁹⁹. Numai că Bârlădeanu nu oferă neapărat adevărata versiune a cursului evenimentelor.

Alți cercetători, ca de altfel și o parte dintre militanții politici activi la

vremea respectivă, consideră în schimb că alegerea lui Ceaușescu nu a fost decât consecința logică, pe de o parte, a propriei cariere, iar pe de altă parte, a schimbărilor din PMR. Primul care l-a indicat pe Ceaușescu drept posibil succesor al lui Dej a fost un politolog în emigrație, la vremea aceea șeful secției române a BBC, Ghiță Ionescu²⁰⁰. Chiar și mai târziu, multe alte persoane au ajuns la concluzii asemănătoare. E ceea ce afirmă, de exemplu, Paul Niculescu-Mizil:

În martie, apoi în iulie 1965 [Ceaușescu] fusese desemnat, prima oară de către Comitetul Central, a doua oară de către Congres, drept secretar al partidului. Modul în care s-a desfășurat această promovare în funcția supremă a consolidat poziția lui Ceaușescu. [...] el a avut, atât în Comitetul Central, cât și în Congres, unanimitate deplină. Mai mult, în ambele cazuri nu a existat, cel puțin public, o alternativă. Ceaușescu a venit la putere ca un conducător necontestat²⁰¹.

În altă parte, același activist amintea că, încă din perioada când Dej era bolnav, el a fost convocat la șeful lui de atunci, Leonte Răutu, care i-a comunicat că în momentul respectiv activitatea partidului „este coordonată de Ceaușescu”²⁰², ceea ce constituia un mod destul de echivoc de a spune că viitorul conducător era cel care îndeplinea atunci funcția de șef al secției organizatorice a Comitetului Central.

La fel gândea și Cornel Burtică:

Îmi amintesc un episod care este, cred, semnificativ pentru poziția pe care Ceaușescu o deținea încă din anii '50. Am participat la o ședință a Biroului Politic al PMR, în calitate de președinte al UASR [Uniunea Asociațiilor Studențești din România], unde se discutau și probleme de tineret. Fiindcă Gheorghiu-Dej lipsea, ședința a fost condusă nu de un veteran, ci de Ceaușescu. Am avut prilejul să văd încă de atunci cum îi pune la punct pe mulți din conducerea partidului, cum își arogase deja rolul de șef și părea stăpân pe situație. [...] Dacă vă uitați la componența Biroului Politic, nici unul nu avea atuurile lui Ceaușescu²⁰³.

Susținătorii acestei teorii enumeră câteva argumente: enorma ambiție a lui Ceaușescu, accelerarea evoluției carierei sale spre sfârșitul vieții lui Dej, pasivitatea sau imposibilitatea de a avansa pentru contracandidații săi și eventualele temeri ale conducătorilor români legate de Moscova, dacă nu chiar intervenția indirectă a Kremlinului în favoarea noului prim-secretar.

Indiscutabil, Ceaușescu a fost un om de o ambiție enormă care-l împingea să meargă cu hotărâre drept la țintă – el nu accepta niciodată o înfrângere și era absolut convins de superioritatea lui din orice punct de vedere posibil. Asupra acestui aspect al caracterului lui Ceaușescu a atras atenția și Pavel Câmpeanu, care l-a cunoscut pe viitorul șef al statului român în închisoare:

În celula de la Jilava, ca și la congresele partidului, comportamentul lui transmitea în esență același mesaj, care nu semnifică: „Lăudați-mă chiar și când nu am dreptate!”, ci „Lăudați-mă pentru că nu pot să nu am dreptate”²⁰⁴.

Practic toți cei care l-au cunoscut personal pe Ceaușescu au confirmat această ambiție pur și simplu patologică. În repetate rânduri, în cariera lui anterioară preluării conducerii, s-a dovedit capabil de orice pentru a-și atinge scopul propus. Pentru cei mai mulți dintre colegii lui din conducerea partidului ar fi trebuit să fie clar că, mai devreme sau mai târziu, o să-și dorească funcția de prim-secretar. Și, după cum s-a văzut, și-a dorit-o cu prima ocazie care s-a ivit.

De asemenea, cariera fulgerătoare a lui Ceaușescu în ultimii ani ai vieții lui Dej ar fi putut constitui pentru unii un indiciu că șansele sale de a fi ales sunt mari. De la sfârșitul anilor '50, el și-a consolidat neîncetat poziția la vârful piramidei. Nu e lipsit de interes să remarcăm astfel că, în timp ce alți membri ai echipei restrânse de conducere ocupau funcții de prestigiu, dar în fond lipsite de importanță (spre exemplu, după moartea lui Petru Groza în ianuarie 1958, funcția de președinte al Marii Adunări Naționale a fost ocupată de Maurer²⁰⁵; dar nu era un secret pentru nimeni că această funcție nu avea nici o influență politică), Ceaușescu a preferat să rămână în umbră, dar îndeplinind funcții care-i ofereau o reală putere.

Cheia succesului său, după părerea susținătorilor teoriei că alegerea lui Ceaușescu a fost singura variantă posibilă, a fost faptul că în 1954 el a preluat funcția de secretar al CC responsabil cu problemele organizatorice, iar în 1960 a primit competențe sporite ca titular al acestui post²⁰⁶. Funcția respectivă îi înlesnea nu numai un contact mai strâns cu eșaloanele inferioare ale partidului, ci și posibilitatea de a avea sub control schimbările de personal la nivelurile inferioare ale ierarhiei. Așa se face că el cunoștea perfect problemele partidului și într-o anumită măsură și pe cele ale populației, nu era rupt de realitate, așa

cum erau cei mai mulți dintre colegii săi din Biroul Politic, care se ocupau în principal de elaborarea și implementarea soluțiilor strategice și care nu cunoșteau starea societății decât în cel mai bun caz din rapoartele Securității furnizate de Drăghici. În plus, funcția respectivă îi permitea lui Ceaușescu să-și construiască un grup al lui în interiorul partidului prin promovarea unei politici de cadre corespunzătoare. Ceaușescu îi promova repede pe cei care dovedeau că îi sunt devotați necondiționat, dar le îngreuna avansarea celor care nu manifestau suficient entuziasm față de persoana sa. Tocmai de aceea, în 1965, la nivelurile mediu și inferior în ierarhia partidului el dispunea deja de un mare număr de susținători gata să-l sprijine în orice situație, în așa fel încât, ca recompensă, ei să obțină anumite posturi ocupate până atunci de oameni care gravitau în jurul altor membri ai Biroului Politic.

După cum se pare, toți eventualii concurenți ai lui Ceaușescu, poate cu excepția lui Drăghici, și-au neglijat situația, soliditatea poziției lor în partid – sau, în orice caz, nu i-au acordat suficientă atenție. De aceea clientela politică a lui Ceaușescu a proliferat, pe când clientela celorlalți membri ai conducerii a stagnat. Ceaușescu era conștient de faptul că se află în avantaj din acest punct de vedere și știa foarte bine că în caz de nevoie se poate adresa activului de partid. El era de asemenea conștient că alegerea lui în funcția de prim-secretar nu va stârni un ecou negativ nici în cadrul nomenclaturii, nici în societate, ci, dimpotrivă, se va bucura de sprijinul majorității activiștilor de partid. Pe lângă aceasta, bunele relații cu aparatul de partid din eșalonul secund i-au permis lui Ceaușescu să strângă informații compromițătoare în legătură cu diferite persoane, printre care, probabil, și concurenții săi direcți din cadrul Biroului Politic.

O altă cauză a victoriei lui Ceaușescu ar putea fi faptul că cei trei pretendenți serioși la succesiunea lui Dej – Apostol, Stoica și Maurer – au dat dovadă de o pasivitate totală nu doar în cele câteva ore în care s-a hotărât viitorul țării, ci și de-a lungul celor câteva luni cât Dej s-a aflat în agonie. Apostol se comporta ca unul care, mulțumită indicațiilor lui Dej, era absolut sigur că va câștiga și abia după încheierea plenarei și-a dat seama că nu el era ales. Nu a protestat de la bun început, când prima propunere a fost nu persoana lui, ci Ceaușescu, iar singurul semn de interes a fost faptul că, în momentul în care a fost pronunțată candidatura lui, a ridicat mâna. De asemenea, după toate aparențele, Stoica nu credea că ar putea câștiga, așa încât nu s-a angajat în

bătălie, deși poziția deținută i-ar fi permis măcar să intre în finală. În schimb Maurer afirmă că s-a retras în mod intenționat din această confruntare din cauză că era de origine germană, ceea ce l-ar fi împiedicat oricum să ocupe funcția de prim-secretar. El spune, de asemenea, că l-a informat pe Dej (care era deja pe moarte) despre această decizie, pentru că Dej îl îndemnase să preia conducerea²⁰⁷. Din cu totul alte motive a renunțat la lupta pentru putere Emil Bodnăraș. El era un caracter independent și un bun organizator, în trecut avusese de rezolvat sarcini de mare dificultate, ocazie cu care a dovedit această tendință spre autonomie. Dar întotdeauna i-a plăcut să rămână în umbră, ceea ce s-a văzut cel mai bine după îndepărtarea lui Stefan Foriș, când, cel puțin teoretic, ar fi putut deveni prim-secretar cu puteri depline, dar s-a mulțumit să fie doar unul din cei trei membri ai triumviratului conducător. După cum de asemenea se știe, el nu ascundea faptul că întreține legături cu spionajul sovietic și din această cauză nu era persoana potrivită să devină șef al statului, un stat care abia cu un an în urmă își exprimase oficial independența față de URSS. Înscăunarea unui agent bine-cunoscut (care în plus era singurul reprezentant al fracțiunii „moscovite” promovat în conducere) în funcția de prim-secretar n-ar fi fost la momentul respectiv o mișcare profitabilă nici pentru români, nici pentru sovietici. Acest lucru a fost perfect sintetizat de Alexandru Bârlădeanu: „În URSS [Bodnăraș] a fost pregătit ca spion, nu ca șef de partid”²⁰⁸.

Bodnăraș nu avea cum să ignore aceste circumstanțe defavorizante și probabil tocmai de aceea nici n-a forțat lucrurile în favoarea candidaturii sale, care oricum nu avea șanse, iar o campanie în favoarea lui nu ar fi făcut decât să-i slăbească poziția. Așa încât a preferat să joace doar rolul de arbitru, ceea ce i-a și permis să aibă controlul situației, punându-l automat pe noul prim-secretar în situația de a-i rămâne îndatorat.

Singurul care nu s-a dat în lături și l-a concurat pe Ceaușescu a fost Alexandru Drăghici. Și el era ambițios, impertinent și lipsit de orice scrupule. În mod neîndoielnic avea la îndemână cele mai serioase atuuri dintre toți претенdenții – ca șef al Securității de atâta vreme, strânsese fără îndoială documente compromițătoare mai mult decât suficiente pentru toți concurenții. De nenumărate ori Drăghici a dovedit că nu-i este frică de sarcinile cele mai grele și de răspundere. În timpul crizei maghiare și al mișcărilor protestatare din țară ocazionate de aceasta, el a dat dovadă de o atitudine fermă, câștigând

atât aprecierea lui Dej, cât și a sovieticilor. Printre membrii conducerii de partid se știa că este limitat din punct de vedere intelectual, dar acest lucru nu constituia un obstacol pentru obținerea funcției de prim-secretar, lucru dovedit cu prisosință de Ceaușescu. Pentru el nu constituiau piedici nici dovezile „exceselor” pe care și le-a permis resortul controlat de el, cel puțin atât timp cât a rămas singurul care avea acces la astfel de documente.

Se pare totuși că în 1965, ca șef al serviciilor speciale, Drăghici nu putea ocupa cea mai înaltă funcție în stat. Cei angajați în resorturile militarizate au ajuns la putere în sistemele comuniste abia în anii '80: în Uniunea Sovietică, în Polonia și, într-o anumită măsură, în Iugoslavia (gen. Nikola Ljubičić). În anii '60 doar în Cehoslovacia au ajuns la putere reprezentanții resorturilor militarizate (Svoboda), dar biografiile lor se deosebeau fundamental de a lui Drăghici, plus că aceștia au ajuns la putere în condiții speciale.

Eventuala promovare a lui Drăghici putea fi interpretată ca sfârșitul liberalizării – cu alte cuvinte, îndepărtarea de „linia lui Dej”, despre care toată lumea era însă de acord că trebuie continuată. Invers decât în perioada perestroikăi, liberalizarea era realizată în principal în sânul partidului și nu în servicii – rolul acestora urmând să fie modificat și limitat parțial, deși în prima jumătate a anilor '60 numărul informatorilor s-a dublat. Probabil că Drăghici n-ar fi găsit prea mult sprijin nici printre membrii conducerii, nici în aparatul de partid și nici în societate, care își mai amintea foarte bine valurile de represiuni din anii 1958-1962. Și, cu toate că făcuse și el câțiva ani de armată, Ceaușescu nu provoca astfel de temeri.

De altfel, nu poate fi exclusă în întregime nici intervenția sovietică în favoarea lui Ceaușescu. Unii, cum ar fi Pacepa, susțin că el se bucura de mare încredere din partea Moscovei pentru că fusese instruit acolo și pentru că în trecut avusese relații bune cu Ana Pauker și Bodnăraș. Din punctul de vedere al sovieticilor, Ceaușescu era probabil cel mai bun candidat dintre cei care puteau intra în discuție, dar, dacă ar fi vrut cu adevărat să facă presiuni în legătură cu alegerea noului conducător, n-ar fi fost exclus să-l promoveze pe altul, pe cine știe ce activist trecut pe linie moartă. Nu era obligatoriu ca presiunile Moscovei să fie exercitate în mod direct, pentru că membrii conducerii de partid din România puteau să se gândească și singuri, încă înainte de momentul alegerilor, dacă o anumită candidatură va fi sau nu acceptată.

Se pare totuși că mai multă dreptate au susținătorii tezei potrivit căreia

preluarea puterii de către Ceaușescu nu a fost un eveniment întâmplător. Poate a fost vorba și de un element de compromis, Apostol abținându-se în mod exemplar să-și impună cu forța candidatura tocmai pentru a evita un conflict deschis. Nu este exclus nici ca membrii conducerii să nu fi fost conștienți de adevărata hotărâre a lui Ceaușescu și poate li s-a părut că alegerea au făcut-o ei, când de fapt problema fusese rezolvată încă dinainte de moartea lui Dej. Probabil cei mai mulți contau pe faptul că Ceaușescu va fi ușor de controlat și astfel ei își vor putea păstra pozițiile de până atunci și vor continua „linia lui Dej”, cu care, în momentul respectiv, erau toți de acord.

Indiferent care au fost motivele ei, alegerea lui Ceaușescu le-a dat satisfacție tuturor membrilor conducerii, poate cu excepția lui Drăghici, care însă, cel puțin din spusele lui Bârlădeanu, nu se aștepta să fie îndepărtat atât de repede²⁰⁹. În mod sigur această alegere a fost bine primită la nivelurile mediu și inferior ale aparatului de partid, întrucât era o garanție că oamenii devotați lui Ceaușescu vor fi avansați, iar cei care au servit vechiul sistem vor fi eliminați. Chiar și în societate, deși noul prim-secretar nu prea era cunoscut, alegerea lui a provocat o reacție pozitivă, în ciuda faptului că, după cât se pare, majoritatea populației se aștepta mai degrabă la alegerea lui Apostol.

Ceaușescu s-a bucurat de o primire bună și în Occident. Fiind născut în anul 1918, în momentul în care și-a preluat funcția, Ceaușescu era cel mai tânăr conducător al unei țări comuniste, toți ceilalți fiind mai în vârstă decât el cu aproape o generație. Brejnev era născut în 1906, Gomułka – în 1905, Novotný – în 1904, Ulbricht – în 1893, Tito – în 1892, Hoxha – în 1908. Ceva mai tineri mai erau doar Kádár (n. 1912) și Jivkov (n. 1911), dar și ei erau mai în vârstă decât Ceaușescu, plus că se aflau deja la conducere de ceva vreme și se făcuseră cunoscuți prin trăsăturile lor nu cele mai bune. Alegerea unui activist relativ tânăr, de 47 de ani, pentru cea mai înaltă funcție într-un stat care nu cu mult timp în urmă își declarase o anumită independență față de URSS a fost primită ca o garanție că va duce tocmai o astfel de politică. Un atu în plus pentru Ceaușescu a fost faptul că el nu era prea compromis prin participarea la crimele stalinismului. În cadrul blocului sovietic, Ceaușescu era considerat continuatorul „liniei lui Dej” – cu alte cuvinte, alegerea noului prim-secretar nu a influențat relațiile României cu celelalte țări comuniste.

Ceaușescu și-a început așadar cârmuirea creditat cu un mare bagaj de încredere din partea frunțașilor activului de partid, precum și din partea

majorității membrilor societății românești, dublată de aceeași încredere din partea politicianilor din țările occidentale. După cum se va dovedi mai târziu, acest lucru a fost posibil datorită succesului obținut în politica internă, datorită rezultatelor pozitive înregistrate la început în economie și mai ales succeselor spectaculoase pe arena internațională, alături de eliminarea destul de rapidă a concurenței și de inițierea unei guvernări dictatoriale cu caracter personal.

1. J. Demel, *Historia Rumunii*, Wrocław, 1986, pp. 338-339.
2. R. Levy, *Gloria și decăderea Anei Pauker*, trad. de C. Pupeza, I. Gagea, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 37.
3. *Ibidem*, p. 37.
4. *Ibidem*, pp. 37-38.
5. *Ibidem*, p. 39.
6. D. Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc 1948-1965*, trad. de L. Leuștean, Editura Polirom, Iași, 2001, p. 18.
7. Luptele intestinale dintre diferitele fracțiuni ale PCR din perioada interbelică constituie subiectul multor lucrări, dintre care merită amintită: S. Tănase, *Clienții lui tanti Varvara. Istorie clandestină*, Editura Humanitas, București, 2005.
8. Evreii din PCR își schimbau deseori numele ca să sune mai românește – spre exemplu, Ernst Neulander a devenit Valter Roman. Numele și le mai schimbau și ungurii, dar mult mai rar. În schimb, bulgarii și le modificau doar atât cât să fie adaptate pronunției limbii române – spre exemplu, Dimitar Kolev a devenit Dumitru Coliu. Pe această temă, vezi P. Câmpeanu, *Ceaușescu...*, pp. 182-183.
9. V. Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, Editura Humanitas, București, 1992, p. 208.
10. R. Levy, *Gloria și decăderea...*, p. 47.
11. Acestor evenimente le este consacrată monografia G. Brătescu, *O anchetă stalinistă (1937-1938). Lichidarea lui Marcel Pauker*, București, 1995.
12. P. Câmpeanu, *Ceaușescu...*, pp. 198-203.
13. R. Levy, *Gloria și decăderea...*, p. 50.
14. *Ibidem*, pp. 62-63.
15. V. Georgescu, *Istoria românilor...*, p. 236.
16. S. Tănase, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej 1948-1965*, Editura Humanitas, București, 1998, p. 33.
17. Aceste evenimente constituie tema unei monografii și a unei colecții de documente: D. Cătănuș, I. Chiper, *Cazul Ștefan Foriș. Lupta pentru putere în PCR de la Gheorghiu-Dej la Ceaușescu. Documente 1940-1968*, Editura Vremea, București, 1999.
18. *Membrii CC al PCR...*, p. 291.
19. *Enciclopedia de istorie a României*, Editura Meronia, București, 2002, pp. 143-144.
20. Istoriei serviciilor speciale române din perioada interbelică i-au fost dedicate multe lucrări, deși majoritatea sunt caracterizate printr-un nivel scăzut de competență. Unul dintre cele mai bune titluri pe această temă este *Mihail Moruzov și frontul secret* de

- C. Troncotă, București, 2004.
21. Pe această temă, vezi P. Câmpeanu, *Ceaușescu...*, pp. 74-75.
22. Există o serie întregă de documente pe această temă: *Misiunile lui A.I. Vîșinski în România (Din istoria relațiilor româno-sovietice, 1944-1946). Documente secrete*, INST, București, 1997. Merită menționată și lucrarea 6 Martie 1945: *începuturile comunizării României*, Editura Enciclopedică, București, 1995. Sub raport instituțional, procesul de sovietizare și stalinizare a fost descris de N. Ionescu-Gură în *Stalinizarea României. Republica Populară Română: 1948-1950. Transformări instituționale*, Editura ALL, București, 2005.
23. La mulți ani după moartea lui Petru Groza au fost publicate și memoriile lui: *Adio lumii vechi! Memorii*, Editura Compania, București, 2003.
24. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, p. 71.
25. S. Tănase, *Elite și societate...*, p. 48.
26. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, pp. 45-46.
27. Există o monografie ce are ca temă sovromurile: F. Banu, *Asalt asupra economiei României de la Solagra la Sovrom (1936-1956)*, Editura Nemira, București, 2004.
28. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 46.
29. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, p. 137.
30. *Ibidem*, p. 138.
31. S. Tănase, *Elite și societate...*, p. 50.
32. *Ibidem*.
33. *Ibidem*, p. 49.
34. R. Levy, „Primul val al colectivizării: politici centrale și implementare regională, 1949-1953”, în D. Dobrinu, C. Iordachi (coord), *Țărâtimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 68.
35. *Ibidem*, p. 73.
36. R. Levy, *Gloria și decăderea...*, p. 168.
37. *Ibidem*, p. 173.
38. *Ibidem*, p. 177.
39. *Ibidem*, p. 178.
40. *Membrii CC al PCR...*, p. 454.
41. *Ibidem*, p. 365.
42. *Ibidem*, pp. 287-288.
43. R. Levy, „Primul val al colectivizării...”, pp. 76-77.
44. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, p. 190.
45. F. Banu, *Asalt asupra economiei...*, pp. 168-174.
46. Există o monografie și o colecție de documente pe această temă: A. Tudor, D. Cățanuș (coord), *O destalinizare ratată. Culisele cazului Miron Constantinescu – Iosif Chișinevschi (1956-1961)*, Editura Elion, București, 2001.
47. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, pp. 195-198.
48. *Ibidem*, p. 198.
49. M. Sitariu, *Rezistența anticomunistă. Timișoara 1956*, Editura Sophia, București, 1998, p. 55. Vezi și M. Sitariu, *Oaza de libertate. Timișoara, 30 octombrie 1956*, Editura Polirom, Iași, 2004.

50. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, pp. 198-199.
51. *Ibidem*, pp. 200-202.
52. Există o serie de documente referitoare la șederea lui Imre Nagy în România: *Însemnări de la Snagov. Corespondență, rapoarte, convorbiri*, ed. îngrijită de I. Ioanid, Editura Polirom, Iași, 2004.
53. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, pp. 201-202.
54. I.M. Pacepa, *Czerwone horyzonty...*, p. 235.
55. *Membrii CC al PCR...*, pp. 149-150.
56. *Ibidem*, pp. 175-176.
57. C. Hlihor, I. Scurtu, *The Red Army in Romania*, Iași, Oxford, Portland, 2000, pp. 173-176.
58. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americe...*, p. 159.
59. C. Hlihor, I. Scurtu, *The Red Army in Romania...*, p. 186.
60. *Ibidem*, pp. 187-191.
61. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 104.
62. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, pp. 211-212.
63. M. Oprea, „«Transformarea socialistă a agriculturii»: asaltul final, 1953-1962”, în D. Dobrinicu, C. Iordachi (coord.), *Țărăimea și puterea...*, pp. 97-99.
64. *Ibidem*, pp. 107-108.
65. S. Tănase, *Anatomia mistificării*, Editura Humanitas, București, 2003, pp. 209-210.
66. *Ibidem*, pp. 175-179.
67. *Ibidem*, pp. 435-450.
68. A fost publicată și o colecție de documente ale Securității în legătură cu persoana lui N. Steinhardt: *Nicu Steinhardt în dosarele Securității, 1959-1989*, ed. îngrijită de S.B. Moldovan și C. Cosmineanu, Editura Nemira, București, 2005.
69. Acestor evenimente le este consacrată o colecție de documente: *Amurgul ilegalistilor. Plenara PMR din 9-13 iunie 1958*, ed. îngrijită de A. Tudor și D. Cățănuș, Editura Vremea, București, 2000.
70. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 107.
71. V. Georgescu, *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români 1944-1977*, München, 1983, p. 35.
72. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, p. 218.
73. C. Anisescu, „Dinamica de structură și rol a rețelei informative în perioada 1948-1989”, în CNSAS, *Arhivele Securității*, vol. I, Editura Pro Historia, București, 2002, p. 35.
74. S. Tănase, *Elite și societate...*, p. 193.
75. *Ibidem*, p. 194.
76. M. Retegan, *Război politic în blocul comunist. Relațiile româno-sovietice în anii șaizeci. Documente*, Editura RAO, București, 2002, pp. 8-9.
77. *Ibidem*, p. 11.
78. *Ibidem*, pp. 11-12.
79. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 31.
80. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americe...*, p. 216.
81. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 107.
82. *Ibidem*, p. 111.

83. D. Dobrințu, „The Soviet Counsellors’ involvement in postwar Romanian repressive and military structures”, în A. Zub, F. Solomon (eds.), *Sovietization in Romania and Czechoslovakia. History, Analogies, Consequences*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 172.
84. L. Betea, *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Editura Fundației „Ioan Slavici”, Cluj-Napoca, 2001, p. 193.
85. G. Crișan, *Piramida...*, vol. 1, p. 217.
86. L. Betea, *Convorbiri neterminate. Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Editura Polirom, Iași, 2001, pp. 87-90. Intensificarea relațiilor româno-chineze constituie tema lucrării unui istoric chinez, L. Yong, cu titlul *Sino-Romanian Relations 1950’s-1960’s*, INST, București, 2006. Merită de asemenea să fie amintită o colecție de documente: *Între Beijing și Moscova. România și conflictul sovieto-chinez*, ed. îngrijită de D. Cătănuș, INST, București, 2004.
87. M. Retegan, *In the Shadow...*, pp. 37-38.
88. L. Betea, *Maurer și lumea...*, pp. 176-177.
89. *Ibidem*, p. 35.
90. Citat după J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americane...*, p. 220.
91. *Ibidem*, pp. 220-229.
92. În legătură cu „Declarația din aprilie”, vezi F. Banu, L. Țăranu (coord.), *Aprilie 1964. „Primăvara de la București”*. Cum s-a adoptat „Declarația de independență” a României, Editura Enciclopedică, București, 2004.
93. Citat după *Istoria României în texte*, red. B. Murgescu, București, 2001, pp. 381-383.
94. W.P. van Meurs, *The Bessarabian Question in Communist Historiography. Nationalist and Communist Politics and History-Writing*, New York, 1994, pp. 235-238.
95. *Ibidem*, p. 215.
96. *Ibidem*, p. 214.
97. G. Preda, „Reacția oficialităților românești la «Planul Valev»”, în *Analele Sighet*, nr. 9, Anii 1961-1972: țările Europei de Est, între speranțele reformei și realitatea stagnării, București, 2001, pp. 505-506.
98. Vezi A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (I), pp. 30-31.
99. *Istoria României în texte...*, pp. 383-384.
100. W.P. van Meurs, *The Bessarabian Question...*, p. 214.
101. I.M. Pacepa, *Moștenirea Kremlinului...*, pp. 253-255.
102. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, p. 221.
103. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 124.
104. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, p. 221.
105. G. Crișan, *Piramida...*, vol. 1, p. 155.
106. I.M. Pacepa, *Moștenirea Kremlinului...*, p. 255.
107. *Ibidem*, pp. 255-256.
108. C. Troncotă, *Duplicitarii...*, pp. 29-31.
109. V. Alexe, „Anatomia unei crime politice: asasinarea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej”, *Dosare ultrascrete*, nr. 17, 15 august 1998.
110. Pacepa îl considera pe Dej un politician independent; Troncotă, ca istoric oficial al

SRI, sprijină versiunea extremistă a independenței României față de Uniunea Sovietică; Alexe este mai degrabă ziarist decât istoric și trădează o atracție extraordinară față de senzațional.

111. G. Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej*, București, 1998, pp. 150-152.
112. S. Brucan, „Am fost un complotist”, 22, anul XIII, nr. 18, 30 aprilie – 6 mai 2002.
113. Mănescu consideră totuși că deplasarea la Varșovia a fost cea care a grăbit moartea lui Gheorghiu-Dej – L. Betea, *Convorbiri neterminate...*, pp. 110-112.
114. L. Betea, *Maurer și lumea...*, p. 159.
115. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1997, pp. 179-180.
116. P. Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000, pp. 124-126.
117. Notă. *România în perioada morții lui Dej și a alegerii noilor autorități*, A MSZ RP, D-I-R-0-24/5/65, p. 5.
118. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, p. 221.
119. Notă. *România în perioada...*, p. 5.
120. *Ibidem*, pp. 5-6.
121. *Ibidem*, p. 6.
122. *Ibidem*, pp. 7-8.
123. D. Jela, *Lexiconul negru...*, p. 103.
124. *Ibidem*, p. 104.
125. P. Câmpeanu, *Ceaușescu...*, p. 238.
126. P. Ștefănescu, *Istoria serviciilor secrete române*, Editura Aion, Oradea, 2001, p. 212.
127. T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu. O biografie*, trad. de A. Teodorescu, Editura Vremea, București, 2002, p. 178.
128. Notă. *România în perioada...*, p. 8.
129. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 181.
130. *Ibidem*, p. 182.
131. L. Betea, *Maurer și lumea...*, p. 206.
132. S. Brucan, *De la capitalism la socialism și retur. O biografie între două revoluții*, Editura Nemira, București, 1998, p. 131.
133. G. Apostol, *Eu și Gheorghiu-Dej*, pp. 153-154.
134. L. Betea, *Maurer și lumea...*, p. 206.
135. S. Brucan, *De la capitalism...*, p. 130.
136. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 19.
137. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 55.
138. A. Nichita, *Pacepa între trădare și eroism*, București, 2004, pp. 42-51.
139. Notă. *România în perioada...*, p. 8.
140. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 185.
141. D. Popescu, *Cronos autodevorându-se. Panorama răsturnată a mirajului politic. Memorii II*, Editura Curtea Veche, București, 2006, p. 6.
142. T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, pp. 24-25.
143. I. Petcu, *Ceaușescu...*, p. 369.
144. Citat după T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, p. 36.

145. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 205.
146. T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, pp. 37-38.
147. *Ibidem*, p. 42.
148. *Ibidem*, pp. 42-43.
149. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 185.
150. T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, pp. 56-57.
151. *Ibidem*, p. 62.
152. I. Petcu, *Ceaușescu...*, pp. 119-120.
153. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 175.
154. T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, pp. 75-76.
155. *Ibidem*, pp. 81-82.
156. *Ibidem*, p. 90.
157. *Ibidem*, pp. 114-115.
158. I.M. Pacepa, *Czerwone horyzonty...*, p. 234.
159. I. Petcu, *Ceaușescu...*, p. 137.
160. M. Tejchman, *Nicolae Ceaușescu...*, pp. 46-47.
161. G. Crișan, *Piramida...*, vol. 1, p. 60.
162. *Membrii CC al PCR...*, p. 141.
163. T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, pp. 140-142.
164. I.M. Pacepa, *Czerwone horyzonty...*, p. 234.
165. *Ibidem*, pp. 234-235.
166. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, pp. 199-200.
167. T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, pp. 158-159.
168. M. Oprea, „Transformarea socialistă a agriculturii...”, pp. 89-112.
169. Unii consideră totuși că Nicolae Ceaușescu n-ar fi ajuns acolo decât după înăbușirea revoltei, iar caracterul misiunii lui ar fi exclus aplicarea măsurilor represive. După altă versiune, incidentul incriminat ar fi avut loc în timpul primei faze a colectivizării, în 1949 – ceea ce nu poate fi totuși adevărat, întrucât în perioada respectivă în satul cu pricina nu s-a ajuns la răzvrătirea țăranilor; C.A. Stoica, „Instituționalizarea partidului-stat și a proprietății colective în Vadu Roșca și Nănești, județul Vrancea”, în D. Dobrinu și C. Iordachi (coord), *Țărănimea și puterea...*, pp. 445-470.
170. S. Tănase, *Elite și societate...*, pp. 122-123.
171. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, pp. 130-131.
172. T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, p. 161.
173. *Ibidem*, pp. 162-163.
174. *Ibidem*, p. 175.
175. G. Crișan, *Piramida...*, vol. I, p. 75.
176. P. Câmpeanu, *Ceaușescu...*, p. 241.
177. Consiliul de Stat era, potrivit Constituției din 1965, „cel mai înalt organ al puterii de stat cu activitate continuă, subordonat MAN”. Componenta Consiliului de Stat era stabilită de MAN la prima ședință din cadrul fiecărei legislaturi. Consiliul de Stat avea rolul de a înlocui MAN în perioada dintre sesiuni. În realitate, rolul lui era minor, la fel ca și rolul parlamentului.
178. *Notă. România în perioada...*, p. 7.

179. P. Câmpeanu, *Ceașescu...*, pp. 447-448. Câmpeanu confundă scurta ședință în cerc restrâns din 19 martie cu plenara din 22 martie.
180. L. Axente, „Schimbarea liderului PMR reflectată în *Scânteia* (martie 1965)”, *Analele Sighet*, nr. 9, 2001, pp. 267-268.
181. L. Betea, *Maurer și lumea...*, pp. 206-209.
182. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, pp. 179-180.
183. I.M. Pacepa, *Moștenirea Kremlinului...*, p. 255.
184. S. Brucan, *De la capitalism...*, p. 131.
185. R. Chelaru, *Culpe care nu se uită. Convorbiri cu Cornel Burtică*, Editura Curtea Veche, București, 2001, pp. 89-90.
186. Petre Borilă era bulgar, iar Alexandru Moghioroș – maghiar; dar și Maurer, care din cele relatate de Bârlădeanu a fost prezent la ședință, era de origine germană.
187. *Apud* M. Conovici, „Martie 1965 – Nicolae Ceașescu, noul lider al comuniștilor români”, *Analele Sighet*, nr. 9, 2001, pp. 498-499.
188. *Notă. România în perioada...*, p. 8.
189. *Membrii CC al PCR...*, p. 509.
190. *Ibidem*, p. 151.
191. Citat după *Membrii CC al PCR...*, p. 16.
192. *Notă. România în perioada...*, p. 8.
193. L. Betea, *Psihologie politică. Indivd, lider, mulțime în regimul comunist*, Editura Polirom, Iași, 2001, p. 187.
194. *Notă. România în perioada...*, pp. 8-9.
195. *Ibidem*, p. 9.
196. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, p. 222.
197. V. Georgescu, *Istoria românilor...*, p. 275.
198. J. Vykoukal, B. Litera, M. Tejchman, *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praga, 2000, p. 439.
199. M. Conovici, *Martie 1965...*, pp. 498-499.
200. Vezi S. Olaru, G. Herbstritt (eds.), *Vademekum. Contemporary History. Romania*, Berlin, București, 2004, p. 28.
201. P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită. Memorii*, vol. II: *București, Moscova, Praga, Bologna*, Editura Democrația, București, 2003, p. 14.
202. P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită. Memorii*, vol. I, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 402.
203. R. Chelaru, *Culpe care nu se uită...*, pp. 89-90.
204. P. Câmpeanu, *Ceașescu...*, p. 49.
205. *Membrii CC al PCR...*, p. 385.
206. T. Kunze, *Nicolae Ceașescu...*, p. 175.
207. I. Petcu, *Ceașescu...*, pp. 153-154.
208. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 56.
209. *Ibidem*, pp. 182-183.

Capitolul 2

Consolidarea puterii

Începutul regimului Nicolae Ceaușescu

Ceaușescu și-a început guvernarea într-un moment foarte favorabil. Situația în țară era cea mai bună din momentul preluării puterii de către comuniști. Populația își făcea mari speranțe în legătură cu liberalizarea tot mai accentuată a regimului și începea să simtă efectele benefice ale acesteia. Deținuții politici se întorceau acasă, cei care în anii precedenți fuseseră dați afară au început să fie primiți din nou la muncă, iar în unele cazuri, mai ales intelectualii, se bucurau și de o reabilitare parțială. Încă din 1964, situația deținuților eliberați era prezentată în felul următor de Ambasada RPP:

Cei eliberați erau lăsați inițial să se descurce, nimeni nu se ocupa de ceea ce se întâmplă cu ei în continuare, dacă au unde locui sau dacă au un loc de muncă. În ultima vreme aflăm că a fost eliberat un grup mai mare, de circa patru mii de persoane, condamnate în trecut pentru tot felul de contacte sau pentru colaboraționism cu Occidentul. În acest caz însă celor eliberați din închisori li se asigură o locuință și sunt îndreptați în general spre locul de muncă pe care l-au avut înainte de detenție¹.

Cunoscând condițiile bune de care se bucură deținuții eliberați, pentru că vestea s-a răspândit repede, populația a început să-și mai amelioreze starea de spirit.

În cadrul măsurilor de liberalizare, în 1964 s-a renunțat la bruiatul stațiilor de radio din străinătate care emiteau în limba română², ceea ce a făcut ca populația să poată afla despre buna impresie pe care o făcuse în țările din Apus alegerea lui Nicolae Ceaușescu, încurajând în plus speranța într-o îmbunătățire semnificativă a situației interne și internaționale. A fost de asemenea

simplificată procedura privind călătoriile în străinătate și emigrarea, ceea ce a dus la intensificarea schimburilor culturale și a circulației informațiilor cu țările occidentale³.

În 1965 s-a trecut cu un elan înflăcărat la liberalizare în domeniul culturii. A fost reeditată într-un tiraj de 20.000 de exemplare și vândută cât ai clipi cartea lui Marx despre români – și trebuie să subliniem că era ediția a doua⁴. S-au făcut pregătiri pentru publicarea operelor multor clasici ai literaturii române, printre care Lucian Blaga, cu toate că anterior el fusese supus represiunilor. S-a permis, de asemenea, revenirea la activitatea culturală a unor creatori renumiți din perioada interbelică, dar care fuseseră marginalizați pe vremea lui Dej. Oamenilor de cultură care au intrat din nou în grațiile autorităților li se punea totuși o condiție, și anume să-și facă publică autocritica și să accepte noua linie a partidului. În acest sens Constantin Noica, filosoful român cel mai cunoscut care trăia în țară (înainte de război el întreținea strânse contacte cu Emil Cioran și Mircea Eliade, care au ales mai târziu calea emigrației), a publicat în aprilie 1965, în revista *Glasul Patriei* un articol intitulat „Rândurile cuiva care n-a avut dreptate”, unde scria, printre altele:

Sunt unul din intelectualii care, înainte de 1944, au susținut unele idei greșite. Într-un fel sau altul a trebuit deci, la fel ca și ceilalți, să răspund pentru ele. Dar nici o pedeapsă nu e mai aspră pentru un intelectual decât tocmai faptul de a vedea că nu a avut dreptate. [...] Întâi am crezut [...] că socialismul ar putea deznaționaliza neamul românesc, pur și simplu. E absurd astăzi și grotesc. [...] Adevărul lumii noastre poartă numele socialism⁵.

Asemenea texte au publicat în această perioadă mulți artiști importanți și oameni de litere.

În 1965, exigențele impuse intelectualilor nu erau totuși foarte dure, în afară de mărturisiri compromițătoare ei nefiind obligați la alte declarații mai explicite, dar în schimb primeau funcții înalte, locuințe și o destul de mare libertate de creație. Progresul adus de liberalizare era evident, dar nu egala progresele obținute în alte țări din blocul sovietic – spre exemplu, în Polonia. După cum observau analiștii de la Ambasada RPP:

Renunțarea la ceea ce este vechi se produce neobișnuit de încet și este un proces coordonat și dozat până în cele mai mici amănunte de aparatul central al puterii în

funcție de necesitățile pe care le impun situația internă a țării și politica ei externă⁶.

Încă de pe atunci se remarca în mod explicit linia de propagandă naționalistă: „se observă de asemenea tendința de scoatere în evidență a rădăcinilor latine în limbă și a tradițiilor romanice în cultura românească”⁷.

Această atmosferă de liberalizare trebuie pusă în legătură cu extinderea semnificativă a bazei sociale a partidului și cu aprofundarea conștiinței ideologice a membrilor de partid. După cum apreciau analiștii Ambasadei RPP, la sfârșitul anului 1964 PMR număra 1.377.847 de membri și candidați⁸. În perioada Congresului al III-lea⁹ (1960), partidul avea circa 807.000 de membri și candidați¹⁰. Creșterea numerică a rândurilor partidului în decurs de cinci ani a atins astfel aproape 50%. În anii 1963 și 1964 s-a înregistrat cea mai accentuată creștere numerică a partidului – „peste o treime din membri și candidați au intrat în partid în ultima perioadă, mai ales odată cu înviorarea, în felul ei specific, a vieții politice din RPR”¹¹.

Situația cadrelor și structura socială ale partidului se prezentau în felul următor: muncitori – 44,16%, țărani – 32,98%, iar intelectuali – 22,86%. În anii precedenți fusese înregistrată o creștere numerică importantă a membrilor PMR în rândul țărănimii. Astfel, în comparație cu situația din anul 1962, numărul membrilor de partid și al candidaților din rândul țărănimii a crescut de peste două ori. Ceea ce a permis crearea unui mare număr de organizații de partid în multe localități în care până atunci n-au existat. Activul de partid număra circa 276.000 de persoane. Potrivit normelor de reprezentare din perioada respectivă, în activul de partid erau incluși membrii resorturilor de conducere de la toate nivelurile, inclusiv organizatorii grupelor de partid. Din acest total, 122.000 de activiști își exercitau funcția abia de la ultima campanie de dare de seamă și alegeri – cu alte cuvinte, de la sfârșitul anului 1964. Dintre lucrătorii pe linie de partid, peste 90% au absolvit școli centrale sau județene de partid ori cursurile serale ale universităților de marxism-leninism. Potrivit unei declarații a lui Dej din 1964, 93% dintre membrii și candidații de partid au făcut parte din diferite grupe ale unei școli de partid¹².

O îmbunătățire semnificativă a cunoscut și situația economică. După încheierea colectivizării n-a mai fost nevoie să se utilizeze mijloacele economice în lupta cu țărăimea, ceea ce a dus la îmbunătățirea aprovizionării cu produse agroalimentare. Potrivit statisticilor oficiale, încă din 1960

producția agricolă depășea nivelul atins în perioada interbelică și creștea în continuare¹³. Prețurile produselor alimentare au scăzut, ceea ce a făcut ca pentru acestea să se aloce o parte tot mai mică din bugetul casnic, în ciuda faptului că acest indicator se ridica în continuare la aproape 50%, la sate ajungând chiar la 70%¹⁴. Populația a putut să constate însă o reală îmbunătățire a condițiilor de trai.

Cu toate acestea, progresul economic, deși evident, nu reprezenta de fapt un succes amețitor, lucru asupra căruia atrăgeau atenția și analiștii din cadrul Ambasadei RPP. Ei subliniau faptul că industria nu utilizează la un nivel competitiv capacitățile de producție, iar din acest punct de vedere situația nu s-a ameliorat în ultimii câțiva ani. Productivitatea muncii în industrie era în continuare foarte scăzută, la fel ca și nivelul calității produselor realizate¹⁵.

În momentul în care Nicolae Ceaușescu a ajuns la putere, pe arena internațională România își consolida imaginea de „disident în tabăra sovietică”. În anii 1964-1965 au fost stabilite relații diplomatice cu multe țări din Lumea a Treia și s-a intensificat și activitatea României în cadrul forumurilor ONU. În 1964 au avut loc două vizite la nivel înalt (efectuate de premierul Maurer) în China, ceea ce s-a interpretat în general ca o continuare a politicii de echilibru între cele două centre principale ale comunismului internațional. Alegerea lui Ceaușescu, cel mai tânăr prim-secretar din întregul lagăr comunist și pe deasupra mai puțin atașat Moscovei în comparație cu ceilalți conducători, ar fi urmat să constituie confirmarea tendinței de modernizare rapidă a României și a continuării procesului de distanțare față de centrul de la Kremlin. Analiștii de la Ambasada RPP numeau această politică „maximum de libertate între granițele lagărului” și subliniau în același timp că „România își manifestă independența și autonomia fără a lua prea mult în seamă cerințele solidarității, uneori cu prețul compromiterii unor acțiuni comune”¹⁶. Această linie a politicii externe s-a bucurat totuși de un mare sprijin în Occident, iar slăbirea contactelor din interiorul blocului sovietic a produs la vremea respectivă efecte pozitive pentru România.

O importanță deloc neglijabilă pentru imaginea României în Occident a avut-o deschiderea țării pentru turiștii străini. Începând din 1964, în ziarele occidentale apăreau reclame românești sponsorizate de guvernul de la București¹⁷. Turiștii erau îndemnați să viziteze România, o țară cu un climat bun și prietenos pentru străini. Încă din primul an de promovare, în România au

venit 200.000 de turiști occidentali, iar în 1965 numărul acestora s-a ridicat la 400.000 și a tot crescut an de an, astfel încât în 1971 s-a ajuns la peste un milion¹⁸. Turiștii, primiți călduros atât de autorități, cât și de populație, se puteau familiariza cu un regim comunist „deschis”, însă problemele societății nu le puteau cunoaște decât într-o măsură mult mai redusă.

Această situație internă și internațională extrem de favorabilă i-a permis lui Ceaușescu să pună repede pe picioare realizarea unui larg program de reforme, marginalizându-i – și ceva mai târziu eliminându-i complet – pe adversarii săi din conducere. Merită să remarcăm faptul că reformele impuse de noul prim-secretar erau de cele mai multe ori concepute în așa fel încât să servească atât la consolidarea poziției sale, cât și la slăbirea influenței rivalilor săi. Acest tip de practică s-a făcut remarcat deja în cursul adoptării primului pachet de reforme, la congresul partidului din iulie 1965, când, ca urmare a schimbărilor operate în structura statului și a partidului, respectiv a schimbării concepției propagandistice, și-a pierdut poziția de excepție vechiul șef al Securității, Alexandru Drăghici, iar forța „baronilor” din epoca lui Dej a fost atenuată semnificativ în favoarea lui Ceaușescu și a oamenilor lui.

Congresul al IX-lea al PCR – iulie 1965

Congresul a fost pregătit cu mult timp înainte, după cum informau lucrătorii Ambasadei RPP, activitățile pregătitoare de bază fiind executate încă sub conducerea lui Dej, decesul acestuia nefăcând decât să amâne data desfășurării lui¹⁹. La Congres au fost planificate schimbări esențiale în constituția, propaganda și organizarea partidului și statului. Cea mai mare parte a echipei conducătoare lucra la elaborarea liniei partidului, inclusiv Ceaușescu, care era membru al Comisiei constituționale. Lucrările asupra Constituției au fost începute sub îndrumarea și cu aportul neprecupețit ale lui Dej, cu toate că textul ca atare a fost elaborat de specialiști în drept constituțional²⁰.

Moartea lui Dej a influențat totuși desfășurarea Congresului al IX-lea într-o măsură mai mare decât afirmă autorul notei de la Ambasada RPP. Încă înainte de Congres s-au făcut schimbări care n-ar fi fost posibile în timpul vieții precedentului conducător. În primul rând, imediat după încheierea perioadei de doliu, a început procesul de abandonare a cultului personalității – acesta se

prelungise pe tot timpul vieții lui Dej, în forme aproape identice cu cele de pe vremea lui Stalin. Renunțarea la cultul personalității s-a desfășurat la început fără declarații prea sforăitoare:

În continuare se menține „conspirația tăcerii” în jurul persoanei lui Dej. Portretele lui au fost scoase de peste tot, dar n-au fost înlocuite cu altele. Fragmente din cuvântările lui sunt citate ca exprimând punctul de vedere al „conducerii”. După spusele unui tovarăș cu funcție de răspundere în partid, se intenționa încă de mai multă vreme să se elimine în mod consecvent orice rămășițe ale cultului personalității, dar din respect pentru D.[ej] nu s-a dat curs acestui proiect, pentru că se știa că oricum el n-o mai duce mult. Așa încât, chiar dacă imediat după moartea lui D.[ej] numele lui era invocat pentru consolidarea autorității noii conduceri, era evident că foarte curând se va ajunge la eliminarea completă a oricăror urme ale cultului fostului conducător²¹.

De atacul la imaginea până acum neștirbită a lui Dej a profitat Ceaușescu, care s-a putut debarasa astfel de „baronii” încă destul de puternici. Se pare totuși că aceștia din urmă nu erau conștienți de pericol, deși chiar înainte de Congres Ambasada RPP informa că „cercul în continuare zvonuri cum că ar exista diferențe de păreri în sânul conducerii, Apostol și chiar Chivu Stoica fiind citați ca având deseori păreri diferite”²².

Încă înainte de Congres, Ceaușescu a început să-și promoveze oamenii devotați lui. Pe 22 martie 1965, deci chiar în ziua când a devenit prim-secretar, el i-a adus în Secretariatul CC pe Paul Niculescu-Mizil și pe Ilie Verdeț, care mai târziu, timp de mulți ani, au făcut parte din cercul colaboratorilor săi celor mai apropiați. În 1981 Niculescu-Mizil a fost trecut oarecum pe o linie moartă, în schimb, cu o mică pauză, Verdeț a rămas alături de Ceaușescu până în ultimele zile ale acestuia, iar după căderea dictatorului a încercat chiar să formeze un guvern care n-ar fi fost, probabil, decât continuarea sistemului comunist.

Niculescu-Mizil și Verdeț erau reprezentanții unei părți a aparatului de partid puternic legate de Ceaușescu. Mai târziu, această fracțiune a fost denumită „ienicerii”, subliniindu-se astfel încrederea totală pe care activiștii respectivi o aveau în conducătorul lor, precum și felul în care Ceaușescu se folosea de ei. Avansarea celor doi „ieniceri” în Secretariatul CC reprezenta o creștere importantă a forței noului prim-secretar, ceea ce-i mărea șansele de

izbândă în confruntarea cu Drăghici (care rămânea în continuare adversarul principal al lui Ceaușescu) și cu ceilalți „baroni”. Superioritatea lui Ceaușescu consta și în faptul că pe Niculescu-Mizil și pe Verdeț el putea conta în orice situație, în timp ce „baronii” învrăjbiți nu erau în stare să constituie un front unitar.

Înainte de Congres, Ceaușescu s-a străduit să-și consolideze la maximum atât propria poziție, cât și pe cele ale colaboratorilor săi. Într-unul din rapoartele Ambasadei RPP se atrăgea, spre exemplu, atenția asupra „accentuării rolului conducător al lui C.[Ceaușescu] în comportamentul și modul de a vorbi ale celorlalți membri ai conducerii, între altele prin transmiterea de «salutări din partea lui C.[Ceaușescu] personal»”²³. Se pare așadar că Nicolae Ceaușescu a tratat Congresul ca pe o bătălie importantă în lupta pentru putere, în timp ce rivalii lui bagatelizau această problemă – lucru dovedit atât prin felul cum s-au desfășurat lucrările, cât și prin hotărârile luate.

Campania de pregătire a Congresului s-a desfășurat calm și s-a observat că are loc într-o ambianță mult mai modestă decât pe vremea lui Dej. În timpul campaniei, Ceaușescu n-a ieșit în public decât de patru ori: la întâlnirea cu reprezentanții oamenilor de știință, cu cei din cultură și artă, la consfătuirea cu lucrătorii din MAI și la conferința organizației de partid a orașului București:

Declarațiile lui C.[Ceaușescu] care întrețin un climat plăcut între partid și diferitele medii sociale, anunțul că este în curs de elaborare o nouă Constituție care garantează multe drepturi cetățenești, ambițiosul plan de dezvoltare economică a țării prezentat în formă de proiect de directivă – toate acestea au făcut ca acest Congres să fie așteptat cu mult interes de întreaga societate. [...] În materialele și declarațiile din perioada de pregătire a Congresului foarte rar a fost rostit numele lui Dej, iar între timp – cu discreție – au fost scoase portretele lui de peste tot. Pavoizarea capitalei în ziua Congresului s-a limitat la drapelele de partid și de stat și la afișe; modestă a fost de altfel și pavoizarea sălii în care s-a desfășurat Congresul prin lipsa portretelor conducătorilor de partid și de stat²⁴.

În ciuda atmosferei în care s-a desfășurat Congresul, destul de puțin festivă pentru vremurile respective, la București au sosit delegațiile partidelor comuniste din țările blocului sovietic, din țările occidentale, dar și din Lumea a Treia. În capitala României au sosit de asemenea Leonid Brejnev, dar și Deng Xiaoping²⁵. În timpul lucrărilor Congresului au primit acreditare pentru prima

dată în România ziariști din țările occidentale²⁶. Brejnev l-a invitat pe Ceaușescu să viziteze URSS²⁷.

Principala sarcină a Congresului al IX-lea al Partidului Comunist Român a fost aplicarea hotărârilor „Declarației din aprilie”, care fusese luată de plenul lărgit al CC al PMR cu un an înainte. De asemenea, a fost primul congres la care Ceaușescu a apărut în calitate de conducător. Din aceste considerente s-a apreciat că a fost și cel mai important congres al partidului de pe toată durata „epocii Ceaușescu”. Mai târziu a fost sărbătorită cu multă pompă aniversarea acestui congres, chiar și atunci când nu era vorba de un număr „rotund” – spre exemplu, a șaptesprezecea²⁸. Ca un alt exemplu care să ilustreze importanța Congresului al IX-lea, putem aminti faptul că în 1985, într-o suplică adresată lui Ceaușescu²⁹, Adrian Păunescu scria: „Trăiască spiritul Congresului al IX-lea al Partidului Comunist Român!”³⁰.

Congresul s-a desfășurat între 19 și 24 iulie 1965, deci nu se deosebește ca durată de precedentele congrese ale PMR (congresul anterior a avut loc între 20 și 25 iunie 1960³¹). După cum informau lucrătorii Ambasadei RPP, „Congresul s-a desfășurat sub semnul mobilizării întregului popor român pentru înfăptuirea sarcinilor conținute în directivele dezvoltării economiei naționale. După părerea noastră, din acest punct de vedere, Congresul și-a atins pe deplin scopul propus”³². După părerea reprezentanților Ambasadei RPP, la Congres cele mai importante referate au fost prezentate de: Nicolae Ceaușescu – darea de seamă pentru perioada dintre Congresele al VIII-lea și al IX-lea; Chivu Stoica – despre dezvoltarea sectorului energetic; Ion Gheorghe Maurer – despre planul de dezvoltare a economiei naționale pentru perioada 1966-1970; și Gheorghe Apostol – despre statutul PCR³³. Tocmai în domeniile la care se refereau aceste prezentări, ca urmare a hotărârilor Congresului al IX-lea, au avut loc schimbări de mare anvergură.

În timpul lucrărilor Congresului o atenție deosebită s-a acordat economiei naționale, dar, ținând cont de prezența delegațiilor străine, vorbitorii s-au străduit să prezinte România ca o țară a succesului economic și ca un loc potrivit pentru investiții de succes. Acest tip de propagandă era direcționat atât spre țările din Răsărit, cât și spre cele din Apus. De o atenție deosebită s-a bucurat delegația chineză, care era alcătuită din personalități de cel mai înalt nivel (era prezent însuși secretarul general al CC al PCC, Deng Xiaoping³⁴) – de remarcat că după Congresul al XXII-lea al PCUS (octombrie 1961) chinezii

n-au mai trimis la congresele partidelor „frăgești” un reprezentant de rang atât de înalt³⁵.

Cel mai mult loc în cadrul lucrărilor Congresului a fost consacrat noii Constituții a statului. Legea fundamentală le acorda mai multe drepturi cetățenilor și sublinia independența României pe arena internațională. Constituția precedentă fusese adoptată pe 24 septembrie 1952³⁶ și era apropiată structural de Constituția sovietică din anul 1936 și de alte constituții ale unor țări comuniste³⁷. Dar noua lege fundamentală se abătea de la modelele staliniste, fiind o tentativă de adaptare a comunismului la condițiile concrete ale țării.

Reforma cea mai vizibilă a fost schimbarea numelui oficial al partidului și al statului. Partidul Muncitoresc Român a revenit la vechiul său nume din perioada interbelică – Partidul Comunist Român. În legătură cu această schimbare de nume s-a modificat și numerotarea congreselor partidului, pentru că de-acum au fost luate în calcul și cele din perioada interbelică. La o lună după Congres, respectiv pe 21 august 1965, MAN a votat noua Constituție, în care era schimbat și numele țării: Republica Populară Română a devenit Republica Socialistă România. Aceste schimbări aveau ca scop să arate nu numai că România trece la etapa următoare, și anume aceea de „construire a comunismului”, ci ele făceau posibilă legătura cu perioada interbelică, atunci când Partidul Comunist Român era teoretic mai puțin dependent de Moscova decât în anii '40 și '50.

Schimbarea fundamentală a fost efectuată însă la nivelul organelor superioare de conducere ale partidului și statului. Secretariatul CC, Biroul Politic și Biroul Organizatoric au fost înlocuite cu un singur corp politic, Comitetul Executiv. În concepția noului statut, Comitetul Executiv era ales de Comitetul Central pentru a exercita funcția de conducere în perioada dintre două plenary consecutive. Acest Comitet era compus din 25 de membri, dintre care 15 erau membri plini, iar 10 erau membri supleanți³⁸.

Au fost efectuate schimbări fundamentale și în statutul PCR. Aceste schimbări vizau descentralizarea aparatului, lărgirea „democrației de partid” și a competenței organelor din eșalonul secund. Una dintre cele mai importante modificări o constituia articolul 13b, care prevedea că „membrii de partid nu pot să ocupe decât un singur loc de muncă pe o funcție de conducere, fie în partid, fie în aparatul de stat”³⁹. Era un pas înainte în direcția separării cadrelor

de partid de cadrele de stat, ceea ce constituia o problemă gravă în România, mai ales la nivelele inferioare ale administrației, după cum subliniau analiștii Ambasadei RPP: „se manifestă de asemenea într-o măsură semnificativă fenomenul de suprapunere a organelor de partid cu cele administrative”⁴⁰. Articolul 13b avea o importanță propagandistică, întrucât le demonstra observatorilor străini, atât celor din Occident, cât și celor de la Răsărit, că partidul „se democratizează” și că se operează reforme după modelul celorlalte țări din lagărul socialist.

Introducerea clauzei de eliminare a cumulului de funcții era, după cum se pare, și o încercare de a-l împiedica pe Ceaușescu să-și rezerve mai multe competențe. Noul conducător a trebuit să accepte anumite concesii, întrucât poziția lui încă nu era suficient de puternică pentru a trece dintr-odată la un atac frontal. După cum s-a văzut mai târziu, lui Ceaușescu i-a convenit chiar să accepte această prevedere, întrucât datorită ei a putut să-i promoveze la conducere pe unii dintre oamenii care îi erau devotați, slăbind astfel în mod semnificativ tabăra „baronilor” din echipa lui Dej.

Congresul al IX-lea al PCR a efectuat alegerea oficială a noului conducător. La propunerea lui Gheorghe Apostol, Nicolae Ceaușescu a fost ales nu prim-secretar, așa cum era titulatura până la momentul respectiv, ci secretar general al CC⁴¹. Titlul de secretar general fusese deținut de Gheorghiu-Dej în perioada 1945-1954⁴², iar renunțarea la el a fost provocată de presiunile Sovietelor în sensul instituirii conducerii colective. Revenirea la utilizarea acestui titlu (ceea ce nu sporea cu absolut nimic competențele conducătorului) avea ca scop să sublinieze rolul lui Ceaușescu și să reducă astfel importanța poziției rivalilor săi – cu alte cuvinte, era o contramăsură la eliminarea cumulului de funcții. Pe 20 iulie, în *România liberă* a apărut pentru prima dată o fotografie uriașă a lui Ceaușescu, în legenda căreia era utilizată sintagma „Secretar General”⁴³.

În cursul desfășurării Congresului s-au făcut multe schimbări de personal, ceea ce era un simptom al luptei înverșunate din cadrul conducerii. Cel mai bun exemplu al acestei tendințe este situația despre care vorbeam mai sus, ceea ce reprezenta o slăbire și în același timp o consolidare a poziției lui Ceaușescu. Dar la Congres au avut loc și schimbări importante la nivelul conducerii. În primul rând și-a pierdut postul de ministru al Afacerilor Interne, pe care îl ocupa de ani de zile, cel mai important rival al lui Ceaușescu din perioada precedentă – Alexandru Drăghici. El n-a fost totuși eliminat și din Comitetul

Executiv, organ care până la Congres se numea Biroul Politic. Ca motivare teoretică pentru înlocuirea lui Drăghici din funcția de ministru al Afacerilor Interne a fost invocat articolul 13b din Constituție. Pentru a-și păstra funcția în partid, a fost nevoit să renunțe la funcția în stat. Teoretic, Drăghici a fost chiar avansat, el fiind făcut secretar al CC. După cum afirma Alexandru Bârlădeanu, Drăghici a fost mulțumit de această schimbare, considerând-o un fel de consolidare a poziției sale [în partid], iar Ceaușescu i-ar fi promis, chipurile, că-l face „al doilea om în partid”⁴⁴. Pentru Drăghici efectele acestei decizii au fost totuși deosebit de defavorabile, pentru că și-a pierdut astfel controlul asupra Ministerului Afacerilor Interne și asupra Securității. Teoretic, din partea CC, el exercita în continuare funcția de control asupra serviciilor speciale, dar trebuia totuși să împartă această funcție cu proaspăt avansatul Vasile Patilineț, care în perioada respectivă era unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Ceaușescu. Noul ministru al Afacerilor Interne era din acel moment Cornel Onescu, tot un devotat al noului conducător.

Numirea a două persoane din rândul celor mai apropiați colaboratori ai lui Ceaușescu pe posturi-cheie din Ministerul Afacerilor Interne și serviciile speciale însemna *de facto* sfârșitul domniei lui Drăghici în acest resort, deși, teoretic, el mai superviza în parte Securitatea. Controlul asupra serviciilor i-a scăpat însă din mâini, ceea ce i-a permis lui Ceaușescu, câteva luni mai târziu, să înființeze o comisie specială care să strângă materiale compromițătoare în legătură cu persoana lui Drăghici, ceea ce a și dus la excluderea lui din conducerea partidului. La Congres au mai fost avansați și alți colaboratori apropiați ai lui Ceaușescu. Au fost astfel cooptați în Comitetul Executiv Constantin Drăgan⁴⁵ și Virgil Trofin, alți subordonați ai lui Ceaușescu de pe vremea când lucra la secția organizatorică.

O a doua categorie de oameni promovați de Ceaușescu în cursul lucrărilor celui de-al IX-lea Congres al PCR erau activiștii din generația mai veche, cu experiență și merite în activitatea de partid, dar care, pe „vremea” lui Dej, nu fuseseră promovați în cariere la vârful piramidei. Un astfel de caz era Leontin Sălăjan. La Congresul al IX-lea Sălăjan a devenit membru titular al Comitetului Executiv. Un alt activist cu experiență avansat cu ocazia Congresului a fost Gheorghe Rădulescu⁴⁶, numit membru în Comitetul Executiv. Așa încât oamenii de factura lui Sălăjan și Rădulescu aveau și ei motive serioase de a-i mulțumi lui Ceaușescu. Căci fără ajutorul lui ei probabil că n-ar fi ajuns

memברי ai Comitetului Executiv și mai mult ca sigur ar fi dispărut de pe scena politică. Ei nu-i erau atât de devotați conducătorului ca „ienicerii”, dar își dădeau seama perfect cui îi datorează avansarea.

Cu toate acestea, se pare că „baronii” lui Dej erau mulțumiți la încheierea Congresului. După cum se știe, Drăghici considera că noua lui poziție în conducere reprezintă de fapt o avansare. Chivu Stoica, avansat încă din martie 1965 pe funcția de președinte al Consiliului de Stat, a obținut și el un loc în Comitetul Executiv. Ion Gheorghe Maurer, deși a rămas președinte al Consiliului de Miniștri, a intrat și el, fără nici un fel de probleme, în același Comitet Executiv. La fel și Gheorghe Apostol, care nu și-a pierdut funcția de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, dar a intrat și în Comitetul Executiv. Emil Bodnăraș a rămas membru în Comitetul Executiv, iar o lună mai târziu a ajuns și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. „Baronilor” li se putea părea așadar că la Congres poziția lor s-a consolidat, și nu că s-ar fi șubrezit, așa cum se întâmplase de fapt în realitate. Iar acest lucru le-a afectat vigilența față de ciocnirile ulterioare cu noul conducător.

Congresul al IX-lea al PCR a fost marele succes al lui Ceaușescu. El a reușit să se prezinte ca noul secretar general, tânăr și flexibil. Independența României în cadrul blocului sovietic a fost remarcată atât de Occident, cât și de sovietici și chinezi. Românii au reușit, de asemenea, să-și scoată în evidență succesele economice și astfel să-și deschidă accesul spre noi credite și investiții. Bine primită peste graniță a fost și „democratizarea” partidului. Ziarul vest-german *Frankfurter Allgemeine Zeitung* din 26 iulie 1965 scria:

Încheierea lucrărilor Congresului a subliniat o dată în plus două elemente de principiu din politica României comuniste. Bucureștiul dorește să continue politica economică și politica externă, bazându-se pe o independență cât mai largă. În această politică, cea mai mare importanță este acordată interesului național. Pe de altă parte, trebuie întărit rolul partidului în politica internă. Restructurarea aparatului de partid, noul statut al partidului și solidaritatea conducerii colective pe care se pune un accent deosebit, toate acestea demonstrează dinamismul și intensitatea muncii de partid⁴⁷.

Unii consideră că după Congresul al IX-lea partidul și țara erau guvernate *de facto* de triumviratul Ceaușescu-Maurer-Stoica⁴⁸ sau doar de Ceaușescu și Maurer⁴⁹. Indiscutabil, până la un anumit punct așa și era, cu toate că rolul lui

Stoica pare îndoielnic de vreme ce, potrivit opiniilor exprimate atât de activiștii vremii, cât și de istorici, el era un om deosebit de limitat și incapabil de o acțiune independentă. Nu încape îndoială însă că Maurer își exercita influența în configurarea strategiei, atât la nivelul politicii interne, cât și, mai ales, la nivelul politicii externe. Fiind bine educat, Maurer se bucura de mult mai multă încredere în cancelariile occidentale decât rigidul activist de partid care era Ceaușescu. Dar, în lupta pentru putere, nu el a avut totuși cuvântul decisiv în problema cea mai importantă, adică împărțirea funcțiilor. Rolul lui Maurer, deși la început era imens, a devenit pe parcurs din ce în ce mai neînsemnat.

Datorită acestei distribuții a sarcinilor, păstrând aparențele conducerii colective și ale lărgirii democrației de partid, Ceaușescu a plasat în posturile-cheie un mare număr de persoane care îi erau devotate necondiționat („ienicerii”) și câțiva activiști care să-l sprijine în mod tactic (Sălăjan, Rădulescu). De aceea schema repartizării forțelor în cadrul conducerii s-a modificat – evident, în avantajul noului secretar general. A fost practic eliminat cel mai important rival, Drăghici, resortul acestuia trecând sub autoritatea „ienicerilor”.

Ceaușescu a folosit treptat tactica plasării oamenilor săi în toate serviciile, în ministerele-cheie acest lucru fiind realizat încă de la bun început. În cele mai importante resorturi ale sistemului comunist – afacerile interne și apărarea națională –, după Congresul al IX-lea, roluri de decizie au început să joace oamenii noului secretar general: Onescu, Patilineț și Sălăjan. Misiunea acestor resorturi, mai ales a Afacerilor Interne și a Securității, era cum nu se poate mai importantă întrucât, prin preluarea controlului asupra lor, Ceaușescu a putut pregăti următorul atac îndreptat împotriva rivalilor săi. Conducerea secției organizatorice a partidului i-a încredințat-o omului său de încredere, Virgil Trofim, tocmai pentru a preîntâmpina apariția vreunui eventual concurent mai tânăr chiar de teapa lui Ceaușescu. După cum urma să se dovedească, la puțin timp după încheierea lucrărilor celui de-al IX-lea Congres al PCR, secretarul general a trecut la următoarea ofensivă, de data aceasta cu mult mai periculoasă pentru „vechea gardă” de pe vremea lui Dej.

Înființarea comisiei pentru reabilitarea lui Lucrețiu Pătrășcanu

Cu pozițiile consolidate după Congresul al IX-lea, destul de repede, Nicolae Ceaușescu s-a hotărât să-și încheie socotelile cu „baronii” lui Dej. Și a găsit de cuviință să utilizeze în acest scop mijlocul cel mai simplu, dar cel mai larg răspândit dintre cele aflate la îndemâna sistemului comunist. După modelul lui Hrușciiov, s-a hotărât să condamne întreaga epocă Dej, să-i arate cu degetul și să-i pedepsească pe cei vinovați de „greșeli și abuzuri”, ascunzându-și în același timp propriul rol în aceste „greșeli”.

În acest scop, la puțin timp după ce a ajuns la putere, dar înainte de Congresul al IX-lea, a inițiat un proces de ștergere a imaginii lui Dej din conștiința socială. De peste tot au fost înlăturate portretele fostului conducător, iar numele lui a fost tot mai rar menționat în cuvântările oficiale și în publicații. Și, în ciuda faptului evident și greu de ignorat că Dej a fost precursorul și cel care a inițiat noul curs, „independent”, al României atât în politica internațională, cât și în cea internă, rolul lui a fost minimalizat în această problemă. Dar până în toamna anului 1965 nimeni n-a îndrăznit totuși să condamne în vreun fel nici persoana lui Gheorghiu-Dej, nici perioada guvernării sale.

În fața lui Ceaușescu stătea o sarcină deosebit de grea. Pentru a obține efectele așteptate, adică pentru a-i îndepărta de la putere pe cei mai apropiați colaboratori ai lui Dej, deveniți acum rivalii săi, el trebuia să ajungă la condamnarea „exceselor” (cu alte cuvinte, era vorba mai ales de teroarea brutală) din perioada stalinistă și din anii 1958-1962, respectiv a politicii la început foarte accentuat prosovietice practicate de predecesorul său. El însuși era amestecat până peste cap atât în „excese” grave cu ocazia colectivizării agriculturii, cât și în accentuarea rolului dominant al Sovietelor în viața politică românească. Odinioară susținătorul Anei Pauker, mai târziu absolvent al unor cursuri la Moscova și acolitul lui Bodnăraș, agentul sovietic din armata română, Ceaușescu trebuia să găsească o modalitate de a-și elimina adversarii în așa fel încât el însuși să rămână fără vină.

Problema care corespundea perfect acestor cerințe o constituiau eliminarea de la conducere, trimiterea în pușcărie și apoi executarea lui Lucrețiu Pătrășcanu. Din mai multe puncte de vedere, pentru noul secretar general, readucerea în actualitate a acestei probleme era comodă.

- În momentul când au avut loc aceste evenimente, Ceaușescu era prea tânăr și nu avea nimic de spus în cadrul conducerii, așa încât el nu avea

nici o vină. Ceaușescu devenise membru supleant în Biroul Politic abia pe 19 aprilie 1954, iar Pătrășcanu fusese suprimat cu două zile mai devreme, pe 17 aprilie⁵¹.

- În condamnarea la moarte a lui Pătrășcanu erau amestecați (în optica specifică regimului comunist) practic toți principalii adversari ai lui Ceaușescu: Drăghici, Bodnăraș, Stoica și Apostol.
- Pătrășcanu fusese partizanul opțiunii naționale (sau naționaliste) din cadrul Partidului Comunist Român. Multe persoane își mai aminteau vestita lui cuvântare din iunie 1946 de la Cluj, când s-a pronunțat împotriva naționalismului maghiar în Transilvania⁵². La puțin timp după aceea, a fost înlăturat de la putere și arestat. Reabilitarea acestui activist, într-un moment în care România se înscria pe o traiectorie naționalistă, era expresia explicită a schimbărilor intervenite în ideologia forurilor conducătoare.
- Procesul lui a fost instrumentat cu încălcarea tuturor principiilor de drept posibile, chiar și a celor specifice comunismului. O eventuală revizuire a procesului și reabilitarea lui Pătrășcanu putea fi semnalul că politica internă a României se orientează în direcția respectării mai accentuate a normelor de drept.
- Revizuirea procesului impunea studierea unui mare număr de documente din perioada stalinistă, ceea ce le permitea oamenilor lui Ceaușescu să strângă multe dovezi documentare care îi puneau sub acuzare pe membrii fostei conduceri.

Tocmai din aceste motive secretarul general a hotărât să pornească acțiunea, prima de acest gen în procesul de încheiere a socotelilor cu perioada guvernării lui Dej. Comisia de anchetă cu privire la reabilitarea lui Lucrețiu Pătrășcanu a fost înființată printr-o decizie a Secretariatului CC al PCR pe data de 21 octombrie 1965⁵³. Potrivit afirmațiilor lui Pavel Câmpeanu, decizia a fost luată într-un cerc restrâns de colaboratori ai lui Ceaușescu și n-a fost adusă la cunoștința celorlalți membri ai Secretariatului. După Câmpeanu, Ceaușescu s-a străduit să păstreze totul în secret, iar lucrările comisiei se desfășurau și ele tot pe ascuns⁵⁴. Până în ziua de azi a rămas neclară problema raportului intitulat „Notă în legătură cu Lucrețiu Pătrășcanu” și datat 27 octombrie 1965 – mai exact, la o săptămână după înființarea comisiei⁵⁵. Probabil că acest raport a

constituit punctul de plecare pentru activitatea ulterioară a comisiei, dar el nu este semnat și deci nu se știe cine l-a întocmit.

În fruntea comisiei se afla Vasile Patilineț. Pe acest activist l-a caracterizat foarte bine Dumitru Popescu „Dumnezeu”: „Bărbat energic [...], rigid, dur, își avea propriul călcâi al lui Ahile: nu citise la viața lui aproape nimic”⁵⁶. Comisia nu și-a început activitatea imediat. A căutat mult timp oamenii capabili să desfășoare împreună cu el ancheta. Cel mai apropiat colaborator al lui Patilineț, Grigore Răduică, amintea:

Prin primăvara lui 1966, Vasile Patilineț m-a chemat și m-a informat că Nicolae Ceaușescu s-a hotărât să înființeze în secția mea [era vorba de secția armată și justiție⁵⁷] o echipă pe care s-o conduc eu și care ar urma să se ocupe de clarificarea circumstanțelor condamnării lui Pătrășcanu⁵⁸.

Răduică a devenit șeful efectiv al acestei echipe, răspunzând direct în fața lui Patilineț.

În componența comisiei intrau: Ion Stănescu, Ion Medrea, Teodor Vasiliu, Buru Lefter și Tănase Evghenie, mai târziu fiind cooptați Gheorghe Stoica și Ion Popescu-Puțuri⁵⁹. Comisia, care la început se ocupa exclusiv de procesul lui Lucrețiu Pătrășcanu, și-a lărgit treptat aria de interes și de competențe. La puțin timp după înființarea ei, comisia a început să se ocupe și de problema eliminării și uciderii lui Ștefan Foriș, iar mai târziu și-a extins câmpul de interes și asupra activității secției de cadre a CC, respectiv a Colegiului de partid⁶⁰. Comisia a cercetat arhivele Ministerului Afacerilor Interne, ale Ministerului Justiției și ale Procuraturii. După cum se și aștepta probabil Ceaușescu, comisia a găsit destule documente incriminatoare, și nu numai la adresa lui Drăghici.

Ionel Gal, care a făcut parte din această comisie și mai târziu a ocupat timp îndelungat funcția de director general al Arhivelor Statului, afirma că o direcție principală în cercetarea colectivului lor, în afară de analiza „abuzurilor” în problema condamnării lui Pătrășcanu, iar mai târziu a lui Foriș, o constituiau demonstrarea influenței evidente a Sovietelor în viața politică a României pe vremea lui Dej și participarea lor nemijlocită la desfășurarea celor două procese amintite⁶¹. N-a fost deloc greu, având în vedere că pe vremea respectivelor evenimente activitatea Securității era supervizată de consilieri sovietici. Gal considera, de asemenea, că, în afară de eliminarea lui Drăghici și a celorlalți concurenți ai lui Ceaușescu, lucrările comisiei mai aveau ca scop și reducerea

cât mai accentuată a influenței sovietice în diferitele resorturi ale organelor puterii și în întreaga administrație⁶². Nu este exclus să aibă dreptate, dar mai târziu argumentul legăturilor cu Moscova nu a fost utilizat în mod oficial împotriva lui Drăghici sau a altor activiști eliminați cam în aceeași perioadă.

Despre rezultatele activității comisiei era informat mai întâi Patilineț, care apoi îi prezenta pe scurt situația lui Ceaușescu. Păstrarea secretului în legătură cu lucrările comisiei i-a împiedicat pe rivalii lui Ceaușescu să ia contramăsuri eficiente și astfel le-a îngreunat semnificativ apărarea în momentul în care problema a fost făcută publică. Ei nu și-au dat seama cu ce anume se ocupă comisia și ce fel de materiale incriminatoare mai poate folosi Ceaușescu. Oricum, cel puțin la început, problema a fost secretă, iar secretarul general n-a utilizat „scurgerile de informații” de la comisie în activitatea curentă – el s-a hotărât să folosească toate documentele compromițătoare în același timp, la momentul oportun.

În primăvara anului 1967 comisia a început audierea martorilor, ceea ce a dus într-o anumită măsură la pierderea caracterului secret pe care trebuia să-l aibă. În toamnă a fost înființată o comisie de partid oficială și publică pentru clarificarea procesului Pătrășcanu. Componenta ei se deosebea într-o oarecare măsură de a comisiei secrete, care încă nu-și încheiase activitatea. Printre membrii ei se numărau: Gheorghe Stoica – președinte, Vasile Patilineț, Ion Popescu-Puțuri, Nicolae Guină, Ion Stănescu și Grigore Răduică. Acesta din urmă, în calitate de șef al comisiei secrete, trebuia să-i prezinte omologului său din comisia publică „toate problemele”⁶³.

Strângerea de materiale compromițătoare nu constituia pentru secretarul general o noutate. Potrivit lui Alexandru Bârlădeanu, prima situație în care Ceaușescu a utilizat documente incriminatoare a fost îndepărtarea lui Constantinescu și Chișinevschi în anul 1957:

[Dej] spunea admirativ: „Al dracului Nicu ăsta [Ceaușescu]! De unde-a găsit el toate materialele lui Miron [Constantinescu]?”. Am înțeles că Nicu scosese extrase din diverse discursuri sau materiale scrise de Miron de-a lungul vremii – din care era evident că poziția acestuia [Constantinescu] nu fusese niciodată alta decât cea a lui Stalin⁶⁴.

Documentele adunate atunci de Ceaușescu nu proveneau din arhivele secrete, dar planul de acțiune era același: strângerea dovezilor și prezentarea lor

la un forum mai larg pentru compromiterea și înlăturarea rivalului. În iunie 1958, la Plenara CC al PMR, Ceaușescu prezentase un denunț exhaustiv al „ilegalităților”, întocmit probabil în urma propriilor cercetări. Materialul conținea descrierea detaliată a cazurilor de încălcări ale liniei partidului săvârșite de activiștii respectivi, precum și exemple de comportamente imorale⁶⁵. Întocmirea unor asemenea denunțuri a fost fără îndoială o școală bună pentru tânărul activist de atunci.

Mai sigur pe poziții după Congresul al IX-lea, noul conducător era preocupat de continuarea liniei trasate de predecesorul său. Ceea ce i-a adus în scurt timp succese spectaculoase.

Schimbări în societatea românească în a doua jumătate a anilor '60

Societatea românească a primit destul de repede și în mod favorabil aceste tendințe spre liberalism care se manifestau în politica partidului încă de pe la jumătatea anilor '60. După „Declarația din aprilie”, care a fost interpretată de toată lumea ca o „declarație de independență”, starea de spirit din societatea românească s-a ameliorat, cu atât mai mult cu cât, de vreo câțiva ani, se putea constata în mod clar o creștere lentă, dar constantă a nivelului de trai pentru majoritatea cetățenilor.

După 1965 s-a accelerat simțitor liberalizarea în domeniul culturii, dar trebuie totuși să semnalăm că ea s-a desfășurat exclusiv sub atenta supraveghere a ideologilor partidului, care aveau în acest domeniu cuvântul decisiv. Au fost editate masiv operele unor scriitori care în perioada precedentă fuseseră interziși. Oamenii de litere, la rândul lor, au abandonat repede realismul rigid care le era impus înainte. Au apărut și alte teme în creația literară – au fost publicate multe din așa-numitele opere de dezvoltare, ce zugrăveau nedreptățile și abuzurile autorităților de pe vremea lui Dej. În domeniul criticii literare, în această perioadă a fost lansată sintagma „obsedantul deceniu”. „Obsedantul deceniu” înseamnă de fapt anii stalinismului în România. După cum sugerează cuvintele care compun această sintagmă, reproșul principal adus „obsedantului deceniu” era graba exagerată, graba „nebunească”, „obsesivă” cu care trebuiau inoculate principiile juste ale

comunismului, ceea ce putea duce la anumite incorectitudini în funcționarea statului și a partidului.

Principalul creator în domeniul romanului de dezvoltare a fost Marin Preda, care a avansat rapid în panteonul literar pentru ca, după moartea sa, să fie declarat cel mai mare scriitor al epocii comuniste din România. În 1967 el a publicat al doilea volum din *Moromeții* (primul volum a fost publicat în 1955 și a obținut calificativul de roman al „dezghețului”⁶⁶), considerat foarte critic față de epoca stalinistă. În romanul său, Preda zugrăvește procesul de introducere a comunismului la sat, cu toate „neajunsurile” sale: fanatismul exagerat al activiștilor de partid, lipsurile în aprovizionare, nivelul moral scăzut al unor comuniști etc. Cel mai interesant este însă un scurt fragment referitor la cel de-al doilea război mondial:

Un an mai târziu războiul izbucni la granița noastră de la răsărit și ne luă și pe noi [...]. Moromete primi și el într-o zi cunoscuta hârtie cu chenar negru în care se spunea că Nilă pierise în luptă la Cotul Donului. Nu se știe pe ce căi se află mai pe urmă că regimentul lui de dorobanți trăsesse și în ruși, și în nemți, care vruseseră să-i vâre pe ei înainte într-o luptă grea, și de aceea muriseră atât de mulți. Se spunea că după luptă alte unități îi găsiseră pe ai noștri aruncați într-o fântână și că printre ei fusese și Nilă⁶⁷.

În acest fragment Marin Preda nu s-a limitat să arate datele fundamentale ale politicii externe a lui Ceaușescu (pendularea între Răsărit și Apus), ci a făcut probabil aluzie și la masacrarea civililor români de către NKVD în localitatea Fântâna Albă de lângă Cernăuți la 1 aprilie 1941. Critica antisovietică străvezie din volumul al doilea al romanului *Moromeții* se armoniza așadar perfect cu politica externă promovată de conducerea de partid și de stat.

Și alte opere literare care țin de acest curent al „dezghețului” l-au ajutat pe Ceaușescu să-și ducă la bun sfârșit jocurile politice. Așa s-a întâmplat și cu romanul lui Eugen Barbu *Princepele*, care a fost publicat în 1969. Barbu era un priceput om de litere din generația tânără care mai târziu, la fel ca și Marin Preda, avea să facă o uimitoare carieră, dar nu sub deviza de creator „nesupus”, ci ca unul dintre principalii ideologi ai lui Ceaușescu. Acțiunea romanului se petrece în secolul al XVIII-lea, dar prințul titular avea multe în comun cu Gheorghe Gheorghiu-Dej, printre altele faptul că a construit cu costuri enorme

un canal care nu-i era nimănui de folos⁶⁸. *Princepele* a fost așadar încă o operă de dezvăluire, încă o descriere alegorică a „obsedantului deceniu” și deci un alt instrument în lupta cu oamenii lui Dej, de-acum mai puțini, care rămăseseră la nivelul superior al conducerii.

Volumul al doilea al *Moromeților* și *Princepele* au fost cele mai importante romane din această perioadă, dar în afara lor au mai fost publicate încă vreo câteva zeci, mai puțin reușite și mai puțin populare, dar pe teme asemănătoare. Politica de liberalizare a servit așadar în mod evident intereselor lui Ceaușescu, dar, în momentul în care nu a mai fost necesară, secretarul general a început să se debaraseze de ea. Inițial însă populația a primit în mod favorabil măsurile de liberalizare și timp de câțiva ani a trăit cu iluzia evidentă că acestea vor continua.

Între timp în România se semnalau tendințe demografice negative. Încă din 1957, sporul natural al populației era într-o permanentă scădere, pentru ca în 1966 să ajungă la valori echivalente cu depopularea țării. În anul la care ne referim, indicele statistic al fertilității femeilor a scăzut la 1,9, știut fiind că valoarea 2,1 caracterizează situația unui schimb natural al generațiilor cu spor natural zero⁶⁹. Autoritățile, foarte îngrijorate de regresul demografic, au hotărât să ia măsuri energice. Pe 1 octombrie 1966 a fost emis Decretul nr. 770, care interzicea, cu câteva excepții cu totul speciale, avortul provocat⁷⁰. Din 1957 avortul era în România absolut legal, fiind pedepsite doar persoanele care provocau avortul în afara instituțiilor publice de ocrotire a sănătății⁷¹. Înnăsprirea prevederilor legale în acest sens a adus la început rezultate uimitoare, indicele fertilității crescând în 1967 la 3,5 – cel mai ridicat din toată perioada comunistă a României⁷². Copiii născuți în anul 1967 au fost numiți *decreței* – de la Decretul nr. 770⁷³.

Câteva zile mai târziu, pe 8 octombrie 1966, prin Decretul nr. 778 se înăspreau semnificativ condițiile juridice referitoare la divorț, care nu mai era acordat din momentul acela decât în cazuri „speciale”⁷⁴. Introducerea noilor reglementări a provocat o scădere spectaculoasă a numărului de divorțuri. În 1965 fuseseră înregistrate aproape 37.000, în 1966 – aproape 26.000, pentru ca în 1967 să nu mai fie pronunțate decât 48 de divorțuri la nivelul întregii țări⁷⁵.

Introducerea Legii antiavort și schimbarea prevederilor juridice referitoare la pronunțarea divorțurilor au fost considerate un prim semnal că liberalizarea sistemului sociopolitic a fost deja abandonată. Analistii de la Ambasada RPP

informau că:

[...] dispozițiile Legii de interdicere a întreruperii sarcinii și de utilizare a mijloacelor anticoncepționale au un caracter atât de intransigent, încât populația românească, în general disciplinată și răbdătoare, le-a primit cu o nemulțumire fățișă. Persoana care încalcă în vreun fel aceste dispoziții este pasibilă de pedepse aspre. Astfel încât încep să se manifeste fenomene ca denunțul și șantajul, cazuri de sinucidere etc. Toate aceste probleme implică în mod serios situația materială a multor familii care, din cauza veniturilor modeste sau a spațiului de locuit foarte limitat, nu-și pot permite să facă copii⁷⁶.

După spusele Laviniei Betea, emiterea decretului și înmulțirea în acest fel a exigențelor morale impuse societății i-au servit lui Ceaușescu drept scut în lupta cu „baronii” lui Dej, al căror mod de viață era foarte departe de normele de moralitate general acceptate⁷⁷. Această ipoteză pare plauzibilă, întrucât modul în care au fost pregătite aceste decrete (cei mai mulți dintre membrii conducerii erau în acel moment în concediu, iar la întoarcere le-au fost prezentate proiectele pentru semnat⁷⁸) și faptul că mai târziu problema moralității a fost folosită ca argument pentru îndepărtarea lui Chivu Stoica, spre exemplu, tind să arate că și acest scop l-ar fi putut interesa pe Ceaușescu în momentul în care s-a hotărât să introducă aceste schimbări.

Cu toate acestea, s-a păstrat orientarea generală deja stabilită de liberalizare, iar societatea, deși resimțea o anumită înăsprire a liniei partidului, nu s-a răsculat mai ales pentru că a doua jumătate a anilor '60 a fost, neîndoielnic, o perioadă de înviorare economică cu efecte vizibile în viața aproape a fiecărui cetățean. La sentimentul de bunăstare al locuitorilor au contribuit și succesele din politica externă pe care România a început să le înregistreze după preluarea puterii de către Ceaușescu.

Continuarea politicii externe independente

Ceaușescu nu voia să schimbe fundamental cursul independent al politicii externe elaborat în ultimii ani ai vieții lui Dej, dar s-a hotărât totuși să-i dea în mod evident mai multă anvergură și să-l îmbogățească cu câteva idei proprii. Cu toate acestea, prima lui călătorie în străinătate a întreprins-o la Moscova,

potrivit obiceiului conducătorilor nou-aleși din țările blocului sovietic. Invitația i-a făcut-o însuși Brejnev cu ocazia Congresului al IX-lea al PCR.

Vizita delegației române în capitala Uniunii Sovietice s-a desfășurat între 3 și 11 septembrie 1965, adică la scurt timp după încheierea acțiunii legate de schimbarea numelui partidului și statului (MAN a votat schimbarea numelui țării pe data de 21 august). Din delegație făceau parte aproape toate persoanele importante din conducere: Nicolae Ceaușescu, Ion Gheorghe Maurer, Gheorghe Apostol, Alexandru Bârlădeanu, Paul Niculescu-Mizil și Corneliu Mănescu⁷⁹. Din partea sovietică, la convorbiri au participat: Leonid Brejnev, Aleksei Kosîghin, Nikolai Podgornîi, Alekander Șelepin, Iuri Andropov, Anastas Mikoian și Andrei Gromîko⁸⁰. Cu alte cuvinte, întâlnirea a fost importantă pentru ambele părți⁸¹.

În timpul convorbirilor au fost dezbătute probleme legate de relațiile bilaterale și de limitele independenței României în cadrul blocului sovietic, dar în această chestiune nu s-a ajuns la o înțelegere. Românii se cramponau de viziunea lor despre CAER și colaborarea între țările socialiste, subliniind adeseori teza – cunoscută încă de pe vremea lui Dej – că fiecare țară și fiecare partid ar trebui să-și caute propriul drum în construirea socialismului. În schimb sovieticii insistau pe extinderea colaborării în cadrul unor instituții suprastatale, în principal CAER și Tratatul de la Varșovia. În această problemă existau divergențe importante – și vizita n-a schimbat nimic, ambele părți rămânând pe pozițiile anterioare.

Potrivit relatării lui Bârlădeanu, convorbirile au avut loc într-o atmosferă tensionată. De fapt au fost abordate și teme foarte sensibile⁸², inclusiv chestiunea tezaurului național al României, care în timpul primului război mondial a fost transportat în Rusia ca urmare a unei decizii luate de guvernul român, iar în Rusia acesta a fost *de facto* confiscat. Nici în această problemă nu s-a putut ajunge la o înțelegere, așa încât tezaurul a rămas în continuare la Moscova⁸³. Aproape identic relatează aceleași convorbiri Paul Niculescu-Mizil⁸⁴.

După toate aparențele, sovieticii n-au fost prea mulțumiți de felul cum au decurs convorbirile, așa încât nici măcar în problemele cu adevărat importante delegația română n-a reușit să rezolve nimic. Cu toate acestea, Ceaușescu s-a întors în țară ca învingător sau cel puțin așa au fost prezentate lucrurile mai târziu în campaniile de propagandă. Desigur, Kremlinul a recunoscut poziția lui

ca secretar general și, cel puțin oficial, nu a sugerat posibilitatea înlăturării lui. Indiferent de atmosfera în care s-au desfășurat convorbirile din URSS, Ceaușescu a tratat această vizită ca o invitație de a promova în continuare politica de deschidere față de țările din Apus. Merită să remarcăm aici că în perioada martie-septembrie 1965 nu avusese loc nici o întâlnire importantă cu politicieni occidentali. Probabil că noul conducător avea nevoie de confirmarea Moscovei pentru a continua linia politică a lui Dej.

La puțin timp după întoarcerea delegației de la Moscova, conducerea statului român și-a dinamizat simțitor politica externă. Încă din 13 septembrie 1965 Ceaușescu a efectuat o lungă vizită de aproape o săptămână în Bulgaria, unde a semnat contracte importante în domeniul cooperării economice și al schimburilor comerciale dintre cele două țări⁸⁵. Până la sfârșitul anului au avut loc vizite la nivel înalt ale unei delegații indiene la București, respectiv ale unor delegații române la Teheran, la Viena și din nou la Moscova, cu ocazia unei conferințe pe tema utilizării pașnice a spațiului cosmic⁸⁶.

În anul următor putem vorbi de o înviorare și mai semnificativă a contactelor externe. Conducerea de la București (chiar dacă nu era vorba întotdeauna de persoana lui Ceaușescu) a vizitat sau a primit vizita unor delegații la nivel înalt din Uniunea Sovietică (două întâlniri), China, Iugoslavia (patru întâlniri), Ungaria (două întâlniri), Bulgaria, RDG, Vietnam, Franța (două întâlniri), Marea Britanie, RFG, Italia, Danemarca (două întâlniri), Grecia, Turcia, Iran (trei întâlniri), Singapore, Egipt, Birmania și Etiopia⁸⁷. Pe lângă acestea, în iulie 1966, la București au avut loc sesiunea CAER și întâlnirea Tratatului de la Varșovia⁸⁸. Cu Franța și Grecia, România a semnat tratate de colaborare, iar reprezentanțele diplomatice ale Olandei, Nigeriei, Ceylonului și cea a statului Congo (Brazaville) au fost ridicate la un nivel superior⁸⁹.

Dinamizarea politicii externe românești a fost evaluată de analiștii Ambasadei RPP în felul următor:

RSR a pornit în ultima vreme o adevărată „ofensivă” diplomatică (vizite în Bulgaria, Turcia, Grecia, Italia, în proiect Iugoslavia). Formula politică a acestei ofensive poate fi determinată pe baza cuvântărilor oficiale sau a diferitelor luări de cuvânt ocazionale informale, a comunicatelor comune: dezvoltarea unor relații de bună vecinătate ca garanție a păcii și securității în Europa și în lume. În acest fel, în legătură formală și cu consfătuirea de la București a Tratatului de la Varșovia,

conținutul de clasă al documentelor ei este anihilat. [...] După părerea noastră, ultimele manifestări ale activității politice a României ne fac mai mult rău decât bine⁹⁰.

Ultima frază indică faptul că R.P. Polonă a fost evitată în mod clar în această „ofensivă”. În afară de Varșovia, România nu și-a dezvoltat relațiile nici cu Praga și, spre deosebire de perioada precedentă, nici cu Washingtonul. Relațiile cu SUA au fost pentru un scurt interval aproape înghețate din cauza evenimentelor din Vietnam⁹¹, dar mai târziu au început să revină din nou la normal. Sovieticii le-au spus chiar unor membri ai Ambasadei RPP din București că ajutorul militar românesc pentru Vietnam este prea mic, întrucât în 1966 românii se obligaseră să le trimită doar șapte sute de pistoale-mitralieră și șapte sute de mii de cartușe, ceea ce în ochii Moscovei era categoric insuficient⁹².

În ciuda dificultăților de moment în relațiile cu SUA, direcția pe care s-a orientat politica externă a României s-a dovedit corectă și în scurt timp a început să producă efecte. În primul rând, după cum se pare, politicienii români au reușit să-i convingă pe cei occidentali că România este într-adevăr independentă de Kremlin. Într-o discuție cu câțiva reprezentanți ai Ambasadei RPP, ambasadorul Danemarcei se exprima în felul următor în legătură cu vizita la București a ministrului danez al Afacerilor Externe, Per Christen Haekkerup:

Haekkerup a venit datorită faptului că „a fost puternic impresionat de hotărârea fermă a românilor de a-și păstra libertatea și suveranitatea”. El considera România „o țară independentă, care e în măsură să opună rezistență chiar și Uniunii Sovietice”⁹³.

Concluzii asemănătoare trăgea și jurnalistul britanic T. Hodgkin, corespondentul cotidianului *The Times*:

Hodgkin era înclinat să atribuie această poziție a României nu atât influenței induse de Beijing (deși în mod sigur China are tot interesul ca, după atâtea eșecuri, să slăbească pe cât posibil coeziunea țărilor socialiste europene și să dea astfel o lovitură Uniunii Sovietice), cât mai degrabă influenței ideilor lui de Gaulle, chiar dacă acest lucru era independent de voința Franței. Pentru că România era în mod vizibil atrasă de Franța din cauza legăturilor culturale și, evident, și-ar dori să joace un rol asemănător în Europa de Est. [...] Era clar că politica românească trezește în

H.[odgkin] sentimente amestecate. El nu ascundea faptul că slăbirea coeziunii – după cum se exprima el – a blocului sovietic, după părerea lui, era un fenomen pozitiv din punctul de vedere al țărilor occidentale, dar, pe de altă parte, considera ca foarte periculoasă această slăbire a coeziunii produsă prea repede. [...] Aprecierea lui Hodgkin [...] nu este singulară. O împărtășesc o serie întreagă de politicieni și ziariști din Marea Britanie⁹⁴.

După cum se vede așadar, românii au reușit destul de repede să-i convingă pe politicienii occidentali de realitatea intențiilor lor.

Această politică a continuat cu și mai multă amploare în anul următor, 1967, când au avut loc multe întâlniri și la nivel înalt: Uniunea Sovietică (trei întâlniri), Bulgaria (două întâlniri), Ungaria, Iugoslavia, SUA (două întâlniri), RFG (două întâlniri), Olanda (două întâlniri), Turcia (două întâlniri), Belgia, Spania, Austria, Italia, Danemarca, Suedia, Singapore, Pakistan (două întâlniri), Tunisia, Somalia, Nepal, Iran, India⁹⁵. În plus, s-a semnat un tratat comercial cu Spania și a fost ridicat în rang statutul reprezentanțelor diplomatice ale Canadei, Venezuelei, Columbiei și a statului Coasta de Fildeș⁹⁶.

În 1967, prioritatea politicii externe românești au constituit-o relațiile cu Statele Unite și cu Republica Federală Germania. Ambele țări au devenit repede parteneri comerciali importanți ai României. Pe 26 iulie, premierul Maurer s-a întâlnit cu președintele american Lyndon Johnson. După întâlnire, consilierii președintelui au afirmat că România urmează un drum „excesiv de independent față de Moscova” și că Maurer este „un lider comunist oarecum neobișnuit”⁹⁷ – cu alte cuvinte, totul s-a desfășurat așa cum și-a dorit Bucureștiul. Maurer a facilitat și obținerea sprijinului Statelor Unite pentru candidatura lui Corneliu Mănescu la funcția de președinte al sesiunii Adunării Generale a ONU⁹⁸. În plus, a fost semnat contractul de creștere a schimburilor comerciale.

În august 1967, din motive necunoscute, România a afirmat public că acordă sprijin militar autorităților de la Hanoi⁹⁹, lucru care era deja cunoscut în mediile diplomatice, dar acum informația a fost dată publicității. Declarația respectivă era cu atât mai ciudată cu cât Ambasada RPP știa că din aprilie 1967 România nu mai trimitea nici un fel de ajutor militar către Vietnam¹⁰⁰.

Dar acest lucru n-a avut consecințe notabile asupra relațiilor cu Statele Unite. Pe 28 noiembrie 1967 a sosit la București emisarul președintelui SUA, Averell Harriman, care la întâlnirea cu Maurer a discutat despre relațiile

bilaterale și despre războiul din Vietnam. Statele Unite vedeau în București un potențial aliat în rezolvarea conflictului din Vietnam¹⁰¹. În schimb România vedea în dezvoltarea relațiilor cu SUA o nouă modalitate de lărgire a independenței sale în cadrul blocului sovietic.

O dimensiune ceva mai diferită aveau relațiile României cu RFG. În acest caz, interesele economice ale Bucureștiului se dovedeau convergente cu interesele politice ale guvernului de la Bonn. RFG se străduia de multă vreme să determine țările din blocul sovietic să recunoască existența Germaniei Federale și să nu mai considere RDG singurul reprezentant al națiunii germane. În 1964, autoritățile de la Bonn au descoperit că în această inițiativă România reprezenta un teren favorabil. Din acest an au început să crească rapid schimburile comerciale dintre cele două țări. Participarea RFG la volumul total al tranzacțiilor comerciale ale României se situa în 1964 la 6,5% și a crescut mereu; astfel, în 1965 s-a ajuns la 8%, în 1966 – la 9,1%, iar în 1967 – la 12%¹⁰². În 1967, RFG era deja al doilea partener comercial al României în ceea ce privește volumul tranzacțiilor (primul fiind URSS; tranzacțiile comerciale ale Bucureștiului cu această țară reprezentau atunci 27,8% din totalul schimburilor economice¹⁰³). RFG acorda cu generozitate credite României, astfel încât, potrivit estimărilor Ambasadei RPP, în 1967 statul român avea deja față de Germania de Vest o datorie de circa 600-650 de milioane de dolari¹⁰⁴. După cum observau lucrătorii Ambasadei RPP:

[...] precedentul a fost confirmarea de către guvernul RFG, în ziua de 25.10.1967, a unor credite suplimentare, după refuzul societății „Hermes” de a mai acorda alte garanții în scopul creditării firmelor private din RFG care livrau mărfuri în România¹⁰⁵.

Germania a ajutat România și în probleme de tehnologie, în august 1967 semnându-se un acord referitor la cooperarea tehnico-economică între București și Bonn¹⁰⁶.

Cu toate acestea, în 1966 românii încă nu erau în măsură să stabilească relații diplomatice oficiale cu RFG. După vizita la Bonn întreprinsă între 2 și 6 noiembrie 1966, Maurer le declara lucrătorilor de la Ambasada RPP:

RFG n-ar trebui să-și facă iluzia că România îi va putea recunoaște pretențiile de reprezentare exclusivă a Germaniei, respectiv pe cele legate de apartenența

Berlinului Occidental, pentru că România are relații bune cu țările socialiste, inclusiv cu RDG. Problema stabilirii relațiilor diplomatice a fost pusă, se pare, o singură dată. După declarația lui Maurer, în sensul că mai sunt multe condiții de îndeplinit pentru ca acest deziderat al Germaniei să se realizeze, [reprezentantul RFG] n-a mai revenit la această temă¹⁰⁷.

Și totuși, pe 31 ianuarie 1967, cu ocazia vizitei pe care ministrul Afacerilor Externe, Corneliu Mănescu, a întreprins-o la Bonn, România și RFG stabileau relații diplomatice la nivel de ambasadă¹⁰⁸. Acest act era cu atât mai important cu cât, cam în același timp, RFG propunea soluții de același fel Cehoslovaciei și Ungariei, dar primea ca răspuns un refuz categoric¹⁰⁹. Stabilirea relațiilor diplomatice cu Bonnul era așadar încă o dovadă a independenței României în cadrul blocului sovietic, aceasta constituind o mare realizare a lui Ceaușescu și a echipei sale.

În 1967 România s-a comportat pentru prima dată ca o țară cu adevărat „disidentă” în cadrul blocului sovietic. După conflictul dintre Israel și statele arabe, cunoscut sub denumirea de „războiul de șase zile”, spre deosebire de celelalte țări comuniste, România nu a rupt relațiile diplomatice cu Israelul. Relațiile dintre București și Tel Aviv au fost tradițional bune încă de la înființarea statului Israel, România neopunându-se emigrării evreilor în Israel, ba chiar facilitându-le plecarea în anumite perioade. Deși era supusă – la fel ca toți ceilalți cetățeni – tuturor rigorilor existenței într-un stat totalitar, populația evreiască din România se bucura totuși de o relativă autonomie, mai mult chiar decât în alte state comuniste.

Când puterea de la București a fost preluată de Nicolae Ceaușescu, o vreme, emigrația a fost frânată¹¹⁰, dar relațiile generale nu s-au înrăutățit, iar schimburile comerciale dintre cele două țări a crescut în perioada 1966-1968 aproape de cinci ori¹¹¹. Când, în 1967, relațiile arabo-israeliene s-au inflamat rapid, România nu s-a situat pe o poziție explicit proarabă, așa cum au procedat celelalte țări din blocul sovietic. Chiar înainte de izbucnirea conflictului și pe tot timpul desfășurării lui, *Scânteia* a publicat articole în care se străduia să prezinte punctele de vedere ale ambelor părți aflate în conflict¹¹².

Pe 31 mai, la o întâlnire cu generalii, Ceaușescu a rostit o cuvântare în care sublinia că „războiul sau conflictul armat între țările arabe și Israel n-ar servi nici unora, nici celorlalți, ci doar cercurilor reacționare, imperialismului internațional”¹¹³. Pe 2 iunie 1967 *Scânteia* publica un articol cu titlul

„Interesele majore ale popoarelor cer micșorarea încordării și consolidarea păcii în Orientul Mijlociu”¹¹⁴, semnat de V. Iliescu¹¹⁵, în care erau repetate tezele lui Ceaușescu și se făcea un apel pentru „pace”¹¹⁶.

Pe 9 iunie a avut loc la Moscova consfătuirea șefilor statelor membre ale Tratatului de la Varșovia. Delegația română, cu Ceaușescu și Maurer, a refuzat semnarea alături de celelalte țări a unei declarații comune care condamna Israelul, deși documentul respectiv era publicat chiar în ziua următoare în *Scânteia*¹¹⁷, dar fără nici un comentariu. Pe data de 10 iunie, URSS, Cehoslovacia și Bulgaria rupeau relațiile diplomatice cu Israelul, iar două zile mai târziu același gest era făcut de Ungaria și Polonia¹¹⁸. România nu numai că nu a rupt relațiile cu Israelul, ci pe 11 iunie a emis chiar o declarație proprie pentru Consiliul de Securitate al ONU, în care se sublinia necesitatea rezolvării „pașnice” a conflictelor¹¹⁹.

Pe 16 iunie, la întâlnirea șefilor statelor membre ale ONU consacrată Orientului Apropiat, Ceaușescu s-a situat pe altă poziție decât ceilalți șefi de stat din țările comuniste și nu a condamnat acțiunile Israelului¹²⁰, iar pe 23 iunie, în cadrul Forumului ONU, premierul Maurer a rostit o cuvântare în care a adoptat aceeași poziție ca și secretarul general al PCR¹²¹.

Atitudinea României în problema „războiului de șase zile” era în consonanță cu poziția foarte binevoitoare a țărilor occidentale și în primul rând a Statelor Unite. Acest gest al Bucureștiului nu numai că a întărit convingerea privind independența lui Ceaușescu față de centrala de la Moscova, ci a făcut posibil și următorul mare succes diplomatic al României. Pe 19 septembrie 1967, Corneliu Mănescu, ministrul Afacerilor Externe, a fost acceptat ca președinte al celei de-a XXII-a sesiuni a Adunării Generale ONU. Acest lucru s-a întâmplat cu concursul americanilor, care i-au sprijinit candidatura. După cum amintește Mănescu, principalul motiv pentru care i s-a încredințat această funcție a fost tocmai poziția României în legătură cu războiul Israelului împotriva țărilor arabe¹²². Influența lui Mănescu, ca președinte al sesiunii, asupra situației din lume și chiar pur și simplu asupra lucrărilor sesiunii ONU era neglijabilă, dar alegerea lui a fost percepută de toată lumea ca o distincție acordată României.

În 1968 a avut loc un eveniment care putea înrăutăți semnificativ relațiile României cu țările occidentale. În octombrie 1967, un înalt ofițer KGB, Eugen Runge, a dezertat și a trecut de partea americanilor¹²³. Ca urmare a

informațiilor furnizate de el serviciilor de spionaj ale țărilor occidentale, acestea au reușit să demaște rețeaua ofițerului român de informații Mihai Caraman. Această rețea infiltrase cercurile imigrației politice românești din Franța¹²⁴, dar se ocupa și cu strângerea unor materiale referitoare la NATO. Aceste materiale erau apoi transmise KGB-ului¹²⁵. În urma cercetărilor s-a dovedit că Securitatea colabora în acest sens încă din anul 1958¹²⁶. Interesant mai era și faptul că ofițerul Caraman își racola agenți dintre cetățenii țărilor occidentale, dând impresia că ar acționa exclusiv în interesul României și împotriva Uniunii Sovietice¹²⁷. În 1968 rețeaua Caraman a fost lichidată, iar ofițerul Caraman s-a întors în România în mai 1969, la o lună după demisia lui Charles de Gaulle¹²⁸. Deconspirarea rețelei de spionaj și mai ales descoperirea rolului ei ca subordonat al KGB-ului putea arunca umbre asupra relațiilor României cu țările occidentale și în primul rând cu SUA. Dar problema a fost rapid rezolvată, fără tam-tam, iar importanța ei a fost bagatelizată, ceea ce a permis Bucureștiului să-și continue aceeași linie în politica externă.

După cum ușor se poate observa, rolul lui Ceaușescu în aceste succese, ținând cont și de poziția pe care o ocupa, a fost mai degrabă unul modest sau în orice caz n-a fost determinant. Cele mai multe dintre realizările pe arena internațională au fost elaborate de premierul Maurer și de ministrul de Externe Mănescu. Fără îndoială că rolul lor (la fel ca acela al lui Stoica și Bodnăraș, care de asemenea luau parte la convorbirile diplomatice) a fost tot timpul important, ca și poziția lor în conducerea partidului și a țării. Să nu uităm însă că în tot acest timp comisia secretă pentru reabilitarea lui Lucrețiu Pătrășcanu nu stătea degeaba, iar scopul ei fundamental era să strângă materiale compromițătoare în legătură cu rivalii lui Ceaușescu, din rândul cărora probabil nu erau excluși Maurer și Corneliu Mănescu.

Aportul „baronilor” din epoca lui Dej la succesele diplomatice ale României dădea impresia că aceștia sunt cei care exercită influența decisivă asupra politicii externe a statului. Nu e totuși exclus ca Nicolae Ceaușescu să fi avut un interes ascuns în a-i expune pe acești activiști pe arena internațională. Ocupați fiind cu problemele de politică externă, ei nu mai aveau timp să-și asigure și consolidarea propriei poziții în cadrul aparatului de partid. În plus, succesele pe care le-au reputat în acest domeniu le puteau da iluzia că dețin o putere reală, pe care până atunci n-o avuseseră. Dar cel mai important pare faptul că, în momentul în care România a cunoscut cea mai mare creștere a

importanței sale pe arena internațională, meritul pentru această performanță nu le-a revenit celor care au realizat-o, ci lui Ceaușescu și celui mai credincios „ienicer” al lui la momentul respectiv, Paul Niculescu-Mizil, ceea ce analiștilor de la Ambasada RPP nu le putea scăpa, aceștia informând încă din 1966 autoritățile de la Varșovia că el este „în ultima vreme foarte avantajat”¹²⁹.

Consolidarea poziției lui Ceaușescu și eliminarea lui Drăghici

În 1967, profitând de faptul că deja operase mai multe schimbări în structurile administrației și în repartizarea competențelor acesteia, Ceaușescu a eliminat cea mai mare parte a vechilor cadre și a adus în locul lor persoane noi, devotate lui sau „ienicerilor” lui. Totul s-a desfășurat sub deviza restabilirii și întăririi legalității, respectiv a introducerii unor principii mai transparente în administrație, ceea ce ar fi urmat să fie în primul rând în avantajul cetățeanului, prin facilitarea contactului acestuia cu organele statului. Pare ciudat că aceste schimbări au fost operate cu acceptarea tacită, iar uneori chiar cu sprijinul deschis al unora dintre „baronii” epocii lui Dej. E greu să-ți imaginezi că aceștia n-ar fi fost conștienți că respectivele reforme sunt îndreptate tocmai împotriva lor și a clientelei lor de partid și de stat, mai ales că persoanele revocate din funcții mai mult ca sigur li s-au adresat, pentru a le cere ajutor, ținându-i astfel la curent cu deciziile de cadre la diferitele niveluri ale administrației.

Un rol neîndoielnic esențial în acest proces de șubrezire a poziției „baronilor” l-au jucat propaganda și în primul rând romanele care prezentau nedreptățile „obsedantului deceniu”, nedreptăți în care un aport substanțial îl aveau tocmai activiștii revocați. În cele din urmă, în 1967, Ceaușescu a început lupta cu rămășițele epocii Dej. În același an apărea și volumul al doilea al *Moromeților* lui Marin Preda. Acest roman, pe lângă incontestabilele-i merite literare, pe lângă atmosfera specifică de „demascare”, era un excelent manual pentru agitatori care țineau discursuri în care cereau socoteală pentru tot ce se întâmplase în perioada conducătorului precedent. Față de astfel de argumente și fiind conștienți că e vorba de o directivă care emana de la nivelul cel mai de sus al conducerii, activiștilor revocați nu le rămâneau decât șanse minime de

apărare. Inițial acest proces a afectat nivelul cel mai de jos al cadrelor, dar încet-încet el a început să amenințe și persoane care ocupau poziții tot mai sus în ierarhia de partid și de stat. Activiștii revocați din funcții nu obțineau nici un fel de ajutor de la șefii lor aflați la nivelurile superioare ale conducerii. Iar mai târziu, când „baronii” erau deja eliminați, ei nu mai aveau cum să-i ajute de vreme ce rămăseseră deja fără funcții și nu mai aveau nici o influență politică. Cei care, într-un fel sau altul, au reușit să supraviețuiască reformelor administrative se temeau să le ia apărarea activiștilor eliminați din conducere pentru că acest lucru i-ar fi expus pericolului de a fi la rândul lor revocați imediat din funcții.

Pe 5 și 6 octombrie 1967 s-au desfășurat lucrările plenarei CC, care a hotărât să facă schimbări importante în organizarea administrativ-teritorială a țării și în administrarea economiei naționale¹³⁰. Imediat după plenară a început o intensă campanie de propagandă a cărei misiune era popularizarea hotărârilor adoptate atât în rândul cetățenilor simpli, cât și în cadrul activului de partid¹³¹. Campania a fost sprijinită cu toate mijloacele propagandistice existente, inclusiv prin numeroase discuții în legătură cu romanul *Moromeții* al lui Marin Preda, autorul ei fiind numit în anul următor vicepreședinte al Uniunii Scriitorilor¹³². Decretul cu privire la titlurile științifice¹³³, publicat pe 28 octombrie 1967, aparent nu avea o însemnătate prea mare, dar mai târziu s-a dovedit că și mișcarea respectivă era coordonată cu politica lui Ceaușescu, care probabil încă de pe atunci construia în universul științific o „carieră” pentru sine însuși, dar și pentru soția sa.

Între 6 și 8 decembrie 1967 a avut loc Conferința Națională a PCR, care a tradus în viață schimbările propuse în organizarea țării¹³⁴. Pe 9 decembrie, aceste hotărâri au fost confirmate de MAN¹³⁵. Modul în care s-a desfășurat Conferința, precum și deciziile luate au fost pe larg comentate atât în societate, cât și în cadrul activului de partid, dar și în cancelariile de peste hotare. La Conferință au participat 1.150 de delegați și peste 1.500 de invitați și, cu toate că la discuții s-au înscris aproape 400 de vorbitori, nu s-a acordat cuvântul decât unui număr de 69 de persoane¹³⁶.

Schimbările înregistrate la nivelul conducerii, precum și la nivelul organizării administrative a țării erau foarte profunde. Analistii de la Ambasada RPP informau:

Printre cele mai importante dispoziții ale conferinței naționale a partidului figurează și aprobarea hotărârii Plenarei CC al PCR de la sfârșitul lui noiembrie și începutul lui decembrie în legătură cu cumularea funcției de secretar general al CC cu funcția de președinte al Consiliului de Stat, respectiv aprobarea unor deplasări în conducerea Partidului și a Guvernului, ceea ce impunea modificarea unora din dispozițiile statutului PCR, care interzicea situațiile în care o aceeași persoană îndeplinește funcții permanente de partid la nivel central și funcții de conducere în aparatul de stat¹³⁷.

Concentrarea puterii în mâna lui Ceaușescu prin cumulumul funcției de secretar general al CC al PCR cu aceea de președinte al Consiliului de Stat a constituit principala dispoziție a plenarei, chiar dacă ea avea echivalențe și la niveluri inferioare. Ceaușescu îi lua astfel locul la președinția Consiliului de Stat lui Chivu Stoica¹³⁸, a cărui poziție a început să fie tot mai fragilă în 1967. Din guvern a mai fost eliminat și Gheorghe Apostol – pe 8 decembrie 1967 el a preluat funcția de președinte al Uniunii Generale a Sindicatelor din România (UGSR), iar pe 9 decembrie a părăsit-o și pe aceea de prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri¹³⁹.

Circumstanțele în care Apostol a fost eliminat din guvern au fost descrise în mod pitoresc de Ion Mihai Pacepa:

Microfoanele care-l supravegheau au arătat că Apostol era marxist-leninist devotat, dar că nu avea nici un fel de considerație față de Ceaușescu. Aceleași microfoane au revelat că soția lui Apostol, o tânără actriță, organiza frecvent petreceri cu colegii ei, la care Apostol participa foarte rar. Câteva luni mai târziu, Ceaușescu a dictat noului său ministru de Interne o scrisoare „anonimă”, trimisă ca din partea unui prieten intim al lui Apostol, în care Apostol era descris ca un burghez al cărui comportament este incompatibil cu poziția sa de număr doi în partid. Ceaușescu a ordonat ca scrisoarea să fie scrisă de mână, pusă într-un plic împreună cu câteva fotografii clandestine de la aceste petreceri și „expediată” prim-secretarului al PMR – Ceaușescu¹⁴⁰. La 10 decembrie 1967, în timpul unei pauze la Conferința Națională a Partidului¹⁴¹, Ceaușescu i-a pus în față lui Apostol scrisoarea „anonimă” și i-a cerut să demisioneze din Biroul Politic¹⁴². Apostol a refuzat. Ceaușescu a convocat imediat o ședință urgentă a Biroului Politic, care, derutat de agresivitatea lui Ceaușescu și de neobișnuita „dovadă”, a fost de acord să-l îndepărteze temporar pe Apostol și să-l numească președinte al Uniunii Generale a Sindicatelor¹⁴³.

Poate că evenimentele s-au desfășurat puțin mai altfel decât le-a descris Pacepa (mai multe erori în detaliile situației ne fac să ne gândim la acest lucru), dar nu încapе îndoială că Ceaușescu era pentru îndepărtarea lui Apostol și în mod sigur problema pornea de la un subtext ce ținea de moravuri – un an și jumătate mai târziu, când Apostol a fost eliberat și din funcția de președinte al UGSR, motivul invocat a fost tocmai încălcarea moralei comuniste.

Cu ocazia Conferinței Naționale a PCR au mai fost operate și alte modificări în componența Consiliului de Miniștri. Printre alții, cu această ocazie a fost promovat în guvern Manea Mănescu, unul dintre cei mai fideli colaboratori ai lui Ceaușescu. Ales în decembrie 1967 numai ca președinte al Consiliului Economic de pe lângă Consiliul de Miniștri, Mănescu s-a cățarat până la vârf în anii următori, astfel încât în 1969 a devenit vicepreședinte, iar în 1974 președinte al Consiliului de Miniștri. Consiliul Economic era o nouă creație juridică din cadrul Consiliului de Miniștri, dar domeniul de competențe pe care urma să le aibă nici măcar n-a fost stabilit în timpul plenarei, ceea ce ar putea sugera că era vorba de un organ anume creat ca să facă posibilă avansarea următorului contingent de activiști. Mănescu nu era de altfel singurul om al lui Ceaușescu introdus cu această ocazie în organele de conducere, dar în mod sigur era cel mai valoros. El a fost alături de conducător până la capăt – pe 22 decembrie 1989 a urcat împreună cu secretarul general la bordul elicopterului care i-a luat de pe acoperișul clădirii CC.

Avansarea lui Mănescu și a colegilor lui n-a trecut neobservată de analiștii Ambasadei RPP:

Schimbările politico-administrative și mișcările de personal aprobate de trei plenary în ultimele două luni sunt evaluate în CD [*corps diplomatique* – corpul diplomatic] ca: a) consolidarea poziției adepților liniei dure în interior [...]; d) începutul procesului de eliminare pe față din conducere a colaboratorilor apropiați ai lui Dej, ale căror autoritate și ambiție ar fi constituit o amenințare pentru Ceaușescu și linia lui politică, pentru că unii dintre ei (Bodnăraș, Stoica) sunt chipurile adepții unei tactici mai puțin provocatoare în politica externă și în mișcarea [muncitorească]; e) înseamnă că în componența trunchiului actual al puterii (C.[eaeșescu], Maurer, Niculescu-Mizil, Verdeț și Răutu) nu există încă un echilibru perfect. Considerăm drept certă continuarea procesului de consolidare a poziției de excepție pe care o ocupă C.[eaeșescu], aceasta având loc printre altele prin cooptări periodice în cadrul prezidiului permanent al CC. Ultimele numiri în prezidiu poartă marca unui

compromis. Doi din cei patru numiți sunt activiști din echipa lui Dej care, la fel ca Maurer și Răutu, rămăseseră în umbră după al IX-lea Congres. Mulți consideră că prezidiul permanent va fi în continuare întărit cu oamenii lui C.[eaușescu]. În orice caz [prezidiul] nu va rămâne în forma lui actuală la viitorul Congres¹⁴⁴.

Schimbările de cadre – chiar și cele mai importante pentru linia partidului, deci și pentru politica statului – n-au fost singurele operate cu ocazia Conferinței. În primul rând, la toate nivelurile a fost introdus principiul legării funcțiilor de partid de cele de stat, ceea ce era o încălcare evidentă a principiilor elaborate la Congresul al IX-lea al PCR, *nota bene*, principii care au constituit pretextul revocării lui Alexandru Drăghici din funcția de ministru al Afacerilor Interne.

La cel mai înalt nivel al conducerii au fost introduse și câteva schimbări fundamentale. A fost creată Comisia Ideologică a CC, al cărei rol era „să asigure orientarea unitară a întregii activități ideologice, politico-educative și culturale” și să fie „o instanță superioară față de Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, deja existent”¹⁴⁵. Concomitent au fost lărgite competențele guvernului pe probleme economice, secțiile economice ale CC trecând sub autoritatea Consiliului de Miniștri¹⁴⁶. Problema controlului de partid asupra activităților de tineret a fost soluționată prin atribuirea funcției de ministru al Tineretului persoanei care ocupa funcția de prim-secretar al CC al UTC¹⁴⁷.

La un nivel mai jos, în administrație, regiunile de până acum au fost înlocuite de unitățile teritoriale numite tradițional *județe*, în care prim-secretarul comitetului județean de partid îndeplinea automat și funcția de președinte al consiliului județean, adică de șef al autorității locale. Crescând numărul unităților administrativ-teritoriale, adică al noilor județe, s-au produs și schimbări de cadre la acest nivel. Persoanele cele mai devotate lui Ceaușescu au obținut numiri în CC sau în alte organe centrale, cele nepericuloase (din punctul de vedere al secretarului general) au fost lăsate în funcțiile pe care le îndeplineau înainte (evident, în cadrul noii împărțiri administrativ-teritoriale), în schimb activiștii care rămăseseră credincioși vechiului sistem de pe vremea lui Dej au fost eliminați, iar în locul lor, în noile structuri, au fost avansați oamenii de încredere ai lui Ceaușescu sau ai colaboratorilor săi apropiați. În acest fel, „baronii” au fost văduviți de susținătorii lor de la nivel local din teritoriu, ceea ce numai câteva luni mai târziu se va dovedi un lucru de maximă importanță.

În plus, în noile județe au fost înființate „comisii economice care, pe teritoriul de care răspund, coordonează întreaga activitate economică și controlează atât întreprinderile și instituțiile de interes local, cât și pe cele de interes național”¹⁴⁸. Aceste comisii au fost create pe lângă comitetele județene de partid, dar la nivel central instituția echivalentă trebuia să fie Consiliul Economic, al cărui președinte a fost numit Manea Mănescu.

Efectuarea acestor schimbări administrative la nivel local a fost prezentată astfel de Ambasada RPP:

Actuala reorganizare administrativă, care se va încheia pe 1 aprilie 1968, creează multă confuzie și chiar haos. Aproape toate ministerele și aparatul de partid trebuie să se adapteze. Ceea ce provoacă desființarea unor instituții, reducerea personalului din administrație și din aparatul de partid cu peste zece puncte procentuale. De aici – nemulțumiri în anumite cercuri și șomaj. Cu această ocazie Ceaușescu își plasează peste tot oamenii lui. Din acest punct de vedere, în provincie se fac multe schimbări. Totul spre consolidarea lui C.[eaușescu] și eliminarea celor care nu erau de acord cu politica lui, respectiv pentru prevenirea încercărilor pe care le-au făcut deja după moartea lui Dej unii ca Maurer și Stoica de a-și plasa oamenii în administrație. Așa trebuie înțeleasă, spre exemplu, lichidarea dualismului dintre aparatul de partid și cel administrativ¹⁴⁹.

În raportul Ambasadei RPP se făcea un bilanț general foarte pertinent al schimbărilor din structura administrativ-teritorială a țării:

Trebuie confirmate următoarele: „1) Concomitent cu distanțarea RSR față de celelalte țări socialiste europene în domeniul politicii externe, se intensifică procesul de diversificare a structurilor de partid și de stat din România. 2) Acest proces se va adânci din ce în ce mai mult pe măsură ce vor fi realizate hotărârile prezentate aici. 3) Aceste hotărâri duc la contopirea autorităților de partid cu cele de stat, la etatizarea activității Partidului, la concentrarea unui maximum de putere în mâna conducerii supreme *de partid și de stat* [sublinierea aparține autorului acestui raport]. 4) În formula centralism democratic crește ponderea noțiunii de «centralism» și scade importanța noțiunii de «democratic»”¹⁵⁰.

Schimbările survenite ca urmare a adoptării la Conferința Națională a hotărârilor plenarei erau sinonime așadar cu consolidarea poziției lui Ceaușescu în conducere și în același timp consolidarea conducerii de stat și de partid în

stat. Renunțarea la principiul separației funcțiilor de partid față de cele de stat însemna, în mod paradoxal, și creșterea autorității guvernului în detrimentul partidului. Acest proces urma să se adâncească și mai mult în continuare, dar tocmai la Conferința Națională din decembrie 1967 au apărut primele semne de manifestare a urmărilor sale. Înlocuirea vechii împărțiri administrativ-teritoriale a țării cu cea nouă a servit nu numai la întărirea aparatului de partid și de stat (cu alte cuvinte, în momentul respectiv, inclusiv la întărirea poziției lui Ceaușescu, care își sporea influența asupra factorilor de decizie din cadrul conducerii), ci și la eliminarea persoanelor în care Ceaușescu nu avea deplină încredere. În cadrul conducerii ca atare rivalitatea nu fusese încă rezolvată definitiv, pentru că această Conferință fusese convocată pe vechea împărțire administrativă a țării, așa încât printre participanții la lucrările ei existau un mare număr de susținători ai „baronilor”. De aceea Ceaușescu încă nu putea trece în mod deschis la eliminarea principalilor săi rivali, deși era clar că în curând se va ajunge la ciocnirea frontală. Ca țintă a fost ales Alexandru Drăghici, cel mai important dintre adversarii lui Ceaușescu, omul care mulți ani, cât fusese ministrul Afacerilor Interne și șeful Securității, reușise fără îndoială să strângă un bogat *dossier* cu care să-l incrimineze pe secretarul general.

În vara anului 1967 Ceaușescu îl mai lovise o dată pe Drăghici. În perioada când acesta se afla în concediu în străinătate, secretarul general a convocat o plenară a CC¹⁵¹. Plenara, care a avut loc pe 26-27 iunie, a emis Decretul nr. 710/1967 în virtutea căruia era operată o reformă de mare anvergură a serviciilor speciale și a organelor de Securitate. Decretul a fost publicat în buletinul guvernului la aproape o lună după ce fusese emis și de aceea oficial el poartă data de 22 iulie 1967¹⁵². Conform prevederilor acestui decret, DSS trecea sub controlul nou-creatului Consiliu al Securității Statului (CSS), care răspundea în fața partidului și a guvernului. CSS a rămas în subordinea MAI, dar directorul lui cu rang de ministru era în același timp primul secretar de stat la Afacerile Interne¹⁵³. Această împărțire destul de neclară a competențelor însemna de fapt sporirea puterii serviciilor în raport cu ministerul. În fruntea CSS a fost numit Ion Stănescu, un om de încredere al lui Ceaușescu. Mai târziu, în ultimii ani, lui i-au fost încredințate diferite misiuni de răspundere, printre care și elaborarea unui sistem de extorcere a unor sume nelegale de la persoanele care voiau să emigreze din România¹⁵⁴.

Înființarea CSS, care a și preluat controlul asupra Securității, avea ca scop întărirea controlului de partid (cu alte cuvinte, în momentul respectiv, este vorba în primul rând de controlul personal al lui Ceaușescu) asupra activităților desfășurate de serviciile speciale. De altfel, Ceaușescu nici nu ascundea scopul său personal în toate aceste schimbări. Într-o cuvântare rostită pe 18 iulie 1967 în fața organelor de conducere ale MAI, el arăta că principalele greșeli ale formulelor anterioare erau legate de faptul că ministrului Afacerilor Interne i-a fost atribuită prea multă autoritate (era vorba despre Drăghici, nu despre Onescu) și că unii membri de partid fuseseră arestați fără încunoștințarea și acordul organelor de partid, ceea ce constituia, de asemenea, un atac la adresa lui Drăghici¹⁵⁵.

În toamna aceluiași an 1967, după instituirea unor noi reglementări juridice, au început pregătirile decisive pentru eliminarea lui Drăghici și epurarea consecutivă acesteia în aparatul Securității. După cum menționează Grigore Răduică:

La începutul toamnei 1967 Patilineț mi-a spus că înainte de a trece la aceste dezvăluiri [divulgarea afacerii Pătrășcanu], după părerea lui Ceaușescu, ar trebui ca noi să mai facem câțiva pași înainte, ca să putem stăpâni mai bine Securitatea¹⁵⁶.

Pe 13 septembrie 1967 Consiliul de Miniștri a emis Decizia nr. 2306 de reorganizare a DSS. Principala schimbare consta în faptul că Direcțiile de până acum care purtau numerele I (de informații interne) și II (contrainformații economice) au fost reunite în Direcția Generală de Informații Interne, iar Direcțiile III (contrainformații) și IV (contrainformații militare) au fost comasate în Direcția Generală de Contraspionaj; în schimb, Direcțiile V (de tehnică operativă) și VI (de control al corespondenței) au fost și ele reunite în cadrul Direcției Generale Tehnico-Operative. Pe lângă acestea, denumirea spionajului extern a fost schimbată în Departamentul de Informații Externe (DIE) și au mai fost create o serie de (peste zece) secții mai mici, mai strict specializate, ca „D” (dezinformare) sau „C” (transport de documente secrete)¹⁵⁷. Aceste reforme atât de fundamentale aveau ca scop nu numai eliminarea definitivă a lui Drăghici și a acoliților lui din rândurile Securității, respectiv întărirea controlului asupra acestui resort din partea lui Ceaușescu, ci în primul rând, după cum se pare, ele trebuiau să permită schimbarea metodelor

de acțiune ale acestor servicii.

În octombrie 1967 au avut loc o serie de întâlniri cu cadrele de la nivel local. În cursul acestora, lucrătorii au fost puși la curent cu noile reglementări și au luat cunoștință de noile principii pe care se bazează activitatea lor¹⁵⁸. Eliminarea fostelor cadre reprezenta deja un țel secundar, pentru că în 1967 poziția lui Ceaușescu devenise atât de solidă, încât nu mai era obligat să introducă reforme atât de fundamentale doar cu scopul de a-i elimina pe fruntașii activiștilor din perioada lui Dej, care și așa contau din ce în ce mai puțin. Schimbările în structura Securității constituia însă pentru aceștia ultimul avertisment și deci un semnal evident că în curând cariera lor politică va lua sfârșit. Probabil în a doua jumătate a anului 1967 ei și-au dat seama că în cel mai bun caz pot conta doar pe niște funcții comode, dar fără nici o influență asupra politicii curente.

La începutul anului 1968 a fost făcută publică existența comisiei pentru reabilitarea lui Pătrășcanu. La început s-a vorbit despre reabilitare și despre epurările legate de acest proces sub formă de zvonuri, ale căror surse erau probabil persoanele audiate în cadrul anchetei. Atacul decisiv a fost pregătit pentru plenara din 22-25 aprilie 1968. Cu câteva zile mai devreme, pe 18 aprilie, la ședința Prezidiului Permanent al CC al PCR, Ceaușescu a pus problema abuzurilor de putere săvârșite de organele MAI în perioada lui Dej, dar atunci nu l-a atacat personal pe Drăghici, ci doar a atras atenția asupra incorectitudinii modului de lucru al organelor de Securitate și asupra unor decizii politice eronate. La momentul respectiv, Ceaușescu îi atribuia lui Dej principala vină în problema lui Pătrășcanu¹⁵⁹. Numai că Nicolae Ceaușescu nu cunoștea încă versiunea definitivă a raportului comisiei, aceasta nefiindu-i prezentată decât pe 20 aprilie¹⁶⁰.

Atacul frontal a fost declanșat de secretarul general la plenară. Comisia de anchetă a prezentat materialele în fața Comitetului Executiv și a Prezidiului. În timpul audierilor, Drăghici a aruncat toată responsabilitatea pe organele de urmărire și pe aparatul MAI. Când a fost pus în situația de a da lămuriri în cadrul Comitetului Executiv, el a declarat că Pătrășcanu a fost condamnat pe drept. Materialele prezentate de comisie au fost însă apreciate ca fiind obiective atât de Comitetul Executiv, cât și de Prezidiu.

Potrivit analiștilor de la Ambasada RPP, în cadrul conducerii păreri erau împărțite în ceea ce privește modalitatea de rezolvare a problemei reabilitării

lui Pătrășcanu. Unii considerau că nu trebuie făcută prea multă gălăgie. În cele din urmă însă a avut câștig de cauză opinia lui Maurer, sprijinită și de Ceaușescu, și anume că raportul comisiei trebuie să facă obiectul unei discuții în cadrul plenarei, deoarece altfel, pe viitor, „masele” vor putea reproșa partidului că a ascuns unele fapte. Maurer a adus ca argumente anumite evenimente din Cehoslovacia. El a mai insistat și asupra faptului că în acest fel se întărește prestigiul României pe arena internațională, o Românie care s-a angajat pe calea legalității, a respectului față de lege.

La plenară, discuția s-a purtat pe baza faptelor prezentate de comisie. Maurer a fost primul care a luat cuvântul, făcând o critică aspră activității lui Drăghici, activitate care a fost evaluată negativ de toți membrii CC. Drăghici a fost considerat răspunzător pentru încălcarea legalității și vinovat de crimă. El și-a dat seama ce-l așteaptă. Apărându-se, a făcut apel la necesitatea unității mișcării comuniste și a alianței cu URSS. Dar n-a găsit sprijin în CC, iar plenara l-a eliberat din orice funcții de partid¹⁶¹.

Amănunte interesante prezintă și Pavel Câmpeanu. Raportul comisiei le-a fost transmis membrilor Prezidiului abia pe 23 aprilie, deci chiar în ziua când problema urma să fie discutată în cadrul plenarei. Aceștia au putut citi raportul în cabinetul secretarului general. Potrivit lui Câmpeanu, foștii membri ai Biroului Politic au răsuflat ușurați după ce l-au citit, pentru că el nu-i acuza practic decât pe Dej, care era mort, și pe Drăghici, care oricum nu se bucura de prea multă simpatie. S-ar părea chiar că unii dintre ei ar fi spus atunci că Drăghici este pur și simplu „un prost”¹⁶².

Plenara a decis pedepsirea lui Drăghici. În hotărâre se arată că „o răspundere însemnată pentru hotărârea luată de a se trece la judecarea lui Lucrețiu Pătrășcanu, fără să se fi asigurat de temeinicia învinurilor aduse de organele de anchetă, revine membrilor de atunci ai Biroului Politic”¹⁶³ – dar nu Biroului Politic în sine, ca structură, de aceea n-a fost stabilită o responsabilitate colectivă, ceea ce le-a permis activiștilor să se disculpe în mod individual. Drăghici a fost însă înlăturat din toate funcțiile de partid și de stat și de atunci n-a mai jucat nici un rol în viața politică a țării.

Eliminarea lui Drăghici și condamnarea epocii lui Dej au atras schimbări serioase în linia politică generală. Reabilitarea lui Pătrășcanu și a lui Foriș reprezenta în același timp reabilitarea anumitor atitudini politice. Pătrășcanu era considerat naționalist și adept al liniei liberale. Alături de Tito și de Dimitrov, el

era și un susținător al creării federației balcanice. Cu Foriș, problema era mai complicată. Plenara a recunoscut că el a comis greșeli grave și de aceea reabilitarea lui a fost doar parțială. Potrivit analiștilor de la Ambasada RPP, reabilitarea se referea doar la acea parte a activității lui în care s-a împotrivit unor hotărâri ale Internaționalei Comuniste. Dar nici nu putea fi vorba de reabilitare în legătură cu acordul lui Foriș față de teza Internaționalei că România este un stat multinațional¹⁶⁴.

În timpul plenarei au fost cooptați la conducere doi activiști care mai târziu vor deveni persoane foarte importante în stat: Virgil Trofin și Ion Iliescu. Dar spre sfârșitul epocii lui Ceaușescu amândoi vor intra în dezacord cu acesta: Trofin va fi eliminat din CC în 1981, iar în ceea ce-l privește pe Iliescu, din punct de vedere politic, el va fi coresponsabil pentru moartea dictatorului român în 1989.

Împotriva eliminării și a trecerii pe linie moartă a „baronilor” a încercat să protesteze Gheorghe Apostol. La câteva zile după plenară, pe 30 aprilie 1968, el a scris un articol intitulat „Încotro ne îndreptăm”. În acest articol el critica aspru eliminarea lui Drăghici, care, după părerea lui, era „cel mai nevinovat deoarece nu făcea altceva decât să aplice linia partidului și unde-i linie nu-i de joacă”¹⁶⁵. Restul articolului, scris într-un stil foarte emoțional, se menține pe același ton. Dar acest articol n-a apărut niciodată, iar după 1989 a fost găsit în arhivele armatei, unde a nimerit probabil odată cu Arhivele Comitetului Executiv al CC al PCR¹⁶⁶. Așa încât Apostol n-a realizat nimic nici pe această cale.

Schimbările la nivelul conducerii, condamnarea hotărâtă a epocii precedente, precum și reformele anterioare efectuate în cadrul organelor de Securitate, toate acestea au întărit poziția lui Ceaușescu, dându-i posibilitatea de a juca un anumit rol în conflictul politic internațional care a izbucnit în 1968 pe fondul evenimentelor din Cehoslovacia.

Evoluția crizei cehoslovace

În prima jumătate a anului 1968 a început să se schimbe rapid situația în întregul bloc sovietic. Cele mai mari schimbări s-au petrecut în Cehoslovacia, începând din luna ianuarie, când prim-secretar a devenit Alexander Dubček. El

a demarat un proces de liberalizare accelerată, numit mai târziu „primăvara de la Praga”. Politica promovată de el a scăpat de sub controlul Partidului Comunist. Era o întorsătură bruscă în politica unei țări care până nu demult se baza pe ideologia stalinistă, o țară în care reformele lui Hrușciiov fuseseră practic boicotate, iar această întorsătură a provocat reacții adverse în Uniunea Sovietică, dar s-a bucurat de o atitudine binevoitoare din partea țărilor occidentale.

Apariția echipei reformatoare la Praga a modificat fundamental situația din blocul sovietic. Ceașescu și-a dat repede seama că Dubček poate fi potențialul său partener în jocul obținerii unei independențe sporite față de Moscova. Această opțiune s-a dovedit fericită pentru că, datorită reformatorilor cehoslovaci, dictatorul român a ajuns pe culmile gloriei sale și a început să fie privit – atât în țară, cât și peste hotare – ca un despot luminat, ca o reală soluție alternativă la modelul sovietic de comunism.

Cu toate acestea, în ciuda sprijinului verbal, Ceașescu nu dorea de fapt să transfere reformele cehoslovace pe pământ românesc (ceea ce l-ar fi putut costa pierderea puterii), deoarece își dădea probabil perfect seama că din cauza nivelului intelectual foarte scăzut, atât al membrilor conducerii, cât și al majorității membrilor de partid, PCR nu ar fi în stare să înfăptuiască o liberalizare atât de fundamentală. Aceste reforme, concepute la o scară foarte largă, s-ar fi lovit mai mult ca sigur de rezistența pasivă a aparatului de partid – și tocmai de aceea Ceașescu și-a putut permite să-l sprijine din toate puterile pe Dubček, fără nici cea mai mică umbră de teamă că România ar putea repeta aceeași experiență.

Asupra acestui aspect al situației interne atrăgeau atenția și analiștii de la Ambasada RPP, care considerau că progresul liberalizării nu poate fi decât rezultatul acțiunilor întreprinse la nivelul cel mai înalt al conducerii:

Merită de asemenea subliniat faptul că presiunea exercitată asupra conducerii în direcția democratizării vieții interne nu a jucat un rol decisiv. În România n-a apărut până acum o forță cât de cât serioasă și organizată sau chiar stihinică în măsură să ceară schimbări de factura celor care au fost operate în celelalte țări socialiste după Congresul al XX-lea al PCUS¹⁶⁷.

Singura categorie socială care cerea câte ceva erau studenții. După cum informa Ambasada RPP, în mai 1968: „fapt e că la universitățile din Cluj și

București studenții au cerut libertatea de a dialoga cu autoritățile la fel ca în Cehoslovacia și în Polonia”¹⁶⁸. Dar aceste inițiative n-au căpătat totuși dimensiuni prea mari, iar în momentul când acest lucru s-a întâmplat, adică o jumătate de an mai târziu, fără nici cea mai mică ezitare, Ceaușescu a înăbușit în fașă orice scânteie de revoltă. În majoritate, intelectualitatea era de partea conducerii partidului sau se mulțumea cu liberalizarea sistemului atât cât fusese pusă în practică până în momentul respectiv (eliberarea din închisori, posibilitatea de a activa pe tărâm cultural). Eventualii nesupuși puteau fi în orice moment compromiși prin darea în vileag a unor fapte incomode, ca, de exemplu, colaborarea în perioada interbelică cu Garda de Fier sau comportamentul lor în închisoare.

Dar, cu toate că n-a apărut nici o mișcare organizată în favoarea liberalizării, aparatul de partid cerea informații detaliate în legătură cu evenimentele internaționale și mai ales în legătură cu situația din Cehoslovacia. Ambasada RPP își informa centrala de la Varșovia în mai 1968:

Evoluția situației din Cehoslovacia și evenimentele care s-au petrecut în martie în Polonia au determinat activul de partid din România să ceară informații politice mai detaliate. [...] Unii activiști le explică tinerilor (spre exemplu, [Ion] Iliescu [...]) că evenimentele din Polonia sunt consecința nerezolvării la timp a problemelor interne, ceea ce constituie o confirmare în plus a justeței politicii PCR, care aduce toate problemele importante din viața statului și le supune dezbaterii publice generale. [...] Înviorarea vieții politice în rândul mării mase a membrilor de partid este provocată și de atitudinea diferită a României în rândul țărilor din lagărul socialist și al mișcării comuniste în general [...]. În ultima vreme s-a schimbat tonul presei românești, care a devenit deosebit de critică, mai ales în ceea ce privește clarificarea relațiilor cetățeanului cu instituțiile de stat și situația de pe piața internă. Critica este îndreptată aproape exclusiv în direcția ministerelor și a instituțiilor de stat și nu vizează comitetele de partid decât într-o măsură nesemnificativă¹⁶⁹.

Critica internă de partid se limita așadar la a cere informații și soluții în legătură cu cele mai arzătoare probleme ale vieții cotidiene, dar nu intra în sfera ideologiei. Asigurat în acest fel, Ceaușescu putea să-l sprijine activ pe Dubček și să încerce să creeze în sânul blocului sovietic o tabără a „țărilor disidente”. Principiile politicii externe a României în această perioadă se bazau pe teza independenței față de URSS și pe promovarea unui „drum specific spre

socialism” pentru fiecare țară comunistă în parte. După cum se pare, Ceaușescu și-a dat repede seama că cehoslovacii vor să meargă mai departe decât românii cu reformele și că vor formula revendicări și mai importante decât ei.

În decembrie 1967 Ceaușescu a efectuat o vizită în URSS, iar la începutul lunii ianuarie 1968 a sosit la București o delegație sovietică, avându-l în frunte pe adjunctul ministrului Afacerilor Externe, cu scopul de a elabora un nou tratat de prietenie, colaborare și ajutor reciproc. În 1968 se încheia perioada de valabilitate a acestui tip de tratate între țările comuniste și în întregul bloc răsăritean se desfășura procesul de înnoire a acestora. Potrivit Ambasadei RPP la Moscova, delegații URSS le-au prezentat românilor un proiect standard al acestui tip de tratate, elaborat după modelul celor încheiate deja cu Ungaria și Bulgaria¹⁷⁰. Însă românii au formulat multe rezerve¹⁷¹, iar până la urmă nu s-a ajuns la o versiune comună. „Fiecare dintre cele două părți o să-și informeze conducerea în legătură cu desfășurarea lucrărilor, iar data unei viitoare întâlniri va fi stabilită ulterior” – transmitea Ambasada RPP la Moscova¹⁷².

Între 26 februarie și 5 martie 1968 a avut loc la Budapesta conferința internațională a partidelor comuniste și muncitorești, la lucrările căreia n-a luat parte nici o delegație din China¹⁷³. Încă înainte de începerea lucrărilor, partea română a formulat câteva cerințe:

În convorbirile pe tema conferinței de la Budapesta, gazdele [noastre] declară că, în ciuda unor rezerve, vor participa. Față de elementele relevate anterior, ca: necondamnarea, neamestecul, pregătirea atentă, ei au mai adăugat câteva cerințe. Invitarea tuturor partidelor marxist-leniniste, chiar dacă în aceeași țară există mai multe (Israel, America Latină). Renunțarea la ambele documente ale Moscovei ca bază a dezbaterilor¹⁷⁴.

În ciuda tuturor rezervelor, o delegație română, avându-l în frunte pe Paul Niculescu-Mizil, a apărut la Budapesta. Între timp, conducerea română se străduia să afle care este atitudinea cehoslovacilor față de conferință. Dar rezultatele au fost nesatisfăcătoare, pentru că s-a dovedit că Praga urma să adopte o atitudine de compromis¹⁷⁵.

Pe 14 februarie a avut loc o Plenară a CC al PCR în cadrul căreia s-a discutat poziția României la apropiata conferință de la Budapesta. În cursul lucrărilor au apărut divergențe; în primul rând, Constantin Pârvulescu opta pentru internaționalism și apăra poziția Uniunii Sovietice¹⁷⁶. Dar plenara a

votat totuși propunerile lui Ceaușescu.

La conferința de la Budapesta au fost criticate anumite partide comuniste, între care Partidul Comunist Chinez, care nu era prezent. După cuvântarea lui Paul Niculescu-Mizil, de vorbe aspre a avut parte și delegația română. Un atac deschis împotriva românilor a inițiat liderul comuniștilor sirieni, Khalid Bakdash¹⁷⁷. După consultații îndelungate cu centrala (pe 29 februarie 1968 a avut loc o ședință a Comitetului Executiv al PCR dedicată acestei probleme), delegația română a părăsit lucrările conferinței și s-a întors în țară¹⁷⁸.

Într-un raport special, Ambasada RPP informa:

Vestea despre decizia României de a părăsi întâlnirea de la Budapesta a provocat surprindere printre membrii corpului diplomatic. Reprezentanții țărilor socialiste au fost surprinși de maniera dramatică în care le erau comunicate postulatele României (la ora unu noaptea ei au fost convocați la Ceaușescu). [...] Anunțul deciziei CC al PCR de a-și rechema delegația de la Budapesta a fost primit de diplomații țărilor socialiste cu un sentiment de dezaprobare. Opinii dintre cele mai diferite (mergând de la justificarea postulatelor românești și până la critica modului în care s-a comportat delegația română) au fost exprimate de reprezentanții politici ai ambasadelor R.S. Cehoslovace și Iugoslaviei. [...] Diplomații din țările capitaliste au fost mirați de faptul că românii s-au retras de la Budapesta. Ei credeau că românii vor polemiza dur, însă vor rămâne până la sfârșitul întâlnirii, pentru ca la sfârșit să declare *votum separatum*¹⁷⁹.

La puțin timp după încheierea conferinței de la Budapesta, pe 6 martie 1968, a început [la Sofia] întâlnirea șefilor statelor participante la Tratatul de la Varșovia. Întâlnirea a fost convocată la inițiativa unui grup de țări din care făcea parte și România¹⁸⁰. Bucureștiul voia ca țările membre să analizeze cu această ocazie propunerea românească referitoare la tratatul de neproliferare a armelor atomice. Întâlnirea nu s-a încheiat însă cu succes, unul dintre cele două *communiqués* elaborate în cursul lucrărilor nefiind semnat de români, întrucât acesta nu reflecta întru totul poziția lor¹⁸¹.

După întâlnirea de la Sofia, România a început să se îndepărteze repede din punct de vedere politic de celelalte țări din blocul sovietic. Exercițiile militare comune sovieto-bulgaro-române anunțate pentru 26 martie au fost contramandate în ultima clipă de Comandamentul Tratatului de la Varșovia¹⁸². La întâlnirea șefilor de stat ai țărilor din blocul sovietic, care a avut loc la

Dresda pe 23 martie 1968, nu a fost invitată și o delegație română¹⁸³. Unii cercetători, printre care și Mihai Retegan, consideră că românii n-au fost invitați la Dresda ca pedeapsă pentru atitudinea necorespunzătoare de la Budapesta și Sofia¹⁸⁴. Pare totuși îndoielnic ca aceasta să fi fost într-adevăr intenția sovieticilor, pentru că, dacă ar fi fost așa, probabil că România ar fi participat în continuare la inițiativele Tratatului de la Varșovia, pe când consfătuirea de la Dresda a reprezentat începutul izolării explicite a Bucureștiului față de celelalte țări din tabăra comunistă. Desfășurarea lucrărilor n-a fost dată publicității, dar din notele lui Władysław Gomułka rezultă că s-au discutat probleme privind colaborarea economică și situația internă a Cehoslovaciei¹⁸⁵.

Izolarea României începută atunci era, se pare, tocmai ceea ce voia Bucureștiul. Ambasada RPP își informa centrala de la Varșovia despre nivelul contactelor diplomatice ale țărilor comuniste cu autoritățile și populația din România:

Contactele funcționarilor de la ambasadele țărilor străine cu cetățenii români, în măsura în care au loc din când în când, sunt controlate de autorități. În general, în afara celor oficiale, orice alte contacte nu sunt văzute cu ochi buni și practic nici nu există. Cu puține excepții, contactele oficiale au loc prin intermediul protocolului diplomatic, iar alături de reprezentantul României și cel al celui alt stat mai există întotdeauna și o a treia persoană, o secretară sau un traducător, chiar dacă nu este nevoie de traducător. O asemenea situație face imposibilă orice discuție sinceră.

Informațiile acordate diplomaților de activiști și funcționarii români nu diferă, de cele mai multe ori, cu nimic de materialele publicate în presă, dacă problema care constituie tema discuției nu privește relațiile bilaterale. Partenerii români oficiali de dialog, care sunt rugați să dea o anumită informație în legătură cu probleme importante referitoare la relațiile României cu un stat terț, evită răspunsul, folosind scuza că nu dispun de informații, și nu de puține ori recurg chiar fățiș la dezinformare. [...] În RSR, printre problemele care merită să fie puse în discuție se numără practica controlului vizual (care are mai degrabă un caracter simbolic) al bagajelor diplomaților care vin sau părăsesc țara definitiv. Acest control nu-i include însă și pe ambasadori¹⁸⁶.

Concomitent cu rapida izolare în cadrul blocului sovietic, România a început să promoveze o politică tot mai deschisă față de statele occidentale. Pe 24 ianuarie 1968 Ion Gheorghe Maurer a fost primit neoficial de papa Paul al

VI-lea¹⁸⁷. Invitația venise, după spusele lui Maurer, din partea papei¹⁸⁸. Tema convorbirilor a constituit-o situația bisericilor romano-catolice și a celor greco-catolice din România¹⁸⁹. Vizita premierului român la Vatican nu a fost un eveniment esențial, dar a făcut o impresie pozitivă printre politicienii occidentali și mai ales printre cei italieni, cu care românii întrețineau relații bune deja de câțiva ani¹⁹⁰.

Între 31 martie și 5 aprilie Maurer a efectuat o vizită în Finlanda, unde, printre altele, a depus și o coroană de flori la mormântul lui Carl Gustaf Mannerheim¹⁹¹. Acest eveniment a stârnit reacția Ambasadei URSS, care a trimis o scrisoare de protest MAE din România – însă ministerul nu a dat nici un răspuns notei respective¹⁹². Depunerea unei coroane de flori nu fusese pentru Maurer decât un gest simbolic, dar care, la fel ca și vizita la Vatican, a făcut o impresie bună în Occident.

Între 14 și 18 mai a efectuat o vizită oficială la București președintele Franței, Charles de Gaulle¹⁹³. Această vizită a reprezentat un succes enorm al diplomației românești și încununarea procesului de apropiere față de Franța, început cu câțiva ani mai înainte. În mod firesc, în bilanțul vizitei lui de Gaulle, analiștii de la Ambasada RPP atrăgeau atenția asupra faptului că ea comportă două aspecte. În primul rând, era vorba de locul pe care îl ocupă România în concepțiile europene ale lui de Gaulle, concepții pe care președintele francez le-a schițat în toastul rostit pe data de 14 mai. El a definit rolul Uniunii Sovietice ca fiind acela de „pilon fundamental al Europei”, atrăgând în același timp atenția asupra necesității de a respecta relațiile de vecinătate, pe cele derivate din alianțe politice și din uniuni economice. În convorbirile politice cu Ceaușescu, de Gaulle a evitat accentele care ar fi putut duce la tensiuni în relațiile cu Uniunea Sovietică. În același timp însă, deși a făcut-o într-un mod foarte echilibrat, de Gaulle și-a exprimat sprijinul pentru politica externă românească și a atras atenția asupra importanței relațiilor cu Franța. Al doilea aspect important al vizitei l-a constituit sprijinul pentru autoritatea conducerii și în primul rând pentru autoritatea lui Ceaușescu. Primirea impunătoare care le-a fost pregătită lui de Gaulle și, împreună cu el, lui Ceaușescu, mai ales în cursul vizitei pur și simplu triumfale la Craiova, a făcut o profundă impresie asupra președintelui Franței și a contribuit la creșterea semnificativă a prestigiului lui Ceaușescu în societate. Charles de Gaulle și-a scurtat vizita cu o zi din cauza evenimentelor din Franța, ceea ce nu le-a permis românilor să profite

propagandistic pe deplin de ea – cu toate acestea, imensul ecou pozitiv al vizitei rămânea o certitudine¹⁹⁴.

Importanța reală a vizitei președintelui Franței n-a fost prea mare, doar pe plan cultural fiind stabilite anumite măsuri (printre altele înființarea Bibliotecii franceze la București și a Bibliotecii române la Paris)¹⁹⁵, însă venirea lui de Gaulle în România a avut o valoare propagandistică uriașă. Era prima dată când Ceaușescu apărea alături de un conducător occidental cunoscut în toată lumea, ceea ce a fost apreciat atât în sânul societății, respectiv al activului de partid, cât și în rândul politicianilor din celelalte țări. Această vizită a dat de fapt semnalul de începere a unei serii întregi de astfel de întâlniri, care au întărit imaginea lui Ceaușescu ca „disident” în cadrul blocului sovietic și ca reformator al unui stat comunist.

Între timp se acutiza conflictul legat de situația din Cehoslovacia. Între 16 și 21 mai a fost la București o delegație cehoslovacă având misiunea de a elabora noul tratat de prietenie, cooperare și ajutor reciproc¹⁹⁶. În ciuda câtorva divergențe, s-a ajuns la o înțelegere (ceea ce nu se întâmplase și în cazul tratatului cu Uniunea Sovietică), așa încât pe 27 mai Prezidiul CC al PCR a aprobat versiunea mediată a tratatului¹⁹⁷.

În aceeași lună, prin intermediul polonezilor, sovieticii le-au transmis românilor alte cerințe. CC al PCUS a trimis CC al PCR niște materiale referitoare la „problema modului în care poate fi intensificată colaborarea economică între statele membre ale CAER”¹⁹⁸. Textul purta semnătura lui Władysław Gomułka. N-ar fi exclus ca aceste materiale să fi fost elaborate în cursul întâlnirii de la Dresda, la care delegația română n-a fost invitată¹⁹⁹. În respectivele materiale, partea poloneză atrăgea atenția asupra necesității intensificării la maximum a colaborării în cadrul CAER, în timp ce poziția părții române pe această temă era diametral opusă. Pe 11 iunie, problema a fost discutată în Comitetul Executiv al CC al PCR, după care a fost trimis un răspuns la Varșovia (răspuns care n-a fost adus și la cunoștința celorlalte țări din blocul sovietic). Răspunsul românilor era vag, lipsit de orice declarație angajată²⁰⁰.

Starea de izolare a României în blocul sovietic era compensată de lărgirea contactelor cu lumea occidentală. Pe 18 iunie 1968, o delegație română condusă de vicepremierul Alexandru Bârlădeanu a început o vizită în SUA. În cursul acestei șederi lungi, de trei săptămâni, au fost discutate în primul rând

probleme legate de colaborarea tehnică între cele două țări. Pe 8 iulie a fost semnată o înțelegere privind creșterea schimburilor științifice și tehnologice²⁰¹.

Pe termen scurt, România n-a avut așadar de pierdut ca urmare a slăbirii legăturilor cu URSS și cu țările-satelit, întrucât izolarea ei față de celelalte state ale Tratatului de la Varșovia și CAER a fost compensată de un ajutor mai mare din partea țărilor occidentale. Țări mai bine dezvoltate, mai bogate și care nu încercau să impună României un anumit drum în dezvoltarea ei economică – ceea ce, în schimb, încercau să facă sovieticii.

În același timp, în cazul României nu exista practic nici o amenințare pentru conducerea Partidului Comunist, ceea ce îi permitea să promoveze o politică externă mai independentă decât, spre exemplu, Cehoslovacia, care sprijinea formal Uniunea Sovietică, dar situația comuniștilor din această țară era pusă sub un tot mai mare semn al întrebării. Cehoslovacia respingea în mod sistematic propunerile românești referitoare la problemele CAER și ale Tratatului de la Varșovia. Dubček a refuzat chiar și o invitație în România pe care i-o adresase conducerea PCR cu scopul de a discuta aceste probleme, poate tocmai pentru că-și dădea seama de situația diferită a celor două țări²⁰².

România a încercat să obțină și adeziunea Iugoslaviei pentru realizarea concepțiilor sale politice. În 1967, pe fondul conflictului arabo-israelian, relațiile dintre București și Belgrad s-au răcit simțitor pentru un timp, iar Ceaușescu și-a amânat vizita care fusese deja anunțată în RSFI²⁰³. Cu toate acestea, deja în noiembrie 1967 „contactele între cele două țări revin iarăși la un nivel foarte ridicat”, după cum informa Ambasada RPP²⁰⁴. Pe 3 ianuarie 1968, Ceaușescu și Maurer au efectuat o vizită de două zile în Iugoslavia²⁰⁵. Maurer a vizitat din nou Belgradul pe când se întorcea dintr-o vizită în Italia²⁰⁶. Apoi, în următoarele câteva luni, cele două țări au întreținut contacte intense la un nivel mai scăzut²⁰⁷. Între 27 mai și 1 iunie Ceaușescu a vizitat din nou Iugoslavia și s-a întâlnit cu Tito²⁰⁸. În raportul Ambasadei RPP pe această temă citim:

Ca răspuns la prezentarea pe care Tito a făcut-o proiectului său de conferință a țărilor neangajate, Ceaușescu declară că, din păcate, RSR, ca „țară angajată”, nu poate participa la lucrările ei. Tito a luat cunoștință cu înțelegere de acest lucru [...]. În comunicatul comun, ambii conducători și-au exprimat sprijinul pentru noua conducere a RSC (fără însă ca numele țării să fie pronunțat). Pe tema relațiilor bilaterale, Tito afirmă că activitățile comerciale și colaborarea economică nu vor

rămâne în urma dezvoltării contactelor politice²⁰⁹.

Contactele româno-iugoslave s-au înviorat simțitor în anul 1968, deocamdată fără a dispune de o platformă politică comună, dar, așa cum pe drept cuvânt remarcă analiștii Ambasadei RPP, „la baza poziției ambelor țări aflându-se, după cum se pare, teama față de creșterea rolului Uniunii Sovietice”²¹⁰. Conducerea României plănuia crearea unui bloc al țărilor comuniste independente de Uniunea Sovietică, însă, în afară de sprijinul verbal și umbrit de o anumită rezervă al lui Tito, proiectul n-a trezit prea mult interes.

August 1968 – cel mai mare triumf al lui Ceaușescu

Înainte de invazia în Cehoslovacia a celor cinci țări din blocul sovietic, România rămăsese într-o stare de izolare accentuată față de celelalte state comuniste. Nu se știe când a fost luată la Kremlin decizia ca trupele române să nu participe la această operațiune. Și nu e adevărat că Nicolae Ceaușescu ar fi refuzat la un moment dat în mod categoric participarea României la această invazie, lucru care a fost repetat ani în șir de propaganda comunistă a Bucureștiului și preluat apoi de majoritatea organelor de presă din lume. Din punct de vedere militar, participarea României la acest act de agresiune împotriva Cehoslovaciei nici nu era necesară, lucru dovedit și de evoluția evenimentelor – celelalte cinci țări ale blocului sovietic au strivit fără nici un fel de probleme rezistența și au instalat la Praga o nouă echipă.

Participarea României la operațiune nu era necesară nici dintr-un punct de vedere pur politic. Eventualul protest al lui Ceaușescu împotriva intervenției în Cehoslovacia nu deranja prea mult influența sovietică în România, iar la nivel internațional putea fi interpretat (și așa a și fost) ca o expresie a democrației interne în cadrul lagărului comunist. De asemenea, merită să observăm că, dacă sovieticii ar fi avut cu adevărat nevoie ca politica românească să fie subordonată necondiționat Moscovei, ar fi reușit să ajungă la acest rezultat bazându-se pe adepții „internaționalismului” din rândul membrilor actuali (spre exemplu, Pârvulescu) sau al celor proaspăt eliminați (Drăghici) din conducerea de la București. Atât Pârvulescu, cât și Drăghici adoptau în 1968 atitudini prosovietice (să ne amintim că la plenara din aprilie, „ca strategie de apărare, Drăghici a jucat cartea unității mișcării comuniste și a alianței cu URSS”²¹¹). Deși poziția lui Ceaușescu era deja foarte solidă, sovieticii ar fi reușit mai mult ca sigur să pună pe roate o coalitiție a celor „nemulțumiți” care, cu un sprijin corespunzător, l-ar fi putut învinge pe secretarul general. N-ar fi fost exclus ca însuși Ceaușescu să fi cedat în fața pericolului de a fi detronat și ar fi dat, supus, ordinul de a intra în Cehoslovacia.

Numai că lucrurile s-au petrecut altfel. La începutul lui iulie 1968 a devenit clar că România nu va lua parte la o eventuală operațiune împotriva Cehoslovaciei. Pe 14-15 iulie a avut loc la Varșovia consfătuirea șefilor de stat

din URSS, RPP, RPU, RPB și RDG²¹². Cu ocazia acestei întâlniri a fost exprimată profunda îngrijorare față de evoluția situației din Cehoslovacia. Władysław Gomułka vorbea de o contrarevoluție pașnică de care, după părerea lui, este amenințată această țară. Walter Ulbricht propunea crearea la Ostrava sau la Bratislava a unui centru de contraofensivă ideologică împotriva evenimentelor de la Praga. Todor Jivkov afirma în schimb că față de caracterul, după părerea lui, explicit antisovietic și antisocialist al evenimentelor de la Praga n-ar fi exclusă intervenția forțelor Tratatului de la Varșovia²¹³. Leonid Brejnev își exprima părerea că trebuie utilizate „orice mijloace” pentru a preîntâmpina o contrarevoluție în Cehoslovacia²¹⁴. Pe data de 16 iulie, ambasadorul sovietic la Praga, în prezența ambasadorilor celorlalte țări aflate la conferință, i-a prezentat lui Dubček poziția comună a participanților la întâlnirea de la Varșovia²¹⁵. Pe 19 iulie, în ziarul moscovit *Pravda* a apărut un articol în care se făcea cunoscută existența unui „plan operativ” al CIA. În cadrul acestui plan, după cum relata *Pravda*, americanii se pregăteau să preia controlul asupra RSC și RDG²¹⁶. Întâlnirea de la Varșovia și acest articol au constituit avertismente sovietice evidente la adresa conducerii cehoslovace.

În momentul acela Ceaușescu îl sprijinea deschis pe Dubček. Încă de pe la jumătatea lunii iunie, în cursul unei vizite de lucru efectuate la combinatul siderurgic de la Galați, el afirma: „Credem în Partidul Comunist Cehoslovac și nu împărtășim temerile altor țări în această privință”²¹⁷. În numerele sale din 20, 21, 22, 27, 29 iulie și în cel din 7 august, *Scânteia* publica articole care subliniau justetea poziției PCC, precum și bunele relații ale PCR cu partidul cehoslovac²¹⁸. Între 1 și 3 iulie, ministrul cehoslovac al Afacerilor Externe Jiří Hájek a făcut o vizită în România²¹⁹. El confirma invitația adresată lui Ceaușescu de a vizita Praga. La rugămintea gazdelor, vizita în România a fost prelungită cu trei zile²²⁰.

Pe toată durata întâlnirii de la Varșovia, propaganda românească și-a mai redus totuși din incisivitate. După cum relata Ambasada RPP:

În zilele când a avut loc consfătuirea de la Varșovia a celor cinci partide, propaganda românească a tăcut. În legătură cu convocarea și desfășurarea lucrărilor au tăcut atât presa scrisă și televiziunea, cât și radioul. În schimb, imediat după încheierea conferinței, presa a dat publicității articolul lui [V.] Iliescu (pseudonimul conducerii PCR) care declara că în legătură cu direcțiile urmate și metodele utilizate nu poate decide decât partidul fiecărei țări în parte, iar principiile relațiilor dintre țările

socialiste exclud orice formă de amestec în afacerile interne. Într-o cuvântare a sa, Ceaușescu a spus că nimeni n-a crezut vreodată că Tratatul de la Varșovia ar putea constitui un pretext pentru amestecul în afacerile interne; iar într-o altă cuvântare, el și-a exprimat deplina solidaritate față de RSC. [...] Împlinirea a 20 de ani de la încheierea tratatului de prietenie dintre RSR și RSC a fost celebrată într-un mod foarte sărbătoresc. Cu ocazia acestei aniversări, *Scânteia* 18.7 scria că prietenul la nevoie se cunoaște²²¹.

Pe de altă parte, analiștii Ambasadei RPP constatau:

Tăcerea RSR în zilele cât a durat consfătuirea de la Varșovia din cursul lunii iulie a celor cinci partide arată că sprijinul Bucureștiului pentru Praga este mai puțin zgomotos numai atunci când RSR consideră că ar fi prea riscant. Lipsa de temeri a RSR în legătură cu soarta regimului politic din RSC arată că pentru București această problemă e mai puțin interesantă decât perspectiva schimbării politicii externe a conducerii de la Praga după modelul românesc²²².

Pe 29 iulie și 1 august au avut loc convorbiri sovieto-cehoslovace în localitatea de graniță Čierna nad Tisou. Pe 2 și 3 august a avut loc la Bratislava o întâlnire la două niveluri diferite. În prima zi, Dubček s-a întâlnit separat cu Gomułka, Kádár, Ulbricht și Jivkov. În a doua zi, convorbirile au avut loc în comun și în plus cu participarea lui Brejnev. Divergențele de opinii au fost însă importante²²³. În cursul lucrărilor s-a ajuns și la o întâlnire secretă între Piotr Șelest, liderul Ucrainei, și Vasil Bil'ak. S-a convenit astfel ca un grup de cehoslovaci, membri de partid cu orientare conservatoare, să se adreseze Uniunii Sovietice cu rugămintea de a interveni în ajutorul lor²²⁴. Așa încât, la drept vorbind, problema intervenției armate era deja hotărâtă, chiar dacă deocamdată înțelegerile respective rămâneau secrete.

Între 9 și 11 august, la Praga a făcut o vizită oficială Iosip Broz Tito²²⁵. Câteva zile mai târziu, pe 15 august, în capitala Cehoslovaciei sosea Ceaușescu. Încă înainte de a pleca la Praga, conducătorul român își declarase public susținerea pentru Dubček în două rânduri: pe 11 august în Valea Jiului și pe 14 august la Academia Militară²²⁶.

De ambele părți, la Praga, participarea în cadrul delegațiilor a fost numeroasă și de nivel înalt. Din delegația română făceau parte, printre alții: Nicolae Ceaușescu, Ion Gheorghe Maurer, Emil Bodnăraș, Virgil Trofin,

Gheorghe Stoica, Corneliu Mănescu, Ion Obradovici (ambasadorul RSR în RSC), Ștefan Andrei (director adjunct al secției de contacte internaționale a CC al PCR), gen. Gheorghe Logofătu (locțiitorul șefului de Stat-Major), gen. Nicolae Pleșiță (șeful Direcției de Securitate și Gardă), respectiv Andrei Vela (directorul agenției române de presă Agerpress) și Constantin Mitea (redactor-șef adjunct la *Scânteia*)²²⁷. Din partea cehoslovacă au participat, printre alții: Ludvík Svoboda – președinte; Aleksander Dubček – prim-secretar al CC al PCC; Oldřich Černík – președintele Consiliului de Miniștri; Ondrej Klokoč – președintele Consiliului Național Slovak; Čestmír Císar – președintele Consiliului Național Ceh și în perioada 1965-1968 ambasador la București; Jiří Hájek – ministrul Afacerilor Externe; František Kriegel – președintele CC al Frontului Național; Karel Kurka – ambasadorul RSC în RSR²²⁸.

Delegațiile celor două țări și partide s-au întâlnit de două ori, pe 15 și 16 august. În a doua zi a șederii, Ceaușescu a vizitat fabrica Avia, unde s-a întâlnit cu muncitorii, iar mai târziu, împreună cu Dubček, a luat parte la o conferință de presă pentru ziaristii români și cehoslovaci²²⁹. Pe 16 august Ceaușescu și Svoboda au semnat noul tratat de prietenie, colaborare și ajutor reciproc²³⁰. La sfârșitul șederii, Ceaușescu le-a făcut gazdelor cehoslovace invitația de a vizita România, sugerând în același timp să vină într-un număr cât mai mare, inclusiv, spre exemplu, cu reprezentantul la nivel de președinte al Partidului Popular, un partid de fațadă²³¹.

De-a lungul întregii vizite, Ceaușescu a vorbit puțin despre Cehoslovacia, axându-se în schimb pe explicarea principiilor politicii externe a României²³². La schimbările care aveau loc în Cehoslovacia s-a referit doar în general, spunând, spre exemplu:

Comitetul Central al PCR a înțeles deja în faza incipientă că noul curs al politicii PCC și-a propus ca sarcină să asigure dezvoltarea societății socialiste în Republica Socialistă Cehoslovacă²³³.

La conferința de presă s-a ocupat în principal de problemele României, a criticat (dar nu în mod direct) întâlnirea de la Varșovia, dar numai pentru că „România nu încurajează întâlnirile între două sau trei țări membre [ale Tratatului de la Varșovia]”²³⁴.

Vizita la Praga a lui Ceaușescu, deși a fost considerată de ambele părți o

manifestare a prieteniei reciproce și a colaborării, nu se traducea prin sprijinul automat și total al conducerii de la București pentru echipa de la Praga. Asupra acestui aspect al vizitei lui Ceaușescu analiștii Ambasadei RPP atrăgeau atenția în raportul din 20 august 1968:

Caracteristic e faptul că Vlad²³⁵ a atras atenția de câteva ori că vizita la Praga a contribuit la întărirea unității comunității socialiste. Printr-un ton identic frapează comentariul *Scânteii* din 20 august. După Bratislava și după vizita delegației române la Praga, din inițiativă proprie, Ceaușescu l-a primit de trei ori pe ambasadorul sovietic A.V. Basov, subliniind – mai ales după Praga – că noile legături confirmate public care unesc România și Cehoslovacia nu pot fi interpretate ca un act îndreptat împotriva unității țărilor socialiste. La Praga, Ceaușescu a evitat până și aluziile care i-ar fi putut deranja pe șefii de la Moscova. Într-un cuvânt, toată campania de motivare declanșată de România după vizita delegației de partid și de stat la Praga consta în încercarea de a liniști țările socialiste în legătură cu intențiile și planurile acesteia. Cu alte cuvinte, era vorba strict de colaborarea bilaterală dintre România și Cehoslovacia, și nu de crearea unui triumphi București-Belgrad-Praga, pentru că – orice s-ar spune – România nu dorește să se izoleze de celelalte țări socialiste²³⁶.

Merită să observăm aici că în numai patru zile (17 august – întoarcerea lui Ceaușescu de la Praga; 20 august – data redactării raportului) conducătorul român s-a întâlnit de trei ori cu ambasadorul sovietic.

Am putea formula așadar ipoteza că vizita conducătorilor români la Praga a constituit și o încercare nereușită de mediere între echipa lui Dubček și Kremlin. Ceea ce s-ar explica prin politica vizibilă încă de la începutul anilor '60 în strategiile Bucureștiului – și devenită un fel de „tradiție” –, care consta în încercarea de mediere a diferitelor conflicte apărute (între URSS și China, între Israel și țările arabe, între SUA și Vietnam). Poziția destul de ambiguă a lui Ceaușescu din timpul convorbirilor cu cehoslovacii, precum și expunerea agasantă a principiilor politicii externe românești ar putea susține un asemenea punct de vedere. Eventuala preîntâmpinare a unui conflict pe axa Praga-Moscova prin mediere românească probabil că i-ar fi oferit lui Ceaușescu un și mai bun efect propagandistic decât susținerea deschisă a conducerii cehoslovace și ar fi redus eventualele amenințări interne la adresa poziției sale.

Pe 17 august, imediat după întoarcerea de la Praga, Ceaușescu a convocat o ședință a Comitetului Executiv în cadrul căreia a prezentat o dare de seamă cu

privire la vizita efectuată²³⁷. În aceeași zi (sau chiar cu o zi mai devreme, nu este foarte clar), conducerea sovietică a transmis unităților sale grupate în localitatea Legnica planul operațiunii „Dunărea”, cu data începerii prevăzută pentru 21 august, la ora 1 noaptea²³⁸. În ziua următoare s-au întâlnit la Moscova reprezentanții celor cinci țări din blocul sovietic²³⁹. Problema era deja tranșată, deși conducerea română, nefiind invitată la întâlnirea de la Moscova, nu avea cum să știe acest lucru.

În noaptea de 20 spre 21 august, cu două ore înainte de termenul planificat, a început operațiunea „Dunărea” – armatele celor cinci țări ale blocului sovietic au trecut granița Cehoslovaciei. Spre miezul nopții, Eugen Ionescu, corespondentul de presă român acreditat la Praga (nu trebuie să-l confundăm cu dramaturgul francez de origine română), l-a sunat pe Paul Niculescu-Mizil și l-a informat despre invazie²⁴⁰. Niculescu-Mizil l-a sfătuit pe Ionescu să verifice foarte bine informația, iar când el a sunat din nou să confirme vestea, Niculescu-Mizil i-a telefonat lui Ceaușescu. Sculat din somn, acesta a convocat o ședință a Prezidiului Permanent al Comitetului Central la ora 4 dimineața pe 21 august, iar la ora 6.30 – ședința Comitetului Executiv. În timpul lucrărilor s-a hotărât convocarea CC, a Consiliului de Stat și a Consiliului de Miniștri pentru ora 10. La ora 11 începea întâlnirea cu populația în fața sediului CC al PCR²⁴¹.

Încă de dimineață, autobuzele începuseră să transporte populația în fața clădirii CC, dar mulți au venit acolo spontan, așa încât numărul celor prezenți i-a surprins pe organizatori, analiștii Ambasadei RPP calculând că s-au strâns în jur de o sută de mii de persoane²⁴². Ceaușescu a apărut la balcon înconjurat de mai mulți activiști. La început n-a făcut decât să citească un text pregătit anterior (redactat în colectiv, cu participarea, între alții, a lui Paul Niculescu-Mizil), dar apoi a început să vorbească liber²⁴³. Spunea cam așa:

Pătrunderea trupelor celor cinci țări socialiste în Cehoslovacia constituie o mare greșeală și o primejdie gravă pentru pacea în Europa, pentru soarta socialismului în lume. [...] Nu există nici o justificare, nu poate exista nici un motiv de a admite, pentru o clipă numai, ideea intervenției militare în treburile unui stat socialist frățesc. [...] Noi considerăm că, pentru a așeza relațiile dintre țările socialiste, dintre partidele comuniste pe baze cu adevărat marxist-leniniste, trebuie, o dată pentru totdeauna, să se pună capăt amestecului în treburile altor state, altor partide. [...] Am hotărât ca începând de astăzi să trecem la constituirea gărzilor patriotice înarmate,

alcătuite din muncitori, țărani și intelectuali, apărătoare ale independenței patriei noastre socialiste. [...] Răspundem tuturor: întregul popor român nu va permite nimănui să încalce teritoriul patriei noastre. [...] Îi rugăm pe cetățenii patriei noastre ca, având încredere în conducerea partidului și statului, în partidul nostru comunist, să dea dovadă de unitate deplină, să acționeze calm și cu fermitate. [...] Să fim gata, tovarăși, să ne apărăm în orice moment patria noastră socialistă, România²⁴⁴.

În continuare, desfășurarea evenimentelor este bine prezentată în raportul Ambasadei RPP. A început o campanie de presă cu titluri de genul: „Teritoriul RSC ocupat pe nedrept”. Grupe de câte o sută de tineri au manifestat prin fața ambasadelor URSS și RPP, precum și prin fața reședinței ambasadorului Bulgariei, strigând: „Ceașescu-Dubček”. A fost întărit serviciul de pază militarizată a reprezentanțelor diplomatice ale țărilor care au luat parte la invazia în Cehoslovacia. În fabrici și CAP-uri au început să fie transportate arme pentru Gărzile Patriotice, instruite la fața locului după orele de program. În scurt timp au început să se răspândească zvonuri despre concentrarea armatelor Tratatului de la Varșovia la granițele RSR. Populația a început să cumpere în cantități mari zahăr, ulei și făină, pentru a-și face provizii.

Pe 22 august a avut loc o sesiune extraordinară a MAN în cadrul căreia a fost votată „Declarația cu privire la principiile de bază ale politicii externe a României”, iar Consiliul de Miniștri a fost împuternicit s-o prezinte la ONU și tuturor guvernelor și parlamentelor din lume. Declarația sugera necesitatea ca ONU să se ocupe de problema intrării în Cehoslovacia a unor armate străine, motivând acest lucru prin faptul că tocmai ONU este instituția căreia îi revine sarcina de a lua măsurile necesare atunci când sunt încălcate independența și suveranitatea unor state membre²⁴⁵. Propaganda a început să lanseze sloganul unității în jurul „iubitului CC” și al lui Ceașescu, prezentat ca om al providenței. Și chiar în aceeași zi, la Academie, cu ocazia zilei naționale, 23 august, Maurer nu numai că l-a ridicat în slăvi pe Ceașescu, înfierând „ocupația”, ci a vorbit și de tradițiile prieteniei cu URSS.

Pe 23 august, de ziua națională, la defilare au participat și trei mii de membri ai Gărzilor Patriotice. Printre coloanele de manifestanți dominau pancartele cu lozinci de susținere a politicii externe promovate de conducerea țării. Dar nu lipseau nici pancartele tradiționale care slăveau prietenia cu țările comuniste, dintre care multe purtau numele RSC, două al URSS, una al RPP. În următoarele zile, ziarele au publicat severe luări de poziție ale diferitelor

organizații, respectiv informații despre RSC, purtând titluri de genul: „Poporul nu se apleacă în fața voinței ocupantului”, dar după vizita din 25 august a ambasadorului URSS, Basov, la Ceaușescu presa și radiodifuziunea au încetat această campanie. Între timp, încă de pe 21 august, autoritățile au început să desfășoare o activitate diplomatică intensă. Ceaușescu a declarat în fața ambasadorilor țărilor participante la invazie că este surprins de intrarea armatelor în RSC. Ambasadorul RSR la Beijing, Aurel Duma, a fost primit de vicepremierul RPC, cu care a avut o „convorbire prietenească”, după care, cu ocazia unei recepții la ambasada RSR, Zhou Enlai a condamnat „intervenția” în Cehoslovacia și și-a exprimat sprijinul pentru lupta conducătorilor RSR „de apărare a independenței”.

Pe 23 august Ceaușescu a propus o întâlnire la nivel înalt a tuturor țărilor socialiste. Câteva ore mai târziu, el le-a remis ambasadorilor URSS, RPU, RPB și RSFI o ofertă de întâlniri bilaterale între RSR și vecinii ei (adică în absența RDG și RPP). Apoi i-a primit pe vicepremierul RSC, Ota Šik, și pe ministrul Planificării Economice, František Vlasák, sosiți într-o scurtă vizită. Pe 24 august a avut loc singura întâlnire din cele patru propuse (cu vecinii): Ceaușescu a vorbit la Vîrșeț (Iugoslavia) cu Tito, care, potrivit zvonurilor vehiculate în interiorul corpului diplomatic de la București, i-a promis sprijin politic²⁴⁶.

Potrivit relatărilor Ambasadei RPP, pe 21 august, în fața ambasadelor celor cinci țări care au luat parte la invadarea Cehoslovaciei, au avut loc demonstrații ale „tineretului din București”:

Înainte de a se însera, în fața Ambasadei RPP din București a apărut un grup de tineri cu pancarte pe care erau scrise sloganuri împotriva „intervenției în Cehoslovacia”, care exprimau sprijinul față de poziția PCR și a guvernului RSR în legătură cu evenimentele din Cehoslovacia. Tinerii au blocat pentru un timp străzile din fața ambasadei, adresând urale conducerii de partid și de stat, ovaționând prietenia româno-cehoslovacă, condamnând intrarea forțelor armate ale celor cinci țări socialiste în Cehoslovacia. După o vreme, grupele de tineri s-au îndepărtat. Manifestări asemănătoare ale tineretului din România au avut loc și în fața Ambasadei Uniunii Sovietice (deși organele de Miliție ale statului român n-au permis accesul demonstranților în imediata vecinătate a clădirii ambasadei), în fața Ambasadelor Bulgariei și Ungariei. Nicăieri demonstrațiile n-au provocat neajunsuri sau incidente importante²⁴⁷.

Două zile mai târziu, Ambasada RPP informa că „turiștii noștri se confruntă cu acte de dușmănie”²⁴⁸.

Pe 25 august a avut loc o întâlnire a ambasadorului sovietic Basov cu Ceaușescu. După această întâlnire, tonul propagandei românești a cunoscut o schimbare semnificativă, devenind mult mai blând. Până în prezent n-a fost găsită în arhive stenograma acestei întâlniri. Cea mai exactă informație pe această temă au oferit-o angajații Ambasadei RPP, cu care Basov s-a întâlnit a doua zi:

I) De la ambasadorul URSS: în ziua de 25 august a avut loc o convorbire cu Ceaușescu (este vorba de a patra întâlnire în ultimul timp), ocazie cu care acesta i-a supus atenției răspunsul CC (al PCUS) la Declarația Comitetului Central al PCR, după intrarea armatelor celor „5” în RSC. Convorbirea a constat în prezentarea poziției URSS, ambasadorul acestei țări dând expresie nemulțumirii față de informațiile din presă și față de opinia publică românească în legătură cu RSC. Ceaușescu a subliniat că „intervenția” armată este o greșeală și a făcut referire la Marx și Lenin, considerând că puteau fi găsite alte soluții în problema cehoslovacă. El a subliniat că scopul său îl constituie suveranitatea, unitatea și prietenia cu URSS și cu celelalte țări socialiste. A propus și o întâlnire cu conducătorii sovietici pentru clarificarea pozițiilor reciproce, întrucât numai discuția directă și sinceră poate duce la clarificare. A informat în același timp că în cursul convorbirilor cu [Ota] Šik n-ar trebui întreprins nimic în absența lui Svoboda, pentru ca problema să nu ajungă la ONU [...]. După această convorbire Ceaușescu a convocat CC, iar o zi mai târziu Niculescu-Mizil i-a înmănat ambasadorului răspunsul CC redactat în același spirit, cu explicațiile lui Ceaușescu. În răspuns era vorba doar de diferențele de evaluare a evenimentelor din Cehoslovacia dintre PCUS și PCR, fără însă a fi utilizat termenul „intervenție” și cu propunerea unei întâlniri între reprezentanții celor două partide. Din ceea ce am înțeles noi, ambasadorul consideră că această propunere trebuie analizată în mod pozitiv.

II) Mai adăugăm că, din punctul nostru de vedere, această primire a determinat o schimbare de ton în presă, la radio și TV, precum și în luările publice de cuvânt. În cuvântările lor (la Brașov), Maurer și Ceaușescu au subliniat că neînțelegerile dintre țările socialiste slăbesc partidul și țările în lupta lor cu imperialismul și că România va face totul pentru întărirea unității partidului în blocul socialist²⁴⁹.

În afară de convorbirile Basov-Ceaușescu, sovieticii se străduiau și prin alte mijloace să facă presiuni asupra Bucureștiului. La granițele României au

început să se concentreze armatele sovietice și ale celorlalte state din Tratatul de la Varșovia. Potrivit diferitelor surse de informații, existau cam 10-12 „mari unități” sovietice, 4-5 bulgare și 2-3 maghiare²⁵⁰ sau 10-12 „mari unități” sovietice, 2-3 bulgare și 4-5 maghiare²⁵¹. Armatele Tratatului de la Varșovia se comportau agresiv; deși n-au trecut granița, ele simulau acțiuni de luptă, având tot echipamentul de război. S-a observat și o creștere bruscă a numărului de „turiști” bulgari, tineri, bărbați bine făcuți²⁵². Ceaușescu trata aceste semnale foarte serios și poate că nu atât convorbirea cu Basov, cât celelalte informații au constituit cauza principală pentru care propaganda ce condamna invazia Cehoslovaciei a amuțit brusc după 25 august.

În schimb nu se știe nimic despre consolidarea poziției adversarilor lui Ceaușescu în organele de conducere. Probabil că grupul adeptilor Uniunii Sovietice n-a apucat să se organizeze în așa fel încât, după modelul cehoslovac, să adreseze Kremlinului rugămintea de a interveni sau măcar de a lua niște măsuri, fie ele și mai puțin spectaculoase. A tăcut Gheorghe Apostol (sau cel puțin n-au fost găsite dovezi că ar fi încercat să întreprindă ceva), care doar cu câteva luni înainte făcuse o încercare disperată de a-l apăra pe Drăghici, eliberat din funcțiile lui; au tăcut însuși Drăghici, precum și ceilalți potențiali adversari ai lui Ceaușescu și ai politicii sale aparent antisovietice. La vârful puterii nu s-a manifestat nici o forță care să-l conteste pe secretarul general în acest domeniu. Și s-a întâmplat așa probabil din cauză că, fără ajutorul sovieticilor, un eventual grup de disidenți n-ar fi avut în acel moment nici o șansă de a-l răsturna pe Ceaușescu – acesta se bucura de prea mult sprijin în aparatul de partid și în societate. La rândul lor, sovieticii n-au luat singuri o asemenea inițiativă, probabil pe considerentul că nu voiau să desfășoare în același timp două operațiuni de anvergură care presupuneau schimbarea conducerii în țări-satelit. În plus, Ceaușescu nici nu era periculos pentru ei, fiind dispus să accepte compromisuri (dovadă faptul că a redus propaganda la tăcere după întâlnirea cu Basov) și garantând menținerea controlului exercitat de Partidul Comunist asupra societății, ceea ce Dubček nu reușise. Eventuala răsturnare a lui Ceaușescu, într-un moment în care el se bucura de cea mai mare popularitate în sânul societății, al partidului și al opiniei publice din țările occidentale, pentru a-l instala în locul lui pe fostul șef al Securității, Drăghici, ar fi putut produce efecte incalculabile și chiar o basculare reală a politicii României în direcția Occidentului (un astfel de motiv a apărut în rapoartele

sovietice din 1989).

În afară de aceasta, Ceaușescu a luat foarte repede câteva decizii care au complicat și mai mult situația eventualilor complotiști – în primul rând a înființat Gărzile Patriotice, al căror țel era blocarea ofensivei sovietice (și e interesant de remarcat că, în același moment, o structură asemănătoare a fost creată și în Iugoslavia²⁵³). Gărzile Patriotice n-au fost puse niciodată în situația de a-și îndeplini misiunea, pentru că nu s-a ajuns la vreun atac, așa încât e greu de spus ceva cu privire la eficiența lor. În ultima vreme, Gărzile Patriotice se ocupau în principal cu activități de propagandă (participarea la defilări) și furnizau o forță de muncă gratuită – spre exemplu, se ocupau cu problemele de protecție a fabricilor și întreprinderilor²⁵⁴. În timpul evenimentelor din decembrie 1989, Gărzile Patriotice au primit ordin să lupte de partea serviciilor de ordine, dar loialitatea lor a fost discutabilă – o parte din personalul lor trecând în tabăra demonstranților, iar o altă parte încercând să se eschiveze de la executarea ordinelor. Pe 13 noiembrie 1968 MAN a votat o lege cu privire la așa-numita PTAP (Pregătirea Tineretului pentru Apărarea Patriei), introducând obligativitatea pentru populația școlară de a urma cursuri de pregătire militară²⁵⁵. Noua sarcină a tineretului urma să fie apărarea țării alături de unitățile Gărzilor Patriotice²⁵⁶. O eventuală intervenție a Sovietelor și a sateliților lor în România ar fi fost probabil pentru ei o operațiune mult mai greu de îndeplinit decât intrarea în Cehoslovacia. Merită să remarcăm aici că pe 23 august Ceaușescu a primit doi activiști cehoslovaci de rang înalt care, în cazul unei invazii a României, ar fi încercat fără îndoială să creeze un front comun cu conducerea de la București. Cu alte cuvinte, costurile unei eventuale intervenții armate sau chiar numai politice cu scopul de a-l răsturna pe Ceaușescu în mod sigur ar fi depășit câștigurile operațiunii respective și poate tocmai de aceea n-a existat o intervenție în România.

Ceaușescu a profitat la maximum de urmările evenimentelor din Cehoslovacia. Propaganda de la București a reușit în primul rând să dea impresia că inițial era prevăzută participarea României la operația „Dunărea”, dar că la un moment dat Ceaușescu ar fi spus un „nu” hotărât. În mod cert însă lucrurile nu s-au petrecut așa. Cu mult timp înainte de luarea deciziei definitive de intrare a forțelor Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia, România deja nu mai era considerată participantă la această acțiune. Ceea ce era consecința firească a acțiunilor independente anterioare ale Bucureștiului pe arena

internațională, așa încât lui Ceaușescu nu i-a propus nimeni să trimită trupe în Cehoslovacia.

De asemenea, pentru o vreme, conducerea de la București a reușit să dea impresia, atât în țară, cât și peste hotare, că PCR realizează scopuri concordante cu interesul național. Trebuie să mai adăugăm aici că, în mod tradițional, dacă exceptăm un scurt interval din secolul al XIX-lea, românii au avut mai degrabă relații de dușmănie cu Rusia, iar Uniunea Sovietică nu era pentru ei decât continuatoarea Imperiului Țarist. „Prietenia” forțată între aceste țări, așa cum a existat ea după al doilea război mondial, n-a făcut decât să accentueze și mai mult climatul antirusesc și antisovietic. Aruncând într-un fel mănuașă Kremlinului, Ceaușescu se străduia fără îndoială să se înscrie în tradițiile naționale – iar pentru o vreme, într-adevăr, a și reușit să profite de impresia bună pe care a făcut-o pe 21 august 1968. Mulțumită acestor acțiuni, multe persoane au început să vadă în Ceaușescu și în PCR garanția independenței țării.

După cuvântarea lui Ceaușescu de la balconul clădirii CC a urmat un val uriaș de înscrieri în partid și de adeziuni la activitățile Securității. Un scriitor german din Transilvania, Richard Wagner, prezintă într-un mod magistral starea sufletească a celor care au început atunci să colaboreze cu comunismul: „Generația mea a început să se ocupe de reforme în anii '60. Voiam să redăm demnitatea poporului român. Voiam socialism, dar fără ruși. România trebuia eliberată de ruși. Hotărârea mea de a intra în Securitate am luat-o sub impresia cuvântării lui Ceaușescu din 21 august 1968 de la București. Atunci când a refuzat să intre în Praga laolaltă cu armatele Tratatului de la Varșovia. Atunci chiar și oponenții declarați [ai regimului] s-au înscris în mod demonstrativ în partid”²⁵⁷. Grație unei astfel de operațiuni propagandistice, Ceaușescu a reușit încă mult timp să se prezinte ca fiind adevăratul conducător al națiunii, defăimându-i pe toți oponenții săi ca agenți ai Moscovei (ceea ce, de altfel, era parțial adevărat).

Ceaușescu a obținut destul de ușor succese propagandistice poate tocmai pe motiv că independența României le convenea și conducătorilor Uniunii Sovietice. Mihai Caraman aruncă lumină asupra acestui aspect al situației. Când Caraman l-a recrutat pe Francis Roussilhe, un funcționar de la NATO, el i-a spus că România dorește să-și obțină independența față de Uniunea Sovietică și în acest scop el trebuie să afle dacă, în cazul unui eventual conflict

armat între cele două țări, NATO ar veni României în ajutor²⁵⁸. Informațiile obținute în acest fel erau transmise la București și mai ales la Moscova. Așa că, permițându-i lui Ceaușescu să cultive un soi de național-bolșevism în România și să pozeze în conducător independent, sovieticii acționau de fapt în propriul interes. Iar colaborarea româno-sovietică în acest domeniu urma să se dezvolte și mai mult sub aspectul operațiunii „Orizont”, despre care a scris în amintirile sale Ion Mihai Pacepa. Desfășurarea acestei operațiuni nu a fost dovedită, Pacepa fiind, la drept vorbind, singurul care a recunoscut că așa ceva a avut loc într-adevăr – dar, oricum, o cooperare româno-sovietică de un anumit tip [pe linie de spionaj] nu poate fi exclusă.

Pentru Ceaușescu, 21 august 1968 a reprezentat punctul culminant al carierei sale, cel care mai târziu va fi mereu amintit și repetat cu numeroase ocazii. Merită să observăm că în decembrie 1989, în împrejurări asemănătoare (încercarea de reformare a socialismului în întregul bloc sovietic, pericolul intervenției sovietice, grupul celor „nemulțumiți” din partid etc.), Ceaușescu a încercat să repete succesul din 1968 și a convocat o mare adunare populară în același loc ca atunci. Cuvântarea din 21 august a însemnat în același timp revenirea la cultul personalității, practicat și dezvoltat pe vremea lui Dej, limitat puțin câte puțin după 1965 și definitiv încheiat, după cum se părea, la Plenara din aprilie 1968.

După momentul august 1968, Ceaușescu a început să profite de succesul său diplomatic și politic. În același timp, trebuia să se asigure față de o eventuală intervenție sovietică și de pericolul de a fi răsturnat de la putere. Către sfârșitul anului 1968 au părut anumite temeri că PCR și-a pierdut controlul asupra societății, ceea ce a dus la reacția imediată a conducerii și la sistarea liberalizării.

Măsurile antisovietice luate de Ceaușescu

Evenimentele din august 1968 și în primul rând soarta echipei lui Dubček l-au determinat pe Ceaușescu să ia anumite măsuri pentru limitarea influenței Uniunii Sovietice în România. O parte din acțiunile întreprinse în această direcție erau continuarea directă a liniei elaborate de Gheorghiu-Dej încă de la sfârșitul anilor '50, iar o altă parte erau idei originale ale actualului conducător

român.

Prima măsură luată chiar pe 21 august dimineața a fost deja amintita constituire a Gărzilor Patriotice. Probabil în cursul aceleiași zile Ceaușescu a dat și ordinul de întocmire a planului de apărare împotriva invaziei sovietice. Acest plan, care avea numele de cod „Rovine-IS-70”, a fost pregătit în cele din urmă în anul 1970. El presupunea apărarea teritoriului național cu toate forțele posibile: Armata, Securitatea și Gărzile Patriotice. Iar dacă armatele inamice ar fi înfrânt rezistența, Ceaușescu și ceilalți membri de la nivelul superior al conducerii urma să fie transportați într-un loc sigur din munți. Iar dacă rezistența ar fi fost zdrobită într-un timp foarte scurt, Ceaușescu ar fi urmat, potrivit planului „Rovine-IS-70”, să fugă în secret într-o țară care i-ar fi oferit adăpost²⁵⁹.

În 1969 au fost majorate și sumele din buget alocate pentru înarmare. Comparativ cu celelalte țări din blocul sovietic, acest sector a fost foarte neglijat în anii '60. Între 1965 și 1968 s-a operat o nouă reducere a bugetului pentru armată, astfel încât în 1968 cheltuielile pentru înarmare se ridicau doar la 3,7% din întregul buget. În 1969, ele au crescut la 4,2%, ceea ce, având în vedere și creșterea PIB cu 7,4%, reprezenta un supliment important²⁶⁰. În același timp, autoritățile au hotărât să cumpere o anumită cantitate de arme moderne din URSS, RSC și RSFI²⁶¹.

Fără îndoială, schimbarea cea mai importantă, care mergea cel mai departe și care deosebea cel mai mult România de celelalte țări ale Tratatului de la Varșovia, a fost crearea în cadrul Securității a unei unități speciale de combatere a spionajului țărilor socialiste – mai bine zis, al Uniunii Sovietice. Această unitate, subordonată secției de spionaj, UM 0110 CIE, a fost creată în 1969²⁶². Existența ei a fost ținută în deplin secret, ofițerii care făceau parte din personalul acestei unități fiind încadrați formal în altele și neavând permisiunea de a-și trăda apartenența la UM 0110. Această unitate se ocupa în primul rând cu monitorizarea activității KGB și GRU, serviciile de spionaj ale celorlalte țări comuniste fiind tratate marginal (de altfel, ele nici nu desfășurau activități notabile pe teritoriul României – exceptând, eventual, perioada perestroikăi). Potrivit istoricului Marius Oprea, cu timpul, UM 0110 „a ajuns să fie utilizată pentru a fabrica argumentele pe placul «conducerii superioare de partid»”. Cei care cădeau în dizgrația lui Nicolae Ceaușescu deveneau suspecti de spionaj în favoarea Uniunii Sovietice²⁶³. În 1989, UM 0110 număra 264 de ofițeri, 8

ofițeri specializați în tehnici operative, 15 subofițeri și 8 persoane ca angajați civili²⁶⁴ – cu alte cuvinte, era destul de numeroasă, ținând cont de condițiile României. Era mai numeroasă, de exemplu, decât UM 0107 ICE „Dunărea” (comerțul cu mărfuri „de importanță deosebită”; era vorba, printre altele, de „vânzarea” nemților către RFG și a evreilor către Israel²⁶⁵), decât UM 0617 (contraspionaj economic) și chiar decât UM 0625 (cealaltă parte a contraspionajului, mai puțin cel economic și cel responsabil de țările comuniste).

Pentru eliminarea influenței sovietice, în serviciile speciale erau utilizate și alte metode. În baza Dispoziției Consiliului de Miniștri din 10 iulie 1968, au fost introduse exigențe riguroase pentru noii candidați la angajare în Securitate. În primul rând, se cerea ca recruții să aibă liceul terminat și să fie înscriși la o formă de studii superioare, cu obligativitatea cunoașterii unor limbi străine²⁶⁶. Caracterul antisovietic al acestei dispoziții consta în faptul că personalul de pe vremea lui Dej (cu alte cuvinte, cel cu trăsături filosovietice) era foarte slab pregătit, fiind astfel defavorizat în această conjunctură. Pe 20 iunie 1968 au fost făcute schimbări importante în modul de recrutare a candidaților pentru școala de ofițeri în cadrul serviciilor speciale. Orice candidat la școala din Băneasa trebuia din acel moment să susțină obligatoriu un examen de admitere având ca probe istoria României și limba română²⁶⁷. Pe măsură ce erau pregătite tinerele cadre „naționale” pentru serviciile speciale, din rândul acestora erau eliminați oamenii legați într-un fel sau altul de Moscova, cei școliți în Uniunea Sovietică.

Toate aceste măsuri ale căror intenții antisovietice erau evidente și nici nu puteau fi ascunse au dus totuși la o reală reducere a influenței Kremlinului în România. Nu e lipsit de interes să observăm că majoritatea acestor măsuri erau ascunse opiniei publice din țară și de peste hotare, precum și față de personalul obișnuit din aparatul de partid și din Securitate. Existența UM 0110 CIE a constituit unul dintre cele mai mari secrete de stat; puținele informații pe care le avem în legătură cu această unitate au devenit accesibile abia după 1989. Nici una dintre aceste măsuri (în afară de înființarea Gărzilor Patriotice) nu a fost exploatată de propaganda oficială. Fără îndoială că Nicolae Ceaușescu voia cu orice preț să scape de influența sovietică, dar n-avea cum să nu-și dea seama că eliminarea ei completă era imposibilă. Analiztii de la Ambasada RPP apreciau în acest sens că pentru autoritățile române ar fi fost nerentabil să elimine total orice influență sovietică:

RSR nu-și exprimă intenția de a ieși din Tratatul de la Varșovia. Conducătorii români își dau foarte bine seama că tocmai datorită apartenenței la blocul țărilor socialiste și mai ales la Tratatul de la Varșovia România este un partener interesant pentru Occident, iar intenția de a părăsi Pactul i-ar putea obliga pe ceilalți semnatori ai lui să ia măsuri preventive²⁶⁸.

Tocmai de aceea armata română a participat la exercițiile Tratatului de la Varșovia, inclusiv pe teritoriul Uniunii Sovietice²⁶⁹.

În același timp, sovieticii erau de acord cu independența românilor pentru că lor, destul de mult timp, acest lucru le-a fost de folos. Autoritatea lui Ceaușescu la București nu constituia un pericol nici pentru integritatea blocului sovietic, nici pentru comunism ca regim politic. Formula românească nu și-a găsit imitatori printre celelalte țări comuniste. Iar în momentul în care Ceaușescu s-a opus în mod hotărât politiciii sovietice de reformă – perestroika, în care trebuia să fie antrenată și România –, el a fost înlăturat de la putere în mod sângeros, noul guvern întreținând cu Kremlinul relații foarte strânse până la dezmembrarea Uniunii Sovietice. „Cei pe care eu îi urmăream astăzi conduc România” – afirma în 1994, căzând totuși în capcana exagerării, Victor Neculcioiu, ultimul șef al UM 0110 CIE, înainte de căderea lui Ceaușescu²⁷⁰.

Roadele triumfului – Ceaușescu intensifică politica externă

Ceaușescu n-a trebuit să aștepte mult răsplata pe care politicienii din țările occidentale i-au pregătit-o pentru atitudinea lui ireconciliabilă față de intervenția armată a Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia. Încă din 30 august 1968, Statele Unite au trimis la Moscova o notă în care afirmau că „nu știm ce se va întâmpla” dacă se va ajunge la invadarea României²⁷¹. În luna octombrie a aceluiași an, România și SUA au început negocierile în vederea înviorării relațiilor reciproce. Pe 26 octombrie a fost semnat un acord pe probleme de colaborare culturală și economică²⁷². În februarie 1969, prin intermediul ambasadorului său la Washington, Corneliu Bogdan, Ceaușescu l-a invitat pe președintele SUA, Richard Nixon, să facă o vizită în România²⁷³. Nixon, care, înainte de a fi ales președinte, mai fusese la București și în 1967, când a făcut parte dintr-o delegație americană, a ignorat totuși invitația, dar

aceasta a fost apoi reînnoită de câteva ori. Și a fost acceptată abia în luna iunie, după degradarea bruscă a relațiilor americano-sovietice, pe fondul războiului din Vietnam²⁷⁴. Potrivit unor cercetători, un motiv suplimentar care a influențat pozitiv luarea acestei decizii în cadrul administrației Nixon a fost dorința americanilor de a stabili, prin intermediul Bucureștiului, un dialog cu China²⁷⁵. Acest factor de decizie poate fi susținut și prin faptul că, în ajunul sosirii în România, Nixon efectuase o vizită în Pakistan, ale cărui autorități se străduiau de asemenea să medieze relațiile dintre Washington și Beijing.

Delegația americană condusă de Nixon a venit la București pe 2-3 august 1969²⁷⁶. La aeroport a fost întâmpinat cu mari onoruri, în prezența a sute de mii de cetățeni. Pe drumul de la aeroport, automobilul în care se aflau Nixon și Ceaușescu s-a oprit pe neașteptate și ambii conducători au coborât să strângă mâinile persoanelor care îi aclamau din mulțime²⁷⁷. În cele două zile de convorbiri au fost abordate teme precum China, Vietnamul, dar și colaborarea bilaterală. S-a stabilit de asemenea, la fel ca la vizita lui de Gaulle, să se deschidă la București o Bibliotecă americană, iar la New York – o Bibliotecă română²⁷⁸. Deși nu s-au semnat acorduri importante, vizita a reprezentat un succes diplomatic enorm pentru Ceaușescu, care se putea mândri în fața lumii, ca și în fața populației țării sale, că este un „partener” al președintelui Statelor Unite.

În afară de spectaculoasa vizită a lui Nixon la București, în această perioadă România a reușit să se apropie și de alte țări occidentale, precum și de țări din Lumea a Treia care aveau relații de strânsă colaborare cu Occidentul. În septembrie 1968 a sosit la București Michael Stewart, secretar de stat al Marii Britanii. Câteva zile mai târziu, în capitala României sosea ministrul belgian al Afacerilor Externe²⁷⁹. În lunile care au urmat au avut loc o serie întreagă de vizite ale unor delegații românești în diferite țări din Lumea a Treia, printre care Turcia și Iran, cu acesta din urmă România începând să întrețină relații de tot mai strânsă colaborare. Pe la începutul lui septembrie 1969, Ceaușescu a efectuat în această țară o vizită lungă de aproape o săptămână²⁸⁰.

Înviorarea politicii externe occidentale a României a avut loc într-un moment în care celelalte țări din blocul sovietic își înăspreau relațiile cu țările din NATO, în primul rând pe fondul agresiunii asupra Cehoslovaciei și al războiului din Vietnam. Tocmai de aceea Nicolae Ceaușescu se putea prezenta ca fiind un conducător comunist independent, care a împlinit idealurile

naționale ale României în pofida poziției guvernului de la Moscova. Ca și de Gaulle, președintele Nixon a fost întâmpinat la București cu un entuziasm spontan, autoritățile limitându-se doar la a canaliza în mod corespunzător acest entuziasm. Iar datorită unor astfel de vizite poziția partidului în societate s-a consolidat. La fel și poziția lui Ceaușescu în partid și în organele de conducere ale statului. Prin urmare, secretarul general s-a hotărât să profite de conjunctura internațională favorabilă pentru eliminarea următorului grup de potențiali adversari. Dar înainte de aceasta trebuia să înăbușe mișcarea apărută la baza societății care cerea reforme mai profunde și o liberalizare mai largă.

Tentative de presiune asupra autorităților din partea populației: 1968-1969

După lichidarea opoziției și a partizanilor anticomuniști²⁸¹, respectiv după neutralizarea intelectualității care înainte de război avusese legături cu Garda de Fier, în România nu mai rămăsese nici un focar de concurență pentru autoritățile comuniste. În legătură cu măsurile de liberalizare deja asimilate au apărut însă tentative de a exercita de jos în sus o presiune asupra conducerii cu scopul nu atât de a se efectua o schimbare de regim, cât mai curând de a se extinde libertățile cetățenești. Societatea, deși foarte puțin informată de propaganda oficială în legătură cu inițiativele de aceeași natură care s-au manifestat în celelalte țări ale blocului sovietic, aflase oricum despre evenimentele din Cehoslovacia și Polonia (precum și despre revoltele studentești din țările occidentale) prin intermediul posturilor de radio occidentale²⁸² care nu erau bruiate în România sau al turiștilor străini care începuseră să viziteze masiv România în a doua jumătate a anilor '60.

Cererea de reforme, mult mai atenuată în comparație cu Polonia sau Cehoslovacia, își avea originea în câteva medii, și anume: intelectuali, studenți, aparatul de partid de nivel mediu, apoi minoritatea maghiară, nemulțumită de noua împărțire administrativ-teritorială a țării, ce reducea importanța politică a acestui segment de populație. În nici unul dintre aceste grupuri (poate cu excepția maghiarilor) nemulțumiții nu constituiau totuși majoritatea, iar în acțiuni în favoarea reformelor se angajau de fapt puține persoane. În schimb autoritățile, de îndată ce și-au dat seama că, teoretic, situația poate ajunge să

scape de sub control, au acționat în mod hotărât, bazându-se pe pasivitatea majorității. Datorită acestei politici mișcările în favoarea reformelor n-au apucat să capete anvergură, deși o parte dintre revendicări au fost satisfăcute. Actualmente, majoritatea evenimentelor din perioada respectivă au fost date uitării și nici în istoriografie nu se bucură de prea mult spațiu. Până în momentul de față (jumătatea anului 2011) nu s-a publicat nici o monografie pe această temă. În plus, în afară de demonstrația studentească de Crăciun, toate aceste mișcări s-au străduit să acționeze cu metodele așa-numitei democrații interne de partid, pe baza legislației comuniste. Nu e mai puțin adevărat însă că ele au avut o anumită însemnătate pentru dinamica sistemului politic din România, întrucât, probabil, apariția lor a fost unul din factorii care l-au determinat pe Ceaușescu să limiteze treptat măsurile de liberalizare.

Pentru grupurile în sânul cărora au apărut cereri de reformă, cei mai gălăgioși au fost studenții. În anii '60, la studii superioare erau admiși masiv tinerii din mediul rural, din regiunile cu puternic atașament față de tradițiile creștine și față de modul de viață precomunist. De asemenea, au fost liberalizate simțitor criteriile de admitere care înainte îngreădeau accesul la nivelurile superioare de educație pentru copiii elitei de dinainte de război și ai celor care făcuseră parte din Garda de Fier, ceea ce a permis pătrunderea în instituțiile de învățământ superior a unor persoane educate în spiritul tradiției patriotice sau naționaliste. De pe la jumătatea anilor '60, fără probleme prea mari, astfel de persoane erau primite și în rândul membrilor PCR.

Printre universitari dominau în continuare, slab pregătiți, adepții marxism-leninismului din anii '50, dar și aici lucrurile au început să se schimbe. În 1963, Athanase Joja, comunist și stalinist încă din perioada interbelică, a fost eliberat din funcția de președinte al Academiei Române și a fost înlocuit cu Ilie Murgulescu, care în anii '30 fusese bursier în Germania. În 1966, aceeași funcție a fost preluată de Miron Nicolescu, cu doctorat la Sorbona (matematică), la curent cu metodele occidentale de a efectua o muncă de cercetare, dar și de a educa tineretul și cadrele²⁸³. Pe timpul mandatului său au fost reprimiți în universități unii oameni de știință activi în perioada interbelică, dar apoi destituiți. Ei prezentau un nivel superior de pregătire și cultură în comparație cu universitarii avansați pe vremea lui Dej, al căror unic merit era uneori faptul că serveau partidul. Oamenii de știință reprimiți în universități, cu foarte puține excepții, nu ocupau funcții de conducere, ceea ce a provocat o

scădere simțitoare a prestigiului autorităților academice în rândul studenților. Acest lucru a făcut posibilă însă apariția unor grupuri informale care încercau să organizeze viața studențească independent de autoritățile universitare și de stat.

În domeniul cultural situația se prezenta la fel. Aveau cuvântul acum generațiile de creatori care debutaseră la sfârșitul anilor '50 sau la începutul anilor '60, asupra cărora stalinismul avusese o influență scăzută. Ei au preluat rapid ideea liberalizării, văzând probabil în ea, pe lângă aspectul intelectual, și o modalitate de a se debarasa de reprezentanții compromiși ai generațiilor mai vârstnice. În același timp, ei au redescoperit curentul principal, așa-numitul curent național sau chiar național-mistic (prezent, spre exemplu, în operele lui Mihai Eminescu, Lucian Blaga sau Octavian Goga) din literatura română precomunistă. Inițial ei s-au înscris așadar în tezele propagandei de partid care îi îndemna să se aplece asupra valorilor naționale. Mai târziu însă au încercat să depășească limitele destul de rigide impuse de partid.

Primul scriitor cunoscut (deși nu aparținea generației tinere) care a încercat să spună mai mult decât permitea cenzura a fost Miron Radu Paraschivescu. În cadrul revistei *Ramuri* editate la Craiova, el a creat suplimentul literar *Povestea vorbii*, unde publica lucrările debutanților²⁸⁴. În jurul acestuia s-a constituit rapid un cerc de tineri literați care mai târziu au creat grupul informal numit tocmai „Povestea vorbii”.

Unul dintre cei mai „nesupuși” literați din generația tânără s-a dovedit a fi Adrian Păunescu, ceea ce poate stârni uimire, având în vedere activitatea lui de mai târziu, când a devenit poetul de curte al lui Ceaușescu, iar apoi unul dintre principalii ideologi ai unui partid neocomunist – Partidul Socialist al Muncii. El a rămas activ în politică până la moartea sa (5 noiembrie 2010). În anii '60 Păunescu era însă un tânăr poet care promitea și care a hotărât să arunce o provocare nomenclaturii de la conducerea Uniunii Scriitorilor (US). În mai și aprilie 1968, ca președinte al secției UTC din cadrul US, a organizat o serie de întâlniri în cadrul cărora s-au cerut o mai mare liberalizare și demiterea lui Eugen Barbu din funcția de redactor-șef al revistei literare *Luceafărul*. Păunescu era la vremea respectivă puternic sprijinit de Dumitru Țepeneag, și el un scriitor din generația tânără, care în ianuarie 1968 fusese la Paris și luase legătură cu Monica Lovinescu și Virgil Ierunca²⁸⁵, figuri importante ale emigrației române. În legătură cu demersul lui Păunescu și Țepeneag, s-a

organizat o ședință a conducerii US la care au participat și reprezentanți ai CC, cu Paul Niculescu-Mizil în frunte. Colectivul astfel întrunit a evaluat în mod pozitiv protestul și l-a eliberat pe Eugen Barbu din funcția de redactor-șef al revistei *Luceafărul*²⁸⁶. La câteva zile după 21 august 1968, Păunescu, Țepeneag și alți câțiva tineri creatori au redactat o scrisoare deschisă adresată partidului în care își exprimau adeziunea totală față de politica CC și a lui Ceaușescu²⁸⁷. În noiembrie 1968 a avut loc conferința Uniunii Scriitorilor. Pentru prima dată în istoria ei, la lucrări au participat nu doar delegații, ci toți membrii Uniunii. În cadrul conferinței, Paraschivescu a făcut o aspră critică a politicii recente a US. El a atras atenția asupra discriminării autorilor care nu fac parte din Uniune și a propus schimbări fundamentale în această organizație. Dar autoritățile n-au dat curs propunerilor sale și atât Paraschivescu, cât și grupul „Povestea vorbii” au fost atacați în ianuarie 1969 în coloanele unor reviste literare și în *Scânteia*²⁸⁸.

Politica autorităților a fost poate influențată de faptul că în decembrie 1968 a avut loc o uriașă manifestație studențească, la care s-au cântat colinde, ajungându-se în cele din urmă să se scandeze „Jos Ceaușescu!”²⁸⁹. În momentul de față (jumătatea anului 2011) dispunem de două descrieri ale evenimentelor care s-au desfășurat pe străzile Bucureștiului în noaptea de 24 spre 25 decembrie 1968²⁹⁰. Prima dintre ele este nota întocmită de lucrătorii Ambasadei RPP, iar a doua este referatul lui Virgil Trofin întocmit pentru ședința Comitetului Executiv din 25 decembrie și redactat probabil pe baza raportului serviciilor de pază și ordine.

Cele două versiuni nu sunt într-un totu asemănătoare. Potrivit raportului Ambasadei RPP, inițiativa manifestației le-ar fi aparținut studenților de la Teologie, pe când Trofin nu particularizează nici o categorie concretă de studenți, dar indică în schimb câteva persoane dintre cele mai active. Au început să cânte colinde în primul rând studenții din căminele situate în cartierul Cotroceni. De acolo grupul de studenți s-a deplasat în Piața Universității. În raportul Ambasadei RPP se arată că unii studenți se comportau agresiv. Apoi grupul, care ajunsese la câteva sute de persoane, a continuat să se deplaseze pe bulevardul Magheru, spre Piața Romană. În acel moment, demonștrărilor li s-au alăturat catolicii de la Biserica Italiană, situată pe acest bulevard. Când cortegiul a ajuns în Piața Romană, autoritățile au trimis activiști să-i oprească pe demonștranți. Aici, potrivit lui Trofin, s-a încheiat toată

manifestația. Dar din raportul Ambasadei RPP rezultă că demonstrații s-au deplasat Gara de Nord și abia acolo demonstrația a luat sfârșit. Interesant este un amănunt relatat în raportul Ambasadei, și anume că în apropierea gării „se aflau [...] ziariști străini care au făcut fotografii și au înregistrat desfășurarea demonstrației pe bandă de magnetofon”. Trofin nu amintește acest amănunt.

Diferențe mai există și în legătură cu sloganurile scandate de studenți. Trofin vorbește doar despre cereri destul de confuze, ca „libertate pentru studenți”, în timp ce din informațiile obținute de la ambasada sovietică rezultă că s-ar fi strigat și „Jos Ceaușescu!”. Demonstrația s-a încheiat spre dimineață, în ziua de 25 decembrie, fără intervenția Miliției sau a altor servicii de ordine; a fost suficientă mobilizarea activiștilor pentru a-i determina pe studenți să se întoarcă înapoi în cămine.

Până în dimineața zilei de 25 decembrie Ceaușescu n-a știut nimic despre evenimente, însă de la 8 dimineața a început întâlnirile și discuțiile legate de ceea ce se întâmplase în timpul nopții. La ora 13.00 a fost convocată ședința Comitetului Executiv, la care au fost invitați și reprezentanții mediilor academice. Ceaușescu a făcut o evaluare foarte critică a atitudinii serviciilor de ordine și a Miliției. „E lipsă de ordine și disciplină. După părerea noastră, Securitatea și Miliția au însărcinarea de a veghea la păstrarea liniștii. Dar ce s-a întâmplat la ora 3 noaptea este huliganism. Trebuiau arestați toți.” Responsabilitatea pentru atitudinea necorespunzătoare a serviciilor de ordine, după părerea lui, o purtau Vasile Patilineț, secretarul CC pe probleme de servicii speciale, și Dumitru Popa, primarul Bucureștiului. N-ar fi exclus ca Patilineț și Popa în mod intenționat să nu-l fi trezit pe Ceaușescu, tocmai pentru a evita intervenția lui, adică ordinul de a folosi forța împotriva demonstrației, care în felul acesta s-a încheiat fără incidente.

În discuția care a urmat după analiza evenimentelor din noaptea precedentă, drept cauză a manifestației și în general a nemulțumirilor din mediul studentesc a fost desemnată insuficienta pregătire ideologică a tineretului, găsindu-se multe neglijențe în acest domeniu. Apoi au fost făcute propuneri de soluții concrete care aveau ca scop îmbunătățirea pregătirii ideologice a tineretului. În aceeași discuție s-a făcut simțită în mod evident ideea înăsprii generale, de sus în jos, a liniei politice la toate nivelurile de pregătire – adică o parte din ceea ce mai târziu s-a încheiat ca vestitele „teze din iulie”.

Din desfășurarea ședinței Comitetului Executiv din 25 decembrie rezultă că

autoritatea supremă era de fapt speriată de efectele liberalizării acordate spre jumătatea anilor '60. Probabil că nu era vorba de temerea că situația ar putea scăpa de sub control, așa cum se întâmplase în Cehoslovacia, dar a fost luată totuși hotărârea de a se acționa în mod energic pentru preîntâmpinarea oricărei eventuale tulburări. Demonstrația de Crăciun din 1968, deși în sine un eveniment banal, care nu reprezenta nici un fel de pericol, a provocat la nivelul conducerii o preocupare serioasă față de problema ideologiei. Inițial schimbările n-au fost prea evidente pentru cetățeanul mediu, deoarece părea că liberalizarea va continua ca și până atunci. Dar, în momentul când, doi ani și jumătate mai târziu, Ceaușescu și-a proclamat „tezele din iulie”, multe persoane au fost surprinse că acel conducător pe care mulți și-l aminteau datorită cuvântării de la balconul CC din 21 august 1968 se transformase într-un comunist dogmatic. Între timp s-a dovedit că Nicolae Ceaușescu n-a fost niciodată adeptul liberalizării; dimpotrivă, studenții care manifestau abia la patru luni după vestita cuvântare au scăpat de arestare doar pentru că nimeni din conducere n-a avut curajul să-l trezească pe el din somn.

În același raport consacrat demonstrației de Crăciun, Ambasada RPP atrăgea atenția că-n ultima vreme, în colectivitățile studențești, se evidențiază o anumită stare de tensiune:

Studenții pun multe întrebări, să zicem, delicate și o fac într-un mod uneori foarte obraznic. De exemplu, la una dintre universități a fost invitat Dumitru Popescu²⁹¹, membru supleant în Comitetul Executiv, secretar al CC și redactor-șef al ziarului *Scânteia*, dar i-au fost puse și întrebări care n-au trecut mai întâi pe la Comitetul de Partid, tocmai pentru a evita anumite „retușuri”. Câteva dintre ele: de ce presa evită în mod intenționat multe probleme importante, ceea ce te obligă să cauți informații, spre exemplu, ascultând Europa Liberă? E adevărat că la Constanța staționează trupe sovietice? Când își va retrage URSS armata din Cehoslovacia? La această întâlnire Dumitru Popescu a ținut o prelegere pe tema principiilor politicii românești; reacția unui grup de studenți față de prestația lui a fost o scrisoare pe care i-au înmănat-o și în care spuneau că n-au venit să asculte un curs de generalități pe tema socialismului științific, ci pentru a primi răspunsuri la niște întrebări foarte precise; așa încât îi mai înmânează o dată întrebările cu rugămintea ca invitatul să le ofere răspunsurile și să facă cunoscută scrisoarea întregii săli. Popescu a citit o parte din scrisoare și a catalogat-o ca fiind o încercare de provocare. O parte dintre studenți au părăsit sala în semn de protest²⁹².

Ca urmare, autoritățile au fost nevoite să tragă concluzia că situația este într-adevăr serioasă. Dumitru Popescu – poreclit „Dumnezeu” din cauza modului său de viață și a influenței pe care o avea²⁹³ – era unul dintre cei mai importanți ideologi din stat și unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Ceaușescu. Atacul deschis la persoana lui (rolul serviciilor speciale în acest incident trebuie mai degrabă scos din discuție) trebuia interpretat ca un atac la însăși persoana secretarului general și la întreaga ideologie a partidului. Conștiente de evenimentele din Cehoslovacia, unde liberalizarea exagerată a dus repede la situația în care Partidul Comunist și-a pierdut monopolul puterii, autoritățile române nu puteau să nu reacționeze la acest soi de incidente. Dacă mai înainte au fost subapreciate năzuințele reformatoare ale societății, spre sfârșitul anului 1968 ele se pare că erau supraevaluate.

Interessant e faptul că anul 1968 ca început al renunțării la liberalizare a fost indicat chiar de Popescu „Dumnezeu” în amintirile lui: „Nu a fost nici o minirevoluție culturală, înghețul începuse din 1968”²⁹⁴. Cauza „înghețului” era însă, după părerea lui Popescu „Dumnezeu”, acutizarea conflictului româno-sovietic, ceea ce obliga autoritățile române să ia „măsuri maxime de prudență”. Fără îndoială că și acest motiv a fost important în cazul de față.

Încă de la începutul anului 1969 s-a remarcat tendința evidentă a autorităților de a sista treptat măsurile de liberalizare. Concomitent se desfășura și chiar se accelera procesul de consolidare a poziției lui Ceaușescu, de cumulare a tot mai multor competențe în mâinile secretarului general și ale unui grup restrâns, format din colaboratorii săi cei mai apropiați. Într-un asemenea moment, după ce la început a fost acceptată ca pregătire a terenului pentru schimbarea liniei în politica externă, iar apoi a servit ca pretext pentru eliminarea principalilor activiști din echipa lui Dej, liberalizarea constituia deja o amenințare pentru Ceaușescu. La sfârșitul anului 1968 și începutul anului 1969, în cazul în care s-ar fi hotărât să ducă liberalizarea mai departe, conducătorul român ar fi avut de ales doar între două soluții: fie ar fi fost inițiatorul procesului de democratizare a țării și a partidului, caz în care s-ar fi expus pericolului de a fi îndepărtat de la conducere de adepții liniei dure, fie ar fi fost luat pe sus de valul liberalizării – și atunci de asemenea și-ar fi pierdut poziția.

Potrivit opiniei unanime a martorilor istoriei și a cercetătorilor din perioada analizată, Ceaușescu își dorea în primul rând să obțină puterea absolută în țară

și un renume cât mai strălucit în lume. Extinderea măsurilor de liberalizare nu ar fi putut servi, eventual, decât celui de-al doilea scop, în schimb ar fi constituit un mare pericol pentru poziția lui Ceaușescu chiar în țara lui. Soarta lui Dubček sau Nagy, care deveniseră într-un anumit sens eroi, dar care și-au pierdut funcțiile (Nagy a plătit chiar cu viața), fusese probabil pentru el un avertisment.

Liberalizarea n-ar fi putut continua să facă pași oricât de mici înainte decât, probabil, dacă ar fi existat certitudinea că societatea nu-și dorește lărgirea limitelor ei. Așa că, de îndată ce s-au ivit semnale că lucrurile nu stau așa, Ceaușescu s-a hotărât să limiteze treptat politica de liberalizare, apoi s-o sisteze definitiv și în cele din urmă să înăsprească sever linia ideologică. Până în a doua jumătate a anilor '70, el nu s-a confruntat cu nici un fel de rezistență nici din partea societății, nici a aparatului de partid (activiștii eliminați rând pe rând au renunțat fără a se împotrivi prea mult) și nici a vreunei instanțe internaționale.

Totul arată deci că limitarea liberalizării a început în perioada celor mai răsunătoare succese ale lui Ceaușescu în politica externă, adică la sfârșitul anului 1968 și începutul anului 1969. Manifestația de Crăciun și, anterior, atacul asupra lui Popescu „Dumnezeu” în cursul unei adunări studențești puteau constitui astfel momente de cotitură în istoria comunismului românesc. În sine, nici unul dintre aceste evenimente nu reprezenta o amenințare la adresa autorităților, dar cu siguranță le-a determinat pe acestea să conștientizeze faptul că, măcar potențial, o asemenea amenințare există. Și începând din acel moment s-a trecut la schimbarea tonului.

Al doilea val de eliminare a „baronilor” lui Dej

Consolidat pe poziția lui ca urmare a magistralei valorificări în avantajul său a invaziei armatelor Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia, Ceaușescu s-a hotărât în 1969 să se debaraseze de o altă serie de activiști din echipa lui Dej, pe care i-ar fi putut suspecta că sunt capabili să încerce o lovitură de stat sau chiar să adreseze Moscovei o scrisoare cu rugămintea de a interveni. Un alt factor care l-a determinat probabil pe Ceaușescu să treacă la măsuri rapide a fost situația economică relativ favorabilă și stabilă, al cărei nivel se menținea

deja de câțiva ani. În 1969 s-au manifestat totuși primele semne de încetinire a creșterii accelerate de până atunci, ceea ce ar fi anunțat o criză de care puteau profita adversarii secretarului general.

În 1969, România a atins un nivel al creșterii PIB de 7,4%, al creșterii venitului național de 7,3%, al producției industriale de 10,7% și al producției agricole de 4,8%²⁹⁵. E adevărat că planul de dezvoltare n-a fost realizat în totalitate, dar în majoritatea ramurilor economiei nivelul respectiv se ridica la cca 90-95%²⁹⁶. Creșterea a fost totuși mai mică decât în anii precedenți și în plus s-a modificat echilibrul pieței interne – vânzarea de mărfuri a crescut cu 4,7%, în timp ce creșterea veniturilor a ajuns la 6,1%²⁹⁷.

S-a înrăutățit simțitor aprovizionarea pieței, mai ales cu produse agroalimentare, ceea ce a provocat nemulțumire și chiar greve parțiale în unele întreprinderi industriale. Într-o anumită măsură aceasta ar fi o explicație probabilă pentru nerealizarea sarcinilor de plan în domeniul creșterii productivității muncii. Conducerea de aici a apreciat negativ faptul că în 1969 abia în jur de 50% din creșterea producției a fost rezultatul creșterii productivității muncii.²⁹⁸

Într-un cuvânt, potrivit analiștilor de la Ambasada RPP:

Anul 1969 n-a fost prea fericit pentru economia României. Creșterea dificultăților în privința echilibrului pieței interne, necesitatea de a obține credite uriașe pentru echilibrarea comerțului exterior trebuie să se repercuteze asupra evoluției situației politice – atât la nivel intern, cât și extern. Pe de altă parte, creșterea concomitentă a dificultăților în comerțul exterior, dar și pe piața internă îngreunează manevrele economice și prevestește o prelungire importantă a perioadei la capătul căreia țara va ajunge la stabilizare economică²⁹⁹.

Prevăzând probabil apropierea crizei și schimbările care se impun într-o asemenea situație și în politica economică, și în cea externă (este vorba de o nouă apropiere de CAER care urma să se realizeze la începutul anilor '70), Ceaușescu a hotărât că acesta e momentul potrivit pentru a-i elimina din conducere pe activiștii de care nu era întru totul sigur. În plus, s-a gândit să-și consolideze poziția, să concentreze cât mai multă putere în propriile lor mâini sau în ale colaboratorilor săi celor mai apropiați și să reintroducă în România cultul personalității (la început cu discreție, dar apoi din ce în ce mai

ostentativ), concentrat de data aceasta în jurul propriei persoane.

În 24 și 25 octombrie 1968 a avut loc Plenara CC al PCR³⁰⁰, la care s-au luat câteva hotărâri destul de importante care urmau să sprijine poziția partidului în societate și poziția lui Ceaușescu în partid. La plenară s-au creat două organizații a căror sarcină era întărirea autorității secretarului general. Cea mai importantă hotărâre a plenarei a fost înființarea Frontului Unității Socialiste (FUS). După cum informa Ambasada RPP:

Până acum, înainte de alegerile pentru Marea Adunare Națională era convocat Frontul Democrației Populare, care imediat după alegeri dispărea. Acum Frontul Unității Socialiste va fi o organizație permanentă. În București a fost înființat un birou de mici dimensiuni, iar în provincie vor fi constituite secții până la nivel de comună în mediul rural. Frontul reprezintă întărirea rolului conducător al partidului, care va fi coordonatorul activității organizațiilor din componența lui [adică a Frontului]. Până la sfârșitul acestei luni [noiembrie 1968] el va fi constituit la nivel organizațional și sub stema lui va fi desfășurată campania electorală pentru Marea Adunare Națională. [...] Frontul va acționa pe plan intern, dar și extern. Contactele lui cu diferitele organizații vor fi mai ușoare decât pentru PCR³⁰¹.

După numai trei săptămâni de la crearea acestei instituții, președinte al Consiliului FUS a devenit Nicolae Ceaușescu³⁰².

Înființarea FUS urma să întărească controlul partidului – adică, practic vorbind, al lui Nicolae Ceaușescu și al colaboratorilor săi celor mai apropiați – asupra diferitelor organizații sociale. Acestea oricum erau subordonate partidului, dar până acum nu într-o formă instituțională. Așadar, crearea Frontului avea ca scop, se pare, să prevină transformarea amintitelor organizații în „bastioane” aflate sub controlul altor activiști și care ar fi putut deveni ariergarda acestora în desfășurarea cine știe căror activități îndreptate împotriva autorității supreme. În același timp, datorită FUS erau facilitate coordonarea activității diferitelor instituții sociale și controlarea lor și mai accentuată de către partid.

Cu ocazia aceleiași plenare au fost înființate așa-numitele Consilii ale Minorităților – adică, teoretic, un fel de autoguvernare teritorială în zonele cu populație amestecată din punct de vedere etnic. Iată cum relata Ambasada RPP acest lucru:

Consiliile Minorităților vor avea un birou central la București și organizații pe teren. Ele vor fi compuse din cetățenii români de altă naționalitate. Deocamdată este vorba de trei consilii: maghiar, german și sârb. În componența lor vor intra și români, în funcție de compoziția etnică a regiunii. Intrând în componența Frontului, ele vor rezolva problemele speciale ale fiecărei minorități³⁰³.

Practic însă, chiar din momentul înființării lor, activitatea acestor Consilii ale Minorităților era îndreptată exclusiv în direcția transpunerii în limbile minorităților a cultului personalității lui Nicolae Ceaușescu.

În cadrul plenarei s-a realizat și reabilitarea Anei Pauker. S-a considerat că excluderea ei din partid și condamnarea au constituit o încălcare a principiului legalității³⁰⁴. Reabilitarea acestei activiste destul de nepopulare însemna că „încheierea socotelilor” cu epoca Dej încă nu luase sfârșit și că, mai devreme sau mai târziu, vor fi eliminați toți membrii echipei precedentului conducător. Merită să observăm în acest sens că, la un moment dat, Ceaușescu fusese unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai Anei Pauker, iar reabilitarea ei servea, prin urmare, și la igienizarea biografiei secretarului general.

Pe 5 decembrie 1968 Alexandru Bârlădeanu a părăsit funcția de președinte al Consiliului Național al Cercetării Științifice, iar pe 29 ianuarie 1969 și-a dat demisia și din funcția de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri³⁰⁵. Însuși Bârlădeanu își descrie plecarea în felul următor:

Eu n-am avut relații cordiale și de încredere cu Ceaușescu. Nu i-am vorbit nici măcar cu „tu”. Ceilalți îi erau mai familiari. Relații bune n-au fost nici înainte. Simțea din partea mea neîncredere, chiar adversitate. [...] Convingerea cu Ceaușescu a devenit, la un moment dat, insuportabilă. Am hotărât, atunci, să mă retrag, pentru că nu voiam să fiu părtaș le ceea ce făcea el. Cum fusesem bolnav de o boală de sânge și tratat de un doctor din Franța, i-am cerut acestuia un certificat de sănătate. Acolo se arată că trebuie să renunț la muncile stresante și tensionate. Aveam 55 de ani când am cerut pensionarea, prima dată [era, după cum spune Bârlădeanu, în 1966], dar Ceaușescu, socotind că încă nu-i momentul să se debaraseze de mine, nu a fost de acord. După mai multe ciocniri, s-a aprobat pensionarea și apoi a urmat acea serie de eliberări care se știe din presă. Mai întâi însă am fost eliberat din funcția de președinte al Consiliului Național Științific, apoi din cea de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. După aceea din prezidiul CPEx [Bârlădeanu utilizează în mod eronat acronimul – CPEx a fost creat mai târziu, abia în 1974, aici fiind vorba de fapt de Comitetul Executiv – n.tr.]. Apoi – din cea de membru al CC. [pe 12

august 1969, cu ocazia Congresului al X-lea al PCR³⁰⁶]. S-au ținut lanț aceste eliberări, publicate, pe rând, cu o plăcere sadică³⁰⁷.

Bârlădeanu n-a spus, probabil, tot adevărul, pentru că analiștii Ambasadei RPP relatau:

Bârlădeanu e bolnav, dar – se pare – nu într-atât încât să fie exclusă pentru el orice activitate, lucru dovedit de călătoriile pe care le-a efectuat în timpul bolii³⁰⁸.

Plecarea lui Bârlădeanu, considerat unul dintre autorii politiciii independenței economice a României față de blocul sovietic (în anii 1955-1966, adică în perioada când România se străduia să scape măcar în parte de sub controlul URSS, Bârlădeanu era reprezentantul Bucureștiului la CAER³⁰⁹), nu însemna câtuși de puțin că autoritățile ar fi avut de gând să renunțe la această politică, ci doar că acest activist nu mai era necesar. Bârlădeanu, unul dintre „baronii” lui Dej, putea constitui o potențială amenințare pentru Ceaușescu și în mod sigur putea manifesta o anumită independență în dezvoltarea concepțiilor politice și economice, ceea ce greu s-ar fi putut armoniza cu modelul de guvernare pe care și-l dorea secretarul general. Eliminarea lui Bârlădeanu a constituit un alt pas înainte pentru întărirea poziției oamenilor lui Ceaușescu și eliminarea ultimilor reprezentanți ai echipei lui Dej.

În prima jumătate a anului 1969 s-au desfășurat pregătirile pentru Congresul al X-lea al PCR și a 25-a aniversare a răsturnării dictaturii lui Antonescu. (În România comunistă și postcomunistă, aniversările succesive ale evenimentelor de la 23 august 1944 erau celebrate ca una dintre cele mai importante sărbători naționale.) În cursul pregătirilor pentru congres au fost luate și unele decizii politice esențiale de natură să întărească poziția lui Ceaușescu în partid și a partidului în societate. Pe 14 martie 1969 au apărut două instituții de stat al căror scop era coordonarea politicii în diferitele domenii: Consiliul Economic, subordonat Consiliului de Stat, și Consiliul Apărării, în fruntea căruia s-a instalat Ceaușescu³¹⁰. În plus, a fost schimbat modul de desemnare a delegaților la congresul PCR și de promovare în organele de conducere ale partidului. După cum citim în raportul Ambasadei RPP:

[...] cu ocazia conferințelor județene de partid extraordinare (39 + municipiul București), în afară de alegerile pentru delegații la Congres, s-au desfășurat și cele pentru candidații la organele de conducere ale partidului (360). A fost ceva *nou*, ceva ce apoi și-a găsit expresia în schimbările corespunzătoare ale statutului. La conferința organizației bucureștene a fost propusă candidatura lui Nicolae Ceaușescu pentru funcția de secretar general al partidului, sprijinită apoi de toate celelalte conferințe și de toate organizațiile obștești³¹¹.

Acest mod de a desemna delegații la congres a făcut ca responsabilitatea pentru acceptarea deciziilor venite de sus să apese pe umerii eșaloanelor inferioare, ai celor de la nivel local, care fuseseră deja în majoritate epurate, dabarasate de oamenii de încredere ai „baronilor” lui Dej și îi erau total devotate secretarului general. „Baronii” împotriva cărora, după cum se va vedea mai târziu, era îndreptată această acțiune au plătit pentru dezinteresul lor în momentul când activiștii care le erau devotați au fost scoși din joc.

Discutarea documentelor congresului s-a desfășurat în cadrul ședințelor de partid, al adunărilor generale ale populației organizate de consiliile locale ale FUS și al sesiunilor plenare ale conducerilor tuturor organizațiilor, ca, de exemplu: UTC, Liga Femeilor, consiliile minorităților naționale. La aceste întruniri erau adoptate rezoluții și se trimiteau scrisori adresate CC sau personal lui Ceaușescu în care se exprima adevărata față de documentele congresului. Aceste rezoluții erau apoi publicate în presă. În discuția la nivel național astfel desfășurată, evident că nu existau rezerve față de linia conducătoare și cu atât mai puțin în legătură cu persoana secretarului general; dimpotrivă, trebuia scos în evidență tot arsenalul realizărilor, mai ales cele obținute după Congresul al IX-lea³¹².

Campania de pregătire a Congresului al X-lea a desemnat cadrul în care s-au înscris acțiunile de același fel pentru fiecare dintre congresele următoare ale partidului. Pentru prima dată s-a profitat de apropierea zilei naționale pentru a crea o atmosferă sărbătorească, aceasta însoțind de-acum înainte majoritatea evenimentelor de acest gen, făcând imposibilă orice critică la adresa liniei partidului sau a persoanei lui Ceaușescu. Absența unor discuții adevărate despre documentele pregătitoare ale congresului nu era însă ceva nou, întrucât, în afara unor situații cu totul ieșite din comun, în România comunistă, la nivelurile mediu și inferior, nu se discuta pur și simplu pe marginea unor astfel de materiale, populația mulțumindu-se doar să ia cunoștință de ele. Îndoielile și

accentele critice, în măsura în care se manifestau la ședințele de partid, nu priveau în nici un caz linia generală a partidului, ci doar modul în care ea era pusă în practică, plus că acestea erau repede „clarificate” de instanțele superioare. Atmosfera sărbătorească era o inovație iscusit fructificată de conducere, dar nu cu scopul de a pune criticile în surdină (în acest scop era suficientă campania de „clarificare”), ci de a conferi dimensiuni mai generoase cultului personalității construit în jurul persoanei lui Ceaușescu cam de prin august 1968.

Înainte de Congresul al X-lea a apărut o anumită inovație în funcționarea sistemului comunist din România. În cursul campaniei de pregătire a congresului, Ceaușescu a vizitat șapte județe, unde a avut întâlniri cu populația, consfătuiri cu activul de partid, a rostit cuvântări etc. Spre deosebire de anii precedenți, în aceste deplasări secretarul general n-a fost însoțit de nimeni din conducerea superioară, în schimb au fost invitați ziariști străini, în principal occidentali³¹³. Într-un viitor apropiat, acest gen de deplasări ale lui Ceaușescu prin țară, numite „vizite de lucru”, urmau să devină o obsesie a conducătorului român, iar mai târziu unul din motivele fundamentale ale operelor de artă plastică dedicate „Geniului din Carpați”.

Congresul al X-lea al PCR s-a desfășurat între 6 și 12 august 1969³¹⁴. La lucrările lui au participat aproape 2.000 de delegați, aproape 1.500 de oaspeți, 70 de delegații ale partidelor comuniste și muncitorești, ale unor „mișcări de eliberare națională” sau ale unor partide socialiste³¹⁵. Aerul de sărbătoare ocazionat de a 25-a aniversare a eliberării României și campania de pregătire a congresului concentrată în jurul persoanei lui Ceaușescu au influențat și ele desfășurarea lucrărilor congresului. Nu aveau cum să fie exprimate nici cele mai nevinovate îndoieli. Elementele de critică apărute în cursul discuțiilor se refereau exclusiv la neajunsurile în realizarea liniei partidului, mai ales în domeniul planificării, al activității sistemului financiar de credite, al aprovizionării tehnico-materiale, al exploatării capacităților de producție și al forței de muncă sau la tendințele birocratice și la lipsa de operativitate. Critica era îndreptată în primul rând spre aparatul birocratic al ministerelor și al altor organe centrale, cu omiterea completă a instanțelor de partid, ceea ce este esențial. Au fost criticate și unele „neajunsuri în activitatea de propagandă”, precum și „insuficienta dezvoltare a științelor sociale”³¹⁶.

În această atmosferă, fără nici cea mai mică opoziție din partea cuiva,

Ceaușescu își întărea și mai mult autoritatea. La Congresul al X-lea s-au făcut schimbări radicale în componența întregului efectiv al CC. A crescut simțitor numărul de membri titulari ai Comitetului Central, dar și al membrilor supleanți. Noul CC număra 165 de membri (față de 121 înainte) și 120 de supleanți (față de 70); în Comisia Centrală de Revizie au fost aleși 45 de membri (anterior 22) – deci în total 330 de activiști. Înainte de Congresul al X-lea, Comitetul Central număra 210 persoane³¹⁷. Componența noului CC a fost îmbogățită în primul rând cu oameni care înainte nu erau nici membri titulari, nici supleanți. Așa încât, din 330 de persoane, 183, adică mai mult de jumătate, erau oameni noi (68 de activiști din vechea formulă n-au mai fost cooptați)³¹⁸. Cu ocazia Congresului al X-lea s-a reușit așadar să se finalizeze procesul de eliminare a oamenilor din vechea echipă – în august 1969, aproape toate funcțiile importante din partid au trecut deja în mâinile persoanelor apropiate lui Ceaușescu. Activiștii din vechea gardă nu mai aveau deja nimic de spus – partidul (cel puțin la nivelul CC) a devenit *de facto* un monolit.

Inclusiv la nivelul cel mai înalt al conducerii s-au operat schimbări. În primul rând a fost înlocuit Gheorghe Apostol. Eliminarea lui a fost operată la limita legalității de partid – deși fusese votat de conferința locală de la Galați, mai târziu el n-a mai fost luat în calcul la capitolul funcții de comisia specială care îl avea în frunte pe Ceaușescu³¹⁹. După cum observau analiștii de la Ambasada RPP:

[...] eliminarea [...] lui Apostol a fost o surpriză, cum se zice, chiar și pentru el. Pentru că fusese candidat la funcții de conducere [...], el a fost ales în Prezidiul Congresului și în Comisia de Redactare, a prezidat comisiile de probleme sociale și de nivel de trai³²⁰.

N-ar fi totuși exclus ca Nicolae Ceaușescu să-și fi „amintit” de articolul pe care Apostol îl scrisese în apărarea lui Drăghici și să fi considerat că ar fi un moment favorabil să-l elimine pe acest activist capabil să ia inițiativa unor acțiuni îndreptate împotriva secretarului general.

Pe 14 august 1969, la două zile după încheierea congresului, Apostol a fost revocat din funcția de președinte al Uniunii Generale a Sindicatelor din România (UGSR). Ambasada RPP relatează că i se imputau: „o activitate necorespunzătoare și serioase încălcări ale principiilor etice și ale moralei comuniste”³²¹, ceea ce era probabil rezultatul intrigii puse la cale de Ceaușescu

împotriva lui. Dar n-a fost eliminat complet din toate funcțiile – pe 16 august, la două zile după ce și-a pierdut funcția deținută la syndicate, a fost numit director la Direcția Generală a Rezervelor de Stat (DGRS), unde a lucrat până în 1975³²². Deși eliminat din conducere, într-o scurtă perioadă Apostol a avut două accidente grave de mașină. Potrivit multor cercetători (și după cum afirma chiar Apostol), era vorba de atentate la viața lui, deși niciodată n-au fost găsite dovezi clare care să confirme această teză³²³.

La Congresul al X-lea s-a redus și mai mult din importanța poziției lui Chivu Stoica. El a fost trecut din funcția de membru al CE și al prezidiului CC în aceea de președinte al Comisiei Centrale de Revizie³²⁴. Din funcția de președinte al Colegiului Central de Partid și de membru al CE, tot cu ocazia congresului, a fost îndepărtat și Dumitru Coliu, veteran al mișcării comuniste din România³²⁵.

Pe posturile celor eliminați au fost avansați câțiva activiști foarte apropiați lui Ceaușescu. Gheorghe Pană, absolvent al școlii de partid a PCUS din Moscova, mulți ani secretar al organizației de partid din Capitală, iar în 1969 prim-secretar al Comitetului Județean de Partid Brașov, a fost avansat pe funcția de membru al CC și al CE³²⁶. Ion Iliescu, și el absolvent al unei instituții de învățământ din Moscova (politehnica), în 1969 prim-secretar al UTC și ministru al Tineretului, a devenit și el membru al CC și al CE³²⁷. Ion Stănescu, președinte al Consiliului Securității Statului, a fost de asemenea avansat ca membru supleant al CE³²⁸.

Pe lângă acești trei activiști mai tineri, în conducere au fost primiți și doi activiști mai în vârstă, care o vreme nu îndepliniseră nici un fel de funcții mai importante. A revenit astfel în prima linie Miron Constantinescu, eliminat în 1957, printre altele cu sprijinul lui Ceaușescu. După Congresul al IX-lea Constantinescu fusese numit adjunct al ministrului Învățământului. La Congresul al X-lea a fost avansat ministru al Învățământului și i-au fost redat drepturile de membru al CC³²⁹. Deși nu uitase atitudinea lui Ceaușescu din 1957, Constantinescu i-a fost recunoscător până la moarte prim-secretarului pentru că i-a redat demnitatea, cu atât mai mult cu cât, la scurt timp după aceea, el obținea alte câteva funcții, în martie 1970 devenind membru supleant în CE, în cursul aceluiași an rector al Academiei „Ștefan Gheorghiu”, în octombrie 1972 președinte al Consiliului Economic, iar în noiembrie același an membru al Secretariatului CC și membru în Consiliul de Stat. În 1974, Miron

Constantinescu a fost primit în Academia Română de Științe³³⁰.

După aceea – cum își amintește Alexandru Bârlădeanu –, în orice împrejurare se afla, când pomenea numele lui Ceaușescu, Miron [Constantinescu] se ridica, în semn de venerație, în picioare..., deși sunt convins că îl detesta.³³¹

Al doilea activist reabilitat politic cu ocazia celui de-al X-lea Congres a fost Dumitru Petrescu, un veteran al partidului care în timpul războiului fusese membru al Diviziei „Tudor Vladimirescu”. Căzuse în dizgrație în 1955, când și-a pierdut funcția de membru al CC. În 1965 a fost reprimat ca membru supleant, iar la Congresul al X-lea a primit drepturile de membru plin în CC. A devenit și membru al CE și al Prezidiului CC. Încă înainte de congres i se încredinșase funcția de vicepreședinte al Consiliului de Stat și al FUS. Dar Dumitru Petrescu nu s-a bucurat prea mult de revenirea în funcțiile de conducere, deoarece a murit la o lună după congres, pe 13 septembrie 1969³³².

În afară de schimbările de personal, cu ocazia Congresului al X-lea au fost introduse și foarte importante inovații în linia ideologică a partidului. În primul rând, lucru care fusese vizibil deja în campania de pregătire a congresului, s-a revenit la cultul personalității, la care se renunțase pentru câțiva ani imediat după moartea lui Dej. Dar acesta nu era decât începutul cultului lui Ceaușescu și de aceea exista speranța că el nu va lua o amploare mai mare decât la precedentul conducător. La Congresul al X-lea a fost modificată poziția lui Ceaușescu față de partid. La propunerea lui Ion Gheorghe Maurer, congresul l-a ales pe Ceaușescu în funcția de secretar general al întregului PCR, nu numai de prim-secretar sau secretar general al CC, cum fusese până atunci³³³. Era o inovație esențială – noua titulatură subliniind poziția de excepție pe care o ocupa Ceaușescu, deoarece toți ceilalți secretari erau doar secretari ai CC, așa încât conducătorul român nu mai era de acum doar *primus inter pares*, ci devenise o entitate situată deasupra aparatului de partid.

În aceeași direcție mergeau și noile directive ale liniei ideologice a partidului. Curentul principal în congres l-a constituit concepția superiorității absolute a interesului național ca suprem interes de stat și principală direcție de acțiune. Exhaustiv, mai ales în referatul prezentat de Ceaușescu, erau tratate: rolul națiunii socialiste, problema unității poporului român cu naționalitățile conlocuitoare, rolul statului, adică întărirea rolului organizatoric al statului în

procesul de perfecționare permanentă a activității generale a statului, consolidarea organelor centrale și locale ale statului, întărirea legăturii cu masele și dezvoltarea democrației socialiste. În luarea lui de cuvânt, Ceaușescu a atras atenția asupra caracterului popular al luptei care trebuie dusă la scară națională în apărarea „libertății, suveranității și integrității patriei”. În sfera activității ideologico-educative, sarcinile cele mai importante au fost considerate răspândirea patriotismului socialist al românilor, adică a dragostei față de patrie și partid, formarea unor atitudini active în legătură cu „concepțiile idealiste și retrograde”, respectiv cu „influențele unor ideologii străine”³³⁴.

Plasarea concepției naționale în centrul liniei ideologice nu era o întoarcere bruscă în direcția naționalismului, ci o continuare a precedentelor opțiuni ideologice, pe care Partidul Comunist Român le făcuse încă din 1958. Dar în acest moment, când țara trăia situația amenințării cu intervenția sovietică după modelul Cehoslovaciei (o astfel de amenințare simțea cu siguranță însuși Ceaușescu, dar ea era răspândită și în masa membrilor de partid, ca și în societate în general), recursul la naționalism îi oferea secretarului general o legitimare ideologică perfectă pentru exercitarea puterii. În acel moment, Ceaușescu deja simboliza (în optica ideologiei) încoronarea năzuințelor întregului popor, așadar recunoașterea „superiorității absolute a intereselor naționale ca rațiune de stat supremă și ca principală direcție de acțiune”³³⁵. Ceea ce însemna că în nici un caz voința secretarului general nu putea fi contestată și nici poziția lui nu putea fi amenințată, pentru că acest lucru ar fi echivalat cu un atentat la țelurile și interesele vitale ale poporului.

Congresul al X-lea al PCR a constituit încheierea unei anumite etape în regimul lui Ceaușescu. Înnoirea componenței partidului și caracterul schimbărilor în conducere reprezentau încheierea procesului, eșalonat pe mai mulți ani, de eliminare treptată a „baronilor” lui Dej. Din grupul respectiv rămăsese doar Bodnăraș, care deja nu mai desfășura nici un fel de activitate, oficial din cauza problemelor de sănătate pe care le avea (și totul indică faptul că versiunea oficială era perfect adevărată). Încheierea acestor schimbări, precum și modificările de statut care-l făceau pe Ceaușescu secretar general al întregului partid, nu numai al CC, la care se adaugă necesitatea alegerii conducătorului prin votul Congresului convocat din cinci în cinci ani, și nu de plenul CC, toate acestea îi ofereau o poziție independentă față de CC și însemnau de fapt preluarea întregii puteri, atât în partid, cât și în stat.

După Congresul al X-lea, din conducere au fost eliminați activiștii care i s-ar fi putut opune lui Ceaușescu. Au dispărut, de asemenea – poate cu excepția lui Bodnăraș și Maurer –, cei care ar fi putut formula îndoieli în legătură cu deciziile secretarului general. Procesul de întărire a autorității lui Ceaușescu trebuia deci încheiat definitiv. Dar nu s-a întâmplat așa – până în 1989, el și-a consolidat neîncetat puterea, și-a asigurat poziția și a promovat cultul propriei persoane.

De ce a evoluat așa sistemul puterii lui Ceaușescu? Mulți cercetători, precum și destui martori ai vremii indică drept cauză principală personalitatea secretarului general. Încă de pe vremea comunismului au apărut astfel de explicații – cea mai cunoscută dintre ele fiind cartea lui Ion Mihai Pacepa *Orizonturi roșii*. Pacepa l-a prezentat pe Ceaușescu drept un tiran complexat care provenea dintr-un sat înapoiat și care până la sfârșitul vieții sale nu și-a ridicat orizontul intelectual mai sus decât cel reprezentat de satul lui natal, Scornicești. Potrivit fostului ofițer de informații, consolidându-și la nesfârșit poziția, conducătorul român își satisfăcea de fapt complexul de inferioritate și, din cauză că, în subconștient, se temea de „lumea bună”, el suspecta neîncetat diverse comploturi atât în preajma lui, cât și în relațiile internaționale. Țesea intrigă la nivelul cel mai înalt al conducerii, în așa fel încât nici unul dintre colaboratorii lui să nu ajungă într-o poziție din care să poată deveni o amenințare pentru el. Pacepa a arătat, de asemenea, că asupra lui Ceaușescu o influență rea, fatală exercita soția lui, Elena, care era și mai complexată decât el, și mai răzbunătoare. Trebuie totuși să remarcăm că publicarea cărții lui Pacepa avea un țel politic bine definit: compromiterea lui Ceaușescu, în așa fel încât răspunderea pentru situația catastrofală a țării să nu cadă chiar pe tot aparatul de partid și de stat.

După 1989, istoricii și politologii au fost și ei înclinați să adopte această opinie, deși s-au identificat și alte cauze. Prima biografie a lui Ceaușescu, editată în 1994 de Ion Petcu, o încercare de analiză critică a vieții conducătorului român (înainte nu erau cunoscute decât biografiile oficiale), poartă subtitlul *Un fanatic al puterii*³³⁶. În introducerea acestei lucrări citim:

Personalizarea unui sistem social-politic și economic prăbușit prin revoluție în România în decembrie 1989, împrumutarea tuturor trelor acestuia personalității lui Nicolae Ceaușescu se vădesc a fi o operație tot atât de interesată ca și biografiile romanțate și edulcorate din „epoca de aur” [adică din timpul guvernării lui Nicolae

Cu toate acestea, autorul nu bagatelizează influența personalității dictatorului asupra evenimentelor, recurgând chiar la o analiză psihiatrică a acesteia³³⁸.

Și Pavel Câmpeanu recurge la o analiză psihologică precisă aplicată figurii lui Ceașescu. El îl cunoștea personal pe dictatorul român încă din perioada interbelică. Câmpeanu afirmă, printre altele: „din partea acestuia [a lui Ceașescu] mă așteptam să facă cel puțin răul pe care l-a făcut”³³⁹. Biografiile științifice și popular-științifice ale lui Ceașescu conțin de asemenea lungi pasaje consacrate trăsăturilor de personalitate ale conducătorului român. Acest motiv apare frecvent și în amintirile demnitarilor comuniști, ale ofițerilor superiori din cadrul serviciilor speciale, precum și ale personalului de la „curtea” conducătorului român. Caracterul lui Nicolae Ceașescu și cel al soției sale, Elena, ca explicație a evoluției comunismului în România au constituit subiectul nenumăratelor articole de presă ori al unor lucrări cu caracter științific sau popular-științific. Inclusiv în imaginarul social legat de tema comunismului, Ceașescu apare ca principalul responsabil pentru caracterul criminal pe care acest regim l-a căpătat în România.

Fără îndoială că personalitatea paranoică și plină de complexe a lui Ceașescu și-a pus puternic amprenta pe evoluția sistemului comunist din România, dar a explica totul doar pe baza ei pare o greșeală. Ceașescu nu putea duce cultul personalității la asemenea proporții fără sprijinul majorității membrilor aparatului de partid. În a doua jumătate a anilor '60, sistemul comunist din România și-a pierdut în mare măsură caracterul criminal de până atunci, iar refuzul de a contribui la menținerea lui nu mai atrăgea (așa cum se întâmpla pe vremea lui Stalin în URSS) în mod automat perspectiva morții sau a pușcăriei, ci doar imposibilitatea de a mai face carieră, respectiv pierderea privilegiilor. Falsă este și afirmația că refuzul respectiv atrăgea intensificarea supravegherii persoanei în cauză de către serviciile de Securitate. Pe baza documentelor păstrate la CNSAS, este ușor de verificat că un Corneliu Vadim Tudor, pe drept cuvânt numit „poetul de curte al lui Ceașescu”, n-a fost mai puțin supravegheat decât Andrei Pleșu, care se străduise să păstreze o anumită independență. De asemenea, documentele referitoare la Paul Goma arată în mod clar că Securitatea era interesată de acest scriitor indiferent de atitudinea

lui actuală față de PCR și conducerea acestuia³⁴⁰.

Așadar, am putea risca să facem afirmația că atât ceilalți membri ai conducerii, cât și aparatul de partid de la nivel mediu erau interesați, cel puțin până la un moment dat, ca sistemul să evolueze tocmai în această direcție. Cultul personalității impus de instanțele superioare, precum și lipsa oricărei discuții în interiorul partidului au permis aparatului de partid copierea modelului central și la nivel local – ceea ce însemna întărirea permanentă a propriei poziții, nepotism dus până la extrem și lipsă de responsabilitate. Acest sistem a dus la prăbușirea economică și socială, dar pentru o lungă perioadă le-a permis atât lui Ceaușescu, cât și copiilor sale de nivel inferior să ducă o viață îndestulată, fără nici cea mai mică răspundere pentru starea țării în ansamblul ei și a fiecărei regiuni în parte.

Centrarea propagandei pe naționalism a contribuit la o și mai mare consolidare a sistemului, reducând șansele unei schimbări. Oricare eventual adversar al lui Ceaușescu putea fi prezentat în aceste condiții ca trădător al poporului și agent al Moscovei sau al Budapestei. Partidul Comunist se înscria într-o foarte puternică tradiție a naționalismului românesc, care a fost și mai mult subliniată în cultul lui Ceaușescu, pe care propaganda îl prezenta ca urmaș al lui Burebista, Ștefan cel Mare și al altor conducători geto-daci sau romani.

Nici atitudinea Kremlinului n-a fost lipsită de importanță. Până la perestroika, Uniunea Sovietică nu i-a sprijinit pe pușinii adversari ai lui Ceaușescu din interiorul partidului și nici nu a ascuns acest lucru. Evoluția comunismului românesc nu constituia o amenințare pentru interesele sovietice – în faza inițială, aceea a „succeselor” sale, *casus* Ceaușescu demonstra „democrația internă” a blocului sovietic, iar în faza a doua, catastrofală pentru economia și societatea românească, el era exemplul negativ care demonstra că ruperea legăturilor cu Uniunea Sovietică nu este rentabilă pentru conducătorii est-europeni.

În 1969, puțini ar fi fost în stare să prevadă că sistemul va evolua tocmai în această direcție și că întărirea puterii și a poziției lui Ceaușescu nu se va mai opri niciodată. Schimbările operate la Congresul al X-lea la vremea respectivă încă nu erau percepute în societate, iar unele măsuri, cum ar fi întinerirea radicală a cadrelor (alături de eliminarea cu această ocazie a activiștilor al căror nume era asociat cu perioada de maximă dependență față de Uniunea Sovietică), puteau naște speranța continuării procesului de liberalizare. Cultul

personalități, de asemenea, nu era o noutate pentru români, el nelipsind decât trei ani din viața politică românească (1965-1968).

Ceașescu putea deci să-și întărească în continuare poziția fără nici un fel de temeri, profitând în acest scop de schemele deja existente, elaborate în perioada când îi elimina rând pe rând pe adversarii concepțiilor sale de la nivelul superior al conducerii și, odată cu ei, și clientela acestora de la nivelurile inferioare ale puterii.

Situația politico-economică în anii 1970-1971

În 1969, situația economică a României a început să se înrăutățească destul de rapid. Indirect, această problemă a constituit tema Plenarei CC al PCR din 10-13 decembrie, același an³⁴¹. În cursul plenarei au fost operate schimbări importante în principiile administrării economiei naționale. Cea mai importantă decizie a fost înființarea pe lângă CC a așa-numitelor Comisii pentru Probleme, iar la nivelurile inferioare a comisiilor județene, municipale și orașenești de partid³⁴². Potrivit propagandei de partid, comisiile:

[Urmau] să asigure participarea activă, efectivă și organizată a membrilor organelor de resort în elaborarea deciziei, în efectuarea analizelor și studiilor, respectiv în domeniul conducerii și controlului și aveau ca scop ridicarea nivelului muncii de partid, realizarea consecventă a principiului muncii și conducerii colective, întărirea democrației de partid și creșterea răspunderii personale a membrilor organelor de resort în realizarea hotărârilor și a deciziilor partidului și guvernului³⁴³.

În practică, înființarea acestor comisii reprezenta preluarea controlului direct de către partid asupra principalelor inițiative din sfera economică și din propagandă și o mai mare coordonare a acestor activități în scopul eficientizării procesului de aplicare a directivelor conducerii superioare de partid. Esențial mai era și un al doilea țel al introducerii acestor schimbări: transmiterea mai eficientă a informației dinspre teritoriu spre centru. În acest sens, Ambasada RPP relatea:

Pe baza unui plan trimestrial aprobat de Secretariatul CC, comitetele județene urmează să informeze conducerea de partid despre realizarea sarcinilor planului de

stat în domeniul industriei, agriculturii, construcțiilor etc., despre evoluția vieții de partid și a activității politice, ideologice și sociale. [...] Se subliniază necesitatea combaterii oricăror tendințe de falsificare a faptelor și de ascundere a greșelilor și a lipsurilor³⁴⁴.

Conducerea recunoștea, cu alte cuvinte, că nu este pe deplin informată în legătură cu situația de pe teren. Se pare totuși că spre sfârșitul anilor '60 această problemă nu se profila încă atât de clar cum urma să fie cazul mai târziu. Adevărata criză în comunicarea în ambele sensuri dintre autoritățile centrale și teritoriu s-a declanșat abia spre sfârșitul anilor '80, când sistemul rămăsese absolut neputincios. În plus, o informare mai exactă despre situația de pe teren ar fi putut fi utilă conducerii de partid în scopul promovării unei politici mai bune pentru societate. Impunând întocmirea unor rapoarte detaliate, conducerea introducea încă un instrument de control asupra aparatului de partid și de stat din teritoriu. La asemenea concluzii au ajuns analiștii Ambasadei RPP, sugerând că aceste schimbări aveau și scopul „de a întări contactul direct dintre conducere și teritoriu (spre o mai bună orientare în ceea ce privește situația și deplinul control asupra executării hotărârilor)”³⁴⁵.

La plenară a fost luată și o decizie de personal destul de importantă: problemele de organizare și cadre, de care mai înainte se ocupa Virgil Trofin, au trecut în competența lui Gheorghe Pană, lui Trofin revenindu-i rolul de coordonator al problemelor din agricultură. Iată ce relatează în acest sens Ambasada RPP:

[...] această mișcare de personal se explică prin dificultatea deosebită a sarcinilor din domeniul agriculturii și imposibilitatea pentru Trofin de a conduce în același timp problemele organizatorice și de cadre și pe cele din agricultură. În corpul diplomatic circulă însă zvonuri neconfirmate că între Ceaușescu și Trofin ar fi apărut în ultima vreme anumite diferențe de opinii, ceea ce ar fi dus la această schimbare³⁴⁶.

Câțiva ani Trofin a rămas departe de cele mai importante decizii, deși ocupa în continuare o poziție foarte înaltă.

Deciziile luate cu ocazia Plenarei CC din decembrie 1969 marcau o înăsprire a controlului partidului asupra problemelor de stat. O dată în plus, la problemele ivite într-un anumit domeniu se reacționa tocmai în acest fel. Primul exemplu de asemenea reacție a fost Legea antiavort, care pentru o

vreme a făcut să urce indicatorii demografici, dar n-a eliminat cauzele situației semnalate. După cum se va dovedi în anii următori, modul în care autoritățile au reacționat în cazul scăderii demografice sau la primele probleme de natură economică s-a repetat mai târziu de nenumărate ori, aproape în fiecare domeniu de activitate.

În 1970, situația economică a continuat să se înrăutățească – e adevărat, în primul rând din cauza marilor inundații care au afectat țara în cursul primăverii. Producția agricolă a scăzut cu circa 5% față de anul precedent, planul producției agricole a fost realizat în proporție de 80%, din care la cereale 70%, la legume 56%, iar la cartofi doar 47%. În același an, România a devenit importator de cereale, în principal din Statele Unite³⁴⁷. Pentru compensarea pierderilor din producția agricolă, s-a preconizat depășirea planului la producția industrială, dar nici aici planul n-a putut fi realizat în întregime. Au apărut deficite și în obținerea produselor alimentare și industriale de bază. Creșterea PIB a atins 7%, dar se planificase o creștere de 12%, plus că în comerțul exterior, unde se preconiza de asemenea un bilanț pozitiv, anul s-a încheiat tot pe deficit. Ineficiente din punctul de vedere al populației au fost și alocările de fonduri – planul de investiții a fost depășit cu mult, în timp ce salariile reale au crescut oficial cu 8%, dar neoficial se recunoștea că acestea ar fi putut chiar să scadă, mai ales în agricultură³⁴⁸. Pentru a atenua efectele negative ale inundațiilor, România a solicitat ajutor internațional, dar mijloacele obținute pe această cale au fost direcționate spre dezvoltarea industriei, sinistrării neprimind, potrivit analiștilor Ambasadei RPP, „absolut nimic”³⁴⁹.

Anul 1970 a fost ultimul din cincinalul elaborat în 1965. În această perioadă s-a reușit un ritm mediu anual de creștere a PIB de 7,7%, iar al creșterii producției industriale de 11,8%, însă potrivit aprecierii analiștilor de la Ambasada RPP aceste cifre au fost umflate mai ales în domeniul producției agricole, care, potrivit acestora, a fost mai mică în 1970 decât în 1966³⁵⁰. Putem presupune că autoritățile române erau conștiente de adevăratele rezultate economice, de vreme ce acestea erau cunoscute de Ambasada RPP. Înrăutățirea situației economice s-a reflectat și în starea de spirit a populației. Iată cum comenta acest aspect Ambasada RPP:

Față de dificultățile tot mai mari și mai ales față de dezechilibrul pieței și de dureroasele dificultăți în aprovizionare, în societate se manifestă o scădere a stării de

spirit euforice care până de curând era destul de puternică și se baza pe politica externă activă promovată de România și pe credința în propriile posibilități³⁵¹.

Creșterea controlului asupra economiei n-a adus așadar efectele scontate, cel puțin la nivelul anului respectiv. Dar procesul a fost continuat. Specialiștii Ambasadei RPP explică acest lucru în felul următor:

În ultimul timp au avut loc câteva luări de poziție semnificative din punct de vedere politic pe care se pare că trebuie să le vedem într-un context mai larg, de conștientizare a faptului că imaginea idilică de până acum a unei societăți socialiste românești, total angajată în opera de construire a socialismului, manifestând un sprijin absolut pentru politica internă și externă a PCR, unde nu e loc pentru fenomene antisocialiste – această imagine nu e pe deplin adecvată situației reale³⁵².

Putem conchide astfel că autoritățile române erau înclinate să identifice drept primă cauză a situației economice precare a țării încercarea de sabotare pe teren a deciziilor centrale. Mai mult ca sigur că tocmai o astfel de interpretare a problemelor existente a provocat înăsprirea controalelor în perioada următoare.

În prima jumătate a anului 1970, cel mai mare accent s-a pus pe problemele ideologice. Astfel, în luna martie a anului respectiv a avut loc ședința comisiei pe probleme de educație, știință, cultură și presă de pe lângă CC, ședință centrată pe rolul televiziunii. La această întâlnire, Dumitru Popescu „Dumnezeu” s-a exprimat în felul următor:

În țara noastră se duce încă o luptă înverșunată împotriva a tot ce e vechi. Noua filosofie socială – materialismul dialectic și istoric – atacă cu toate forțele și fără milă bastioanele măcinat de vreme, care se mai înalță pe ici, pe colo, ale modului învechit de a gândi, precum și ofensivele vechiului, care nu ne ocolesc și care pornesc de pe alte coordonate geografice. [...] E adevărat că acum nu mai există clase antagoniste, nu mai există conflicte pentru drepturi sociale, dar lupta nu s-a terminat³⁵³.

Pe un ton asemănător s-a exprimat și Ceaușescu în aprilie, la întâlnirea cu Uniunea Scriitorilor. Era prezent acolo și Popescu „Dumnezeu”, care a fost foarte aspru atacat de Adrian Păunescu. Ceaușescu a dispus să se ia o pauză în timpul lucrărilor, iar la reluarea ședinței l-a numit pe Păunescu „diversionist”. Pentru atitudinea lui, Păunescu a fost demis din funcția de redactor-șef adjunct

al ziarului *România liberă*, măsură acceptată prin votul majorității membrilor US354.

În aceeași perioadă, Ceaușescu s-a întâlnit cu conducerea serviciilor de Securitate, ale Miliției, procuraturii și organelor de administrare a justiției. În cuvântul rostit cu această ocazie, el afirma printre altele:

[...] este necesar ca organele de Securitate să dea dovadă de mai mult spirit militant în combaterea oricăror manifestări care încalcă interesele orânduirii socialiste. Nu trebuie să pierdem din vedere că se mai găsesc pe ici, pe colo elemente declasate, capabile de sabotaj sau spionaj, capabile să se pună în slujba dușmanului, a cercurilor imperialiste, capabile să-și trădeze poporul355.

În mai 1970, în România s-au produs inundații deosebit de grave, care au provocat imense pierderi materiale, mai ales în mediul rural, ducând la alterarea gravă a echilibrului pe piața produselor alimentare și la deficite în acest domeniu. Din punctul de vedere al evoluției sistemului puterii, inundațiile au determinat și alte schimbări, mai importante. Ceaușescu s-a deplasat personal în regiunile afectate de inundații. Felul în care a fost primit la întâlnirile cu populația și cu aparatul de partid de la nivel local a fost mai târziu reprodus într-o serie interminabilă de „vizite de lucru” pe care conducătorul român a început să le efectueze în diferite locuri din țară. Pentru Ceaușescu, această practică, începută încă înainte de Congresul al X-lea al PCR, după inundațiile din 1970 a devenit unul dintre elementele de exercitare a puterii. Aceste vizite, an de an tot mai frecvente, s-au transformat în evenimente de anvergură pentru aparatul local de partid.

În ciuda faptului că măsurile administrative și practica exercitării puterii mergeau în direcția întăririi continue a rolului organelor centrale și a vârfului conducerii, propaganda de partid sublinia necesitatea reducerii centralismului și acordarea unor competențe mai largi instanțelor inferioare ale partidului, ale statului și nu mai puțin ale sindicatelor. Acestor probleme le-a fost consacrată Plenara CC din 10-11 februarie 1971356. Înaintea plenarei s-a organizat o masivă campanie de propagandă, în decurs de o lună și jumătate având loc 45 de întâlniri ale unor membri din conducere cu activul de partid din întreprinderi, ceea ce reprezintă un număr enorm, chiar și pentru vremea respectivă357.

După părerea analiștilor de la Ambasada RPP:

Noua concepție despre rolul și locul sindicatelor [adoptată la plenara din februarie] are în vedere lărgirea democrației muncitorești (schimbări în componența și în structura autorităților în direcția lărgirii participării muncitorilor, a reducerii aparatului bugetar și transferarea acestuia, în schemă, pe funcții secundare), întărirea rolului și lărgirea autonomiei sindicatelor în întreprinderi, participarea mai activă a acestora în cadrul comitetelor de conducere și în consiliile administrative ale întreprinderilor, precum și pregătirea și desfășurarea adunărilor generale pe întreprinderi³⁵⁸.

În practică însă, aceste schimbări aveau ca scop sporirea controlului conducerii de partid asupra întreprinderilor de stat. Principala cauză a întăririi poziției sindicatelor era, așa cum se sublinia cu un alt prilej, „necesitatea de a combate orice tendințe de falsificare a faptelor și de ascundere a greșelilor și a lipsurilor”³⁵⁹. Creșterea rolului muncitorilor în întreprinderi urma să ușureze contactul angajaților cu aparatul de partid, scopul fiind ca acesta din urmă să fie informat despre încercările conducerii întreprinderii de „falsificare a faptelor”. În practică, schimbările în funcționarea sindicatelor au dus în primul rând la creșterea numerică a nomenclurii din întreprinderi și a gradului de subordonare a acestora față de organele centrale.

Reformele introduse până pe la jumătatea anului 1971, cu toate că înăspreau controlul exercitat de partid asupra vieții sociale, economice și culturale, nu depășeau totuși soluțiile standard practicate în celelalte țări din blocul sovietic în Europa. Dar în vara anului 1971 a început o campanie care a devenit semnalul explicit că România dorește să meargă pe un alt drum decât celelalte țări comuniste. Această campanie, mai ales din cauza presupuselor surse de inspirație asiatice, a fost denumită „mica revoluție culturală” și marca o vizibilă înăsprire a cursului – la început în cultură, apoi și în celelalte domenii.

Apropierea României de China la începutul anilor '70

Situația internațională creată după invazia sovietică în Cehoslovacia a determinat conducerea României să-și intensifice activitatea pe tărâm diplomatic. După succesul legat de vizita lui Richard Nixon la București, în august 1969, autoritățile române au decis să dezvolte în continuare colaborarea

cu Statele Unite. Românii au hotărât astfel să profite de ocazia pe care le-o ofereau încercările americanilor de a stabili un dialog cu China. Între timp și alte țări din blocul sovietic încercau să câștige prestigiu, propunând medierea între Washington și Beijing. În septembrie 1969 au avut loc convorbiri între ambasadele la Varșovia ale celor două țări³⁶⁰. România putea așadar să-și piardă poziția „de excepție”, lucru de care autoritățile de la București își dădeau seama foarte bine. În această situație, ele au decis să strângă legăturile cu China, tocmai ca să fie un partener mai atractiv pentru SUA.

Apropierea de China nu era însă doar conjuncturală, determinată de încercarea românilor de a intra în grațiile americanilor. Analistii Ambasadei RPP considerau că:

Partea cea mai interesată și care a inițiat dezvoltarea acestor relații [chino-române] era de fapt China, care aprecia la justa ei valoare importanța elementelor antisovietice din poziția românilor și care a și hotărât să se folosească de ele în politica ei împotriva URSS³⁶¹.

Chinezii căutau un partener în blocul sovietic și astfel dorința lor s-a întâlnit cu aceea a românilor. Trebuie să observăm însă ceea ce pe bună dreptate subliniază unii cercetători³⁶², că R.P. Chineză nu avea încredere deplină în nici una dintre țările care se aflau sub puternica influență sovietică, iar România, în ciuda atitudinii ferme pe care o adoptase pe arena internațională și a câtorva măsuri în politica internă, rămânea în continuare, spre exemplu, membră a Tratatului de la Varșovia, lucru care nu putea să nu se repercuteze negativ asupra credibilității ei față de chinezi. Singurul stat european cu care China întreținea relații cu adevărat apropiate era Albania – în politica Beijingului, Bucureștiul n-a ajuns niciodată (și poate acesta a și fost norocul pentru populația României) la un statut atât de ridicat ca Tirana.

Influența Chinei asupra politicii interne a României a fost minimă (deși unii cercetători afirmă că Emil Bodnăraș, unul dintre membrii conducerii superioare de partid, era „un agent influent al serviciilor secrete chineze”³⁶³), dar pe arena internațională s-a ajuns frecvent la o colaborare fructuoasă a celor două țări. Iată ce relatează Ambasada RPP din Beijing:

În planurile Chinei, România joacă un rol f.[oarte] important. Având în vedere așezarea ei geografică, apartenența la grupul țărilor socialiste și relațiile dezvoltate

cu alte țări, inclusiv cu cele capitaliste, chinezii acționează intens în direcția întăririi în această țară a tendințelor antisovietice și antiseparatiste [e vorba de separatismul practicat de lagărul sovietic] și a atragerii ei spre propria direcție politică³⁶⁴.

Începând din 1968, schimburile comerciale dintre cele două țări s-au dezvoltat foarte dinamic. În 1968 acestea au ajuns, potrivit cifrelor cuprinse în contractele comerciale, la un nivel de 39 de milioane de ruble, în 1969 – la 47,5 de milioane de ruble, iar în 1970 – la 55 de milioane de ruble³⁶⁵. Numai că, în realitate, contractele erau sistematic depășite cu 50 până la 100%, ceea ce face ca în 1970 nivelul efectiv al schimburilor comerciale să ajungă la pragul de 100 de milioane de ruble³⁶⁶. Potrivit relatării analiștilor de la Ambasada RPP din Beijing:

[...] un element important în strategia de captare a interesului României îl constituie ajutorul chinez nerambursabil și creditele rambursabile. În legătură cu inundațiile din primăvara acestui an [1970] de pe teritoriul României, profitând de momentul favorabil, China a acordat un ajutor nerambursabil în valoare de 53 de milioane de iuani livrat sub formă de produse de larg consum și mașini-unelte³⁶⁷.

După cum relatează Ambasada RPP din Beijing, colaborarea nu se desfășura numai pe plan economic:

[...] între cele două țări există și o colaborare pe plan militar. Printre altele, sub pretextul unor schimburi turistice și recreative (există o înțelegere formală între Ministerele Apărării din cele două țări în această privință), se practică un transfer de informații și de experiență între cele două armate. După părerea reprezentanților CD din țările socialiste, chinezii sunt interesați să obțină din partea românilor informații în legătură cu situația Tratatului de la Varșovia³⁶⁸.

Probabil tot datorită unei astfel de politici față de China românii au reușit să obțină invitația ca Nicolae Ceaușescu să se întâlnească cu președintele SUA, Richard Nixon. Pe 25 iunie 1970, ministrul român al Afacerilor Externe, Corneliu Mănescu, s-a întâlnit cu Nixon și i-a propus ca, în cursul vizitei în SUA cu prilejul aniversării a douăzeci și cinci de ani de la crearea ONU, Ceaușescu să viziteze și Casa Albă. Nixon a fost de acord³⁶⁹. Conducătorul român s-a deplasat în Statele Unite pe 13 octombrie 1970, iar pe 29 octombrie a avut două întâlniri cu Richard Nixon. La prima dintre ele președintele american

i-a prezentat lui Ceaușescu poziția lui în problema Taiwanului, pentru ca acesta, la rândul lui, să le-o transmită chinezilor. Medierea românească a avut ceva rezultate, întrucât, pe 11 ianuarie [1971], de la București a fost trimisă la Washington invitația ca un trimis special al Statelor Unite să viziteze Beijingul³⁷⁰. La a doua întâlnire au fost de față și reprezentanți americani ai cercurilor de afaceri, interesați de dezvoltarea contactelor economice cu România. Cu această ocazie, Ceaușescu și-a exprimat speranța că României îi va fi acordată clauza națiunii celei mai favorizate în comerțul cu SUA. În ziua următoare, conducătorul român s-a întâlnit cu reprezentanții administrației americane și a discutat cu ei pe tema acordării unor credite pentru București³⁷¹. Întâlnirile n-au avut efecte imediate, dar au întărit simțitor poziția României în cercurile politice de la Washington. În toastul rostit cu prilejul primirii lui Ceaușescu, Nixon a afirmat că România este una dintre puținele țări de pe glob care au „relații bune și cu SUA, și cu URSS, și cu China”³⁷², ceea ce constituia un semnal evident că poziția Bucureștiului pe arena internațională depinde atât de poziția pe care o ocupă în CAER și Tratatul de la Varșovia, cât și de relațiile cu China, care sunt o excepție în cadrul blocului sovietic.

În prima jumătate a anului 1971, printre altele și ca urmare a medierilor între Beijing și Washington, s-a ajuns la o apropiere semnificativă în relațiile româno-chineze. Evenimentul cel mai important în relațiile bilaterale a fost vizita lui Ceaușescu în China, în iunie 1971. Vizita în China a constituit o parte din lungul turneu asiatic al conducătorului român. În cursul acestei călătorii, Ceaușescu a vizitat Republica Populară Chineză (1-9 iunie), Republica Populară Democrată Coreeană (9-15 iunie), Republica Democrată Vietnam (15-19 iunie) și Republica Populară Mongolia (21-24 iunie)³⁷³. Mergând cu avionul spre China, Ceaușescu s-a oprit la Novosibirsk și Omsk, unde s-a întâlnit cu activul local de partid, iar la întoarcere a făcut escală la Moscova, unde a avut parte doar de o primire deosebit de rece și nu s-a întâlnit, așa cum dorea, cu Leonid Brejnev³⁷⁴. În același timp cu vizita lui Ceaușescu în China, în zona Odessa au avut loc exerciții militare sovietice, ceea ce a fost interpretat de conducătorii români ca o încercare de a exercita presiuni în momentul în care aveau loc negocieri cu chinezii³⁷⁵.

A doua zi după revenirea în țară, pe 25 iunie, Ceaușescu s-a întâlnit cu membrii CE și i-a informat despre rezultatele călătoriei. Conducătorul român a afirmat că la Beijing a fost primit deosebit de cordial. Chiar la aeroport a fost

întâmpinat „practic [de] toți conducătorii de partid și de stat care puteau veni, pentru că ceilalți erau bolnavi și nu se puteau deplasa”³⁷⁶. Pe drumul de la aeroport până în capitală:

[Pe Ceaușescu l-au întâmpinat] sute și sute de mii de oameni, dar nu grămadă, cum se iese la noi [în România], ci în mod organizat, cu școli, fanfară, jocuri sportive, dansuri. Și la coreeni la fel a fost. Și cred că avem și de învățat, totul era ordonat. A fost un fel de sărbătoare, o manifestare sărbătorească. În piețe era scris cu steaguri și cu trupuri: „Trăiască prietenia chinezo-română” – în limbile chineză și română³⁷⁷.

În timpul vizitei la Beijing Ceaușescu s-a întâlnit cu toți activiștii chinezi importanți, inclusiv cu Mao Zedong, Zhou Enlai și Lin Biao. Tema convorbirilor a constituit-o situația internă din cele două țări, inclusiv revoluția culturală din China. Zhou Lai a subliniat că această revoluție este o luptă între două linii politice, o luptă atât de aprigă, încât s-a ajuns până la ciocniri armate³⁷⁸. S-a discutat, de asemenea, despre situația internațională și despre relațiile dintre țările comuniste. Interesant este faptul că chinezii au refuzat să strângă relațiile cu România, respingând, între altele, proiectul românesc de înființare a unei comisii comune³⁷⁹. În cursul convorbirilor s-a abordat și subiectul încercărilor americane de a stabili un dialog cu China, diplomații chinezi afirmând că „sunt gata să-l primească și pe Nixon, însă problema principală este Taiwanul”³⁸⁰.

În ansamblu, Ceaușescu a apreciat convorbirile avute cu chinezii ca fiind „foarte bune”³⁸¹. O mare parte a cuvântării sale în fața membrilor CE conducătorul român a consacrat-o situației interne din China. N-a ascuns faptul că îi plac mult relațiile care există în această țară. Merită să reproducem în acest context un fragment mai lung al declarației sale:

Totul este produs de noi, ne-au spus [tovarășii chinezi] [...]. Am vizitat un șantier naval. Aveau cinci submarine mari în construcție și alte cinci vase făcute de ei, nu importate. I-am spus tovarășului [Ioan] Avram³⁸² – nu-ți mai dau nimic la import ei produc submarine atomice, produc vase. [...]

Am vizitat universitatea. Acolo au pus pe conducătorii celor două grupe de studenți care s-au bătut să ne spună cum a fost. Ei spuneau așa: am fost instigați de dușmanul de clasă; el îmi spunea mie că sunt agent al imperialismului, iar eu îi spuneam lui. Am bătut pe profesori. Avem un profesor, el a venit din America cu concepții burgheze, dar acum este cu noi; acum am înțeles, ne-am unit și ne-am pus pe treabă.

[...] În Beijing au 25 de institute de învățământ superior, dar toate legate de producție.

Am vizitat o comună populară, cu rezultate foarte bune [în producție]. În general au irigații multe, foarte simple și voiam să discut cu tovarășii să trimitem – și la ei, și în Coreea – o delegație care să vadă cum se fac irigații simple și ieftine.

Tov. Gheorghe Stoica: Au și forță de muncă. [...]

Tov. Nicolae Ceaușescu: Și noi avem forță de muncă. [...]

În general ne-au lăsat o impresie foarte bună. Au de toate – electrotehnică, electronică, instalații de aer condiționat ș.a.m.d. – și totul făcut de ei. N-au importat nimic și au lucruri foarte bune. [...] Deci, în general, din ceea ce am văzut și ne-au vorbit ei, există o preocupare foarte serioasă pentru dezvoltarea economiei. [...] Să vă spun pe drept, eu nu mă așteptam. Știam că în timpul revoluției culturale au fost multe pierderi, dar cu toate acestea, față de acum șapte ani³⁸³, am constatat o îmbunătățire radicală.

Comparând cu alte țări – de pildă, cu Uniunea Sovietică – în ce privește aprovizionarea, chinezii stau bine. Când i-am spus lui Kosîghin că [chinezii] sunt bine aprovizionați, a spus că depinde și de venitul care îl au. Am făcut socoteala cât primesc ei și nu au mai puțin decât sovieticii.

[...] Un alt aspect care merită să rețină atenția este activitatea ideologică. După părerea mea, aici au făcut o cotitură revoluționară și într-adevăr se poate vorbi de revoluție culturală. Au dat la o parte – poate prea brusc, dar după părerea mea au făcut bine – toate aceste mentalități mic-burheze și au luat-o de la capăt. Toată activitatea lor culturală, de balet, de teatru, a fost pusă pe baze revoluționare. Au spus așa: aici nu vrem în nici un fel să pătrundă concepțiile burheze. [...] Ne-au spus așa: noi vrem ca tineretul să știe ce au fost moșierii, ce a reprezentat burghezia. [...] Noi am împânzit cinematografia cu filme de aventuri, iar teatrul cu piese occidentale. Am scos piesele revoluționare și am introdus piese fără nici un conținut. La fel facem și la televiziune, unde tot discutăm și nu s-a schimbat nimic³⁸⁴.

Călătoria de nouă zile prin China i-a produs, după cum se vede, o impresie bulversantă lui Ceaușescu. Mulți cercetători consideră că această vizită a fost unul din cele mai importante evenimente din întreaga istorie a cărmuirii acestui dictator³⁸⁵. Potrivit acestei teorii, Ceaușescu, fascinat de soluțiile chineze în politică și în economie, își dorea să copieze modelul asiatic și să-l introducă în România. Această teză se bazează, după părerea mea, în primul rând pe o evaluare incorectă a evenimentelor care au urmat imediat după întoarcerea lui Ceaușescu din China și care poartă numele „mica revoluție culturală”.

Înăsprirea cursului – „tezele din iulie” și „mica revoluție culturală”

Pe 6 iulie 1971, la forumul CE al PCR, Ceaușescu a rostit o cuvântare în care, în șaptesprezece puncte, a explicat principiile noii politici în domeniul culturii. În scurt timp aceste principii au fost numite „tezele din iulie”, iar operația de aplicare a lor e cunoscută ca „mica revoluție culturală”. La ședința Secretariatului CC din 9 iulie s-a elaborat un plan de acțiune detaliat pentru următoarele câteva luni. Acest plan presupunea desfășurarea unei vaste operațiuni de propagandă în cadrul fiecărei grupe profesionale, inclusiv în interiorul Securității, dublată de reorganizarea Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă, în așa fel încât acesta să pregătească un inventar de teme care să fie realizate de scriitori, artiști și regizori de teatru și film (acest inventar urma să fie supus aprobării Secretariatului CC). Se atrăgea atenția și asupra școlarizării cadrelor și a sistemului educativ, unde a fost creat câte un „sector special” pe lângă fiecare instituție educativă. Acest „sector” alcătuit din membri de partid avea misiunea de a veghea ca fiecare unitate școlară să desfășoare, pe lângă activitatea de până atunci, și învățământul ideologic. De asemenea, a fost prevăzută revizuirea principiilor în vigoare ale politicii statului și partidului în domeniul culturii, au fost schimbate, printre altele, planurile editoriale pe anii 1971-1972³⁸⁶.

Ideile de bază a „tezelor din iulie” erau creșterea controlului de partid și de stat asupra activității culturale și artistice și lupta cu „elementele ideologiei burgheze”. Ceaușescu atrăgea atenția asupra influenței – după părerea lui prea mare – pe care o aveau curentele culturale occidentale asupra vieții literare și artistice românești. Potrivit secretarului general, au fost prezentate prea multe opere de artă (mai ales filme) importate din Vest, ceea ce a făcut ca publicul din România să nu se mai poată regăsi în realitatea concretă.

Ceaușescu deplângea de asemenea nivelul scăzut de „conștiință” a cadrelor din aparatul de stat. Argument cu atât mai realist cu cât în anii '60 au fost simplificate procedurile de primire în partid, astfel încât în rândurile PCR au ajuns mulți care n-aveau nimic de-a face cu ideologia comunistă, principalul motiv pentru care au intrat în partid fiind numai dorința de a face carieră sau de a obține anumite avantaje. Comunistul Ceaușescu, preocupat în primul rând de ideologie, a observat acest proces și dorea să-l contracareze prin creșterea

îndoctrinării membrilor de partid, precum și prin „strângerea șurubului” în propaganda oficială și în viața culturală a țării.

Introducerea noii orientări impunea schimbări în structura organizatorică a sistemului și anumite mișcări de personal. Pe 15 iulie 1971, la ședința lărgită a Comitetului Executiv s-au luat deciziile corespunzătoare³⁸⁷. Ion Iliescu a fost revocat din postul de director al Secției de Propagandă și Agitație din cadrul CC după ce, cu câteva luni mai înainte (pe 20 martie), își pierduse și funcția de ministru al Tineretului. Capitala s-a descotorosit foarte rapid de el și l-a trimis cât mai departe, tocmai la Timișoara, unde a devenit secretar cu propaganda și vicepreședinte al comitetului județean de partid³⁸⁸. Astfel se încheia prima etapă din cariera promițătoare a acestui activist care era și destul de popular. După trei ani petrecuți la Timișoara, a fost transferat la Iași, unde timp de alți cinci ani a deținut funcția de prim-secretar. Cazul lui a fost exemplul clasic de eliminare din cercul restrâns al puterii și transfer pe un post de importanță secundară. Cauza acestei decizii n-a fost însă, așa cum ar putea părea, opinia critică a lui Iliescu la adresa „tezelor din iulie”, ci mai degrabă faptul că în anii '50 își făcuse studiile la Moscova și deci, din punctul de vedere al lui Ceaușescu, era „nesigur”. Din 1972, Iliescu a fost urmărit de Securitate, iar în locuința lui au fost montate microfoane³⁸⁹. La aceeași ședință (15 iulie 1971) a fost creat un organ special de partid și de stat – Consiliul Culturii și al Educației Socialiste. În fruntea noii instituții a fost numit Dumitru Popescu „Dumnezeu”, specialistul în cultură și propagandă al lui Ceaușescu, care era și președintele Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă, despre care am amintit deja. Faptul că sarcina de control asupra acestor domenii i-a fost încredințată tocmai lui, unul dintre oamenii cei mai de încredere ai lui Ceaușescu din perioada respectivă, arată că autoritatea supremă trata această problemă cât se poate de serios. „Dumnezeu” era un bun organizator și în același timp un tip dogmatic, ceea ce făcea ca el să fie omul ideal pentru a „strânge șurubul” în cultură. În 1965, pentru trei ani, el a devenit redactor-șef al ziarului *Scânteia*, perioadă în care și-a căpătat și pseudonimul. În 1968 i s-a încredințat funcția de secretar al CC responsabil cu controlul presei. Pe toată durata regimului Ceaușescu, el a fost unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai secretarului general. A încercat să-l trădeze abia pe 22 decembrie 1989, când a apărut în clădirea CC oferindu-și serviciile echipei lui Iliescu, dar propunerea i-a fost refuzată³⁹⁰.

Popescu „Dumnezeu” era potrivit pentru acest rol nu numai pe

considerentul liniei politice care îl caracteriza. Întreaga lui personalitate, caracterul lui îl predestinau pentru rolul de „dumnezeu” al culturii și propagandei. Lectura celor câteva cărți de amintiri pe care le-a publicat după 1989 ne permite să afirmăm că era caracterizat de un narcisism extrem și de convingerea propriei genialități, dar în același timp și de lipsa oricăror scrupule față de eventualele efecte negative ale acțiunilor sale. „Dumnezeu” și-a confirmat valoarea atât în rolul de redactor-șef la *Scânteia*, cât și în acela de secretar al CC pe probleme de control al presei. Tocmai de aceea Ceaușescu a hotărât să-l folosească pentru introducerea schimbărilor într-un domeniu mult mai larg – viața culturală a țării. Pentru a eficientiza procesul de decizie, s-a operat contopirea a două funcții – „Dumnezeu” a rămas în continuare secretar al CC și în felul acesta el exercita controlul de partid asupra propriei activități ca președinte al unui organ de stat. Dar în același timp, ca să-l împiedice pe Popescu să devină absolut independent pe posturile ocupate, i-a fost luat controlul presei. Ceea ce el a considerat că e o dovadă a lipsei de încredere³⁹¹ – dar se pare că această măsură nu era îndreptată strict împotriva persoanei sale, ci constituia o parte a tacticii generale aplicate de Ceaușescu și avea scopul de a împiedica creșterea excesivă a autorității oricăruia dintre colaboratorii săi cei mai apropiați. Deși omul de încredere al conducătorului, Popescu „Dumnezeu” n-a obținut niciodată statutul de activist complet independent.

Campania de propagandă a decurs destul de bine pe toate segmentele planificate. „Discuția” principală pe această temă a avut loc cu ocazia Plenarei CC al PCR din 3-5 noiembrie 1971³⁹². Tot atunci ideile lui Ceaușescu și ale colaboratorilor săi au fost făcute cunoscute cercurilor largi ale populației. Înăsprirea liniei ideologice nu a provocat atunci nici un fel de proteste serioase, ceea ce înseamnă că nemulțumirile în rândul intelectualilor care s-au manifestat spre sfârșitul anilor '60 se descărcaseră încă de pe atunci. La una dintre ședințele activului de partid, Ceaușescu a afirmat că „prezenta ofensivă ideologică nu trebuie numită campanie pentru că de fapt este vorba de un proces de lungă durată de educare politico-ideologică a populației”³⁹³. Și avea dreptate, fără îndoială, de vreme ce până în 1989 situația în domeniul culturii n-a mai revenit la starea dinainte de „tezele din iulie” – dimpotrivă, în anii următori s-a ajuns la o înăsprire tot mai accentuată a cursului. În lumea artistică și literară s-au putut observa anumite nemulțumiri provocate de schimbarea liniei partidului³⁹⁴, dar în 1971 n-au apărut semne clare ale vreunei revolte

deschise în acest univers social.

În ce măsură modelul chinez a fost sursa de inspirație pentru „tezele din iulie” și pentru „mica revoluție culturală”? În mod cert revoluția culturală chineză a demonstrat că în țările socialiste este oricând posibilă o reconsiderare a principiilor comunismului, iar Ceaușescu a ținut probabil cont de acest lucru. Faptul că „tezele din iulie” au fost proclamate la scurt timp după întoarcerea dictatorului din lunga lui călătorie prin Asia ar putea fi un indiciu al inspirației directe din realitățile chinezești pentru „mica revoluție culturală” românească. O acțiune propagandistică croită pe o scară atât de largă a fost totuși pregătită cu mai mult timp înainte, iar în iulie a fost pur și simplu pus în aplicare planul elaborat anterior. Analistii Ambasadei RPP subliniau că:

[...] acțiunea ideologică nu manifesta vreo încercare de a transpune experiențele chinezești pe teritoriul românesc [...] [ei informau de asemenea că] în convorbirile cu noi, încă de la începutul lui 1971, conducerea de partid anunța că intenționează să demareze [acțiunea ideologică] după festivitățile semicentenarului creării Partidului Comunist Român [care a avut loc în luna mai]³⁹⁵.

Totul ar arăta că izvorul de inspirație al „tezelor din iulie” trebuie căutat în reacția lui Ceaușescu față de manifestația de Crăciun a studenților din 1968. Încă de atunci, în declarațiile sale din timpul ședinței Comitetului Executiv din 25 decembrie 1968 și, ceea ce este poate și mai important, în discuția care a urmat după prezentarea desfășurării evenimentelor au apărut unele motive preluate apoi în campania propagandistică din vara anului 1971.

În plus, se pare că pe tema eventualei inspirații din modelul chinezesc s-a exprimat chiar Ceaușescu, la o ședință a Comitetului Executiv:

Înainte să plec am avut o ședință de Secretariat [CC] și acolo am stabilit să pregătim un material pentru plenară, că propaganda noastră este nemulțumitoare, că ea nu corespunde sarcinilor de educare a tineretului și poporului în general. Așa că am spus-o înainte de a merge în China. Iar ceea ce am văzut în China și Coreea demonstrează că concluzia la care noi am ajuns este justă³⁹⁶.

Cu alte cuvinte, influența evenimentelor din timpul călătoriei în China asupra „tezelor din iulie” a fost minimă, dar Ceaușescu s-a întors de acolo edificat și convins de justetea hotărârilor luate.

Ofensiva ideologică era legată și de creșterea intensității cultului lui Ceaușescu. În timpul adunărilor de partid dedicate implementării „tezelor din iulie”, în cele mai multe dintre cuvântări se sublinia:

[...] genialitatea indicațiilor lui [Ceaușescu], care [...] sunt modelul de principialitate de partid, reflectă în mod perfect înaltul simț de răspundere comunistă al Secretarului General, stilul său de muncă viu, dinamic, vastele sale competențe, cunoașterea temeinică a realității, capacitatea de a reflecta în toată complexitatea lor manifestările contemporaneității³⁹⁷.

Fiecare dintre aceste ședințe se încheia cu adoptarea textului unei scrisori adresate lui Ceaușescu și trimisă apoi sub formă de telegramă³⁹⁸. Procesul de construire a cultului conducătorului a fost accelerat de „tezele din iulie”, dezvoltându-se până în 1989. Cultul personalității era probabil singurul aspect important al campaniei de propagandă care a fost cu adevărat preluat de la chinezi – sau, în orice caz, sporirea intensității acestuia era consecința călătoriei pe care Ceaușescu a făcut-o în Asia³⁹⁹.

Importanța „tezelor din iulie” și a „micii revoluții culturale” pentru mediul artistic din România, ca și pentru întreaga societate, a fost enormă. Pentru toți a devenit clar că liberalizarea sistemului de la jumătatea anilor '60 s-a încheiat definitiv și, dacă nu urmează o schimbare radicală a situației, nu se va mai putea vorbi de liberalizare. Ceaușescu s-a hotărât să-și scoată masca de „liberal” și să se arate sub adevărata lui înfățișare de comunist dogmatic. În cercul îngust al puterii (mai ales după 25 decembrie 1968) nu încăpea nici o îndoială că tocmai aceasta este adevărata fire a conducătorului. Dar populația nu părea să-și dea seama de acest lucru, având proaspete în memorie numeroasele vizite internaționale, ieșirea îndrăzneată a lui Ceaușescu din 21 august 1968 și văzând uriașele schimbări produse în viața culturală, economică și socială din anii '60.

În 1971, odată cu „tezele din iulie”, în România s-a dăruit (cel puțin în ochii intelectualilor și ai majorității populației) mitul „socialismului cu față umană”. Nostalgia cu care unii români își amintesc astăzi vremea comunismului se referă, într-o mare măsură, tocmai la perioada primilor șase ani ai epocii Ceaușescu – adică perioada 1965-1971. Spre sfârșitul anului 1971 a avut loc o înăsprire a cursului în așa fel încât să nu mai existe îndoieli în legătură cu intențiile conducerii. A crescut simțitor prezența tematicii

ideologice și a persoanei conducătorului însuși în mass-media, în primul rând în programul televiziunii⁴⁰⁰. Trebuie totuși să observăm că, în ciuda unei propagande foarte gălăgioase, schimbările au fost introduse treptat și o vreme s-au menținut anumite efecte ale liberalizării de la jumătatea anilor '60. Ceea ce putea da impresia falsă că schimbările în ideologie sunt momentane și că ele pot fi reversibile – or, aceasta nu s-a întâmplat, după cum prea bine se știe.

Situația economică în anii 1971-1974

În 1971 se anunța tot mai clar o criză economică ale cărei semne prevestitoare au putut fi observate deja cu doi ani în urmă. În acest interval, principalele modalități de a o scoate la capăt în niște condiții din ce în ce mai precare erau controlul tot mai atent al economiei și al productivității muncii, respectiv căutarea unor credite în Apus. Doi ani sunt o perioadă în care, teoretic, autoritățile își puteau da seama că astfel de metode nu duc la succese prea mari – cu toate acestea, în deciziile economice care s-au succedat nu se vede nici urmă de asemenea reflecții⁴⁰¹.

În loc să se ocupe de eliminarea cauzelor crizei, conducerea a decis să treacă la o radicală accelerare a industrializării. Pe 21 octombrie 1971, Marea Adunare Națională a votat programul planului cincinal de dezvoltare a economiei. În acest plan se miza pe o creștere a producției industriale cu 11-12,2% anual, iar fondul de acumulare în venitul național a fost stabilit la 34,1%, față de cincinalul precedent, în care acumularea avea o pondere de 15-17% anual⁴⁰². Introducerea industrializării forțate în condiții de relativă criză trebuia să se reperceze asupra nivelului de trai al întregii societăți, ceea ce era clar cel puțin pentru unii membri ai conducerii. Pe acest fond a apărut un conflict între Ceaușescu, care era adeptul industrializării, și Maurer, care probabil nu era împotriva acesteia, dar considera că ar trebui făcută mai rațional, adică nu în ritm forțat. De atunci, deși îndeplinea în continuare funcția de președinte al Consiliului de Miniștri, Maurer a început să fie izolat în cadrul conducerii⁴⁰³.

O politică asemănătoare ducea pe atunci și Polonia. Ponderea acumulării în venitul național polonez a crescut de la 26,1% în 1970 la 35,6% în 1974⁴⁰⁴ – cu alte cuvinte, era mai mare decât cea prognozată de români. Economiiile

celorlalte țări din blocul sovietic se dezvoltau mai lent, ceea ce teoretic crea șanse ca poziția României în schimburile comerciale internaționale să crească. Nu putem omite faptul că România avea o experiență negativă din anii '60, când Uniunea Sovietică încerca, prin intermediul CAER, să întârzie dezvoltarea țării, reducând-o la rolul de hambar (cel puțin aceasta fusese impresia echipei de la București la vremea respectivă).

În statisticile oficiale cu greu se poate găsi reflectarea situației economice de fapt (spre deosebire de anii '60, când în statistici figura nivelul real al creșterii, și față de anii '80, când chiar și în statistici ritmul creșterii a scăzut drastic). În 1971, în comparație cu anul precedent, venitul național a crescut cu 13%, producția industrială, conform planului, cu 12%, producția agricolă cu 19%, iar productivitatea muncii în industrie cu 5%. În același timp se spune că veniturile reale ale populației au crescut cu 12%⁴⁰⁵. Concomitent însă societatea observa zi de zi, concret, cum situația se înrăutățește. În toamna anului 1971 au apărut primele probleme mai grave în aprovizionarea cu alimente a orașelor. Au crescut prețurile produselor de bază, care de altfel se găseau tot mai greu. Cozile în fața magazinelor creșteau simțitor, procurarea alimentelor ocupa tot mai mult din timpul cetățenilor⁴⁰⁶.

În aceeași perioadă conducerea era ocupată în principal cu chemarea la o muncă mai eficientă. Aceasta a fost și tema Conferinței Naționale a PCR din 19-21 iulie 1972 – ocazie cu care a fost adoptată între altele directiva referitoare la îndeplinirea planului cincinal înainte de termen⁴⁰⁷, ceea ce a dus în mod direct la scăderea și mai accentuată a nivelului de trai al populației.

În toamna anului 1972 a avut loc un eveniment care putea determina autoritatea centrală să schimbe modul de conducere a economiei. Pe la jumătatea lunii septembrie, Ceaușescu a efectuat o călătorie standard în mai multe regiuni, unde a făcut vizite de lucru în întreprinderi agricole și industriale, îndemnând personalul acestora să depășească planul anual. Pe 16 septembrie, în a doua zi de călătorie, a vizitat minele din Valea Jiului. Spre marea surprindere a tuturor celor prezenți, acolo conducătorul a fost pus în fața unei grave nemulțumiri a muncitorilor, care se plângeau că sunt suprasolicitați la muncă și au probleme în aprovizionarea cu produse alimentare. Ceaușescu a reacționat imediat și a promis că se va reduce planul la extracția de cărbune și că va crește ritmul construcțiilor de locuințe în zonă. În același timp, a criticat sindicatele pentru faptul că n-au rezolvat singure această problemă, a criticat

organele centrale și locale ale administrației de stat. Pe 22 septembrie, în *România liberă* a apărut un articol în care se promiteau măsuri pentru rezolvarea problemelor din minerit⁴⁰⁸.

Incidentul din Valea Jiului, deși aparent de mică însemnătate, este un exemplu perfect de soluționare a crizelor și de luare a unor decizii de natură economică în România pe vremea lui Ceaușescu. Câtă vreme nimic nu tulbura desfășurarea „vizitei de lucru” sau a vreunui alt eveniment asemănător, totul era în ordine și autoritățile locale nu aveau de ce să se teamă. Dar, dacă apăreau probleme neprevăzute, pentru a detensiona situația, Ceaușescu era în stare ca, ad-hoc și pe cont propriu, să ia decizii de răspundere ca schimbarea planului cincinal (ceea ce, teoretic, putea duce la dereglarea întregii economii naționale). După care îi desemna pe cei vinovați (de cele mai multe ori, ca și în cazul de față, activul local – cel care în mod normal nu avea nici un fel de influență asupra deciziilor luate la centru), care era pedepsit sau nu, după care totul revenea la normal; schimbările obținute pe această cale se dovedeau de obicei a fi temporare. Așa a lucrat Ceaușescu până pe 21 decembrie 1989, când s-a străduit în același mod să câștige simpatia mulțimii din fața clădirii CC. La fel funcționa toată economia națională și, după cum urma să se dovedească mai târziu, la fel procedau instanțele de partid, precum și instituțiile de stat de tipul institutelor științifice, serviciilor speciale, pazei de frontieră etc.

Pe 21-22 noiembrie 1972 a avut loc Plenara CC, care a evaluat primii doi ani ai cincinalului ca fiind o reușită, iar situația economică generală ca fiind bună, întrucât fuseseră atinse țintele de industrializare rapidă⁴⁰⁹. Ceea ce însemna că în mod intenționat autoritățile puneau accentul doar pe anumiți indicatori macroeconomici, neglijând însă nevoile fundamentale ale populației, ce resimțea tot mai mult efectele crizei.

Un alt exemplu pentru modul de a gândi aplicat de Ceaușescu în Valea Jiului a fost măsura care urmărea asigurarea unei conduceri și mai centralizate a economiei naționale. Cu ocazia ședinței Marii Adunări Naționale din 27-28 decembrie 1972 a mai fost creată o instituție care urma să preia controlul asupra vieții economice – Consiliul Central de Control Muncitoresc al Activității Economice și Sociale⁴¹⁰. Noul organ era subordonat CC al PCR și Consiliului de Stat și constituia, prin urmare, un element de legătură între aparatul de partid și instituțiile statului⁴¹¹. Acest consiliu avea organisme corespunzătoare la nivel local, iar în fruntea acestora erau numiți secretarii cu

problemele economice ai comitetelor de partid, în componența lor intrând și directorii de întreprinderi și „activul social”. Interesant e faptul că propaganda sublinia că acest consiliu urma să fie nu atât o instituție, cât o „vastă mișcare socială care acționează în sensul perfecționării activității economice și sociale, care combate în mod consecvent orice neglijențe, lipsuri, insuficiențe de natură să frâneze și să întârzie dezvoltarea economică a țării”⁴¹². Sarcina principală a noii instituții – „mișcare socială” – urma să fie controlul permanent al procesului de producție la toate nivelurile, dar mai ales la nivel local⁴¹³. În fruntea consiliului a fost numit experimentatul activist Miron Constantinescu⁴¹⁴. În acel moment al carierei sale, el îi era total devotat și loial lui Ceaușescu, care îl smulsese din inexistența politică în care zăcea din 1957.

În ciuda simptomelor tot mai clare de criză și, după cum se va vedea mai târziu, a politicii absolut greșite de combatere a acesteia, în anii 1971-1972 Bucureștiul a obținut importante succese politico-economice pe arena internațională. Pe 14 noiembrie 1971, România a devenit membră a Acordului General pentru Tarife și Comerț (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT), iar pe 15 decembrie 1972 – membră a Fondului Monetar Internațional și a Băncii Internaționale pentru Reconstrucție și Dezvoltare⁴¹⁵. Calitatea de membru al acestor organizații a fost obținută datorită intervenției discrete a reprezentanților Statelor Unite, care în acel moment promovau intens România în relațiile internaționale⁴¹⁶. Aceste succese au fost repurtate așadar în principal datorită unei abile diplomații și schimburilor comerciale cu țările occidentale⁴¹⁷; în ultimii ani, aceste schimburi au luat un anumit avânt, dar ele nu oglindeau nici adevărata situație economică a României, nici credibilitatea ei ca partener (este vorba de capacitatea României de a-și achita datoria externă – dar această problemă a căpătat mai multă importanță abia câțiva ani mai târziu). Prioritatea politicii față de economie în relațiile României cu țările occidentale se reflectă cel mai bine în faptul că România a obținut abia în septembrie 1975 clauza națiunii celei mai favorizate în comerțul cu Statele Unite, după câțiva ani de intervenții energice⁴¹⁸, adică în perioada în care criza economică din România era mult mai vizibilă decât în momentul în care au început demersurile pentru acordarea ei.

O adevărată lovitură pentru economia românească a fost criza petrolului din 1973. Când a izbucnit criza, realizarea cincinalului în curs era cam pe la jumătate. Cincinalul miza pe industrializarea masivă și, în consecință (față de

cincinalul precedent), pe necesități crescute de materie primă energetică, a cărei insuficiență era resimțită în țară încă de multă vreme. Tocmai din această cauză, încă înainte de criză a fost elaborat un program de combatere a efectelor negative ale penuriei de energie, ceea ce a permis o reacție rapidă în momentul creșterii bruște a prețurilor pe piața mondială. Programul respectiv fusese adoptat sub formă de decret al Consiliului de Stat pe 17 noiembrie 1973, iar transpunerea lui în practică a fost precipitată de criză⁴¹⁹. Teoretic limitarea consumului de energie trebuia să permită exportul acesteia, dar în situație de criză scopul principal al programului a devenit prevenirea pierderilor și continuarea investițiilor începute. Programul mai prevedea și căutarea unor noi zăcăminte de hidrocarburi, construirea unor centrale atomice și mai buna utilizare a surselor de energie existente, în primul rând a rezervelor de cărbune, inclusiv a celor de calitate inferioară⁴²⁰. Pe 20 noiembrie s-a trecut la raționalizarea carburanților pentru beneficiarii individuali, dar abia după câteva luni, pe 21 martie 1974, raționalizarea a fost revocată, cu majorarea consistentă a prețurilor atât pentru cetățenii români, cât și pentru cei străini⁴²¹.

În ciuda implementării programului de economie-dezvoltare, economia românească a resimțit din plin efectele crizei. Sub multe aspecte, planul de producție și investiții pe 1974 nu a fost realizat (inclusiv pentru că n-au fost operate schimbările corespunzătoare, având în vedere noua situație de pe piețele mondiale), iar unele întreprinderi industriale nou-create au fost date în exploatare mult mai târziu decât se prevedea, ceea ce s-a reflectat în mod negativ asupra creșterii producției. Inclusiv în agricultură au fost înregistrate rezultate sub nivelul cifrelor de plan⁴²², în ciuda sau poate tocmai din cauza intensificării controlului de partid și de stat și în această ramură a economiei, situație care a constituit subiectul consfătuirii „activului din agricultură” în februarie 1974⁴²³. La aceeași consfătuire s-a hotărât ca agricultura să fie într-o mai mare măsură etatizată prin introducerea principiului conform căruia tot personalul de supraveghere din CAP-uri să fie asimilat administrației de stat și prin punerea în practică a unui larg program de creare la țară a unor „locuri de muncă cu specific neagrícola” (atelieri meșteșugărești și mici întreprinderi industriale) care să fie de asemenea supravegheate de stat⁴²⁴.

Spre sfârșitul anului 1974, pe piața românească internă s-au semnalat numeroase lipsuri la produsele alimentare de bază, în primul rând la zahăr și ulei. Lipsurile erau provocate printre altele de faptul că în societate s-au

răspândit zvonuri conform cărora vor urma majorări de prețuri la produsele alimentare, iar populația cumpăra masiv aceste produse. Zvonurile nu erau lipsite de temei, pentru că în ultimele luni ale aceluiași an au fost într-adevăr majorate prețurile unor produse. Forurile conducătoare considerau că de răspândirea zvonurilor se fac vinovate mai ales categoriile intelectuale, iar populația, tot după părerea autorităților, a dat dovadă de „o atitudine cetățenească incorectă și mai ales de indisciplină”⁴²⁵. Aceste evenimente demonstau clar că economia se află în criză, iar starea de spirit a populației s-a înrăutățit simțitor.

Cu toate acestea, evaluarea stării economiei naționale efectuată cu ocazia Congresului al XI-lea al PCR a fost pozitivă, ceea ce și-a găsit expresia și în statisticile oficiale. Din 1971, adică din momentul când a fost luată decizia de a se trece la industrializarea accelerată, producția industrială a crescut anual în medie cu 13,2%, producția agricolă cu 7,4%, produsul național cu 11,6% (cu 10,6% pe cap de locuitor), veniturile reale ale populației în schimb au crescut cu 7,1%, dinamica acestor schimbări nefiind în 1974 mai mică decât în anii precedenți⁴²⁶. Toate acestea au fost realizate în ciuda catastrofelor naturale (inundații) și a situației economice nefavorabile la nivel mondial, ceea ce a constituit un motiv de mândrie pentru conducerea statului român. Nivelul de trai al populației n-a scăzut nici el prea drastic (deși scăderea lui era deja vizibilă), așa încât în general se putea considera că situația e într-adevăr bună. Dar în tot acest timp economia românească se afla într-o criză din care, se pare, singura ieșire era scăderea cheltuielilor cu investițiile – dar acest pas conducerea României s-a hotărât să-l facă abia în anii '80.

Creșterea controlului asupra populației și centralizarea puterii: 1972-1973

După „tezele din iulie” și plenara din noiembrie 1971 au urmat multe măsuri care au dus la creșterea controlului asupra diferitelor domenii ale vieții sociale și la centralizarea și concentrarea tot mai mult a puterii în mâinile lui Ceaușescu. Efectul vizibil al acestor schimbări a fost faptul că șeful statului se descotorosea de persoanele care-și exprimau îndoielile, ca și de cei care știau prea multe, alături de intensificarea tot mai pronunțată a cultului personalității. Discret, se operau schimbări în resortul militar și se deplasau competențele diferitelor organe spre centru, iar de la centru – direct în mâinile lui Ceaușescu. În anii 1972-1973, unii membri ai familiei conducătorului (și în primul rând soția lui, Elena) și-au făcut loc printre reprezentanții elitei puterii, ceea ce a creat bazele comunismului dinastic, caracteristic pentru România în perioada finală.

După plenara din noiembrie 1971, care a devenit vectorul a noi și noi schimbări, în scurt timp au apărut hotărâri referitoare la: eliminarea activiștilor incomozi, creșterea controlului asupra populației și centralizarea puterii. Pe 25 ianuarie 1972, ca urmare a fuziunii a două ministere, a fost creat Ministerul Economiei Forestiere și al Materialelor de Construcții⁴²⁷. Reorganizările de acest gen erau destul de frecvente, dar de această dată în fruntea noului minister a fost numit Vasile Patilineț, care la început se ocupase de organizarea cadrelor și de resortul militar, iar imediat înainte de această numire fusese la Consiliul Apărării. Patilineț făcuse parte din comisia pentru reabilitarea lui Lucrețiu Pătrășcanu, așa încât știa multe despre metodele de lucru ale lui Ceaușescu și tocmai de aceea era periculos. „Avansarea” lui ca ministru al Silviculturii însemna așadar trecerea lui pe o linie secundară (dar nu atât de mult ca Iliescu, mai înainte, care fusese trimis într-o regiune îndepărtată), ca să lucreze în cadrul organelor de stat, mai puțin importante pentru partid. Pentru condițiile de atunci, Patilineț a rezistat în noua lui funcție vreme îndelungată, până în decembrie 1977, când a devenit ministrul Minelor, Petrolului și Geologiei⁴²⁸. Poziția stabilă a lui Patilineț, într-o perioadă când demnitarii treceau de la un resort la altul ca într-un caleidoscop, era poate urmarea faptului că Nicolae

Ceaușescu chiar se temea de el – și poate o dovadă în acest sens ar putea fi moartea lui în condiții neclare la Ankara, în 1986 (unde era la vremea respectivă ambasador).

Spre sfârșitul lui februarie 1972 s-au produs alte schimbări de personal, de data aceasta însă ele nemaifiind determinate de dorința de a-i înlătura pe activiștii incoezi. Din postul de ministru al Comerțului Exterior a fost eliberat Cornel Burtică, un personaj care înainte făcuse o carieră fulgerătoare în diplomație (printre altele, fusese ambasador în Italia, în Maroc și în Malta). Dar pentru el faptul că a părăsit funcția de ministru n-a fost o degradare, ci o recalificare. În iulie 1972, el a devenit membru supleant al Comitetului Executiv al CC pe probleme de propagandă. Pentru acest domeniu, după cum chiar el mărturisește în amintiri, la început era total nepregătit, iar decizia numirii a primit-o cu un sentiment de surprindere⁴²⁹. Șef la Ministerul Comerțului Exterior a devenit în schimb Ion Pățan, pe atunci locțiitor al președintelui Consiliului de Miniștri. Pățan avea experiență în comerț, pentru că mai înainte lucrase în diferite instituții care se ocupau cu economia, plus că timp de un an fusese chiar ministru al Comerțului Interior. În iulie 1972 a fost făcut și el membru supleant al Comitetului Executiv⁴³⁰. O altă schimbare importantă operată la momentul respectiv e legată de Leonte Răutu, revocat din funcția de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, în care a fost numit Paul Niculescu-Mizil.

Aceste rocade însemnau două lucruri. În primul rând, inițierea unui proces de rotație permanentă a cadrelor de conducere de pe un post pe altul (în multe cazuri era vorba de resorturi absolut străine pentru activistul în cauză). În al doilea rând, aceste schimbări demonstau că Nicolae Ceaușescu punea într-adevăr mare accent pe propagandă – pe acest „segment” au mai fost alocați, în afară de Popescu „Dumnezeu”, care exercita controlul de ansamblu asupra problemei, încă doi activiști de frunte, energici: Răutu și Burtică. Răutu aducea cu el o vastă experiență (intrase în partid încă înainte de al doilea război mondial, apoi a lucrat în Uniunea Sovietică, după preluarea puterii de către comuniști a fost prezent permanent în nucleul conducerii, iar ca șef al secției de propagandă a CC, pe vremea lui Dej, a desfășurat operațiunea de eliminare a influențelor sovietice din cultură⁴³¹), dar în ochii lui Ceaușescu nu era prea sigur, în schimb Burtică a dat dovadă de multă diplomație și pe atunci îi era total devotat secretarului general. În aprilie 1972 Răutu a devenit rectorul

Academiei „Ștefan Gheorghiu”, iar în decembrie 1973 Burtică a fost și el numit președinte al Consiliului Național al Radiodifuziunii Române.

În 1972 au urmat alte schimbări importante la nivelul conducerii. În iulie a fost eliminat din Secretariatul CC Paul Niculescu-Mizil, iar în octombrie același lucru i s-a întâmplat lui Manea Mănescu, care tot atunci a pierdut și funcția de vicepreședinte al Consiliului de Stat. În ambele cazuri schimbările nu însemnau totuși degradarea totală a activiștilor din ierarhie, ci doar transferul lor în alte organe ale statului (e adevărat, mai puțin importante). Manea Mănescu a devenit astfel președintele Comitetului de Stat al Planificării, iar Niculescu-Mizil – vicepreședinte al Consiliului de Miniștri⁴³².

Pe 23 octombrie Corneliu Mănescu⁴³³ și-a pierdut funcția de ministru al Afacerilor Externe, pe care o deținea încă din 1961 și prin intermediul căreia devenise unul dintre principalii arhitecți ai politicii internaționale care a adus României atâtea succese. I-a urmat George Macovescu, de asemenea un diplomat talentat și experimentat, care pe toată durata mandatului lui Corneliu Mănescu fusese locțiitorul acestuia⁴³⁴. Corneliu Mănescu menționează că revocarea din funcție a fost pentru el o mare surpriză și se gândea chiar că ea ar putea anunța o avansare, dar în realitate a rămas fără nici o ocupație și în plus au început să roiască în jurul lui agenții Securității. A început să se teamă pentru propria viață, așa încât pentru câteva săptămâni s-a dus la Mănăstirea Cozia (în munți, nu departe de Râmnicu-Vâlcea); dar nu se despărțea nici un moment de pistol. El povestește de asemenea că turiștii care treceau pe acolo îl tratau ca pe o atracție în plus și voiau să se fotografieze cu el. Apoi s-a întors la București, unde a reușit să obțină numirea ca vicepreședinte al Consiliului Național FUS, după care a fost lăsat în pace⁴³⁵.

Temerile lui Corneliu Mănescu pentru propria viață nu erau însă lipsite de temei. În 1972, Maurer, care căzuse în dizgrație, a fost victima unui grav accident de mașină, dar, după ce a suferit peste zece operații chirurgicale, ca prin minune, s-a însănătoșit. În aceeași mașină cu el se afla și Károly Király, un activist comunist de naționalitate maghiară care în 1977 a început să activeze ca disident⁴³⁶. Și Gheorghe Apostol a avut de suferit în urma unui misterios accident de mașină⁴³⁷. E adevărat că nu s-a dovedit niciodată nimic, dar nu poate fi exclusă posibilitatea ca aceste accidente să nu fi fost întâmplătoare, ceea ce ar demonstra că Nicolae Ceaușescu nu ar fi ezitat să-i lichideze chiar fizic pe activiștii pe care el îi considera o amenințare.

În aprilie 1972, la Plenara CC, Ceaușescu a formulat principiul „rotației cadrelor”⁴³⁸. Ceea ce însemna două lucruri. În primul rând, era clar că anumite competențe într-un domeniu oarecare nu-l îndreptățesc pe un activist să activeze chiar în domeniul respectiv – fiecare putea fi trimis să lucreze într-o sferă absolut străină de competențele sale (cum a fost cazul lui Cornel Burtică, trimis la propagandă). Teoretic acest lucru urma să ducă la apariția unor cadre specializate în conducere care să poată fi utilizate pe orice „segment”, dar în practică s-a ajuns la situația în care conducerea unor domenii le era încredințată unor diletanți care nu aveau chef de muncă și de cele mai multe ori nu se străduiau să capete noi abilități, putând fi siguri că în cel mai scurt timp vor fi din nou trimiși pe un post din alt domeniu.

Important mai era și faptul că principiul rotației cadrelor cobora simțitor poziția activiștilor din eșalonul superior, care astfel nu mai apuiau să-și formeze o echipă proprie în domeniul lor, devenind astfel total dependenți de vârful puterii, adică *de facto* de Ceaușescu. Rotația cadrelor făcea imposibilă (sau măcar mult mai dificilă) apariția vreunui grup de activiști de partid care să intre în opoziție cu conducătorul. În celelalte țări ale blocului comunist existau astfel de nuclee care constituiau o amenințare pentru clanul aflat la conducere. Spre exemplu, în Polonia, Edward Gierek a reușit să-i elimine pe Franciszek Szlachcic și pe Mieczysław Moczar, dar Wojciech Jaruzelski n-a mai reușit să scape de opozanți. În Bulgaria, Alexander Lilov a fost îndepărtat în 1981, dar mai târziu s-a întors, provocând căderea lui Todor Jivkov. Trebuie să remarcăm că asemenea epurări de cadre aveau loc cam în aceeași perioadă și în Iugoslavia vecină, unde Tito era în dispută cu naționaliștii croați și cu „liberalii” sârbi, epurări în urma cărora el își consolida o dată în plus puterea slăbită din cauza reformelor nereușite din anii '60. Ceaușescu voia așadar să se asigure, iar rotația cadrelor îi oferea exact ceea ce-și dorea.

Deși la început acest principiu n-a căpătat o formă concretă, fiind pur și simplu anunțat de Ceaușescu în cursul plenarei, punerea lui în practică a început imediat. În 1973, în aparatul de partid și de stat s-a realizat o mișcare a cadrelor concepută la scară gigantică. Măsura cea mai importantă a acestei operații a fost reducerea cu o treime a numărului de persoane angajate în administrația de stat. O parte dintre acestea au fost transferate în industrie – direct în producție sau în sectoarele de proiectare-cercetare. Rezultatul a fost că numărul de angajați în industrie a crescut cu 100.000 de persoane, „fără a

suplimenta cu nimic fondul de salarii”⁴³⁹. Această măsură, alături de crearea în decembrie 1972 a Consiliului Central de Control, poate corectă din punct de vedere economic și pe placul lui Ceaușescu, care voia astfel să-și sporească și mai mult puterea, a creat însă un val de aversiune față de conducere, atât în societate, cât și în rândul demnitarilor de rang inferior. Ambasada RPP informa că în cadrul comisiei economice a PCR, în februarie 1973, păreau să se manifeste „diferențe de păreri” sau chiar „rezerve”, iar unii miniștri considerau planul economic suplimentar pe anii 1974-1975 (adoptat în martie 1973) ca „puțin realist”⁴⁴⁰. Aceste neliniști n-au influențat însă opinia generală, ci au constituit probabil o simplă sugestie pentru Ceaușescu în vederea alegerii viitorilor vinovați pentru eventualele insuccese.

În afară de creșterea controlului asupra aparatului de partid și de stat, Ceaușescu a mai făcut niște schimbări în cadrul serviciilor speciale cu scopul de a și le aservi și mai mult. În aprilie 1972 au fost luate două măsuri importante: pe 19 aprilie a fost desființat CSS, competențele și personalul acestuia fiind preluate de Ministerul Afacerilor Interne⁴⁴¹, în cadrul căruia a fost creată o entitate separată cu numele Departamentul Securității Statului (DSS). Un statut similar aveau pe atunci Miliția și Serviciul Penitenciar⁴⁴². Principala reformă în structura însăși a serviciilor a constituit-o schimbarea denumirii spionajului extern în Departamentul de Informații Externe (DIE)⁴⁴³. Șeful acestei unități n-a fost schimbat – a rămas în continuare Nicolae Doicaru, un ofițer experimentat care lucra în servicii încă din anii '40. După schimbarea denumirii, Doicaru și-a pierdut totuși postul de vicepreședinte al CSS desființat, dar a devenit primul locțiitor al ministrului Afacerilor Interne (înainte fusese doar unul dintre locțiitorii acestuia)⁴⁴⁴. Totul aducea o mai mare autonomie pentru spionajul extern, dar și un grad mai mare de subordonare în relația directă cu șeful statului.

Pe 24 aprilie, Cornel Onescu a fost revocat din postul de ministru al Afacerilor Interne. Ionel Gal, fost angajat la arhivele serviciilor speciale, afirmă că motivul imediat al revocării lui Onescu a fost un referat pe tema exceselor săvârșite într-o anumită problemă de fapt lipsită de importanță. Referatul a fost întocmit de Ion Dincă, pe atunci șeful secției de control al muncii în Ministerul Apărării Naționale⁴⁴⁵. Eliberarea din funcție a lui Onescu era în acord cu logica schimbărilor practicate de Ceaușescu, așa încât Dincă poate că n-a făcut altceva decât să împlinească planurile conducătorului sau în orice caz

Ceașescu a profitat pur și simplu de pretextul respectiv. Oricum, fapt e că Onescu a fost trimis pe un post în județul Teleorman, unde a fost numit prim-secretar al organizației județene de partid⁴⁴⁶, iar Dincă a fost avansat, devenind membru în Secretariatul CC, iar din octombrie același an și membru în Consiliul Apărării⁴⁴⁷. Ministru al Afacerilor Interne a fost numit Ion Stănescu, șeful de până atunci al CSS⁴⁴⁸.

Dar schimbările nu s-au oprit aici. După mai puțin de un an, în cadrul serviciilor speciale s-a ajuns la noi rocade. Ionel Gal afirmă că de data aceasta pretextul a fost sinuciderea medicului personal al lui Ceaușescu. Cercetările întreprinse în legătură cu acest eveniment îi indicau ca vinovați pe ministrul Afacerilor Interne Ion Stănescu și pe generalul Nicolae Pleșiță, responsabil cu securitatea conducătorului⁴⁴⁹. În martie 1973 Stănescu a fost eliberat din funcția de ministru și trimis la secția agricolă a CC, pentru ca după încă un an, așa cum a pățit înainte Onescu, să fie trimis în provincie, unde a fost numit prim-secretar al organizației județene de partid Dâmbovița⁴⁵⁰. Încă mai înainte, în noiembrie 1972, Pleșiță fusese revocat și el din funcția de șef al securității din Ministerul Afacerilor Interne și trimis să lucreze la secția financiară a Inspectoratului de Securitate din județul Ilfov⁴⁵¹. Pe 17 martie 1973, Emil Bobu devine noul ministru al Afacerilor Interne. El va ajunge și va rămâne până la sfârșit unul dintre cei mai apropiați și mai de încredere colaboratori ai lui Ceaușescu. În decembrie 1972, Emil Bobu a fost adus din Suceava, unde îndeplinise funcția de prim-secretar al comitetului județean de partid, și numit consilier al conducătorului. Înainte, fusese un activist cam de eșalonul trei. A fost avansat la centru de către Ceaușescu și doar lui îi era recunoscător pentru tot. Știa foarte bine că fidelitatea, lipsa oricăror rezerve și sprijinul total acordat conducătorului îi vor fi răsplătite și de aceea nu precupețea nici un efort. Datorită supunerii sale, spre sfârșitul epocii Ceaușescu a reușit să obțină o funcție importantă și pentru soția sa, Maria Bobu, care de pe la jumătatea anilor '70 începuse să facă o carieră strălucită în procuratură și în Ministerul Justiției⁴⁵².

În această perioadă conducerea făcea multe eforturi pentru creșterea controlului asupra populației. În afara reformelor deja amintite în viața economică și de partid, au fost introduse multe schimbări ale căror scopuri erau (pe lângă împiedicarea oricăror proteste) o mai bună informare a conducerii și perfecționarea mecanismelor de conducere a vieții sociale. Într-un anumit sens,

aceste reforme erau asemănătoare cu cele introduse în economie. Conducerea recunoștea că fenomenul centralizării și sporirea controlului reprezintă cea mai bună soluție pentru toate domeniile vieții. Reformele mergeau în două direcții: creșterea măsurilor represive și extinderea integrării populației în sistem.

Cu ocazia ședinței MAN din 16-17 decembrie 1971 a fost adoptată Legea privind păstrarea secretului de stat și cea privind cetățenia română⁴⁵³. Prima definea ce este secretul de stat, însă într-un mod atât de imprecis, încât lăsa mult loc pentru interpretări și, în consecință, dădea multe posibilități de control asupra societății prin Miliție și serviciile speciale. A doua lege stipula că își pierde cetățenia persoana care trece frontiera în mod ilegal sau care, după ce a trecut granița în mod legal, acționează „în detrimentul” statului – iar aici de asemenea lipseau precizările de rigoare. Odată cu aceste legi au fost votate și diferite rezoluții de detaliu referitoare la contactul cu cetățenii altor țări, ceea ce a provocat reducerea drastică a acestor contacte, obligând practic cetățenii României să întocmească rapoarte cu privire la convorbirile private cu persoane din străinătate⁴⁵⁴. Aceste dispoziții s-au dovedit deosebit de împovărătoare pentru cetățeni, care în anii precedenți putuseră călători destul de liber dincolo de graniță (principala piedică o constituiau, desigur, chestiunile financiare, dar statul nu impunea totuși prea multe opreliști suplimentare). Contactul cu turiștii străini de asemenea a fost îngreunat, ceea ce a redus printre altele schimbul comercial ilegal cu diferite bunuri greu accesibile în țară.

Asupra disciplinei sociale vegheau neîntrerupt cohortele tot mai numeroase de colaboratori ai Securității. Dacă în 1968 rețeaua de informatori număra circa 85.000 de persoane, ea a crescut în 1970 la circa 90.000, iar în 1971 la peste 100.000. În 1972 nu mai e vorba de o creștere numerică, dar se trece la calificarea a circa 5.000 de *colaboratori*, care sunt trecuți în categoria mai apreciată de *informatori*⁴⁵⁵. În intervalul 1971-1975 a crescut aproape de două ori numărul celor supuși supravegherii (de la circa 27.000 la aproximativ 51.500)⁴⁵⁶.

Pe lângă întărirea controlului, a fost intensificată de asemenea propaganda și s-a încercat atragerea spre participarea activă în sistem a unui număr cât mai mare de cetățeni. În iulie 1972, la Conferința Națională a PCR a fost adoptat proiectul de „norme ale vieții și muncii comuniștilor, ale eticii și echității socialiste”⁴⁵⁷. Aceste norme – complet rupte de realitate – schițau modul dorit de comportare a membrilor de partid, care, prin exemplul lor, trebuiau să fie un

model pentru restul societății. Membrii de partid îndoctrinați la ședințe erau apoi datori să transmită modelul și să-i îndoctrineze pe ceilalți cetățeni nemembri de partid.

Atragerea unei părți cât mai mari dintre locuitorii țării la viața oficială, în această perioadă, era și scopul tot mai frecventelor spectacole propagandistice diverse, care se reduceau de fapt la simple manifestări patriotarde și de venerare tot mai pronunțată a persoanei conducătorului. După „tezele din iulie”, cultul personalității și activitatea de propagandă care îl însoțea au luat un nou avânt, deși pe tot parcursul anului 1972 cultul lui Ceaușescu n-a prea depășit limitele manifestărilor sale de până atunci. Pe 26 ianuarie 1972, când Ceaușescu împlinea vârsta de 54 de ani, *Scânteia* nu publica decât un modest articol aniversar, care sublinia că Nicolae Ceaușescu își sărbătorește ziua de naștere în cercul prietenilor activiști din alte țări (în momentul respectiv se afla la Praga, cu ocazia unei întâlniri a Tratatului de la Varșovia)⁴⁵⁸. Această notiță nu se deosebea cu nimic de cele din anii precedenți.

Cu totul altfel a fost sărbătorit Nicolae Ceaușescu la împlinirea vârstei de 55 de ani. Acest eveniment a fost linia de graniță care a marcat începutul unei noi etape a cultului personalității. Pe 7 ianuarie, ziua de naștere a Elenei Ceaușescu (care figura deja printre membrii organelor de conducere ale partidului), *Scânteia* n-a publicat nici un articol de felicitare, dar a inserat un text referitor la rolul femeii în societate. Pe 23 ianuarie, Senatul Universității din București a luat decizia de a-i conferi conducătorului titlul de *doctor honoris causa*. Pe 24 ianuarie, *Scânteia* publica lista cu telegramele de felicitare adresate lui Ceaușescu din partea rectorilor și a senatelor instituțiilor de învățământ superior din București. Intelectualii s-au alăturat și ei cu mesajele lor de felicitare, au fost publicate de asemenea poezii de circumstanță. Pe 25 ianuarie a avut loc o conferință specială a organizației de partid din Capitală consacrată în întregime aniversării zilei de naștere a conducătorului, iar în aceeași zi s-a organizat o festivitate asemănătoare și la nivelul CC, în cadrul căreia Maurer a rostit o cuvântare în care sublinia realizările și caracterul excepțional ale lui Ceaușescu. Tot pe 25 ianuarie, pe străzile Bucureștiului s-a desfășurat o vastă manifestație populară cu costume și dansuri naționale⁴⁵⁹. Punctul culminant al festivităților a fost atins pe 26 ianuarie, ziua de naștere a lui Ceaușescu. Conducătorul a apărut la Universitatea din București pentru a primi titlul de *doctor honoris causa* ce-i fusese acordat cu trei zile în urmă. În

cuvântarea rostită cu această ocazie, el s-a referit la luptele dacilor cu romanii și la istoria principatelor române⁴⁶⁰. După aceea s-a deplasat la CC, unde a fost organizată o recepție și unde a primit pe rând felicitările fiecăruia dintre prim-secretarii județelor. În ziua următoare, *Scânteia* a publicat o descriere amănunțită a festivităților, cu fotografii de la Universitate⁴⁶¹. În cadrul aceluiași manifestări ocazionate de ziua de naștere a lui Ceaușescu, a fost editat un volum special, de mari dimensiuni (format A3), intitulat *Omagiu*, unde au fost incluse fotografii reprezentative și urările de sănătate și succes pe care conducătorul român le-a primit din țară și din străinătate⁴⁶².

Următoarele aniversări ale zilei de naștere a lui Ceaușescu au fost sărbătorite până la sfârșitul comunismului. În perioada finală a dictaturii lui Ceaușescu au apărut însă și alte aniversări, celebrate în același fel – cu manifestări, cortegii, adunări festive ale diferitelor corpuri profesionale, totul în stil patriotard, cu preaslăvirea conducătorului în calitatea lui de continuator al tradițiilor românești de la daci încoace. Anii următori n-au mai adăugat decât o creștere a dimensiunilor cultului. În anii '70 s-a reușit atragerea unor personalități de peste hotare dispuse să participe la întreținerea cultului personalității; mai târziu însă acest cult a început să deranjeze în contactele internaționale, dar Ceaușescu nu s-a hotărât niciodată să renunțe la el sau măcar să-l limiteze, nici chiar atunci când, făcând acest lucru, ar fi avut de câștigat.

De cultul personalității se leagă încă o tendință care și-a făcut apariția în intervalul dintre „tezele din iulie” și Congresul al XI-lea al PCR, dezvoltându-se apoi la niște dimensiuni nemaîntâlnite în nici o țară comunistă europeană. La Conferința Națională a Partidului din 19-21 iulie 1972, Elena Ceaușescu a devenit membră a CC, la propunerea lui Emil Bodnăraș⁴⁶³. Acesta se distanțase (desigur, între anumite limite) de curentul principal al politicii conducerii și în plus el avea o mare autoritate ca activist aproape „legendar” și poate de aceea a fost ales tocmai el ca să anunțe o candidatură atât de îndoielnică la vremea respectivă. Bodnăraș era destul de în vârstă, avea 69 de ani, și rar lua parte activă la viața politică – și probabil a acceptat acest rol numai ca să fie lăsat în pace și să nu aibă soarta premierului Maurer, spre exemplu, care printr-o minune scăpase cu viață dintr-un accident de mașină. Elena Ceaușescu avansase și ea după ce soțul ei ajunsese la putere, dar nu neapărat în politică, ci în domeniul științific. Încă din decembrie 1965 a devenit directoarea Institutului de Cercetări Chimice și membră în Consiliul Național al

Cercetării Științifice, în schimb în 1969 a avansat, devenind membră în biroul executiv al aceleiași instituții. În plus, a avansat și în cadrul organizației de partid a municipiului București⁴⁶⁴. În 1971 a participat alături de soțul ei la vizita efectuată în China, unde și-a dat repede seama că soția lui Mao joacă un rol politic important⁴⁶⁵, ceea ce probabil i-a stimulat ambiția. Dincolo de opiniile Elenei pe această temă, avansarea ei a constituit pentru Ceaușescu un sprijin important pentru poziția lui, care oricum era puternică. Acceptarea soției conducătorului în componența CC putea fi explicată eventual prin meritele ei și prin vechimea în partid, în rândurile căruia fusese primită în 1939, adică făcea parte din categoria așa-numiților ilegaliști. La Plenara CC din 18-19 iunie 1973, Elena a fost aleasă în componența CE⁴⁶⁶, ceea ce constituia confirmarea definitivă a principiului nepotismului și ambiției soției secretarului general.

În anii 1972-1973 au fost inițiate anumite acțiuni care vor fi continuate în perioada următoare și a fost pregătit terenul pentru schimbările radicale care se vor produce în politica românească în anul 1974. Opoziția față de aceste schimbări, în măsura în care se poate vorbi de așa ceva, a fost slabă – nu s-a manifestat nici o „platformă” care să fie emanația unei asemenea reacții. Dacă nepotismul și cultul personalității în creștere nu s-au confruntat practic cu nici un fel de opoziție, nici măcar în interiorul partidului, acest lucru a fost într-o mare măsură consecința faptului că la începutul anilor '70 România a reputat succese importante în contactele diplomatice, ceea ce a dus, desigur, la creșterea rolului lui Ceaușescu pe arena internațională.

Succesele diplomatice românești în prima jumătate a anilor '70

În prima jumătate a anilor '70 a fost dezvoltată strategia politicii externe elaborată anterior, dar i-au fost aduse anumite modificări, în sensul că s-au făcut eforturi pentru îmbunătățirea relațiilor cu țările din blocul sovietic și în special cu URSS, relații care se deterioraseră după evenimentele din august 1968. În această perioadă, principalele țeluri ale politicii externe românești au fost obținerea de credite și tehnologie din Occident, creșterea rolului țării pe arena internațională, inclusiv în cadrul blocului sovietic, și căutarea unor piețe de desfacere pentru mărfurile românești. În plus, se urmăreau întărirea poziției

lui Ceaușescu în țară și peste hotare și prezentarea lui ca un partener serios al celor mai importanți politicieni din lume.

Prima ofensivă diplomatică a fost îndreptată spre Răsărit. Relațiile cu Uniunea Sovietică suferiseră o anumită degradare după cuvântarea lui Ceaușescu din 21 august 1968, însă după întâlnirea conducătorului român cu ambasadorul Basov s-a renunțat în parte la tezele antisovietice care apăreau în propagandă și în luările de cuvânt oficiale. Cu toate acestea, Ceaușescu a depus multe eforturi pentru slăbirea influenței sovietice în țară, ceea ce a provocat nemulțumirea Kremlinului. Pentru a ameliora relațiile cu Moscova, atât Ceaușescu, cât și cei alături de care exercita puterea la București au început să se întâlnească mai des cu delegații Uniunii Sovietice. Deja în septembrie 1968 a sosit la București o delegație militară sovietică de nivel înalt, iar în octombrie ministrul român al Apărării, generalul Ion Ioniță, s-a dus la Moscova la consfătuirea Tratatului de la Varșovia. În februarie 1969, o altă delegație sovietică sosea la București, în urma convorbirilor stabilindu-se că România va fi din nou tratată la fel ca toate celelalte țări membre ale Pactului⁴⁶⁷. Din acel moment, a urmat o perioadă de normalizare a relațiilor cu Uniunea Sovietică și cu celelalte țări ale blocului socialist.

O expresie a acestei normalizări a fost, printre altele, adoptarea de către MAN, în martie 1970, a declarației referitoare la politica externă în care se afirma că România dorește să dezvolte relații cu țările socialiste, dar pe baza recunoașterii reciproce a independenței, pe baza neamestecului în treburile interne – cu alte cuvinte, situația a revenit la stadiul precedent conflictului provocat de evenimentele din Cehoslovacia. În iulie 1970 a sosit la București o delegație sovietică, avându-l în frunte pe Aleksei Kosîghin. Cu ocazia acestei vizite a fost semnat tratatul de prietenie, colaborare și ajutor reciproc între cele două țări⁴⁶⁸. Relațiile economice în cadrul CAER au început de asemenea să se normalizeze și, treptat, s-a ajuns din nou la o colaborare mai sistematică, posibilă și datorită slăbirii presiunilor sovietice exercitate asupra României.

Vizita lui Ceaușescu în China din 1971 a dus la o nouă perioadă de răcire a relațiilor româno-sovietice. La întoarcerea din R.P. Chineză, Ceaușescu a făcut o escală în URSS, dar nu s-a bucurat de o primire călduroasă. Impunerea unui plan accelerat de industrializare a obligat România să caute variante de colaborare economică cu țările CAER, întrucât începuse să aibă probleme cu găsirea piețelor de desfacere pentru produsele proprii, în scopul obținerii

devizelor necesare pentru achiziționarea mijloacelor indispensabile pentru următoarele investiții. Analistii Ambasadei RPP remarcău tendința constantă – explicată prin dorința de a ieși din izolare după călătoria lui Ceaușescu în China – de a intensifica relațiile și contactele cu țările socialiste, nu numai cu Uniunea Sovietică. „În rândul țărilor socialiste, doar relațiile R.[omâniei] cu Cehoslovacia n-au depășit faza de rutină, deși s-a produs și în cazul lor o anumită încălzire”⁴⁶⁹ – informa Ambasada RPP în septembrie 1972. Această tendință a devenit și mai energică după criza petrolului, când România își dorea cu și mai multă hotărâre să sporească volumul schimburilor în comerțul exterior, asigurându-și astfel piețe de desfacere pentru mărfurile proprii. În iunie 1974, la întâlnirea CAER de la Sofia, România a participat ca orice membru cu drepturi egale în cadrul organizației, iar poziția ei nu se deosebea prea mult de a celorlalte țări; în decembrie a fost semnat la Moscova tratatul româno-sovietic pentru construirea în comun a unei centrale atomice în România⁴⁷⁰.

La fel de importante în această perioadă erau relațiile cu țările occidentale. A fost astfel continuată politica de deschidere, în special față de Statele Unite și RFG. După vizita lui Nixon la București din 1969 și a lui Ceaușescu la Washington din anul următor, relațiile cu Statele Unite au căpătat o nouă dinamică, permițând României, între altele, accesul în organizațiile comerciale internaționale. Au fost de asemenea intensificate schimburile economice reciproce, s-au dezvoltat relațiile comerciale, schimburile tehnologice și culturale. Volumul schimburilor comerciale a început să crească vizibil, astfel încât în 1972 au ajuns la 98,3 milioane de dolari, în comparație cu anul precedent, care fusese încheiat la nivelul de 65,4 milioane de dolari. În schimb în 1973 se ajunge la 172,8 milioane de dolari, iar în 1974 se atinge recordul primei jumătăți a anilor '70 cu un volum al schimburilor de 407,6 milioane de dolari⁴⁷¹. Cea mai mare parte a acestor sume o reprezentau importurile din SUA, iar România n-a reușit niciodată să răstoarne această tendință. Dar în relațiile cu Statele Unite ceea ce conta în primul rând erau problemele politice – cu alte cuvinte, recunoașterea *de facto* a poziției de excepție a României și a persoanei lui Ceaușescu și mai puțin bilanțul favorabil al schimburilor comerciale. De foarte mare importanță erau și ajutorul tehnologic obținut prin colaborarea unor companii americane ca General Electric sau ITT cu întreprinderi românești, precum și stagiile de perfecționare pentru inginerii

români în SUA.

Între 4 și 7 decembrie 1973 Ceaușescu a făcut din nou o vizită în Statele Unite, unde s-a întâlnit inclusiv cu președintele Nixon, cu demnitari de rang înalt și cu reprezentanți ai Congresului. Nixon și soția sa au luat parte la recepția organizată la Ambasada României din Washington. În cursul vizitei au fost semnate tratate cu privire la înființarea unei comisii economice româno-americane. Elena Ceaușescu a primit o „diplomă de onoare” din partea unuia dintre institutele americane de cercetări în domeniul chimiei⁴⁷².

În relațiile cu RFG s-a ajuns la o înțelegere în problema emigrării persoanelor de naționalitate germană domiciliate pe teritoriul României. Lucrurile au început să se accelereze după vizita lui Ceaușescu în Germania de Vest din iunie 1973 (în cursul căreia s-a întâlnit, printre alții, cu cancelarul W. Brandt) și după semnarea cu această ocazie a tratatului de colaborare economică, științifică și tehnică. Ambasada RPP informa în acest sens că „se poate observa o discretă, dar semnificativă activitate a Ambasadei RFG la București”⁴⁷³. Germanii au înființat și au oferit burse pentru tinerii de naționalitate germană din România, uneori chiar pentru familii întregi⁴⁷⁴, dar autoritățile române nu acceptau cu plăcere astfel de deplasări; mult mai ușor era pentru persoane în vârstă de peste 40 de ani și fără studii. Emigrația aducea însă anumite venituri bugetului de stat întrucât, conform legii din decembrie 1971, persoanele care părăseau definitiv țara trebuiau să renunțe la dreptul de proprietate și nici nu puteau lua cu ele obiecte de preț sau bani, lucru care la trecerea frontierei „era verificat foarte atent”⁴⁷⁵.

O politică asemănătoare a fost aplicată în legătură cu statul Israel și minoritatea evreiască din România. Deși la autoritățile din Israel ajunseseră semnale că, în cursul epurărilor din administrația de stat care au fost efectuate în prima jumătate a anilor '70, multe persoane eliberate din funcții erau de origine evreiască⁴⁷⁶, acest lucru n-a dus la schimbarea politicii țării lor față de România. Emigrarea evreilor din România, realizată prin intermediul serviciilor speciale, a continuat⁴⁷⁷, ajungând în 1973 la cel mai ridicat nivel din deceniul opt⁴⁷⁸. De menționat că nici relațiile strânse pe care România le întreținea cu țările arabe și chiar cu reprezentanții Palestinei n-au fost de natură să afecteze în mod fundamental relațiile acestei țări cu Israelul.

România era condusă de cu totul alte țeluri în contactele ei cu Lumea a Treia. Aceste relații începute pe scară mai largă în anii '60 au căpătat vigoare în

urma lungilor vizite ale lui Ceaușescu în țări din America de Sud, Africa și Asia în prima jumătate a anilor '70. În 1973 volumul tranzacțiilor comerciale cu țările în curs de dezvoltare a crescut cu 25%, dar în 1974 această creștere a atins valoarea de 112%⁴⁷⁹. În această perioadă s-a înregistrat o creștere semnificativă a exportului față de import, România exportând în principal articole de consum din producția industrială și importând cu precădere combustibili, minereuri și metale⁴⁸⁰. De asemenea, în țările în curs de dezvoltare românii construiau noi obiective industriale împreună cu parteneri din țările respective. Partea română participa în astfel de cazuri ca furnizor principal de mașini și utilaje, asigurând asistența tehnică a acestora. Cea mai mare parte a unor asemenea afaceri erau realizate pe baza unor credite pe termen lung acordate de România țărilor respective⁴⁸¹. Strategia aplicată față de țările Lumii a Treia era așadar rațională în măsura în care permitea, cel puțin până la o anumită limită, echilibrarea bilanțului comercial nefavorabil care se menținea în contactele cu țările occidentale și permitea aprovizionarea cu materii prime, inclusiv energetice.

Trebuie să mai facem o observație, și anume că în anii 1972-1973 Ceaușescu apărea pe arena internațională ca șeful necontestat al statului atât pentru țările din Răsărit, cât și pentru cele din Apus – în ciuda (sau poate tocmai datorită) balansului între China, Uniunea Sovietică și Statele Unite. Această strategie făcea imposibilă în interiorul partidului orice eventuală opoziție care s-ar fi prevalat, în căutare de sprijin, de concursul factorului internațional, lucru care îi dădea lui Ceaușescu credibilitate în fața societății și, în consecință, îi permitea să concentreze liniștit tot mai multă putere în mâinile lui și ale familiei sale.

Anul 1974 – instaurarea formală a dictaturii

Având în vedere experiența anilor 1972-1973, era clar în ce direcție se îndreaptă țara și conducerea ei. După introducerea cultului personalității, chiar și populația era conștientă că Nicolae Ceaușescu își dorește un statut de care nu se bucura la vremea respectivă nici un șef comunist din oricare țară europeană, dacă-l exceptăm pe Enver Hoxha. În 1974, procesul de concentrare a puterii nu mai putea fi ținut în frâu, întrucât eventualii adversari ai unei astfel de soluții

fuseseră fie excluși din conducere, fie (ca Maurer) izolați și aduși în imposibilitatea de a mai face vreun gest de natură opoziționistă. În 1973, Maurer încercase să îi unească în jurul lui pe membrii de partid de la Cluj, ținând o cuvântare în care îl critica pe Ceaușescu (recurgând în acest scop la tezele lui Lenin), dar n-a găsit la nimeni sprijinul pe care și-l dorea⁴⁸². Tocmai de aceea realizarea reformelor care consfințeau *de facto* o stare deja existentă (lucru asupra căruia atrăgeau atenția și analiștii Ambasadei RPP⁴⁸³) a fost condusă cu abilitate, fără să provoace proteste prea energice.

La sesiunea extraordinară a adunării generale a Academiei Române care a avut loc între 28 februarie și 2 martie 1974, în urma intervenției conducerii PCR, Elena Ceaușescu a fost aleasă membră a Academiei (tot atunci a fost ales și Miron Constantinescu)⁴⁸⁴. În martie, Nicolae și Elena Ceaușescu au efectuat o călătorie în străinătate, vizitând între altele Brazilia, unde fiecare a primit câte două titluri de *doctor honoris causa*⁴⁸⁵. Astfel, o dată în plus, erau confirmate „meritele” pe tărâm științific ale Elenei, dar și ale lui Nicolae și se adăuga o nouă cărămidă la edificiul cultului personalității. Numai că acesta era doar preludiul măsurilor hotărâtoare care aveau să urmeze.

Atacul frontal al lui Ceaușescu a avut loc la Plenara CC al PCR din 25-26 martie 1974⁴⁸⁶. Cu această ocazie au fost supuse la vot anumite modificări ale Constituției, în virtutea cărora era instituită funcția de Președinte al Republicii Socialiste România. Prin vot unanim, ca președinte al țării a fost ales Nicolae Ceaușescu. În spiritul noilor reglementări, președintele țării era ales de MAN, era șeful statului și reprezenta România pe plan internațional. El devenea în același timp comandantul suprem al forțelor armate și președintele Consiliului de Apărare a Țării. În plus, era și președintele Consiliului de Stat, la nevoie prezida ședințele Consiliului de Miniștri, la propunerea premierului îi numea pe membrii Consiliului de Miniștri și, din proprie inițiativă, îi numea pe conducătorii organelor centrale de stat care nu intrau în componența Consiliului de Miniștri, inclusiv pe membrii Tribunalului Suprem. În același fel îi numea și pe generali, amirali și mareșali. De asemenea, avea autoritatea de a proclama amnistie, de a conferi și a revoca dreptul de cetățenie. Președintele putea, de asemenea, să declare starea de necesitate într-o anumită regiune sau pe întregul teritoriu al țării. Pe lângă toate acestea, avea puterea de a emite decrete prezidențiale și decizii⁴⁸⁷.

De o importanță fundamentală pentru viitor s-au dovedit a fi prerogativele

președintelui referitoare la emiterea decretelor prezidențiale, la comanda forțelor armate, la instituirea stării de necesitate și mai ales faptul că era ales de MAN, ceea ce făcea foarte dificilă (practic, imposibilă) schimbarea legală a autorității supreme în stat, întrucât Ceaușescu trebuia revocat în același timp atât din funcția de secretar general al partidului de Congresul PCR, cât și din aceea de președinte al țării de către MAN – cu alte cuvinte, eventualii lui adversari ar fi trebuit să organizeze o majoritate cu adevărat puternică în aparatul de partid și de stat pentru a putea duce la revocarea lui, ceea ce, după cum se știe, nu s-a întâmplat niciodată. Înscris în textul Constituției, jurământul președintelui conținea, după cum se exprimau analiștii Ambasadei RPP, și „o evidentă expunere a cunoscutelor principii ale politicii externe românești”⁴⁸⁸, ceea ce conferea acestei politici un statut constituțional.

Cu ocazia aceleiași sesiuni au fost operate schimbări radicale în guvern. Ion Gheorghe Maurer a demisionat din funcția de președinte al Consiliului de Miniștri, iar în locul lui a fost numit Manea Mănescu, un om fără ambiții și profund devotat conducătorului. Cauza oficială a demisiei a fost starea de sănătate a premierului. Interesant e faptul că după 1989 chiar Maurer dădea ca motiv al demisiei sale tot „boala și vârsta”⁴⁸⁹. Se pare însă că pe lângă problemele de sănătate (și mai stringente după accidentul de mașină din 1972) decizia premierului a fost influențată și de dezgustul lui general față de izolarea la care era supus în sânul conducerii, de imposibilitatea de a influența deciziile și de nereușita inițiativei de a stabili un dialog cu membrii de partid în cursul anului precedent⁴⁹⁰. Plecarea lui Maurer era în acord cu logica evenimentelor și probabil că, dacă n-ar fi renunțat din proprie inițiativă, mai devreme sau mai târziu tot ar fi fost revocat (în raportul Ambasadei RPP referitor la plenara din martie este utilizată formularea „eliminat de Ceaușescu”; în același raport se afirmă că starea sănătății lui Maurer, care s-ar fi înrăutățit după accidentul de mașină, era doar un pretext⁴⁹¹).

În afară de instituirea funcției de președinte și de demisia lui Maurer, la plenara din martie s-au operat schimbări importante în organizarea partidului. A fost desființat Prezidiul Permanent al CC, în locul lui înființându-se Biroul Permanent al Comitetului Executiv. Diferența fundamentală dintre aceste două corpuri de decizie consta în faptul că membrii Prezidiului Permanent erau aleși de CC, pe când calitatea de membru în Biroul Permanent era legată de niște funcții concrete pe linie de partid și de stat și se obținea automat, CE luând doar

cunoștință de componența acestuia. Noul organ era gândit de la bun început ca principalul centru de decizie în partid și în stat⁴⁹² – și, într-adevăr, aceasta a și fost funcția lui până în 1989⁴⁹³.

Crearea unei noi entități politice servea și la reșezarea personalului de conducere de la vârf. În echipa formată la începutul anilor '70 s-a ajuns la slăbirea poziției lui Virgil Trofin, Paul Niculescu-Mizil, Dumitru Popescu „Dumnezeu” și Miron Constantinescu, care n-au mai avut loc în Biroul Permanent și au fost împinși pe posturi mai puțin expuse. Virgil Trofin a fost trimis la Brașov, unde a preluat funcția de prim-secretar al organizației județene de partid – motivul oficial fiind acela „de a căpăta experiență în munca de teren”⁴⁹⁴. Niculescu-Mizil și Popescu „Dumnezeu”, ce-i drept, nu și-au pierdut funcțiile, dar nici n-au avansat, ceea ce a fost interpretat ca simptom al dizgrației. Miron Constantinescu a fost revocat din funcția de președinte al Consiliului Central de Control Muncitoresc al Activității Economice și Sociale, precum și din aceea de vicepreședinte al Consiliului de Stat. Dar câteva zile mai târziu era ales președinte al MAN⁴⁹⁵. Merită să facem aici observația că, timp de mulți ani, aceeași funcție a îndeplinit-o și Petru Groza, care nu mai conta din nici un punct de vedere – președinția MAN era așadar o formă onorifică de a ieși la pensie pe linie politică. Miron Constantinescu era deja la o vârstă înaintată – de altfel a și murit în iulie 1974. Ambasada RPP informa însă că, și pe acest post, Constantinescu reprezenta o amenințare pentru Ceaușescu, iar acest conflict l-a împins pe Constantinescu la sinucidere, deși cauza oficială a decesului său a fost infarctul cardiac⁴⁹⁶. În lumina a ceea ce i s-a întâmplat lui Chivu Stoica o jumătate de an mai târziu, nu putem exclude această ipoteză, în pofida faptului că, după deces, lui Constantinescu i s-au adus onoruri (dar la înmormântare, ce a avut loc în afara Capitalei, el n-a beneficiat de pompa obișnuită în asemenea cazuri), unul dintre liceele orașului Arad primind numele său⁴⁹⁷.

În Biroul Permanent au intrat în schimb reprezentanții noului val de colaboratori ai lui Ceaușescu – Cornel Burtică, Ștefan Andrei (puternic susținut de prin 1972, când a devenit membru în CC și în Secretariatul CC) și Emil Drăgănescu (care a devenit și șeful Comitetului de Stat al Planificării). Biroul Permanent era lipsit de personalități în măsură să constituie o amenințare pentru poziția lui Ceaușescu – cu excepția lui Bodnăraș, care era deja la vârsta pensionării –, el fiind constituit fie din funcționari devotați (Manea Mănescu),

fie din oameni tineri care îi datorau totul conducătorului (Burtică, Andrei, Drăgănescu). Tocmai de aceea rolul acestei instituții politice era mai important decât cel pe care îl juca, înainte de desființarea sa, Prezidiul Permanent. Important este însă faptul că atunci n-a fost făcută publică lista cu membrii Biroului Permanent, iar populația nu era informată despre activitatea acestuia⁴⁹⁸.

Astfel, în cele din urmă, Ceaușescu și-a asigurat controlul total asupra guvernului, și-a consolidat simțitor poziția în raport cu armata, care, pe toată durata mandatului său de până atunci în fruntea statului, îi scăpa printre degete pe motiv că totuși armata română constituia o parte a forțelor armate ale Tratatului de la Varșovia. Problema loialității armatei nu era însă atunci atât de sensibilă ca la sfârșitul anilor '80, relațiile cu URSS erau corecte, așa încât conducătorul putea să nu dea importanță acestei probleme. Procesul de acumulare a puterii era încheiat *de facto*, însă mai lipsea un „cadru” corespunzător, sub forma unui spectacol triumfător. Sesiunea MAN, cel puțin teoretic, putea fi văzută și ca un eveniment de acest gen. Dar toată lumea își dădea prea bine seama că locul cel mai potrivit pentru sublinierea triumfului secretarului general urma să fie Congresul PCR, planificat să aibă loc spre sfârșitul anului 1974. MAN era doar o instituție decorativă, toată viața politică concentrându-se în sfera partidului, iar cea mai înaltă instanță a acestuia era tocmai Congresul.

Campania premergătoare Congresului a fost lungă și pregătită cu multă amploare. Încă înainte de începerea campaniei propriu-zise, în timpul Congresului I al FUS din mai 1974, Ceaușescu a fost reales președinte al acestei organizații⁴⁹⁹. Congresul FUS a constituit așadar un fel de preludiu al Congresului propriu-zis al PCR. Startul campaniei pentru Congres l-au dat festivitățile celei de-a treizecea aniversări a răsturnării guvernului fascist al mareșalului Antonescu din ziua de 23 august 1944. Manifestările respective se concentrău în jurul rolului Partidului Comunist în acest eveniment, inclusiv al persoanei secretarului general. Însuși Ceaușescu a publicat în *Pravda* un articol aniversar reluat și de presa românească, în care atrăgea atenția asupra rolului imens pe care l-a jucat URSS în „eliberarea” țării, dar și asupra rolului armatei române în lupta cu fascismul⁵⁰⁰. Pe 23 august au fost organizate defilări, ocazie cu care au fost purtate portrete ale conducătorului și pancarte cu lozinci „Ceaușescu – PCR”, „Ceaușescu și poporul”, alături de mult mai puțin

numeroasele portrete ale lui Marx, Engels, Lenin și ale membrilor CE al CC al PCR⁵⁰¹.

Tematica acestei campanii s-a concentrat în jurul a trei probleme: economia, programul partidului și persoana secretarului general⁵⁰². La adunările generale ale organizațiilor de partid se ajungea uneori la discuții mai largi pe teme economice și de program, dar populația nu era informată de acest lucru, mijloacele de comunicare în masă făcând loc în relațiile lor doar pentru declarațiile de susținere a programului și pentru apelurile la realegerea lui Nicolae Ceaușescu în funcția de secretar general al PCR, rapoartele ședințelor respective fiind și ele limitate la aceleași puncte⁵⁰³. Campania de pregătire a Congresului ocupa, potrivit aprecierilor Ambasadei RPP, cam 50% din cuprinsul presei scrise și din timpul de antenă al radioului și televiziunii. În afară de propaganda desfășurată de mass-media, în întreaga țară erau organizate evenimente culturale (conferințe pe teme științifice, seri de poezie, concerte etc.) și întreceri sportive dedicate celebrării Congresului al XI-lea al PCR⁵⁰⁴.

În campanie, după părerea autorităților, participarea mediilor creatoare a fost prea redusă, acestora reproșându-li-se faptul că sunt „rupte de viața poporului, izolate profesional în problemele proprii, neînțelegând necesitățile momentului prezent în construirea socialismului”. Slaba activitate a artiștilor rezulta, după părerea analiștilor de la Ambasada RPP, nu din cauze politice, ci din câteva decizii economice nepopulare în lumea lor, cum ar fi limitarea veniturilor artiștilor prin asimilarea activităților lor cu cele editoriale și de presă⁵⁰⁵.

Cele mai spectaculoase manifestări ale campaniei de pregătire a Congresului au fost triumfalele „vizite de lucru” ale conducătorului în județe, unde se organizau mitinguri, la care se adoptau rezoluții exprimând dorința realegerii lui Ceaușescu în funcția de secretar general⁵⁰⁶. O noutate față de precedentul Congres, al X-lea, era faptul că la adoptarea rezoluțiilor respective luau parte nu numai membrii de partid, ci toate persoanele adunate la miting – dând astfel impresia că realegerea lui Ceaușescu reprezintă dorința întregului popor.

Congresul al XI-lea al PCR a avut loc între 25 și 28 noiembrie 1974. Congresul a confirmat în mod definitiv deciziile luate mai devreme și a constituit încununarea în stil propriu a lungului drum parcurs de Ceaușescu până la deplina putere dictatorială în România. În cele 77 de cuvântări care au

fost rostite la Congres, numele lui Ceaușescu a fost pronunțat de 410 ori, în schimb al Elenei Ceaușescu o singură dată, ceea ce înseamnă că numele conducătorului a fost repetat în medie de peste cinci ori în fiecare cuvântare – față de Congresul al X-lea, unde a revenit doar de patru ori, sau de Congresul al IX-lea, care depășește cu puțin o menționare pe luare de cuvânt⁵⁰⁷. În cursul lucrărilor Congresului al XI-lea s-a făcut propunerea ca Nicolae Ceaușescu să fie ales secretar general pe viață. Propunerea i-a aparținut lui Gheorghe Cioară, pe atunci primar al Bucureștiului și membru în CE, un activist experimentat (în a doua jumătate a anilor '60 el a îndeplinit, printre altele, funcția de ministru al Comerțului Exterior)⁵⁰⁸. Dar, în intervenția lui, Ceaușescu a propus ca această idee să fie respinsă⁵⁰⁹.

La Congres a fost efectuată o analiză a situației economice și au fost luate decizii în legătură cu următorul plan cincinal. Analiza economică era făcută pe un ton entuziast, cu atât mai mult cu cât în statisticile oficiale, poate cu excepția rezultatelor slabe din agricultură (care erau explicate în primul rând ca efecte ale catastrofelor naturale), economia românească se prezenta monumental. Adversarii industrializării accelerate fuseseră eliminați, ceea ce a redus definitiv la tăcere eventualele voci critice. În aceste condiții nu te puteai aștepta să fie schimbată direcția generală de dezvoltare a economiei – dimpotrivă, au fost adoptate un plan și mai ambițios pentru anii 1976-1980 și la fel de ambițioase principii generale de dezvoltare pentru anii 1981-1990.

La Congresul al XI-lea, partidului i-a fost propus un țel de neatins: construirea comunismului în România. A fost adoptat un nou document programatic al PCR intitulat „Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism”. Sintagma-concept „societate socialistă multilateral dezvoltată” urma să devină din acel moment un motiv propagandistic foarte frecvent până în anul 1989. Importanța noului program al PCR avea și o dimensiune propagandistică, în sensul că țelurile propuse de partid în acest document erau prea îndepărtate și prea nedefinite ca să poată fi tratate în amănunt și să fie puse și în practică.

Cu ocazia Congresului al XI-lea s-au făcut și schimbări de cadre. Componenta CC a fost îmbogățită cu încă 76 de persoane, dintre care 40 de membri plini și 36 de membri supleanți. Această suplimentare reflecta într-o anumită măsură situația numerică a partidului, care din 1969 și-a sporit

rândurile de la 1,9 la 2,5 milioane de membri⁵¹⁰. Cei mai mulți dintre noii membri ai CC erau persoane care avansaseră în timpul regimului Ceaușescu. CC i-a retras calitatea de membru lui Ion Gheorghe Maurer, care oficial a ieșit la pensie și n-a mai luat niciodată parte activă la viața politică a țării. Așa încât în componența noii echipe conducătoare de la vârful partidului nu mai rămâneau decât doi dintre „baronii” lui Dej: Chivu Stoica și Emil Bodnăraș – dar nici unul dintre ei nu mai avea multe de spus, murind de altfel în scurtă vreme (Stoica în februarie 1975, iar Bodnăraș în ianuarie 1976). Un activist de calibru mai redus ce rezista încă de pe vremea lui Dej și rămăsese activ până în 1974 era Leonte Răutu; acesta, stalinist dogmatic cum era, se armoniza bine cu linia de propagandă în vigoare.

La Congres a fost luată decizia de a se schimba numele Comitetului Executiv în Comitetul Politic Executiv (CPEX). Biroul Permanent al CE, care fusese creat la plenara din martie, a devenit automat Biroul Permanent al CPEX. Cu această ocazie a fost dată în sfârșit publicității componența BP al CPEX: în afară de Nicolae Ceaușescu, pe listă mai figurau Manea Mănescu, Gheorghe Oprea⁵¹¹, Ion Pășan și Ștefan Andrei⁵¹². Așa cum se vede, după prima perioadă de funcționare a lui, componența Biroului, desigur, provizorie, a fost rectificată prin eliminarea lui Burtică și Drăgănescu. Elena Ceaușescu n-a intrat însă în componența BP al CPEX, ceea ce înseamnă că poziția ei încă nu era atât de importantă ca mai târziu (a devenit membră a BP al CPEX abia în 1977). BP al CPEX era o creație care se preta într-o foarte mică măsură la schimbări. Componența lui era stabilită cu ocazia fiecărui congres și, teoretic, timp de cinci ani, ea nu se schimba (în practică s-au făcut doar câteva modificări mărunte).

Congresul al XI-lea a constituit încheierea triumfală și încoronarea procesului de dobândire, consolidare și apoi concentrare a puterii în mâinile lui Nicolae Ceaușescu. Era un lucru clar atât pentru aparatul de partid, respectiv pentru populație, cât și pentru politicienii din străinătate. Din 1974, conducătorul român a început să apară în situațiile oficiale încins cu eșarfa tricoloră și cu sceptrul de aur în mână⁵¹³ – acest simbol feudal însemnând nu numai că Nicolae Ceaușescu este singurul stăpânitor, ci și că el se înscrie în șirul figurilor de însemnătate fundamentală pentru istoria țării –, ceea ce era de fapt un motiv recurent al propagandei oficiale. Congresul al XI-lea a reprezentat adevăratul început a ceea ce va fi cunoscut sub numele „epoca” sau

chiar „era” Nicolae Ceaușescu.

Bilanț: anii 1965-1974

Cronologie

Procesul care l-a adus pe Ceaușescu de pe poziția unuia dintre cel mai puțin expuși colaboratori ai lui Dej până la exercitarea de unul singur a autorității în România poate fi împărțit cronologic în câteva faze, existând cel puțin două moduri de a opera această împărțire. Pentru majoritatea populației, pragul care desparte primul deceniu al regimului lui Ceaușescu de ceea ce a urmat a fost anul 1971, cu proclamarea „tezelor din iulie”, pentru că evenimentele ulterioare, inclusiv Congresul al XI-lea, n-au constituit decât substanța care a dat conținut programului promovat de „teze”. O altă schimbare vizibilă s-a produs la sfârșitul anilor '70, odată cu scăderea drastică a nivelului de trai. O asemenea împărțire sugerează, de exemplu, Silviu Brucan, care consideră că în 1971 a început a doua din cele trei faze ale regimului Ceaușescu, fază care urma să dureze până în 1980⁵¹⁴, în schimb anul 1974, deși important, nu constituie o cezură. Un asemenea punct de vedere îi este caracteristic cetățeanului mediu, pentru care evenimente ca avansarea Elenei sau îndepărtarea lui Maurer n-aveau o importanță deosebită, dar pentru care vizibile erau schimbările intervenite în orientarea propagandei, în dezvoltarea cultului personalității sau în limitarea libertăților cetățenești.

Din punctul de vedere al dinamicii schimbărilor la centrul puterii (și aici trebuie să subliniem că aceste schimbări erau adeseori ascunse chiar și aparatului de partid de nivel mediu) împărțirea e diferită, cu toate că, desigur, anul 1971 (cu „tezele din iulie”) trebuie de asemenea avut în vedere – tocmai pentru consecințele pe care acest eveniment le-a avut asupra populației și a aparatului de partid de nivel inferior. Tocmai de aceea propun următoarea împărțire.

- 1965-1967: în acest interval Ceaușescu este *primus inter pares* și, chiar dacă nu se consultă pentru deciziile sale cu ceilalți activiști de frunte, există în continuare destule domenii, unele chiar vaste (economia, problemele internaționale, cultura), în care competențele sale sunt foarte

limitate. Ceaușescu se concentrează asupra resorturilor care constituie baza viitoarelor acțiuni – afacerile interne și administrația. El formează o comisie pentru reabilitarea lui Lucrețiu Pătrășcanu cu misiunea de a strânge materiale compromițătoare în legătură cu adversarii săi politici și în primul rând cu Alexandru Drăghici, dar nu numai cu el – ceilalți „baroni” ai lui Dej vor fi eliminați în momentul condamnării întregii perioade a regimului precedentului conducător. În același timp sunt continuate principalele direcții politice din ultimii ani ai guvernării lui Dej: liberalizarea, independența în cadrul blocului sovietic, deschiderea către Occident și, odată cu aceasta, înviorarea economică.

- 1968: un an foarte bogat în evenimente politice. În aprilie, Ceaușescu se răfuiește cu Drăghici și deschide astfel capitoul încheierii socotelilor cu guvernarea lui Dej și a oamenilor lui. Această măsură se înscrie în categoria situațiilor existente și în celelalte țări ale blocului sovietic (Polonia, Cehoslovacia) și așa și este interpretată pe arena internațională. Apoi Ceaușescu a găsit o soluție magistrală ca atitudine în conflictul cehoslovac, ceea ce i-a conferit statutul de disident în tabăra comunistă, dar în același timp a influențat foarte favorabil imaginea pe care el o avea în țară. De aceea Ceaușescu devine conducătorul necontestat, schimbând statutul de *primus inter pares* cu acela de *primus*. În decembrie, după manifestația studenților din București, el declară într-un cerc restrâns sfârșitul liberalizării.
- 1969-1970: este o perioadă de consolidare a puterii și de intensificare a eliminării „baronilor”. Concomitent, situația economică a țării se înrăutățește și apar primele semnale că liberalizarea s-a încheiat.
- 1971-1974: o perioadă care începe cu decizia de accelerare a industrializării și cu „tezele din iulie”. Urmează o centralizare accentuată a puterii și, în același timp, concentrarea acesteia în mâinile lui Ceaușescu. Liberalizarea a fost sistată, în locul acesteia fiind introduse norme rigide ce reglementează viața culturală. Începe cultul personalității, dublat de o campanie naționalistă tot mai puternică. Este introdus principiul nepotismului. Etapa concentrării puterii se încheie după înființarea funcției de președinte, după eliminarea lui Maurer și Congresul al XI-lea, la care a fost constituit un nou comitet de conducere, la început aproape secret – BP al CPEx, a cărei componență

era relativ stabilă.

Echipa conducătorului

Cunoscutul cercetător polonez al totalitarismului Aleksander Hertz a publicat în 1937 eseul intitulat *Echipa conducătorului* în care a descris, avându-i ca exemple pe Hitler, Mussolini și Stalin, schema guvernării dictatoriale a unui partid sau a unei țări. În regimurile instituite de ei, acești dictatori se bazează pe un grup restrâns de persoane, pe care Hertz le numește „echipa conducătorului”. El scrie:

Această elită [...] este creația lui [a conducătorului] și este compusă din oameni adunați de el, în care el are o încredere deosebită, adeseori fiind vorba de prieteni personali sau vechi camarazi de luptă. Caracteristica cea mai aparte a acestei elite este relația de strânsă intimitate pe care o are cu conducătorul. Este vorba de cei mai apropiați colaboratori ai lui, de entourageul său cel mai apropiat, de suita lui, de echipa lui. Adunați de el ca să contribuie nemijlocit la constituirea charismei lui, ei ocupă o poziție de excepție care îi situează deasupra celor mai multe reguli obligatorii pentru ceilalți membri ai societății⁵¹⁵.

Fiecare dintre acești dictatori și-a modelat echipa timp îndelungat și puțini dintre colaboratorii lui cei mai apropiați au rămas în echipă de la început până la sfârșit. Lucrurile nu s-au petrecut altfel nici în cazul lui Ceaușescu. Cei care l-au ajutat să-i elimine pe „baroni” – apoi și pe alte persoane care (după părerea conducătorului) îi amenințau poziția – au fost la rândul lor eliminați, unii găsindu-și moartea în împrejurări neclare, ceea ce poate sugera că au fost lichidați în mod intenționat. Echipa lui Ceaușescu s-a cristalizat abia în perioada următoare, adică după 1974, deși în componența ei au intrat și unii activiști care au fost aduși la conducere la începutul anilor '70. Singurii care au supraviețuit tuturor schimbărilor, făcând permanent parte din echipă, au fost Ilie Verdeț și Manea Mănescu, chiar dacă la un moment dat au căzut și ei în dizgrație, iar Mănescu a fost reintegrat în echipă ceva mai târziu decât Verdeț.

După preluarea puterii, Ceaușescu s-a bazat în primul rând pe cei pe care i-a cunoscut ca șef al secției organizatorice a CC. Este vorba mai ales de: Constantin Drăgan, Vasile Patilineț, Cornel Onescu, Grigore Răduică, Virgil Trofin și Ilie Verdeț. Fiecare dintre aceștia a obținut o înaltă funcție de răspundere cu prețul supunerii necondiționate față de șef. O a doua grupă de

activiști, avansați la puțină vreme după ce Nicolae Ceaușescu a ajuns la putere, o constituie oamenii tineri și ambițioși care veneau din alte instituții. La această categorie trebuie să-i amintim în primul rând pe Paul Niculescu-Mizil și pe cei care s-au alăturat echipei ceva mai târziu: Ion Iliescu și Manea Mănescu. O a treia grupă, din start efemeră, au constituit-o reprezentanții generației mai vechi care fuseseră marginalizați de Gheorghiu-Dej sau ale căror cariere nu apucaseră să înflorească în perioada respectivă. Între alții, este vorba de Leontin Sălăjan și, mai târziu, Miron Constantinescu. O grupă aparte o constituie activiștii care ajunseseră pe poziții înalte pe vremea lui Dej și, nevrând să le piardă, erau gata să se conformeze cerințelor noii situații. E vorba, printre alții, de propagandiștii Dumitru Popescu „Dumnezeu” și Leonte Răutu. Trunchiul de bază al echipei l-au constituit însă inițial cei selectați din secția organizatorică a CC.

După amănitoarele succese din 1968 și după Congresul al X-lea al PCR, poziția lui Ceaușescu s-a consolidat atât de mult, încât nu mai avea nevoie de activiștii pe care se bazase până atunci – mai mult, unii dintre ei, ca Patilineț și Răduică, după ce au lucrat la comisia pentru reabilitarea lui Lucrețiu Pătrășcanu, puteau deveni periculoși pentru că știau prea multe. Toți colaboratorii lui Ceaușescu din secția organizatorică a CC, cu excepția lui Constantin Drăgan și a lui Ilie Verdeț, în decurs de câțiva ani au fost trecuți pe posturi lipsite de importanță. Unii dintre ei au apucat să îndeplinească funcții destul de importante în ultima perioadă a epocii Ceaușescu, dar niciodată n-au ajuns la vârful puterii.

În locul activiștilor îndepărtați au sosit alții noi, selecționați cu grijă, cum ar fi: Cornel Burtică, Emil Bobu, Ion Pășan sau Ștefan Andrei. Treptat, echipa a început să se stabilizeze. Acest proces s-a încheiat la Congresul al XI-lea al PCR, când a fost eliminat Maurer. Pe 29 noiembrie 1974 a avut loc prima ședință a CPEx, ocazie cu care s-a stabilit componența pe următorii cinci ani a celui mai important organ al puterii, Biroul Permanent al CPEx. Acesta era constituit din cinci persoane: Nicolae Ceaușescu, Manea Mănescu, Gheorghe Oprea, Ion Pășan și Ștefan Andrei. În următorii câțiva ani, în cercul acestora au fost luate cele mai importante decizii – sau, mai exact, erau aprobate deciziile conducătorului. Printre colaboratorii apropiați ai lui Ceaușescu din această perioadă îi mai putem socoti pe Emil Bobu, Cornel Burtică și Dumitru Popescu „Dumnezeu”. De asemenea, trebuie să observăm că acești activiști, poate cu excepția lui Burtică și a lui Popescu „Dumnezeu”, nu erau independenți și se

mulțumeau doar să execute ordinele lui Ceaușescu.

Schimbări instituționale

În 1965, Ceaușescu moștenea de la predecesorul său nu numai funcția de prim-secretar, ci și întregul sistem de exercitare a puterii compus din diferite instituții și chiar o anumită tradiție a guvernării. Scheletul principal al acestui sistem a fost creat în anii 1948-1950, dar modelul de la care pornea erau soluțiile sovietice. La Plenara CC al PMR din mai 1950, Dej afirma în mod explicit:

În linie generală ne-am condus după învățătura lui Stalin și experiența Partidului Bolșevic al Uniunii Sovietice, ne-am condus și ne conducem în întreaga viață a republicii noastre, în viața de partid, în viața politică și economică [...]516.

Pe toată perioada guvernării lui Dej, în sistemul de administrare a statului nu s-au produs schimbări dramatice, cu toate că, desigur, au fost operate de câteva ori și anumite corecturi mai mult sau mai puțin importante. Așa s-a întâmplat, spre exemplu, cu funcția pe care chiar Dej o deținea: din 1945 el a devenit secretar general, dar în aprilie 1954 și-a schimbat titulatura în prim-secretar, ca urmare a influenței ideii sovietice a „conducerii colective”, care însă n-a schimbat practic în nici un fel poziția conducătorului. Schimbări ceva mai importante s-au produs doar la nivelul instituțiilor create pentru controlul sovietic asupra României, care, după moartea lui Stalin, au fost treptat lichidate (de exemplu, *sovrormurile*, instituțiile culturale, consilierii sovietici). În prima jumătate a anilor '60 principalele schimbări au constat în punerea în funcțiune a organelor care până atunci nu jucaseră un rol prea important – este vorba de guvern și, în primul rând, de Ministerul Afacerilor Externe.

Încă de la început, Ceaușescu a efectuat diferite reforme în sistemul pe care l-a moștenit. Cu ocazia Congresului al IX-lea, partidului i-a fost atribuit din nou numele său istoric și, în plus, a fost schimbat și numele oficial al țării. Era o expresie a dorinței de a se reveni la tradiție, printre altele și cu scopul de a fi luată în calcul pentru activiști inclusiv vechimea în partid din perioada interbelică, ceea ce le consolida poziția și le facilita avansarea pe posturi superioare. Dar aceste schimbări au avut în principal o importanță propagandistică. Următoarele reforme au mers mai departe, fără însă a schimba principiile fundamentale ale guvernării, elaborate pe timpul lui Dej, principii

care au supraviețuit până în 1989. Printre schimbările cele mai importante pot fi menționate: reforma Securității (cu un accent antisovietic suplimentar față de perioada precedentă), îmbogățirea numerică permanentă a CC, reconfigurarea modului de administrare a economiei și – poate cea mai importantă – reforma centrului principal de decizie în stat și în partid.

Pe vremea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, organul principal de decizie era Secretariatul CC, în componența căruia intrau, în funcție de perioadă, doar patru sau cinci persoane. La Congresul al IX-lea al PCR a fost făcută o schimbare radicală: rolul Secretariatului a fost preluat de Prezidiul Permanent al CC, care în 1965 număra șapte, apoi, în 1969, nouă persoane. Secretariatul CC a continuat, ce-i drept, să existe și în diferite perioade număra șapte sau zece membri, dar rolul lui a devenit tot mai puțin important. Pe vremea lui Gheorghiu-Dej așadar Secretariatul se ocupa de cele mai importante probleme politice, dar după Congresul al IX-lea i-au rămas doar organizarea, controlul și implementarea deciziilor elaborate de Prezidiul Permanent, acesta preluând competențele referitoare la stabilirea liniei principale a partidului, deținute până atunci de Secretariat.

Tot la Congresul al IX-lea s-a operat și transformarea Biroului Politic în Comitetul Executiv, care prelua exact aceleași competențe. În 1965, componența CE a fost lărgită în comparație cu precedentul Birou Politic de la 13 persoane (9 membri și 4 supleanți) la 25 (15 membri și 10 supleanți). Patru ani mai târziu, CE număra deja 32 de persoane (21 de membri și 11 supleanți), pentru ca în 1974 să ajungă la 36 (23 de membri și 13 supleanți). La Congresul al XI-lea al PCR a fost schimbată denumirea Comitetului Executiv în Comitetul Politic Executiv, care, treptat, a devenit și el mai numeros, în 1984, la Congresul al XIII-lea, momentul de vârf al dezvoltării sale, ajungând să numere 48 de persoane (23 de membri și 25 de supleanți)⁵¹⁷.

În 1974, la Congresul al XI-lea al PCR, Prezidiul Permanent a fost transformat în Biroul Permanent al CPEx, care prelua toate competențele acestuia, dar componența lui era limitată la doar cinci persoane. În 1979, la Congresul al XII-lea, numărul membrilor acestui organ a crescut la 15 persoane, dar în 1984, la următorul Congres, a scăzut din nou la 8 persoane, tot atâtea numărând BP al CPEx și după ultimul Congres, cel din 1989⁵¹⁸. În 1974, după ce Prezidiul Permanent a fost transformat în Biroul Permanent, componența lui a fost și ea modificată, în așa fel încât nu puteau fi admiși ca

membri decât cei mai de încredere dintre oamenii lui Ceaușescu, fiind eliminat printre alții Maurer, care până la Congresul al XI-lea făcuse parte din Prezidiul Permanent.

În amintirile sale publicate sub formă de dialog, Cornel Burtică a încercat să minimalizeze rolul Biroului Permanent:

Biroul Permanent era – cel puțin în prima perioadă – ciudat, deoarece, când Ceaușescu a prezentat propunerea de creare a acestui organism, a declarat că el va fi format dintr-un număr nedefinit de persoane, între care și secretarii CC. Dar, când a fost organizată prima ședință [a Biroului], unii dintre secretarii CC n-au fost convocați; nici alții care fuseseră deja nominalizați n-au fost convocați. Până la urmă a rezultat un organism destul de restrâns care n-a mai avut forța Prezidiului Permanent, ci un caracter formal⁵¹⁹.

Aici trebuie să facem însă precizarea că tocmai Burtică era unul dintre cei care fuseseră inițial convocați la ședința Biroului Permanent, dar în cele din urmă nu s-au regăsit pe lista componenței acestuia, așa încât, în acest caz, el nu poate fi obiectiv. BP al CPEx a fost, fără îndoială, principalul organ de decizie în partid și în stat, lucru atestat de stenogramele ședințelor sale⁵²⁰.

O altă schimbare instituțională destul de importantă în comparație cu perioada lui Dej a fost înființarea în 1974 a funcției de Președinte al statului ales de MAN. Datorită acestei reforme, Ceaușescu a devenit conducătorul partidului și al statului, dar nu mai era împovărat și de obligațiile ce reveneau funcției de premier, deși unii conducători comuniști și-au asumat-o și pe aceasta, inclusiv Dej în perioada 1952-1955.

În concluzie: până în 1974, în sistemul moștenit de la Dej, Ceaușescu a efectuat în principal schimbări cosmetice, pe care le putem rezuma foarte ușor prin comparație: RPR – RSR, PMR – PCR, Secretariat – Prezidiu Permanent, apoi Birou Permanent. Singurele reforme mai importante au fost operate la nivelul serviciilor speciale și în gestionarea vieții economice, dar nici aici schimbările n-au mers prea departe. Poate s-a întâmplat așa tocmai pentru că scopul principal al lui Ceaușescu, la fel ca și al lui Dej, a fost să concentreze cât mai multă putere în mâinile proprii, așa încât n-avea nici un rost să schimbe sistemul dacă acesta îi servea interesele. În perioada următoare s-a ajuns totuși la reformularea sarcinilor pe care și le propunea partidul (ceea ce, de altfel, se anunța deja de prin anii 1972-1973), iar sistemul a început să evolueze.

În context mai larg

Nicolae Ceaușescu nu acționa într-un spațiu vid și nici România nu era o insulă singuratică, ci o verigă dintr-un lanț numit blocul sovietic, chiar dacă această verigă nu era atât de importantă ca Polonia, spre exemplu. Influența amplasării geopolitice a țării se concretizează în două feluri: în primul rând, Ceaușescu a profitat (sau, în orice caz, putea profita) de experiența colegilor săi din celelalte țări, iar în al doilea rând, a fost într-un fel încorsetat de obligațiile internaționale, situația din celelalte țări – în special din Uniunea Sovietică, dar și din întregul bloc comunist – influențând cursul evenimentelor din România.

Întrebarea fundamentală în legătură cu prima problemă este: în ce măsură cunoștea Ceaușescu situația politică și istoria funcționării celorlalte sisteme comuniste? Fără îndoială (iar acest lucru este confirmat de toți activiștii care l-au cunoscut), punctul de referință fundamental pentru Ceaușescu în acțiunile sale politice l-au constituit Iosif Visarionovici Stalin și sistemul creat de el. Putem presupune totuși că, măcar în linii mari, el se orienta și după politica practică de ceilalți șefi comuniști, mai ales de cei din țările vecine, adică Uniunea Sovietică, Ungaria, Bulgaria și Iugoslavia. Așa încât devine justificat demersul nostru de a compara tactica practică de Ceaușescu cu aceea a lui Stalin, Hrușciiov, Brejnev, Gorbaciov, Kádár, Jivkov și Tito. Celelalte trei țări din blocul sovietic, adică RDG, Cehoslovacia și Polonia, erau mult mai puțin cunoscute de români, iar contactele reciproce (în afara unor situații speciale) erau mai rare și aleatorii. Albania, în ciuda unor asemănări, care de altfel erau mai ușor de observat pentru cineva din exterior, n-a fost niciodată un aliat apropiat al României, iar contactele sporadice dintre cele două țări n-au depășit normele obișnuite.

Prima concluzie se impune deja, făcând o comparație referitoare la originea socială și la copilăria mai sus menționaților conducători. Comparativ cu Ceaușescu, din medii aproape identice (țărani săraci) proveneau Hrușciiov, Jivkov și Tito, foarte asemănătoare (târgoveți săraci) – Kádár și Stalin. Cei mai mulți dintre acești conducători au aderat la Partidul Comunist încă din anii tinereții – Tito avea 18 ani (cu observația că la vârsta respectivă el adera de fapt nu la Partidul Comunist, ci la Partidul Social-Democrat al Croației și Sloveniei, de stânga), Jivkov avea 19, Kádár – 19, Stalin – 21 (el simpatiza însă cu mișcarea comunistă înainte de a împlini această vârstă). Hrușciiov, Brejnev și Gorbaciov au intrat în partid după ce acesta ajunsese la putere și de aceea nu-i

putem compara din acest punct de vedere cu conducătorul român. Alți șefi comuniști au intrat și ei în partid la vârste foarte fragede: Husák – 16 ani, Novotný – 17, Honecker – 17, Gierek – 18, Rákosi – 18, Gomulka – 19, Cervenkov – 19, Ulbricht – 19 (este vorba de SPD – Partidul Social-Democrat al Germaniei), Bierut – 20 (în PPS-Lewica, Partidul Socialist Polonez-Stânga).

Stalin, Jivkov, Bierut, Kádár și Tito, la fel ca Nicolae Ceaușescu, au fost arestați pentru activități comuniste ilegale și au suferit condamnări, experiența închisorii (în cazul lui Stalin – a deportării) fiind pentru ei foarte importantă în cariera politică ulterioară. Nici unul dintre conducătorii menționați, în afară de Husák, nu avea studii superioare, dar Ceaușescu, care a absolvit doar câteva clase primare, era și mai puțin educat decât ceilalți, poate cu excepția lui Tito, care însă datorită șederii în Rusia s-a mai șlefuit în contact cu „lumea bună” și a căpătat în mod sigur orizonturi mai largi decât colegul său român.

Viața fiecăruia dintre acești activiști era Partidul Comunist, ei necunoscând practic o altă lume (poate în afară de Husák și Rákosi, care au lucrat o vreme în Germania, respectiv în Anglia). Din acest punct de vedere, Ceaușescu nu constituia așadar o excepție față de omologii săi din celelalte țări. După intrarea în partid și după experiențele legate de viața în detenție, cursul următor al carierei fiecăruia dintre acești activiști a căpătat trăsături deosebite. Un eveniment important în viața multor comuniști a fost însă șederea lor în URSS. Dintre conducătorii menționați, Bierut, Cervenkov, Gomulka, Gottwald, Rákosi și Tito au petrecut mai mult timp în Uniunea Sovietică, iar Husák, Kádár, Novotný și Jivkov au acționat în principal în țările lor natale (Gierek – în Occident). Ceaușescu aparținea tocmai acestui grup, ceea ce a avut o influență importantă asupra concepțiilor sale, asupra modului în care a știut să ducă lupta politică și, nu mai puțin, având în vedere contextul românesc specific, asupra politicii externe.

Înainte de a prelua funcția de prim-secretar, în cariera lui Ceaușescu există câteva momente care pot fi comparate cu unele situații din viața altor viitori conducători, în primul rând a lui Stalin. La fel ca viitorul dictator sovietic, Ceaușescu a crescut politic și și-a fortificat poziția în umbra unui activist cu o imensă autoritate: Lenin, respectiv Dej. Rolul lui Ceaușescu și al lui Stalin în anumite evenimente cruciale pentru dezvoltarea mișcării comuniste din țările lor a fost mic (în cazul lui Ceaușescu, chiar mai mic decât în cazul lui Stalin), ceea ce a devenit mai târziu o sursă de complexe, provocând o necesitate

aproape maniacă de a rescrie istoria mișcării respective în așa fel încât persoana lui să recapete un rol mai important. Amândoi, în afară de șeful pe care n-au fost în stare să-l elimine, adică Lenin și Dej, au avut mulți rivali care, în momentul când poziția șefului s-ar fi clătinat, ar fi putut intra în competiție ca să-i ia locul. Principalii rivali ai lui Ceaușescu și Stalin și-au cucerit pozițiile, între altele, datorită faptului că au lucrat în resorturile militarizate – în serviciile speciale, dacă ne referim la Drăghici, respectiv în armată, dacă ne referim la Troțki. Ambii viitori conducători au adoptat tactica de a-și câștiga o cât mai mare încredere din partea șefului și de a ieși cât mai rar în public.

Crucială pentru Ceaușescu s-a dovedit funcția de șef al secției cu probleme organizatorice a CC. Și Stalin îndeplinise aceeași funcție, deși pentru un interval mult mai scurt decât viitorul conducător român, iar episodul respectiv a și jucat un rol mai redus în cariera lui. Jivkov a fost și el pentru o vreme șeful unei secții asemănătoare din comitetul de partid al Sofiei. Kádár, imediat după război, a îndeplinit funcția de șef al secției de cadre din CC – cu alte cuvinte, organul cu competențe asemănătoare (în sensul accesului la informații) secției organizatorice.

Lui Ceaușescu, poziția ocupată în CC i-a permis să urmărească două scopuri: în primul rând, să obțină informații precise în legătură cu situația din țară și, probabil, materiale compromițătoare legate de rivalii săi; în al doilea rând, în cadrul acestei instituții și-a construit prima echipă formată din colaboratorii săi cei mai apropiați. Privită astfel, această perioadă din activitatea lui corespunde experiențelor lui Stalin la Țarițin. Și alți conducători comuniști au început să-și exercite puterea sprijinindu-se pe un grup de oameni de încredere care proveneau de la instituțiile unde ei fuseseră șefi. În cazul lui Gierek este vorba de organizația de partid din Katowice, iar al lui Jaruzelski – armata. Jivkov se baza inițial pe cadrele din comitetul de partid al organizației din capitală. Ceaușescu știa că se poate baza pe subordonații săi de la secția organizatorică, iar ei erau la rândul lor convinși (în mod greșit, după cum se va dovedi mai târziu) că fidelitatea față de șef le va asigura o evoluție neîntreruptă în carieră.

Modul în care Ceaușescu a preluat puterea are multe asemănări cu împrejurările în care a ajuns la putere Stalin – amândoi s-au aflat în apropierea șefului pe perioada bolii acestuia și s-au străduit să-și asigure exclusivitatea accesului la persoana lui. Și Dej, ca și Lenin, a avut o agonie lungă, iar

competențele lor au fost treptat limitate. Lenin a încercat să-și prevină tovarășii în legătură cu Stalin, dar a fost împiedicat – problema a ieșit la lumină după publicarea așa-numitului testament al lui Lenin. Dej n-a lăsat nici un fel de testament. Foștii demnitari de partid deja citați amintesc însă că și el i-a avertizat în legătură cu Ceaușescu, dar nu există nici o dovadă în acest sens și s-ar putea presupune că ei cunoșteau cu toții povestea legată de testamentul lui Lenin și astfel n-ar fi exclus să fi fabulat din dorința de a crea o imagine frumoasă lui Dej și acestui segment esențial din biografia lui. Poate n-ar fi lipsit de interes să cităm din nou un fragment din amintirile lui Brucan: „Bătrânul [Dej] se temea că Ceaușescu este prea impulsiv și prea răzbunător pentru poziția supremă în partid [...]”⁵²¹. În testamentul lui, exact aceleași defecte i le reproșa și Lenin lui Stalin.

Într-o atmosferă asemănătoare au mai ajuns la putere și Novotný, Hrușciov, Ochab și Gorbaciov, deși nici unul dintre aceștia n-a stat atât de aproape de predecesorul său în agonie cum s-a întâmplat în cazurile lui Ceaușescu și Stalin. Ceilalți conducători comuniști au ajuns la putere fie în împrejurări dramatice (cum a fost cazul lui Kádár și Brejnev), fie în urma unei lupte îndelungate între diferitele fracțiuni din sânul conducerii (Jivkov, Honecker). Gottwald și Bierut au murit izolați la Moscova, în schimb dispariția lui Stalin și cea a lui Cernenko au atras schimbări de foarte mare anvergură în întreaga țară. Alegerea succesorilor lor a reprezentat o anumită formă de compromis, nici unul dintre ei nereușind încă de la început să dețină puterea în integralitatea ei. În scurt timp Ochab a fost obligat să-i cedeze locul lui Gomułka. Novotný a fost timp de câțiva ani membrul unei „conduceri colective” și abia în 1961 și-a putut elimina principalul adversar – ministrul Afacerilor Interne și, în același timp, vicepremierul Rudolf Barák. La fel și Hrușciov, care abia în urma referatului prezentat la Congresul al XX-lea al PCUS a ajuns pe poziția dominantă. Dar el n-a obținut niciodată puterea deplină, fiind în cele din urmă înlăturat. Situația lui Gorbaciov a fost și mai complicată – și el a fost învins.

Ceaușescu și-a început răfuiala cu rivalii săi lovind în cel mai periculos dintre ei – Drăghici – prin înființarea unei comisii care avea ca scop cercetarea „abuzurilor” săvârșite tocmai în resortul acestuia. Astfel de comisii au mai apărut și în alte țări comuniste, unde au servit tot unor interese în lupta pentru putere. Înființarea acestei comisii era un pas foarte riscant și Ceaușescu nu avea cum să ignore acest lucru: nu numai că rezultatul activității ei se putea întoarce

împotriva celui care a inițiat-o, încă din perioada de investigare și strângere a dovezilor, ci exista și posibilitatea ca membrii ei, care dispuneau de informații deosebit de periculoase, să le folosească pe viitor împotriva lui.

O comisie asemănătoare a fost creată în noiembrie 1961 în Ungaria⁵²². În fruntea comisiei formate din trei persoane a fost numit Béla Biszku, un colaborator apropiat al lui Kádár și unul dintre principalii organizatori ai procesului lui Imre Nagy. Alături de el, în componența comisiei au mai intrat: Sándor Nógrádi, un activist experimentat, militar și diplomat comunist, printre altele îndeplinind în perioada 1957-1960 funcția de ambasador la Beijing, și în sfârșit Antal Apró, vicepremier începând din mai 1957. Comisia avea ca sarcină să cerceteze crimele regimului Rákosi față de membrii propriului partid. Țelurile politice ale acestei comisii erau următoarele: eliminarea lui Ferenc Münnich (care cu câteva zile înainte de constituirea comisiei își pierdea funcția de premier), compromiterea definitivă a lui Rákosi (care stătea în Uniunea Sovietică drept eventuală alternativă pentru Kádár), eliminarea multor membri ai CC înainte de Congresul al VIII-lea al PMSU care urma să aibă loc în curând și, în sfârșit, creșterea controlului Biroului Politic asupra CC. Comisia a prezentat rezultatele investigațiilor întreprinse cu ocazia ședinței CC din august 1962. Astfel, Rákosi și câteva zeci de colaboratori ai săi au fost excluși din partid, iar ceilalți activiști s-au temut să nu li se întâmple și lor același lucru. Acest sentiment de insecuritate era amplificat de zvonul – răspândit poate chiar de Kádár – că șeful mai are în seiful său personal documente care-l incriminează pe mulți membri ai conducerii. Efectul politic al activității acestei comisii a fost așadar pozitiv pentru conducătorul maghiar.

Ceașescu era mai mult ca sigur informat despre evenimentele din țara vecină și n-ar fi exclus să fi profitat într-o anumită măsură de învățămintele lor atunci când, la rândul său, a înființat comisia condusă de Vasile Patilineț. De altfel, aceasta a și fost utilizată exact în același scop – reabilitarea lui Pătrășcanu, deși era la fel de importantă (fiind echivalentă cu reabilitarea liniei naționaliste în partid), nu constituia de fapt decât o țintă în cel mai bun caz secundară. Există însă și o mare deosebire între comisia maghiară și cea română: prima a lucrat timp de câteva luni, a doua – câțiva ani. Rezultatele activității lui Patilineț și a colegilor săi, prezentate la plenara din aprilie 1968, nu justifică însă o perioadă de existență atât de îndelungată. Cauzele ar putea fi două: în primul rând, comisia a strâns mult mai mult material decât a fost făcut

cunoscut, iar în al doilea rând, Ceaușescu s-a hotărât să atace doar în momentul când avea certitudinea că rivalul său va fi eliminat. Atacarea lui Drăghici și a celorlalți „baroni” – respectiv condamnarea regimului Dej – mai devreme, adică într-un moment când vechile structuri erau încă destul de puternice, se putea termina foarte rău pentru Ceaușescu. Uriașa ofensivă antistalinistă conjugată cu reorganizarea partidului inițiată în 1961 de Hrușciiov (ideea lui Kádár legată de înființarea comisiei se înscria tocmai în acest trend), într-un moment când poziția lui nu era suficient de solidă, s-a încheiat cu un eșec și în cele din urmă cu un puci al partizanilor liniei dure. Ceaușescu voia să evite acest deznodământ și de aceea a preferat să aștepte momentul prielnic.

Următoarele manevre ale conducătorului român sunt destul de tipice în lupta pentru putere, așa cum era ea practică în sistemele comuniste. Prima dintre acestea a fost continua creștere numerică a efectivului CC, în așa fel încât să modifice echilibrul de forțe din cadrul acestui organ într-un mod mai favorabil pentru sine. Pe toată perioada regimului comunist din România, numărul membrilor CC a crescut, la fel și numărul membrilor de partid (cu excepția celei de-a doua jumătăți a anilor '40, când au fost excluși aproape jumătate din membrii PMR). Procentual, cea mai mare creștere s-a înregistrat între Congresul al III-lea al PMR și Congresul al IX-lea al PCR, adică pe vremea lui Dej, când, în cadrul renunțării la linia prosovietică, adepții acesteia au fost înlocuiți cu oameni noi – numărul membrilor CC a crescut atunci de la 110 la 196, adică aproape s-a dublat. O a doua creștere masivă a fost observată între Congresele al IX-lea și al X-lea ale PCR, când efectivul CC a crescut la 285, adică aproape cu o treime. În ultima parte a regimului comunist procesul de creștere numerică a cadrelor CC a continuat, dar într-un ritm tot mai lent. La Congresul al XI-lea al PCR au mai fost cooptați încă 76 de activiști (cca 21% din total), la al XII-lea – 47 de activiști (cca 11%), la al XIII-lea – 38 de activiști (cca 9%), iar la al XIV-lea – încă 20 de activiști (cca 4%)⁵²³. Așadar, după cum se vede, în urma unui salt numeric inițial, efectivul membrilor CC se stabilizează relativ, iar creșterea lui e legată mai degrabă de creșterea numerică a efectivelor partidului decât de lupta pentru putere.

O a doua manevră specifică regimului comunist a fost eliminarea premierului care vădea tendințe de autonomie. Cu probleme de acest gen conducătorii comuniști s-au confruntat de nenumărate ori. Dualitatea de fapt a puterii, împărțită între autoritatea de partid și cea de stat, caracteristică tuturor

sistemelor comuniste, a provocat conflicte între cele două structuri. Într-o asemenea dispută, premierul ocupa o poziție mai slabă, ceea ce nu-l împiedica totuși să încerce măcar să-și creeze o structură subordonată proprie pe cât posibil independentă în partid, iar uneori chiar premierul a reușit să devină o reală amenințare pentru poziția șefului de partid. Ceaușescu știa cât se poate de bine acest lucru, pentru că astfel de situații apăruseră încă înainte de 1965.

Dar în România, pe vremea lui Dej, această problemă nu era esențială. Primul premier comunist a fost Petru Groza, un om fără importanță, dar suficient de inteligent ca să știe cât de lipsit de importanță este și să nu-și facă iluzii inutile. În iulie 1952, el a fost înlocuit din această funcție chiar de Gheorghiu-Dej. În octombrie 1955, Dej a renunțat totuși la această funcție și l-a desemnat ca premier pe Chivu Stoica, un activist fără veleități de independență și fără ambiții. În martie 1961, Stoica a fost înlocuit cu Ion Gheorghe Maurer, care a și început să-și clădească o poziție proprie, bazându-se pe infrastructura guvernului, ceea ce era cu atât mai ușor cu cât în prima jumătate a anilor '60 a avut loc o creștere radicală a rolului Consiliului de Miniștri. Și tocmai acel guvern, cu un premier puternic și ambițios, a constituit moștenirea preluată de Ceaușescu odată cu conducerea partidului.

Concomitent, în țările vecine, adică în Bulgaria și în Ungaria, funcția de premier a creat permanent numai probleme. În 1954, după eforturi îndelungate, Jivkov a ajuns prim-secretar, dar premier a rămas în continuare principalul său rival, Vîlko Cervenkov, care ocupa acest post încă din 1950, iar ministru al Afacerilor Interne a rămas Gheorghi Tankov, un activist care nu avea relații de prietenie cu Jivkov⁵²⁴. După doi ani s-a ajuns la un moment de criză, Cervenkov fiind obligat să demisioneze. El și-a păstrat totuși postul de vicepremier pe lângă nou-alesul premier Anton Iugov, care la rândul lui s-a străduit să păstreze o poziție independentă. În lupta dintre fracțiuni, Jivkov s-a bazat pe cadrele mai tinere pe care le-a avansat rapid și care, cel puțin la început, i-au fost fidele. În 1959 Jivkov a reușit să opereze mai multe schimbări în guvern, slăbind astfel poziția lui Iugov. Vicepremier a fost numit Stanko Todorov, un colaborator apropiat al lui Jivkov din perioada când lucra la comitetul de partid al capitalei. Pe la sfârșitul anilor '50 și începutul anilor '60, Hrușciiov n-a vrut totuși să facă schimbări radicale în Bulgaria și de aceea nu s-a angajat să sprijine nici una dintre fracțiuni, ceea ce a prelungit și a agravat conflictul din sânul conducerii bulgare.

Jivkov s-a hotărât să încline balanța în favoarea sa sprijinind URSS împotriva Chinei (problemă în care Iugov s-a abținut) și accelerând programul de industrializare forțată. În plus, după ce, în 1959, a făcut reforma administrației, a mărit procentul adeptilor săi în aparatul administrativ de la nivel mediu, dar poziția lui tot nu era încă stabilă. După Congresul al XXII-lea al PCUS din octombrie 1961, ocazie cu care Hrușciiov a repetat îndemnul de a se trece la o rapidă destalinizare, Jivkov s-a hotărât să înceapă bătălia decisivă. Țintele sale evidente erau Gheorghi Țankov, omul asupra căruia apăsă cea mai grea responsabilitate pentru represii, respectiv Vîlko Cervenkov, prim-secretar în perioada stalinistă. Jivkov s-a hotărât să-i elimine mai întâi pe Cervenkov, apoi pe Țankov și, în cele din urmă, pe Iugov. La Plenara CC al PCB din noiembrie 1961 Cervenkov a fost eliminat din Biroul Politic și la puțin timp după aceea și din guvern, dar deocamdată a rămas membru al CC.

La Plenara CC din martie 1962 a urmat atacul lui Jivkov. Țankov a fost numit vicepremier, dar era numai o avansare aparentă, pentru că în același timp i-a fost luat portofoliul Afacerilor Interne – o manevră asemănătoare a utilizat și Ceaușescu în cazul lui Drăghici. În afară de aceasta, au mai fost operate și alte schimbări în guvern, în așa fel încât soliditatea poziției premierului Iugov a fost serios afectată. În momentul respectiv, Iugov se afla într-o situație asemănătoare cu a lui Maurer în 1971 – zilele lui ca premier erau numărate. În 2 și 3 noiembrie 1962 Jivkov s-a dus la Moscova, unde mai mult ca sigur a obținut acordul lui Hrușciiov pentru a încheia epurarea la nivelul conducerii. Pe 4 noiembrie, la Plenara CC al PCB, Iugov și-a pierdut funcția de premier, iar în locul lui a fost numit însuși Todor Jivkov, cu Stanko Todorov ca vicepremier. Din guvern au mai fost eliminați Țankov și alte persoane din gruparea adversară lui Jivkov. Activiștii eliminați și-au pierdut și funcțiile de membri ai CC, iar Cervenkov chiar și carnetul de partid. Între 5 și 14 noiembrie a avut loc Congresul al VIII-lea al PCB, ocazie cu care au fost validate toate aceste schimbări. Vorbitorii se întreceau în a aduce acuze la adresa activiștilor eliminați, între altele Iugov era făcut responsabil pentru moartea lui Traicio Kostov, care în 1949 fusese ucis pentru „titoism” și „naționalism”, dar în 1956 a fost parțial reabilitat. Triumful lui Jivkov era deplin. În 1971, conducătorul bulgar a renunțat la funcția de premier în favoarea lui Stanko Todorov (dar și-a păstrat-o în continuare pe aceea de șef al Consiliului de Stat). În 1981 premier a devenit Gheorghi (Grișa) Filipov, iar în 1986 această funcție a fost preluată de

Gheorghe Atanasov. Toți acești activiști au fost colaboratori devotați ai lui Jivkov și n-au manifestat ambiția de a juca un rol independent – cu alte cuvinte, odată cu eliminarea lui Iugov, Jivkov rezolva definitiv problema premierului.

În Ungaria, situația a evoluat puțin mai altfel. János Kádár a devenit premier în 1956 și abia în februarie 1957 – prim-secretar al PMSU⁵²⁵. În aceeași lună, prim-vicepremier a fost numit Ferenc Münnich, un activist comunist experimentat, apropiat de serviciile speciale sovietice și care înainte se ocupase de resorturile militarizate și de diplomație. În ianuarie 1958 Kádár a renunțat la funcția de premier, în locul lui venind Münnich, care a început să acționeze independent. Münnich era adeptul liniei dure și adversarul răfuiei cu perioada stalinistă, așa încât el putea conta pe sprijinul vechilor tovarăși staliști, încă destul de numeroși în aparatul de partid. Unul dintre acoliții săi era György Marosán, secretar al CC cu probleme administrative și locțiitorul lui Kádár în partid. În 1960, conducătorul ungar a reușit să-i ia lui Münnich comanda armatei, pe care i-a dat-o lui Lajos Czinege, devotat și lipsit de ambiție, care de acum înainte, pentru următorii 24 de ani, va îndeplini funcția de ministru al Apărării Naționale.

La criză s-a ajuns spre sfârșitul anului 1961 și începutul anului 1962, iar comisia amintită sub președinția lui Béla Biszku a jucat în cazul acesta un rol esențial. În septembrie 1961 Münnich a fost revocat din funcția de premier, dar a rămas în componența guvernului ca ministru fără portofoliu. Funcția de premier a fost preluată de Kádár, ceea ce nu însemna încă sfârșitul frământărilor. În octombrie 1961, Kádár, împreună cu Marosán și un alt experimentat activist comunist, Dezső Nemes (care din septembrie 1961 răspundea în cadrul CC de problemele internaționale), s-au dus la Moscova, la Congresul al XXII-lea al PCUS. Kádár s-a hotărât să profite de rezoluțiile acestui congres (îndemnul lui Hrușciov de a accelera destalinizarea) pentru a scăpa de rivali. La Plenara CC din august 1962 au fost prezentate rezultatele activității comisiei Biszku. Marosán, nefiind de acord cu această soluție, i-a trimis lui Kádár o scrisoare secretă prin care îl acuza de manipulare și abuz de putere, încercând să întoarcă *de facto* îndemnul lui Hrușciov la destalinizare tocmai împotriva conducătorului maghiar. Timp de câteva luni, în sânul conducerii s-a menținut o atmosferă de nervozitate, până la sfârșitul lunii octombrie 1962, când Marosán și-a depus demisia din calitatea de membru al Biroului Politic, al CC și al guvernului. În 1965 a ieșit și din PMSU.

Nemes și Biszku, loiali față de Kádár în această luptă, au rămas colaboratorii lui apropiați tot deceniul, însă conducătorul nu l-a mai luat niciodată cu sine la Moscova pe nici unul dintre locțiitorii lui. Kádár a îndeplinit funcția de premier până în 1965, când a fost înlocuit de Gyula Kállai, un colaborator devotat lui care a fost membru în BP până în 1989. În 1967, Kállai a trecut pe funcția de președinte al parlamentului, fiind înlocuit cu Jenő Fock, un activist independent care a luat parte la elaborarea reformei economice, dar fără a nutri și alte ambiții politice. În 1975, Fock a fost înlocuit de György Lázár, tot un colaborator loial al lui Kádár. În 1987, premier devine Károly Grósz, de asemenea un spirit independent, dar erau deja alte vremuri.

Ceașescu a putut să profite de experiența bulgarilor și a maghiarilor ca de o lecție, și anume să constate că în sistemele comuniste există doar două soluții la problema premierului: fie acest post îl ocupă însuși conducătorul (ceea ce creează însă un mare număr de obligații în plus), fie i-l încredințează unei persoane perfect loiale și lipsite de ambiție – adică unui administrator, și nu unui om politic. În orice alt caz se poate ajunge la conflict – cu alte cuvinte, la amenințarea poziției secretarului general.

După eliminarea lui Maurer, Ceaușescu a ales o opțiune care unea cele două variante: l-a numit premier pe Manea Mănescu. Analistii Ambasadei RPP îl caracterizau pe acest activist în felul următor:

Trăsături personale: harnic, inteligent, bine-crescut, cu un mare orizont cultural; nu provoacă situații conflictuale. După părerea noastră posedă calificarea necesară, dar nu are ambiția de a juca un rol independent. Este un bun executant⁵²⁶.

Cariera lui Manea Mănescu în întregul ei confirmă această caracterizare – el nu i-a făcut niciodată probleme conducătorului. Oricum însă Ceaușescu și-a luat toate măsurile de prevedere față de vreo eventuală tendință a premierului de a deveni independent prin instituirea funcției de președinte, care, „la nevoie”, prezidează ședința Consiliului de Miniștri. În acest fel problema premierului era rezolvată. Nu putem să nu remarcăm faptul că, un an mai târziu, în mai 1975, același pas l-a făcut și conducătorul Cehoslovaciei, Gustáv Husák, care a preluat funcția de președinte după ce l-a demis pe Ludvík Svoboda.

La începutul anilor '70, în România s-a produs o evidentă radicalizare a

regimului, a fost instituit cultul personalității și s-a început realizarea unui program economic forțat în care un principiu de bază era întărirea controlului asupra vieții economice a țării. Dar România nu constituia o excepție din acest punct de vedere; dimpotrivă, asemenea schimbări au intervenit în toate țările din blocul sovietic, inclusiv în URSS, unde echipa neostalinistă a lui Brejnev a radicalizat în mod evident tonul vieții politice. În toate partidele „frățești”, după un deceniu (anii '60) plin de neliniști ideologice a urmat o uniformizare a liniei politice și a dispărut tot mai mult dezbateră în interiorul partidului, treptat, marxism-leninismul oficial încetând să-i mai inspire pe intelectuali. Pretutindeni reformele erau abandonate, principalele preocupări fiind menținerea sistemului și administrarea lui. Evoluția situației politice în România nu era așadar decât expresia unor tendințe mai generale, iar diferențele certe și vizibile cu ochiul liber erau doar diferențe de scară a intensității fenomenelor respective și a modului în care acestea se articula în propaganda oficială.

Cel mai bine se vede acest lucru la vecinii maghiari⁵²⁷. În 1963, Rezső Nyers, secretar al CC al PMSU pe probleme de politică economică, a început să completeze „trustul creierelor” (*agytröszt*) cu scopul de a elabora un nou program economic. După doi ani, în noiembrie 1965, la Plenara CC, el a prezentat o primă versiune a programului de reforme, iar în mai 1966 acest program, sub denumirea de „noul mecanism economic” (*új gazdasági mechanizmus*), a fost adoptat și introdus în practică începând cu 1 ianuarie 1968. Printre principiile fundamentale ale „noului mecanism” erau reducerea amestecului factorilor de partid în viața economică și reducerea numărului de politruți în favoarea unor tehnocrați teoretic apolitici. Acest mod de a pune problema a provocat o reacție de respingere în rândul membrilor nomenclaturii politice, care se temeau că-și pierd influența, așa încât, chiar de la început, „noul mecanism economic” a fost criticat și sabotat (deși nu în mod deschis) de mulți activiști influenți, mai ales la nivel local, aceștia fiind cei mai amenințați de apariția tehnocraților.

Reformele economice din Ungaria au provocat reacții de respingere și în alte țări din CAER, inclusiv în URSS. Încă din 1969, sovieticii își exprimaseră dezaprobarea față de „noul mecanism economic”. Simțind sprijinul Moscovei și al majorității membrilor aparatului de partid, adversarii reformei din conducerea maghiară au început să-și consolideze pozițiile. În fruntea fracțiunii

informale a „capetelor tari” au ieșit Béla Biszku și Zoltán Komócsin, membru al Biroului Politic și secretar al CC pentru contactele internaționale. În ianuarie 1972, la întâlnirea șefilor de stat ai Tratatului de la Varșovia (aceeași la care Ceaușescu și-a sărbătorit a 54-a aniversare), Brejnev a criticat aspru politica economică maghiară. Pe 3 februarie 1972, cotidianul sovietic *Pravda* a dezlănțuit un atac la adresa lui Kádár, care, se spunea, tolerează „intrigii sioniste”. Între 11 și 14 februarie, conducătorul maghiar a avut mai multe convorbiri cu Brejnev la Moscova. Situația lui Kádár era grea – cu un an înainte, în luna mai, Brejnev îl schimbase pe Walter Ulbricht din RDG, în locul acestuia instalându-l pe Erich Honecker, așa încât se putea aștepta la repetarea unui scenariu identic și în Ungaria.

În această situație, Kádár s-a hotărât să se adreseze aparatului de partid, în care majoritatea era constituită din partizanii lui. Pe 10 mai a trimis o scrisoare Biroului Politic, propunând să demisioneze, întrucât în curând (pe 26 mai) urma să împlinească 60 de ani. Frațiunea lui Biszku și Komócsin n-a profitat de ocazie (din motive care nici astăzi nu sunt clare), așa încât pe 15 iunie, la propunerea premierului Jenő Fock, cu unanimitate de voturi, CC l-a reconfirmat pe Kádár în funcția de prim-secretar al PMSU. Însă Kádár a trebuit să plătească pentru a beneficia în continuare de susținerea Kremlinului. La Plenara CC din 14-15 noiembrie s-a luat decizia de a se renunța la „noul mecanism economic”. În anii următori, în schimb, și-au pierdut funcțiile principalii reprezentanți ai ambelor fracțiuni aflate în conflict: de la reformatori Rezső Nyers, Jenő Fock și Lajos Féher, iar de la „capetele tari”, Béla Biszku, Árpád Pullai și Imre Párdi (Zoltán Komócsin a murit în 1974). Renunțarea la „noul mecanism economic” a fost dublată de o înăsprire generală a cursului. În anii care au urmat au început să fie urmărite persoanele care dovedeau o independență de gândire prea accentuată – acestea erau eliberate din funcții sau chiar expulzate din țară. Intensificarea represiunilor legate de eliminarea de la conducere a fracțiunilor învrăjbite a dus la unificarea liniei politice și ideologice.

În România, o unificare similară, dar la scară mai mare a vieții oficiale a fost realizată cam în aceeași perioadă, așa încât nu putem afirma – deși acest lucru se întâmplă frecvent – că din acest punct de vedere România a constituit o excepție. Procese de omogenizare similare au avut loc și în alte țări, iar ele au fost foarte vizibile printre altele în Polonia și Cehoslovacia, cu păstrarea,

desigur, în fiecare caz, a specificului local.

La începutul anilor '70, în România au apărut două tendințe care, mai târziu, în perioada lor de înflorire, au constituit un eveniment insolit în blocul sovietic. E adevărat că, în momentul în care au apărut, ele n-au provocat o ieșire în evidență prea frapantă a României față de celelalte țări. Este vorba de cultul personalității și de promovarea unor membri ai familiei șefului de stat în organele de conducere ale partidului. Până la sfârșitul anului 1972 cultul lui Ceaușescu nu constituia ceva neobișnuit pentru țările comuniste. Abia a 55-a aniversare a lui a devenit ceva insolit, un *novum* – și e suficient să facem o comparație cu a 60-a aniversare a lui Kádár, despre care am vorbit mai sus. În ianuarie 1973 s-a produs o ruptură, un moment de cotitură care a făcut ca România să semene din acest punct de vedere cu țările asiatice și cu Albania – cel mai apropiat aliat al Chinei în Europa.

Trebuie să mai remarcăm aici că aniversarea unui număr rotund de ani de la naștere a constituit și începutul formal al cultului lui Stalin. În octombrie 1929, presa a început să publice articole cu titluri ca: „Sub înțeleapta conducere a marelui și genialului nostru Conducător și Învățător, Stalin”⁵²⁸. Apoi, timp de câțiva ani, acest cult a slăbit în intensitate, dar a răbufnit cu și mai multă putere în 1933, tot cu ocazia zilei de naștere a conducătorului sovietic. În cultul lui Stalin au fost antrenați artiști, scriitori, ziariști și activiști de partid care, cu diferite ocazii, nu omiteau să amintească despre geniul „iubitului Conducător”. Cultul a tot proliferat, apogeul fiind atins în anii celui de-al doilea război mondial, când soldații plecau la luptă cu numele comandantului suprem pe buze. În amintirile sale, Ilya Ehrenburg sublinia că el „vedea în Stalin o figură asemănătoare cu Dumnezeu din Vechiul Testament”.

Nepotismul oficial – care a început în România odată cu avansarea Elenei Ceaușescu în efectivele CC și apoi în CPEx – la început nu s-a deosebit nici el în mod special de ceea ce se întâmpla în alte țări, unde membrii de familie ai conducătorilor ocupau poziții privilegiate. Încă înainte de a ajunge Ceaușescu la putere, în blocul sovietic erau deja semnalate asemenea cazuri. Ginerele lui Hrușciiov, Adjubei, a ajuns să ocupe o poziție politică independentă în URSS. Soția lui Erich Honecker, Margot, a devenit în 1958 ministru secretar de stat la Educație, iar în 1963 – membră a CC și ministru al Educației, funcții pe care le-a păstrat până la căderea comunismului. Soția lui Kádár, Mária, din 1958 și până în 1981, când a ieșit la pensie, a lucrat la Oficiul Consiliului de Miniștri,

deși poziția ei a fost cu siguranță inferioară celei ocupate de Elena Ceaușescu. În ultimii ani ai comunismului nepotismul era în floare și în celelalte sisteme comuniste europene. De exemplu, Ludmila, fiica lui Todor Jivkov, la fel ca Elena Ceaușescu, manifesta atât aspirații științifice, cât și politice – în 1971 ea și-a susținut doctoratul în istorie și în același an a devenit vicepreședintă a Comisiei de Stat pentru Cultură și Artă. În 1979, Ludmila a intrat în componența Biroului Politic.

În concluzie, în prima parte a regimului Ceaușescu, sistemul politico-economic al României a evoluat într-o direcție asemănătoare cu celelalte țări din blocul sovietic, deși se profilau deja anumite tendințe care în perioadele următoare s-au dezvoltat, provocând deriva pe o altă direcție decât a majorității țărilor comuniste europene.

1. *Mesaj cifrat din București 13.6.1964*, D-I-R-0-241/12/64, A MSZ RP.
2. *Notă despre plenara lărgită și declarația CC al RPR din ziua de 22 IV 1964*, D-I-R-0-241/16/64, A MSZ RP.
3. *Raport politic al Ambasadei RPP la București pentru perioada anilor 1963 și 1964*, D-I-R-0-242/1/64, A MSZ RP, pp. 1-17.
4. *Notă în legătură cu cartea lui Marx, 20 II 1965*, D-I-R-50/1/65, A MSZ RP.
5. Cf. S. Tănase, *Anatomia mistificării...*, pp. 443-445.
6. *Raport politic... pentru perioada anilor 1963 și 1964*, pp. 1-17.
7. *Ibidem*.
8. Statutul de candidat era acordat unui număr tot mai mare de persoane, iar durata candidaturii a fost redusă.
9. Numerotarea aparent inconsecventă a congreselor partidului în documente rezultă din faptul că, de la Congresul al IX-lea, când s-a revenit la denumirea de PCR, au început să fie luate în calcul și congresele interbelice. Astfel, au avut loc trei congrese PMR, după care s-a trecut direct la Congresul al IX-lea al PCR.
10. N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv”, în *Membrii CC al PCR...*, p. 21.
11. *Partidul Muncitoresc Român în ajunul celui de-al IV-lea Congres (deschiderea lucrărilor pe 19 iulie 1965)*, D-I-R-0-24181, A MSZ RP, pp. 1-2.
12. *Ibidem*, p. 2.
13. *Enciclopedia de istorie a României*, vol. II, pp. 358-359.
14. *Ibidem*, p. 349.
15. *Raport politic... pentru perioada anilor 1963 și 1964*, pp. 1-17.
16. *Ibidem*.
17. P. Accoce, D. Pouget, *Rețeaua Caraman...*, p. 133.
18. *Ibidem*, pp. 133-134.
19. *Notă – Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român*, D-I-R-0-24/9/65, A MSZ RP, pp. 12-19.

20. *Ibidem*.
21. *Mesaj cifrat din București*, 3 VI 1965, D-I-R-0-241/12/65, 4-6, A MSZ RP.
22. *Mesaj cifrat din București*, 14 VII 1965, D-I-R-0-241/12/65, 1-2, A MSZ RP.
23. *Ibidem*.
24. *Notă – Congresul al IX-lea...*, pp. 12-13.
25. T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, p. 200.
26. *Notă – Congresul al IX-lea...*, pp. 12-14.
27. P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită...*, vol. II, p. 15.
28. A.U. Gabanyi, *Cultul lui Ceaușescu*, pp. 33-40.
29. Această chestiune este prezentată mai pe larg în capitolul 4.
30. Cf. N. Manea, *O klownach. Dyktator i artysta*, trad. de H. Mirska-Lasota, Sejny, 2001, p. 167 [ed. rom.: *Despre Clovni. Dictatorul și Artistul*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 213].
31. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 110.
32. *Notă – Congresul al IX-lea...*, p. 15.
33. *Ibidem*, p. 14.
34. L. Yong, *Sino-Romanian Relations...*, p. 203.
35. *Notă – Congresul al IX-lea al PCR în lumina propagandei chineze*, D-I-R-241/16/65, p. 4.
36. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 79.
37. W. Brodziński, „Introducere”, în *Konstytucja Rumunii z 21 listopada 1991 r.*, Varșovia, 1996, p. 6.
38. N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv”, pp. 12-13.
39. Cf. T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, p. 201.
40. *Raport politic... pentru perioada anilor 1963 și 1964*, p. 14.
41. T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, p. 201.
42. *Membrii CC al PCR...*, p. 291.
43. T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, p. 201.
44. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, pp. 182-183.
45. Constantin Drăgan s-a născut în 1922 în satul Pietrari, județul Dâmbovița. Era de meserie lăcătuș. În partid a intrat în 1945. Inițial a făcut parte dintr-o organizație de bază a unei fabrici din București. Mai târziu și-a început studiile la Academia „Ștefan Gheorghiu”, după care a rămas să lucreze acolo ca asistent și secretar al comitetului de partid. Între anii 1954 și 1959 a fost secretarul comitetului regional din Pitești. La secția organizatorică a ajuns în 1959, în anii 1961-1962 fiind adjunctul lui Ceaușescu. În 1960 a candidat la funcția de membru al CC. Din 1962 devine prim-secretar în regiunea Oltenia. În același an a fost decorat cu „Ordinul Muncii” clasa I. Avansarea lui în cadrul Comitetului Executiv era legată de faptul că i s-a încredințat funcția de președinte al UGSR (Uniunea Generală a Sindicatelor din România). *Membrii CC al PCR...*, pp. 226-227; G. Crișan, *Piramida...*, vol. I, p. 124.
46. Gheorghe Rădulescu s-a născut în 1914 în București. Era economist de meserie; încă înainte de război absolvise cursurile Academiei de Studii Economice din capitală, unde și înființase o organizație UTC. În timpul războiului și imediat după aceea a lucrat în instituții economice. Formal, în partid s-a înscris abia în 1949. În perioada 1949-1952 a îndeplinit funcția de secretar de stat la Comerțul Exterior. În octombrie

- 1952 a fost exclus din partid pentru „deviere de dreapta”. Calitatea de membru de partid i-a fost redată abia în februarie 1957. În anii 1956-1957 a îndeplinit funcția de ministru al Comerțului Interior (cu toate că, formal, el nu mai era membru al PMR), din 1957 și până în 1959 a fost secretar de stat, iar în intervalul 1959-1962 – ministru al Comerțului Exterior. În 1960 a devenit membru al CC al PMR. Din 1963 a fost vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, iar din 1961 – deputat. În 1964 a fost distins cu ordinul „Steaua Republicii Populare Române” clasa I. *Membrii CC al PCR...*, pp. 505-506.
47. Cf. T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, p. 203.
 48. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, pp. 184-185.
 49. V. Georgescu, *Istoria românilor...*, pp. 274-276.
 50. Aici trebuie să mai subliniem o dată faptul că Bodnăraș nici nu și-a prea ascuns adevăratul rol, iar pentru cei mai mulți activiști de frunte din perioada postbelică acest rol era firesc.
 51. D. Deletant, „Studiu introductiv”, p. 38.
 52. R. Levy, *Gloria și decăderea Anei Pauker*, p. 114.
 53. M. Oprea, *Banalitatea răului...*, pp. 332-333.
 54. P. Câmpeanu, *Ceaușescu...*, p. 435.
 55. L. Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*, Editura Curtea Veche, București, 2006, pp. 441-445.
 56. D. Popescu, *Cronos autodevorându-se. Panorama...*, p. 238.
 57. P. Ștefănescu, *Istoria serviciilor secrete...*, p. 218.
 58. Cf. P. Câmpeanu. *Ceaușescu...*, p. 434.
 59. M. Oprea, *Banalitatea răului...*, p. 332.
 60. I. Gal, *Rățiune și represiune în Ministerul de Interne (1965-1989)*, vol. I, Editura Domino, Iași, 2001, p. 23.
 61. *Ibidem*, p. 24.
 62. *Ibidem*, pp. 24-25.
 63. L. Betea, *Lucrețiu Pătrășcanu...*, p. 446.
 64. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 130.
 65. *Amurgul ilegalistilor...*, pp. 14-57.
 66. E. Negrici, *Literatura română sub comunism, Proza*, Editura Fundației Pro, București, 2003, p. 132.
 67. M. Preda, *Moromeții*, vol. II, București, 2003, pp. 21-22.
 68. E. Negrici, *Literatura română...*, pp. 172-178.
 69. G. Kligman, *Politica duplicității...*, p. 64.
 70. *Ibidem*, pp. 64-65.
 71. *Ibidem*, p. 59.
 72. *Ibidem*, p. 70.
 73. *Mărturii orale: anii '80 și bucureștenii*, ed. îngrijită de Ana Vinea, Editura Paideia, București, 2003, p. 124.
 74. G. Kligman, *Politica duplicității...*, p. 296.
 75. *Ibidem*, pp. 62-63.
 76. *Situația internă a României la sfârșitul anului 1967 și începutul anului 1968*, D-I-R-0-2421-2-68, A MSZ RP.

77. L. Betea, „Interzicerea avorturilor (1966-1989) ca fapt de memorie socială”, în A. Neculau (coord.), *Viața cotidiană...*, p. 248.
78. *Ibidem*, p. 249.
79. P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită...*, vol. II, p. 16.
80. *Ibidem*, p. 21.
81. Sunt disponibile stenogramele detaliate ale convorbirilor purtate în timpul vizitei delegației române în URSS. Vezi M. Anton, I. Chiper, *Instaurarea regimului Ceaușescu. Continuitate și ruptură în relațiile româno-sovietice*, INST, București, 2003, pp. 128-211.
82. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, pp. 164-174.
83. *Nota bene*: tezaurul în chestiune n-a fost restituit nici până astăzi (2008).
84. P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită...*, vol. II, pp. 32-33.
85. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 125.
86. *Ibidem*, p. 126.
87. *Ibidem*, pp. 127-130.
88. *Ibidem*, p. 128.
89. *Ibidem*, pp. 127-130.
90. *Mesaj cifrat din București 12 IX 1966*, D-I-R-0-24-1-66, A MSZ RP, p. 25.
91. *Mesaj cifrat din Ulan Bator 5 VII 1966*, D-I-R-0-2420/14/16, A MSZ RP; Ambasada RPP din Ulan Bator a trimis centralei de la Varșovia un mesaj cifrat pe tema convorbirilor cu reprezentanții Ambasadei României, care au confirmat acest lucru.
92. *Mesaj cifrat din București 25 X 1966*, D-I-R-0-24-1-66, A MSZ RP, p. 24.
93. *Mesaj cifrat din București 28 IV 1966*, D-I-R-0-24-1-66, A MSZ RP, p. 14.
94. *Apreciera redactorului de la Times în legătură cu poziția României față de Tratatul de la Varșovia*, D-I-Og-0-2101-1-66, A MSZ RP, p. 13.
95. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, pp. 131-135.
96. *Ibidem*, pp. 131-134.
97. Cf. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americe...*, p. 261.
98. *Ibidem*, p. 261.
99. *Ibidem*, p. 262.
100. *Mesaj cifrat din București 2 VII 1967*, D-I-R-0-2420/5/67, A MSZ RP, p. 8.
101. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americe...*, p. 263.
102. *Schimbările comerciale cu RFG*, D-I-R-0-24/5/67/5, A MSZ RP, p. 1.
103. *Ibidem*, p. 1.
104. *Ibidem*, p. 2.
105. *Ibidem*.
106. *Ibidem*, p. 3.
107. *Mesaj cifrat din București 20 IX 1966*, D-I-R-0-2420/21/66, A MSZ RP.
108. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 131.
109. L. Betea, *Convorbiri neterminate...*, p. 167.
110. În 1964 au emigrat în Israel aproape 23.000 de persoane, în 1965 – aproape 11.000, în 1966 – peste 3.500, în 1967 – 779 de persoane, iar în 1968 doar 226 de persoane. Cf. R. Ioanid, *Răscumpărarea evreilor. Istoria acordurilor secrete dintre România și Israel*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 121.
111. D. Preda, C. Păiușan, „Introducere”, în *România-Israel. Documente diplomatice*,

- vol. I: 1948-1969, București, 2000, p. XXII.
112. I. Calafeteanu, A. Cornescu-Coren, „România și «războiul de șase zile»”, în *România și criza din Orientul Mijlociu (1965-1971)*, Editura Sempre, București, 2002, pp. 35-37.
113. Cf. I. Calafeteanu, A. Cornescu-Coren, *România și criza...*, p. 34.
114. Titlu caracteristic pentru limbajul *Scânteii*.
115. Este vorba de un pseudonim în spatele căruia era publicată poziția oficială a conducerii statului. V. Iliescu era o persoană fictivă.
116. Cf. I. Calafeteanu, A. Cornescu-Coren, *România și criza...*, p. 35.
117. *Ibidem*, pp. 48-49.
118. *Ibidem*, p. 50.
119. *Ibidem*, p. 51.
120. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 132.
121. *Ibidem*, p. 132.
122. L. Betea, *Convorbiri neterminate...*, p. 172.
123. C. Andrew, W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina. KGB w Europie i na Zachodzie (Documentele lui Mitrochin. KGB în Europa și în Occident)*, trad. de M.M. Brzeska, R. Brzeski, Varșovia, 2001, p. 655.
124. P. Accoce, D. Pouget, *Rețeaua Caraman...*, pp. 146-147.
125. *Ibidem*, p. 148.
126. *Ibidem*, p. 150.
127. *Ibidem*, pp. 163-164.
128. M. Pelin, *Un veac de spionaj...*, p. 75. După căderea lui Ceaușescu, Caraman a încercat să revină în curentul principal al politicii. În ianuarie 1990 a devenit adjunct al ministrului Apărării Naționale și comandant al Centrului de Informații Externe. Dar acest lucru a provocat proteste internaționale. În august a plecat din Ministerul Apărării Naționale împreună cu întreaga structură pe care avea să o comande până în 1992 (Serviciul de Informații Externe); G. Crișan, *Piramida puterii*, vol. II: *Oameni politici și de stat, generali și ierarhi din România (22 decembrie 1989 – 10 martie 2004)*, Editura Pro Historia, București, 2004, p. 73.
129. *Mesaj cifrat din București 5 III 1966*, D-I-R-0-2426/1/66, A MSZ RP.
130. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 134.
131. *Situația internă a României...*, p. 1.
132. G. Crișan, *Piramida...*, vol. I, p. 289.
133. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 134.
134. *Ibidem*, p. 134.
135. *Ibidem*, p. 135.
136. *Notă referitoare la schimbările în structura RSR*, D-I-R-0-2421-68, A MSZ RP, p. 2.
137. *Situația internă a României...*, p. 1.
138. *Membrii CC al PCR...*, p. 151.
139. G. Crișan, *Piramida...*, vol. I, p. 28.
140. Ceaușescu era pe atunci prim-secretar al CC, nu al întregului PCR – greșeala îi aparține lui Pacepa.
141. Conferința se terminase pe 8 decembrie, iar în aceeași zi Apostol a devenit

- președintele UGSR – deci probabil că Pacepa a greșit data.
142. Apostol a rămas membru al Biroului Politic până la Congresul al X-lea al PCR, în august 1969. Este vorba probabil de funcția de vicepremier.
143. I.M. Pacepa, *Orizonturi roșii...*, Editura Humanitas, București, 2010, p. 197.
144. *Mesaj cifrat din București 11 XII 1967*, D-I-R-0-2421-2/68, A MSZ RP.
145. *Notă referitoare la schimbări...*, p. 4.
146. *Ibidem*.
147. *Ibidem*.
148. *Ibidem*, p. 5.
149. *Mesaj cifrat din București 12 III 1968*, D-I-R-0-2421-2-68, A MSZ RP.
150. *Notă referitoare la schimbări...*, p. 6.
151. D. Deletant, „Studiu introductiv”, p. 36.
152. C. Troncotă, *Duplicitarii...*, p. 36.
153. D. Deletant, „Studiu introductiv”, pp. 36-37.
154. M. Pelin, *Un veac de spionaj...*, pp. 258-259.
155. *Ibidem*, p. 36.
156. Cf. P. Câmpeanu, *Ceașescu...*, p. 435.
157. D. Deletant, *Romania...*, p. 294.
158. „Concluziile rezultate din aplicațiile executate de organele și trupele de Securitate”, în F. Dobre, F. Banu, C. Duică, S.B. Moldovan, L. Țăranu, *Trupele de Securitate (1949-1989)*, Editura Nemira, București, 2004, p. 128.
159. „Cuvântul tovarășului Nicolae Ceașescu la ședința Prezidiului Permanent al CC al PCR din ziua de 18 aprilie”, în M. Oprea, *Banalitatea răului...*, pp. 365-376.
160. P. Câmpeanu, *Ceașescu...*, p. 238.
161. *Notă cu privire la Plenara CC al PCR din 22-25 IV a.c.*, D-I-R-0-24-68, A MSZ RP, pp. 1-2.
162. P. Câmpeanu, *Ceașescu...*, p. 238.
163. *Ibidem*, p. 239.
164. *Notă cu privire la Plenara...*, pp. 1-3.
165. G. Apostol, „Încotro ne îndreptăm”, în M. Oprea, *Banalitatea răului...*, p. 377.
166. M. Oprea, *Banalitatea răului...*, p. 377.
167. *Notă cu privire la politica Republicii Socialiste România în prima jumătate a anului 1968, elaborată în legătură cu documentul general al MSZ nr. G.M.-024-1-67 din ziua de 13 I 1967*, D-I-R-0-024-9-68, A MSZ RP, pp. 5-6.
168. *Mesaj cifrat din București 2 V 1968*, D-I-R-0-2421-2-68, A MSZ RP, p. 4.
169. *Notă urgentă. Unele elemente ale situației interne a României (Pe baza materialelor Ambasadei RPP la București)*, D-I-R-0-2421-2-68, 12, A MSZ RP, pp. 1-3.
170. *Mesaj cifrat din Moscova 22 I 1968*, D-I-R-0-2420-2-68, A MSZ RP, p. 1.
171. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 54.
172. *Mesaj cifrat din Moscova...*, p. 1.
173. C. Păușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 136.
174. *Mesaj cifrat din București 10 I 1968*, D-I-R-0-2420-3-68, A MSZ RP, p. 2.
175. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 58.
176. *Ibidem*, pp. 62-64.

177. *Ibidem*, p. 65.
178. *Ibidem*, p. 70.
179. Notă. După retragerea PCR de la Budapesta (întocmită de secretar I al Ambasadei RPP, Jan Brudzyński), D-I-R-24-2-68, A MSZ RP, p. 1.
180. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 73.
181. *Ibidem*, pp. 78-81.
182. *Ibidem*, p. 84.
183. *Ibidem*, pp. 85-86.
184. *Ibidem*, p. 90.
185. Cf. *Zaciskanie pętli. Tajne dokumenty dotyczące Czechosłowacji 1968 (Se strânge lațul. Documente secrete despre Cehoslovacia 1968)*, ed. A. Garlicki, A. Paczkowski, Varșovia, 1995, pp. 49-60.
186. Notă cu privire la politica RSR în prima jumătate a anului 1968, D-I-R-0-024-1-68, A MSZ RP.
187. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 136.
188. L. Betea, *Maurer și lumea...*, p. 234.
189. *Ibidem*, pp. 234-235.
190. L. Betea, *Convorbiri neterminate...*, pp. 189-190.
191. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 137.
192. L. Betea, *Convorbiri neterminate...*, pp. 191-192.
193. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 138.
194. Notă. Vizita lui de Gaulle în România (14-18 V 1968), D-I-R-0-2420-21-68, 2, A MSZ RP, pp. 5-7.
195. *Ibidem*, pp. 3-4.
196. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 100.
197. *Ibidem*, p. 103.
198. *Ibidem*, p. 104.
199. *Ibidem*.
200. *Ibidem*, p. 108.
201. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americe...*, p. 267.
202. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 113.
203. *Relațiile România-Iugoslavia (notă elaborată pe baza comunicatelor de presă și a convorbirilor cu diplomații iugoslavi și ai altor țări socialiste)*, D-I-R-0-2420-18-68, 3, A MSZ RP, p. 1.
204. *Ibidem*, p. 2.
205. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 136.
206. *Relațiile România-Iugoslavia...*, p. 2.
207. *Ibidem*.
208. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 138.
209. *Relațiile România-Iugoslavia...*, pp. 2-3.
210. *Ibidem*, p. 4.
211. Anexă la Notă pe tema Plenarei CC al PCR din 22-25 IV a.c., pp. 1-2.
212. J. Pauer, *Praha 1968. Vpád Varšavské smlouvy. Pozadí – plánování – provedení*, Praga, 2004, p. 106.
213. *Ibidem*, pp. 106-110.

214. *Ibidem*, p. 110.
215. *Ibidem*, p. 112.
216. *Ibidem*, p. 118.
217. M. Tejchman, „Rumunsko a «Pražské jaro» 1968”, *Slovanský přehled*, an LXXXIV, 1998, partea a 4-a, p. 376.
218. P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită...*, vol. II, pp. 117-118.
219. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 139.
220. RSR și evenimentele din RSC, D-I-R-0-2420-19-68, A MSZ RP, p. 2.
221. *Ibidem*, pp. 2-3.
222. *Ibidem*, p. 4.
223. J. Pauer, *Praha 1968...*, pp. 121-159.
224. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 166.
225. *Ibidem*, p. 167.
226. P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită...*, vol. II, p. 118.
227. Program pobytu stranické a státní delegace Rumunské socialistické republiky vedené gen. Tajemníkem Ústředního výboru Rumunské komunistické strany a předsedou Státní rady Rumunské socialistické republiky s. Nicolae Ceaușescu v Československé socialistické republice ve dnech 15.-17. Srpna 1968, 017/112, o.1, 1968, A MZV CR, pp. 2-3.
228. *Ibidem*, p. 4.
229. Informační zpráva o návštěvě stranické a státní delegace RSR v ČSSR ve dnech 15.-17. srpna 1968, 017/112, o.1, 1968, A MZV CR, p. 1.
230. *Ibidem*, p. 2.
231. *Ibidem*.
232. *Ibidem*, pp. 3-17.
233. *Ibidem*, p. 7.
234. Cf. M. Retegan, *In the Shadow...*, pp. 175-176.
235. Probabil că partenerul de dialog al diplomatului polonez era Vasile Vlad, șeful secției de contacte externe a CC al PCR. Nu putem exclude nici posibilitatea să fi fost vorba de Constantin Vlad, locțiitorul șefului secției de propagandă a CC al PCR.
236. Vizita lui Ceaușescu la Praga, D-I-R-0-2420-19-68, 5, A MSZ RP, pp. 1-2.
237. M. Retegan, *In the Shadow...*, pp. 177-178.
238. J. Pauer, *Praha 1968...*, pp. 175-176.
239. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 176.
240. P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită...*, vol. II, p. 97.
241. *Ibidem*, p. 98.
242. România și ultimele evenimente din RSC, D-I-R-0-24-8-68, A MSZ RP, p. 1.
243. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 188.
244. N. Ceaușescu, „Cuvânt la adunarea populației din capitală în Piața Palatului Republicii, 21 august 1968”, cf. P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită...*, vol. II, pp. 332-334.
245. În Declarația MAN citim textual: „Conform principiilor Cartei ONU și Țelurilor sale, această organizație are datoria de a lua măsurile necesare atunci când independența și suveranitatea unui stat membru al organizației sunt încălcate, când o țară devine obiectul unei intervenții armate străine” – „Declarația Marii Adunări

- Naționale a Republicii Socialiste România cu privire la principiile de bază ale politicii externe a României”, cf. P. Niculescu-Mizil, *O istorie trăită...*, vol. 2, p. 341.
246. *România și ultimele evenimente...*, pp. 1-3.
247. *Claris din București 21 VIII 1968*, D-I-R-2420-6-69, A MSZ RP.
248. *Mesaj secret din București 23 VIII 1968*, D-I-R-0-2420-19-68, A MSZ RP.
249. *Mesaj secret din București 28 VIII 1968*, D-I-R-0-2420-19-68, A MSZ RP.
250. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 192. Nu se specifică despre care unități este vorba.
251. L. Betea, *Convorbiri neterminate...*, p. 206. Nici Corneliu Mănescu n-a precizat despre ce unități era vorba.
252. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 193.
253. Ea a fost numită Apărarea Teritorială (Teritorijalna Obrana) și avea ca scop să constituie o anexă a mișcării de partizani. M.J. Zacharias, *Komunizm, federacija, nacionalizmy. System władzy w Jugosławii 1943-1991. Powstanie, przekształcenia, rozkład*, Varșovia, 2004, p. 260.
254. *Mărturii orale: anii '80 și bucureștenii...*, pp. 180-181.
255. În ultimii ani ai regimului comunist, această pregătire se transformase într-o formă gratuită de muncă „socială”.
256. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 141.
257. R. Wagner, *Miss Bukaresztu*, trad. de A. Rosenau, Wołowiec, 2003, pp. 61-62.
- Acestea nu sunt cuvintele autorului, ci ale unuia dintre personajele acestui roman.
258. P. Accoce, D. Pouget, *Rețeaua Caraman...*, p. 164.
259. D. Deletant, *Ceaușescu and the Securitate...*, pp. 84-88.
260. *România și Tratatul de la Varșovia. Nota Ambasadei RPP la București din 22 XII 1969*, D-I-R-0-2101-1-70, A MSZ RP, p. 1.
261. *Ibidem*, p. 2.
262. M. Oprea, *Moștenitorii Securității...*, p. 55.
263. *Ibidem*, p. 56.
264. *Ibidem*.
265. Există o monografie pe această temă: R. Ioanid, *Răscumpărarea evreilor...*
266. C. Troncotă, *Duplicitarii...*, p. 41.
267. *Ibidem*, pp. 41-42.
268. *România și Tratatul de la Varșovia...*, p. 2.
269. *Ibidem*, p. 3.
270. M. Oprea, *Moștenitorii Securității...*, p. 55
271. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americane...*, p. 269.
272. *Ibidem*, p. 270.
273. *Ibidem*, p. 273.
274. *Ibidem*, pp. 274-277.
275. *Ibidem*, pp. 277-278.
276. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 145.
277. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americane...*, p. 279.
278. *Ibidem*, pp. 279-280.
279. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 141.
280. *Ibidem*, p. 146.
281. E adevărat că ultimul șef al partizanilor, Ion Gavrilă Ogoranu, a fost arestat abia în

- 1976, dar încă din anii '50 rezistența partizanilor nu mai reprezenta o amenințare pentru autoritățile comuniste. Cf. D. Deletant, *Teroarea comunistă...*, pp. 176-181.
282. „...aici [în România] accesul la sursele occidentale este absolut liber – ne referim la radio” – *Notă urgentă 16 X 1968*, D-I-R-070-2-68, A MSZ RP, p. 6.
283. *Enciclopedia de istorie a României*, vol. I, p. 566; *Membrii CC al PCR...*, pp. 346-347, 412-413, 430-431.
284. D. Deletant, *Ceașescu and the Securitate...*, p. 175.
285. M. Pelin, *Opisul emigrației politice...*, p. 334.
286. D. Deletant, *Ceașescu and the Securitate...*, p. 179.
287. *Ibidem*, p. 180.
288. *Ibidem*, pp. 180-181.
289. Mai pe larg în legătură cu această temă, vezi A. Burakowski, „Demonstrația studenților din 24 decembrie 1968, București – un eveniment important, aproape necunoscut”, *Arhivele totalitarismului*, nr. 1-2, 2006.
290. *Notă referitoare la manifestația studenților din București 24 XII 68 (Potrivit informațiilor din mediul universitar, pe marginea ședinței activului de partid din conducerea universităților în urma evenimentelor)*, D-I-R-0-24-1-69, A MSZ RP, pp. 1-4; *Stenograma Ședinței Comitetului Executiv al CC al PCR din 25 decembrie 1968, orele 13.00*, ANIC, Fond CC al PCR, Cămară, dosar nr. 216/1968, f. 7-12; mai există o scurtă mențiune în raportul serviciului est-german de securitate Stasi. Vezi S. Olaru, G. Herbrist, *Stasi...*, p. 264.
291. Din păcate, nu se știe exact când anume a avut loc această întâlnire.
292. *Notă referitoare la manifestația studenților...*, p. 2.
293. Ion Mihai Pacepa îl descria pe Dumitru Popescu „Dumnezeu” în felul următor: „Îngâmfat și arogant, el era cunoscut prin modul disprețuitor și ordinar în care îi trata pe subordonații lui. «Nu întrebi ‘de ce?’» – era el obișnuit să spună când dădea instrucțiuni. «Pur și simplu faci ce ți se spune. Eu sunt dumnezeul tău»” – I.M. Pacepa, *Czerwone horyzonty...*, p. 33.
294. D. Popescu, *Cronos autodevorându-se. Panorama...*, p. 232.
295. *Raportul Ambasadei RPP la București pentru perioada 1 X 1970 – 1 V 1971*, D-I-R-0-242-1-70, A MSZ RP, p. 1.
296. *Ibidem*.
297. *Ibidem*, p. 2.
298. *Ibidem*, p. 3.
299. *Ibidem*.
300. C. Păușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 141.
301. *Mesaj cifrat din București 6 XI 1968*, D-I-R-0-2421-2-68, 15, A MSZ RP, p. 1.
302. *Membrii CC al PCR...*, p. 141.
303. *Mesaj cifrat din București 6 XI 1968...*, p. 2.
304. *Ibidem*.
305. C. Păușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, pp. 142-143.
306. *Membrii CC al PCR...*, pp. 92-93.
307. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 194.
308. *Notă referitoare la Plenara din decembrie a CC al PCR (1968)*, D-I-R-0-2421-1-69, 1, A MSZ RP, pp. 1-2.

309. G. Crișan, *Piramida...*, vol. I, p. 50.
310. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 144.
311. *Notă referitoare la Congresul al X-lea al PCR (6-12 VIII 1969), problematica internă*, D-I-R-0-24-9-68, 1, A MSZ RP, p. 6.
312. *Notă referitoare la situația internă a României*, D-I-R-0-24-8-69, 1, A MSZ RP, pp. 1-3.
313. *Notă referitoare la pregătirea Congresului al X-lea al PCR*, D-I-R-0-2421-7-69, 2, A MSZ RP.
314. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, pp. 145-146.
315. *Notă referitoare la Congresul al X-lea...*, p. 1.
316. *Ibidem*, p. 2.
317. *Ibidem*, p. 6.
318. *Ibidem*, p. 7.
319. *Ibidem*, p. 6.
320. *Ibidem*, p. 9.
321. *Ibidem*, p. 7.
322. G. Crișan, *Piramida...*, vol. I, p. 28.
323. T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, p. 214; L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 188.
324. *Membrii CC al PCR...*, pp. 150-151.
325. *Ibidem*, p. 167.
326. *Ibidem*, pp. 447-448.
327. *Ibidem*, pp. 322-333.
328. *Ibidem*, p. 545.
329. *Ibidem*, pp. 175-177.
330. *Ibidem*, p. 176.
331. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 94.
332. *Membrii CC al PCR...*, pp. 467-468.
333. *Notă referitoare la Congresul al X-lea...*, p. 6.
334. *Ibidem*, pp. 3-4.
335. *Ibidem*, p. 3.
336. I. Petcu, *Ceaușescu...*
337. *Ibidem*, p. 6.
338. *Ibidem*, pp. 174-175.
339. P. Câmpeanu, *Ceaușescu...*, p. 12.
340. Paul Goma a publicat chiar el conținutul dosarului său – P. Goma, *Culoarea curcubeului '77 (Cutremurul oamenilor) – Cod „Bărbosul” (Din Dosarele Securității, 1957-1977)*, Editura Polirom, Iași, 2005.
341. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 147.
342. *Notă referitoare la înființarea comisiilor pentru probleme, la îmbunătățirea sistemului de informare și de consultare a membrilor de partid (deciziile Plenarei CC al PCR din 10-13 XII 1969)*, D-I-R-0-2421-7-70,1, A MSZ RP, p. 1.
343. *Ibidem*.
344. *Ibidem*, p. 3.
345. *Ibidem*, p. 5.
346. *Ibidem*.

347. *Situația economică*, D-I-R-0-242-1-71, 1, A MSZ RP, p. 1.
348. *Ibidem*, pp. 1-3.
349. *Notă. Evaluarea implicațiilor sociopolitice și economice ale efectelor inundațiilor din România*, D-I-R-0-2412-3-75, 1, A MSZ RP, p. 5. Această evaluare a fost realizată în 1975, în urma altor inundații catastrofale. În raport se amintește și despre inundațiile din 1970, atrăgându-se atenția cu această ocazie asupra modului în care au fost utilizate ajutoarele internaționale.
350. *Situația economică...*, pp. 1-3.
351. *Notă referitoare la situația internă și la politica externă a Republicii Socialiste România*, D-I-R-0-220-1-71, 1, A MSZ RP, p. 1.
352. *Notă referitoare la unele elemente ale situației politice din România*, D-I-R-2421-2-70, 1, A MSZ RP, p. 1.
353. *Ibidem*.
354. *Notă despre comentariile consecutive întâlnirii biroului de conducere al Uniunii Scriitorilor cu Nicolae Ceaușescu*; „Notă-raport despre consecințele posibile ale atitudinii poetului Adrian Păunescu la întâlnirea scriitorilor cu Nicolae Ceaușescu”, în *Cartea Albă a Securității. Istorii literare și artistice 1969-1989*, Serviciul Român de Informații, București, 1996, pp. 18-19.
355. *Notă referitoare la unele...*, p. 2.
356. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 154.
357. *Notă referitoare la unele...*, p. 2.
358. *Ibidem*.
359. *Notă referitoare la înființarea...*, p. 3.
360. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americane...*, p. 285.
361. *Relațiile chino-române*, D-I-R-2420-2-70, A MSZ RP, p. 1.
362. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americane...*, p. 285.
363. M. Retegan, *In the Shadow...*, p. 41.
364. *Relațiile chino-române...*, p. 2.
365. *Ibidem*, p. 3.
366. *Ibidem*.
367. *Ibidem*.
368. *Ibidem*, p. 4.
369. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americane...*, pp. 289-290.
370. *Ibidem*, p. 291.
371. *Ibidem*, pp. 291-292.
372. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 213.
373. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, pp. 157-158.
374. *Notă referitoare la relațiile României cu țările socialiste europene după vizita lui Ceaușescu la Beijing*, D-I-R-2413-8-71, 1, A MSZ RP p. 1.
375. I. Petcu, *Ceaușescu...*, p. 297-298.
376. *Stenograma ședinței Comitetului Executiv al CC al PCR din ziua de 25 iunie 1971*, CC PCR Cămară 72/1971, p. 2. Acest document l-am primit de la istoricul american Mircea Munteanu, de la Cold War International History Project din Washington. Fragmente din stenograma acestei ședințe au fost publicate în E. Istrățescu, „Premise ale elaborării «tezelor din iulie». Revoluția culturală chineză în

- dezbaterea Ședinței Comitetului Executiv al CC al PCR – 25 iunie 1974”, *Analele Sighet*, nr. 9, 2001, pp. 835-855.
377. *Ibidem*, p. 2.
378. *Ibidem*, pp. 3-4.
379. *Ibidem*, p. 8.
380. *Ibidem*, p. 7.
381. *Ibidem*, p. 9.
382. Ioan Avram era pe atunci ministrul Industriei Construcțiilor de Mașini – *Membrii CC al PCR...*, p. 77.
383. În 1964 o delegație din România a vizitat China.
384. *Stenograma ședinței Comitetului Executiv...*, pp. 10-18.
385. Vezi, de exemplu, T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, pp. 239-240; I. Petcu, *Ceaușescu...*, pp. 298-299; M. Tejchman, *Nicolae Ceaușescu...*, p. 84.
386. *Protocol nr. 11 al ședinței Secretariatului din ziua de 9 iulie 1971*, anexa 2, E. Istrățescu, „Premise ale elaborării...”, pp. 850-852.
387. *Istoria României în date...*, p. 622.
388. *Membrii CC al PCR...*, pp. 322-323.
389. Cel puțin așa afirmă Ion Mihai Pacepa; cf. C. Troncotă, *Duplicitarii...*, p. 143.
390. Așa rezultă din afirmațiile lui Vladimir Alexe. Vezi V. Alexe, *Ion Iliescu. Biografia secretă. Candidatul manciurian*, Editura Elit Comentator, București, 2000, p. 130.
391. D. Popescu, *Un fost lider comunist se destăinuie: „Am fost cioplitor de himere”*, București, 1993, p. 181.
392. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 161.
393. *Notă referitoare la activitatea ideologică în PCR*, anexă la D-I-R-0-2421-4-71, A MSZ RP, p. 1.
394. *Ibidem*, p. 1; vezi și „Notă privind pe Adrian Păunescu”, în *Cartea Albă a Securității...*, pp. 31-32.
395. *Raport politic al Ambasadei RPP la București pentru perioada 1 mai 1971 – 1 martie 1972*, D-I-R-0-242-1-72, A MSZ RP, p. 1.
396. *Stenograma ședinței Comitetului Executiv...*, p. 18.
397. *Raport politic... pentru perioada 1 mai 1971 – 1 martie 1972...*, p. 3.
398. *Ibidem*.
399. Așa consideră, printre alții, Popescu „Dumnezeu”, unul dintre puținii care exclud orice inspirație chineză pentru „tezele din iulie”, cu excepția acestui singur aspect și poate a încă unuia, mult mai puțin important, al direcției în dezvoltarea baletului și a operei. D. Popescu, *Un fost lider...*, pp. 181, 207.
400. P. Michelson, J.T. Michelson, „Amintiri despre «mini-revoluția» din România. 1971-1973”, *Analele Sighet*, nr. 9, 2001, p. 869.
401. Singura soluție care a fost aplicată în 1971 în scopul combaterii crizei a fost „largul dialog cu clasa muncitoare”, adică întâlniri ale activiștilor de partid cu muncitorii și prelegeri ale lui Ceaușescu la consfăturile „activului din economie” – *Raport politic... pentru perioada 1 mai 1971 – 1 martie 1972...*, p. 8.
402. *Istoria României în date...*, p. 623.
403. L. Betea, *Maurer și lumea...*, p. 212.
404. W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1945-1980*, Varșovia, 2003, p. 636.

405. *Anuarul Statistic al Republicii Socialiste România 1975*, București, 1975, p. 53.
406. P. Michelson, J.T. Michelson, *Amintiri despre...*, p. 869.
407. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, pp. 167-169.
408. *Radio Free Europe Research, Situation Report, Rumania/34*, 26 septembrie 1972, pp. 1-3. Din păcate, nu s-a stabilit care a fost mai târziu soarta celor care au făcut observații critice în prezența lui Ceaușescu, nici dacă a urmat vreo epurare în sânul aparatului local de partid.
409. *Rumunia 1 XI – 30 XI 72*, D-I-R-0-241-2-72, A MSZ RP, p. 5.
410. *Istoria României în date...*, p. 630.
411. *Notă referitoare la înființarea Consiliului Central de Control Muncitoresc al Activității Economice și Sociale*, D-I-R-0-24120-2-73, A MSZ RP, p. 1.
412. *Ibidem*.
413. *Ibidem*, p. 2.
414. *Membrii CC al PCR...*, p. 176.
415. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 216-219.
416. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americane...*, p. 307.
417. În martie 1971, Marea Adunare Națională a votat o lege ce reglementa comerțul exterior. Conform acestei legi se puteau crea întreprinderi mixte româno-străine în care partea română deținea 51% din capitalul social. În doi ani au apărut 20 de astfel de întreprinderi. V. Georgescu, *Istoria românilor...*, p. 280.
418. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 229.
419. *Notă. Ecoul în economia românească a crizei energetice și de carburanți și influența ei asupra relațiilor economice polono-române*, D-I-R-0-24120-2-74, A MSZ RP, p. 1.
420. *Ibidem*, pp. 2-3.
421. *Radio Free Europe Research, Situation Report, Rumania, 11*, 22 martie 1974, p. 4.
422. *Evaluarea economiei românești în lumina comunicatului despre realizarea sarcinilor de plan în 1974*, D-I-R-24120-1-75, A MSZ RP, p. 2.
423. *Notă referitoare la unele probleme din agricultura României în lumina consfăturii din februarie a activului din agricultură*, D-I-R-24120-3-74, A MSZ RP, p. 1.
424. *Ibidem*, pp. 2-3.
425. *Partidul Comunist Român înainte de Congresul al XI-lea*, D-I-R-0-24121-3-74, A MSZ RP, p. 4.
426. *Anuarul Statistic... 1975...*, p. 53.
427. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 163.
428. *Membrii CC al PCR...*, p. 452.
429. R. Chelaru, *Culpe care nu se uită...*, p. 101.
430. Ion Pățan s-a născut în 1926 în localitatea Daia Română din județul Alba. În 1948 a absolvit un curs de contabilitate la o școală cu profil economic din Brașov. La început a lucrat în meseria învățată. În 1952 s-a angajat la Ministerul Industriei Ușoare, unde a avansat rapid. În 1953 a devenit membru în Consiliul Popular București. În 1956 a preluat postul de director al secției economice din Ministerul Industriei Bunurilor de Consum. Între 1962 și 1964 a fost secretar general în Ministerul Industriei Ușoare, pentru ca în 1965 să devină membru supleant al CC, apoi, în 1969, membru plin al CC. Între 1965 și 1967 a îndeplinit funcția de

- vicepreședinte al Consiliului Economic, iar în 1968 și 1969 pe aceea de ministru al Comerțului Interior. Între 1969 și 1975 a fost vicepreședinte al Consiliului de Miniștri – *Membrii CC al PCR...*, p. 458.
431. *Ibidem*, pp. 508-509.
432. *Membrii CC al PCR...*, pp. 387-388, 432-433.
433. *Ibidem*, pp. 386-387.
434. *Ibidem*, pp. 369-370.
435. L. Betea, *Convorbiri neterminate...*, pp. 209-211.
436. L. Betea, *Maurer și lumea...*, p. 214.
437. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 188.
438. *Istoria României în date...*, p. 627.
439. *Situația internă*, D-I-R-0-241-1-73, A MSZ RP, p. 1.
440. *Ibidem*, p. 2.
441. Cu aceeași ocazie, Ministerul Afacerilor Interne a devenit Ministerul de Interne.
442. D. Deletant, „Studiu introductiv”, p. 39.
443. D. Deletant, *Romania...*, p. 308.
444. *Membrii CC al PCR...*, pp. 222-223.
445. I. Gal, *Rațiune și represiune...*, vol. I, pp. 118-119.
446. *Membrii CC al PCR...*, pp. 440-441.
447. *Ibidem*, pp. 211-212.
448. *Ibidem*, p. 545.
449. I. Gal, *Rațiune și represiune...*, vol. 1, pp. 94-96.
450. *Membrii CC al PCR...*, p. 545.
451. *Ibidem*, p. 472.
452. *Ibidem*, pp. 103-104.
453. *Istoria României în date...*, p. 624.
454. A.U. Gabbanyi, *Cultul lui Ceaușescu*, p. 263.
455. C. Anisescu, „Dinamica de structură și rol a rețelei informative în perioada 1948-1989”, în *Arhivele Securității*, vol. I, p. 35.
456. D. Deletant, *Romania...*, p. 304.
457. *Istoria României în date...*, p. 628.
458. A. Cioroianu, *Ce Ceaușescu qui hante...*, pp. 230-231.
459. *Mesaj cifrat din București 30 I 1973*, D-I-R-0-11-2-73, A MSZ RP, p. 1.
460. *Ibidem*, p. 2.
461. A. Cioroianu, *Ce Ceaușescu qui hante...*, pp. 231-235.
462. Din țările socialiste, Ceaușescu a primit doar laconice urări standard, trimise cu ocazia aniversărilor rotunde. Urările de la unguri au fost cele mai scurte. *Mesaj cifrat din București 30 I 1973...*, p. 2.
463. R. de Flers, „Socialism in One Family”, *Survey*, vol. 28, nr. 4, 1984, p. 168.
464. *Membrii CC al PCR...*, pp. 138-139.
465. R. de Flers, „Socialism in One Family”, p. 167.
466. *Membrii CC al PCR...*, pp. 138-139.
467. C. Olteanu, A. Duțu, C. Antip, *România și Tratatul...*, p. 308.
468. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 150. Deși negocierile au durat mult, iar divergențele erau mari, sovieticii au reușit în cele din urmă să învingă

- opoziția românilor, așa încât a fost semnată forma standard a tratatului după modelul documentului analog sovieto-cehoslovac, după cum consideră analiștii de la Ambasada RPP, *Mesaj cifrat de la București 14.7.70*, D-I-R-0-21-1-73, 5, A MSZ RP, p. 1.
469. *Mesaj cifrat de la București 2.9.72*, D-I-R-0-2413-6-72, 2, A MSZ RP, p. 1.
470. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, pp. 186, 194.
471. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 217, 220, 223, 226-227.
472. *Ibidem*, p. 222.
473. *Notă în legătură cu emigrarea cetățenilor români de naționalitate germană în Republica Federală Germania*, D-I-R-2413-4-74, A MSZ RP, p. 1.
474. *Ibidem*.
475. *Ibidem*, p. 2.
476. R. Ioanid, *Răscumpărarea evreilor...*, p. 128.
477. *Ibidem*, p. 139.
478. *Ibidem*, p. 204.
479. *Evoluția relațiilor economice ale Republicii Socialiste România cu țările în curs de dezvoltare*, D-I-R-24120-3-75, A MSZ RP, p. 1.
480. *Ibidem*, p. 2.
481. *Ibidem*.
482. L. Betea, *Maurer și lumea...*, p. 215. Problema luării de poziție a lui Maurer nu este complet clarificată. În raportul Ambasadei RPP, cuvântarea lui de la Cluj este datată în 1972 – ca urmare a insuccesului acestei inițiative, Maurer urma să fie eliminat complet din funcțiile de decizie economică. În același raport se afirmă că scopul principal al lui Maurer era să pună mâna pe putere, problemele economice „nefiind în fond decât instrumentul tacticii sale”. Aliatul lui în această luptă urma să fie Miron Constantinescu, care fusese eliminat odată cu el – *Notă referitoare la câteva decizii ale plenarei din martie a CC al PCR*, D-I-R-0-24121-1-74, A MSZ RP, pp. 5-6.
483. *Ibidem*, p. 3.
484. *Istoria României în date...*, p. 639.
485. *Ibidem*, p. 639.
486. Hotărârile plenarei au fost confirmate formal cu ocazia sesiunii MAN din 28-29 martie, de aceea momentul votului în MAN este uneori avansat ca dată a instituirii funcției de președinte.
487. Textul Constituției din 1965, cu modificări, poate fi consultat la adresa www.constitutia.ro.
488. *Notă referitoare la câteva decizii...*, p. 2.
489. L. Betea, *Maurer și lumea...*, p. 216.
490. Exact aceleași motive pentru demisia lui Maurer enumeră, printre alții, și Alexandru Bârlădeanu – L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 200.
491. *Notă referitoare la câteva decizii...*, p. 4.
492. *Ibidem*, p. 3.
493. N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv”, p. 13.
494. *Notă referitoare la câteva decizii...*, p. 6.
495. *Membrii CC al PCR...*, pp. 175-177.

496. *Partidul Comunist Român înainte de Congresul al XI-lea...*, pp. 6-7.
497. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 96.
498. *Partidul Comunist Român înainte de Congresul al XI-lea...*, pp. 7-8.
499. *Istoria României în date...*, p. 640.
500. *Notă referitoare la sărbătorirea celei de-a XXX-a aniversări a eliberării României*, D-I-R-11-6-74, A MSZ RP, p. 2.
501. *Ibidem*, p. 5.
502. *Partidul Comunist Român înainte de Congresul al XI-lea...*, p. 2.
503. *Notă. Campania de pregătire a congresului, cu referire în special la problematica propagandistică*, D-I-R-24121-2-74, A MSZ RP, p. 2.
504. *Ibidem*, p. 3.
505. *Partidul Comunist Român înainte de Congresul al XI-lea...*, p. 3.
506. *Ibidem*, p. 4.
507. A. Cioroianu, *Ce Ceaușescu qui hante...*, p. 254.
508. *Membrii CC al PCR...*, pp. 153-154.
509. A. Cioroianu, *Ce Ceaușescu qui hante...*, pp. 266-267.
510. N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv”, p. 21.
511. Gheorghe Oprea s-a născut în 1927 în localitatea Țintea, județul Prahova. În 1946 devine membru de partid. În 1949 își termină studiile tehnice. Inițial a lucrat la secția de industrie grea a CC, apoi la Ministerul Industriei Grele, unde a avansat încet-încet. Între 1962 și 1970 a fost ministru secretar de stat la Ministerul Construcțiilor de Mașini. În 1965 a devenit membru supleant al CC, iar în 1972 – membru plin al CC. În martie 1974 a primit funcția de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. *Membrii CC al PCR...*, p. 442.
512. *Ibidem*, p. 15.
513. T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, p. 289.
514. S. Brucan, *De la capitalism...*, p. 133.
515. A. Hertz, *Szkice o totalitaryzmie...*, p. 167.
516. *Cf.* N. Ionescu-Gură, *Stalinizarea României...*, p. 12.
517. Componenta numerică a diferitelor organe ale partidului, *cf.* N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv”, p. 12.
518. *Ibidem*, p. 15.
519. R. Chelaru, *Culpe care nu se uită...*, p. 140.
520. Din păcate acestea nu sunt atât de ușor accesibile – *cf.* N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv”, p. 13.
521. S. Brucan, *De la capitalism...*, p. 131.
522. Detaliile referitoare la comisia din Ungaria sunt prezentate pe baza lucrărilor: R.L. Tőkés, *Hungary's Negotiated Revolution. Economic Reform, Social Change and Political Succession, 1957-1990*, Cambridge, 1996, pp. 44-46; T. Huszár, *Kádár János. Politikai életrajza*, vol. 2: *1957 november – 1989 június*, Budapesta, 2003, pp. 80-112.
523. Numărul membrilor CC, *cf.* N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv”, p. 21.
524. Pentru prezentarea luptelor de la nivelul conducerii bulgare, ne-am folosit de: I. Marčeva, „Change of the Guard. The Struggle for Power in Bulgaria 1953-1962”, partea I: „1953-1956”, *Études balkaniques*, nr. 1, 2000, pp. 59-78; partea a II-a:

„1957-1962”, *Études balkaniques*, nr. 2, 2000, pp. 37-57.

525. Luptele din sânul conducerii maghiare sunt prezentate pe baza lucrărilor: R.L. Tókéş, *Hungary's Negotiated Revolution...*, pp. 40-46; T. Huszár, *Kádár János...*, pp. 80-112.
526. Succintă caracterizare a câtorva membri ai conducerii româneşti, D-I-R-0-2421-74, 1, A MSZ RP, p. 1.
527. Evoluţia sistemului maghiar între anii 1968 şi 1972 este prezentată pe baza lucrărilor: R.L. Tókéş, *Hungary's Negotiated Revolution...*, pp. 91-109; T. Huszár, *Kádár János...*, vol. 2, pp. 199-207, 233-256.
528. Începuturile cultului lui Stalin sunt prezentate aici pe baza lucrării A. Bullock, *Hitler i Stalin: żywoty równoległe*, trad. de M. Lipska, J. Mianowski, F. Pastusiak, M. Rudowski, Varşovia, 1994, vol. I, pp. 375-377.

Capitolul 3

Stagnarea sistemului

După Congresul al XI-lea al PCR, din noiembrie 1974 a început o lungă perioadă de stagnare a sistemului politic. N-au mai fost făcute reforme importante, principalul efort fiind îndreptat în direcția administrării și deservirii instituțiilor deja existente. Concomitent au luat amploare tendințele care-și făcuseră deja apariția mai înainte: centralizarea puterii, cultul personalității, nepotismul și creșterea controlului asupra societății. În fiecare dintre aceste domenii, România a întrecut celelalte țări din blocul sovietic, ceea ce a făcut să se vorbească tot mai mult despre un „specific” românesc nu numai în contextul poziției sale independente față de țările Tratatului de la Varșovia. Singurele reforme mai consistente au fost provocate de dorința achitării cât mai grabnice a datoriei externe, dar și în această situație au fost utilizate soluțiile deja existente, acestea fiind însă împinse până la forme extreme, de multe ori absurde.

Ca moment al încheierii etapei de stagnare poate fi considerată preluarea puterii în Uniunea Sovietică de către Mihail Gorbaciov, în martie 1985. Perestroika începută de echipa acestuia a făcut ca regimul lui Ceaușescu – până atunci, dacă nu acceptat, cel puțin tolerat atât de celelalte țări comuniste, cât și de statele occidentale – să se trezească într-o izolare internațională aproape totală. Iar această izolare a avut o influență imensă asupra situației interne și a dus implicit, dacă nu chiar direct, la căderea dictatorului român.

Stagnarea sistemului a fost aproape imediat observată și de conducere, care interpreta fenomenul ca o expresie a stabilizării. În propaganda oficială au început să apară motive milenariste, a început să se vorbească despre „epoca de aur”, se sublinia continuitatea statului român încă din Antichitate, a fost organizată cu mare pompă festivitatea aniversării a 2050 de ani de la crearea „statului dac centralizat”, ceea ce se armoniza perfect cu politica naționalistă utilizată de conducere în scopul mobilizării populației. În același timp ideologia comunistă, la fel ca și în celelalte țări din blocul sovietic, suferise un proces de

schematizare și de ritualizare goală, lipsită de conținut. Dar în convingerea majorității membrilor societății și chiar a membrilor aparatului de partid Ceaușescu devenise o figură inevitabilă, în absența căreia era de neconceput existența în continuare a României în forma ei de atunci, totul fiind consecința refuzului oricărei schimbări la nivel administrativ, a închistării sistemului, a creșterii tot mai accentuate a inerției acestuia și, ca un reflex normal, a scăderii fiabilității lui.

În această perioadă au apărut mișcări disidente și cazuri de nesupunere a funcționarilor sistemului. Opozanții, nu prea numeroși în comparație cu celelalte țări comuniste, nu aveau un program politic bine definit și în majoritatea cazurilor nici nu erau în măsură să organizeze o mișcare mai largă care să depășească cercul cunoscuților personali. Opoziția din interiorul partidului se remarcă și ea prin slăbiciune și era puțin numeroasă. Fără sprijin din afară, pentru că n-a primit un astfel de ajutor, ea era ușor de descoperit și Ceaușescu n-avea probleme s-o neutralizeze. Unii activiști, ca Ion Mihai Pacepa, Constantin Pârvulescu, Károly Király sau Ion Ioniță, au întreprins acțiuni individuale, mai târziu ei fiind izolați – cu excepția lui Pacepa, care a fugit în Occident. Cu toate acestea, opozații și disidenții din cadrul partidului constituiau singurul mediu în care se manifesta o gândire politică – curentul principal, concentrat în jurul conducătorului, fiind ocupat doar cu menținerea ordinii existente și cu lupta pentru influență în interiorul sistemului.

Principala trăsătură a perioadei de stagnare a fost înrăutățirea permanentă a situației economice a țării. Până în 1977, conducerea n-a manifestat prea mult interes pentru această problemă, limitându-se la dispozițiile emise de la centru, a căror practică era deja cunoscută din perioada precedentă, și la îndemnul de a crește productivitatea muncii. Economia românească nu era în stare să funcționeze fără un aport permanent de mijloace financiare, care până la sfârșitul anilor '70 proveneau în principal din credite. În momentul când posibilitățile de a obține noi credite s-au redus drastic, iar țările occidentale au început să facă presiuni asupra Bucureștiului din cauza întârzierilor la plata dobânzii, conducerea a luat hotărârea de a plăti integral datoriile, sacrificând în acest scop consumul. Însă nu a fost redus sensibil ritmul investițiilor, ceea ce a provocat o scădere și mai accentuată a nivelului de trai al oamenilor și a făcut ca Nicolae Ceaușescu să devină obiectul urii întregii populații, cu atât mai mult cu cât el era în continuare ridicat în slăvi de propaganda oficială.

Spore sfârșitul anilor '70, România a început să se deosebească tot mai mult de celelalte țări din blocul sovietic atât pe plan internațional, cât și în politica internă. Ceaușescu a adoptat o poziție diferită în problema invaziei sovietice în Afganistan (deși n-a condamnat-o în mod explicit), iar câțiva ani mai târziu a trimis sportivii români la Jocurile Olimpice de la Los Angeles. Politica izolării rezulta și din faptul că toate țările socialiste treceau în perioada respectivă printr-o criză economică și nu erau interesate să importe produse românești de calitate inferioară, așa încât vânzarea acestora a devenit prioritatea lui Ceaușescu în contactele sale cu țările membre ale CAER. Bucureștiul își continua politica de deschidere față de țările occidentale, dar acest lucru nu-i mai aducea profiturile de care avusese parte în a doua jumătate a anilor '60. România se îndrepta cu pași mari în direcția eșecului economic total, iar deciziile conducerii n-au făcut decât să precipite și mai mult lucrurile.

Situația economică și politică în anii 1975-1976

În 1975, statisticile oficiale înregistrau în continuare o creștere substanțială în toate ramurile economiei. Producția industrială, cel mai important indicator în optica forurilor de conducere, a crescut cu 12%¹, adică la fel ca în anii precedenți. Planul a fost realizat, așa încât situația generală era considerată bună. Numai că de-a lungul întregului an s-a semnalat lipsa unor produse de pe piață. În martie au apărut sincope în aprovizionarea cu zahăr, ulei alimentar, carne, lapte și produse lactate. În iulie și august situația s-a înrăutățit și mai mult prin lipsa fructelor. De relativ cea mai bună aprovizionare se bucurau Bucureștiul și stațiunile de pe litoral; alte orașe mari de asemenea erau mai bine aprovizionate, în schimb orașele mai mici și satele resimțeau cel mai acut aceste lipsuri, ceea ce avea o mare influență asupra stării de spirit a populației; în fața magazinelor se formau cozi lungi, multe persoane își făceau provizii mai ales de zahăr și ulei alimentar, unii locuitori ai Capitalei trimiteau zahăr familiilor lor domiciliată în alte localități. Pentru a preîntâmpina dereglarea pieței, autoritățile au introdus interdicția de a deține cantități mai mari de mărfuri și pedepseau persoanele care cumpărau masiv produse din magazine².

O înrăutățire bruscă a situației economice s-a produs în prima jumătate a lunii iulie 1975, când România a fost afectată de inundații, cele mai mari din

ultimii cinci ani. Pe 4 iulie Ceaușescu a emis un decret prezidențial în virtutea căruia a fost instituită starea de necesitate în județele afectate de dezastru. Pe 21-22 iulie a avut loc Plenara comună a CC al PCR și a Consiliului Suprem de Dezvoltare Economică și Socială. La această plenară s-a făcut o evaluare a consecințelor inundațiilor și au fost discutate măsurile care trebuie luate pentru reducerea pierderilor și reconstrucția zonelor distruse. Plenara a recunoscut că principalele cauze ale catastrofei au fost căderile de ploi neobișnuit de abundente și greșelile administrațiilor locale, care n-au respectat hotărârile adoptate în 1970 și n-au consolidat digurile, la început chiar bagatelizând avertizările hidrologice. S-a subliniat, de asemenea, justetea măsurilor luate de organele centrale și de Ceaușescu personal și s-a făcut cunoscut în același timp că persoanele care se fac vinovate de neglijență vor fi trase la răspundere³.

Analizii de la Ambasada RPP observau cu această ocazie că autoritățile au manifestat o evidentă tendință de a exagera pierderile. Scopul acestui mod de a proceda era dublu. În politica internă, era un mod de a justifica lipsurile în aprovizionare, mai ales cu produse alimentare, totul fiind pus pe seama inundațiilor, chiar și atunci când problemele aveau alte cauze. Pe plan internațional, n-au fost făcute demersuri pentru a obține un ajutor nemijlocit (în principal din cauza experienței neplăcute din 1970, când ajutorul internațional a fost utilizat pentru creșterea investițiilor în industrie în loc să fie distribuit sinistralilor), dar, scoțând în evidență pagubele provocate de dezastru, autoritățile se străduiau să obțină în mod preferențial credite din parte țărilor occidentale; în comerțul cu statele membre ale CAER era vorba mai ales de urgentarea livrării produselor contractate. Potrivit informațiilor furnizate de Ambasada RPP, această tactică a avut anumite efecte în cazul relației cu Statele Unite – acestea oferind un credit pentru livrarea de cereale – și cu RFG, care a acceptat un moratoriu de doi ani la plata creditelor⁴. Negocierile cu străinătatea erau ținute secrete față de populație, iar în propaganda oficială se sublinia ideea „învingerii dificultăților cu propriile forțe”⁵.

Cu ocazia aceleiași plenare s-a luat decizia de a se accelera ritmul industrializării. A fost adoptat planul național de dezvoltare pe anii 1976-1980, mărin­d rata acumulării din venitul național de la 30-32 la 33,5%⁶. Dar acest indicator era în continuare inferior celui realizat în Polonia, a doua țară din blocul sovietic care urmărea industrializarea forțată și unde în 1976 la același indicator s-a înregistrat valoarea de 34,3%, abia ulterior ritmul industrializării

fiind diminuat la valori mai temperate⁷. Noutatea era că românii se bazau pe gândirea tehnică și tehnologia lor, respectiv pe limitarea importului și extinderea concomitentă a exportului – potrivit evaluării făcute de Ceaușescu în cursul plenerii, România era deja în măsură să devină independentă din punct de vedere tehnologic⁸. Forțarea investițiilor în condițiile unor lipsuri evidente în aprovizionarea pieței a dus la înrăutățirea stării de spirit a populației, care și așa era nefavorabilă autorităților. Conducerea încerca să combată aceste tendințe aplicând deja cunoscuta metodă a îndemnului neîncetat de a crește productivitatea muncii.

În 1976 au fost luate multe decizii cu scopul de a trasa direcția de dezvoltare și de a crește și mai mult controlul asupra vieții economice a țării. Pe 3 februarie, Consiliul de Stat a emis un decret care stabilea domeniile de integrare a învățământului superior cu producția și cu activitatea de cercetare științifică prin înființarea câte unei unități de producție pe lângă fiecare instituție de învățământ superior. Scopul acestei reforme era orientarea studenților și a cadrelor universitare spre activitatea practică și realizarea autofinanțării universităților tehnice, veniturile întreprinderilor atașate respectivelor unități de învățământ rămânând la dispoziția autorităților universitare. Propagandistic acest decret trebuia să permită punerea în practică a sloganului „educația prin muncă și pentru muncă”⁹, dar practic el servea la obținerea unei surse suplimentare de forță de muncă ieftină (studenții aveau dreptul la 20% din valoarea muncii prestate de ei).

Pe 15 aprilie, MAN a luat hotărârea de a reîncepe lucrările la Canalul Dunăre – Marea Neagră¹⁰. Acest canal, puțin rațional din punct de vedere economic, a fost inițiat cu mare avânt spre sfârșitul anilor '40 și începutul anilor '50, dar încă din 1953 s-a renunțat la această idee, lucrările fiind abandonate. Pe vremea lui Dej, la construirea canalului lucrau și deținuții politici. Proiectul adoptat în 1976 presupunea în plus construirea unui canal de navigație Dunăre-București. Era primul din numeroasele proiecte gigantice ale lui Ceaușescu. Reluarea lucrărilor la canalul care avea o faimă deosebit de proastă și care fusese criticat în deja amintitul roman *Princepele* de Eugen Barbu, publicat în 1969, pe vremea „dezghețului”, a creat o atmosferă foarte ostilă în rândul populației.

La începutul lunii mai 1976, autoritățile au luat o decizie greu de înțeles, referitoare la modul în care se va realiza mobilizarea rezerviștilor în caz de

alarmă și la pregătirea de luptă a unităților de Gărzi Patriotice în cadrul întreprinderilor. După cum informa Ambasada RPP, „a început să circule zvonul despre o presupusă concentrare la granițele României a armatelor sovietice, bulgare și ungare cu intenția de a intra pe teritoriul RSR”¹¹, ceea ce putea fi o acțiune a serviciilor speciale. Populația a intrat în panică și a început să cumpere produse alimentare în cantități mari, ceea ce în multe regiuni din țară a provocat dificultăți în aprovizionarea pieței. Pentru a calma starea de tensiune, au fost utilizate mijloace de transport suplimentare și au fost deschise puncte provizorii de vânzare a alimentelor. Era vorba probabil de exerciții – pentru că altfel nu s-ar fi ocupat nimeni cu atâta grijă de aprovizionarea populației. La concluzii asemănătoare au ajuns și analiștii de la Ambasada RPP¹².

Pe 15 iunie a avut loc ședința comună a CPEx, a Biroului Permanent al Consiliului Suprem de Dezvoltare Economică și Socială și a Consiliului de Miniștri. La această ședință a fost elaborat programul de dezvoltare a agriculturii în perioada 1976-1980. Programul ca atare nu aducea nimic nou, dar în cadrul lui au fost incluse câteva clauze care sporeau controlul partidului asupra acestei ramuri a economiei, printre altele fiind stabilit principiul că președintele Uniunii Naționale a Cooperativelor Agricole de Producție (UNCAP) va fi în același timp secretar al CC, iar președinții locali de UJCAP vor fi și secretari ai comitetelor județene de partid¹³.

Două zile mai târziu, pe 17 iunie, Consiliul de Stat a emis un decret de amnistiere pentru persoanele care au trecut granița în mod ilegal. Decretul prevedea și posibilitatea revenirii în țară, fără consecințe juridice negative, a persoanelor care au petrecut în mod ilegal peste graniță o perioadă nu mai mare de doi ani¹⁴. Decretul a fost primit fără agitație, în *Scânteia* fiind publicat abia pe 6 iulie, fără explicații suplimentare¹⁵. În afara unor certe țeluri politice (îndemnul adresat emigranților de a se întoarce în țară și dovada oferită opiniei publice internaționale că în România sunt respectate drepturile omului), această manevră avea și țeluri economice, poate chiar mai importante decât cele politice – era vorba de câștigarea unei forțe de muncă suplimentare, mai ales în regiunile unde era o nevoie acută de mână de lucru (spre exemplu, la construirea Canalului Dunăre – Marea Neagră).

Pe 1 iulie s-a desfășurat Plenara comună a CC al PCR și a Consiliului Suprem de Dezvoltare Economică și Socială. La fel ca în anul precedent, acest

for de conducere a luat decizia de a crește rata acumulării din venitul național cu încă o jumătate de procent¹⁶. Astfel, indicatorul respectiv atingea valoarea de 34%. Era un semnal că forurile de conducere acordau prioritate absolută investițiilor, indiferent de costurile sociale.

Spre sfârșitul anului au fost adoptate și alte decizii care aveau ca scop creșterea numărului de persoane angajate. În 4-5 noiembrie au fost astfel votate de MAN două legi: una de integrare într-o activitate social utilă a tuturor persoanelor de vârstă productivă și alta de recrutare și plasare a forței de muncă. Proiectele acestor legi erau cunoscute încă de pe 6 august, când fuseseră publicate în *Scânteia*¹⁷ și treziseră neliniște în rândul populației, mai ales în rândul tinerilor, care erau vizați în mod direct. Intenția legii era ca fiecare persoană aptă de muncă, având 17 ani împliniți, dar care nu-și continuă studiile să se prezinte la oficiul forțelor de muncă pentru a fi repartizată pe un loc de muncă. Părinții unei astfel de persoane, chiar dacă erau în măsură să-i asigure întreținerea, nu puteau influența decizia oficiului forțelor de muncă. Potrivit estimării autorităților, numărul persoanelor care nu urmau cursurile vreunei forme de învățământ, dar nici nu lucrau se ridica în București la circa 20.000, iar în întreaga țară la aproximativ 100.000¹⁸, așa încât prin elaborarea acestei legi se putea conta pe o creștere semnificativă a numărului celor angajați. Legea privind plasarea forței de muncă permitea în schimb transferul atât al muncitorilor, cât și al cadrelor tehnice către investițiile gigantice de tipul Canalului Dunăre – Marea Neagră, pentru care se întâmpinau greutăți în găsirea unei forțe de muncă suficiente. Ca urmare, datorită acestor legi a crescut influența statului atât în viața socială, cât și în economie. Evoluția carierei personale a fiecărui cetățean depindea tot mai mult de decizia arbitrară a unui funcționar.

În 1976, din punctul de vedere al autorităților, rezultatele macroeconomice au fost în continuare pozitive. E adevărat că la producția industrială creșterea a fost ceva mai mică decât în anul precedent, dar a ajuns totuși la 11%¹⁹. S-a realizat o creștere substanțială a productivității muncii, ceea ce a dus la un spor semnificativ al producției. În agricultură, creșterea producției a fost de 17,2%, fiind obținute cele mai mari recolte din istoria țării la cereale și alte produse agricole, producții record fiind înregistrate la sfecla-de-zahăr, cartofi și struguri. De-a lungul întregului an n-au fost semnalate sincope în aprovizionarea cu produse alimentare, în afară de episodul de altfel de scurtă durată deja amintit

din primele săptămâni ale lunii mai, ale cărui cauze au fost de natură extraeconomică. Veniturile reale ale populației au crescut în medie cu 9,5%, iar la sat cu 11,6%²⁰. Inclusiv în comerțul exterior rezultatele au fost pozitive, în statisticile oficiale volumul exporturilor fiind ușor mai mare decât cel al importurilor²¹ (în 1975, balanța comerțului exterior înclina ușor în favoarea importurilor). Starea de spirit a populației era împărțită: pe de o parte, se simțea o creștere a nivelului de trai, pe de altă parte, noile reglementări și mai ales cele două legi din noiembrie provocau aversiune și teamă pentru viitor la o mare parte dintre cetățeni. Într-un fel sau altul, anul 1976 a fost ultimul care s-a înscris în conștiința socială ca mai degrabă pozitiv. Ceea ce avea să urmeze era o catastrofă economico-politică ce nu se va încheia decât odată cu căderea lui Ceaușescu.

În anii 1975-1976 n-au intervenit schimbări majore în situația politică a țării. Consolidat în poziția lui de conducător necontestat și dictator al României, Ceaușescu se ocupa în această perioadă în principal de administrarea sistemului. Cu toate acestea, s-au făcut și anumite schimbări de personal, iar unul dintre activiștii importanți, Chivu Stoica, a murit în împrejurări suspecte.

Chivu Stoica, „baronul” al cărui vârf de carieră corespunde ultimei perioade a guvernării lui Dej, rămăsese de o vreme în afara grupului restrâns de persoane care exercitau funcții de conducere; în 1969 el fusese eliminat din Prezidiul Permanent al CC și trecut pe postul de președinte al Comisiei Centrale de Revizie. În 1973 i-a fost acordat prestigiosul titlu de „Erou al Republicii Socialiste România”. La Congresul al XI-lea al PCR a fost ales membru supleant al CPEx și președinte al Colegiului Central al Partidului, ceea ce era oarecum o avansare, și se părea că Stoica va reintra în cărți, însă a murit la mai puțin de trei luni după aceea.

Moartea lui a fost descrisă în mod amănunțit de Pacepa în *Orizonturi roșii*:

La 18 februarie 1975 Stoica a fost chemat însă la Comitetul Central și acuzat că întreține relații sexuale cu o nepoată în vârstă de 22 de ani. El a înțeles brusc că are microfoane instalate acasă. În aceeași noapte, Stoica s-a sinucis, împușcându-se în gură cu o armă de vânătoare. O scrisoare a sinucigașului adresată lui Ceaușescu a fost găsită pe birou și înmănată destinatarului. Conținutul ei nu a fost dezvăluit niciodată; se spune că, după ce a citit-o, Ceaușescu a cerut mai întâi spirt, pentru a se spăla pe mâini, și apoi șampanie²².

Alți martori ai timpului confirmau că de câțiva ani Stoica suferea de tulburări nervoase, avea vedenii – i se părea, spre exemplu, că e o bucată de săpun și de aceea evita contactul cu apa²³. Alexandru Bârlădeanu menționează că Stoica i se plângea că e permanent ascultat și că are microfoane în casă²⁴. În același timp, soția lui Stoica, fără a nega tulburările nervoase ale soțului ei, a ridicat problema verosimilității versiunii sinuciderii lui. În acest sens, niciodată nu s-a făcut vreo anchetă²⁵. Moartea acestui activist și numeroasele zvonuri în legătură cu ea au provocat multă emoție în rândul membrilor aparatului de partid, mai ales la nivelul conducerii – era clar că cine cădea în dizgrația lui Ceaușescu putea avea un sfârșit tragic. Până acum accidente dubioase (accidente de mașină ale lui Maurer și Király sau situația în care s-a trezit Corneliu Mănescu după ce a fost îndepărtat din funcție) nu se soldaseră cu moartea cuiva, așa încât povestea lui Stoica era ceva nou.

Pe 24 ianuarie 1976 a murit un alt activist „legendar”, Emil Bodnăraș. Dintre „baroni”, a fost singurul care i-a rămas credincios lui Ceaușescu, iar în momentul morții el era în continuare membru al CPEx, deși nu făcea parte din Biroul Permanent. Spre deosebire însă de Stoica, Bodnăraș a murit aproape sigur de moarte naturală, fiind grav bolnav de câțiva ani.

În aprilie 1976 s-a intensificat simțitor campania de propagandă naționalistă, care de fapt era promovată fără încetare. Cauza directă a acestei intensificări a constituit-o publicarea în cotidianul american *The Washington Post* a așa-numitei doctrine Sonnenfeldt. Ca răspuns, presa românească a căzut în accente naționaliste. Citându-i pe clasicii marxism-leninismului, ca și presa de sorginte comunistă din străinătate (mai ales pe cea iugoslavă, ce reacționase într-un mod asemănător), media românească sublinia caracterul anacronic al teoriei sferelor de influență și rolul elementului național în dezvoltarea socioeconomică. Pe 27 aprilie, cu ocazia congresului sindicatelor, Ceaușescu a adus o critică aspră încercării de a pune sub semnul întrebării independența națională, afirmând că ea constituie elementul esențial al teoriei marxism-leninismului, iar a nega acest lucru înseamnă „a aluneca pe panta cosmopolitismului și a nihilismului național”²⁶.

În campania de propagandă a fost antrenat și tineretul. CC al UTC și revista săptămânală *Flacăra* au organizat o serie de mari manifestări de tineret desfășurate sub sloganuri naționaliste. Organizatorul principal al acestor acțiuni era Adrian Păunescu, poet care spre sfârșitul anilor '60 își cucerise faima de

„rebel”, dar care mai târziu s-a apropiat ideologic tot mai evident de Ceaușescu. În 1973 el a devenit redactor-șef al revistei *Flacăra*, iar în septembrie același an a creat un cenaclu pentru tineret sub denumirea Cenaclul Flacăra al Tineretului Revoluționar – mai pe scurt, Cenaclul Flacăra²⁷. Timp de câțiva ani, acest cenaclu a organizat mai ales seri camerale de poezie, din care unele fragmente erau difuzate la televizor. Pe 18 martie 1976 (cu doar câteva zile înainte de publicarea tezelor lui Sonnenfeldt), la București a avut loc primul spectacol de masă al Cenaclului Flacăra, „Festivalul Primăverii”, la care au participat opt mii de persoane. În timpul spectacolului au fost lansate sloganuri naționaliste, printre altele inclusiv unele cu aluzii la anexarea Basarabiei de către Uniunea Sovietică²⁸. Ulterior, astfel de spectacole au început să fie organizate și în celelalte regiuni ale țării. „Festivalul Primăverii”, care se înscria în campania generală de propagandă, a constituit o piatră de hotar în cariera lui Păunescu, care a fost astfel apreciat ca un propagandist capabil²⁹.

Poate că deja amintita mobilizare a rezerviștilor, declanșată la începutul lunii mai, avea legătură cu această campanie naționalistă de propagandă, fiind un fel de încununare a ei. Când situația s-a liniștit datorită mijloacelor excepționale care au fost activate pentru remedierea problemelor de aprovizionare, a mai scăzut și intensitatea campaniei, dar nu pentru mult timp.

În intervalul 2-4 iunie a avut loc primul Congres al Educației Politice și al Culturii Socialiste. Acest forum a decis organizarea din doi în doi ani a Festivalului Național al Educației și Culturii Socialiste „Cântarea României”³⁰. Festivalul se prezenta sub forma unui concurs între formații artistice de amatori sau profesioniste, calificate în urma unor selecții locale, ceea ce avea să-i confere în final un caracter național. „Cântarea României” s-a înscris definitiv în ciclul festivităților care promovau cultul lui Nicolae și al Elenei Ceaușescu, devenind simbolul prostului-gust și al decăderii creației artistice, fenomene caracteristice ultimei perioade a epocii Ceaușescu. În decembrie 1976 a fost creată organizația „Șoimii Patriei”³¹, a copiilor în vârstă de 4-7 ani, subordonată organizației de pionieri, care se ocupa de copiii în vârstă de 7 până la 14 ani. Înființarea „Șoimilor Patriei” demonstra că autoritățile sunt hotărâte să desfășoare educația politică a cetățenilor începând de la cea mai fragedă vârstă³².

Pe 15 iunie, la ședința comună (despre care am amintit mai sus) a CPEx, a Biroului Permanent al Consiliului Suprem de Dezvoltare Economică și Socială

și a Consiliului de Miniștri au fost operate schimbări importante în guvern. Gheorghe Cioară, cel care la Congresul al XI-lea propunea ca Nicolae Ceaușescu să fie ales secretar general pe viață, a fost numit vicepremier. Tot vicepremier a fost numit și Ion Ioniță, care însă pierdea în același timp postul de ministru al Apărării pe care îl ocupase până atunci, noul șef al acestui resort devenind Ion Coman. Paul Niculescu-Mizil pierdea postul de ministru al Educației și Învățământului, dar își păstra fotoliul de vicepremier. În locul lui la Educație a fost numită Suzana Gâdea, o protejată a Elenei Ceaușescu. Dumitru Popescu „Dumnezeu” a devenit președintele Consiliului Culturii și al Educației Socialiste³³.

Cea mai importantă schimbare a fost înlăturarea lui Ion Ioniță de la conducerea Ministerului Apărării Naționale. O manevră asemănătoare mai executase Ceaușescu și în urmă cu unsprezece ani în legătură cu Alexandru Drăghici – printr-o aparentă avansare (în cazul lui Ioniță pe postul de vicepremier), i-a luat resortul pe care l-ar fi putut folosi ca să-și consolideze poziția. Timp de mulți ani Ion Ioniță constituise o problemă pentru conducătorul român. Ca absolvent al unei școli militare sovietice, el era considerat „omul Moscovei” printre membrii conducerii și mai ales în armată³⁴. Ioniță a fost înlocuit cu Ion Coman, a cărui biografie era însă foarte asemănătoare cu a lui, ei fiind apropiați și ca vârstă (Coman era doar cu doi ani mai tânăr) și chiar carierele lor dezvoltându-se cam pe aceeași linie – cu o singură excepție: Coman nu-și făcuse studiile în Uniunea Sovietică și poate de aceea se bucura de mai multă încredere din partea lui Ceaușescu. Eliminarea lui Ioniță se înscria în logica îndepărtării activiștilor care puteau deveni independenți, ca și a celor care puteau fi identificați ca vectori ai influenței sovietice. Pe Coman, după cum s-a dovedit ulterior, Ceaușescu putea conta: până în 1989 el i-a rămas credincios conducătorului.

Până la sfârșitul anului 1976 n-au mai avut loc schimbări notabile. A fost ultimul an cu rezultate economice relativ bune și cu o situație sociopolitică stabilă. Nimic nu prevestea catastrofa care urma să se petreacă în anul următor. Situația internațională de asemenea îi era favorabilă lui Ceaușescu.

Politica externă în anii 1975-1976

În anii 1975-1976, strategia românească de independență în cadrul blocului sovietic și de întreținere a unor relații bune cu toate statele a adus noi avantaje propagandistice și financiare sub forma unor vizite la nivel înalt și a unui tratament preferențial din partea țărilor occidentale. În relațiile din interiorul blocului sovietic a urmat o perioadă de intensificare a colaborării, inclusiv pe plan economic, mai ales cu Moscova. S-au dezvoltat în continuare relațiile cu țările din Lumea a Treia, direcție în care s-a continuat politica acordării de credite și de ajutor tehnologic în schimbul unor materii prime.

Consolidarea poziției lui Ceaușescu în rolul de dictator n-a provocat o impresie ieșită din comun pe arena internațională. Pentru Occident, conducătorul român era garantul continuării politicii de independență în interiorul blocului sovietic. Problemele interne, cel puțin până la Conferința de la Helsinki, nu constituiau o preocupare pentru șefii de stat occidentali, așa încât din acest punct de vedere Ceaușescu avea mână liberă. Pentru Uniunea Sovietică, în schimb, Ceaușescu era garantul păstrării în România a regimului comunist – în plus, în anii 1975-1976, el s-a comportat ca un partener loial în cadrul CAER și al Tratatului de la Varșovia, iar această atitudine n-a fost influențată de cele câteva litigii intervenite în legătură cu statutul Basarabiei și suscitare de interferența propagandei oficiale a Bucureștiului cu propaganda oficială a Moscovei.

În 1974, în Uniunea Sovietică a apărut cartea lui Artiom Lazarev *Statalitatea sovietică moldovenească și problema basarabeană*. Lazarev era un istoric sovietic care, tot publicând timp de mai mulți ani diverse articole și cărți în care sublinia caracterul distinctiv al „poporului moldovenesc” și legăturile lui cu Rusia și URSS, și-a creat o faimă de „dușman înverșunat a tot ce e românesc”³⁵. O astfel de lucrare despre statalitatea sovietică a Moldovei, care conținea printre altele teza că limba moldovenească se deosebește de limba română la fel ca, spre exemplu, de portugheză, nu putea să nu provoace o reacție oficială din partea autorităților RSR și personal din partea lui Ceaușescu. Într-o cuvântare ținută pe 28 martie 1975, el a făcut trimitere la cartea lui Lazarev afirmând printre altele că:

[...] împărțirea statelor și împărțirea arbitrară a popoarelor sunt prezentate ca expresia anumitor necesități istorice, pe când consecințele unor astfel de situații provocate în mod artificial sunt raționalizate și interpretate ca un proces natural de formare a unor națiuni de sine stătătoare³⁶.

În același an, în România a apărut *Delirul*, romanul cunoscutului scriitor Marin Preda. În această carte, a cărei editare a fost un act politic nedisimulat, autorul prezenta istoria celui de-al doilea război mondial din perspectivă românească. În cursul acțiunii apare inclusiv figura mareșalului Ion Antonescu, prezentat ca o figură tragică și nu exclusiv negativă, cum se obișnuia până atunci³⁷. Publicarea *Delirului* a provocat proteste din partea sovieticilor. Revista moscovită *Literaturnaia Gazeta* l-a atacat dur pe Marin Preda, așa încât autoritățile române i-au cerut autorului să facă anumite schimbări în carte. Ediția „corectată” a apărut aproape imediat, retușurile fiind însă mai degrabă simbolice³⁸.

Un an mai târziu, în România a fost editată o lucrare istorică în care referințele la Basarabia erau făcute ca față de un „străvechi teritoriu românesc”³⁹. Motive asemănătoare se semnalau și în activitatea Cenaclului Flacăra, deja menționat. Cu toate acestea, autoritățile române nu permiteau ca subiectul Basarabia să altereze relațiile cu Uniunea Sovietică, iar cele sovietice de asemenea nu doreau scoaterea la lumină a evenimentelor în urma cărora Uniunea Sovietică a „înghițit” Moldova, întrucât acest lucru ar fi putut avea consecințe grave în legătură cu celelalte țări afectate de Pactul Ribbentrop-Molotov. Disputa politico-istorică s-a purtat așadar mai degrabă în umbra relațiilor oficiale bilaterale, care, în perioada la care ne referim, erau destul de bune.

În anii 1975-1976 au avut loc câteva întâlniri la nivel înalt. În august 1975, o delegație română condusă de Manea Mănescu a efectuat o vizită oficială în URSS. Manea Mănescu s-a întâlnit cu omologul său sovietic, Aleksei Kosîghin, tema convorbirilor fiind în principal colaborarea economică⁴⁰. Tot problemele economice au dominat și vizita din noiembrie în capitala Uniunii Sovietice a lui Ștefan Andrei, pe atunci secretar al CC pe probleme de relații internaționale. Andrei a insistat să se dubleze volumul schimburilor comerciale reciproce în perioada 1976-1980. Reprezentanții Uniunii Sovietice au arătat că acest lucru trebuie pus în legătură cu schimbarea atitudinii României în problemele internaționale, printre altele față de ONU, China și țările occidentale⁴¹.

În vara anului 1976 s-a ajuns la o încălzire a relațiilor dintre București și Moscova. În intervalul 13-16 iulie a avut loc la Moscova sesiunea Comisiei

Guvernamentale Sovieto-Române de Colaborare Economică. Românii au reușit să obțină acceptarea celor mai multe dintre solicitările lor care se axau pe problema creșterii volumului schimburilor comerciale⁴². Între 2 și 12 august Ceaușescu a efectuat o vizită în Uniunea Sovietică în contextul unui concediu petrecut în Crimeea, unde s-a și întâlnit cu Leonid Brejnev. Cu ocazia acestei șederi, conducătorul român a vizitat și RSS Moldovenească – era prima dată în istorie când un conducător român efectua o astfel de vizită. La Chișinău, Ceaușescu s-a întâlnit cu secretarul regional al PCUS Ivan Bodiul și a ținut o cuvântare prudentă, lipsită de accente care să poată da naștere la interpretări și controverse și amintind despre relațiile României cu RSS Moldovenească doar în contextul relațiilor cu Uniunea Sovietică în ansamblul ei⁴³. La întâlnirea cu Brejnev s-a vorbit în principal despre situația internațională⁴⁴. Cu aceeași ocazie, Ceaușescu a vizitat încă două republici unionale: RSS Armeană și RSS Gruzină. Rezultatele călătoriei conducătorului român în URSS au fost limitarea divergențelor și încălzirea relațiilor bilaterale.

Brejnev a venit și el în România în vizită de răspuns între 22 și 25 octombrie 1976, iar în cursul șederii sale a avut loc la București ședința Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia⁴⁵. În decembrie a sosit în capitala României prim-secretarul moldovean al PCUS din Chișinău, Ivan Bodiul⁴⁶. Era și aceasta tot o expresie a ameliorării relațiilor dintre București și Moscova.

În același timp a continuat însă politica activă în legătură cu țările din Occident. În anii 1975-1976 strategia românească, având ca scop apropierea de Statele Unite, a avut câteva rezultate concrete. Pe 3 ianuarie 1975 președintele Gerald Ford a semnat un decret comercial care conținea așa-numitul amendament Jackson-Vanik, ce condiționa acordarea clauzei națiunii celei mai favorizate de politica emigrării promovată în țara care solicita clauza⁴⁷. În același an, pe 2 aprilie, între România și SUA a fost semnat un tratat comercial pe trei ani care permitea acordarea reciprocă a clauzei națiunii celei mai favorizate începând din momentul în care România îndeplinea condițiile amendamentului Jackson-Vanik⁴⁸. Diplomații români și-au concentrat toate eforturile în direcția obținerii cât mai rapid a acestei clauze. În sprijinul acordării ei a făcut lobby inclusiv conducătorul minorității evreiești din România, rabinul Moses Rosen⁴⁹. Pe 11 iunie, Ceaușescu s-a aflat pentru câteva ore la Washington, unde s-a întâlnit cu președintele Ford, cu autorii

amendamentului în cauză, Henry Jackson și Charles Vanik, și cu reprezentanții organizațiilor evreiești din SUA⁵⁰. Tot în iunie a efectuat o călătorie în Statele Unite și șeful marelui stat-major român, ministrul secretar de stat al Apărării Ion Coman. În cursul șederii sale, el a vizitat între altele și Pentagonul⁵¹.

În iulie, ambele camere ale Congresului american au votat acordarea clauzei națiunii celei mai favorizate pentru România – Senatul a făcut acest lucru pe 25 iulie, iar Camera Reprezentanților pe 28 iulie⁵². În 2-3 august 1975, la București a sosit președintele Statelor Unite ale Americii, Gerald Ford, care a fost întâmpinat cu mare pompă. Convorbirile au fost dominate de tematica economică și în special de clauza națiunii celei mai favorizate. S-a stabilit, de asemenea, că trebuie sporit volumul schimburilor comerciale. În problemele internaționale Ceaușescu s-a exprimat în favoarea Organizației pentru Eliberarea Palestinei, ai cărei reprezentanți se aflau printre delegații care l-au condus pe președintele american la aeroport⁵³.

În prima jumătate a anului 1976 s-a produs o oarecare gripare în relațiile bilaterale. Pe 22 martie, *The Washington Post* a publicat articolul „A Soviet-East European Organic Union” semnat de Helmut Sonnenfeldt, în care acest politician influent al administrației de la Washington declara că există „o unitate organică” între Uniunea Sovietică și țările comuniste din estul Europei. Această teză, denumită „doctrina Sonnenfeldt”, a intrat în circuitul politicii americane. Pentru România, acest lucru putea însemna sfârșitul recunoașterii de către Statele Unite a independenței sale în cadrul Tratatului de la Varșovia, iar Ceaușescu și-a exprimat „îngrijorarea” și a transmis Casei Albe rugămintea de a limpezi această problemă⁵⁴. Pe 12 aprilie, în fața unei comisii a Congresului Statelor Unite, Sonnenfeldt a afirmat că recunoaște „suveranitatea națională” a României⁵⁵. Pe un ton asemănător s-a exprimat și ambasadorul Statelor Unite la București în convorbirile pe care le-a avut cu Ștefan Andrei și Cornel Burtică⁵⁶. Starea de tensiune a fost dezamorsată și s-a revenit la politica de colaborare între cele două țări.

În anul 1976 au fost efectuate câteva vizite, printre altele la Washington – a lui Ștefan Andrei – și la București – a lui William Simon, secretar de stat american pentru finanțe. Pe 21 octombrie a fost semnat acordul pe termen lung de colaborare economică, industrială și tehnică⁵⁷. În 1976, schimburile comerciale între cele două țări au crescut până la valoarea de 447,8 milioane dolari (comparativ cu anul precedent, când volumul schimburilor reciproce

atinsese pragul de 322,3 milioane dolari, și anul 1974 – cu 407,6 milioane dolari). În continuare România importa din Statele Unite mai mult decât exporta⁵⁸. În luna septembrie 1976, la Camera Reprezentanților și la Senatul SUA au fost depuse cereri de a nu se mai prelungi clauza națiunii celei mai favorizate pentru România (ele se bazau în special pe considerente de ordin umanitar), dar în cele din urmă acestea n-au fost supuse la vot, așa încât, o lună mai târziu, clauza a fost prelungită⁵⁹.

În același timp s-au ameliorat și relațiile României cu cel mai important aliat al SUA din Europa – Marea Britanie. Pe 12 iunie 1975, întorcându-se de la Washington, Ceaușescu s-a oprit la Londra, unde s-a întâlnit cu premierul britanic Harold Wilson⁶⁰, ceea ce însemna că există un interes al ambelor părți pentru dezvoltarea relațiilor reciproce. În aceeași perioadă au cunoscut o intensificare și contactele cu celelalte țări ale Europei Occidentale, în special cu Franța, care în anii precedenți se manifestase mai puțin activ în relațiile cu România. În intervalul 24-28 iulie 1975, la București a venit în vizită premierul francez Jacques Chirac. În cursul șederii sale a fost semnat tratatul de colaborare economică, dar nici una dintre părți n-a fost mulțumită de felul cum s-au desfășurat convorbirile. Românii au formulat cereri cu care francezii n-au fost de acord. Rezultatul a fost că s-a semnat un tratat ale cărui prevederi erau mai proaste decât cele pe care le cuprindea tratatul analog semnat între Franța și Polonia⁶¹. Așa cum era însă, el constituia un serios pas înainte în dezvoltarea relațiilor reciproce. În 1975, volumul schimburilor comerciale dintre România și Franța se ridica la 450 de milioane de dolari⁶² (adică mai mult decât, spre exemplu, cu SUA). Între 9 și 11 iunie 1976, în România a fost prezent ministrul francez al Afacerilor Externe, Jean Sauvagnargues, care s-a bucurat de o primire mai călduroasă decât premierul Chirac cu un an înainte. Tema principală a convorbirilor au constituit-o relațiile culturale, însă vizita a contribuit în mod semnificativ la extinderea colaborării economice⁶³. Între 14 și 17 decembrie premierul Manea Mănescu a efectuat o vizită în Franța, în cursul căreia a semnat convenția cu privire la sprijinirea și protejarea reciprocă a investițiilor⁶⁴.

O dimensiune puțin diferită aveau relațiile cu Republica Federală Germania. Nemții, la fel ca americanii, au ridicat problema emigrației, dar în acest caz era vorba de persoanele de naționalitate germană care locuiau în principal în Transilvania și Banat. În 1972 a crescut brusc numărul persoanelor

de naționalitate germană care emigrau în RFG, așa încât în 1974 s-a ajuns, potrivit estimărilor Ambasadei RPP, la circa nouă mii de persoane⁶⁵. În același timp, România se străduia să evite soluționarea problemei emigrării printr-un tratat interstatal cu RFG⁶⁶. În anii 1975-1976 au avut loc două vizite la nivel de ministru al Afacerilor Externe: a lui Dietrich Genscher la București, în decembrie 1975, și a lui George Macovescu la Bonn, în iulie 1976. Negocierile au vizat în principal problemele economice, deși, în cursul vizitei lui Macovescu, gazdele au început să facă presiuni asupra României în legătură cu situația minorității germane, utilizând argumente promovate la Conferința de la Helsinki. Ca urmare a acestor presiuni, șederea lui Macovescu în RFG nu s-a soldat cu rezultatele așteptate de conducerea de la București⁶⁷. Relațiile dintre cele două țări au început să se deterioreze, dovadă fiind, între altele, cuvintele lui Ceaușescu la întâlnirea CAER de la Berlin care a avut loc în același timp cu vizita lui Macovescu la Bonn; atunci conducătorul român a afirmat într-o discuție cu Erich Honecker că „RDG trebuie să se opună influențelor naționaliste vest-germane în sânul minorității naționale germane din RSR”⁶⁸. Degradarea relațiilor dintre București și Bonn era semnalul unei tendințe noi care a apărut după Conferința de la Helsinki și care, la urma urmei, a dus la îndepărtarea României față de țările occidentale – cu toate că în perioada respectivă încă nu se putea prevedea exact că evenimentele vor lua în cele din urmă tocmai o asemenea întorsătură.

În anii 1975-1976 s-a parcurs o nouă etapă în procesul de apropiere a Bucureștiului de Beijing. În a doua jumătate a anului 1975 vizitele reciproce au cunoscut o creștere atât ca număr, cât și ca nivel⁶⁹. În luna septembrie a anului următor mass-media din România a acordat foarte mult spațiu morții lui Mao⁷⁰. Se pare totuși că acțiunea propagandistică desfășurată cu scopul de a sublinia bunele relații dintre România și China se caracteriza printr-o hipertrofiere a formei în dauna conținutului, de vreme ce în aceeași perioadă n-au avut loc nici un fel de evenimente mai importante în contactele bilaterale. La astfel de concluzii au ajuns și analiștii Ambasadei RPP, precum și colegii lor sovietici, care subliniau că „este vorba de o demonstrație de uz intern a faptului că relațiile PCR nu se abat de la linia generală a relațiilor dintre celelalte partide și PC Chinez”⁷¹.

În perioada analizată, în relațiile internaționale a avut loc un eveniment care mai târziu avea să determine în mod categoric înrăutățirea poziției României în

lume sau, în orice caz, în rândul țărilor occidentale. Este vorba de Conferința de la Helsinki și de tratatele semnate la sfârșitul acesteia. Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa și-a început activitatea în 1973 și a durat până în august 1975. Actul final, semnat la 1 august de toate țările europene, cu excepția Albaniei, conținea soluții mai puțin convenabile pentru autoritățile de la București. Erau garantate frontierele Uniunii Sovietice, ceea ce slăbea arsenalul propagandistic al echipei lui Ceaușescu legat de problema Basarabiei. Nu pare că șeful statului român s-ar fi gândit vreodată în mod serios la revizuirea granițelor, numai că în momentul respectiv statutul Basarabiei era garantat printr-un document semnat inclusiv de români. Merită să mai facem și observația că, în perioada de care ne ocupăm, cea mai evidentă intensificare a propagandei românești în legătură cu Basarabia a avut loc la mai puțin de un an de la semnarea Actului Final, așa încât se constată că de fapt n-a existat o legătură nemijlocită între aceste evenimente. În același timp, introducerea în discursul politic a drepturilor omului crea o platformă cu totul nouă pe baza căreia devenea posibilă criticarea lui Ceaușescu atât la nivelul guvernelor și al opiniei publice occidentale, cât și la nivelul oponenților și disidenților din țară care urmau să se manifeste public la mai puțin de doi ani după încheierea Conferinței de la Helsinki. Actul Final conținea însă și dispoziția neamestecului în problemele altor țări, adică tocmai principiul proclamat sus și tare de România de atâția ani. Hotărârile Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa au făcut posibilă criticarea regimului Ceaușescu, îngreunând astfel contactele României cu Occidentul, întrucât acesta se afla din punct de vedere calitativ la alt nivel, mult mai incomod pentru autoritățile de la București.

În 1976, România a obținut două succese pe arena internațională: în august a fost invitată la conferința țărilor neangajate de la Colombo⁷², iar în septembrie, printre altele și datorită sprijinului american, a obținut pentru doi ani statutul de membru nepermanent al Consiliului de Securitate al ONU⁷³. Aceste succese au avut totuși doar o importanță de prestigiu; ele n-au adus rezultate concrete și nici n-au ajutat în vreun fel la construirea unei imagini mai frumoase a României, imagine care în anii următori, mai ales din cauza nerespectării drepturilor omului, a început să se înrăutățească brusc.

Anul de criză 1977

Încă de la începutul anului 1977 sistemul comunist din România a fost încercat de o serie întreagă de crize. Cauzele acestora erau diferite, dar scoteau foarte bine în evidență ineficiența sistemului și incapacitatea autorităților centrale și locale de a face față situației, prelungind starea de criză, pentru ca, în cele din urmă, să prefere soluționarea prin forță. Haosul prezent pretutindeni, lipsa de coordonare în acțiuni și spaima funcționarilor de la toate nivelurile de a lua deciziile legale agravau și mai mult problemele semnalate.

Ca urmare a evenimentelor din 1977, regimul lui Ceaușescu și-a pierdut mult din legitimitate, iar acest lucru este valabil și în ceea ce privește populația românească, și guvernele statelor occidentale. Inconsecvența atitudinii față de Paul Goma și încercările grosolane de a-l discredita au făcut ca el să devină o persoană cunoscută în toată lumea. Pierderile economice rezultate în urma cutremurului din martie au fost amplificate din cauza harababurii administrative și a competențelor neclare ale funcționarilor. Ceva mai bine s-au descurcat autoritățile în legătură cu greva minerilor din Valea Jiului, deși soluțiile corespunzătoare au fost aplicate abia după sosirea la fața locului a lui Nicolae Ceaușescu, a cărui autoritate a putut stăpâni mulțimea revoltată.

Anul crizelor a fost inaugurat de ieșirea publică a lui Paul Goma. Întrucât a fost primul și cel mai sonor incident de acest fel din România, el merită să fie analizat cât mai amănunțit posibil. Acțiunile autorităților în legătură cu acest scriitor s-au caracterizat prin lipsa oricărei consecvențe și printr-o incapacitate ieșită din comun. Din documentele Securității publicate în 2005 chiar de Paul Goma rezultă că încă din tinerețe el s-a aflat sub observația neîntreruptă a serviciilor speciale, iar acțiunea lui putea fi întreruptă, la drept vorbind, în orice moment, de n-ar fi decât prin arestarea sa, la care tot s-a ajuns în cele din urmă, sau privându-l de posibilitatea comunicării cu exteriorul. Ca urmare a acțiunilor întreprinse de autorități și care au durat câteva luni, Goma a fost până la urmă îndepărtat din țară, dar el a luat calea exilului cu nimbul de mucenic care a permis să i se atribuie calificativul de „Soljenițin român” și să devină astfel cel mai vestit disident din RSR.

Acest rezultat ar fi fost favorabil regimului lui Ceaușescu doar într-un singur caz: dacă Goma ar fi fost un colaborator secret al serviciilor speciale. În *Orizonturi roșii*, Ion Mihai Pacepa pare să sugereze cel mai probabil că Goma ar fi fost în relație cu anumite agenturi de spionaj, dar numele scriitorului nu este pronunțat ca atare, ceea ce face mult mai dificilă identificarea lui. Pacepa

scria:

„Ovidiu” [care, în ochii lui Pacepa, îl reprezintă probabil pe Goma], scriitor și emigrant român anticomunist de vază, a fost recrutat de Ilie la Paris. Pentru propria siguranță, „Ovidiu” a refuzat să se întâlnească cu ofițerii DIE, iar singurul contact cu el se făcea prin sora lui, „Ana”, care trăia în România și care îl vizita o dată sau de două ori pe an. „Ovidiu” a publicat o carte în Occident [probabil este vorba de romanul *Gherla*], care i-a făcut un nume datorită descrierii impresionante a „gulagului” românesc.

– Eu l-am ajutat s-o scrie – a continuat Ilie. Acum „Ovidiu” a devenit un fel de Soljenițin român. Pare un anticomunist înrăit, autentic⁷⁴.

Se pare totuși că Goma n-a fost agent. Securitatea a încercat să și-l înregimenteze – și există documentele doveditoare în acest sens –, dar scriitorul n-a acceptat. În plus, atitudinea lui Goma, mai ales după căderea comunismului, când s-a exprimat în mod hotărât în favoarea lustrației și a lichidării comunismului, susțin teza că n-a fost recrutat de servicii. Poate că acuzele de colaborare cu serviciile de spionaj nu erau decât o încercare de a-l compromite.

De mult timp Paul Goma era considerat un scriitor „nesupus”, un scriitor care de altfel și-a dobândit acest statut cu acordul tacit al autorităților și al cărui parcurs biografic a fost destul de întortocheat. S-a născut pe 2 octombrie 1935 în satul Mana din raionul Orhei, Basarabia⁷⁵. Primele sale trăiri, pe care le-a descris mai târziu în diferite lucrări, sunt legate de ocupația sovietică din această provincie și de al doilea război mondial. După război a frecventat cursurile liceului din Sibiu, de unde a fost însă exmatriculat pe motive politice, dar în cele din urmă, în 1953, a terminat liceul la Făgăraș. A studiat apoi la Facultatea de Filologie a Universității din București. În perioada studenției, în cercul unor colegi, el și-a exprimat în repetate rânduri dezacordul față de linia oficială a partidului, aducând printre altele ca argument situația Basarabiei. În 1956 a încercat să organizeze o acțiune studențească de sprijin pentru revolta din Ungaria, dar n-a reușit – Securitatea a prins de veste și Goma a fost arestat. De atunci a fost pus sub urmărirea serviciilor de Securitate, care l-au avut în vizor până când a emigrat din țară, intrând astfel în sfera competențelor altui serviciu, DIE. După o anchetă de câteva luni, Goma a fost condamnat la doi ani de închisoare. O parte din pedeapsă a făcut-o la penitenciarul Gherla, pe care

mai târziu l-a descris în cartea cu același nume. În 1958, după ieșirea din închisoare, i s-a fixat domiciliul în satul Lătești, cu interdicția de a-l părăsi. În perioada 1963-1965 a lucrat în câteva regiuni ale țării, având ocupații care nu necesitau calificare. În 1965, odată cu aplicarea decretului care permitea accesul foștilor deținuți în instituțiile de învățământ superior, s-a înscris din nou la Facultatea de Filologie de la Universitatea din București.

În 1966 a terminat redactarea primului său roman, *Ostinato* (este vorba de un termen muzical), dar acesta i-a fost refuzat la editură. Un an mai târziu a debutat în revista *Luceafărul*, iar cariera lui de scriitor a început să se dezvolte în ritm rapid, lucru posibil datorită politicii de liberalizare promovate la acea vreme de autorități. În 1967, i-a venit pentru prima dată ideea de a-și trimite lucrările în Occident – prin intermediul Mariei-Thérèse Kerschbaumer, o doctorandă austriacă, a trimis astfel *Ostinato*, dar și acolo romanul i-a fost refuzat. În același an Securitatea a încercat să-l atragă pe Goma printre colaboratorii ei, dar acesta a refuzat cu încăpățănare. În 1967 a fost din nou exmatriculat din facultate, astfel încât nu și-a terminat studiile. În 1968 s-a însurat cu Ana-Maria Năvodaru, fiica lui Petre Năvodaru, un comunist cu vechi state de serviciu încă din perioada interbelică și care mai târziu a devenit director adjunct al Direcției Centrale de Statistică. În mod sigur căsătoria cu o astfel de persoană l-a ajutat în cariera lui ulterioară, deși nu în mod direct. În același an, după cum chiar el arăta, fiind luat de valul entuziasmului general față de atitudinea lui Ceaușescu din 21 august, Goma a intrat în PCR.

În anii următori, lărgindu-și cercul de persoane cunoscute în Occident și în Uniunea Scriitorilor, a publicat în străinătate câteva romane, printre care *Ostinato* și *Gherla*. Scriitorul Goma se străduia să publice în primul rând în România și nu trimitea manuscrisul dactilografiat în străinătate decât după ce primea un răspuns negativ în țară. În această perioadă Goma a călătorit de câteva ori în Occident. Romanul său *Gherla* a fost larg difuzat de secția română a postului de radio Europa Liberă și astfel el a devenit un scriitor destul de cunoscut. Autoritățile permiteau această activitate, cea mai bună dovadă fiind faptul că ele dispuneau de suficiente mijloace ca s-o întrerupă în orice moment, dar n-au făcut acest lucru. Ba mai mult, de câteva ori l-au ajutat pe scriitor în contactele sale cu reprezentanții lumii literare occidentale. Concomitent au încercat, însă ineficient, să-l compromită, prezentându-i lucrările ca fiind lipsite de valoare artistică. În felul acesta Goma și-a făcut loc în cercul oamenilor de

litere români, trezind de altfel invidie și dușmănie printre ei.

În 1974, unul dintre cunoscuții apropiați ai lui Goma, Dumitru Țepeneag, și el scriitor (amintit deja în legătură cu colaborarea sa cu Adrian Păunescu din perioada de „revoltă” a acestuia), a plecat în Franța. Goma a păstrat legătura cu Țepeneag și astfel canalele sale de comunicare cu activiștii din emigrație (aflate însă, desigur, sub controlul Securității) au devenit mai eficiente. În jurul lui Goma a început să se creeze un cerc de persoane format mai ales din artiști care funcționau la limita propagandei oficiale, cei mai mulți dintre ei aflându-se sub observația serviciilor și exprimându-se uneori critic la adresa sistemului politic din România. Printre ei se afla, spre exemplu, scriitorul Virgil Tănase, care apoi a părăsit țara și și-a continuat activitatea în emigrație. Până la sfârșitul anului 1976 întâlnirile de acest gen aveau un caracter mai degrabă artistic decât politic.

Situația a căpătat un caracter diametral opus la începutul anului 1977. Pe 1 ianuarie, un grup de disidenți cehoslovaci în frunte cu filosoful Jan Patočka, scriitorul Pavel Kohout, dramaturgul Václav Havel și fostul ministru al Afacerilor Externe Jiří Hájek a proclamat un manifest numit *Carta 77* în care, referindu-se la Actul Final al Conferinței de la Helsinki, criticau regimul comunist pentru încălcarea drepturilor la respectarea cărora îi obligau hotărârile acestui document. Conținutul Cartei 77 a fost difuzat în toate țările comuniste prin intermediul posturilor de radio occidentale.

Pe 22 ianuarie, Paul Goma⁷⁶ a fost sunat de la Paris de Virgil Tănase⁷⁷. Acesta sugera că el, Goma, ar trebui să publice o „versiune românească” a Cartei 77 și îi oferea ajutorul pentru difuzarea documentului respectiv. Pe 25 ianuarie, Goma își încheia scrisoarea deschisă adresată lui Pavel Kohout în care își declara sprijinul față de Carta 77 cehoslovacă și făcea o evaluare critică a situației sociopolitice din România. În seara aceleiași zile, el a răspândit copii ale scrisorii printre cunoștințele sale, inclusiv cetățeni ai altor țări. Pe 8 februarie, după discuții purtate inclusiv cu cunoscutul pictor Sergiu Manoliu, a fost redactată în cercul lor de cunoscuți o scrisoare deschisă adresată participanților la Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE) care se desfășura în același timp la Belgrad și era consacrată punerii în practică a hotărârilor Actului Final al Conferinței de la Helsinki. În această scrisoare se atrăgea atenția asupra încălcării Constituției de către autoritățile române. Pe 30 ianuarie, Dumitru Țepeneag i-a trimis lui Goma o scrisoare – ce a ajuns la

destinatar pe la începutul lunii februarie – conținând o serie de indicații pentru Goma în legătură cu viitoarele acțiuni de difuzare. Pe 9 februarie Radio Europa Liberă făcea cunoscut conținutul scrisorii lui Goma către Kohout, iar pe 15 februarie trimitea în eter conținutul scrisorii deschise adresate participanților la CSCE.

După publicarea acestor documente pe calea undelor, Paul Goma a început să fie tot mai căutat de ziariștii străini, cărora scriitorul le acorda interviuri prin telefon. În același timp, la el au început să sosească pe cale telefonică, poștală sau chiar prin vizite personale declarații de susținere din partea a tot felul de oameni – în total peste două sute de persoane (Carta 77 a intelectualilor cehoslovaci a adunat în decurs de o lună cam același număr de semnături, iar apoi acestea au devenit tot mai numeroase, pentru ca la sfârșitul anului 1977 să ajungă la circa opt sute), adică destul de multe, dacă luăm în considerare faptul că până atunci în România, spre deosebire de alte țări din blocul sovietic, n-a existat *de facto* o opoziție organizată. Goma era deja vestit și în România, și peste hotare.

Inițiativa lui Goma și a cunoscuților săi constituia o situație absolut inedită, cu care autoritățile române nu mai avuseseră de-a face până atunci, și poate tocmai de aceea reacțiile lor au fost mai degrabă ambigue. Scriitorul locuia în Drumul Taberei, un cartier „modern” situat la periferia Bucureștiului – cu alte cuvinte, o amplasare ce permitea serviciilor speciale să acționeze mai eficient decât oriunde în altă parte. Urmărirea lui Goma și izolarea lui de orice contacte n-ar fi creat dificultăți prea mari. Dar, în ciuda faptului că supravegherea și ascultarea decurgeau normal, disidentului nu i-au fost îngrădite contactele nici cu cetățenii români, nici cu presa străină; comunicarea avea loc mai ales prin intermediul telefonului, care nu i-a fost restricționat. Timp de câteva săptămâni, Securitatea s-a limitat la culegerea scrupuloasă a informațiilor în legătură cu activitatea lui Goma și a cunoscuților săi, respectiv la încercările de intimidare prin intermediul telefoanelor de amenințare. Chiar Goma explica mai târziu că inconsecvența reacției autorităților era în principal consecința unor atitudini foarte diferite în sânul conducerii (Ștefan Andrei ar fi insistat ca problema să fie rezolvată în forță, pe când Ceaușescu ar fi ezitat), dar nu există dovezi în acest sens.

Pe 17 februarie, Ceaușescu a rostit o cuvântare agresivă în care i-a criticat pe „trădătorii de patrie”⁷⁸. În ziua următoare, serviciile speciale înconjurau

blocul lui Goma și nu mai dădeau voie nimănui să intre în afară de cei care aveau domiciliul acolo. În același timp, autoritățile le-au oferit lui Goma, soției lui și altor câtorva cunoscuți pașapoarte care le-ar fi permis să emigreze, dar răspunsul pe care l-au primit a fost negativ. Pe 22 februarie Goma a fost chemat de Cornel Burtică, acesta promițându-i scriitorului multe concesi dacă acceptă să-și mai îndulcească tonul și atitudinea. L-a asigurat, de asemenea, că Nicolae Ceaușescu a interzis serviciilor să întreprindă orice fel de acțiuni față de el, ceea ce, evident, nu putea fi adevărat. În ziua următoare încercuirea locuinței scriitorului a mai slăbit, controlul persoanelor limitându-se în principal la legitimarea celor care intrau în bloc. Câteva persoane au fost totuși arestate după ce l-au vizitat pe Goma.

Pe 2 martie, Radio Europa Liberă a difuzat conținutul următoarei scrisori a lui Paul Goma, destinatarul ei fiind, de data aceasta, chiar conducătorul statului, căruia scriitorul i se adresa cu „domnule Ceaușescu”. În această scrisoare Goma explica motivele inițiativei sale și, ceea ce este mai important, îi propunea lui Ceaușescu să-și exprime chiar și el sprijinul față de inițiativa cehoslovacă a Cartei 77. Aducea ca argument în acest sens atitudinea lui din august 1968. Această propunere, neîndoiește curajoasă, a provocat uimire și a dus chiar la o stare conflictuală din cauză că îl punea pe Ceaușescu într-o situație dificilă. Dacă șeful statului român ar fi acceptat propunerea lui Goma, acest gest ar fi dus la un scandal internațional și oricum eventuala semnătură a lui Ceaușescu sub textul Cartei 77 ar fi fost respinsă în mod sigur de către disidenții cehoslovaci, de teamă că acest lucru le-ar compromite total inițiativa. Punând problema în acest fel, Goma îl obliga astfel pe conducătorul român să adopte o atitudine fără echivoc. După difuzarea acestei scrisori, telefonul lui Goma a fost tăiat – autoritățile s-au decis așadar să facă acest gest abia după cinci săptămâni de la convorbirea scriitorului cu Virgil Tănase, convorbire de la care a pornit totul.

Pe 4 martie a avut loc un cutremur puternic, ale cărui efecte au dezorganizat pentru o vreme atât acțiunea lui Goma, cât și manevrele autorităților față de opozanți. Cu toate acestea, pe 12 martie scriitorul a fost chemat iarăși la Burtică, acesta făcându-i din nou aceeași ofertă și asigurându-l că Nicolae Ceaușescu a interzis serviciilor să aplice în legătură cu el orice măsuri coercitive. Câteva zile mai târziu Goma a fost totuși bătut de un fost boxer care a pătruns în locuința lui. Întâmplări de acest gen au avut loc încă de două ori.

Concomitent, autoritățile trimiteau la Goma diferiți „emisari” care se străduiau să-l convingă să se dezică de tezele exprimate în scrisorile deschise. Pe 27 martie Goma a fost vizitat de o echipă de reporteri francezi de televiziune care i-au luat un interviu. Era ultimul gest al *mișcării lui Goma*, cum avea să fie numită mai târziu acțiunea lui. Pe 1 aprilie scriitorul a fost arestat, devenind astfel prima persoană înțemnițată din perioada regimului Ceaușescu cu statut de deținut politic recunoscut oficial.

În următoarele câteva săptămâni Goma și adepții lui au constituit obiectul unei campanii de ură. Presa publică articole care înfierau „elementele reacționare” – spre exemplu, Eugen Barbu, care la vremea lui fusese un scriitor al „dezghețului”, în 1977 s-a declarat în mod hotărât adeptul liniei dure, în coloanele revistei *Săptămâna* numindu-l pe Goma un „zero”. Cuvintele au fost urmate de fapte, semnatarii apelului fiind supuși unor măsuri represive, unii arestați și bătuți la interogatorii, alții maltratați de „făptași necunoscuți”. Goma a fost exclus din Uniunea Scriitorilor după ce, cu ocazia unei ședințe a acestei organizații, „a fost demonstrată” valoarea minoră a creației sale literare. Pe 3 aprilie familia scriitorului a fost mutată într-o altă locuință, unde a fost reținută fără consimțământul acesteia.

În ceea ce-l privește pe Paul Goma – despre a cărui arestare românii din emigrație au aflat câteva zile mai târziu, difuzând abia atunci știrea pe undele postului de radio Europa Liberă –, el a fost supus unor interogatorii lungi și brutale. Se pare că scopul principal al acestor interogatorii nu era obținerea unor informații (pe care, în majoritatea lor, Securitatea oricum le avea din alte surse), ci dorința de a-l determina pe scriitor să accepte o formă oarecare de colaborare. În stenogramele interogatoriilor există declarații ale lui Goma în care el își revizuieste într-o anumită măsură punctele de vedere, dar acestea nu sunt totuși documente scrise cu mâna lui și de aceea putem presupune că au fost adăugate chiar de funcționarii Securității⁷⁹. În favoarea eliberării scriitorului român, în Occident a fost declanșată o campanie la care au participat numeroase personalități, printre care și filosoful Jean-Paul Sartre. În urma presiunilor exercitate de opinia publică occidentală, Goma a fost eliberat pe data de 6 mai. La urma urmei, Securitatea a obținut totuși un oarecare succes – înainte de ieșirea din închisoare, Goma i-a scris lui Ceaușescu o scrisoare în care îl ruga să fie eliberat. Scriitorul a obținut eliberarea pe baza unui decret de amnistiere care nu-l privea numai pe el, ci pe mii de alți deținuți condamnați

pentru infracțiuni de drept comun.

După ieșirea din închisoare, situația lui Goma a devenit ambiguă. Din motive greu de înțeles, scriitorului i-a fost acordată o nouă locuință, tot în Drumul Taberei, dar la periferia cartierului. În același timp i-a fost propus și un loc de muncă la o bibliotecă, iar Goma a acceptat. Autoritățile încercau astfel să demonstreze că țara este guvernată în mod democratic și că neajunsurile arătate cu degetul de Goma au fost eliminate.

Pe 26-27 mai a avut loc conferința națională a Uniunii Scriitorilor, în cursul căreia s-a anunțat că va fi eliminată complet cenzura, o hotărâre în acest sens fiind adoptată o lună mai târziu cu ocazia Plenarei CC din 28-29 iunie. Dar în realitate această prevedere întărea și mai mult cenzura, în ciuda faptului că au fost lichidate organele care până atunci se ocupau de acest lucru. Funcționarea noului sistem a fost descrisă de Norman Manea, care, ca literat, avea tangențe cu el:

Cenzura a fost „întărită” prin filtre intermediare. Peste ele veghea Consiliul Culturii și Educației Socialiste (CCES), cu nou-înființatul său Serviciu de Lectură (SL). Operațiile de cenzurare s-au dublat, triplat, multidiversificat, „purificarea” textelor cucerea noi și absurde motivări. Scepticii susțineau, de altfel, că adevăratul scop al „desființării” cenzurii fusese, de fapt, dorința Puterii de a crea o tot mai crescută nemulțumire haotică, în așa fel încât cei, tot mai mulți, vizați de noul sistem „democratic” să ceară, prin reclamații și petiții, adică în mod „democratic”, reînființarea bătrânei Instituții Centrale, cu obiectiv și metodologie clare⁸⁰.

Aparenta eliminare a cenzurii avea așadar două scopuri: unul pe termen scurt, de contracarare a imaginii negative a țării provocate de „mișcarea Goma”, și unul pe termen lung, de întărire a controlului și de complicare a procedurilor de cenzurare, cu scopul de a crește dependența scriitorului față de sistem.

Dar acesta n-a fost totuși sfârșitul problemei Goma. În cursul verii scriitorul a fost abordat pe stradă de diferiți indivizi care încercau să-l convingă să emigreze. Goma a refuzat, dar în același timp s-a abținut să mai critice în mod public sistemul, chiar și după ce a aflat de grevele din luna august din Valea Jiului. Ambiguitatea situației în care se găsea începea totuși să-l deranjeze și pe el, așa încât în octombrie a acceptat invitația PEN Clubului de a veni în Franța. A fost chemat de generalul Nicolae Pleșiță, pe atunci ministru secretar de stat la

Afacerile Interne, care a aprobat hotărârea scriitorului de a emigra. În cele din urmă, Goma, împreună cu familia, a părăsit definitiv România pe 20 decembrie 1977⁸¹. În acest fel a fost rezolvată definitiv problema „mișcării Goma” din România, iar disidentul s-a consacrat în continuare vieții în emigrație. Probabil din cauza caracterului său (deși nu poate fi exclusă nici intervenția serviciilor speciale), treptat el i-a dezamăgit pe cei mai mulți dintre membrii emigrației române din Franța, deși până la căderea lui Ceaușescu a fost respectat atât de români, cât și de opinia publică occidentală, care i-a acordat atributul de „Soljenițin român”. Prin urmare, cazul Goma s-a încheiat în mod nefavorabil pentru Ceaușescu și echipa lui deoarece, prin referire la ea, a început să se vorbească în general de opoziție în RSR.

La scurtă vreme după ce Goma și-a început acțiunea de opoziție deschisă față de politica regimului, autoritățile române s-au confruntat cu o criză de un cu totul alt gen. Pe 4 martie, la ora 21.23, în România a avut loc unul dintre cele mai puternice cutremure din Europa secolului XX⁸². Au fost înregistrate mișcări telurice de magnitudine 7,2 pe scara Richter. Epicentrul cataclismului a fost situat în regiunea Vrancea, dar cutremurul a fost simțit pe tot teritoriul țării. În urma acestui cutremur și-au pierdut viața 1.570 de persoane (din care aproape 1.400 în București) și au fost rănite peste 11.000 (din care peste 7.500 în București). Cutremurul a provocat și imense pagube materiale. Aproximativ 35.000 de familii au rămas fără un acoperiș deasupra capului, au fost distruse sau avariate peste 750 de obiective economice, totalul pierderilor fiind estimat la circa 10 miliarde de lei. În acest cataclism și-au pierdut viața multe figuri importante ale vieții culturale și artistice românești, printre care și scriitorul Anatol Baconski.

Autoritățile nu s-au grăbit să dea un comunicat oficial în legătură cu cutremurul până la întoarcerea lui Nicolae Ceaușescu, care, de aproape două săptămâni, împreună cu soția, se afla în vizită în câteva țări din Africa. La vestea despre cataclism, conducătorul s-a întors de urgență în țară. La trei ore după catastrofă, Radio România dădea o informație pe această temă, deși Europa Liberă începuse să dea comunicate la numai câteva minute după producerea cutremurului. Imediat după sosirea în țară Ceaușescu a început activitatea și chiar de a doua zi (5 martie), printr-un decret prezidențial, a instituit starea de necesitate pe tot teritoriul țării. Starea de necesitate a fost menținută până pe 10 martie, iar în București până pe 15 martie. Însuși

Ceaușescu a organizat un centru anticriză, iar secretarii locali îi dădeau rapoarte în legătură cu situația distrugerilor provocate de cutremur în teritoriu. Inițial ar fi putut părea că autoritățile române nu vor cere ajutor extern⁸³ (motivația unei astfel de decizii putea fi aceeași ca în cazul hotărârii de a nu solicita ajutor la inundațiile din 1975), dar în scurt timp s-a dovedit că prin propriile forțe statul român nu va putea lichida prea repede pagubele produse, așa încât s-au făcut demersurile necesare pentru ajutor.

Deja la câteva zile după cutremur se puteau observa trei tendințe: în primul rând, diferiții activiști locali se străduiau să pună mâna pe cel puțin o parte din ajutoarele destinate victimelor catastrofei; în al doilea rând, s-a declanșat o campanie de propagandă (care probabil nu era condusă de la centru) prin care se scoteau în evidență meritele conducătorului în opera de reconstruire a țării; în al treilea rând, în capul lui Ceaușescu a început să se contureze ideea de a profita de distrugerile cutremurului pentru a trece la reconstrucția generală a Capitalei în spiritul viziunii arhitectonice socialiste. Pe 22 martie, la sediul CC a avut loc o consfătuire la care au fost invitați arhitecți și ingineri constructori. Cu această ocazie, Ceaușescu a făcut cunoscut proiectul de a construi în București un nou centru politico-administrativ, de a schimba cursul anumitor străzi, ceea ce nu se putea realiza decât demolând și clădiri care nu fuseseră distruse de cataclism⁸⁴. Proiectul a fost acceptat, deși executarea lui a fost amânată.

După părerea populației, autoritățile n-au promovat examenul pe care l-a constituit eliminarea consecințelor cutremurului. Dimpotrivă, corupția s-a întins la scară aproape generalizată, a ieșit la iveală faptul că în administrație competențele erau atribuite absolut haotic, s-au remarcat încercările de a nuanța și a masca omniprezența excesivă a cultului lui Ceaușescu. Cutremurul din martie 1977 este considerat de mulți începutul simbolic al sfârșitului comunismului în România, printre altele și datorită faptului că efectele nemijlocite și foarte tangibile ale acestui cataclism au fost reconstrucția centrului orașului București și apariția Casei Poporului, care actualmente este sediul parlamentului.

Cutremurul și reconstrucția obiectivelor distruse mai prezentau încă un aspect important – numărul străinilor care au venit în România a fost mai mare decât de obicei. Este vorba de ziaști și lucrători ai instituțiilor de ajutor umanitar, care au putut vedea astfel mai de aproape cum era viața unui cetățean

de rând. Până acum străinii veneau în România în principal ca turiști, care nu erau prea interesați de realitățile sociopolitice ale țării și de cele mai multe ori erau izolați de acestea, petrecându-și sejurul în stațiuni de odihnă, mai ales pe litoral. După cutremur, pentru o vreme, a devenit mai ușor pentru cetățenii RSR să intre în contact cu ziariștii occidentali și cu activiștii organizațiilor umanitare, iar România a intrat în sfera de interes a opiniei publice occidentale. Confruntarea dintre imaginea idealizată a ceea ce se întâmplă în țară și realitatea jalnică de la fața locului provoca deseori un șoc și trezea îndoieli privind sinceritatea intențiilor conducătorului român. Această confruntare a dus într-o mare măsură la înrăutățirea imaginii României pe arena internațională.

Agitația creată de Paul Goma și de apropiații săi, precum și haosul provocat de cutremur au constituit un imbold spre acțiune și pentru alte persoane nemulțumite de situația în care se găsea țara. Din această categorie făcea parte Vlad Georgescu, care prin atitudinea lui a ajuns să fie cunoscut în Apus, devenind mai târziu chiar directorul secției române a postului de radio Europa Liberă. Vlad Georgescu s-a născut pe 29 octombrie 1937 în București⁸⁵. Potrivit informațiilor strânse de Securitate, înainte de război, tatăl lui Georgescu fusese general, aghiotantul regelui Carol I și membru al Gărzii de Fier, dar aceste informații sunt mai degrabă neverosimile, având în vedere practica serviciilor de securitate, care se străduiau ca în legătură cu fiecare disident să dovedească existența unui trecut fascist în perioada interbelică. Georgescu a absolvit Facultatea de Istorie a Universității din București. În intervalul 1959-1963 a lucrat la vestitul Muzeu Româno-Rus, una dintre principalele instituții care se ocupau cu promovarea liniei politice obligatorii la vremea respectivă în istorie, care sublinia influența rusă asupra istoriei României. În timpul activității sale la acest loc de muncă, a fost recrutat de Securitate, dar nu este clar dacă și când s-a încheiat colaborarea sa cu serviciile speciale. Din 1963 și până la emigrarea sa a fost angajat la Institutul de Studii Sud-Est-Europene, una dintre principalele instituții care promovau noua linie politică. În perioada 1967-1970, profitând de cursul favorabil al politicii externe românești, ca om de știință, a călătorit frecvent în Occident, mai ales în Statele Unite. În 1972 a predat istoria României la Universitatea Columbia din SUA. Și-a făcut atunci numeroase cunoștințe în cercurile științifice și politice americane. După întoarcerea în țară, Georgescu a avut în continuare legături strânse cu Ambasada Statelor Unite de la București, printre altele ajutându-l pe

ambasadorul Harry Barnes să-și scrie doctoratul. În acest fel, îi era mult mai ușor decât lui Goma să trimită în Occident materiale cu conținut politic. În cazul lui și Securitatea a acționat mult mai decis – poate pentru că-l suspecta de contacte cu CIA sau alte servicii speciale din Occident.

În martie 1977, Vlad Georgescu a elaborat și i-a transmis lui Barnes un document intitulat *Programul mișcării disidente din România*. E greu să vorbești însă despre o „mișcare”, pentru că el era singur în această acțiune pe care a inițiat-o. În șapte puncte, el își condensa principiile ideologice fundamentale⁸⁶. Programul elaborat de Georgescu nu era prea radical. El recunoștea că România este o republică socialistă, iar PCR „forța politică conducătoare”, dar cerea totuși respectarea Constituției și posibilitatea de a crea o organizație politică independentă de autorități care să poarte numele *Mișcarea pentru sprijinirea democrației*. După părerea lui Georgescu, această organizație ar fi făcut imediat demersurile necesare pentru integrarea în FUS (Frontul Unității Socialiste). De asemenea, nu și-ar propune să „facă concurență” PCR, neavând „caracterul unui partid politic de opoziție, ci unul de organizație obștească”. În același document, Georgescu sublinia că nu dorește vreo schimbare la nivelul președintelui țării și că proiectul său se înscrie pe deplin în ceea ce constituie „interesul general al țării și al socialismului”. *Programul mișcării disidente din România* conținea însă și o critică a „stilului adoptat după 1971”, vizând, spre exemplu, nerespectarea dreptului la muncă, dar și alte dispoziții.

În afara acestui program, Georgescu a mai scris un scurt eseu despre situația curentă a României (în care făcea, printre altele, o evaluare critică a măsurilor luate de autorități pentru înlăturarea consecințelor cutremurului) și o scrisoare adresată cunoscutului filosof român Mircea Eliade, pe care îl ruga să-i citească textele și o carte pe tema politicii din punct de vedere istoric a autorităților române. Și aceste materiale autorul i le-a încredințat ambasadorului american. Tezele lui Georgescu nu conțineau critici aduse nici lui Ceaușescu (era vorba doar de „stilul adoptat după 1971”), nici socialismului și nici principiilor generale ale sistemului politic din România. Autorul chema doar la respectarea drepturilor și la crearea unei organizații sociale care, intrând în componența FUS, putea fi ușor controlată.

Autoritățile au reacționat rapid la inițiativa lui Georgescu. Pe 29 martie, Consiliul de Stat a adoptat un decret în virtutea căruia era modificată Legea

privind păstrarea secretului de stat. O zi mai târziu, Georgescu era arestat sub învinuirea că aduce servicii unor puteri străine, oferindu-le funcționarilor acestora informații a căror dezvăluire reprezintă o amenințare pentru securitatea națională. I s-a spus că ar putea părăsi arestul dacă ambasadorul american ar restitui documentele care i-au fost încredințate, lucru cu care diplomatul n-a fost totuși de acord. În cele din urmă, după intervenția factorilor de partid, Georgescu a fost eliberat și s-a întors la locul său de muncă de la Institutul de Studii Sud-Est-Europene. A mai durat însă ceva timp până când incidentul a fost închis.

Merită să atragem atenția aici că în mai 1977 unul dintre principalii rivali ai lui Ceaușescu în lupta pentru putere din a doua jumătate a anilor '60, Gheorghe Apostol, a fost numit ambasador al RSR în Argentina, unde a rămas până în 1983. N-ar fi exclus ca, îngrijorat de ieșirile opozanților și disidenților, conducătorul să fi luat decizia de a-l îndepărta pe Apostol, considerat un eventual candidat la preluarea puterii – dar aceasta nu este decât o simplă ipoteză.

La puțin timp după eliberarea sa din închisoare, Vlad Georgescu a obținut o invitație în Statele Unite și și-a exprimat dorința de a părăsi țara. Spre deosebire de situația lui Goma, autoritățile române n-au fost de acord cu plecarea lui Georgescu și i-au refuzat pașaportul. În favoarea acestui disident s-au exprimat diferite personalități americane, printre care și Zbigniew Brzezinski, iar Georgescu a amenințat cu greva foamei în caz că nu i se permite să plece. Bătălia pentru pașaport a durat destul de mult – dar în cele din urmă, pe 29 aprilie 1979, Georgescu a părăsit România împreună cu soția și copiii și a luat calea emigrației, urmând să nu se mai întoarcă niciodată în țară.

Un alt opozant cunoscut care a început o nouă perioadă de activitate în 1977 a fost Vasile Paraschiv. El s-a născut pe 3 aprilie 1928 în satul Ordoreanu din județul Ilfov, nu departe de București⁸⁷. Încă din adolescență Paraschiv a venit la București, unde a început să muncească – activitate fizică. După război a intrat în Partidul Comunist și și-a făcut studiile liceale, rămânând în continuare angajat ca muncitor. Din 1947 a devenit lucrător poștal. În 1949 i-a venit ordinul de încorporare în armată; unitatea în care a ajuns l-a trimis la Academia Militară pentru cursul de pregătire a ofițerilor selecționați pentru a-și face studiile în URSS. Dar, întrucât asupra lui a fost găsită o carte scrisă de Lucrețiu Pătrășcanu, care la ora respectivă era deja eliminat, a fost exmatriculat

din Academie și trimis înapoi la unitatea de unde plecase. În 1951 a obținut gradul de locotenent și a fost transferat la o unitate din Ploiești, unde în 1955 a și terminat liceul la cursurile serale, a renunțat la cariera militară și s-a întors la meseria de lucrător poștal. Între 1956 și 1958 și-a continuat studiile la Școala Tehnică de Telecomunicații din București, iar după absolvire s-a întors la Ploiești, unde și-a reluat meseria de lucrător poștal, de data aceasta însă ca specialist în telecomunicații. Din 1962 a lucrat la Combinatul Petrochimic Brazi.

În octombrie 1968, după cum arăta chiar el, în semn de protest împotriva dezacordului dintre idealurile trâmbițate de comuniști și felul în care înțelegeau să practice exercițiul guvernării, cu ocazia unei ședințe a organizației de bază din care făcea parte în cadrul întreprinderii, el a renunțat la calitatea de membru de partid, și-a depus carnetul de membru și a părăsit sala. Felul în care Paraschiv și-a exprimat dezacordul a făcut o impresie puternică asupra celor prezenți. Încă de a doua zi au început să se facă presiuni asupra lui ca să-și schimbe decizia, dar el a refuzat categoric. Pe 28 iulie 1969 Paraschiv a fost arestat în incinta Combinatului Petrochimic în văzul tuturor colegilor săi de muncă și a fost dus la un spital psihiatric. După cinci zile era externat, dar a făcut reclamație la procuratură în legătură cu felul în care a fost tratat de Miliție și Securitate – reclamația nu i-a fost acceptată. În martie 1971 Paraschiv a trimis congresului național al sindicatelor comuniste unsprezece postulate, ceea ce i-a adus o nouă arestare și internarea într-un spital de boli nervoase, din care a fost însă externat ceva mai târziu. În prima jumătate a anilor '70 a început să lucreze la Întreprinderea de Aparate de Măsură și Control de la Otopeni, în apropiere de București. În 1975 l-a cunoscut pe Alexandru Ungureanu, în perioada interbelică membru al PSD (Partidul Social-Democrat din România). După discuții avute cu Ungureanu, în septembrie 1975 Paraschiv a întocmit o scrisoare adresată lui Noël Bernard, șeful secției pentru România a postului de radio Europa Liberă. În această scrisoare, ce a fost difuzată pe calea undelor, el descria soarta pe care o au în România comunistă foștii membri ai PSD. După ce scrisoarea fost făcută publică, Securitatea a început să facă anchete și în noiembrie 1976, când în casa lui Ungureanu a fost găsită o copie a ei, Paraschiv a fost arestat. Cu toate acestea, el n-a fost condamnat în conformitate cu prevederile Codului penal, ci a fost din nou trimis la un tratament psihiatric. Medicii au „descoperit” că acest pacient suferă de paranoia, dar i-au permis să

rămână în libertate.

În februarie 1977 Vasile Paraschiv a auzit la Europa Liberă despre acțiunea lui Paul Goma și imediat s-a hotărât să-i acorde sprijinul său și să-i facă o vizită. N-a reușit din prima încercare, pentru că funcționarii Securității care încercuiseră blocul scriitorului nu l-au lăsat să intre și chiar l-au dus înapoi la Ploiești. La a doua încercare a reușit totuși să ajungă la Goma. După o scurtă conversație cu el, Paraschiv a semnat scrisoarea adresată participanților la CSCE de la Belgrad (conținutul acestei scrisori fusese însă deja difuzat de Radio Europa Liberă). Pe 22 martie Paraschiv i-a transmis lui Goma o scrisoare în care își exprima sprijinul față de inițiativa scriitorului, afirmând printre altele: „Cauza voastră, a intelectualilor, este și cauza noastră, a muncitorilor”. Prin intermediul contactelor lui Goma, această scrisoare a fost trimisă în Occident.

Pe 4 aprilie Paraschiv a apărut din nou la scriitor, neștiind că acesta fusese arestat cu trei zile înainte. Imediat în apartament au dat buzna milițienii, l-au luat pe Paraschiv și l-au dus la comandamentul din Drumul Taberei. De acolo a fost apoi transportat la sediul Securității din Ploiești și chiar de a doua zi dimineața el se găsea la Spitalul psihiatric de la Săpoca, județul Buzău. A rămas acolo 45 de zile, după care a fost externat și reîncadrat în muncă la Întreprinderea de Aparare de Măsură și Control de lângă București, unde a avut de suportat șicane din partea conducerii întreprinderii – în plus, era permanent urmărit de Securitate. Afectat de această presiune imensă, a făcut demersuri pentru obținerea unui pașaport, lucru care a fost rezolvat în 24 de ore. Pe 20 noiembrie 1977, împreună cu fiul său, Paraschiv părăsea teritoriul României și se îndrepta spre Occident; s-a oprit mai întâi la Viena și apoi la Paris.

În capitala Franței a stabilit numeroase contacte cu emigrația română, precum și cu emigranți din celelalte țări ale Europei de Est, a participat la conferințe pe tema utilizării psihiatriei în lupta cu disidenții în sistemele comuniste. Spre deosebire de Goma, Paraschiv nu avea totuși intenția să rămână în Apus. În drum spre România, el s-a oprit pe la München, unde a vizitat sediul postului de radio Europa Liberă. I-a acordat un interviu lui Noël Bernard, șeful secției române a acestui post de radio. Interviul a fost difuzat spre sfârșitul lunii aprilie. Pe 30 aprilie 1978 a încercat să se întoarcă în țară cu trenul, dar în stația Curtici (la granița ungaro-română) a fost urcat cu forța într-o garnitură care pleca în direcția opusă. În această situație, Paraschiv s-a dus

până la Viena, unde a reușit să obțină permisiunea de a se întoarce în România de la serviciile consulare ale Ambasadei române. În cele din urmă, pe 9 iulie 1978, a ajuns din nou în țară. Așa lua sfârșit o anumită etapă din activitatea lui Vasile Paraschiv, dar el n-a renunțat la lupta politică, pe care a continuat-o până în 1989 (după căderea lui Ceaușescu a acționat în favoarea lustrației și a eliminării comunismului).

În 1977, tot în rol de disident s-a remarcat și fostul aparatcic comunist de naționalitate maghiară Károly Király⁸⁸. Era tipul activistului avansat pe vremea lui Ceaușescu – a absolvit Academia „Ștefan Gheorghiu”, a devenit membru al CC în 1969, cu ocazia Congresului al X-lea (la vârsta de 39 de ani). Mai târziu, timp de câțiva ani, a fost membru al Consiliului de Stat și prim-secretar al județului Covasna. Dar în 1972 a fost totuși eliminat din aceste funcții din cauza concepțiilor sale, nu într-un tot conform cu linia conducătoare. Împreună cu Maurer a fost victima unui suspect accident de mașină. După toate acestea, a fost numit printre cei cinci vicepreședinți ai Consiliului Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară; cu alte cuvinte, a fost trecut pe o linie moartă. Timp de câțiva ani nu s-a remarcat prin vreo activitate deosebită.

În iunie 1977 Király i-a adresat o scrisoare lui Ilie Verdeț, care la vremea respectivă răspundea de problemele minorităților. Apoi i-a trimis o scrisoare lui János Fazekas, un activist de naționalitate maghiară care făcea parte din CPEx. În aceste scrisori Király descria în mod foarte critic situația minorității maghiare din statul român comunist. Timp de câteva luni autoritățile n-au luat nici un fel de măsuri, dar în octombrie Verdeț l-a invitat la el la București. Pe parcursul a două întâlniri, Király și Verdeț au discutat despre problemele minorității maghiare, dar n-au ajuns la nici o înțelegere. Pe Verdeț îl interesa în mod deosebit cine mai acționa împreună cu disidentul maghiar.

La începutul anului 1978 problema era cunoscută de opinia publică datorită difuzării ei prin intermediul postului de radio Europa Liberă și al cotidianului francez *Le Monde*. În februarie, Károly Király a fost arestat în orașul său natal, Târgu-Mureș, fiind transportat împreună cu familia în Banat, la Caransebeș. Între timp, Securitatea percheziționa câteva sute de apartamente locuite de maghiari la Târgu-Mureș. În octombrie, lui Király i s-a dat voie să se întoarcă acasă, dar a fost supus unei foarte atente supravegheri. Nici Serviciul „D” nu stătea cu mâinile-n sân – fără îndoială că unele elemente ale campaniei de dezinformare susținute de lucrătorii săi au ajuns și la Ambasada RPP, care

afirma într-un raport: „probabil că autoritățile n-au fost în măsură să-i asigure securitatea personală și de aceea Károly Király a trebuit să plece la Caransebeș, în Banat, unde i se poate asigura integritatea”⁸⁹. Activitatea lui Király a produs un larg ecou în rândul populației, mai ales printre intelectuali și în cadrul minorității maghiare. Numele lui Király s-a bucurat de un răsunet deosebit și în străinătate, ca militant în favoarea drepturilor omului. Un efect direct al acțiunii sale a fost faptul că pe ordinea de zi a opiniei publice a apărut tema discriminării minorităților naționale din România, despre care înainte se vorbea mai puțin.

Răbufnirile disidenților și cutremurul n-au fost singurele crize cu care s-au confruntat autoritățile în anul 1977. La începutul lunii august a avut loc greva minerilor din Valea Jiului – cea mai mare acțiune de acest gen înainte de decembrie 1989. Până acum (jumătatea anului 2011), acest eveniment n-a beneficiat de o analiză care să lămurească toate neclaritățile. Documentele referitoare la grevă nu sunt accesibile istoricilor, cercetările pe această temă bazându-se în principal pe relatările martorilor oculari și amintirile funcționarilor regimului. Nu este exclus ca în anii următori să apară lucrări care să arunce o lumină nouă asupra desfășurării și importanței acestor evenimente. De aceea precizăm că prezentarea de mai jos pornește de la ideea că evenimentele din august 1977 n-au fost inspirate de autorități, nici de serviciile speciale, deși încă din timpul desfășurării grevei au avut loc încercări de infiltrare în interiorul grupurilor de mineri.

Cauza directă a grevei a fost publicarea pe 30 iunie a unei dispoziții în virtutea căreia vârsta de pensionare a minerilor era modificată de la 50 la 55 de ani⁹⁰. În sistemul comunist român, minerii erau unul din grupurile sociale care câștigau cel mai bine, se bucurau de numeroase privilegii și în general aveau un nivel de trai mai ridicat decât alți muncitori. În același timp, minerii din Valea Jiului aveau bogate tradiții în autoguvernare, primele sindicate apărând aici încă din 1907; sentimentul că fac parte dintr-o anumită elită prin meseria practică le dădea impulsul de a lupta pentru drepturile lor. Autoritățile comuniste au încercat să slăbească aceste tendințe, dar chiar și după câteva decenii de funcționare a sistemului socialist în România exista încă printre mineri o puternică solidaritate profesională.

În a doua jumătate a anilor '70, situația lucrătorilor din mine a început să se înrăutățească, la fel ca situația tuturor celorlalte grupuri sociale. Erau constatate

lipsuri pe piață, resortul sănătății de asemenea funcționa din ce în ce mai prost, ceea ce pentru minerii care lucrau în condiții grele avea o importanță primordială. În vara anului 1977 situația din Valea Jiului era deja tensionată. Așa încât noua dispoziție, foarte nefavorabilă pentru mineri, a fost picătura care a umplut paharul.

În noaptea de 1 spre 2 august, minerii – la început doar cei din mina Lupeni – au refuzat să coboare în subteran. În cursul zilei și alte întreprinderi miniere au fost afectate de această acțiune, așa încât peste treizeci de mii de mineri au început greva. Nucleul mișcării se afla la Lupeni, unde a fost organizat un miting muncitoresc. În cursul acestei adunări ad-hoc s-au evidențiat câțiva lideri, un rol de frunte fiind asumat de Constantin (numit și Costică) Dobre, un lăcătuș de la mina Paroșeni. Minerii erau revoltați și vociferau, cerând să vină Ceaușescu pentru a duce direct cu el tratative pe problemele sociale. Dobre și alți lideri au liniștit mulțimea, în cele din urmă adunarea reușind să elaboreze un document care, în 22 de puncte (potrivit altor informații, ar fi fost vorba de 17 sau 23 de puncte), le formula revendicările.

La puțin timp după începerea grevei, informația i-a fost comunicată lui Ceaușescu, care se afla în momentul respectiv în stațiunea Neptun, unde se întâlnise, printre alții, cu șeful comuniștilor spanioli (pe 31 iulie) și urma să-l primească pe un fruntaș al activiștilor comuniști din Marea Britanie (pe 2 august). Dându-și seama că situația este încordată, Ceaușescu l-a trimis imediat la Lupeni pe viceprim-ministrul Ilie Verdeț. În componența delegației de partid și de stat care urma să stea de vorbă cu minerii greviști figurau și ministrul Minelor, Petrolului și Geologiei, Constantin Băbălău, precum și primarii orașelor Petroșani și Lupeni. Mai multe relatări conțin informația că la Lupeni au sosit și ofițerii de Securitate Nicolae Pleșiță și Emil Macri, dar ei n-au apărut în public. Nici unul dintre activiștii trimiși acolo nu avea însă competența de a-și asuma anumite obligații în numele guvernului, ceea ce făcea ca minerii să-i accepte foarte greu ca parteneri de dialog.

Delegații și-au făcut apariția la mitingul care ajunsese la circa 20.000 de persoane, încercând să stabilească un dialog cu minerii, dar aceștia nu voiau să-i asculte. Verdeț și colegii lui au fost înconjurați de greviști, devenind *de facto* ostacii acestora. Minerii cereau să vină Ceaușescu, considerând că doar cu el pot purta negocieri. Verdeț a fost transportat la Casa de Cultură din Lupeni și de acolo, în prezența lui Dobre și a altor câțiva greviști, l-a sunat pe secretarul

general, comunicându-i o singură frază: „Te rog să vii imediat, situația e gravă!”, după care legătura a fost întreruptă de mineri.

Ceașescu nu avea decât trei variante: să ordone utilizarea forței pentru a-i împrăștia pe greviști (ceea ce putea duce la conflicte de proporții și la vărsare de sânge), să mai trimită o delegație (care ar fi putut împărtași aceeași soartă cu precedenta) sau să se prezinte chiar el la fața locului, așa cum cereau minerii. A ales a treia soluție, care, după cum s-a dovedit, era cel mai puțin conflictuală. În noaptea de 2 spre 3 august, la Lupeni și în alte orașe din Valea Jiului au fost aduse unități înarmate de Securitate care aveau ca sarcină să asigure paza și securitatea punctelor strategice fără a atrage atenția asupra lor. Au fost aduși, de asemenea, foarte mulți lucrători ai serviciilor speciale în civil și activiști de partid care trebuiau să se infiltreze printre mineri, dar aceștia i-au recunoscut fără dificultate, pentru că erau îmbrăcați în salopete noi.

Secretarul general a sosit la Lupeni pe data de 3 august, la ora 10 dimineața. La miting au participat, potrivit unor estimări, între 35 și 40.000 de persoane (numărul total al angajaților în minele din Valea Jiului fiind de 90.000). Ca reprezentant al minerilor a luat cuvântul Constantin Dobre. În fața lui Ceaușescu și a tuturor celor prezenți, el a dat citire listei de revendicări întocmite cu o zi înainte. Secretarul general s-a declarat de acord cu câteva dintre cereri, a promis o rapidă îmbunătățire a situației și a explicat principiile politicii promovate de PCR. La început, cuvântarea lui era întreruptă de vociferări dezaprobatore, s-a scandat chiar „Jos Ceaușescu!”. Durata totală a adunării a fost, potrivit diferitelor surse, între cinci și șapte ore. Secretarul general a dat dovadă de multă stăpânire de sine și nu s-a lăsat antrenat de emoții. I-a îndemnat pe mineri „să se liniștească și se se întoarcă la muncă”. Cuvântarea a fost extrem de epuizantă, iar când a coborât de pe podium, pe Ceaușescu l-au lăsat puterile, unul dintre bodyguarzi trebuind să-l sprijine. Cu toate acestea, el a reușit să-și atingă scopul propus, pentru că situația s-a calmat. După miting, conducătorul s-a dus la Petroșani, unde a luat parte la un miting asemănător, dar având un cu totul alt public – potrivit amintirilor lui Clement Negruț, prim-secretarul organizației de partid din oraș, acolo nu erau decât „soldați îmbrăcați în mineri”⁹¹. În consecință, adunarea a decurs fără incidente. Ceaușescu s-a mai întâlnit și cu activul local de partid, după care, seara, s-a întors la București.

Autoritățile au satisfăcut unele din revendicările minerilor. Vârsta de

pensionare pentru ei a rămas în continuare 50 de ani, ziua de muncă a fost redusă la 6 ore, au fost majorate salariile și pentru cei care lucrau în subteran li s-a garantat o masă caldă gratuită pe zi. Concomitent însă au început represaliile contra celor mai activi participanți la grevă. Acțiunea a fost condusă de generalul Emil Macri, șeful contrainformațiilor din domeniul economic. Prima țintă a fost Constantin Dobre, față de care au fost luate măsuri în două feluri: în primul rând s-a răspândit zvonul că ar fi fost ucis, cea mai frecventă versiune fiind aceea că ar fi fost victima unui accident de mașină neîntâmplător; în al doilea rând, a fost recrutat ca agent al serviciilor speciale. După ce și-a făcut stagiul de „reeducare”, Dobre a fost trimis la Academia „Ștefan Gheorghiu”, dar n-a mai ieșit în public. „A ieșit la suprafață” abia în anul 1990, când a fost trimis în misiune diplomatică la Londra, unde imediat a făcut cerere de azil politic.

În cazul celorlalți participanți la grevă, Macri a utilizat metode mai puțin rafinate. În jur de șase sute dintre cei mai activi mineri au fost supuși unor interogatorii de multe ori foarte brutale, în urma cărora cincisprezece persoane au fost condamnate, cu sentințe între doi și cinci ani de muncă grea, alți circa cincizeci de mineri au fost internați în spitale de psihiatrie și cel puțin trei sute au fost trimiși cu domiciliul în alte regiuni ale țării. În jur de patru mii de persoane angajate la mină au fost date afară. În locul lor au fost aduși în multe cazuri angajați permanenți ai serviciilor de Securitate, aceștia având sarcina de a se infiltra printre mineri și de a-i speria. În ciuda represiunilor, un grup de mineri a reușit să trimită o scrisoare în Apus, publicată pe 12 octombrie 1977 de cotidianul francez *Libération*.

Autoritățile au încercat să treacă sub tăcere toată această problemă și s-au străduit cât mai mult ca informațiile despre ceea ce s-a întâmplat în Valea Jiului să fie ținute departe de marea masă a populației. În presă, deplasarea lui Ceaușescu la Lupeni a fost prezentată ca o simplă „vizită de lucru”. Informațiile despre grevă, fie de-a dreptul falsificate, fie foarte puțin detaliate, au ajuns la populație exclusiv prin intermediul zvonurilor și al posturilor de radio occidentale. Trebuie să recunoaștem că autoritățile au reușit să minimalizeze importanța acestor evenimente și să le golească de sens, care nici până astăzi n-a fost lămurit până la capăt.

În 1977, conducerea statului român și-a pierdut inițiativa, fiind obligată să reacționeze doar la evenimente surprinzătoare, să se opună unor tendințe cu

care mai înainte nu se confruntase. PCR și-a pierdut statutul de unică forță purtătoare de cuvânt a întregului popor – chiar dacă rolul de concurent nu și-l asumau decât un grup restrâns de persoane sau minerii care formulau doar revendicări de natură economică și socială. Potrivit aprecierii Ambasadei RPP:

[...] conducerea partidului a fost surprinsă și serios îngrijorată de modul în care s-au manifestat aceste evenimente, [...] [dar] reacția forurilor de conducere față de ceea ce se întâmpla a fost operativă și elastică, frontul propagandistico-ideologic dând dovadă de o mare mobilitate și dinamism⁹².

Dar tot analiștii Ambasadei mai observau și că:

[...] evenimentele din Petroșani [adică din Valea Jiului] au avut consecințe negative asupra autorității lui Ceaușescu, [...] [respectiv că] în fond n-au fost eliminate cauzele neliniștilor sociale, ceea ce ar fi necesitat corecturi aduse întregii strategii socioeconomice. Principiile de bază ale acestei strategii: rata înaltă a acumulării și dezvoltarea accelerată a creșterii economice au rămas în continuare neschimbate.

În același raport se sublinia, de asemenea, că n-ar fi exclus ca astfel de tulburări să se repete și în anul 1978⁹³.

Această evaluare este, în principiu, corectă. Autoritățile s-au axat pe găsirea unor soluții pe termen scurt, pe eliminarea doar a celor mai vizibile manifestări ale nemulțumirilor sociale și, ceea ce e foarte important, pe izolarea persoanelor și a grupurilor revoltate. Întâlnirea lui Goma cu Paraschiv, care putea fi interpretată ca „alianța intelectualității cu muncitorimea” (chiar dacă admitem ideea că nici unul, nici celălalt nu se bucurau de un sprijin prea larg în sânul grupului social din care făceau parte), constituia o situație foarte periculoasă pentru regim – și nu doar din punct de vedere ideologic. Răspândirea informațiilor legate de greva minerilor putea fi de asemenea periculoasă, însă autoritățile au reușit să întârzie acest moment, restul țării aflând, fără prea multe amănunte, despre evenimentele din Valea Jiului abia în momentul în care situația era deja sub control și cei mai activi dintre greviști erau supuși măsurilor represive. Poate tocmai de aceea astfel de greve n-au mai izbucnit și în alte întreprinderi în care existau nemulțumiri la fel de mari provocate de dificultățile economice.

În afară de izolarea disidenților, s-a aplicat tactica ridiculizării persoanelor

și a minimalizării acțiunilor lor. Semnificativ este din acest punct de vedere un document elaborat de Serviciul „D” în legătură cu reținerea lui Paul Goma⁹⁴. Serviciul „D” plănuia „să răspândească în mod diversificat și nuanțat” următoarele versiuni legate de arestarea scriitorului:

1. Goma nici n-a fost arestat – intenția acestei versiuni era să acrediteze ideea că el nu și-a început activitatea de disident decât pentru a obține pașaport; a fost agresat de niște persoane dezechilibrate, iar el s-a adresat Securității tocmai pentru a i se asigura integritatea, lucru care a fost rezolvat în modul următor: mai întâi a fost pusă la punct „disparația” lui și apoi i s-a dat o altă locuință;
2. Goma a fost arestat pentru niște infracțiuni – scriitorul ar fi făcut trafic cu valută și narcotice de proveniență occidentală, dar a fost eliberat în virtutea decretului de amnistiere a infracțiunilor de drept comun;
3. Goma a căzut victimă propriilor mașinațiuni – întrucât n-a fost în stare să-și asigure succesul ca scriitor, s-a hotărât să facă pe apărătorul drepturilor omului, ponegrindu-și propria țară pentru a-și asigura astfel popularitatea; a atras astfel asupra sa atenția serviciilor speciale, care l-au arestat, dar mai târziu și-au dat seama că au de-a face doar cu un individ care prezintă simptome de paranoia și l-au eliberat.

Trebuie să recunoaștem că Serviciul „D” a dat dovadă de multă eficiență, întrucât multe persoane au crezut una din aceste versiuni și până astăzi unii îi reproșează lui Goma că acțiunea lui din 1977 a fost motivată în principal de setea de popularitate, lucru pe care de altfel i l-a înlesnit Securitatea. Pe această cale a fost micșorat prestigiul lui Goma, dar problema tot n-a fost rezolvată, deoarece după plecarea în Occident el a intrat în relație cu cercurile emigranților, iar câțiva ani mai târziu a publicat și câteva texte fundamentale.

Un rol important în agravarea crizelor juca postul de radio Europa Liberă, care a difuzat informații despre activitatea lui Goma, a minerilor din Valea Jiului și, mai târziu, a lui Paraschiv. Nu știm dacă autoritățile române și-au pus în 1977 problema revenirii la practica bruiajului posturilor de radio occidentale. După ce Nicolae Ceaușescu a ajuns la putere, autoritățile române au făcut un joc subtil atât cu Radio Europa Liberă, cât și cu cercurile emigranților din Apus. Situația din România făcea frecvent obiectul criticilor acestui post de radio, care însă concomitent sublinia independența Bucureștiului față de

Moscova și bunele relații ale României cu țările occidentale. Pe lungimile de undă ale REL Ceașescu a fost rareori descris ca o figură negativă. Dar în 1977 această situație a suferit totuși anumite schimbări⁹⁵. Fără ajutorul mijloacelor de difuzare în masă occidentale, Goma, Paraschiv și alții n-ar fi avut nici cea mai mică însemnătate pentru populație și nici pentru autorități. Dar, datorită faptului că luările lor de poziție au fost difuzate, ei au devenit cunoscuți în țară și chiar și în Occident. Se pare totuși că un eventual bruiaj al posturilor de radio occidentale ar fi adus autorităților mai multe pierderi decât avantaje. Pentru echipa lui Ceașescu, prioritățile absolute au fost permanent politica internațională, bunele relații cu Occidentul, în special cu Statele Unite, respectiv sublinierea independenței poziției României în cadrul blocului sovietic. Mai ales în ceea ce privește acest ultim aspect, Radio Europa Liberă nu și-a schimbat atitudinea, iar difuzarea de la microfonul acestui post a luărilor de poziție ale disidenților (puțin numeroase, izolate și care puteau fi destul de ușor compromise de Serviciul „D”) nu reprezenta un cost prea mare pentru Ceașescu. În plus, eventuala reluare a bruiajului nu însemna obligatoriu că acesta ar fi fost un mijloc eficient – în celelalte țări comuniste bruiajul era practicat, dar informațiile difuzate de REL tot ajungeau la acel segment al populației care era interesat de ele.

După ce situația din țară a intrat din nou sub control, între 6 și 9 septembrie, la sediul CC a avut loc o consfătuire de lucru a activului de partid din domeniul propagandei, al educației politice și al ideologiei. La această întâlnire, Ceașescu a criticat aspru munca de partid din domeniul propagandei, punându-i în cârcă o parte din responsabilitatea pentru crizele apărute. După cum observa secretarul general, pe acest segment adeseori domnea „o păguboasă stare de automulțumire și de autoliniștire”⁹⁶. În același timp, fără a da nume, i-a criticat pe activiștii din trecut care s-au pronunțat pentru încetinirea ritmului investițiilor și creșterea alocărilor pentru consum. Pentru a evita în viitor fenomene sociale nedorite, Ceașescu a recomandat intensificarea muncii ideologice, mai ales a celei cotidiene, care nu e legată de marile sărbători. Principala sarcină a acestei activități urma să fie constituită de discuțiile lămuritoare cu cei care propun creșterea consumului în detrimentul investițiilor⁹⁷.

Punând problema în felul acesta, conducerea recunoștea de fapt că nu intenționează să cedeze în fața revendicărilor sociale și nu reduce nivelul

investițiilor. Ceaușescu considera – și într-un fel avea dreptate – că esența crizelor se reduce la lipsa echilibrului între alocările pentru investiții și nivelul de trai al cetățenilor. După părerea lui, cauza fundamentală a nemulțumirilor o constituiau așteptările sociale exagerate, și nu dificultățile ca atare. Prin utilizarea aparatului ideologic și a Securității, conducerea română plănuia să limiteze aceste așteptări și să continue industrializarea forțată a țării. Dar în realitate, procedând astfel, nemulțumirile au devenit și mai radicale, în același timp fiind eliminate orice forme de exprimare a lor, ceea ce a creat obligativitatea creșterii controlului asupra vieții populației într-o măsură care depășea cu mult nivelul adoptat în majoritatea celorlalte țări comuniste.

Punând pe primul plan problemele economice, conducerea trecea total sub tăcere problemele politice conținute, spre exemplu, în acțiunile lui Goma. Se continua astfel un mod de gândire la care ne-am referit când am prezentat planul de acțiune al Serviciului „D” – într-un fel sau altul, era vorba de ideea că scriitorul a acționat din motive extrapolitice.

Tactica aplicată în legătură cu persoanele sau grupurile sociale care în 1977 au aruncat mănua sistemului politic n-a fost schimbată practic până la căderea lui Ceaușescu. În cazul insurgenței unor persoane izolate sau a unor grupuri numeric restrânse, măsurile luate erau izolarea și reprimarea, urmate apoi de o campanie de dezinformare ce avea ca scop subminarea credibilității lor. În cazul unor proteste de masă ale muncitorilor – inițial evitarea folosirii forței, împăcarea aparentă, după care urma reprimarea celor mai activi participanți la evenimente. Trebuie să facem aici o precizare, și anume că exact această tactică a fost aplicată de Vasile Patilineț și Dumitru Popa în legătură cu demonstrația de Crăciun a studenților din București în 1968, lucru pentru care au fost aspru criticați de Ceaușescu, care afirma că manifestația trebuia împrăștiată cu forța încă de la bun început. Probabil că secretarul general a ajuns mai târziu la concluzia că Patilineț și Popa au avut dreptate și că tocmai așa trebuie procedat. N-ar fi exclus ca numirea lui Patilineț din decembrie 1977 ca ministru al Minelor, Petrolului și Geologiei (Băbălău, care nu s-a descurcat, lăsându-se luat ostatic de mineri împreună cu Verdeț, a fost trimis la Consiliul Popular al județului Prahova) și revenirea lui Dumitru Popa din misiunea diplomatică în Coreea de Nord să fi fost legate tocmai de modul în care a acționat el în noaptea de 24 spre 25 decembrie 1968 – la fel ca mulți alți dictatori, Ceaușescu ținea bine minte astfel de amănunte.

În anul 1977, cu excepția crizelor, viața de partid și de stat s-a desfășurat normal, pe făgașul trasat de experiența anilor precedenți. Între 25 și 27 ianuarie au avut loc schimbări importante la nivelul guvernului. Cornel Burtică și Ion Stănescu au devenit noii vicepremierii. Noul ministru al Minelor, Petrolului și Geologiei va fi pentru o perioadă deja amintitul Constantin Băbălău. Predecesorul său pe acest post, Bujor Almășan, a fost numit ministru secretar de stat la Ministerul Comerțului Exterior⁹⁸.

Pe 4 februarie, cu ocazia ședinței CPEx, a Biroului Permanent al Consiliului Suprem de Dezvoltare Economică și Socială și a Consiliului de Miniștri au fost făcute modificări în planul pe anii 1976-1980, suplimentând cotele și așa destul de ridicate ale alocărilor pentru investiții. Alte corecturi, tot în sensul suplimentării sumelor alocate pentru investiții, au mai fost făcute și în octombrie și decembrie 1977⁹⁹. Aceste măsuri au fost luate probabil din dorința de a evita alte posibile crize – potrivit tezelor enunțate de Ceaușescu în septembrie, trebuiau crescute investițiile și îmbunătățită activitatea ideologică la nivelul populației.

Pe probleme ideologice erau axate deciziile luate pe 28-29 iunie 1977, cu ocazia Plenarei CC; pe lângă deja amintita desființare formală a cenzurii, aceasta a adoptat și o rezoluție privind creșterea rolului și responsabilității organizațiilor de partid și de stat, ale celor sociale și de masă, ale asociațiilor de creație, ale colectivelor de redacție ale organelor de presă, din radio și televiziune, din edituri, cinematografie și teatre. Aceste instituții trebuiau să se axeze și mai mult pe activitatea ideologică și de educare a populației în spiritul doctrinei socialiste¹⁰⁰. În practică, acest lucru însemna de fapt reducerea și mai accentuată a elementelor neafectate de propagandă (cultura și arta apolitice și în general activitățile de divertisment) din cuprinsul publicațiilor editate, al audițiilor, filmelor sau spectacolelor. Ideologia oficială a pus astfel stăpânire pe alte și alte domenii ale vieții sociale și chiar private.

Pe 8 august, cu ocazia ședinței CPEx, a fost adoptat regulamentul manifestărilor sportive naționale de masă sub denumirea „Daciada”. Participarea era obligatorie pentru majoritatea cetățenilor cu vârste care permiteau practicarea unui sport – la prima ediție a acestor întreceri au participat 8,9 milioane de persoane¹⁰¹. Ideea organizării unor competiții sportive de masă apăruse cu câțiva ani mai înainte. Deși Ceaușescu n-a amintit acest lucru în „tezele din iulie” 1971, activiștii sportivi întruniți în Consiliul

Național pentru Educație Fizică și Sport au prins ideea și s-au hotărât să profite de ocazie și să adere la noua direcție de acțiune. Timp de câțiva ani, probabil din proprie inițiativă, au propus conducerii ideii despre felul cum ar putea fi utilizată activitatea sportivă pentru a acționa propagandistic asupra populației. Impulsul care a influențat în mod decisiv deciziile ce urmau să fie luate a fost succesul gimnastei românce Nadia Comăneci la Jocurile Olimpice de la Montréal din 1976. Pe 16 noiembrie 1976, CPEx a adoptat „Programul de dezvoltare a activității de cultură fizică și sport în perioada 1976-1980”. Unul dintre punctele acestui document era organizarea „Daciadei”, începând din anul următor¹⁰². În 1977, începea „Daciada”, devenind după „Cântarea României” următoarea manifestare propagandistică națională de masă.

În 1977 au avut loc două aniversări importante: o sută de ani de la câștigarea independenței de stat a României în 1877 și șaptezeci de ani de la răscoala țăranilor din 1907. Ambele aniversări au prilejuit nenumărate manifestări de masă și, alături de acestea, intensificarea continuă a activității de propagandă în mijloacele de difuzare în masă – editarea unor cărți, spectacolele de teatru și film. Campania de propagandă se axa pe sublinierea rolului pe care Nicolae Ceaușescu l-a jucat în istoria țării. Era începutul unei noi etape a cultului personalității, pentru că din acel moment a luat tot mai mare amploare preocuparea de a găsi mereu alte aniversări. Nici nu se încheiase bine cortegiul de manifestări ocazionate de aniversarea evenimentelor de la 1877 și 1907, când, pe 26-27 octombrie, a fost adoptată hotărârea de a organiza în 1980 aniversarea a 2050 de ani de la apariția „primului stat dac centralizat și independent”. În motivația acestei decizii se sublinia că:

[...] crearea statului centralizat sub conducerea lui Burebista, în jurul anului 70 î.e.n., a fost rezultatul dezvoltării vieții materiale și spirituale pe teritoriul locuit de goți (*sic!*) și daci, care constituiau o parte a numeroasei populații tracice, adânc înrădăcinată pe întreg teritoriul carpato-danubiano-pontic¹⁰³.

În anii următori, în afara evenimentelor tradiționale deja aniversate, ca ziua de naștere a lui Nicolae și apoi cea a Elenei Ceaușescu, au fost celebrate și sărbători mai aparte, ca, de exemplu, 400 de ani de la întemeierea satului natal al dictatorului român, Scornicești¹⁰⁴. Începând din 1977, tradițiile comuniste au intrat practic în regim de permanență (deja în ianuarie 1978 se împlineau șaiszeci de ani de la nașterea lui Ceaușescu). Pauzele dintre diferitele sărbători

succesive s-au scurtat atât de mult, încât mijloacele de difuzare în masă se ocupau în principal de prezentarea evenimentelor legate de o anumită aniversare, pentru ca imediat apoi să treacă la pregătirea următoarei aniversări. În pauzele dintre acestea aveau loc etapele locale de calificare pentru concursurile naționale „Cântarea României” și „Daciada”.

Pe 28 octombrie, la o zi după ce a fost stabilită aniversarea constituirii statului dac, MAN a votat adoptarea noii versiuni a imnului de stat, anunțată deja cu aproape doi ani în urmă – în ianuarie 1976. Pe o melodie compusă în secolul al XIX-lea de compozitorul Ciprian Porumbescu, cu strămoși polonezi, a fost adaptat un text nou sub titlul *Trei culori*. Autorul textului pentru noul imn a fost probabil chiar Ceaușescu, sau cel puțin a participat la redactarea acestuia¹⁰⁵. Textul imnului era reflectarea liniei de propagandă în vigoare, prezentând formulări legate de apărarea teritoriului național de către înaintași, de comunism, de partid ca unică forță conducătoare. Introducerea noului imn de stat era încununarea simbolică a unor tendințe care se manifestau deja de mai mulți ani.

În 1977, ocupată pe de o parte cu soluționarea manifestărilor de nemulțumire socială și pe de altă parte cu punerea în practică a noilor idei propagandistice, conducerea se pare că a bagatelizat până la un anumit punct problema cea mai importantă – scăderea productivității în economia națională. Înrautățirea treptată, deși la început destul de discretă, a situației materiale a populației (în ciuda unei creșteri semnificative în anumite domenii) a fost remarcată în principiu încă din 1969, dar în afară de câteva – de obicei scurte – perioade de insuficiență a aprovizionării pieței, se putea considera că totul merge bine. Anul 1976 s-a remarcat printr-o recoltă deosebit de bună, ceea ce probabil a indus în eroare vigilența conducerii. În 1977 a început însă o criză care avea să dureze până la căderea lui Ceaușescu.

Sectoarele economice de bază nu și-au îndeplinit sarcinile care le reveneau din planul anual. Este vorba în primul rând de investițiile în industria constructoare de mașini și în construcții, sectoare în care de câțiva ani se semnalau dificultăți, dar prin anumite retușuri și prin reportarea sarcinilor deficitare din anul curent în planul pentru anii următori, până în 1976 s-a reușit realizarea majorității indicatorilor conținuți în planurile anuale. Probleme au apărut și în energetică, lucru resimțit inclusiv de populație. În plus, a început să crească și deficitul în comerțul exterior, provocat în primul rând de dificultățile

întâmpinate în exportul mărfurilor românești, a căror calitate scăzuse în comparație cu produsele similare fabricate în alte țări¹⁰⁶. În statisticile oficiale este greu să regăsești reflectarea situației din momentul respectiv (creșterea producției industriale a fost evaluată la 13%, adică superioară celei înregistrate în anul precedent), excepție făcând doar bilanțul comerțului exterior, care nu putea fi falsificat atât de ușor. Din 1977, statisticile oficiale au început să recunoască deficitul din comerțul exterior, la început scăzut, dar care apoi a crescut rapid¹⁰⁷.

În intervalul 7-9 decembrie a avut loc Conferința Națională a PCR. Una dintre primele luări de cuvânt i-a aparținut unui brigadier de la mina Lupeni – acesta a exprimat „adâncă dragoste a minerilor față de Secretarul General”, ceea ce avea o importanță evident simbolică. În cadrul lucrărilor, Ceaușescu a rostit o cuvântare în care făcea cunoscut un program de acțiuni pe linie de partid și de stat pentru anii imediat următori. Referatul său a fost dominat de tematica economică – secretarul general evaluând pozitiv executarea planului, deși recunoștea că economia a avut de suferit din cauza consecințelor cutremurului. Printre țelurile fundamentale citate de Ceaușescu figura ridicarea nivelului de trai al populației, deși nu oferea soluții concrete în acest sens, limitându-se doar la generalități. De importanță deosebită au fost considerate și problemele interne. Secretarul general sublinia că în viitor ar trebui să crească rolul statului în domeniul apărării, ceea ce a constituit argumentul pentru operarea unor schimbări importante în serviciile speciale¹⁰⁸. Era semnul prevestitor al unor reforme în multe domenii – în cursul lunilor următoare a fost elaborat un plan de schimbări care a început să fie pus în practică în prima jumătate a anului 1978.

În ciuda anunțatelor reforme, se părea că forurile conducătoare nu observă tendințele negative care se manifestau în economie. Se pornea de la ideea că nemulțumirile sociale sunt rezultatul unor aspirații exagerate, iar dificultățile economice, dacă există în general, nu sunt decât fenomene tranzitorii. Abia doi ani mai târziu Ceaușescu a fost obligat să recunoască faptul că s-au făcut anumite greșeli.

Schimbări în serviciile speciale și fuga lui Ion Mihai Pacepa

Pe 27 iulie 1978, directorul adjunct al Departamentului de Informații Externe, secretar de stat în Ministerul Afacerilor Interne și consilier personal al lui Ceaușescu pe probleme de securitate, general-locotenent Ion Mihai Pacepa, s-a dus la Ambasada Statelor Unite de la Bonn și a cerut azil politic. După câteva zile a fost transportat în SUA, unde a fost preluat de serviciile speciale americane. Evenimentul a provocat schimbări foarte mari atât în Securitate, cât și în totalitatea sistemului.

Activitatea lui Pacepa, atât înainte, cât și după fuga lui din țară, a făcut subiectul unui număr imens de comentarii și monografii, a provocat controverse de natură morală și politică. Fără îndoială că o mare parte a informațiilor și opiniilor pe această temă sunt rezultatul operației de dezinformare desfășurate de Securitate (implicați putând fi, în acest caz, în afară de Serviciul „D”, și ofițeri de rang înalt din alte servicii, cărora fuga lui Pacepa le-a creat neajunsuri în carieră). Unii foști funcționari nu i-au putut ierta „trădarea” – spre exemplu, Nicolae Pleșiță îl numea în mod constant pe Pacepa – *șobolanul*. Controversele se concentrează în principal în jurul a două probleme: când a început Pacepa să colaboreze cu CIA (unii spun că și cu KGB), respectiv dacă fuga lui a fost provocată de considerente morale sau n-a fost decât rezultatul fricii că Securitatea a dat de urmele legăturilor sale cu americanii.

Dar aceste întrebări nu sunt esențiale din punctul de vedere al schimbărilor provocate în sistem, mult mai importantă fiind zguduirea pe care a produs-o fuga lui Pacepa în serviciile speciale – iar din acest punct de vedere controversele sunt mult mai puține. Merită să plecăm însă de la următoarele ipoteze: colaborarea lui Pacepa cu serviciile speciale americane a început încă înainte de dezertarea lui¹⁰⁹ (când anume, nu se știe exact), iar alegerea momentului fugii trebuie pusă în legătură cu intensificarea atmosferei de suspiciune față de acest ofițer.

În legătură cu primii ani ai carierei lui Pacepa nu se știe mare lucru. S-a născut pe 28 octombrie 1928 în București¹¹⁰. În 1951 a renunțat la cursurile pe care le urma în cadrul Facultății de Chimie a Universității din București (potrivit unei alte versiuni, el ar fi absolvit cursurile Politehnicii din capitală) și a început să lucreze la Direcția Contrsabotaj din cadrul Securității. În 1955 sau 1956 a fost transferat la Informații Externe. A avut o ascensiune rapidă în serviciile speciale. În 1961, având gradul de maior, a primit medalia „Apărarea

Patriei”, clasa II. În anii '60 a călătorit frecvent în Apus, mai ales la Frankfurt, unde era rezident al Serviciului Român de Informații. În perioada 1966-1972 este adjunct al șefului DIE. În 1972 este numit secretar de stat la Ministerul Afacerilor Interne și prim-adjunct al șefului DIE – ambele funcții păstrându-și-le până la fuga lui din 1978.

În cursul carierei sale fără îndoială că a fost pus în situația de a fi părtaș la unele dintre cele mai criminale practici ale regimului, dar până în acest moment n-au fost scoase la iveală dovezi directe ale participării sale în acest gen de operații (lui i se reproșează, între altele, organizarea atentatelor asupra unor activiști din emigrație ca Emil Georgescu și Monica Lovinescu). În anii '70 Pacepa a câștigat treptat încrederea lui Ceaușescu, devenind în cele din urmă unul dintre colaboratorii săi cei mai apropiați. În cursul carierei sale, dar nu se știe exact când, el a intrat în contact cu spionajul american, căruia n-ar fi exclus să-i fi transmis informații încă înainte de 1978 – dar nici în această privință nu dispunem de dovezi.

Probabil în vara anului 1978 serviciul român de contrainformații a început să-l urmărească pe Pacepa. Dar dezertarea lui a reprezentat totuși o surpriză totală atât pentru servicii, cât și pentru conducere, inclusiv pentru Ceaușescu. Haosul provocat de fuga directorului adjunct al DIE a fost amplificat și prin faptul că, încă din primăvara anului 1978, începuse reorganizarea serviciilor speciale. Pe 3 aprilie, Consiliul de Stat a emis un decret în virtutea căruia DSS căpăta statut de instituție independentă în cadrul Ministerului Afacerilor Interne, fiind subordonată direct ministrului. Ei i-a fost trasată sarcina de a „răspunde de modul în care se aplică politica partidului și statului în domeniul apărării securității statului”¹¹¹. În virtutea acestui decret, DSS a fost de fapt trecută în subordonare directă față de secretarul general al PCR și de președintele țării. Ca nou șef al DSS a fost numit Tudor Postelnicu, până în acel moment un simplu activist de partid din provincie. Principala sarcină care i-a fost trasată lui Postelnicu era creșterea abilității acțiunilor Securității față de manifestările de nemulțumire socială¹¹². A fost schimbat și șeful DIE – Nicolae Doicaru a fost numit ministrul Turismului, în locul lui fiind adus Alexandru Dănescu, care de mulți ani lucra în cadrul serviciilor de securitate. Odată cu șeful ei a fost schimbat și numele instituției, care a devenit Direcția Generală de Informații Externe (DGIE). Merită să mai menționăm aici că tot în cadrul acestei reforme Nicu Ceaușescu, fiul lui Nicolae, a fost primit în

Consiliul Politic de pe lângă Ministerul Afacerilor Interne¹¹³.

Încă înainte ca noul șef al DSS să fi reușit să-și întreprindă cu adevărat atribuțiile și să se ocupe de punerea în practică a directivelor conducerii, locțiitorul șefului DGIE a dezertat. N-ar fi exclus ca schimbările din funcții în cadrul serviciilor să-l fi afectat și pe Pacepa, fie din cauză că în legătură cu el puteau exista anumite îndoieli, fie pur și simplu poziția lui urma să devină mai puțin importantă¹¹⁴. Pe 23 iulie Pacepa s-a dus în RFG cu scopul de a discuta cu partenerii germani posibilitatea de a produce în România avionul Fokker. Interesant e faptul că fiica lui, Dana, cu vreo două săptămâni înainte, se întorsese la București, unde s-a căsătorit cu un cetățean român. Soția ofițerului de asemenea a rămas în București. Cu alte cuvinte, Pacepa și-a lăsat familia în țară și a plecat singur la americani¹¹⁵.

Serviciile românești au aflat despre dezertarea ofițerului abia după câteva zile. Pe 8 august, vestea că Pacepa a fugit a fost difuzată de gazeta vest-germană *Die Welt*. În fruntea echipei care a început să cerceteze cazul fugarului a fost numit generalul Constantin Olteanu, un militar care, din martie 1978, răspundea în cadrul CC al PCR de problemele armatei și ale justiției. Pe 9 august a fost efectuată o percheziție la vila lui Pacepa (situată vizavi de Ambasada poloneză). A fost descoperit un întreg instrumentar de spionaj, arme – un adevărat arsenal, numeroase obiecte de preț și valută din diferite părți ale lumii¹¹⁶. Pe 10 august, administrația de la Washington a confirmat informația despre fuga lui Pacepa. Pe 15 august, soția și fiica dezertorului au fost mutate într-o altă locuință situată la periferia orașului. Pe 17 august, Secția Militară a Tribunalului Suprem l-a condamnat în contumacie pe Pacepa la pedeapsa cu moartea pentru trădare de patrie.

Dar acesta nu era decât începutul acțiunilor provocate de fuga adjunctului șefului DGIE. Pe 5 septembrie, ministrul Afacerilor Interne Teodor Coman a fost eliberat din funcție, în locul lui fiind adus George Homoștean, a cărui carieră anterioară evoluase cam la fel cu aceea a lui Postelnicu înainte de a ajunge șeful DSS. Coman a fost trimis ca prim-secretar în județul Vâlcea. Noului ministru i s-a dat ca adjunct pe probleme ideologice pe Nicolae (sau Niculai) Gârbă, care înainte fusese secretar cu probleme organizatorice în organizația de partid a județului Brăila.

Alexandru Dănescu a fost și el revocat, dar pe data de 4 septembrie, din funcția de șef al DGIE. El a fost transferat la Comitetul de Stat al Planificării și,

în același timp, la Direcția Generală a Rezervelor de Stat, unde a și rămas până în decembrie 1989¹¹⁷. În locul lui a fost adus Romus Dima, care în ultimii cinci ani fusese secretar cu propaganda la comitetul de partid al municipiului București¹¹⁸. Odată cu schimbarea șefului a fost schimbat și numele instituției, DGIE devenind de acum înainte Centrul de Informații Externe (CIE).

Pe 15 august, fostul șef al lui Pacepa, Nicolae Doicaru, a fost revocat din funcția de ministru al Turismului, ceea ce ar putea avea legătură cu dezertarea lui Pacepa (sigur e faptul că a fost interogat în legătură cu acest caz). În noiembrie, Doicaru a fost trecut în rezervă. În decembrie 1989 el a încercat să reintre în curentul principal al politicii, dar fără succes. A murit la o vânătoare în 1991, împușcat, se pare, din greșeală¹¹⁹.

O altă victimă a epurării provocate de fuga lui Pacepa a fost Teodor Sârbu, șeful așa-numitei Bigăzi SD (sigla nu are nici o semnificație), o unitate din cadrul DIE specializată în spionaj industrial. Brigada SD era subordonată direct față de Pacepa, iar Sârbu fusese unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai ofițerului fugar. El a fost arestat pe 18 august. După două săptămâni de interogatorii a fost eliberat, dar și-a pierdut funcția și a fost transferat pe un post fără importanță de la Școala de Securitate Băneasa. Din 1980 a lucrat la fabrica de diamante artificiale, subordonată tot serviciilor speciale. A murit în iulie 1984 ca urmare a exploziei automobilului în propriului său garaj¹²⁰.

Pe lângă toate acestea au fost efectuate schimbări foarte importante și în rândul personalului din străinătate, mai ales printre diplomați. Mai mult ca sigur aceste schimbări au fost provocate de necesitatea de a-i retrace pe acei lucrători din cadrul spionajului extern care ar fi putut fi cunoscuți de Pacepa. Schimbările, destul de nervoase, s-au întins până în luna decembrie 1978, când conducerea a considerat că situația a revenit la normal.

În legătură cu evaluarea epurării provocate de fuga lui Pacepa părerile sunt împărțite. Unii consideră că dezertarea unui ofițer al DGIE a permis încheierea schimbărilor de cadre, serviciile fiind astfel debarasate de anumite persoane nesigure și slab pregătite (după momentul 1978, lui Pacepa i s-a tot reproșat nivelul scăzut de calificare – și probabil pe nedrept), persoane care au făcut carieră datorită protecției unui om care s-a dovedit a fi spion american. Există și câteva argumente serioase în favoarea acestei teze. Unul dintre ele ar fi faptul că în locul lui Teodor Coman și al lui Alexandru Dănescu au fost numiți George Homoștean (plus Nicolae Gârbă, ca adjunct al ministrului pe probleme

ideologice) și Romus Dima. Coman și Dănescu aveau experiență în activitatea din cadrul organelor de forță (ceea ce nu însemna însă în mod cert că erau profesioniști), în schimb succesorii lor erau reprezentanți tipici ai nomenclaturii de partid, executanți fideli ai voinței secretarului general. Această schimbare se înscria deci în logica reformelor inițiate prin numirea lui Tudor Postelnicu, un simplu secretar de partid din provincie, pe postul de șef al DSS. Adepții acestei teorii subliniază, de asemenea, că epurarea, eventual cu excepția primei etape, nu a influențat negativ activitatea serviciilor, nici chiar a spionajului.

Alții afirmă că după fuga lui Pacepa, din serviciile speciale au fost eliminați mulți ofițeri și agenți capabili, iar numirea pe posturi de conducere a unor activiști de partid lipsiți de experiență a provocat scăderea elasticității și implicit a eficienței activității serviciilor, în special a spionajului. E greu să polemizezi cu o astfel de teză, întrucât până acum n-au fost întreprinse cercetări competente pe această temă. Partea cea mai vizibilă a activității serviciilor, atât în țară (supravegherea disidenților, controlul populației), cât și peste hotare (atentate asupra unor figuri cunoscute din lumea emigranților, sprijinirea activităților diplomatice), n-a suferit perturbări prea mari. Dar, în același timp, cel puțin până la un anumit punct, a scăzut nivelul inovației în industria românească, ceea ce ar putea fi pus în legătură cu dezorganizarea Brigadei SD după eliminarea lui Teodor Sârbu. În această controversă, trebuie să recunoaștem că ambele teze sunt justificate până la un anumit punct. Dezertarea unui singur ofițer, chiar dacă era plasat atât de sus în ierarhie cum a fost cazul lui Pacepa, nu putea duce la paralizarea pe o perioadă prea lungă de timp a unei instituții care avea câteva zeci de mii de angajați. În locul celor eliberați din funcții au fost aduși funcționari noi, adesea mai bine verificați înainte de a-și începe activitatea. Pe de altă parte, o schimbare serioasă de cadre n-avea cum să nu dureze și cu siguranță a trecut un timp destul de lung până când serviciile, și mai ales spionajul extern, au fost aduse din nou la nivelul anterior lunii iulie 1978.

Atât apărătorii, cât și detractorii lui Pacepa sunt de acord cu două lucruri. În primul rând, dezertarea adjunctului șefului DIE a influențat negativ imaginea țării în străinătate atât în contactele cu țările din Occident, cât și în cadrul blocului sovietic în care a scăzut credibilitatea României ca partener al Tratatului de la Varșovia. Și la drept vorbind, până la căderea regimului, conducerea românească n-a mai reușit să-și recapete încrederea de care se

bucura până în 1978. În al doilea rând, fuga lui Pacepa, unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Ceaușescu, a făcut să crească în intensitate atmosfera de suspiciune la toate nivelurile administrației de partid și de stat și nu mai puțin în cadrul serviciilor speciale. Secretarul general a fost foarte afectat de trădarea unei persoane în care avea deplină încredere. Dezertarea lui Pacepa a provocat în mod sigur accelerarea procesului de atragere a membrilor familiei Ceaușescu la actul de guvernare a partidului și statului. Nepotismul, vizibil deja mai dinainte (deși până în 1978 el nu făcea notă discordantă față de practicile în uz din celelalte țări comuniste), a devenit una dintre principalele trăsături ale sistemului politic din România. În următorii câțiva ani, componenta conducerii superioare va suferi asemenea schimbări încât se va vorbi deschis de „socialism într-o singură familie” (prin trimitere la vechea teză sovietică a „socialismului într-o singură țară”).

Anii 1978-1981: declinul

În 1977, România a intrat în perioada unor dificultăți economice și sociale care au dus rapid la prăbușirea totală a economiei și la pierderea sprijinului și încrederii populației în conducători, în primul rând în persoana lui Ceaușescu. În lipsa oricăror idei de bun-simț pentru îmbunătățirea situației economice, autoritățile și-au concentrat atenția în direcția creșterii controlului asupra vieții cetățeanului, iar în sânul conducerii s-a ajuns la creșterea poziției soției și a familiei dictatorului. Este o perioadă în care s-au manifestat diferite tulburări sociale, dar în fiecare situație de acest fel au fost aplicate și s-au confirmat metodele de soluționare a crizelor elaborate anterior.

Principala problemă a țării era incapacitatea economiei, lucru care în această perioadă a devenit evident atât pentru conducători, cât și pentru aparatul de partid de la toate nivelurile, ca să nu mai vorbim de populație, care era obligată să-și limiteze drastic consumul chiar și în ceea ce privește produsele de bază. Din punctul de vedere al conducerii superioare, această problemă avea mai multe dimensiuni:

- Până acum, conducerea considera mereu că e dezinformată în legătură cu rezultatele economice reale prin falsificarea datelor la nivel local și de aceea se străduia să contracareze fenomenul prin mărirea controlului și

introducerea unor indicatori mai transparenți.

- În cadrul conducerii superioare, persoanele responsabile de economie se străduiau să-i prezinte lui Ceaușescu situația ca fiind mai bună decât era în realitate – în primul rând din teamă pentru propria poziție. Pe de altă parte, secretarul general se zbatea între dorința de a accepta rapoartele retușate și neîncredere, ceea ce-l împingea la luarea unor decizii haotice în ceea ce privește politica de personal și cea strategică.
- Chiar dacă admitem ideea că era dezinformată la mai toate nivelurile, conducerea își dădea seama, cel puțin în parte, că situația economică este fatală și că există riscul apariției unor tulburări sociale. De aceea, în afară de sporirea controlului asupra vieții cetățeanului prin utilizarea mijloacelor de constrângere, autoritățile se străduiau să dezinformeze populația prin intermediul prezentării unor date false sau prin atragerea atenției asupra unor indicatori macroeconomici puțin importanți din punctul de vedere al cetățeanului obișnuit, dar eficienți propagandistic. Ceea ce impunea o permanentă adaptare a propagandei la situația actuală a țării pentru a imagina alte și alte idei economice.

Toate tendințele amintite au dus la scăderea fiabilității sistemului economic, a volumului producției și, nu mai puțin, a credibilității informației, ceea ce sporea și mai mult dificultățile economice. La începutul anului 1978, când, în conformitate cu principiile acceptate de Ceaușescu la conferința națională a partidului din decembrie 1977, a fost elaborat un pachet de reforme în economie, nimeni nu se aștepta ca aceste acțiuni să aibă tocmai un asemenea efect.

Pe 22-23 martie 1978 a avut loc Plenara CC, la care au fost prezentate sub formă de hotărâre noile directive referitoare la modul de planificare și administrare a economiei¹²¹. Schimbările respective erau destul de serioase și afectau multe domenii ale vieții economice. Primul punct al documentului se referea la „perfecționarea indicatorilor economico-financiarilor”, ceea ce sublinia importanța pe care conducerea o acorda circulației informației. Indicatorul de bază adoptat în industrie, în agricultura de stat, în construcții și în transporturi era valoarea producției nete. Acest indicator era definit ca „valoarea produsului viu din activitatea de producție” și era stabilit că va cuprinde următoarele elemente: partea valorii nou-create destinată fondului de acumulare sub formă

de impozit pe valoarea producției nete, retribuirea directă a lucrătorilor și alte sume, fondurile pentru cercetare și progres tehnologic, cheltuielile generale cu excepția celor materiale, impozitul pe salarii, cota de asigurări sociale și, în sfârșit, profitul net. În același timp, direcțiile întreprinderilor erau obligate să întocmească rapoarte detaliate referitoare la eficiența utilizării unor indicatori ca timpul de lucru general socotit în ore de muncă, gradul de utilizare a forței de producție, indicele de utilizare a materiilor prime și a materialelor, normele de calitate și de modernizare, respectiv profitul și producția netă la o mie de lei mijloace fixe.

Acești indicatori au fost introduși din două motive principale: primul, despre care însă nu se vorbea deschis, era reducerea posibilităților de a falsifica datele la nivelul conducerii întreprinderii, iar al doilea – trâmbițat de mijloacele de propagandă – era introducerea principiului dependenței retribuției față de eficiența muncii prestate, calculată pe baza valorii producției nete. Decizia adoptată de CC stabilea modul de calcul al retribuției cuvenite atât la nivelul întreprinderii, cât și la nivelul fiecărui angajat. Așa încât, teoretic, muncitorul își primea salariul în funcție de eficiența muncii prestate, dar și de rezultatele generale ale întreprinderii în care era angajat. La aceeași plenară a mai fost adoptată și decizia care preciza modul de participare a muncitorilor la profitul întreprinderii¹²². Angajații aveau dreptul să obțină o retribuție în conformitate cu un mod relativ arbitrar de calcul al valorii muncii prestate și al ponderii activității fiecărei persoane la rezultatele economice ale întreprinderii. În continuare era dată lista amănunțită a premiilor și sporurilor de salariu, a alocațiilor sociale la care aveau dreptul muncitorii. Participarea la profit era posibilă însă numai în cazul în care întreprinderea își depășea planul la toți indicatorii.

Hotărârea referitoare la schimbarea modului de planificare și administrare a economiei se ocupa în continuare de perfecționarea planificării. Se pornea de la principiul că procesul de planificare va avea loc sub conducerea partidului și în conformitate cu directivele elaborate succesiv la congresele și conferințele naționale ale partidului și pe baza recomandărilor personale ale lui Ceaușescu, rolul de frunte urmând să-l joace Consiliul Suprem de Dezvoltare Economică și Socială. Cifrele de plan urmau să fie elaborate prin utilizarea unor „valori orientative” și a „normativelor de plan”, ceea ce permitea o anumită elasticitate în realizarea acestuia. Planul național urma să fie întocmit, între altele, pe baza

analizei cererii de pe piața internă și externă. Cu toate acestea însă, la nivelul întreprinderilor, directivele erau diferite și planul fiecărei fabrici în parte urma să fie stabilit în funcție de capacitatea maximă de utilizare a materiilor prime pe care și le putea procura, de capacitatea de producție, de forța de muncă – un astfel de plan presupunea așadar că fiecare întreprindere va scoate atâtea produse câte e în stare să fabrice. Pe de altă parte, se mai presupunea, de asemenea, că activitatea economică trebuie să servească „necesităților concrete ale economiei”, care erau stabilite în planul național, așa încât atunci când necesarul de produse de un anumit sortiment era mai mare decât cel prognozat, întreprinderea trebuia să-și depășească planul.

A fost sporită și autonomia întreprinderilor prin constituirea în regim separat a fondurilor de acumulare și a cifrelor de afaceri, respectiv a celor pentru construcția de locuințe și a investițiilor cu caracter social. Volumul acestor fonduri urma să depindă de rezultatele financiare ale întreprinderii. În cazul în care aceasta nu înregistra profit, putea atrage credite bancare pentru investiții sau pentru completarea necesarului de fonduri, iar atunci când apăreau întârzieri în plata datoriilor, băncile puteau acorda alte credite în condiții mai puțin avantajoase.

Al patrulea și ultimul punct al hotărârii se referea la comerțul exterior. Volumul schimburilor comerciale cu alte țări era stabilit de sus în jos pe bază de plan, dar responsabilitatea pentru îndeplinirea obligațiilor contractuale revenea întreprinderii. Pentru a stimula unitățile economice să efectueze schimburi comerciale cu străinătatea, s-a adoptat o dispoziție potrivit căreia 25% din dezele obținute datorită depășirii planului la comerțul exterior reveneau întreprinderii, iar din acestea, până la 2% puteau fi utilizate pentru finanțarea excursiilor externe ale angajaților, restul urmând să fie destinat investițiilor și fondului de premii pentru angajați (până la 10%).

Aceeași hotărâre sporea și rolul consiliilor de întreprindere în administrarea acesteia. Adunările generale ale oamenilor muncii aveau un cuvânt de spus în stabilirea planului și în distribuirea profitului, a fondului de premii, a retribuițiilor suplimentare și a fondurilor la dispoziția întreprinderii.

Reformele prezentate la plenara din martie erau în cel mai bun caz doar niște jumătăți de măsură. Pe de o parte era sporită autonomia întreprinderilor, dar pe de altă parte, pe umerii acestora erau aruncate responsabilități incompatibile cu nivelul de autonomie acordat, responsabilități care se refereau

nu numai la propriii angajați, ci și la partenerii de afaceri externi. Astfel, întreprinderea răspundea de executarea unor decizii luate de instanțe superioare, fără consultarea propriilor reprezentanți.

Aspectul cel mai insistent trâmbitat de propagandă – participarea angajaților la beneficiile întreprinderii – s-a dovedit o idee absolut nefericită. Pentru că participarea la beneficii nu-i putea interesa pe angajați decât în măsura în care întreprinderea lor depășea planul, iar acesta oricum fusese stabilit la nivelul maxim de utilizare a mijloacelor de producție și a forței de muncă. Singura posibilitate de depășire a planului în asemenea condiții era să se recurgă la muncă neplătită, în timpul liber al lucrătorilor, și numai dacă exista o bază de materii prime suficientă, adică mai mare decât în prevederile de plan. Noile reglementări, care aveau ca scop îmbunătățirea situației materiale a populației și creșterea producției, n-au dus, în practică, decât la înrăutățirea sensibilă a stării de spirit în societate. Puține erau întreprinderile care-și puteau depăși planul de producție, iar acolo unde se întâmpla, acest lucru era plătit cu multe ore de muncă suplimentară la care angajații erau convocați ad-hoc, fără o planificare prealabilă. Cifrele de plan erau aproape imposibil de realizat, mai ales în ultimii ani, când au început să se manifeste mari dificultăți în aprovizionarea cu materii prime și se practica munca neplătită după orele de program, dar nu ca modalitate de a depăși planul, ci în încercarea disperată de a-l realiza într-o proporție cât mai mare – cu alte cuvinte, fără speranța vreunui beneficiu. În acest fel a crescut și dependența muncitorilor față de directori, care îi puteau obliga după bunul lor plac să vină la muncă în timpul liber – ceea ce provoca frustrare și deprimare printre cetățenii obișnuiți. Această stare de spirit a devenit dominantă și a continuat până la răsturnarea lui Ceaușescu.

Se pare, de asemenea, că nu s-a putut realiza nici al doilea scop al reformei, cel ascuns, adică reducerea posibilităților ca datele raportate de întreprinderi să fie falsificate. Stabilirea valorii producției nete ca principal indicator economic n-a putut lichida acest soi de practici, ci a dus cel mult la schimbarea tehnicilor de falsificare a rezultatelor obținute. Pentru că în valoarea producției nete intrau elemente care cu greu puteau fi controlate. Crearea unor fonduri ale întreprinderilor dădea de asemenea posibilitatea de a dispune de ele în mod liber prin intermediul consiliului de administrație, eventual cu acordul consiliului oamenilor muncii, în componența cărora intrau activiști de partid de

încredere.

De pe la jumătatea anului 1978 au început să izbucnească mari scandaluri de corupție, legate de incorecta utilizare a acestor fonduri. Primul dintre acestea și tocmai de aceea cel mai cunoscut dintre ele a fost cel de la Piatra Neamț. În urma unui control s-a constatat că activiștii de partid de la nivel local împreună cu funcționarii instituțiilor de stat își construiau locuințe personale și case de vacanță pe banii statului. Problema a ajuns la cunoștința conducerii superioare, astfel încât, pe 1 noiembrie 1978, persoanele vinovate de aceste abuzuri au fost sancționate pe linie de partid la Plenara CC. Cu ocazia acestui scandal a fost adoptată o lege în virtutea căreia cetățenilor li se interzicea să posede mai mult de o casă de locuit¹²³, ceea ce lovea în primul rând în aparatul de partid.

Scandalul de la Piatra Neamț a fost cel mai mediatizat, dar n-a fost un fenomen singular. Analistii de la Ambasada RPP au observat în 1978 o rapidă „creștere a corupției, a malversațiilor, a mitei, a dorinței de îmbogățire cu orice preț”¹²⁴. Introducerea anumitor elemente de autonomie în administrarea întreprinderilor de stat, ca și a fondurilor de întreprindere n-a făcut decât să amplifice aceste tendințe – nomenclatura simțea că se poate îmbogăți pe seama întreprinderilor pe care le avea în administrare. De asemenea, se pare că autoritățile au apreciat just greutatea propagandistică a scandalurilor de corupție. Prin darea în vileag a incorectitudinilor se putea demonstra că autoritățile superioare controlează întreaga viață economică și combate risipa, responsabilitatea pentru greșelile săvârșite fiind aruncată în spinarea activiștilor compromiși. Divulgarea scandalurilor economice care s-au semnalat mai târziu, inclusiv a celor de la nivel superior, s-a făcut exact după aceeași schemă: conducerea, adeseori chiar prin persoana lui Ceaușescu, condamna comportamentul incorect al unor persoane concrete și le învinuia de nerealizarea sarcinilor sau de neajunsurile de pe piață.

Rezultatele economice pe 1978 erau negative chiar și în statisticile oficiale. Planul nu fusese realizat de fapt în nici un domeniu. Venitul național a crescut cu 7,6% față de 10-11,5% cât se prognoza, producția agricolă a crescut cu 2,4%, față de 6,9-16,1%, cât era în plan, serviciile pentru populație au crescut cu 6,8%, deși planul prevedea o creștere de 15%. Creșterea producției industriale s-a situat la valoarea de 9%, față de 10,6% cât prevedea planul, însă productivitatea muncii în acest sector economic n-a crescut decât cu 7,1%, cu 1,9% mai puțin decât fusese planificat¹²⁵. Cele mai rele rezultate au fost

înregistrate în sectorul construcției de locuințe, unde planul n-a fost realizat decât în proporție de 75,8%¹²⁶.

E greu de verificat în ce măsură rezultatele comunicate corespundeau stării de fapt a economiei, important e însă faptul că autoritățile au fost obligate să-și recunoască eșecul. În comunicatul care însoțea anunțul cu rezultatele oficiale în realizarea planului pe 1978 erau enumerate și principalele cauze, după părerea conducerii, ale acestor rezultate slabe. Printre acestea figurau: nerealizarea planului la aprovizionarea cu materii prime și semifabricate, neajunsuri în aprovizionarea tehnico-materială și în domeniul cooperării dintre întreprinderile industriale și, în sfârșit, întârzieri în realizarea investițiilor¹²⁷.

Scăderea generală a ritmului dezvoltării a provocat și înrăutățirea bilanțului și așa negativ în comerțul exterior. În 1978, România a exportat mărfuri a căror valoare totală însuma aproape 37 miliarde de lei, pe când importurile s-au cifrat la suma de 40,6 miliarde de lei¹²⁸. Era cel mai rău bilanț înregistrat în toată istoria postbelică a țării, principala cauză fiind nivelul calitativ scăzut al produselor românești, care nu-și puteau găsi cumpărători pe piața externă.

Schimbările în planificarea și funcționarea economiei introduse în martie n-au adus așadar rezultatele rapide așteptate. În anul următor situația economică a țării s-a înrăutățit și mai mult. La problemele deja existente legate de administrarea haotică și insuficiența materiilor prime s-au adăugat serioase lipsuri în aprovizionarea cu carburanți. Această situație a obligat conducerea să ia măsuri drastice care n-au dus decât la agravarea crizei economice și sociale.

În 1979 s-au semnalat lipsuri grave în aprovizionarea cu produse energetice. Prețurile carburanților creșteau permanent la nivel mondial, în același timp era imposibil să crească producția proprie de hidrocarburi (în ciuda multor încercări pe diferite sectoare), așa încât s-a ajuns la o scădere semnificativă a ritmului dezvoltării și, implicit, la scăderea productivității în industrie. Problemele legate de aprovizionarea cu carburanți nu erau de fapt o noutate. În urmă cu câțiva ani fusese deja elaborat un plan preventiv de acțiune, dar în acest plan era supraevaluată capacitatea de a obține energie din surse interne. Astfel, pe baza unor prognoze prea optimiste, s-au făcut investiții nerentabile în sectorul energetic.

Conducerea își dădea bine seama de dificultățile din acest sector. Evaluând realizarea planului pe anul 1978, Ceaușescu sublinia că „ele reprezintă probleme de cea mai mare importanță”¹²⁹. Dar, în ciuda unor eforturi

deosebite, nivelul producției proprii n-a putut fi sporit în mod semnificativ. De câțiva ani deja, volumul extracției de petrol nu mai depășea 15 milioane de tone, ceea ce însemna o creștere de nici 1,5 milioane de tone la nivelul întregului deceniu. Concomitent însă a crescut importul de țiței, mai ales din țările arabe – astfel, în 1978 au fost importate circa 10 milioane de tone din această materie primă. Au fost făcute importante investiții în scopul asigurării importului și al prelucrării țițeiului, au fost construite câteva petroliere de foarte mare tonaj, precum și o rafinărie și un port care s-o deservească în localitatea Năvodari, pe malul Mării Negre. De asemenea, au fost desfășurate lucrări de prospectare a platformei continentale a Mării Negre nu departe de țarm.

România poseda rezerve importante de gaze naturale, dar nici în acest caz volumul exploatării lor n-a putut crește în proporția dorită, plus că tehnologia prelucrării gazului nu era nici ea foarte eficientă. N-a sporit nici volumul extracției de cărbune – dimpotrivă, în acest sector s-a înregistrat o scădere semnificativă a îndeplinirii planului. În plus, țările din CAER nu și-au livrat nici ele integral cantitățile de cărbune contractate. Producția de energie electrică, în ciuda tuturor planurilor optimiste, n-a crescut nici ea, așa încât a crescut importul în special din URSS, Iugoslavia și Bulgaria. Nu s-a reușit transferul ponderii principale a producției de energie pe hidrocentrale, așa încât termocentralele furnizau în continuare circa 85% din totalul producției de energie electrică, adică mult mai mult decât se prevedea. Au apărut, de asemenea, serioase întârzieri în punerea în funcțiune a altor centrale electrice. Și în ciuda unor demersuri pe scară largă întreprinse încă de la începutul anilor '70, deși au fost semnate anumite acorduri cu diferite țări, nu s-a ajuns la construirea nici unei centrale nucleare pe teritoriul României.

Din cauza penuriei de materii prime energetice, în 1978 s-au semnalat întreruperi ale activității economice, dublate de o exploatare incorectă, forțată a instalațiilor mecanice. Nu s-a realizat planul la exportul de energie, printre altele către Cehoslovacia, iar când situația s-a înrăutățit, conducerea țării s-a adresat celorlalte țări comuniste cu cererea de suplimentare a livrărilor de energie, dar răspunsul a fost negativ, întrucât și țările respective se confruntau în acea perioadă cu probleme de aceeași natură.

Confruntându-se cu dificultăți din ce în ce mai mari, autoritățile au luat decizia de a reduce cât mai mult consumul de energie. Pentru fiecare ramură industrială a fost elaborat un program de economii și a fost intensificat

controlul respectării lui în toate întreprinderile. A fost de asemenea limitat semnificativ iluminatul public în orașe și în cartierele de locuințe, după părerea analiștilor de la Ambasada RPP chiar „sub nivelul minim necesar”.

În iarna anului 1978 spre 1979 autoritățile făceau neîncetat apeluri la populație în sensul limitării încălzirii locuințelor. A fost elaborat astfel pentru fiecare centrală termică câte un plan de consum de carburanți, plan care trebuia aprobat de Consiliul Național. O lovitură neașteptată și gravă a fost avaria survenită la Combinatul petrochimic de la Pitești în toamna anului 1978, deoarece a provocat, pe lângă pierderi imense, și o reducere drastică a livrării de gaze naturale către populație.

În primăvara anului 1979 starea de spirit s-a mai ameliorat cât de cât. Întrucât problemei energetice i-a fost acordat statut de prioritate absolută, s-a reușit finalizarea câtorva investiții în această ramură a economiei naționale, fiind pusă în funcțiune, spre exemplu, rafinăria din Borzești, o nouă exploatare minieră la Rogojelu, precum și o sondă nouă la Ploiești. Pe 19 mai a fost introdusă, în principal din considerente de economisire a energiei, ora oficială de vară pe teritoriul României. În iunie a fost pusă în funcțiune rafinăria de la Năvodari, a cărei construcție începuse cu câțiva ani înainte¹³⁰.

Toate acestea și mai ales sfârșitul iernii au influențat pozitiv starea de spirit a populației. Dar conducerea era totuși conștientă că nu este în măsură să mențină în continuare consumul de energie la nivelul de până atunci. Teoretic, puteau fi scăzute cheltuielile la investiții și chiar reduse planurile de producție în industrie, dar Ceaușescu criticase în repetate rânduri și în mod vehement asemenea idei, fiind adeptul industrializării forțate și cu orice preț; drept pentru care a fost adoptată hotărârea de a se lua măsuri radicale în scopul reducerii consumului de energie la consumatorii casnici, inclusiv, după cum avea să se constate, la străinii aflați pe teritoriul țării.

Pe toată durata lunii iulie au fost anunțate diferite planuri economice pentru anii următori. Indirect, totul era legat de pregătirile pentru Congresul al XII-lea al PCR care urma să aibă loc în luna noiembrie, dar se pare că era vorba și de faptul că în toată această avalanșă de documente care conțineau premise optimiste pentru viitor, soluțiile concrete referitoare la reducerea consumului de energie provocau reverberații negative mai atenuate.

Pe 25 iulie, Consiliul de Stat a adoptat un pachet de măsuri având ca scop „raționalizarea consumului de carburanți și gospodărirea rațională a parcului

auto”. Sub această deviză a fost introdusă raționalizarea carburanților în același timp cu creșterea prețului la benzină. De asemenea, a fost redus volumul produselor alimentare și al bunurilor de consum care puteau fi aduse de peste graniță. Pe 31 iulie a fost dat decretul de limitare a utilizării energiei electrice, termice și a gazelor naturale¹³¹.

Ordinul privind prețul benzinei a lovit în turiștii străini și mai ales în cei veniți din țările socialiste¹³². Acest aspect a fost prezentat cu lux de amănunte în rapoartele Ambasadei RPP. Pe 26 iulie, Ion Stoian l-a convocat pe reprezentantul misiunii diplomatice a RPP și i-a comunicat că începând de la 1 august turiștii polonezi nu vor mai putea cumpăra benzină decât pe bază de taloane. Acestea puteau fi achiziționate la schimb cu benzină sau alți carburanți ori pe valută¹³³.

Pe 28 și pe 30 iulie au avut loc consfătuiri la Ministerul Finanțelor din Polonia în legătură cu măsurile ce vor fi adoptate față de România. S-a stabilit astfel că partea poloneză va adresa o notă diplomatică părții române și în același timp o delegație a Oficiului Național de Turism Orbis va fi trimisă la București pentru negocieri¹³⁴.

Poziția României a fost precizată de ministrul Turismului, Emil Drăgănescu, în discuția pe care a avut-o cu un diplomat polonez pe 31 iulie. Drăgănescu a prezentat pretențiile autorităților române aproape sub formă de ultimatum: turiștii polonezi care se aflau în momentul respectiv pe teritoriul României puteau cumpăra fără talon doar cantitatea de benzină care le permitea să iasă din țară. În schimb, turiștii care se aflau atunci pe teritoriul altor țări și aveau de gând să se întoarcă acasă tranzitând România puteau cumpăra benzină doar pe bază de talon, deși în momentul respectiv nu exista încă un acord bilateral tocmai pentru că Polonia nu era de acord ca taloanele să fie răscumpărate la schimb cu carburanți sau contra valută¹³⁵. Condiții asemănătoare au fost prezentate și celorlalte țări socialiste. Cel mai dur a reacționat Ungaria, care se vedea pusă într-o situație destul de dificilă dacă luăm în considerare faptul că majoritatea celor care reprezentau schimburile turistice bilaterale erau persoanele de naționalitate maghiară din Transilvania, respectiv rudele lor domiciliate în RPU. La Budapesta a fost desemnată o echipă specială sub conducerea vicepremierului și a reprezentantului permanent al RPU pe lângă CAER, József Marjai. Această echipă a luat măsura de a introduce imediat o taxă plătitibilă în dolari la punctele de trecere a frontierei

pentru camioanele și autocarele românești și de a limita cantitatea de benzină ce putea fi eliberată pentru autovehiculele menționate¹³⁶.

Pe 1 august, la granițele României s-au format cozi gigantice de autovehicule. În aceeași zi, la București a sosit o delegație a biroului de turism Orbis, pentru a proceda la negocieri. Partea poloneză ar fi fost de acord să acopere în dolari costul benzinei pentru o singură trecere. În același timp, s-a dat un comunicat că, din cauza ruperii unilaterale a acordului de către partea română, turiștii polonezi ar face mai bine să evite această țară. Dar partea română n-a acceptat negocieri, motiv pentru care polonezii și-au retras propunerile făcute, hotărându-se să rezolve problema „pe alte căi”¹³⁷. După convorbiri, delegația poloneză s-a deplasat la punctul de trecere a frontierei Giurgiu-Ruse (granița cu Bulgaria pe Dunăre), unde situația era catastrofală, circa o mie de autovehicule blocând Podul Prieteniei și ajungându-se chiar la încercarea de a forța trecerea din partea unui turist¹³⁸.

Pe 2 august, autoritățile bulgare au dat dispoziție să se permită turiștilor să facă plinul plus două canistre de rezervă pe teritoriul Bulgariei. În același timp, acestora li s-a promis ajutor, subliniindu-se faptul că aceasta era doar o măsură de urgență. Cehoslovacia a protestat oficial împotriva metodelor utilizate de România, recomandându-le cetățenilor săi să se abțină de la călătorii. RDG s-a limitat să acorde cetățenilor săi un ajutor pentru cumpărarea benzinei și revenirea în țară¹³⁹. Datorită acestor măsuri s-a reușit deblocarea Podului Prieteniei, dar situația a rămas în continuare foarte tensionată. În seara aceleiași zile, delegația Orbis a negociat cu ministrul adjunct al Turismului, Ionel Tudor, o înțelegere prin care să li se permită turiștilor polonezi care se întorceau din Bulgaria să obțină benzină pe baza bonurilor cumpărate în RPP, dar și aceasta era doar o rezolvare provizorie.

Pe 3 august, la inițiativa Ungariei, la Budapesta a avut loc consfătuirea directorilor departamentelor consulare din țările socialiste. La întâlnire n-au participat reprezentanții Uniunii Sovietice. În cursul lucrărilor s-a apreciat că „decizia României nu are doar un aspect turistic” și s-a stabilit că se va trece la tratative doar în momentul în care se va reveni la situația precedentă datei de 1 august¹⁴⁰.

În zilele următoare au avut loc negocieri între RSR și celelalte țări comuniste, dar în continuare era departe de a se ajunge la un compromis. Pe 9 august a avut loc o altă consfătuire la Budapesta. De această dată au participat

și reprezentanții Uniunii Sovietice. S-a stabilit de comun acord ca începând din 10 august nici o țară socialistă să nu mai „organizeze activități turistice individuale în România și prin tranzitarea acestei țări”¹⁴¹. După această întâlnire situația a început totuși să se normalizeze: românii au început să accepte turiștii care dețineau benzină sau dolari și să onoreze taloanele poloneze, în ciuda afirmațiilor inițiale¹⁴². Pe de altă parte, Polonia, RDG, Cehoslovacia și Ungaria le recomandau turiștilor rute de tranzit prin Bulgaria și Iugoslavia și tot pe aceste direcții organizau și excursiile de grup.

Potrivit evaluărilor Ambasadei RPP, decizia referitoare la introducerea bruscă a unor reguli noi a fost provocată din dorința de a limita circulația turiștilor din țările socialiste și a fost luată „fără o analiză prealabilă a consecințelor juridice și politice pe care le-ar antrena” (în legătură cu luarea acestei decizii nu era la curent nici măcar premierul Ilie Verdeț, care se afla în momentul respectiv în Bulgaria)¹⁴³. Comportamentul destul de neprietenos al României din cursul lunii august a adâncit și mai mult criza care se anunța pe acest fundal în relațiile cu celelalte țări membre ale CAER, în special cu Polonia și Ungaria. Decizia din iulie 1979 a provocat o scădere simțitoare a credibilității României ca partener în cadrul CAER, înrăutățind relațiile cu țările socialiste. Pe termen lung, ea a influențat negativ și turismul românesc, care era o ramură destul de importantă a economiei naționale – în 1980, numărul turiștilor din țările socialiste a scăzut brusc cu 90%. De asemenea a scăzut – deși nu tot atât de drastic – și numărul turiștilor din Europa Occidentală¹⁴⁴. Și nici n-a dus la ameliorarea semnificativă a situației în care se afla piața internă a carburanților din România, ceea ce ne permite să afirmăm că decizia incriminată a fost de fapt o greșeală pe care economia țării a plătit-o scump.

Al doilea semestru al anului 1979 a fost marcat de pregătirile pentru Congresul al XII-lea al PCR. De aceea autoritățile n-au luat decizii economice de natură să înrăutățească starea de spirit a populației, ci s-au concentrat asupra punerii în funcțiune, într-o ambianță intens exploatată propagandistic, a câtorva investiții importante. În noiembrie, imediat înainte de Congres, a fost făcută cunoscută descoperirea unor zăcăminte de țiței pe platforma continentală a Mării Negre¹⁴⁵. La câteva săptămâni după Congres, pe 19 decembrie, a fost pusă în funcțiune prima linie de metrou din Capitală¹⁴⁶ – după părerea aproape unanimă a majorității românilor, aceasta a fost una dintre puținele mari

investiții comuniste cu adevărat justificate.

La Congresul al XII-lea, problematica dominantă a fost cea economică. În raportul său, Ceaușescu a recunoscut că n-au fost îndeplinite toate sarcinile trasate în planul cincinal. Printre cauzele acestei stări de lucruri, secretarul general a menționat întârzierile în finalizarea unor investiții, creșterea insuficientă a productivității muncii și aplicarea greoaie a noului sistem economic¹⁴⁷. Evaluarea economică generală a fost totuși destul de favorabilă.

Dintre directivele Congresului referitoare la dezvoltarea economică a țării, cele mai importante erau ridicarea nivelului tehnic al producției la nivelul întregii economii, lărgirea bazei proprii de materii prime și în special a celei de carburanți, respectiv continuarea procesului de industrializare¹⁴⁸. O pondere deosebită era acordată căutării de noi zăcămintе de materii prime. Ridicarea nivelului de trai al societății nu era menționată decât la ultimul punct, deși fuseseră stabilite niște principii destul de îndrăznețe în ceea ce privește nivelul consumului¹⁴⁹. În directive au fost reduse totuși într-o anumită măsură cheltuielile la capitolul investiții, sumele respective fiind redirecționate către consumul populației. Deși aceste schimbări nu erau spectaculoase, ele au fost percepute ca fiind destul de importante, dovedind mai mult realism în activitatea de planificare¹⁵⁰. În fond, era prezentată o imagine optimistă a situației economice a țării, ceea ce se înscria în climatul general al Congresului (atmosfera care n-a fost compromisă decât de intervenția lui Constantin Pârvulescu).

În 1979 a fost înregistrată o balanță comercială și mai rea decât în anul precedent – peste 5 miliarde de lei deficit¹⁵¹. Îngrijorate de hemoragia de mijloace financiare, autoritățile au mai luat o decizie care n-a făcut altceva decât să agraveze dificultățile. A fost redus drastic importul, mai ales din țările capitaliste, și s-a alocat exportului o cantitate mult mai mare de produse, ceea ce a provocat nu numai scăderea consumului, ci și dificultăți în menținerea continuității producției din cauză că nu puteau fi asigurate cantitățile necesare de materii prime și semifabricate.

Lucrările Congresului al XII-lea n-au putut masca totuși dificultățile economice tot mai mari ale țării. În 1980 a urmat o prăbușire a economiei naționale în mai multe sectoare. Încă de la începutul anului s-a putut observa o înrăutățire rapidă a situației. În majoritatea ramurilor economiei, planul pe trimestrul doi a fost realizat doar în proporție de 60-80%, situația cea mai rea

fiind înregistrată la produsele alimentare și cărbune¹⁵².

Mai târziu situația s-a înrăutățit. Din iulie, la aprovizionarea cu produse alimentare, printre altele, din cauza extremei precarități a recoltelor. Planul la produsele agroalimentare a fost realizat doar la nivelul a 50-80%. Tradițional, de cea mai bună aprovizionare beneficia Bucureștiul și marile orașe, iar cel mai rău era la sate, ceea ce a făcut ca țăranii să meargă la oraș pentru a se aproviziona cu produsele alimentare de bază. Principalele ramuri ale industriei nu și-au putut realiza planul, ceea ce a provocat, pentru viitor, acumularea tot mai multor dificultăți în realizarea lui. În plus, ca urmare a conflictului dintre Iraq și Iran, în România n-au mai putut ajunge 10 milioane de tone de petrol contractat din Orientul Apropiat. Pentru furnizarea acestei materii prime, conducerea s-a adresat Uniunii Sovietice și Chinei, dar în ambele cazuri răspunsul a fost negativ, ceea ce a provocat întreruperea imediată a activității în aproape o treime din capacitățile de prelucrare și, în consecință, sistarea exportului de produse petroliere către țările capitaliste. Ceea ce a obligat România să exporte produse alimentare pentru a obține devizele necesare. Dar creșterea exportului de alimente a provocat adâncirea crizei în aprovizionarea pieței interne într-o asemenea măsură, încât conducerea s-a văzut pusă în situația de a crește brusc importul din țările CAER. Pentru echilibrarea balanței comerciale nefavorabile a fost sistat importul de produse tehnologice din țările capitaliste, România limitându-se doar la importul de materii prime¹⁵³.

Astfel, ca urmare a două evenimente neprevăzute (recolta foarte slabă și conflictul dintre Iraq și Iran), economia României a fost practic paralizată. O lovitură suplimentară a constituit-o eliminarea aproape completă a turiștilor din țările socialiste și limitarea drastică a numărului celor proveniți din țările capitaliste – consecință a crizei din august 1979. Autoritățile n-au reușit să reducă decât provizoriu dimensiunile penuriei alimentare de pe piața internă, și acest lucru numai datorită livrărilor din direcția țărilor CAER, care treceau și ele printr-o criză economică tot mai accentuată. Problemele care se făceau simțite în cursul anilor precedenți s-au acutizat – ne referim la balanța negativă a comerțului exterior (1,2 miliarde de dolari) sau nivelul de îndatorare care a început să crească rapid, ajungând la dimensiuni îngrijorătoare (7 miliarde de dolari). S-au accentuat, de asemenea, fenomene negative ca penuria de materii prime și energie, exploatarea insuficientă a capacităților de producție, ineficiența metodelor introduse pentru stimularea productivității muncii, lipsa

cooperării pe orizontală între întreprinderi și nivelul scăzut al protecției muncii¹⁵⁴. Sub influența evenimentelor din Polonia, precum și a stării de spirit mai degrabă îngrijorătoare din sânul societății, autoritățile au decis să aloce ceva mai multe mijloace pentru consum, dar acțiunile întreprinse în acest scop n-au fost în măsură să satisfacă nici măcar necesitățile fundamentale ale populației.

În 1981, toate tendințele negative s-au agravat. Autoritățile au pierdut controlul asupra situației. Lipsurile grave în realizarea planului pe anul precedent, mai ales în domeniul energetic, au provocat goluri importante de producție, situație care a dus la nerealizarea planului nici pe anul în curs. Cel mai rău, în afară de domeniul energetic, se prezenta situația din agricultură și din industria alimentară. A urmat încă un an de recolte slabe, dar din cauza imposibilității de a exporta produse petroliere s-a hotărât să se crească din nou exportul de alimente către țările capitaliste, în scopul reechilibrării balanței comerciale și al posibilității de a atrage noi credite. Băncile occidentale acordau tot mai greu credite României, pentru că-și dădeau seama de situația economică a țării. În iunie, România a primit totuși un credit substanțial (1,3 miliarde de dolari) de la Fondul Monetar Internațional, dar cu condiția de a reduce consumul, de a transfera centrul de greutate al investițiilor de la industria grea la agricultură și de a dinamiza comerțul exterior. Pentru a nu bloca posibilitatea de a obține alte credite, era necesar să se ajungă la echilibrarea balanței comerciale – ceea ce autoritățile intenționau să facă limitând drastic importurile și introducând principiul procurării fondurilor necesare pentru eventuale importuri din activitatea de export. Soluțiile adoptate cu titlu provizoriu în cursul anului precedent s-au dovedit așadar definitive. Limitarea livrărilor de mașini și tehnologie din Apus a lovit mai ales în ramurile industriale înalt tehnologizate. În 1981 s-a reușit negocierea livrărilor de petrol din Uniunea Sovietică în schimbul produselor alimentare¹⁵⁵.

Autoritățile au încercat să remedieze situația economică și prin utilizarea pârgurilor juridice. Pe 28 aprilie, la consfătuirea CPEX au fost elaborate o serie de dispoziții având ca scop transferul persoanelor angajate în administrație pe posturi de producție în întreprinderi și creșterea pe această cale a disponibilului de forță de muncă¹⁵⁶. Aceste dispoziții n-au adus totuși efectele scontate, pentru că numărul posturilor de birou n-a scăzut semnificativ, persoanele vizate fiind doar transferate pe alte posturi. Aceluiași scop ar fi urmat să-i slujească

reforme elaborate de CPEX pe 18 august – membrilor diferitelor comitete și consilii consultative de pe lângă întreprinderi, care de cele mai multe ori nu se ocupau cu nimic productiv, li se cerea să treacă la muncă, pe posturi productive. O parte dintre aceste consilii urmau să fie practic desființate. Elaborarea soluțiilor individuale în acest sens revenea ministerelor de resort¹⁵⁷. Nici această măsură n-a fost însă nimerită, pentru că a provocat doar haos administrativ, soarta diferitelor consilii fiind hotărâtă prin decizia arbitrară a resortului responsabil, ceea ce a provocat înmulțirea faptelor de corupție. Ambele decizii au fost așadar greșite și au produs efecte contrare celor scontate.

Văzând insuficiența soluțiilor parțiale (ale reformei din 1978), provizorii (echilibrarea cu orice preț a balanței comerciale) și formale (schimbări administrative), în cursul celei de-a doua jumătăți a anului 1981, conducerea a decis să facă schimbări importante în direcția reducerii consumului și a sporirii controlului asupra importurilor de mărfuri spre piața internă. Și întrucât aceste schimbări se înscriu în logica evenimentelor care au dus nemijlocit, în 1982, la decizia cu efecte catastrofale de achitare integrală a creditelor, ele vor face obiectul capitolului următor al prezentei lucrări.

Criza petrolului, catastrofele naturale, creșterea corupției, scăderea productivității muncii și blocarea posibilităților de a mai obține credite sunt tot atâtea elemente care au accelerat prăbușirea economiei, fără a constitui însă și principala cauză a ei. Cauza principală o constituia esența însăși a sistemului economic așa cum era el practicat în România încă de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial – economia de tip comunist, puternic centralizată, n-a confirmat în nici una din țările în care a fost implementată (sau cel puțin n-a putut ține pasul cu țările capitaliste dezvoltate). Echipa lui Ceaușescu n-a încercat de altfel nici „a treia cale”, așa cum au procedat unele țări din Lumea a Treia, și nici măcar n-a introdus pe scară mai largă anumite soluții de factură capitalistă (așa cum s-a procedat în Iugoslavia sau Ungaria), singurul răspuns în fața problemelor care apăreau fiind aplicarea tot mai rigidă a principiilor centralismului în conducere, multiplicarea organelor de control și a tot felul de comisii cu competențe care de cele mai multe ori se suprapuneau. Rezultatul a fost că aceste acțiuni au accelerat și au adâncit prăbușirea, în loc s-o evite, așa cum intenționa de fapt conducerea României. Anii următori au adus o scădere dramatică a nivelului de trai nu numai al locuitorilor, ci și al membrilor

nomenclaturii, ceea ce era și mai periculos din punctul de vedere al autorităților.

În intervalul 1978-1981 s-a ajuns la consolidarea semnificativă a influenței membrilor familiei Ceaușescu în conducerea superioară și în administrația de partid și de stat. Acesta era curentul principal din politica internă în perioada respectivă. Patru factori, care se susțineau reciproc, au dus la accelerarea procesului de însușire a statului de către familia secretarului general:

- creșterea neîncrederii lui Nicolae Ceaușescu în colaboratorii săi cei mai apropiați, sporită după fuga lui Ion Mihai Pacepa;
- ambițiile personale ale Elenei Ceaușescu, care voia să joace un rol esențial în stat. Și ea, pentru a-și întări poziția, și-a promovat rudele;
- ambițiile membrilor familiei Ceaușescu și Petrescu (familia Elenei), care poate că nu doreau să aibă un cuvânt de spus în politică, dar în mod sigur erau interesați de privilegii și bani;
- introducerea principiului rotirii cadrelor, care presupunea lipsa competenței la numirea pe post. În acest sens, membrii familiei secretarului general puteau ocupa posturi de răspundere fără să aibă nici un fel de pregătire teoretică și practică.

Figura-cheie era aici Elena Ceaușescu. Potrivit opiniei consensuale a martorilor epocii, soția dictatorului român era o persoană de o îngustime spirituală ieșită din comun, chinuită de un profund complex de inferioritate și de o sete de putere pe măsură. Era dezagreabilă cu cei din jur, îi plăcea să facă intrigi și să-i umilească pe ceilalți. Stenogramele ședințelor CPEx sau ale altor organe ale puterii confirmă această teză – intervențiile Elenei aveau toate trăsăturile negative care i-au fost reproșate.

Părerea generală era că Elena exercită o influență negativă asupra soțului ei, fiind responsabilă de cele mai mari greșeli politice și economice. Un rol destul de important a jucat aici tradiția românească a „femeilor care fac rău”, sintagmă vizând femeile care apăreau alături de anumiți conducători importanți. Soția lui Ceaușescu era de cele mai multe ori comparată cu Elena Lupescu, iubita regelui Carol al II-lea, despre care de asemenea se spunea că îi plăcea să uneltească, influențându-l negativ pe monarh¹⁵⁸. Imaginea foarte nefavorabilă a Elenei Ceaușescu, care se permanentizase în anii respectivi în conștiința socială, putea

fi așadar într-o anumită măsură exagerată. Însă chiar și în ziua de azi este dificil să obții acces la documente, ceea ce face să fie greu de evaluat influența reală a Elenei asupra soțului ei. Sigur e faptul că aceasta a fost importantă și a crescut mereu.

În 1974 Elena a devenit membră a CPEx, ceea ce nu i-a potolit ambițiile, printre altele din cauză că nu i se făcuse loc și în Biroul Permanent, principalul organ de decizie. În anii care au urmat, a obținut treptat alte și alte demnități. Astfel, în noiembrie 1976 a devenit șefa comisiei pentru cadrele de partid și de stat de pe lângă CC al PCR. În iunie 1979 a ocupat și funcția de președinte al Consiliului Național pentru Știință și Tehnologie. Dar adevărata avansare a Elenei a avut loc pe 26 ianuarie 1977 – ziua când soțul ei împlinea 59 de ani –, când a fost în sfârșit cooptată în Biroul Permanent¹⁵⁹. În anii care au urmat, principala ei preocupare a fost să-și consolideze poziția prin promovarea unor oameni devotați (inclusiv a unor membri ai familiei) și să includă și persoana ei în cultul oficial de partid și de stat, de care până atunci se bucurase doar Nicolae Ceaușescu.

Următorul pas în construirea unei poziții privilegiate a clanului familiei Ceaușescu a fost Congresul al XII-lea al PCR din anul 1979. Cu această ocazie n-a fost confirmat doar statutul Elenei ca membră a Biroului Permanent, ci în cercul membrilor CC a fost primit și cumnatul lui Ceaușescu, Vasile Bărbulescu (născut, la fel ca și secretarul general, în Scornicești), iar fiul dictatorului, Nicu Ceaușescu, a obținut statutul de membru supleant al CC.

Numirea fiului lui Nicolae ca membru supleant al CC a fost considerată de toată lumea ca pregătirea lui pentru rolul de succesor la postul de secretar general. Născut în 1951, Nicu a devenit pionier la vârsta de 9 ani, la 15 ani a intrat în UTC, iar la 20 de ani în PCR. La început a activat în organizațiile studentești. În 1974 a intrat în consiliul de administrație al radio-televiziunii, funcție pe care și-a păstrat-o până la căderea regimului. În 1975 a devenit membru al Biroului UTC, unde a lucrat la secția cadre. În 1976 îl găsim la Ministerul Educației, iar în aprilie 1978 devine membru al Consiliului Politic din Ministerul Afacerilor Interne. În 1979 face parte din comitetul de organizare a „Daciadei” și din comisia pentru organizarea timpului liber și pentru turismul de masă. În același an a devenit asistent la Facultatea de Fizică a Universității din București. În 1980 urmează alte avansări: este numit membru în Biroul Executiv al Consiliului Național al Frontului Democrației și

Unității Socialiste (FDUS), membru al secției organizatorice a CC al PCR, secretar pe probleme organizatorice al CC al UTC, membru al Biroului Executiv al Consiliului Superior al Educației și Învățământului și deputat în MAN (circumscripția Râmnicu Sărat din județul Buzău), apoi secretar al MAN¹⁶⁰.

Ceilalți membri ai familiei n-au ajuns atât de sus, sau cel puțin nu în această perioadă. Cele mai multe rude ale secretarului general și ale soției sale s-au limitat la cariere pe plan local sau în resorturi mai puțin importante – spre exemplu, Elena Bărbulescu, sora lui Nicolae Ceaușescu și soția lui Vasile Bărbulescu, a fost inspector școlar în județul Olt; fiul lor, Emil Bărbulescu, a fost și el ofițer superior de poliție tot în județul Olt. Gheorghe Petrescu, fratele Elenei Ceaușescu, avansat încă din 1965 ca membru al CC, a activat în consiliul de administrație al radio-televiziunii, la sindicate și în FDUS¹⁶¹. În septembrie 1981, Ion Ceaușescu, fratele mai tânăr al lui Nicolae, a devenit vicepreședinte al Comitetului Central al Planificării¹⁶².

De consolidarea poziției membrilor familiei dictatorului se leagă și proliferarea cultului personalității, o nouă etapă a acestuia începând odată cu celebrarea celei de-a 60-a aniversări a zilei de naștere a lui Ceaușescu, pe 26 ianuarie 1978, dublată de sărbătorirea a 45 de ani „de activitate revoluționară neîntreruptă”. Aceste festivități aminteau de cele organizate la a 55-a aniversare a dictatorului – erau prezente toate elementele cunoscute anterior, adică publicarea unei cărți aniversare intitulate *Omagiu*, festivități de masă cu caracter folcloric-naționalist (merită să amintim aici, în contextul evenimentelor ulterioare, că discursul omagial, care accentua „activitatea revoluționară neîntreruptă” a lui Ceaușescu, a fost rostit de Constantin Pârvulescu).

Au apărut însă și elemente noi. Pe 23 ianuarie, la București a fost deschisă o expoziție permanentă ce purta un titlu lung: „Dovezi ale dragostei, înaltei stime și profunde prețuiri de care se bucură președintele Nicolae Ceaușescu și tovarășa Elena Ceaușescu, ale amplelor relații de prietenie și colaborare dintre poporul român și popoarele altor țări”. Această expoziție a rămas deschisă până în decembrie 1989. Un al doilea element inedit a fost vizita dictatorului la Scornicești pe 28 ianuarie, ocazie cu care a vizitat casa părintească și mormintele părinților săi. Cu aceeași ocazie, muzeul din Scornicești a pregătit o expoziție subliniind rolul pe care l-au jucat locuitorii acestei localități în toate

evenimentele istoriei naționale din secolele XIX-XX¹⁶³. Un alt element nou a fost introducerea „activității revoluționare neîntrerupte” a lui Ceaușescu în programa de învățământ – acest motiv se va repeta mai târziu sub forma realizării conexiunii între diferitele evenimente și anii de tinerețe ai dictatorului –, activitatea lui de partid fiind scoasă în prim-plan, evident, prin falsificarea istoriei. Ultimul și poate cel mai important motiv nou a fost includerea Elenei în cultul oficial și încă într-o formă care depășea orice practici cunoscute din anii precedenți.

Aproape tot anul 1979 a fost subordonat diferitelor sărbătoriri. Mai întâi, pe 6 ianuarie, a 60-a aniversare a Elenei, care a fost sărbătorită pentru prima dată printr-o solemnitate oficială. Apoi a 61-a aniversare a lui Nicolae. În septembrie au fost sărbătoriți 400 de ani de la întemeierea satului Scornicești. În octombrie – 40 de ani de la cooptarea lui Nicolae Ceaușescu în conducerea UTC. În noiembrie a avut loc Congresul al XII-lea al PCR, în cursul căruia (au fost 108 luări de cuvânt) numele lui Nicolae Ceaușescu a fost menționat de 528 de ori, iar al Elenei Ceaușescu de 24 de ori. La puțină vreme după Congres, în ianuarie 1980, altă serie de sărbătoriri – a 61-a aniversare a Elenei și a 62-a a lui Nicolae, dar ambele au fost celebrate cu atâta pompă, cum până atunci nu erau sărbătorite decât aniversările „rotunde”¹⁶⁴. Ocazii pentru proslăvirea rolului providențial al secretarului general și al soției sale în istoria României erau și tradiționalele sărbători de partid și de stat (ca 1 Mai și 23 August), moștenite încă de pe vremea lui Dej. Acest scenariu standard care presupunea organizarea anuală a unor sărbători și ceremonii oficiale a fost repetat până în 1989, el fiind îmbogățit din când în când doar cu anumite accente suplimentare care nu dovedeau de cele mai multe ori altceva decât ingeniozitatea diferiților barzi ai perechii dictatoriale.

Pe lângă consolidarea poziției membrilor familiei secretarului general și proliferarea cultului personalității aferentă acesteia, în anii 1978-1981 au avut loc însă și alte evenimente politice legate de administrarea partidului și a țării în condițiile agravării crizei economice.

Reformele planificate pentru prima jumătate a anului 1978 au afectat și nivelurile superioare ale administrației și, chiar dacă într-o mai mică măsură, inclusiv organizațiile de partid. Încă din ianuarie Ceaușescu anunța schimbări importante în organele superioare de partid și de stat, subliniind „necesitatea educării și a formării unui activist de tip nou”¹⁶⁵. Schimbările urmau să fie

făcute cu ocazia plenarei, dar pe 7 martie s-a întrunit CPEx și a dispus convocarea imediată a unei ședințe de lucru a CC, la care au fost anunțate schimbări importante de personal.

Printre cele mai importante elemente ale rotirii de cadre (în afară de schimbările deja amintite de la Ministerul Afacerilor Interne și de la serviciile speciale) putem specifica: avansarea lui Virgil Cazacu, care până atunci fusese ambasador în Iugoslavia, ca membru în CPEx, membru în Secretariatul CC la secția de propagandă și ca vicepremier; plecarea lui Cornel Burtică de la șefia secției de propagandă a CC (el fusese criticat pentru diferite neajunsuri) și numirea lui ca ministru al Comerțului Exterior și al colaborării economice internaționale; eliberarea din funcția de ministru al Comerțului Exterior a lui Ion Pășan (găsit responsabil pentru penuria de materii prime) și transferarea lui pe postul de ministru al Aprovizionării Tehnico-Materiale și Controlului Gospodăririi Fondurilor Fixe (dar a rămas în continuare vicepremier); numirea lui Constantin Dăscălescu pe funcția de secretar al CC pe probleme organizatorice; eliberarea lui Ion Stănescu din funcția de vicepremier și trecerea lui pe postul de secretar de stat la Ministerul Construcțiilor Industriale; numirea lui Gheorghe Oprea ca prim-vicepremier (până atunci el fusese doar vicepremier); eliberarea lui Mihai Marinescu și a lui Emil Drăgănescu din funcția de vicepremier și transferarea lor pe posturi inferioare din guvern (Marinescu a fost îndepărtat și de la conducerea Comitetului de Stat al Planificării); încredințarea funcției de președinte al Comitetului de Stat al Planificării lui Ilie Verdeț; eliberarea lui Aurel Duma din funcția de șef al Cancelariei CC și numirea lui ca șef al secției de scrisori și audiențe din cadrul CC¹⁶⁶.

Este vorba așadar de schimbări destul de profunde și de mare anvergură, caracterizate printre altele de avansarea anumitor persoane noi (Postelnicu, Cazacu) și de critica prestației altor activiști (Burtică, Pășan). După circa două săptămâni, pe 28 martie 1978, și George Macovescu și-a pierdut funcția de ministru al Afacerilor Externe¹⁶⁷. Acest diplomat destul de talentat, continuatorul politicii lui Corneliu Mănescu, a fost înlocuit cu Ștefan Andrei, un activist tipic care se bucura de mare încredere din partea secretarului general – această schimbare s-a reflectat însă negativ în relațiile României cu celelalte țări.

Concomitent erau operate și schimbări mai mărunte la nivelul organizațiilor

de partid. Pentru Plenara PCR din 22-23 martie a fost pregătit un raport referitor la numărul, componența și structura organizatorică a partidului la 31 decembrie 1977. În acest document se arăta că PCR ajunsese la 2.750.000 de membri, ceea ce reprezenta aproximativ 27% din populația activă a țării¹⁶⁸. În continuare, puțin peste 50% dintre membrii de partid erau muncitori, țărani – cca 18,6%, intelectuali și funcționari – cca 22,1%. Printre membrii de partid, femeile reprezentau abia în jur de 26,4%. Aceste date arătau că rândurile PCR au crescut mai mult decât populația țării. La Congresul al XI-lea din 1974 partidul număra cca 2.500.000 de membri, un an mai târziu – cca 2.577.000 de persoane, iar la sfârșitul lui 1976 – cca 2.655.000. Creșterea lentă, dar sistematică a numărului de membri ai PCR nu era întâmplătoare, ci era rezultatul însușirii directivelor referitoare la creșterea rolului partidului în societate.

La plenara din martie, toate instanțele de partid au fost atenționate că sunt obligate să acorde maximă atenție câtorva aspecte: primirea în partid cu precădere a muncitorilor din întreprinderile producătoare de mașini, din industria ușoară și din agricultură; creșterea gradului de adeziune la partid a personalului din firmele de construcții în așa fel încât să fie posibilă apariția unor puternice organizații de partid pe șantierele de construcții; primirea unui număr mai mare de femei în așa fel încât ponderea lor în rândurile PCR să ajungă la 35-40%; perfecționarea sistemului de instruire a membrilor de partid, mai ales a celor nou-primiți și în mod cu totul special a tinerilor; consolidarea în continuare a partidului și creșterea rolului său conducător; perfecționarea posibilităților partidului de a mobiliza societatea în scopul realizării sarcinilor de plan¹⁶⁹.

După cum lesne se poate observa, n-au fost operate schimbări prea mari față de perioada precedentă. Creșterea rolului conducător al partidului a constituit o directivă permanentă, subliniată cu diferite ocazii la nivelul instanțelor celor mai înalte ale partidului. Nouă nu era nici ideea de a câștiga adeziunea de partea partidului a diferitelor medii sociale, nici declarațiile despre necesitatea creșterii ponderii femeilor în totalul membrilor de partid. Merită în schimb toată atenția sublinierea rolului PCR ca organizație având misiunea de a mobiliza populația – era o completare specifică a reformelor economice proclamate la aceeași plenară. Mobilizarea populației spre a presta o activitate mai intensă a devenit principala sarcină a partidului în acea perioadă.

Următoarele schimbări importante la nivelele superioare ale administrației au fost efectuate la mai puțin de o jumătate de an după aceea, respectiv cu ocazia Plenarei CC din 1 februarie 1979. Cele mai importante rotiri de cadre efectuate atunci au fost: eliberarea lui Emil Bobu din funcția de secretar al CC pe probleme de cadre și trecerea lui pe postul de președinte al Consiliului Central al Sindicatelor și de ministru al Muncii; eliberarea lui Ion Dincă din funcția de primar al Bucureștiului și trecerea lui pe funcția de vicepremier și ministru al Construcțiilor Industriale; Gheorghe Cioară a părăsit postul de vicepremier și ministru al Construcțiilor Industriale pentru acela de ministru al Energiei Electrice; Gheorghe Pană și-a pierdut postul de președinte al Consiliului Central al Sindicatelor și de ministru al Muncii, fiind numit primar al Bucureștiului și șef al organizației de partid a Capitalei¹⁷⁰.

Alte schimbări de personal au avut loc pe 29 martie, tot cu ocazia unei Plenare a CC, când au fost comunicate deciziile luate mai devreme de a revoca guvernul condus de Manea Mănescu și de a instala unul nou sub conducerea lui Ilie Verdeț. Motivul oficial al plecării lui Manea Mănescu au fost problemele de sănătate ale acestuia, deși în lunile precedente premierul apăruse de mai multe ori în public (spre exemplu, la festivitățile legate de sărbătorirea zilei de naștere a Elenei Ceaușescu). Neoficial se comenta însă că principala cauză a plecării lui Mănescu au constituit-o comentariile sale critice referitoare la modul cum este administrată economia țării¹⁷¹. Pentru câțiva ani Mănescu a dispărut din viața politică – a reapărut abia în martie 1983, pe o funcție mai puțin vizibilă legată de administrarea terenurilor¹⁷². Noul premier Verdeț se deosebea de ceilalți activiști prin faptul că absolvise școala de partid a CC al PCUS din Moscova și, după cum informau analiștii Ambasadei RPP, avea o atitudine pozitivă față de Uniunea Sovietică¹⁷³.

Pe lângă alte schimbări efectuate cu această ocazie trebuie să menționăm: trecerea lui Dumitru Popa pe postul de șef al secției militare și juridice a CC (până în 1978 el fusese ambasador în Coreea de Nord); numirea lui Ilie Rădulescu ca șef al secției de propagandă a CC (Cazacu, care fusese numit pe acest post cu un an în urmă, a trecut acum la secția de contacte internaționale, iar în iulie 1979 a devenit șeful agenției române de presă Agerpres); avansarea lui Nicolae Constantin pe funcția de vicepremier; numirea lui Ion Iliescu ca membru al Consiliului de Stat¹⁷⁴. Iliescu a fost adus în Capitală de la Iași, unde fusese prim-secretar pe județ. În august 1979 el a fost numit și președinte al

Consiliului Național al Apelor, funcție pe care și-a păstrat-o până în martie 1984.

Aceste schimbări se caracterizau prin intensificarea opțiunii prosovietice în cadrul conducerii. Din rândul activiștilor de rang înalt, în afară de Verdeț, studii în URSS mai făcuse și Iliescu, iar Rădulescu, căruia i s-a încredințat propaganda, absolvise Școala Superioară Jdanov în anii '50, adică în perioada când linia prosovietică era dominantă în România. Avansarea acestor activiști era probabil legată de dorința de a ameliora relațiile României cu URSS și de a extinde colaborarea internațională în cadrul CAER.

Lunile următoare s-au scurs sub semnul pregătirilor pentru Congresul al XII-lea al PCR, planificat pentru noiembrie 1979. Campania de pregătire s-a concentrat în principal pe problemele economice, accentul fiind pus pe necesitatea de a crește ponderea economisirii și a căutării de noi rezerve. De asemenea, erau înfierate abuzurile, atitudinile morale necorespunzătoare și dorința de îmbogățire cu orice preț. Orice alte tematici, și mai ales problemele internaționale, erau practic absente¹⁷⁵.

Majoritatea lucrărilor Congresului au fost dedicate economiei, dar s-au făcut și importante schimbări organizatorice și de personal. Cea mai importantă a fost lărgirea componenței Biroului Permanent (BP) al CPEX la cincisprezece persoane. Pe lista Biroului Permanent figurau: Nicolae Ceaușescu, Elena Ceaușescu, Iosif Banc, Emil Bobu, Cornel Burtică, Virgil Cazacu, Nicolae Constantin, Constantin Dăscălescu, Paul Niculescu-Mizil, Gheorghe Oprea, Ion Pățan, Dumitru Popescu „Dumnezeu”, Gheorghe Rădulescu, Ilie Verdeț și Ștefan Andrei¹⁷⁶.

A fost lărgită și componența CPEX la 45 de persoane, dintre care 27 de membri și 16 membri supleanți¹⁷⁷. În componența CPEX au fost operate schimbări fundamentale. Din echipa precedentă au fost revocați următorii membri: Manea Mănescu, Emil Drăgănescu, Gheorghe Cioară și Iosif Uglar (un membru mai puțin activ, dar care obținuse un doctorat la Moscova), respectiv câțiva membri supleanți, printre care și Ion Iliescu și Vasile Patilineț. În schimb au fost cooptate câteva persoane noi, dintre care Aneta Spornic, o colaboratoare apropiată a Elenei Ceaușescu (din septembrie 1979 ministru al Educației) și Suzana Gâdea (din septembrie 1979 președinta Consiliului Culturii și Educației Socialiste) – ambele în calitate de membru plin.

Evenimentul cel mai important al Congresului al XII-lea a fost intervenția

neplanificată inițial a unui veteran al partidului, Constantin Pârvulescu¹⁷⁸. În ultima zi a Congresului, după încheierea discuțiilor, dar înainte de trecerea la vot, Pârvulescu s-a ridicat pe neașteptate și a spus: „Tovarăși, vreau să iau și eu cuvântul”. Și a reușit să țină o scurtă cuvântare, în ciuda faptului că cei prezenți încercau fie să-l „aplaude”, fie să-l fluiera. Bătrânul activist l-a criticat pe Ceaușescu pentru metodele sale dictatoriale de a conduce partidul și pentru că la Congres a evitat să vorbească despre problemele economice fundamentale ale țării. Pârvulescu și-a încheiat cuvântarea afirmând că n-o să-l voteze pe Ceaușescu. A urmat un moment de consternare, dar imediat la tribună a urcat un alt veteran al partidului, Ion Popescu-Puțuri, care l-a criticat și l-a ridiculizat pe Pârvulescu, lăudându-l în același timp pe Ceaușescu. După aceea a luat cuvântul chiar secretarul general. El a făcut o critică zdrobitoare a lui Pârvulescu, minimalizându-i rolul în istoria partidului, sugerând că a avut legături cu regimul lui Antonescu și numindu-l „un intrigant”, iar un colonel de Securitate, Toma Vlase, prezent în sală (ca membru al echipei de pază, nu ca delegat), a venit la Pârvulescu, l-a scos din clădire și l-a condus cu mașina de serviciu până acasă, de altfel nu departe de sala Congresului.

Intervenția lui Pârvulescu a constituit un eveniment pentru întreaga istorie a comunismului românesc. Mandatul lui a fost retras imediat după ce a fost scos din sală. După încheierea lucrărilor Congresului a fost constituită o comisie specială, în componența căreia intrau Emil Bobu, Constantin Dăscălescu și Petre Lupu (proaspăt ales ca președinte al Colegiului Central al Partidului), având ca scop cercetarea temeinică a problemei. Comisia a purtat câteva discuții cu Pârvulescu, dar acesta n-a vrut să renunțe la părerile lui, așa încât s-a propus excluderea lui din partid¹⁷⁹. Totul pare să acrediteze ideea că această intervenție n-a fost decât o inițiativă personală a lui Pârvulescu. Nimeni nu și-a exprimat (cel puțin public) solidaritatea cu el, așa încât ieșirea lui s-a redus de fapt la un simplu gest izolat – important, dar care n-a avut nici un fel de consecințe. După Congresul al XII-lea, Pârvulescu a fost izolat și nu s-a mai auzit de el până în 1989. Probabil că a intrat în acțiune și Serviciul „D” – documente în acest sens n-au fost publicate, dar cunoscuta intelectuală Doina Jela nota în jurnalul ei că unul dintre cunoscuții săi, într-o discuție privată, i-a pus următoarea întrebare: „De unde știm noi cine e acest Pârvulescu?”¹⁸⁰, care putea să fie foarte bine tocmai rezultatul acțiunii Serviciului „D”.

După Congresul al XII-lea, PCR a intrat într-o oarecare stare de apatie,

caracteristică pentru tot deceniul care a urmat. Acest lucru s-a întâmplat din mai multe cauze:

- Nicolae Ceaușescu concentra în mâinile sale toate atributele puterii de care dispunea partidul în celelalte sisteme comuniste (inclusiv în România pe vremea lui Dej). El era instanța supremă în partid, deși, din punct de vedere formal, această funcție aparținea în continuare Congresului, care avea loc din cinci în cinci ani.
- Ca urmare a lărgirii CPEx și a Biroului Permanent, reprezentanții organelor principale ale autorității au devenit atât de numeroși, încât formau într-un anumit sens un substitut al CC, dând iluzia că deciziile se iau în colectiv; astfel, celelalte centre de putere deveneau inutile. S-a produs și o anumită ruptură între partid și stat, acesta din urmă fiind înțeles ca grup conducător (și nu ca guvernul în exercițiu, în sensul formal al cuvântului). Partidul devenea tot mai mult „o fabrică de cadre”, și nu singura, concurând în acest sens cu Securitatea și Armata.
- După intervenția lui Pârvulescu a devenit clar că partidul nu este un forum de discuții (ceea ce *de facto* n-a fost niciodată) și nici măcar un câmp de luptă ideologică (ceea ce, într-o anumită măsură, fusese până la congresul precedent).
- Proliferarea cultului personalității a făcut ca PCR să devină în primul rând instrumentul de manifestare a acestuia. Dar, în această calitate, el era în situația de a concura cu instituții de mai mică anvergură, dar mai strict specializate, cum ar fi „Dacia” sau „Cântarea României”. Limitarea treptată a elementelor de ideologie comunistă în favoarea temelor naționaliste din propaganda oficială a avut cam aceleași efecte.
- Instituirea mobilizării populației ca sarcină principală pentru partid la nivel local n-a provocat altceva decât scăderea rolului pe care îl juca în societate.

Astfel, după Congresul al XII-lea, rolul partidului s-a redus simțitor. Evenimentele politice au început să se concentreze în jurul Biroului Permanent, al CPEx și al guvernului. Confirmarea acestor tendințe a fost chiar numirea unui nou guvern pe 29 martie 1980. Premier a rămas în continuare Ilie Verdeț, dar ca prim-vicepremier a fost numită Elena Ceaușescu, ea fiind de fapt cea

care a început să joace rolul principal. Până în 1989 guvernul s-a mai schimbat încă de două ori, dar Elena a rămas până la sfârșit să îndeplinească funcția de prim-vicepremier¹⁸¹.

Anii 1980-1981 au fost marcați în mare măsură de evenimentele din Polonia. Autoritățile române erau profund neliniștite din cauză că PMUP nu era în stare să găsească soluții corespunzătoare pentru dificultățile tot mai mari cu care se confrunta, permițând apariția unei opoziții organizate. În septembrie 1980 Ceaușescu i-a împărtășit propriile sale păreri asupra acestei situații lui Zdzisław Kurowski, care în acel moment vizita România. Secretarul general al PCR afirma că:

[...] după felul cum evoluează evenimentele din Polonia, se pare că există un element central care conduce tot ce se întâmplă. Acest element are legături cu străinătatea. Este clar că aceste evenimente au fost provocate în primul rând de greșeli subiective și de diferite bătălii în conducere, dar fără existența unui centru ostil, ele n-ar fi putut căpăta un asemenea caracter. [...] [El a subliniat, de asemenea, că] ar fi mai bine [...] ca autoritățile interne să ia măsuri dure înainte ca acest lucru să fie făcut de cele externe [...] [și că] pentru izolarea elementelor ostile este necesară o atitudine activă a întregului partid, ca și utilizarea tuturor mijloacelor de contracarare¹⁸².

Elemente suplimentare conținea evaluarea situației din RPP prezentată de Ștefan Bârlea (pe atunci șeful de cabinet al președintelui) la ședința CPEX din 13 decembrie 1981, când s-a discutat despre decretarea stării de război în Polonia. Bârlea a afirmat printre altele că:

Partidul Muncitoresc Unit Polonez a dus la anumite denaturări ale principiilor socialiste, inclusiv în modul de organizare a partidului – și tocmai de aceea s-a ajuns la distanțarea lui față de clasa muncitoare, ceea ce se vede și în structura organelor partidului, în partidul însuși, care n-a luat măsurile corespunzătoare pentru a-și consolida poziția de centru conducător al clasei muncitoare [...] [și că] Partidul și guvernul polonez, în loc să fie exponenții sentimentului național – în sensul corect al cuvântului, nu în sensul unui naționalism negativ, ci ca sentiment ce caracterizează un popor socialist și democratic –, au neglijat acest sentiment, el fiind exploatat în schimb de Biserica Catolică, de cercurile poloneze reacționare¹⁸³.

Autoritățile române au reacționat la criza poloneză pornind tocmai de la asemenea premise. De vreme ce se presupunea că în Polonia ar fi existat un

anumit „centru”, ele se străduiau să nu permită apariția și în România a ceva asemănător. Văzând „greșelile subiective și bavurile” echipei poloneze, ele încercau să evite repetarea lor, iar subliniind „denaturarea principiilor socialiste”, respectiv „neglijarea sentimentului național” în cazul PMUP, se făceau eforturi susținute pentru promovarea tocmai a acelor principii și sentimente în România.

Acest lucru a dus practic la: intensificarea controlului asupra societății și intensificarea acțiunilor Securității de destrămarea nucleelor de constituire a opoziției; câteva modificări de mică anvergură în planificarea economiei cu scopul de a aloca mai multe mijloace pentru consumul populației; intensificarea propagandei naționaliste. Aceste trei tendințe s-au putut observa în anii 1980-1981, dar și mai târziu, când s-a putut constata că de fapt situația nu se îmbunătățește. Totuși, până în a doua jumătate a anului 1981, acțiunile autorităților erau destul de șovăielnice – abia ultimele luni ale acestui an și tot anul următor s-au desfășurat sub semnul implementării noii linii socio-politice și economice.

În anii 1978-1981 se manifestau tot mai des delimitări cu caracter opoziționist și disident, deși ele nu ajungeau la anvergura celor din alte țări comuniste europene. Opozanții și disidenții români din perioada respectivă nu se ridicau nici la nivelul pe care în 1977 îl atinseseră Goma, Paraschiv și minerii din Valea Jiului, primii care au luat poziție împotriva dictaturii lui Ceaușescu și care tocmai de aceea s-au bucurat de o atenție deosebită, nici la nivelul de care asemenea manifestări s-au bucurat în anii perestroikăi, beneficiind de un puternic sprijin din celelalte țări. Mișcările opoziționiste au fost totuși foarte importante din punctul de vedere al autorităților, care au început să se teamă de tulburările sociale legate de înrăutățirea situației economice.

Cea mai importantă manifestare de opoziție în această perioadă a fost apariția Sindicatului Liber al Oamenilor Muncii (SLOMR)¹⁸⁴. Important este însă faptul că principalii conducători ai acestei asociații sprijiniseră în 1977 inițiativa lui Goma – cu alte cuvinte, aveau deja o anumită experiență. În ianuarie 1979, la Turnu Severin, un grup de muncitori de la șantierul naval s-au organizat în jurul inginerului Ionel Cană, care mereu îi ajutase pe muncitori să-și scrie cererile și să-și rezolve problemele administrative mai complicate. Împreună cu muncitorii de la șantierul naval, Cană a elaborat actul de înființare a

SLOMR. După care inginerul s-a dus la București, unde s-a întâlnit cu clericul ortodox Gheorghe Calciu-Dumitreasa și cu Gheorghe Brașoveanu, un pensionar care înainte de instaurarea comunismului în România fusese înalt funcționar de stat. Pe lângă ei, la întâlnire au mai fost prezente și alte câteva persoane. Împreună au redactat încă o dată actul de constituire a sindicatului, a cărui președinție a fost preluată formal de Cană. Pe 27 februarie, Cană, Calciu-Dumitreasa și Brașoveanu s-au întâlnit la București cu un corespondent de presă străin care le-a promis că va transmite documentul în Occident.

Pe 3 martie, Bernard Noël a transmis conținutul acestui document pe frecvența postului de radio Europa Liberă. Încă de a doua zi, la Brașoveanu au început să sune (la fel cum se întâmplase în cazul lui Goma, Securitatea nu i-a tăiat telefonul) persoane care voiau să-și exprime sprijinul față de această inițiativă. Printre acestea se afla și Vasile Paraschiv. Pe 8 martie, la locul său de muncă (Fabrica de Prototipuri și Proiectare Tehnologică din Ploiești), cu ocazia forumului sindicatului comunist, el a încercat să prezinte actul de constituire a SLOMR, dar președintele de ședință l-a întrerupt și a dispus ca toată lumea să părăsească sala. După ce și-a terminat orele de program, Paraschiv s-a dus acasă la Brașoveanu, unde a fost arestat de Securitate, dar după câteva ore i s-a dat drumul și a fost lăsat să se întoarcă acasă.

Timp de câteva săptămâni, se pare că autoritățile nu iau nici un fel de măsuri. Inițiatorilor acțiunii li se adresau tot mai multe persoane, ajungându-se ca actul de constituire a SLOMR să întrunească circa două mii de semnături. Din aprilie au început însă arestările, care-i vizau pe principalii animatori ai sindicatului. Calciu-Dumitreasa a fost condamnat la zece ani de închisoare, Cană la cinci ani, iar Brașoveanu la trei ani de privare de libertate. Cană și Brașoveanu au fost eliberați în baza decretului de amnistiere din 1980, dar Calciu-Dumitreasa nu și-a redobândit libertatea decât în 1985, și doar ca urmare a presiunilor exercitate de țările occidentale. Imediat după ce a părăsit închisoarea, el a emigrat în Statele Unite. Vasile Paraschiv, nefăcând parte din grupul restrâns al celor care au înființat SLOMR, din cauză că a încercat în repetate rânduri să acționeze din proprie inițiativă, a fost reținut de câteva ori și bătut fie de persoane îmbrăcate în uniformă de milițieni, fie de civili, fie de „făptași necunoscuți”, dar nu a fost totuși arestat. Așa încât sindicatul a fost dezmembrat înainte chiar de a apuca să desfășoare vreo activitate reală.

Importanța SLOMR a fost în primul rând simbolică, la fel ca și mișcarea lui

Goma, de altfel. Faptul că sub actul de constituire a fost depus un mare număr de semnături nu însemna că sindicatul respectiv ar fi avut și o putere efectivă oarecare. Apariția SLOMR era în primul rând un semnal că există un anumit potențial de revoltă în societatea românească – și exact așa a și fost interpretat de autorități, care, în conformitate cu practica verificată în alte situații în care s-a procedat la fel, s-au străduit în primul rând să-i izoleze pe inițiatorii sindicatului. Acest scop a fost realizat, iar SLOMR nu a avut alți continuatori.

Spre sfârșitul anilor '70 au devenit tot mai puternice vocile care-și exprimau nemulțumirea și care proveneau din mediile artistice și intelectuale¹⁸⁵. Astfel de semnale au mai existat și înainte, practic din 1971, odată cu proclamarea „tezelor din iulie”, dar de cele mai multe ori ele nu depășeau cadrul unor discuții private pe baza cărora informatorii Securității își întocmeau apoi rapoartele. Existau uneori și cazuri ale unor intelectuali români – spre exemplu, Augustin Buzura – care criticau politica autorităților române în presa occidentală, dar nu la modul foarte aspru. Gestul lui Goma a schimbat situația, dar acest scriitor s-a aflat întotdeauna cam la periferia curentului principal al vieții artistice și nu s-a bucurat, în afara cercului său de cunoscuți, de un sprijin deschis printre confrății săi. În cursul anilor următori situația a început totuși să se schimbe, mai ales din cauza creșterii exigențelor față de actul de creație și a scăderii concomitente a statutului material al creatorului, respectiv a libertății sale de creație artistică.

Eliminarea formală a cenzurii din 1977 a provocat practic, după cum se știe, aspirarea ei și complicarea procedurilor de cenzurare. Pe lângă aceasta, proliferarea cultului personalității le impunea creatorilor niște obligații pe care unii dintre ei le considerau compromițătoare. Criza financiară a provocat tăierea unor fonduri de la cultură, respectiv reducerea burselor și a planurilor editoriale. Pe de altă parte, unii literați au reușit „să se strecoare” printre capcanele cenzurii mai bine decât alții, ceea ce a provocat printre intelectuali un sentiment de nedreptate generalizat.

Vizat în primul rând era Marin Preda, unul dintre cei mai remarcabili prozatori români ai secolului XX. De mulți ani el publica lucrări specifice „dezghețului”, cucerind simpatia cititorilor și creându-și renumele de creator „nesupus”. În 1975 el a publicat amintitul roman *Delirul*, care a provocat chiar și proteste sovietice. Tocmai din cauza unei asemenea receptări a operelor sale și nu mai puțin datorită certeii lor valori artistice, Preda a câștigat renumele de

scriitor reprezentativ al acelor ani, ceea ce-i permitea să negocieze mai curajos cu cenzorii, provocând admirația și invidia celorlalți creatori.

În 1980, lumea literară și artistică era foarte revoltată – și în această atmosferă, următoarea carte (ultima) a lui Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, n-a făcut decât să pună gaz pe foc. Era un roman lung, în trei volume, cel mai lung din toată cariera sa scriitoricească. Titlul în sine, trebuie să recunoaștem, era iconoclast, pentru că făcea trimitere directă la calificative asemănătoare atribuite oficial lui Nicolae Ceaușescu¹⁸⁶. Conținutul romanului era povestea vieții și iubirilor succesive ale unui afemeiat înrăit pe fondul istoriei României, începând cu ultimii ani dinainte de al doilea război mondial, până în perioada contemporană autorului. Preda a prezentat modul de funcționare și practica de zi cu zi a sistemului comunist, fără a omite manifestările sale cele mai drastice. Stalinismul, Securitatea, represiunile, închisoarea, lagărele de muncă, apoi epoca lui Ceaușescu, cu neputința ei economică, cozile nesfârșite din fața magazinelor, specula și iar Securitatea, nepotismul – acestea sunt temele prezentate în *Cel mai iubit dintre pământeni*. E greu de aflat cum a reușit Preda să treacă toate acestea prin cenzură; în mod sigur a contat mult faptul că și-a publicat această carte la editura al cărei director era chiar el (Cartea Românească). *Cel mai iubit dintre pământeni* a provocat un interes uriaș în rândul cititorilor, dar și o furtună violentă în lumea literară românească. Toată lumea era șocată că autoritățile au permis apariția unei cărți atât de curajoase.

Discuția pe tema *Celui mai iubit...* nici nu apucase măcar să prindă substanță când Marin Preda a murit în împrejurări tragice, care au rămas neclare până în ziua de azi. În noaptea de 15 spre 16 mai 1980, la Casa de Creație de la Mogoșoaia, din apropierea Bucureștiului, scriitorul s-a sufocat cu propria-i vomă – cel puțin aceasta a fost versiunea oficială care a fost dată publicității de legiști în urma anchetei efectuate. Imediat au început să circule însă zvonuri (n-ar fi exclus ca ele să fi fost răspândite în mod intenționat de Serviciul „D”) cum că Preda ar fi fost otrăvit de serviciile speciale, române sau sovietice¹⁸⁷. Moartea acestui scriitor popular a încins și mai mult atmosfera din cercurile literare și artistice.

Față de efervescența pe care o trăiau oamenii de litere, un grup de scriitori de un comunism naționalist extrem s-au hotărât să profite de această ocazie pentru propriile lor scopuri. Grupul condus de Eugen Barbu și Corneliu Vadim

Tudor¹⁸⁸, concentrat în jurul revistei *Săptămâna*, a declanșat o campanie având ca scop să-i piardă pe scriitorii care încercau să mai salveze ultimele resturi de independență artistică. Naționalist-comuniștii și-au declanșat primul atac pe 5 septembrie 1980, când *Săptămâna* a publicat un articol al lui C.V. Tudor, „Idealuri”. Acest articol, perceput de toată lumea ca antisemit (rabinul-șef Moses Rosen și ambasadorul Statelor Unite, printre alții, și-au declarat indignarea), era o demonstrație clară a modului în care gândeau membrii grupului în probleme de cultură și conținea amenințări la adresa scriitorilor care aveau alte opțiuni.

Pe 18 septembrie 1980, grupul naționalist-comunist s-a adresat lui Ceaușescu cu propunerea de a lichida Uniunea Scriitorilor (US) pe motiv că este o organizație „vândută Occidentului” și „reacționară” – și să se înființeze Uniunea Scriitorilor Comuniști. Numai că secretarul general și-a dat seama că naționalist-comuniștii nu se bucură de majoritate printre scriitori (chiar și Popescu „Dumnezeu” promova teze mai moderate decât ei), așa încât n-a fost de acord cu această soluție.

Pe 13 octombrie, Ceaușescu, însoțit printre alții de soția sa Elena și de Popescu „Dumnezeu”, s-a întâlnit cu un grup de peste o sută de scriitori, membri ai US. Aceștia au cerut blamarea activității revistei *Săptămâna* și a intelectualilor care gravitau în jurul ei, respectiv reducerea presiunilor ideologice care se exercitau asupra scriitorilor. În principiu, Ceaușescu s-a declarat de acord cu aceste cereri, a promis că va lichida comitetul de partid de pe lângă US și că va crește exigența criteriilor de cenzură față de scriitorii naționalist-comuniști, dar pe de altă parte i-a anunțat și că va scădea salariile membrilor US¹⁸⁹. Nu era vorba așadar nici măcar de o soluție de compromis, ci doar de o amânare de moment a rezolvării problemei.

Nemulțumirea mediilor literare a răbufnit cu și mai mare forță o jumătate de an mai târziu. Între 1 și 4 iulie 1981 a avut loc la București Conferința Națională a Uniunii Scriitorilor. După cum amintea mai târziu scriitorul Norman Manea, care fusese prezent la această conferință, a fost „una dintre cele mai violente manifestări anticomuniste, cred, în acea perioadă, în estul Europei”¹⁹⁰. Ceaușescu a renunțat în ultima clipă să participe la această conferință. Nu au participat nici reprezentanții grupării naționalist-comuniste întrucât pentru prima dată alegerea delegaților s-a făcut prin vot secret.

La conferință au fost însă prezenți informatorii Securității care au întocmit

rapoarte deosebit de amănunțite; o parte dintre acestea au fost date publicității în cursul anilor '90¹⁹¹. Majoritatea vorbitorilor au criticat pe un ton foarte aspru atitudinea autorităților față de scriitori și în general față de populație. A fost criticată de asemenea atitudinea grupării naționalist-comuniste. Reprezentanții oficiali nu s-au amestecat în desfășurarea conferinței, ceea ce a creat impresia falsă că nu-i interesează temele aflate în dezbatere.

Majoritatea celor prezenți au insistat pe lângă George Macovescu să accepte în continuare funcția de președinte al Uniunii Scriitorilor, dar acesta n-a vrut să devină reprezentantul unei grupări „rebele” și a ezitat. Când însă, la sfârșit, s-a declarat de acord, au intervenit autoritățile – CC al PCR a obligat US să aleagă un alt președinte, în persoana lui Dumitru Radu Popescu, scriitor și activist de partid (încă din 1977 el era vicepreședinte al US). Macovescu a rămas doar simplu membru al consiliului de conducere al US.

Conferința scriitorilor, care s-a transformat într-un forum de critică deschisă a regimului, a fost ultimul eveniment de acest gen înainte de 1989. La doar câteva zile după încheierea ei a fost elaborată o propunere de măsuri pentru reprimarea celor mai activi participanți la lucrările ei. E adevărat că acestea nu erau foarte severe, uneori chiar ajutându-l pe cel vizat în cariera ulterioară – spre exemplu, pe atunci tânărul poet Mircea Dinescu a fost exmatriculat de la Academia „Ștefan Gheorghiu”, ceea ce n-a dus decât la creșterea popularității sale. Represalii mult mai grele s-au abătut asupra intelectualilor în anul următor.

În această perioadă au mai existat și câteva greve de scurtă durată în diferite întreprinderi industriale. Din păcate, până în momentul de față, această temă n-a stârnit interesul istoricilor și din această cauză nu se știu prea multe despre grevele respective, în afară de faptul că a fost vorba de peste zece, poate chiar câteva zeci de astfel de mișcări care de regulă să încheiau prin îndeplinirea parțială a revendicărilor muncitorilor, iar situația revenea la normal. Cele mai cunoscute sunt evenimentele din octombrie 1981 din bazinul Motrului, unde s-ar părea că s-a ajuns chiar la lupte de stradă, dar până în momentul de față nu se știe nimic mai mult pe această temă¹⁹². Ambasada RPP informa doar:

[...] în București au apărut diferite manifeste în care sunt formulate cereri referitoare la timpul de muncă, la rolul sindicatelor și la dreptul la grevă¹⁹³.

Pe la sfârșitul anilor '70 și începutul anilor '80 au devenit tot mai numeroase cazurile de fugă ale cetățenilor RSR în Occident. Fără îndoială că autoritățile erau conștiente de atmosfera nefavorabilă din sânul societății și se temeau să nu repete experiența echipei de conducere din Polonia și de aceea țineau cu strășnicie ca informațiile despre revolte și greve să nu ajungă la cunoștința cetățenilor din celelalte regiuni ale țării, aceasta fiind probabil cauza principală a lipsei oricăror lucrări pe această temă. Cu toate acestea, este neîndoielnic faptul că atmosfera care domnea printre lucrătorii care depuneau efort fizic era foarte rea și se înrăutățea pe zi ce trecea.

În anii 1978-1981 s-a produs o prăbușire totală a economiei, precum și a încrederii populației în autorități. Pentru a contrabalansa aceste fenomene negative, conducerea a hotărât să intensifice controlul, ceea ce de fapt n-a făcut decât să sporească dificultățile. Concomitent au fost eliminate din conducerea superioară persoanele cu orizonturi mai largi și au fost înlocuite cu unii membri ai familiei secretarului general și a soției sale. Toate aceste tendințe au exercitat o influență puternică asupra politicii externe a țării, care în acest interval se caracteriza prin tendința de izolare a României.

Politica externă a României în anii 1977-1981

Evenimentele din cursul anului 1977 și prăbușirea economică tot mai evidentă din anii următori au provocat o scădere semnificativă a prestigiului României pe arena internațională. La aceasta s-au adăugat și deciziile politico-economice necugetate, cum s-a întâmplat în iulie 1979 în legătură cu schimbarea imediată a modului de plată a benzinei cumpărate de turiștii străini, măsură care a înrăutățit și *imaginea* țării. În 1977, România încă se mai putea bucura de imaginea pe care și-o construise în ultimii zece-douăzeci de ani – aceea de țară „modernă” și „deschisă”. În 1981 nu mai rămăsese nimic din toate acestea: România se dovedise o țară înapoiată, guvernată de un dictator absolut și care nu era în stare să-și onoreze datoriile externe din ce în ce mai mari. Cu toate acestea, la începutul anilor '80 Bucureștiul era încă luat în considerație în lumea diplomatică, fiind tratat ca un partener de discuții capabil să sprijine anumite inițiative de anvergură, în pofida faptului că poziția lui a suferit un evident proces de depreciere.

Cele mai importante pentru conducerea românească erau relațiile cu Statele Unite. Încă din primele luni ale anului 1977 ele au suferit însă o deteriorare cauzată de arestarea lui Vlad Georgescu și de nefericitele pretenții ale autorităților române ca ambasadorul american să restituie materialele obținute de la acest disident. Incidentul a avut o importanță destul de mare din cauză că prelungirea clauzei națiunii celei mai favorizate era legată de respectarea drepturilor omului. Statisticile referitoare la emigrație nu arătau nici ele bine – în primele luni ale anului 1977 a fost înregistrată o scădere semnificativă a numărului de călătorii aprobate pentru SUA și Israel¹⁹⁴. Cu toate acestea, președintele Jimmy Carter a sugerat Congresului prelungirea clauzei cu încă un an, ceea ce s-a și întâmplat pe data de 1 septembrie. În anii următori, prelungirea clauzei națiunii celei mai favorizate n-a mai provocat atâtea emoții, deși diplomații români trebuiau să se zbată serios de fiecare dată pentru a o obține. Clauza națiunii celei mai favorizate a fost menținută astfel până în 1988, când, în condiții geopolitice absolut diferite, ea a fost refuzată de guvernul român.

Pe 21 octombrie 1977 a fost schimbat ambasadorul Statelor Unite la

București. Harry Barnes a fost astfel înlocuit cu Rudolph Orison Aggrey. Această numire era semnalul că americanii încep să se uite spre România cu un ochi mai critic¹⁹⁵. Cu toate acestea, în 1977, volumul schimburilor comerciale dintre cele două țări a atins 492,7 milioane de dolari – ceea ce constituia o cifră-record până în momentul respectiv. Volumul schimburilor comerciale s-a menținut sistematic în creștere și în anii următori: astfel, în 1978 el a ajuns la 664 milioane de dolari, în 1979 – 829,8 milioane de dolari, în 1980 – 1.032,4 milioane de dolari, iar în 1981 – 1.115,5 milioane de dolari. În anii 1978 și 1981 România a înregistrat un excedent la export față de import în relația cu Statele Unite¹⁹⁶. Dar creșterea volumului schimburilor comerciale nu reflecta adevărata situație a relațiilor dintre cele două țări, pentru că acestea au suferit în același interval de timp o constantă înrăutățire.

Între 12 și 17 aprilie 1978, Ceaușescu a efectuat ultima lui călătorie în Statele Unite. Vizita a fost descrisă cu lux de amănunte de Ion Mihai Pacepa, care l-a însoțit cu această ocazie pe secretarul general¹⁹⁷. În timpul vizitei a fost semnată o declarație comună a celor doi președinți, delegația română a vizitat și câteva întreprinderi industriale din diferite regiuni ale țării etc. Evenimentul cel mai important din cursul vizitei a fost însă demonstrația emigranților români anticomuniști din New York. A fost momentul în care Ceaușescu a cedat nervos. Pe 16 aprilie a anunțat că se întoarce imediat în țară și a cerut ca avionul să-i fie pregătit pentru plecare. Pentru ziua următoare erau însă planificate întâlniri cu reprezentanții unor organizații evreiești și cu oameni de afaceri. Ambasadorul RSR la Washington, Nicolae M. Nicolae, s-a dus imediat la Ceaușescu să-l convingă să renunțe la această decizie¹⁹⁸. Astfel încât, în cele din urmă, conducătorul român s-a răzgândit și și-a continuat vizita, dar impresia neplăcută a rămas. Mai târziu, în septembrie 1978, Nicolae M. Nicolae a fost revocat și transferat pe un loc de muncă din cadrul Consiliului Național pentru Știință și Tehnologie („moșia” Elenei Ceaușescu), unde a și rămas până la vârsta pensionării, în 1984¹⁹⁹.

Următoarea lovitură pentru relațiile româno-americane a fost apoi fuga lui Ion Mihai Pacepa. Putem doar să presupunem că ofițerul fugar a predat serviciilor speciale americane și toate informațiile de care dispunea, în primul rând fiind vorba de cele referitoare la operațiunile de spionaj desfășurate de DIE/DGIE/CIE pe teritoriul Statelor Unite.

Relații dintre București și Washington n-au mai ajuns niciodată atât de

bune ca în perioada 1969-1978. O influență hotărâtoare asupra acestei stări de lucruri a avut-o inclusiv prăbușirea economiei românești și dificultățile țării de a-și plăti datoriile, în afară de evenimentele din Polonia, care au făcut ca atenția Statelor Unite să fie concentrată asupra RPP și nu asupra RSR, ca mai înainte. Pe 2 octombrie 1981, americanii au schimbat din nou ambasadorul de la București – Aggrey fiind înlocuit de David B. Funderburk, cel care mai târziu avea să se remarce ca un critic acerb al lui Ceaușescu și al sistemului comunist din România.

Treptat s-au înrăutățit și relațiile României cu celelalte țări occidentale. Credibilitatea politică a Bucureștiului scădea permanent în primul rând din cauza informațiilor care ajungeau în Vest despre inițiativele disidenților, inclusiv din mediul minorităților naționale, ceea ce era perceput deosebit de negativ de opinia publică occidentală. Pe de altă parte, scădea și credibilitatea economică a țării ca partener comercial și mai ales ca debitor. În 1978 deja România nu mai era tratată preferențial de țările occidentale, cea mai bună dovadă a acestui lucru fiind negocierile purtate în timpul vizitei cancelarului RFG, Helmut Schmidt, din luna ianuarie a acestui an. Vizita a decurs corect, dar atmosfera nu mai era la fel de bună ca în prima jumătate a anilor '70. Și întrucât germanii nu mai erau dispuși să trateze România în mod preferențial, conducerea țării n-a mai obținut garanția că va primi creditele de care avea nevoie²⁰⁰.

Țările vestice au început să se uite cu mai multă atenție la situația economică și socială a României. Diferitele măsuri luate de echipa lui Ceaușescu mai ales în domeniul economic erau înregistrate cu un sentiment de neliniște. Din 1979 românii făceau încercări tot mai dramatice de echilibrare a balanței comerciale în cadrul schimburilor cu țările capitaliste. Produsele românești, care nu se încadrau din punct de vedere calitativ în standardele mondiale, cu greu își puteau găsi achizitori peste hotare, nici măcar vizitele la nivel înalt nefiind de vreun ajutor în acest sens²⁰¹. În schimb, România importa din Occident mașinile și tehnologia necesare pentru continuarea industrializării forțate.

În asemenea condiții, balanța comercială negativă nu putea fi echilibrată decât prin alte și alte credite. Încetarea tratării preferențiale a României însemna de fapt că această țară nu mai putea atrage alte credite decât în condiții tot mai împovărătoare. Autoritățile încercau să lupte împotriva dificultăților

economice – consecință, printre altele, a incorectei politici de investiții – prin metode care ar fi fost poate considerate corecte cel mult de anumiți economiști comuniști, însă analiștii occidentali nu dădeau doi bani pe asigurările conducătorilor români că acestea vor duce la rezolvarea reală a situației, într-un interval de timp previzibil.

Strategia de acțiune era așadar următoarea: țările din Apus acordau împrumuturi destinate importului de mijloace necesare funcționării în continuare a economiei românești și investițiilor bazate pe strategia generală de dezvoltare, care însă s-a dovedit a fi absolut nereușită. Pentru ca economia să poată funcționa, erau solicitate noi credite care erau obținute cu condiții tot mai dezavantajoase, iar mijloacele de producție achiziționate pe această cale asigurau supraviețuirea aceleiași stări de incapacitate economică. Gradul de îndatorare externă creștea atât de mult încât, pentru politicienii din țările occidentale, era clar că România se află în pragul falimentului. Conștientizarea acestei situații a provocat răcirea relațiilor cu Bucureștiul într-o măsură mai mare chiar decât informațiile despre diferitele încercări de disidență și reprimarea lor.

Cu toate acestea, vizitele la nivel înalt continuau, în ciuda faptului că ele aveau loc într-o atmosferă care nu mai era la fel de cordială ca odinioară. În iunie 1978, Nicolae Ceaușescu a efectuat o vizită de trei zile în Marea Britanie. În aceeași lună Ștefan Andrei s-a dus în Franța, în calitate pe care o avea deja de ministru al Afacerilor Externe. În martie 1979 a sosit la București președintele Franței, Valéry Giscard d'Estaing. În luna octombrie a aceluiași an a efectuat o vizită în RSR și Hans Dietrich Genscher, vicecancelarul RFG. O lună mai târziu, sosea în România François Mitterrand, pe atunci șeful Partidului Socialist. În martie 1980, Ceaușescu s-a întâlnit la București cu ministrul Afacerilor Externe al Marii Britanii, lordul Carrington. În iulie, dictatorul român a efectuat o vizită de trei zile în Franța. În aprilie 1981, premierul Ilie Verdeț s-a deplasat în Marea Britanie, iar în octombrie, tot în Regatul Unit, s-a deplasat ministrul Afacerilor Externe Ștefan Andrei. Câteva zile mai târziu sosea în România și președintele RFG, Karl Carstens, iar în luna următoare Ștefan Andrei efectua o vizită în Franța²⁰². După cum se vede, numărul vizitelor n-a prea scăzut în comparație cu perioada precedentă, dar aceste contacte erau din ce în ce mai puțin fructuoase din punctul de vedere al autorităților de la București.

Pentru a frâna tendințele nefavorabile, conducătorii români au decis să reducă drastic importurile și să echilibreze astfel balanța comercială. Această politică, introdusă pe scară largă din anul 1980, a început să-și aducă roadele chiar din anul următor; în primul rând, s-a putut ajunge astfel la un excedent al exportului față de import în relațiile comerciale cu SUA. Cu toate acestea, în 1981, țara n-a putut să-și achite dobânzile la creditele externe. În felul acesta România se îndepărta nu numai economic, ci și politic de țările occidentale.

Concomitent cu distanțarea față de Occident, România se apropia de țările blocului sovietic, care de altfel treceau în această perioadă prin același gen de probleme economice. În cursul anilor 1977-1981, pentru București au căpătat din nou prioritate relațiile cu Moscova; apropierea de celelalte țări membre ale CAER n-a fost în principiu decât consecința acestei politici. Conducerea URSS nu răspundea însă în proporție de sută la sută la avansurile echipei lui Ceaușescu, pentru că România avea tot mai puțin de oferit Uniunii Sovietice, atât din punct de vedere politic, cât și economic.

În 1978, volumul schimburilor comerciale dintre România și Uniunea Sovietică a scăzut, nefiind realizate toate livrările planificate și contractate de ambele părți. În protocoalele comerciale din cadrul CAER pentru anul următor a fost totuși avută în vedere conjunctura tot mai defavorabilă din țările socialiste – dar, după părerea reprezentanților Ambasadei RPP, românii se bazau în continuare pe prognoze prea optimiste²⁰³. Așa s-a și întâmplat – celelalte țări socialiste nu și-au putut onora livrările contractate, mai ales la capitolul materii prime. După cum se pare, la această situație s-a ajuns nu din rea-voință, nici dintr-o politică intenționată de răcire a relațiilor cu România, ci în primul rând din cauza dificultăților economice care afectau toate țările comuniste.

Spre sfârșitul anului 1979 și începutul anului 1980 s-a produs o intensificare a relațiilor României cu URSS pe fondul intervenției sovietice în Afganistan. În cazul în care Ceaușescu s-ar fi condus în acord cu sloganurile trâmbițate chiar de el timp de atâția ani referitoare la „dreptul țărilor mici și mijlocii la autodeterminare” și la „neamestecul” în treburile interne ale altor țări, el ar fi trebuit să condamne această intervenție așa cum a procedat în 1968 în legătură cu invadarea Cehoslovaciei. Dar la sfârșitul anului 1979 situația era cu totul alta decât în urmă cu peste un deceniu și tocmai de aceea autoritățile române au decis inițial să adopte o atitudine rezervată. Pe 28 decembrie 1979, a

doua zi după începutul invaziei, ambasadorul sovietic l-a informat pe premierul Verdeț în legătură cu decizia luată de autoritățile URSS de a „sări în ajutorul” Afganistanului. Verdeț l-a primit pe ambasador, dar nu și-a exprimat în nici un fel atitudinea față de această problemă. În ziua următoare Ceaușescu s-a întâlnit cu corpul diplomatic, dar n-a făcut absolut nici o referire la problema afgană²⁰⁴.

Pe 14 ianuarie 1980, în cadrul Adunării Generale ONU a fost supusă la vot o rezoluție care condamna intervenția sovietică în Afganistan. Delegația română s-a abținut de la vot²⁰⁵. O zi mai târziu, Ambasada RPP la București trimitea către centrală o notă referitoare la discuția cu „un membru al CC al PCR, un colaborator apropiat al lui Ceaușescu”, în cursul căreia acesta a afirmat că „PCR nu este de acord cu acțiunea sovietică în Afganistan, întrucât aceasta este în dezacord cu principiile socialiste” (el mai menționa și că această informație a fost transmisă PCUS prin intermediul canalelor de partid), dar că „în Afganistan se desfășoară acțiuni nedisimulate ale Statelor Unite, ale unor mișcări islamiste și ale Chinei, toate acestea urmând să se desfășoare probabil și în continuare”. În această situație, autoritățile române au hotărât să nu-și exprime un punct de vedere, și poate că „vor apărea în acest sens alte împrejurări, ceea ce este foarte posibil având în vedere cursul rapid al evenimentelor”²⁰⁶. „Alte împrejurări” au apărut într-adevăr, și destul de repede. Pe 31 ianuarie a sosit la București ministrul sovietic al Afacerilor Externe, Andrei Gromîko, pentru a discuta cu Ceaușescu problema afgană. În urma discuțiilor purtate, pe 2 februarie, cei doi parteneri au dat o declarație comună în care se afirma printre altele că adevărata problemă este de fapt „amestecul forțelor imperialiste în problemele interne ale altor țări”, ceea ce constituia o soluție de compromis. În aprilie 1980, Ceaușescu i-a trimis totuși un mesaj de felicitare lui Babrak Karmal cu ocazia reinstalării sale în funcția de președinte al Afganistanului²⁰⁷.

Atitudinea României în problema afgană a fost apreciată în mod pozitiv atât de Statele Unite, cât și de Uniunea Sovietică – așadar Ceaușescu și-a jucat bine partida în acest caz, deși efectele pozitive ale acestei atitudini pentru conducerea României n-au mai fost la fel de mari ca în 1968, când a fost vorba de Cehoslovacia. Oricum, atitudinea „chibzuită” a României în această problemă a constituit o bază importantă pentru strângerea legăturilor în continuare cu Uniunea Sovietică. Deja în cursul convorbirii cu Gromîko

Ceaușescu a propus o întâlnire la nivel înalt, propunere ce a fost acceptată²⁰⁸.

Pe 19 mai 1980 premierul Ilie Verdeț a efectuat o vizită de două zile la Moscova. Întâlnirile au avut loc într-o atmosferă plăcută, mai bună decât în anii precedenți. Verdeț a prezentat un program ambițios de dezvoltare rapidă a cooperării comerciale – era vorba de dublarea volumului de schimburi comerciale reciproce comparativ cu anii 1975-1980, cu un accent deosebit pe importul de materii prime din URSS. Ca răspuns, sovieticii au confirmat că sunt de acord cu dezvoltarea cât mai rapidă a relațiilor comerciale, dar că în momentul respectiv se confruntă cu serioase probleme economice și nu vor fi în măsură să onoreze astfel de obligații. În consecință, n-a fost semnat decât un simplu protocol de colaborare economică până în 1990²⁰⁹.

Divergențele în ceea ce privește volumul schimburilor economice au făcut ca semnarea tratatului comercial pe următorul cincinal să întârzie. Următoarea rundă de negocieri a avut loc în decembrie 1980. Românii insistau ca valoarea schimburilor economice să fie stabilită la 25 miliarde de ruble, în timp ce sovieticii propuneau 12,7 miliarde²¹⁰. Întrucât nici una dintre părți nu era dispusă să cedeze, tratatul n-a fost semnat. Până la urmă, acest lucru s-a întâmplat totuși în iunie 1981, cu ocazia următoarei vizite a premierului Ilie Verdeț la Moscova. S-a căzut de acord asupra unui volum al schimburilor comerciale în valoare de 14,4 miliarde de ruble, cu posibilitatea suplimentării cu încă 2,5 miliarde de ruble printr-un tratat separat (caracteristic este faptul că ambele părți doreau să exporte produse industriale și să importe materii prime)²¹¹. Cu alte cuvinte, dorința românilor de a crește volumul schimburilor comerciale cu sovieticii a adus anumite rezultate. În anii 1976-1980 acestea fuseseră planificate la o valoare de 9 miliarde de ruble, dar au fost realizate 11,5 miliarde²¹², așa încât tratatul pentru cincinalul următor constituia un pas înainte din acest punct de vedere.

Țeluri asemănătoare își propunea Bucureștiul și în politica adoptată față de celelalte țări membre ale CAER, precum și față de Iugoslavia. Dorința intensificării colaborării economice se bucura de o primire călduroasă, dar toate țările comuniste se confruntau cu dificultăți economice din ce în ce mai mari, erau interesate mai ales de export și doreau să importe în primul rând materii prime energetice. Cu toate acestea, românii au reușit să-și sporească volumul schimburilor comerciale, mai ales în relația cu Bulgaria și cu Iugoslavia. Dar de obicei intensificarea colaborării economice nu mergea mână în mână cu

colaborarea politică. România punea mare preț pe posibilitatea cucerită anterior de a-și exprima propriul punct de vedere și de a duce o politică externă proprie. Cel mai vizibil era acest lucru în cazul relației cu Ungaria – contactele la nivelul cel mai înalt erau sporadice, colaborarea științifică și culturală practic nu exista, în timp ce colaborarea economică se dezvoltă în mod fericit²¹³.

Realizând politica de apropiere față de țările membre ale CAER, România nu voia totuși să-și compromită relațiile cu China. În acord cu principiile promovate, Bucureștiul se străduia să întrețină relații bune atât cu Moscova, cât și cu Beijingul – dar în condițiile unei reale intensificări a colaborării cu URSS, o acțiune asemănătoare în relația cu RP Chineză era foarte greu de înfăptuit. Așa încât autoritățile române s-au hotărât să întreprindă acțiuni ostentative în spatele cărora se ascundeau mai puține fapte concrete decât în anii precedenți.

Inițial, se părea că între România și China colaborarea va cunoaște și ea un proces de intensificare. În 1977 a avut loc o aprofundare a contactelor militare și în domeniul industriei de armament (a fost semnată, între altele, o înțelegere pe patru ani pe probleme de cooperare în aceste domenii)²¹⁴. Din acel moment a început să se vorbească despre necesitatea unei vizite a lui Ceaușescu în China. Potrivit analiștilor de la Ambasada RPP, hotărârea de a întreprinde această vizită, cu stabilirea unei date concrete, a fost luată după venirea conducătorului român din Statele Unite, în aprilie 1978²¹⁵. Vizita lui Ceaușescu în China a durat din 15 până pe 20 mai, fiind legată de vizitele efectuate și în alte țări asiatice: RPD Coreeană, Vietnam, Laos, Cambodgia și, *last but not least*, India.

Vizita n-a fost la fel de spectaculoasă (nici la fel de lungă) ca în 1971, deși din delegație mai făceau parte: Elena Ceaușescu, Ștefan Andrei, Cornel Burtică (pe atunci ministrul Comerțului Exterior) și Dumitru Popescu „Dumnezeu”. Chinezii i-au întâmpinat pe români cu cele mai înalte onoruri, la festivitățile în cinstea lui Ceaușescu de pe străzile Beijingului luând parte o sută de mii de persoane. În declarațiile sale oficiale, delegația română susținea pe deplin poziția conducerii chineze pe probleme internaționale, dar vizita s-a încheiat fără semnarea unui comunicat comun. Rezultatul concret al convorbirilor a fost încheierea unei înțelegeri pe termen lung (pe o perioadă de cincisprezece ani) în domeniul colaborării economice și tehnice (erau menționate, printre alte puncte din program, prospectări comune pentru descoperirea de noi materii prime pe teritoriul Chinei) și a altor câteva înțelegeri, mai puțin importante²¹⁶.

În aceeași perioadă au mai avut loc două vizite la nivel înalt. Între 24 noiembrie și 1 decembrie 1980, premierul român Ilie Verdeț a efectuat o vizită în China, iar în perioada 15-22 iunie anul următor, RP Chineză a fost vizitată de Ștefan Andrei²¹⁷. În cursul vizitei lui Verdeț, chinezii au recunoscut că „și-au supraapreciat forțele”, așa încât au fost obligați să-și reducă volumul schimburilor comerciale cu exteriorul, inclusiv cu România. Așadar vizita s-a încheiat doar prin sublinierea convergenței punctelor de vedere politice, fără vreun rezultat economic concret²¹⁸. Același gen de impresii a făcut și vizita lui Ștefan Andrei – în urma convorbirilor cu lucrătorii Ambasadei RPP, diplomații chinezi au recunoscut că „relațiile politice sunt mai mult decât bune, dar problemele apar în momentul în care e vorba de colaborarea economică”²¹⁹.

Volumul schimburilor comerciale dintre României și China arăta totuși promițător pentru partea română, în ciuda problemelor apărute. Valoarea schimburilor comerciale se ridica în 1979 la 1,2 miliarde de franci elvețieni (ambele țări își efectuau calculele contabile în această monedă), în 1980 – la 1,25 miliarde de franci, pentru ca în 1981 să scadă la 1,18 miliarde de franci. Structura pe mărfuri a acestor schimburi era avantajoasă din punctul de vedere al Bucureștiului – în protocolul semnat pe anul 1982, 41% din exporturile românești către China erau mașini-unelte, 12% erau mărfuri industriale de piață, iar 47% – materii prime și materiale, pe când în exportul chinez către România 60% constituiau materiile prime și materialele, 36% produsele alimentare și industriale și numai 4% mașinile-unelte. O anumită problemă constituia pentru România doar balanța comercială negativă pe anul 1981, când Bucureștiul a cumpărat din China mărfuri a căror valoare depășea cu peste 200 de milioane de franci elvețieni exportul românesc în această țară²²⁰.

La începutul anilor '80, în relațiile dintre țările comuniste a apărut problema crizei din Polonia²²¹. Conducerea României, la fel ca autoritățile celorlalte țări socialiste, era neliniștită în legătură cu evoluția situației din RPP. Principala problemă din punctul de vedere al echipei lui Ceaușescu era cum să se evite apariția unei situații similare în România. Pe de altă parte, conducerea românească se opunea unei eventuale intervenții a forțelor Tratatului de la Varșovia în Polonia și se străduia chiar să facă în așa fel încât să se evite condamnarea evenimentelor din RPP în cadrul reuniunilor formate din reprezentanții țărilor comuniste. La consfătuirea Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia, care a avut loc la Moscova pe data de 5 decembrie

1980, Ceaușescu sublinia că această criză trebuie să fie soluționată „de polonezi și numai de ei”. Pe un ton asemănător (în urma unor consultări telefonice cu Ceaușescu) s-a exprimat și generalul Constantin Olteanu cu ocazia consfătuirii miniștrilor Apărării Naționale ai țărilor din Caer, care a avut loc tot la Moscova, în perioada 2-4 decembrie 1981; cu această ocazie, el s-a opus chiar propunerii avansate de delegatul polonez, gen. Florian Siwicki, de a se include în comunicatul final o rezoluție despre necesitatea „luării măsurilor corespunzătoare cu scopul de a asigura securitatea comunității socialiste”²²². De altfel, nici nu era o atitudine izolată în cadrul grupului (Olteanu a fost sprijinit de reprezentantul RPU, Lajos Czinege, care – după cum se știe – nu era decât executantul voinței lui Kádár), așa încât declarația lui n-a provocat deteriorarea relațiilor în cadrul blocului sovietic. Decizia de introducere a stării de război în Polonia a fost primită la București cu un anumit sentiment de ușurare, pentru că lucrurile evoluau în direcția dorită de conducerea românească.

Ultimele reforme ale sistemului – anii 1981-1982

În a doua jumătate a anului 1981 a fost demarat un proces de reformare a sistemului politic, economic și social, care urma să dureze mai mult de un an. Este greu de verificat dacă autoritățile acționau pe baza vreunui plan prestabilit sau se limitau să reacționeze în funcție de situație. Se poate totuși presupune că au fost elaborate niște recomandări de ordin general, pe baza cărora, mai târziu, erau luate deciziile concrete. Un argument în susținerea unei asemenea teze ar putea fi faptul că momentul în care noua linie conducătoare a început să fie aplicată poate fi identificat cu ușurință – vara anului 1981. Sfârșitul simbolic al perioadei de implementare a noilor soluții a fost luna decembrie 1982, când Ceaușescu a declarat că România își va plăti toate datoriile externe.

Cauzele pentru care conducerea României a hotărât să înăsprească sistemul (indiferent că făcea acest lucru pe baza unui plan sau nu) erau mai multe:

- cauza principală și fundamentală era prăbușirea economică; criza economică lua proporții catastrofale, provocând și alte consecințe nefavorabile pentru autorități;
- guvernele occidentale și băncile private refuzau să mai finanțeze

economia românească, deloc rentabilă; condițiile de acordare a creditelor au fost schimbate în așa măsură, încât instituțiile care le acordau pretindeau să aibă un cuvânt tot mai greu de spus în deciziile economice – lucru cu care autoritățile române nu puteau fi de acord;

- starea de spirit a populației se înrăutățea vizibil, ceea ce, în lipsa unor acțiuni hotărâte din partea guvernanților, provoca proteste care căpătau cele mai diferite forme;
- Ceaușescu se temea că, dacă protestele vor lua amploare, cineva din conducerea superioară ar putea profita de situație pentru a se întoarce împotriva lui.

Toți factorii enumerați mai sus aveau o trăsătură comună – limitau puterea secretarului general ori constituiau o amenințare pentru aceasta. Pe de o parte, centrele de decizie de peste hotare încercau să-și impună punctul de vedere asupra politicii interne a țării, iar pe de altă parte, nemulțumirile sociale care căpătau proporții tot mai îngrijorătoare (de exemplu, în cursul lucrărilor oficiale ale Conferinței din Statele Unite despre care am amintit deja, când au fost scandate sloganuri anticeaușiste) puteau crea, cel puțin în viziunea secretarului general, scenariul răsturnării lui Ceaușescu și a schimbării conducerii de partid și de stat.

Se pare că autoritățile române se temeau mai mult de presiunile externe decât de propria populație. Probabil că acest lucru era consecința modului de desfășurare a negocierilor cu Fondul Monetar Internațional. În baza tratatului încheiat pe 15 iunie 1981, FMI a acordat României un împrumut în valoare de 1,3 miliarde de dolari, însă cu condiția de a încetini ritmul industrializării și de a crește alocările pentru agricultură. Acest lucru merită puțină atenție, pentru că FMI cerea la urma urmei cam același lucru ca și CAER în anii '60, subiect care a devenit la momentul respectiv cauza unor negocieri dure între echipa lui Dej și reprezentanții sovietici, făcând în cele din urmă ca România să adopte o atitudine naționalistă și disidentă în cadrul blocului sovietic. Acceptarea recomandărilor FMI a fost așadar echivalentă cu recunoașterea faptului că politica promovată timp de aproape douăzeci de ani s-a soldat cu un fiasco, lucru care desigur că n-a fost dat publicității, dar în mod sigur a constituit o lovitură foarte grea pentru Ceaușescu.

În momentul acela, comuniștii români se aflau însă într-o situație deosebit

de dificilă, așa încât ambițiile trebuiau lăsate pentru mai târziu. Pe 3 noiembrie 1981, Bucureștiul a solicitat creditorilor occidentali amânarea plății datoriilor. La circa două săptămâni, FMI a anunțat că, din cauza situației economice catastrofale a țării, nu va vira următoarea tranșă din creditul contractat în iunie. Datoriile crescuseră extraordinar de repede. La sfârșitul anului 1981 datoria externă se ridica la 11,4 miliarde de dolari. În ianuarie, FMI a recomandat României să inițieze negocieri cu principalii creditori. Pe 29 ianuarie, în urma convorbirilor dintre Ceaușescu și reprezentanții băncilor, acestea au fost de acord cu amânarea temporară a plății dobânzilor la credite și cu elaborarea unui nou calendar de plăți²²³. În foarte scurt timp firmele străine s-au retras din România; potrivit informațiilor Ambasadei RPP, din 62 de reprezentanțe ale unor firme care operau în București, 40 au fost lichidate până în martie 1982²²⁴.

Autoritățile române au început să aplice în ritm alert un program drastic de economii, ceea ce s-a bucurat de încuviințarea FMI, care pe 24 iunie a deblocat a doua tranșă a creditului²²⁵. S-a dovedit însă destul de repede că Fondul nu intenționa să dea și a treia și ultima tranșă a împrumutului. Explicația acestei decizii, cel puțin potrivit evaluării analiștilor Ambasadei RPP, era temerea FMI că acest credit va fi utilizat în alte scopuri decât cele prevăzute în contract²²⁶. Negocierile au fost însă continuate. Pe 28 iulie, Clubul de la Paris și-a dat acordul ca 80% din restanțele plăților aferente anilor 1981 și 1982 să fie reprogramate, ceea ce permitea FMI să facă transferul ultimei tranșe a împrumutului²²⁷. În cele din urmă, negocierile s-au încheiat abia pe 7 decembrie, dar creditorii occidentali au luat act de strădaniile României și, drept urmare, s-a ajuns la o soluție de compromis²²⁸. Așa se face că noua politică economică a adus anumite efecte din punctul de vedere al creditorilor: în cursul anului 1982, România și-a redus gradul de îndatorare de la 10,1 miliarde la circa 9,77 miliarde dolari. Marea majoritate a creditelor provenea la momentul respectiv de la băncile comerciale (cca 5,4 miliarde dolari), iar de la FMI – cca 1,5 miliarde dolari²²⁹.

Pe 16 decembrie, la Conferința Națională a PCR, Ceaușescu a anunțat că scopul lui este achitarea până în anul 1985 a jumătate din datoria externă, iar în primii 2-3 ani din următorul cincinal a tuturor creditelor externe²³⁰. Această declarație de o importanță fundamentală n-a fost apreciată la justa ei valoare de către contemporani²³¹, probabil din cauză că mesajul ei a fost considerat prea

puțin realist. De fapt, ea a devenit o obligație deosebit de constrângătoare. Asumarea acesteia din partea lui Ceaușescu însemna că el era hotărât să se elibereze cu orice preț de influențele străine – preț pe care urma să-l plătească întreaga societate și, în cele din urmă, chiar el.

Pentru a obține mijloacele necesare achitării datoriei externe, conducerea a impus un regim de economii foarte drastic. Povara plății datoriilor a fost aruncată asupra întregii populații. Probabil că introducerea noului plan de economii era legată, în martie 1981, de cooptarea în cadrul BP al CPEx a lui Emilian Dobrescu – unul dintre cei mai capabili economiști din perioada respectivă. Până atunci, Dobrescu fusese doar membru supleant al CPEx. În același timp, i s-au mai încredințat și alte funcții importante: președinte al Comitetului de Stat al Planificării și vicepremier²³².

Primele dispoziții se refereau la circulația produselor agroalimentare și nu aveau caracter strict economic. Pe 10 octombrie 1981, Consiliul de Stat a emis un decret referitor la prevenirea și combaterea speculei. Pedepse între șase luni și cinci ani de privare de libertate erau prevăzute astfel pentru procurarea de produse alimentare de bază în cantități mai mari decât îi erau necesare familiei respective pentru o lună. Concomitent a fost introdusă raționalizarea produselor alimentare, măsură care s-a menținut până la căderea lui Ceaușescu. Pe 18 octombrie a mai apărut încă un decret al Consiliului de Stat, care de data aceasta interzicea cetățenilor să-și procure produse alimentare din altă zonă decât cea în care locuiesc. Acest principiu a fost numit *autoaprovizionare teritorială*²³³.

Pe 20 octombrie a avut loc o ședință a CPEx la care au fost invitați și prim-secretarii comitetelor județene de partid. Cu ocazia acestei întâlniri, Nicolae Ceaușescu i-a însărcinat să elaboreze programe de îmbunătățire a productivității în agricultură pentru fiecare județ. Un scop suplimentar urma să devină introducerea principiului autosuficienței alimentare a județului. A fost de asemenea aprobată cu majoritate de voturi necesitatea elaborării unui program național de „alimentație științifică” a populației²³⁴. Două zile mai târziu, pe 30 octombrie, un forum destul de puțin important, Consiliul Național al Frontului Democrației și Unității Socialiste (FDUS), fostul FUS, a adoptat o rezoluție pe problema dezarmării și păcii în care, pe lângă formulări grandilocvente, era conținut și un postulat referitor la reducerea bugetului forțelor armate cu 10% până în 1985²³⁵. La sfârșitul anului 1980 și începutul

anului 1981, Consiliul de Stat și MAN au adoptat o serie de dispoziții referitoare la funcționarea întreprinderilor de stat. Ideea de bază a acestor dispoziții era înăsprirea disciplinei în muncă și stabilirea unor reguli rigide de exploatare a mijloacelor de producție. Obligațiile și interdicțiile erau enumerate foarte detaliat (printre altele, interdicția de a fuma și chiar de a aduce la serviciu țigări și chibrituri), pentru încălcarea lor făptașul fiind pasibil de pedepse cu închisoarea care puteau merge de la 3 luni până la 20 de ani, dacă din cauza neglijenței se ajungea la accidente grave. Consiliul de Stat a emis și un decret cu privire la agricultură, pe baza căruia se instituiau contractele – eliminarea acestora în 1956 a constituit unul din primele semnale ale liberalizării. Au fost introduse, de asemenea, noi impozite care să alimenteze bugetul fiecărui județ²³⁶.

În ultimele zile ale lui decembrie a fost dată în exploatare a doua linie de metrou din Capitală, dar acest eveniment n-a putut eclipsa tabloul dramatic al situației economice a țării. Economiiile și reformele continuau. De-a lungul întregului an 1982 prețurile au crescut mereu. Se pare că, inițial, autoritățile române ar fi avut de gând să facă o singură scumpire, drastică, a articolelor de bază²³⁷, dar în cele din urmă s-au hotărât să procedeze la majorări lente, care în cursul unui singur an au ajuns totuși în medie la 35%²³⁸. În același timp au fost luate și alte măsuri de economisire. Pe 31 martie, Plenara CC a adoptat un program de producere a energiei și de dezvoltare a bazei energetice a țării până în anul 1985. Acest program propunea între altele modernizarea producției de curent electric la centralele pe cărbune. Pe 9 aprilie, cu ocazia unei ședințe a CPEx, s-a decis majorarea exportului în scopul accelerării plăților pentru achitarea datoriei externe și a fost recunoscută necesitatea de a se limita utilizarea energiei electrice și a materiilor prime în întreprinderile industriale²³⁹.

Dispozițiile CPEx din 22 iunie erau orientate în altă direcție și de altfel s-au dovedit chiar mai constrângătoare decât precedentele. Autoritățile au constatat că, mai degrabă decât în industrie, economiile de energie ar trebui făcute la consumatorii casnici și au luat decizia de a limita drastic consumul de energie al populației, începând cu data de 1 iulie. De asemenea, a fost redus până la limită iluminatul stradal. Decizia CPEx din 22 iunie 1982 a fost foarte dureroasă pentru întreaga populație. Cele mai multe amintiri neplăcute de pe vremea lui Ceaușescu sunt legate de lipsa căldurii, a apei calde menajere și a

gazului în locuințe și în magazine, respectiv de întinericul de pe străzi. Autoritățile au încercat să lanseze aceste măsuri nepopulare sub sloganul „Puneți-vă o haină în plus!”²⁴⁰, ceea ce a iritat și mai mult populația. Pe lângă limitarea pe cale administrativă a utilizării energiei, a fost majorat sensibil și prețul acesteia – curentul electric s-a scumpit cu 30%, iar gazul a ajuns chiar cu 150% mai scump²⁴¹.

Alte economii au fost instituite în luna următoare. Chiar de pe 3 iulie CPEx a adoptat, iar pe 14 iulie a fost dat publicității *Programul de alimentație științifică a populației*, elaborat de Iulian Mincu, un cunoscut specialist al maladiilor aparatului digestiv²⁴². Acest program a fost promovat la rândul lui sub deviza luptei împotriva obezității și a încurajării unui stil de viață „rațional și științific”²⁴³. Principiul de bază al acestuia era reducerea consumului mediu de hrană în rândul populației de la 3.300 la 2.800-3.000 de calorii/zi. Urma o enumerare foarte amănunțită a articolelor de consum în funcție de sex, vârstă, activitatea desfășurată și, desigur, recomandări în sensul creșterii producției, al modului de funcționare a comerțului interior și al punctelor de alimentație publică, recomandări privind cercetarea științifică și igiena producției de alimente²⁴⁴. Nivelul de consum al produselor alimentare prevăzut în acest program, teoretic, nu însemna o înrăutățire decisivă a situației populației, însă în practică nici măcar acest program economicos nu era realizat, iar procurarea produselor alimentare constituia o problemă tot mai dificilă pentru populație. În ciuda reglementărilor introduse, mai ales în afara marilor orașe, aprovizionarea era catastrofală, cozile în fața magazinelor erau uriașe – iar această stare de lucruri s-a menținut până la căderea lui Ceaușescu.

Pe data de 3 octombrie Emilian Dobrescu și-a dat demisia din funcția de președinte al Comitetului de Stat al Planificării. Cauza demisiei a fost, după cum chiar el afirma, respingerea ideilor sale în ceea ce privește reformele economice²⁴⁵. Dându-și demisia, Dobrescu a prezentat conducerii superioare un memoriu exhaustiv care n-a fost niciodată publicat, în care ataca aspru ideile economice ale echipei Ceaușescu²⁴⁶. Plecarea lui Dobrescu, un economist cu experiență, care-i domina ca nivel de pregătire pe toți ceilalți membri ai guvernului, era un semnal că șeful statului se hotărâse să ducă o politică economică indiferentă la orice accente critice. Dobrescu a rămas în BP al CPEx până în martie 1983, pentru ca, două luni mai târziu, să devină vicepreședinte al Consiliului Național pentru Știință și Tehnologie, a cărui șefă era Elena

Ultima măsură importantă de economisire impusă societății a fost introducerea impozitului suplimentar. În perioada 7-8 octombrie a avut loc Plenara CC în cadrul căreia a fost adoptat proiectul de lege (anunțat deja de vreo câteva luni) cu privire la participarea oamenilor muncii la constituirea fondului de investiții al întreprinderilor. Într-o formă voalată, mascată de formulări despre responsabilitate și dezvoltare economică, oamenilor muncii li se dădea „dreptul” (obligatoriu) să participe cu contribuții bănești (numite *părți sociale*), prin care deveneau teoretic coproprietari ai întreprinderii în care lucrau. Valoarea „părților sociale” nu putea depăși 30% din valoarea totală a întreprinderii și urma să fie stabilită de adunarea generală a oamenilor muncii²⁴⁸. Practic, acest lucru însemna însă pur și simplu reducerea salariilor cu o parte care era destinată fondurilor de investiții ale întreprinderilor, fiind oferită în schimb participarea declarativă la „partea socială”.

O anumită parte a populației era afectată și de decretul Consiliului de Stat din 22 octombrie 1982. În baza acestui decret, fiecare persoană care părăsea România definitiv pentru a emigra era obligată să achite, într-o valută convertibilă, cheltuielile de școlarizare pentru studiile liceale și superioare absolvite în RSR²⁴⁹. Prin introducerea acestor reglementări statul mai câștiga anumite mijloace financiare, dar multe persoane care intenționau să emigreze legal nu erau în măsură să achite sumele respective și fie se hotărâu să rămână în țară, fie treceau granița în mod ilegal. Pe de altă parte, acest decret a provocat tensiuni în relațiile diplomatice cu țările occidentale și în primul rând cu Statele Unite, Israel și RFG, care erau direct interesate de emigranții români.

La Conferința Națională a PCR din 16-18 decembrie 1982 s-a luat hotărârea de a se introduce încă o reformă – modificarea sistemului de salarizare. Cea mai importantă noutate era introducerea așa-numitei categorii a *acordului global* – cu alte cuvinte, nivelul salariului era condiționat de proporția în care întreprinderea își realiza planul. Teoretic, nu era o schimbare prea mare în comparație cu măsurile adoptate în 1978, dar creștea așa-numita parte variabilă a salariului, cea care ținea de sistemul de premii. În momentul în care această măsură a devenit operativă, partea variabilă a salariului a fost stabilită la 24%, urmând ca în 1985 ea să ajungă la 27%. Pe lângă aceasta, fiecare nou-angajat, în primii cinci ani de activitate, avea dreptul doar la jumătate din partea variabilă a salariului, iar în cazul în care i se desfășura contractul de muncă

înainte de încheierea acestei perioade, era obligat să suporte plata cheltuielilor făcute pentru calificarea sa profesională. În textul hotărârii se promitea, de asemenea, majorarea salariilor nominale care în primul trimestru al anului 1984 urmau să fie cu 5% mai mari decât cele din 1980²⁵⁰. În condițiile în care, *de facto*, planul nu avea cum să fie realizat, introducerea acestor prevederi însemna de fapt scăderea salariului și tocmai acesta era și rostul „acordului global” până la căderea comunismului. Hotărârea Conferinței Naționale a PCR a intrat în vigoare pe data de 13 septembrie 1983, sub forma unui decret al Consiliului de Stat.

Toate aceste economii prevăzute pentru achitarea cât mai rapidă a datoriei externe însemnau de fapt o scădere drastică a nivelului de trai al populației. În foarte scurt timp, românii au devenit poporul cel mai sărac din țările blocului sovietic, chiar dacă luăm în considerație faptul că și celelalte state cu regim comunist treceau în această perioadă printr-o uriașă criză economică. Conducerea României își dădea seama că economiile impuse erau primite fără cea mai mică bunăvoință de către populație – în plus, erau greu de explicat și propagandistic. Din această cauză, se impunea creșterea controlului asupra societății – pentru că dacă nu s-ar fi procedat așa, neliniștea, acțiunile disidenților și chiar grevele (care începuseră deja în anii precedenți), puteau căpăta dimensiuni periculoase pentru autorități, cum se întâmplase și în Polonia. Așa încât, concomitent cu implementarea altor și altor idei economice, conducerea a sporit mereu caracterul represiv al sistemului.

Nemulțumirile muncitorilor au fost rezolvate relativ repede și ușor. Legile și decretele din decembrie 1981 și ianuarie 1982 cu privire la intensificarea controlului activității de producție în întreprinderi care instituiau pedepse privative de libertate pentru dezorganizarea procesului de producție constituiau un nou și puternic instrument pus în mână Miliției și Securității împotriva oricăror eventuale încercări de revoltă. În același timp, continua procesul de întărire a rolului partidului ca forță mobilizatoare, dar și ca element de control asupra societății. Un pas important în această direcție a fost făcut cu ocazia plenarei lărgite a CC din 1-2 iunie 1982, la care au fost invitate și câteva sute de persoane fără partid. La această plenară, Ceaușescu a dat citire unui lung referat intitulat „Despre stadiul actual al edificării socialismului în țara noastră, despre problemele teoretice, ideologice și despre activitatea politică și educativă a partidului nostru”²⁵¹, care a fost adoptat ca document programatic al PCR. De

o importanță fundamentală era în referat respingerea tezei „dictaturii proletariatului” și înlocuirea ei cu aceea a existenței „unui stat de democrație muncitorească, revoluționară”²⁵². Secretarul general a subliniat cu hotărâre în cuvântarea sa necesitatea de a se sprijini în activitatea de partid pe sentimentul patriotic, lucru care ar fi trebuit să se manifeste prin sprijinul acordat de membrii PCR activității aparatului de stat și, în primul rând, după cum sublinia Ceaușescu, organelor de Securitate, procuraturii și justiției. În plus, partidul ar fi urmat să fie o parte componentă în dezvoltarea organizațiilor care veghează la asigurarea securității și disciplinei, cum ar fi Gărzile Patriotice, unitățile de pregătire militară a tineretului și de apărare teritorială, Șoimii Patriei și altele. În timpul „discuțiilor” asupra referatului lui Ceaușescu, proaspăt numitul (pe 21 mai) premier Constantin Dăscălescu a accentuat necesitatea de a întări disciplina și responsabilitatea la toate nivelurile puterii²⁵³. Astfel, partidul urma să fie doar unul dintre elementele care trebuiau să asigure stabilitatea țării prin ajutorul acordat unor instanțe de stat mai specializate. Acest lucru a fost subliniat în mod elocvent de Ceaușescu la Conferința Națională a PCR din 16-18 decembrie 1982. Unul dintre capitolele referatului prezentat de el purta chiar titlul „Creșterea rolului statului democrației muncitorești, revoluționare, în conducerea întregii vieți economico-sociale, conlucrarea armonioasă dintre organele statului și organismele democratice în cadrul sistemului unitar al democrației socialiste”²⁵⁴. Era așadar o nouă etapă în reducerea importanței PCR (numit oficial unul dintre „organisme democratice”) și slăbirea influenței sale asupra politicii țării. În același timp, creștea rolul lui ca element ajutător și de control. Astfel situat, partidului îi venea foarte la îndemână să înăbușe în fașă orice tulburări în rândul muncitorilor – în 1982 a fost vorba oricum doar de câteva cazuri sporadice²⁵⁵, iar în anii următori ele practic nici n-au existat. În ianuarie 1983 a fost îmbogățită semnificativ dotarea Miliției, a Securității și Armatei, ceea ce era de natură să mobilizeze forțele de ordine pentru a presta o activitate mai eficientă²⁵⁶.

Cu totul altfel au procedat autoritățile în cazul tulburărilor din sânul categoriei intelectualilor. Conferința Uniunii Scriitorilor organizată în iulie 1981 a dovedit că în acest mediu există o mare încărcătură potențială de revoltă. Nici reglementările care înăspreau disciplina în întreprinderi și nici întărirea rolului de control al partidului nu erau de natură să calmeze aceste nemulțumiri. În această situație, conducerea a hotărât să-i pedepsească

exemplar pe unii dintre cei mai activi reprezentanți ai categoriei intelectualilor pentru ca în acest fel să-i sperie pe ceilalți. În acest scop a fost scoasă la iveală o problemă care fusese instrumentată mai înainte și se aștepta doar momentul când să fie „pusă pe rol”.

Această problemă era legată de activitatea mișcării Meditația Transcendentală (MT) din România, ceea ce a învăluit întreaga poveste într-o atmosferă de mister, de groază și nebunie²⁵⁷. Mișcarea Meditația Transcendentală, înființată de hindusul Mahesh Yoga, numit și Maharishi, a fost adusă în România de Nicolae Stoian. Stoian era inginer și probabil și agent al Securității. În 1969 el a plecat în Algeria și a refuzat să se mai întoarcă în țară. Apoi s-a dus în Marea Britanie unde a lucrat la secția în limba română a postului de radio BBC și s-a însurat cu o cetățeană franceză, ceea ce i-a permis să obțină cetățenia acestei țări. În anii '70 el a intrat în contact cu mișcarea MT, devenind elevul lui Mahesh Yogi. Până în 1976 el a constituit un subiect de interes pentru serviciile de spionaj, dar după aceea dosarul lui a fost închis. Din 1977 a început să vină în România ca turist. În aceeași perioadă s-a adresat Ambasadei României din Paris pentru a obține aprobarea de a preda la București cursuri de „știința inteligenței creatoare”. Cererea lui Stoian a fost trecută prin mai multe instanțe de decizie, iar în cele din urmă Ministerul Sănătății a dat aviz pozitiv solicitării sale.

În decembrie 1977, Stoian împreună cu soția au sosit la București și au început să organizeze ședințe de MT. La început a stârnit interesul pentru tehnicile de meditație mai ales în rândul angajaților de la Institutul de Proiectare „Carpați”, inclusiv al directorului acestuia, pe care Stoian îl cunoștea încă din anii '60. Cu ajutorul lui a reușit să organizeze o serie de conferințe referitoare la MT în localul Institutului „Carpați” și în incinta spitalului de boli nervoase. Încă de la bun început, la întâlnirile MT luau parte doi ofițeri de Securitate (dar numai unul dintre ei făcea rapoartele de rigoare), așa încât autoritățile erau informate cu exactitate în legătură cu activitatea mișcării. În mai 1978 Stoian a obținut din partea Ministerului Educației aprobarea pentru cercetarea științifică a experimentelor MT. Lucrând în baza acestui document, gurul român a convins doi cercetători de la Institutul de Cercetări Psihologice și Pedagogice de pe lângă Academia Română de Științe să efectueze cercetările corespunzătoare. Aceștia le-au efectuat și au întocmit un raport în care recomandau continuarea experiențelor. Tot mai multe persoane din rândul

intelectualilor bucureșteni au început să fie interesate de Meditația Transcendentală.

Stimulat de aceste succese, în noiembrie 1980, Stoian i-a adresat o scrisoare lui Ceaușescu – *nota bene*, un document asemănător a trimis chiar Mahesh Yogi generalului Jaruzelski după declararea stării de război în Polonia – în care propunea introducerea MT în programa de învățământ la diferite nivele și acordarea statutului de „disciplină oficială” meditației, respectiv promovarea de către stat a tehnicilor sale. La scurt timp după aceea Stoian a fost primit la Ministerul Educației, unde s-a întâlnit cu funcționari de rang înalt. Împreună au stabilit ca timp de câteva luni să se desfășoare un experiment oficial MT. Cam în același interval de timp a început să se răspândească zvonul că mișcarea Meditației Transcendentale se bucură chiar de sprijinul Elenei Ceaușescu. Era perioada când MT intrase pe orbita interesului instanțelor superioare ale Securității și în primul rând al generalului Nicolae Pleșiță și al maiorului Ristea Priboi, care probabil presimțeau deja că această poveste poate fi utilizată pentru a-i speria pe intelectuali.

Între timp vestea despre MT s-a răspândit printre intelectualii bucureșteni, așa încât la experimentele care au avut loc în iunie 1981 în cadrul Institutului de Cercetări Psihologice și Pedagogice s-au înscris multe nume cunoscute, printre alții pe atunci tânărul publicist Andrei Pleșu cu soția, pictorul Sorin Dumitrescu, sculptorul Ovidiu Maitec, muzicianul Gheorghe Zamfir și filosoful Mihai Șora. Incognito era prezent acolo și maiorul Ristea Priboi, trimis cu misiunea de a culege materiale compromițătoare. După încheierea experimentelor s-a întocmit un raport în legătură cu desfășurarea lor, raport care a fost înaintat funcționarilor de la Ministerul Educației. Aceștia au dispus încheierea definitivă a cercetărilor MT și au transmis informația la CC al PCR. Dosarul era închis pentru câteva luni.

În primăvara și la începutul verii anului 1981, Stoian a încercat să stârnească interesul pentru meditație printre activiștii UTC, dar n-a reușit. Ținea în continuare ședințe de MT cu persoane cunoscute. Între timp Securitatea își încheiase activitatea de culegere de informații. În iunie 1981, ministrul Afacerilor Interne George Homoștean a primit un raport exact pe tema MT. Dar încă nu exista voința politică pentru a da curs dosarului. La sfârșitul lunii iulie s-a făcut însă o percheziție la domiciliul unuia dintre principalii colaboratori ai lui Stoian, iar la jumătatea lunii august a fost expulzat din țară chiar gurul

Stoian împreună cu soția sa.

Dosarul a fost „deblocat” în ianuarie 1982. Mai întâi au început să circule prin București anonime care-l acuzau pe directorul Institutului de Cercetări Psihologice și Pedagogice că ar fi organizat la locul său de muncă ritualuri parareligioase și sectare. În februarie, în revista lunară *Pentru Patrie* (editată de Ministerul Afacerilor Interne) a apărut un articol prezentat sub formă de denunț, cu titlul „Pavajul cu intenții bune” referitor la MT. În momentul acela devenise deja clar că în mod sigur vor urma măsuri represive.

Pe 27 aprilie, la ședința CPEx, Ceaușescu a eliberat-o pe Aneta Spornic din funcția de ministru al Educației, a dispus dizolvarea Institutului de Cercetări Psihologice și Pedagogice și luarea de măsuri corespunzătoare pentru lichidarea acelei „periculoase secte religioase care a activat cu acordul conducerii Ministerului Educației”. Măsurile represive i-au afectat imediat și pe toți cei care au avut de-a face la un moment dat cu MT. Operația serviciilor speciale îndreptată împotriva MT purta numele de cod „Zburătorii”, întrucât umbla zvonul că, în timpul meditației, adepții MT puteau ajunge la starea de levitație. Ancheta efectuată de Securitate (interogatorii etc.) nu mai avea nici un sens, pentru că listele cu cei care au semnat declarații că au luat parte la meditații erau deja cunoscute de multă vreme. Ca de obicei, în asemenea situații, interogatoriile erau efectuate de funcționari care habar n-aveau despre ce e vorba, fiind convingși că au de-a face cu o activitate de spionaj cu totul ieșită din comun.

Majoritatea celor amestecați în această poveste au fost dați afară din posturile pe care le dețineau și trimiși să lucreze pe funcții care nu necesitau nici un fel de competențe și erau prost plătite, uneori chiar în provincie. În plus, învinuiții au fost dați afară din partid sau au fost suspendați din această calitate. Pedepsele aplicate erau exagerate, cele mai multe dintre persoanele pedepsite luând parte doar la câteva ședințe ale MT cu ocazia experimentului din ianuarie 1981. „Aceste pedepse au fost absolut neproporționale, pentru că noi participaserăm doar la niște conferințe și la demonstrații de MT” – mărturisea Andrei Pleșu în fața unui informator al Securității. Măsurile represive care i-au afectat exclusiv pe intelectuali pentru că, chipurile, doar intelectuali frecventaseră MT, au provocat panică în sânul elitei culturale de la București. „Este ca în 1952” – comenta situația un intelectual, sunând-o pe Monica Lovinescu, una dintre figurile de frunte ale emigrației române de la Paris. Din

cele 371 de persoane care fuseseră prezente la ședințele MT, aproape exclusiv intelectuali, majoritatea au fost excluse din PCR și trimise la munci fizice prost plătite.

Dosarul MT a exercitat o influență foarte mare și asupra atitudinii acelor intelectuali care nu fuseseră amestecați direct în povestea respectivă. Se dădea impresia, poate chiar pe bună dreptate, că serviciile speciale sunt omniprezente, că denunțul este universal și că autoritățile au o putere nemăsurată. Datorită acestui scandal, conducerea chiar a reușit să sperie cercurile intelectualilor și să anihileze astfel pericolul latent care amenința dinspre partea lor. Dacă înainte, în legătură cu intelectualii, conducerea trebuia să apeleze la tot felul de intrigi complicate, după scandalul cu MT mediile intelectuale au fost complet pacificate.

În 1982, autoritățile au distrămat și un grup de intelectuali de naționalitate maghiară care edita singura publicație ilegală din România, *Ellenpontok* (*Contrapuncte*)²⁵⁸. Ea fusese înființată la Oradea în decembrie 1981 și își propunea să atragă atenția opiniei publice internaționale asupra problemelor minorității maghiare din România. Redactorii publicației erau: filosoful Attila Ara-Kovács, profesorul de geografie Károly Tóth și poetul Géza Szócs. Printre colaboratorii revistei se numărau cunoscuți opozanți, cum ar fi László Tőkés. Articole din *Ellenpontok* erau transmise în Occident, unde erau publicate într-una din revistele emigranților români, apoi erau difuzate și pe lungimile de undă ale Europei Libere. În septembrie 1982, în coloanele revistei *Ellenpontok* a fost publicat un program de conviețuire a ungarilor și românilor în același stat, program care presupunea o anumită autonomie a regiunilor locuite majoritar de maghiari și o mai bună reprezentare a acestora în cadrul autorităților centrale. În luna noiembrie a aceluiași an, redactorii revistei *Ellenpontok* au fost reținuți, iar revista lichidată. În anii care au urmat, Ara-Kovács, Tóth și Szócs au emigrat din România.

În perioada la care ne referim Ceaușescu a evitat încă un pericol (probabil, într-o anumită măsură, imaginat) la adresa poziției sale – este vorba de persoanele care prezentau anumite tendințe de independență și care-și permiteau critici la adresa liniei politice în vigoare. Anii 1981-1982 reprezintă perioada în care au fost schimbați o parte dintre activiștii de frunte. Se pare că secretarul general nu avea vreo concepție generală prestabilită în legătură cu schimbările de personal, ci reacționa doar la situații concrete, anumite dizgrații

și numiri lăsând mai degrabă impresia unei zbateri haotice.

Rotirile de cadre au început în septembrie 1981. Pe 7 septembrie, Virgil Trofin a părăsit fotoliul de ministru al Minelor, Petrolului și Geologiei, ministerul fiind împărțit în trei resorturi separate²⁵⁹. În aceeași zi, Trofin și-a pierdut și postul de vicepremier, iar activitatea sa politică a fost analizată la plenara comună a CC al PCR și a Consiliului Suprem de Dezvoltare Economică și Socială care a avut loc în 25-26 octombrie 1981. La acest forum a fost ridicată problema abuzurilor (adică a înaintării unor rapoarte fictive și a distrugerii rezervelor de cărbune din cauza modului necorespunzător în care erau păstrate) de la Combinatul Minier Oltenia, de care se făcea vinovat Trofin. Plenara a decis excluderea lui cu vot de blam din CC. Mai târziu a fost trimis în provincie – devenind director al IAS „Mircea Vodă” din județul Călărași, la cârma căreia a rămas până la moarte (a decedat în împrejurări suspecte), în iunie 1984²⁶⁰. Cu ocazia aceleiași plenare, din componența CPEx a fost înlăturat unul dintre cei mai experimentați activiști – Leonte Răutu. Acest doctrinar stalinist și-a pierdut și funcția de rector al Academiei „Ștefan Gheorghiu” și a ieșit la pensie. Noul rector al academiei de partid a devenit Dumitru Popescu „Dumnezeu”, care a îndeplinit această funcție (fără a-și pierde însă poziția din cadrul BP al CPEx) până la căderea sistemului²⁶¹.

În aprilie au avut loc festivitățile legate de o sărbătoare destul de ciudată – a 17-a aniversare a Congresului al IX-lea al PCR²⁶². Niciodată înainte nu fuseseră sărbătorite aniversările acestui eveniment, plus că în 1982 nu cădea o aniversare „rotundă”. Era probabil doar o demonstrație de forță înainte de următoarele schimbări în conducere.

Pe 27 aprilie a izbucnit însă un alt scandal – la ședința CPEx Ceaușescu a îndepărtat-o pe Aneta Spornic din fruntea Ministerului (care ținea de fracțiunea Elenei), precum și pe cei doi adjuncți ai ei în legătură cu rolul pe care îl avuseseră în problema Meditației Transcendentale. După cum urma să se constate, acesta era doar preludiul unor rotații de amploare. Tot într-o atmosferă de scandal și-a părăsit postul și Alexandru Mărgăritescu, șeful departamentului de colaborare economică internațională din cadrul Ministerului Comerțului Exterior. Pe 15 mai 1982, împreună cu miniștrii adjuncți ai Agriculturii și Industriei Alimentare, el a fost acuzat în cadrul ședinței CPEx că a fraudat anumite sume în valută, că a comis abuzuri în export și că nu s-a conformat disciplinei financiare în legătură cu investițiile în străinătate²⁶³. Mărgăritescu a

fost mutat disciplinar ca director general al uneia dintre fabricile bucureștene, unde a și rămas până în 1989²⁶⁴.

La nici o săptămână după aceea s-a creat o mare tensiune. La ședința de lucru a CC al PCR din 21 mai a fost revocat guvernul condus de Ilie Verdeț și a fost numit un cabinet nou sub conducerea lui Constantin Dăscălescu. Schimbările în componența echipei erau destul de importante, deși o parte din activiștii revocați n-au fost totuși tratați cu foarte multă asprime. Verdeț a devenit vicepreședinte al Consiliului de Stat – a obținut deci o funcție mai mică, dar a rămas totuși în cercul persoanelor celor mai importante din țară. Aneta Spornic, „compromisă” de amestecul (de altfel discutabil) în scandalul MT²⁶⁵, a părăsit oficial Ministerul Educației și CPEX, dar a fost numită secretar de stat în Comitetul de Stat al Planificării. Ceva mai șifonat a fost János Fazekas, care și-a pierdut postul de vicepremier și membru în CPEX, ieșind *de facto* la pensie pe linie politică, deși a rămas în continuare deputat în MAN. Și Cornel Burtică a fost trecut pe linie moartă, el părăsind fotoliul de ministru al Comerțului Exterior și al Colaborării Economice Internaționale (trebuie să ne amintim că înainte cu doar câteva zile fuseseră date în vileag nereguli în resortul său) pentru a fi trecut pe postul de prim-secretar al județului Prahova. În octombrie 1982 el a preluat funcția de director al unei fabrici din Ploiești. Și generalul Ion Ioniță și-a pierdut funcția de vicepremier. Nu mult timp după aceea, pe 26 iunie, el a fost trecut în rezervă, iar în decembrie și-a pierdut și statutul de membru supleant în CPEX, dar el a rămas în continuare deputat în MAN și membru al CC²⁶⁶. Oamenii noi din guvern erau vicepremierul Ludovic Fazekás și ministrul Educației Ion Teoreanu, care s-au dovedit atât de pașnici, încât au rămas pe posturile lor până la căderea lui Ceaușescu. Noul ministru al Comerțului Exterior, Nicolae Constantin, n-a rezistat decât până în noiembrie, când a fost înlocuit de Vasile Pungan, acesta rămânând în funcție până în august 1986. În noul guvern au rămas miniștrii de bază din fostul cabinet: George Homoștean – la Afacerile Interne, Ștefan Andrei – la Afacerile Externe și Constantin Olteanu – la Apărare²⁶⁷.

Cel puțin două dintre schimbările operate în componența guvernului pot fi considerate ca fiind conforme cu așteptările populației. Ca ministru al Educației, Aneta Spornic nu fusese prea îndrăgită de intelectuali. La rândul lui, János Fazekas, ca reprezentant al minorității maghiare în sânul guvernului, era acuzat că tolerează politica de reducere a influenței maghiare în Transilvania și

în general poziția acestei minorități naționale în societate. Ambele personalități au fost înlocuite cu funcționari amorfi, care nu ieșeau cu nimic în evidență și și puteau fi acceptați într-o mai mare măsură de mediul de care răspundeau. Acest lucru se vede în mod cu totul deosebit în cazul Anetei Spornic, o activistă tipică, cu doctorat la școala de partid, care a fost înlocuită de Teoreanu, poate departe de a fi un rafinat intelectual, dar care nu se ocupa doar de activitatea de partid, ci era, cel puțin teoretic, și cercetător științific (în 1962 și-a susținut teza de doctorat în chimie).

Componența guvernului a rămas în principiu stabilă până în 1985, când au mai fost făcute câteva schimbări. Miniștrii de frunte ai acestui cabinet, sau cei mai mulți dintre ei, au rămas în conducerea superioară chiar până în decembrie 1989 – Constantin Dăscălescu, Ion Dincă, Ștefan Andrei, Constantin Olteanu au rămas alături de președinte până la sfârșit, chiar dacă nu întotdeauna pe aceleași posturi pe care le ocupau în mai 1982.

Înainte de sfârșitul anului ar mai fi de semnalat un eveniment, de o anvergură mai redusă, e adevărat – la Plenara CC din 7-8 octombrie, câțiva activiști din eșalonul secund au fost acuzați de abuzuri. Unul dintre ei, Ovidiu Maitec, și-a pierdut statutul de membru supleant al CC, fiind exclus și din partid²⁶⁸. Sculptor cunoscut, Maitec a fost amestecat în afacerea MT, așa încât îndepărtarea lui putea fi o consecință a scandalului respectiv. La aceeași plenară Ilie Verdeț a fost transferat de pe postul de vicepreședinte al Consiliului de Stat la Secretariatul CC, însă Virgil Cazacu și-a pierdut funcția de membru al Secretariatului CC și a fost transferat în județul Prahova, ca prim-secretar²⁶⁹. Pe 3 noiembrie, Silviu Curticeanu, unul dintre oamenii cei mai de încredere ai lui Ceaușescu, care însă până atunci nu jucase un rol semnificativ, a fost numit șeful Cancelariei CC al PCR – funcție pe care a deținut-o până la căderea regimului.

Două au fost cauzele principale ale schimbărilor de mari proporții în domeniul cadrelor de-a lungul anilor 1981 și 1982. Prima a fost, desigur, dorința de a găsi niște „țapi ispășitori”, idee susținută de scandalurile care însoțesc căderea unor activiști, mai ales în cazul lui Virgil Trofin, care a fost îndepărtat în momentul publicării dispozițiilor referitoare la disciplina în muncă și care fusese în fruntea resortului responsabil cu problemele energetice. Ilie Verdeț, ca președinte al Consiliului de Miniștri, a trebuit și el să-și ia rămas-bun de la funcția deținută; de altfel, el a fost revocat cu puțin timp înainte de

Plenara CC la care Ceaușescu a prezentat referatul despre rolul statului și al guvernului. Alexandru Mărgăritescu, Cornel Burtică și Aneta Spornic au plecat și ei ca urmare a dării în vileag a unor nereguli săvârșite în resorturile pe care le conduceau (în cazul lui Mărgăritescu este vorba de un departament). Acești activiști au fost scoși deci „țapi ispășitori”, eliminarea lor trebuind să fie interpretată ca soluția definitivă a problemei abuzurilor și îndreptarea generală a situației.

A doua cauză a fost tendința lui Ceaușescu de a se debarasa de persoanele în jurul cărora s-ar fi putut cristaliza nemulțumirile din sânul conducerii. Între Ceaușescu și Trofin se ajunsese încă dinainte la diferențe de idei, lucru amintit printre alții de Alexandru Bârlădeanu²⁷⁰. Cornel Burtică era un carierist destul de capabil și tocmai de aceea putea constitui o amenințare. Ilie Verdeț nu făcuse față greveii minerilor de la Lupeni, dar eliminarea lui în 1977 putea fi percepută de populație într-un mod nu tocmai favorabil. La fel ca majoritatea dictatorilor, Ceaușescu ținea minte foarte bine asemenea lucruri, așa că, mai devreme sau mai târziu, Verdeț trebuia să plătească pentru nepriceperea lui – iar momentul scadenței a sosit în mai 1982, când a fost sacrificat din motive politice. Cornel Burtică își amintea că eliminarea lui și a lui Ilie Verdeț, ca și precedenta demisie a lui Emilian Dobrescu, trebuie puse în legătură cu inițiativa celor trei activiști. După cum afirmă Burtică, ei ar fi urmat să publice un proiect de reducere a ponderei fondului de acumulare din totalul cheltuielilor statului și de alocare a unei părți mai consistente pentru bugetul de consum, ceea ce a atras criticile lui Ceaușescu și ale adepților liniei dure din conducere – așa încât candidații la statutul de „țap ispășitor” s-au desemnat practic singuri, iar Burtică a plecat de bună voie²⁷¹. În Ion Ioniță încă de mai mulți ani Ceaușescu nu mai avea încredere, iar debarcarea lui a survenit în cele din urmă concomitent cu anunțarea înghețării cheltuielilor Armatei, așa încât aceasta era de fapt o lovitură resimțită de întregul corp ofițeresc. După cum se va dovedi mai târziu, Ioniță chiar complota împotriva secretarului general.

Puțin mai altfel era situația Anetei Spornic. Includerea ei în afacerea MT era cusută cu ață albă, dar nu-i mai puțin adevărat că în cursul mandatului ei s-a ajuns la experimentele meditative desfășurate cu concursul lucrătorilor ministerului. Scandalul legat de MT avea însă în primul rând ca scop să-i sperie pe intelectuali, lucru care s-ar fi putut realiza și fără eliminarea nepopularei Aneta Spornic. Fosta ocupantă a fotoliului ministerial de la Educație nu

reprezenta o forță în sine, dar aparținea fracțiunii soției secretarului general. În cursul anului 1982 circulau zvonuri, bazate de regulă pe anumite indicii, că Nicolae se temea ca Elena să nu-i devină un concurent în exercitarea reală a autorității²⁷². Eliminarea Anetei Spornic îi slăbea Elenei poziția în sânul conducerii.

Poate că același scop îi servea și întărirea rolului lui Nicu Ceaușescu. În 1982 a răzbit în vârful ierarhiei Poliana Cristescu, iubita oficială, apoi soția fiului dictatorului. Pe 23 februarie ea a devenit secretar al CC al UTC și președintă a Consiliului Elevilor. Această funcție pe linie de învățământ a îndeplinit-o însă doar până la 14 mai, când a fost numită vicepreședintă a Consiliului Național al Organizației Pionierilor. Pe 18 decembrie, la Conferința Națională a PCR, Poliana Cristescu a fost primită în componența CC ca membru supleant²⁷³. În aceeași zi, Nicu Ceaușescu a devenit membru plin al CC (anterior fusese doar membru supleant).

Contactele internaționale ale României în a doua jumătate a lui 1981 și în cursul anului 1982 au fost subordonate necesității de a combate criza economică, de a reduce importurile și de a purta negocieri cu creditorii. Un element suplimentar îl constituia situația din Polonia, care era de natură să sporească tensiunile dintre țările blocului sovietic și țările occidentale. În perioada respectivă au avut loc doar două vizite importante din acest punct de vedere: pe 12-13 februarie a sosit în România secretarul de stat american Alexander Haig, iar pe 28 iunie 1982 a efectuat o vizită de trei zile la București fostul președinte al Statelor Unite, Richard Nixon, care a vizitat în aceeași perioadă și alte țări ale blocului sovietic. Haig a discutat cu Ceaușescu și cu Ștefan Andrei probleme de colaborare economică și situația legată de introducerea stării de război în Polonia. A fost ridicată și problema drepturilor omului în România, mai ales în contextul emigrației. Șederea la București a făcut o impresie descurajantă asupra delegației americane – era prima iarnă în condiții de economii drastice²⁷⁴. Vizita lui Richard Nixon nu a avut un caracter oficial, dar fostul președinte american s-a întâlnit cu Ceaușescu. Tematica discuțiilor a fost destul de largă și a inclus și probleme internaționale (situația din Polonia, contactele cu China, dezarmarea), inclusiv relațiile româno-americane – Nixon a promis să intervină pe lângă Reagan în legătură cu prelungirea clauzei națiunii celei mai favorizate pentru RSR și cu achitarea datoriei externe²⁷⁵.

Relațiile cu partenerii răsăriteni erau de asemenea subordonate intereselor economice. Românii făceau demersuri, mai ales pe lângă sovietici, pentru creșterea volumului schimburilor comerciale și în special al livrărilor de materii prime, dar n-au obținut decât răspunsuri negative²⁷⁶, pentru că și celelalte țări comuniste se confruntau cu serioase dificultăți economice – în plus, Bucureștiul nu era dispus să facă vreun compromis în domeniul politicii externe. Moartea bătrânului Leonid Brejnev în noiembrie 1982 și înlocuirea lui cu nu mai puțin vârstnicul Iuri Andropov a provocat o anumită răceală în relațiile româno-sovietice.

În acest context s-au strâns și mai mult legăturile cu China. Între 13-17 aprilie 1982 Ceaușescu a efectuat deja o a treia vizită în RP Chineză (după care, ca de obicei, a vizitat și RPD Coreeană). Această vizită a fost considerată de propaganda românească „o etapă calitativ nouă”²⁷⁷, ceea ce era mai degrabă o exagerare. În cursul convorbirilor cu chinezii, Ceaușescu a subliniat unitatea de vederi dintre București și Beijing în problemele internaționale – era vorba mai ales de afișarea unei anumite distanțe față de conflictul dintre Uniunea Sovietică și Statele Unite, respectiv a independenței în politica internă²⁷⁸. Această concordanță se reflecta și în schimburile economice reciproce, care în cursul anului 1982 se ridicau la 1,42 miliarde franci elvețieni²⁷⁹.

O anumită însemnătate, poate mai degrabă psihologică decât politică, a avut și vizita generalului Wojciech Jaruzelski din 4 iunie 1982. Jaruzelski a sosit în România în cadrul unei călătorii prin țările blocului sovietic cu scopul de a „explica procesele care au avut loc în Polonia pe 13 decembrie 1981” și de a „crea un climat favorabil pentru dezvoltarea relațiilor bilaterale”. Bucureștiul era ultima capitală vizitată de general. Potrivit opiniei diplomaților polonezi, delegația și-a atins scopurile²⁸⁰. Gazdele au acordat vizitei o importanță cu totul deosebită. Convorbirile s-au desfășurat într-o atmosferă de înțelegere reciprocă – evoluția situației din Polonia decurgea în conformitate cu ideile lui Ceaușescu (opoziția fusese pacificată cu ajutorul „propriilor ei arme”), plus că autoritățile poloneze promovau la momentul respectiv o politică apropiată de cea română. Ambele părți au fost de acord în legătură cu necesitatea intensificării relațiilor de colaborare²⁸¹. După părerea lucrătorilor Ambasadei RPP prezenți la convorbiri, Ceaușescu era în mod evident angajat emoțional în această vizită. Momentul cel mai „romantic” a avut loc la plecarea delegației RPP. Conducătorul român a rămas la aeroport până în momentul în care avionul

a dispărut din câmpul vizual, după care i-a mărturisit unui lucrător al Ambasadei:

Consider că această întâlnire a fost necesară și utilă. Mi-am dorit această întâlnire, pentru că explicarea problemelor dificile nu numai că ajută la înțelegerea reciprocă, ci și apropie. Am dori ca partidul polonez să restabilească cât mai repede o legătură deplină cu clasa muncitoare.

Ceaușescu s-a declarat de acord și cu observația diplomatului polonez că „întâlnirea a fost deosebit de sinceră, așa cum ar trebui să fie întotdeauna când vorbesc comuniștii între ei”²⁸². Această scenă sentimentală de la aeroport scoate foarte bine în evidență sentimentele dictatorului – întâlnirea cu Jaruzelski l-a făcut să conștientizeze faptul că nu numai el are probleme, ceea ce l-a întărit în convingerea că opțiunea lui a fost cea corectă.

Când Ceaușescu și-a anunțat decizia de a achita toate datoriile externe, poziția lui s-a consolidat în comparație cu anul precedent. Într-un interval de timp destul de scurt, el a reușit să elimine de fapt toate amenințările la adresa autorității sale cu excepția, desigur, a amenințării fundamentale pe care o constituia în continuare situația catastrofală a economiei. Creditorii occidentali, mulțumiți de fondurile care le intrau deja în conturi, au început să negocieze cu conducerea românească într-o atmosferă cu totul diferită, mult mai plăcută. Tulburările sociale fuseseră neutralizate prin măsurile de intensificare a controlului și disciplinei, de înspăimântare a intelectualilor și de reformulare a rolului partidului. Din conducerea superioară fuseseră eliminați activiștii în legătură cu care putea exista fie și numai o umbră de bănuială că ar reprezenta o amenințare pentru poziția lui Ceaușescu. Statul și clanul familiei dictatorului au intrat astfel într-o perioadă de stagnare și imobilism, întreruptă doar de factori externi.

Stagnarea – anii 1983-1985

După anunțarea deciziei de achitare integrală a datoriilor externe (trebuie să subliniem încă o dată că acest moment n-a atras suficient atenția nici a populației, nici a observatorilor) dictatura a intrat într-o fază de imobilism total. Timp de câțiva ani nu s-a întâmplat nimic deosebit. Teoretic, cel mai important

eveniment al acestei perioade – Congresul al XIII-lea al PCR – n-a adus nimic în afară de aceeași frazeologie schematică, pompos înzorzonată și de lărgirea componenței CC. Sistemul politic era din ce în ce mai mult influențat de vârsta înaintată a lui Nicolae și a Elenei Ceaușescu. După schimbările din 1981-1982, conducătorul român a pus capăt entuziasmului său reformator, ocupându-se de menținerea *status quo*-ului. Mai târziu, presimțind probabil sfârșitul și vrând ca numele lui să rămână înscris pe veci în istoria țării, a fost cuprins de înflăcărare pentru proiectele nebunești de reconstrucție a centrului Capitalei. În conducerea superioară n-a apărut nimeni care să poată stăvili elanul dictatorului. În 1984, un grup de complotiști a încercat să organizeze o lovitură de stat pentru a-l răsturna pe Ceaușescu de la putere, dar organizatorii lui nu s-au adresat populației și, după cum se pare, nu aveau nici sprijinul factorilor internaționali – așa încât soarta lor era pecetluită de la bun început. Tot mai puternic au început să se manifeste și tendințele de izolare față de lume și de închistare într-un naționalism din ce în ce mai îngust. Nemișcarea generală, stagnarea și haosul tot mai accentuat puneau stăpânire atât pe economie, subordonată încă de la început unui singur scop – achitarea datoriei externe –, cât și, mai târziu, pe proiectele de investiții din Capitală. La toate acestea se adăuga tendința de a cultiva o autarhie totală, destul de evidentă și chiar încurajată administrativ în condițiile limitării drastice a importurilor. Nivelul de trai al populației a scăzut, au început să apară fenomene sociale negative, ca infracționalitatea și alcoolismul, precum și narcomania. Multe persoane se hotărau să plece în străinate ca emigranți – legal sau, din ce în ce mai frecvent, ilegal prin trecerea frauduloasă a frontierei. Străzile orașelor erau pline de copii fără adăpost; era rezultatul neprevăzut al promovării unui spor natural foarte ridicat, fără a ține cont de starea materială a părinților.

Stagnarea și neputința sistemului, la care se adaugă demența senilă a autorităților supreme, corespundeau perfect fenomenelor de aceeași factură care aveau loc în întregul bloc sovietic, cu URSS în frunte. Ceaușescu a văzut sicriul lui Brejnev, apoi al lui Andropov și al lui Cernenko. La funeraliile acestora îi stătuseră alături, printre alții, cei mai apropiați vecini, Jivkov și Kádár, care erau și ei la vârsta senectuții (primul se născuse în 1911, iar celălalt în 1912). Dacă dificultățile economice și sociale ale României individualizau într-un fel această țară față de ansamblul blocului sovietic, acest lucru era valabil numai în ceea ce privește dimensiunea fenomenelor respective. Toate țările comuniste

europene (inclusiv Iugoslavia și cu atât mai mult Albania), în prima jumătate a anilor 1980, traversau o criză economică atât de profundă, încât părea de netrecut.

Sfârșitul simbolic al stăgării sistemului în blocul sovietic l-a constituit preluarea puterii de către Mihail Gorbaciov pe 11 martie 1985. Schimbarea de la Kremlin n-a provocat aproape nici o modificare în atitudinea echipei conducătoare românești, dar a dus la apariția unei situații cu totul noi pe plan internațional. O situație în care, de pe o zi pe alta, Ceaușescu își pierdea și ultimele resturi ale respectului de care se bucurase odinioară în Occident, iar în blocul sovietic devenea o figură izolată și blamată. Dar politica internă a RSR nu s-a schimbat nici măcar în ultimul moment (nu punem la socoteală, desigur, măruntele corecturi și rotirile de cadre – legate printre altele și de noul context internațional). Așa încât fenomenele care și-au făcut apariția în anii 1983-1985 n-au făcut decât să se adâncească în perioada finală, ajungând uneori la forme extreme.

De-a lungul acestei perioade, efortul cel mai mare al autorităților se concentra în jurul problemelor economice și în special asupra achitării cât mai grabnice a datoriei externe, iar pe termen lung, asupra îmbunătățirii situației economice a țării. Bineînțeles că în propaganda oficială aceste scopuri erau enumerate în ordine inversă, dar acest lucru este lipsit de importanță, pentru că oricum în realitate plata datoriilor se bucura de prioritate absolută.

Principiile de bază ale politicii economice elaborate în 1982 au început să-și arate roadele și plata datoriilor se făcea așa cum își dorea conducătorul român. În anii 1983-1984 s-a înregistrat o semnificativă creștere a exportului față de import în comerțul cu țările occidentale, ceea ce i-a adus României dezele necesare achitării creditelor. Valoarea schimburilor comerciale cu Statele Unite (principalul partener occidental la vremea respectivă) a scăzut în 1982 la aproape jumătate față de anul precedent (adică de la 1,11 miliarde la 0,59 miliarde dolari), dar balanța comercială era pozitivă pentru partea românească. În 1983 volumul schimburilor a început să crească, ajungând chiar la circa 0,74 miliarde dolari, cu o balanță care se înclina în mod clar în favoarea României (0,18 miliarde dolari import, 0,55 miliarde dolari export). Aceeași tendință a continuat și în anul următor, când valoarea schimburilor comerciale dintre România și Statele Unite a ajuns la nivelul record de circa 1,22 miliarde dolari (0,25 miliarde importuri, față de 0,95 miliarde exporturi românești)²⁸³. Suma

excedentului românesc în balanța comercială pe 1982 se ridica la 1,8 miliarde dolari, în 1983 – la peste 2 miliarde²⁸⁴, la fel și în anul următor²⁸⁵. Așa s-au petrecut lucrurile, cu toate că din cauza scăderii tot mai accentuate a calității lor, produsele românești își găseau cu tot mai multă greutate achizitori pe piața externă. Achitarea creditelor mergea însă mai departe și la sfârșitul anului 1984, potrivit aprecierii Ambasadei RPP, România nu mai datora creditorilor externi decât 7,6-7,8 miliarde de dolari²⁸⁶. Din aceste date rezultă că majoritatea devizelor obținute datorită balanței comerciale pozitive erau destinate achitării datoriei externe. Judecând lucrurile doar din punctul de vedere al acestui indicator, tratat ca prioritate absolută, România a obținut un succes economic nemaipomenit, vizibil mai ales în comparație cu celelalte țări comuniste, care se scufundau în spirala datoriilor. Ceea ce, indiscutabil, a dus la creșterea sentimentului de automulțumire din partea lui Ceaușescu, chiar dacă nu putea utiliza un astfel de argument și în campaniile de propagandă al căror destinatar era populația românească.

În alte domenii ale economiei domneau însă marasmul și criza. Cu reperițiune proliferă fenomenul cunoscut deja din anii precedenți al falsificării datelor economice la nivel central. La stabilirea valorii indicatorilor medii de bază (de exemplu, venitul național sau produsul intern brut) în evaluarea anuală era luată în calcul cifra de plan pe anul în curs, după care indicatorului i se aplica o „corecție” prin umflarea unor date greu de verificat (de pildă, producția agricolă obținută pe loturile individuale sau în gospodăriile țărănești)²⁸⁷. Potrivit lui Cornel Burtică, un adevărat maestru în falsificarea datelor era Manea Mănescu²⁸⁸. Însășirea disciplinei în activitatea întreprinderilor a creat indiscutabil dificultăți în falsificarea datelor la nivel local, și tocmai de aceea trebuie să presupunem că prelucrarea adevărului avea loc la centru și era o decizie conștientă a conducerii, care avea totuși o imagine exactă asupra situației reale.

Datele furnizate de autorități, chiar și după retușuri, arătau clar că țara întreagă se afla în stare de dezagregare. Nici în 1983, nici în 1984, în ramurile cele mai importante ale economiei planul n-a fost îndeplinit. În vara lui 1983 România a fost victima unui nou cataclism – seceta care, potrivit autorităților, a provocat pierderi comparabile doar cu cele două serii de inundații din anii 1970²⁸⁹. Seceta a dus la scăderea drastică a recoltei, ceea ce s-a reflectat foarte dureros pe piața internă, în condițiile în care produsele agroindustriale mergeau

în mari cantități spre export. În plus, s-a întrerupt funcționarea majorității centralelor hidroelectrice, al căror aport în producția de energie se ridica la 20%. Acest lucru a provocat și el scăderea și mai accentuată a nivelului de trai al populației. În 1983 s-a realizat însă o creștere importantă a producției de cărbune, dar cu repercusiuni asupra calității acestuia, așa încât profitul real a fost mult mai scăzut decât părea inițial²⁹⁰.

Seceta catastrofală, recolta slabă și administrarea defectuoasă au multiplicat deja existentele dificultăți de aprovizionare. Cel mai rău era cu produsele alimentare de bază. Starea pieței a fost caracterizată cel mai bine de ziariștii occidentali, care spuneau că „piața produselor alimentare din Polonia este mai bogată și mai bună decât cea din România”²⁹¹. A scăzut și nivelul calitativ al produselor existente pe piață – după cum nota Ambasada RPP, „untul este jumătate margarină, laptele se brânzește imediat și n-are nici un gust, aprovizionarea cu pâine este neregulată, iar franzela rareori este proaspătă”²⁹². Înrautățirea aprovizionării se reflecta negativ atât în confortul celor care făceau piața, cât și în condițiile de igienă:

Tot mai multe magazine se închid foarte devreme (uneori chiar și la ora 14.00), produsele alimentare nu sunt păstrate întotdeauna în condiții igienice corespunzătoare, așa încât se alterează repede. Nivelul profesional al numerosului personal din magazine (într-un magazin de mici dimensiuni, de tip autoservire, unde pe rafturi nu există decât oțet, vin, conserve de legume și biscuiți, reușesc să „lucreze” într-un schimb 7-8 vânzătoare) este de cele mai multe ori necorespunzător. În condițiile lipsei multor mărfuri, înfloresc mita, cumetria și comerțul pe sub mână; se întâmplă foarte frecvent ca vânzătorul să nu mai dea restul, dacă e vorba de mărunțiș, mărfurile sunt dosite în magazine, iar vânzătorul căruia nu-i plac observațiile clienților, enervat, e în stare să întrerupă vânzarea timp de un sfert de oră²⁹³.

Merită să redăm aici și descrierea a două magazine speciale pentru diplomați străini, pentru a arăta că, în condițiile crizei, românii nu mai erau interesați nici măcar de *imaginea* lor externă:

[...] în general aprovizionarea este mai bună, dar sortimentele mai bune de brânzeturi sau mezeluri se găsesc doar sporadic, vânzarea zahărului este limitată (2 kg), cafea doar de tip nes (în oraș cafea nu se găsește de nici un fel), la care se adaugă mita și aroganța personalului [...] toate acestea sunt la ordinea zilei. Practic, din acest tip de

magazine se aprovizionează numai anumite reprezentanțe diplomatice ale țărilor socialiste, arabe sau africane. Celelalte ambasade își fac aprovizionarea cu produse de bază din țara de origine sau cumpără totul de la magazinele pe dolari (1 kg de carne de vită – 10 dol., carne de porc – 8 dol., zahăr – 1 dol.), create special pentru străini²⁹⁴.

Această situație, așa cum a fost descrisă, nu se va ameliora până la căderea lui Ceaușescu. E adevărat că la Plenara CC din 29-30 iunie a fost adoptat un program vast de extindere a suprafeței cultivate prin irigarea terenurilor care până atunci nu fuseseră cultivate²⁹⁵, iar pe 16 ianuarie CPEx hotăra introducerea contractelor obligatorii pentru loturile individuale în gospodăriile agricole de stat²⁹⁶, dar reformele acestea n-au produs efectele scontate. La fel s-a întâmplat și cu a doua problemă importantă pentru populația României, încălzirea locuințelor. În octombrie 1983 a fost publicată o directivă referitoare la utilizarea energiei în iarna care urma. Motivând seceta care a scos din circuit centralele hidroelectrice, autoritățile își propuneau scăderea cu 50% a limitelor consumului de energie, care și așa erau destul de reduse, atât în locuințele private, cât și în sectorul public, adică în birouri, școli, magazine etc. A fost introdusă obligativitatea debranșării frigiderelor și a mașinilor de spălat, precum și a iluminării fiecărei încăperi cu un singur bec. Nerespectarea acestui regim atrăgea amenzi usturătoare, iar în cazuri extreme chiar întreruperea completă a alimentării cu gaz sau curent electric. Energia electrică economisită în sectorul public urma să fie pusă la dispoziția consumatorilor industriali (în sensul exploatării mașinilor și utilajelor, nu în scopul încălzirii halelor de producție, spre exemplu, capitol care era și el inclus în regimul de economisire)²⁹⁷.

În 1984 situația a cunoscut o ușoară îmbunătățire, în primul rând datorită faptului că recolta a fost deosebit de bună și apoi datorită unei anumite creșteri în industrie, dar toate surplusurile apărute astfel au fost destinate exportului, nivelul de trai al populației neschimbându-se cu nimic. E adevărat că a fost efectuată majorarea salariului de bază de 5% anunțată de mai mult timp, dar ea a fost în multe cazuri anihilată de capcanele „acordului global”. În același timp, au avut loc majorări de prețuri (de cele mai multe ori mascate). Peste toate, a început să se facă simțit pentru populație planul aprobat deja de anul precedent al serviciilor medicale cu plată, care teoretic ar fi trebuit să fie opționale, dar practic erau obligatorii²⁹⁸.

Pe 26 mai, cu mare pompă, la doi ani după termenul planificat, a fost deschis Canalul Dunăre – Marea Neagră²⁹⁹. Acest succes i-a stârnit lui Ceaușescu pofta de a realiza cât mai repede și alte investiții de acest tip. Deja pe 25 iunie erau inaugurate lucrările la „capodopera” conducătorului român – reconstrucția centrului orașului București. Punctul central al noului oraș urma să fie Casa Republicii, cunoscută mai ales sub denumirea atribuită mai târziu, aceea de Casa Poporului³⁰⁰. Ideea de a construi acest obiectiv i-a venit încă din 1977, în urma cutremurului de pământ, dar timp de șapte ani el a analizat care proiect ar fi mai bine să-l realizeze. Ceaușescu se decisese pentru două proiecte ai căror autori erau Anca Petrescu și Cezar Lăzărescu. Ambele versiuni presupuneau construirea unei lungi artere numite Bulevardul Victoriei Socialismului. În cele din urmă a fost adoptată o soluție care presupunea modificarea concepției Ancăi Petrescu, aceasta devenind arhitectul-șef al lucrării. Construcția noului centru al Capitalei era prioritară la scara întregii țări. Ceaușescu îi împingea tot timpul pe ingineri de la spate, lucrătorii erau motivați inclusiv prin salarii, care erau de câteva ori mai mari decât pe alte șantiere. Activitatea se desfășura nonstop, la Casa Republicii și la Bulevardul Victoria Socialismului fiind angajate în jur de o sută de mii de persoane³⁰¹. Realizarea acestui proiect s-a dovedit a fi foarte costisitoare, până în 1989 ea constituind o povară serioasă pentru economia națională.

La Congresul al XIII-lea al PCR (19-23 noiembrie 1984) Ceaușescu a prezentat un referat în care efectua o evaluare destul de entuziastă a executării planului și a întregii economii românești³⁰². El a prezentat, de asemenea, principiile planului pentru cincinalul următor și liniile generale de dezvoltare a țării până la sfârșitul secolului XX, afirmând printre altele că:

[...] în anul 2000 România va fi o țară socialistă multilateral dezvoltată atât din punctul de vedere al industriei, agriculturii, învățământului, științei și culturii, cât și al nivelului general de viață și civilizație al poporului. Se poate afirma că România va încheia o întreagă epocă revoluționară, realizând condițiile trecerii la manifestarea tot mai largă în societatea noastră a principiilor comuniste de repartitie, de muncă și de viață³⁰³.

Concluziile situației economice erau prezentate așadar în aceeași atmosferă generală a Congresului, trădând o tot mai mare distanțare față de realitate.

În iarna anului 1984 spre 1985 autoritățile și-au dat seama că sunt necesare

și mai multe economii la consumul de energie. Pe 13 ianuarie 1985, CPEx a adoptat încă un program de „utilizare rațională” a energiei electrice și termice. Noile dispoziții prevedeau printre altele închiderea restaurantelor la ora 21.00, organizarea activităților cultural-artistice în așa fel încât să se consume cât mai puțină energie electrică și termică, precum și reducerea iluminatului public, al magazinelor și locuințelor private cu cel puțin 50% față de iarna precedentă³⁰⁴.

În sfera politică, în această perioadă s-a ajuns la un singur eveniment cu adevărat important – o încercare de lovitură de stat în octombrie 1984. Toate celelalte, inclusiv Congresul al XIII-lea al partidului, nu erau decât copii ale unor scheme elaborate anterior. Cu toate acestea, poate n-ar fi lipsit de interes să le prezentăm măcar pe scurt. La Plenara CC din 23-24 martie 1983 a fost lărgită într-o oarecare măsură și modificată componența CPEx; a fost eliminat, printre alții, Emilian Dobrescu, care cu acest prilej își pierdea și statutul de membru al Biroului Permanent. La aceeași plenară Manea Mănescu a fost scos din inexistența politică în care se afla din momentul revocării sale din funcția de premier în 1979, fiind numit președinte al Consiliului Național pentru Gospodăria Unitară a Fondului Funciar. Această funcție nu era prea înaltă, dar constituia pentru Mănescu începutul unei noi cariere care avea să-l conducă până la BP al CPEx odată cu al XIV-lea Congres al PCR³⁰⁵. Pe 19 mai 1983, unul dintre protejații Elenei, Eugen Florescu, își lua rămas-bun de la comisia pe probleme ideologice, cultural-politice și educative din CC, al cărei membru fusese, fiind transferat în județul Timiș, unde a preluat funcția de secretar cu propaganda și vicepreședinte al Comitetului executiv al Consiliului Popular. Florescu a rămas la Timiș până în 1988, când a fost adus din nou la centru³⁰⁶.

Un alt eveniment, destul de important, a fost consfătuirea legată de problemele muncii organizatorice și politico-educative a partidului de la Mangalia, 3-4 august 1983. Referatul prezentat de Ceaușescu la această sesiune a intrat în istorie sub denumirea de „tezele de la Mangalia”, cu trimiterea de rigoare la „tezele din iulie” (1971). Ideile principale ale referatului erau: creșterea generală a disciplinei, preluarea în cadrul activității comitetelor de partid a tuturor domeniilor vieții, consolidarea independenței patriei, consolidarea unității și a forței politice a partidului, necesitatea popularizării prin cultură și prin mijloacele de difuzare în masă a unui tip de erou care să poată constitui un model pentru tineret. De asemenea, Ceaușescu a criticat relațiile existente în sânul PCR, a vorbit despre dispariția spiritului revoluționar

la o parte dintre activiști și despre conflictul dintre activiștii tineri și cei mai în vârstă. Ca remediu la aceste probleme, secretarul general recomanda intensificarea muncii ideologico-educative³⁰⁷. „Tezele de la Mangalia” constituiau deci o reliefare amănunțită a rolului partidului, care de altfel fusese formulat în urmă cu doar un an la plenara lărgită a CC. Partidul urma să cuprindă în activitatea sa de îndrumare și control toate domeniile vieții, dar poziția lui rămânea subordonată puterii de stat.

În următoarele douăsprezece-cincisprezece luni nu s-a întâmplat în principiu nimic care să atragă atenția³⁰⁸. În luna ianuarie au avut loc deja tradiționalele manifestări festive cu ocazia zilelor de naștere ale cuplului conducător – la împlinirea a 66 de ani de către Nicolae și 65 de ani de către Elena, care de data aceasta era prezentată ca o zeitate feminină, „Femeia-Mamă”³⁰⁹. Cultul personalității devenise atât de banal, încât nu mai făcea aceeași impresie ca odinioară. Viața oficială și mai ales cea de partid se caracterizau prin repetarea schemelor existente din anii precedenți.

Între timp, în cercurile militare s-a organizat o conspirație ale cărei scopuri erau răsturnarea secretarului general și, probabil, schimbarea politicii externe a țării. De mai mulți ani de altfel, în Armată creșteau nemulțumirile provocate de faptul că acest domeniu era în mod evident neglijat de conducerea superioară. Apărarea era domeniul pe seama căruia Ceaușescu voia să facă economii de mai mulți ani, folosind drept paravan o întreagă frazeologie despre pace și despre neutralitatea României față de conflictele dintre superputeri. Armata era subfinanțată, iar importanța ei politică era mult mai mică decât în alte țări din blocul sovietic (spre exemplu, în Polonia) – ceea ce dădea naștere unui sentiment de frustrare printre ofițeri, care se simțeau desconsiderați. O altă cauză a tensiunilor era și prezența activiștilor de partid. Ceaușescu având în cariera lui și un episod militar, n-a avut nici un moment încredere în Armată cât timp s-a aflat la conducere și s-a străduit chiar să-și asigure un control total asupra ei. Pe la începutul anilor '80 se gândea chiar să obțină gradul de mareșal, dar în cele din urmă a renunțat la idee³¹⁰. O problemă suplimentară o constituia influența exercitată de ofițerii superiori care pe timpul lui Dej urmaseră cursuri de specializare în Uniunea Sovietică și aveau contacte cu GRU – o parte dintre ei se aflau încă pe posturi, alții fuseseră eliberați din funcții, dar chiar și aceștia exercitau încă o anumită influență asupra modului de funcționare a Armatei. Printre militari atmosfera s-a înrăutățit după

decembrie 1982, când Ceaușescu a anunțat – utilizând, desigur, argumentul apărării păcii în lume – înghețarea cheltuielilor militare. Anunțul a fost primit foarte prost de ofițeri, situație în care, în prima jumătate a anului 1983, secretarul general a depus eforturi deosebite (prin întâlniri cu statul-major, prin orientarea corespunzătoare a tirului propagandei) pentru a liniști lucrurile³¹¹. Dar, în ciuda tuturor acestor acțiuni, tocmai în sânul Armatei a apărut cea mai mare amenințare cu care s-a confruntat înainte de 1989.

Despre încercarea de lovitură de stat din octombrie 1984, din păcate, se știe foarte puțin, iar ceea ce a fost publicat pe această temă se bazează de fapt doar pe amintirile celor care au participat la acțiune. Cu toate acestea, putem încerca să reconstituim cele mai importante secvențe ale evenimentelor respective³¹². Creierul întregii operațiuni pare să fi fost Ion Ioniță, eliminat în 1982 din guvern și din CPEx și trecut în rezervă, dar care rămăsese în continuare membru al CC. Un al doilea complotist ar fi fost generalul Nicolae Militaru, și el membru al CC, eliberat în februarie 1984 din funcția de ministru secretar de stat pe care o avea la Ministerul Construcțiilor Industriale. Ambii generali își făcuseră studiile în URSS, timp în care intraseră în legătură cu militari sovietici, inclusiv cu ofițeri GRU. E greu de stabilit acum în ce domeniu au fost continuate contactele respective mai târziu, dar atât Ioniță, cât și Militaru se aflau în interiorul sferei de interes a contraspionajului românesc. La început cei doi generali acționau independent unul de celălalt, dar mai târziu și-au unit forțele. Ei se străduiau să adune în jurul lor nu numai militari retrogradați (spre exemplu, fostul general Ștefan Kostyal, care în 1970 a căzut în dizgrație și a fost degradat), ci și activiști care la momentul respectiv se aflau pe o linie secundară, dar erau în măsură să asigure sprijinul politic necesar pentru o astfel de acțiune. Printre persoanele cu care au vorbit puciștii se aflau János Fazekas și Ion Iliescu³¹³.

Intenția complotiștilor era ca lovitura de stat să aibă loc într-un moment în care Ceaușescu ar fi plecat în străinătate. Și a fost ales ca oportun momentul când secretarul general ar fi fost în vizită în RFG, adică în intervalul 15-17 octombrie 1984. Planul prevedea arestarea cu ajutorul militarilor din garnizoana București a celor mai apropiați colaboratori ai dictatorului, respectiv Ion Dincă, Tudor Postelnicu, Ion Coman și Ilie Ceaușescu, preluarea controlului asupra televiziunii, iar în caz că s-ar fi ajuns la rezistență armată (complotiștii credeau că măcar o parte din Securitate îl va apăra pe Ceaușescu),

aceasta ar fi fost anihilată cu ajutorul diviziei mecanizate.

Doi dintre complotiști, generalii Gheorghe Gomoiu și Dimitrie Popa, au trădat și i-au destăinuit dictatorului planul acestui puci cu mult înainte de momentul planificat pentru începerea operațiunii. Spre sfârșitul lunii septembrie garnizoana din Capitală a fost trimisă la țară pentru a ajuta la recoltarea porumbului. Kostyal a fost arestat și apoi trimis la Curtea de Argeș cu interdicția de a părăsi această localitate. Ioniță și Militaru au fost chemați la CC, unde au avut o discuție „bărbătească” cu Postelnicu și Bobu, care i-au sfătuit să renunțe la activitatea de instigare. Dar n-au fost lichidați, cel puțin deocamdată, fiind doar scoși la pensie. Ioniță a murit în condiții suspecte (cauza oficială – cancer) în iunie 1987. N-a fost înmormântat la cimitirul militar.

Complotiștii erau prost pregătiți, nu aveau un sprijin mai larg și în plus fuseseră trădați chiar de colegii lor. Eșecul lor însemna că răsturnarea conducătorului nu va fi un lucru ușor. De ce n-au fost pedepsiți mai aspru? Se pare că Nicolae Ceaușescu se temea, în primul rând, de reacția factorilor externi (în primul rând a sovieticilor, cu care Ioniță și Militaru aveau legături), iar în al doilea rând, nu voia să dea amploare acestui incident care ar fi putut sugera că poziția lui nu este atât de sigură pe cât pare. S-a făcut tot posibilul ca lucrurile să fie mușamalizate³¹⁴ și poate tocmai de aceea până acum complotul n-a putut fi cercetat suficient.

La puțin timp după încercarea de lovitură de stat a avut loc Congresul al XIII-lea al PCR. A fost congresul cel mai lipsit de conținut din toată perioada cât Ceaușescu a fost șeful statului. Totul s-a desfășurat în ritmul sloganului lansat cu acest prilej și intonat inclusiv de participanții la Congres: „*Ceaușescu reales la al treisprezecelea Congres!*”. De data aceasta lucrările au decurs fără evenimente neprevăzute, așa cum se întâmplase la Congresul precedent cu intervenția lui Pârvulescu. În timp ce Ceaușescu citea referatul principal, el a fost aplaudat de 106 ori, de 45 de ori publicul s-a ridicat în picioare și a scandat lozinci³¹⁵. O mare parte a referatului citit de conducător a fost centrată pe ideea „ridicării conștiinței socialiste și a formării omului nou”³¹⁶, ceea ce însemna că problemele ideologice sunt în continuare importante. Celelalte cuvântări au fost extrem de schematic atâtea în formă, cât și în conținut. În cele 80 de luări de cuvânt, numele conducătorului a fost rostit de 549 de ori, iar al soției sale de 113 ori, ceea ce constituia un record³¹⁷.

În componența organelor supreme ale puterii au fost operate anumite

schimbări. A fost redus numărul de membri ai BP al CPEX. Acesta era format din: Nicolae Ceaușescu, Elena Ceaușescu, Manea Mănescu, Gheorghe Rădulescu, Emil Bobu, Gheorghe Oprea și Ilie Verdeț, care câștigase bunăvoința conducătorului. În schimb a fost lărgită componența numerică a CPEX la 48 de persoane, dintre care 23 de membri și 25 de membri supleanți³¹⁸. A scăzut totuși numărul de membri plini și a crescut numărul de membri supleanți. Singurul nou-venit ca membru cu depline puteri în CPEX a fost Miu Dobrescu, care până atunci făcuse carieră în cadrul secției organizatorice și de cadre a CC, deși a avut în cursul vieții și episoade când a fost „trimis” în provincie ca prim-secretar (la Iași, Suceava și în județul Dolj)³¹⁹. Printre nou-veniții la categoria membri supleanți din CPEX merită menționat Tudor Postelnicu. CC a fost curățat de persoanele care au luat parte la puci – și-au pierdut astfel statutul de membru sau membru supleant Ion Ioniță, Nicolae Militaru, János Fazekas și Ion Iliescu. În locul lor au fost avansați ca membri noi, printre alții, Ilie Ceaușescu și Poliana Cristescu. În schimb, Nicu Ceaușescu a devenit membru supleant al CPEX (membru plin al CC era deja încă din decembrie 1982). Congresul al XIII-lea a constituit așadar o nouă etapă în anexarea partidului și statului de către familia dictatorului.

La Congres a fost lărgită și componența CC. Pe listele noului Comitet Central figurau 446 de persoane, dintre care 265 de membri și 181 de membri supleanți. Această suplimentare de efectiv a fost provocată, printre altele, de creșterea numerică a PCR – în noiembrie 1984 vorbim deja de 3,44 milioane de membri³²⁰. Ceea ce însemna că ritmul creșterii numerice a partidului nu a scăzut, ci s-a menținut mai mult sau mai puțin la același nivel din 1965 încoace – la fiecare congres, PCR număra cu circa o jumătate de milion mai mulți membri decât la cel precedent.

În perioada analizată nu s-a ajuns decât sporadic la manifestări opozante, acestea fiind difuzate pe lungimile de undă ale postului de radio Europa Liberă (REL), care de pe la începutul anilor '80 și-a schimbat atitudinea față de Ceaușescu, devenind mai degrabă critic. Un anumit rol în această schimbare l-a jucat numirea unui nou director al secției pentru România în persoana fostului disident Vlad Georgescu. Diferitele forme ale opoziției față de Ceaușescu erau astfel difuzate mai ușor, iar pe undele Europei Libere a început să-și facă loc o critică aspră și multilaterală a dictatorului. Semnificativ este totuși faptul că generalii puciști n-au căutat să ajungă la o înțelegere cu disidenții despre care

aflaseră de la Europa Liberă, preferând să caute un sprijin politic în rândurile nomenclaturii. Ceea ce dovedește că acțiunile opoziționiste nu se bucurau decât de un ecou minor în societate, ele având de altfel în această perioadă în principal o dimensiune morală. Cei mai cunoscuți disidenți din această perioadă sunt: Doina Cornea – cercetător științific la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca – și Gheorghe Ursu – inginer din București.

Doina Cornea era de origine din Brașov³²¹. În 1952 a absolvit Facultatea de Filologie Franceză din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj. Între anii 1952 și 1958 a lucrat ca profesoară de limba franceză la liceul din Zalău. Din 1958 a început să predea limba și literatura franceză la Universitatea „Babeș-Bolyai”. În 1982, prin intermediul unor membri ai familiei care locuiau în Franța, ea trimite mai multe scrisori la Europa Liberă. În aceste scrisori, care *de facto* erau manifeste, ea critica regimul lui Ceaușescu de pe poziții morale, fiind împinsă la acest act de dificultățile vieții cotidiene, atât de dureros resimțite de populație. Ea nu propunea însă un program politic concret. În august 1982, Europa Liberă a difuzat conținutul uneia dintre scrisorile ei cu menționarea numelui autoarei, deși ea subliniasse faptul că dorește ca scrisoarea să rămână anonimă, ca să evite dificultățile. Divulgarea identității ei a fost probabil rezultatul acțiunii agenților CIE infiltrați în cadrul REL, dar nu există dovezi în acest sens. La scurtă vreme după emisiunea respectivă la D. Cornea s-au prezentat ofițerii de Securitate. Pe 15 septembrie 1983, a fost dată afară de la universitate sub pretext că, împreună cu studenții, comenta texte scrise de Mircea Eliade (cu toate că unele dintre lucrările lui fuseseră editate legal în România la începutul anilor '80). Cornea a scris despre toate acestea într-o altă scrisoare adresată REL care a fost difuzată în ianuarie 1984. În cele din urmă, s-a stabilit un fel de *modus vivendi* între această disidentă și autorități – casa ei aflându-se sub permanenta supraveghere a Securității, care îi controla contactele, dar nu i-a făcut alte neazuri. Această stare de lucruri a durat de fapt până în decembrie 1989.

Cu totul altfel au stat lucrurile în cazul lui Gheorghe Ursu, inginer și proiectant de blocuri, angajat în cadrul Institutului de Proiectare și Sistemizare a Locuințelor³²². Ca și Goma, Ursu locuia în Drumul Taberei. În afară de activitatea de proiectare a blocurilor, el se ocupa și de poezie (în 1970 a publicat placheta *Mereu doi*) și scria și un jurnal „de sertar” în care-și nota evenimentele importante din viața lui, precum și reflecții legate de situația țării.

În cuprinsul acestui jurnal Ursu dădea expresie concepțiilor sale explicit anticomuniste, scriind printre altele că N. Ceaușescu ar trebui „lichidat”. În decembrie 1984 Ursu a fost denunțat de colaboratorii săi. Securitatea a început o anchetă, jurnalul i-a fost confiscat, fiind utilizat ca dovadă împotriva lui. Pe 21 septembrie 1985 a fost reținut sub pretext că ascunde valută străină (în urma percheziției, în locuința lui au fost găsiți 16 dolari). A fost trimis în pușcăria de pe Calea Rahovei, în subterana poreclită Catanga, unde a și murit pe 17 octombrie în urma torturilor. Cazul lui Gheorghe Ursu a devenit cunoscut după căderea comunismului, acest inginer devenind unul dintre simbolurile victimelor opresiunii regimului Ceaușescu. După cum se vede, în perioada aceasta autoritățile nu se prea temeau de acțiunile disidenților, dându-și foarte bine seama că de fapt categoriile sociale cărora li se puteau adresa aceștia erau deja pacificate. Așa încât era suficient să-i izoleze pe acești puțin numeroși disidenți și să-i mențină într-o stare de permanentă nesiguranță în ceea ce privește soarta lor viitoare. Iar pentru a-i înspăimânta pe eventualii imitatori, respectiv pentru a-i identifica mai ușor, pe 1 aprilie 1983 a fost dată o lege în virtutea căreia fiecare proprietar al unei mașini de scris era obligat ca în fiecare an să meargă la Miliție pentru probe de scris. Iar deținerea unei astfel de mașini nu era posibilă, conform legii, decât pe bază de autorizație³²³. Legea privind mașinile de scris era o găselniță împovărată a echipei lui Ceaușescu, a cărei semnificație consta în principal în a le demonstra intelectualilor că Securitatea e peste tot și poate interveni în orice moment. De reținut e faptul că autoritățile n-au optat totuși pentru uciderea opozanților (cu excepția lui Ursu) și nici măcar pentru o moarte în condiții suspecte³²⁴ – așa cum s-a întâmplat cu Virgil Trofin, care a murit în întreprinderea agricolă al cărei director era, sau cu un fost subordonat al lui Pacea, Teodor Sârbu, care a murit în urma unei explozii în propriul garaj. De altfel, amândoi au murit în iunie 1984 (cu alte cuvinte, înainte de încercarea de lovitură de stat). Din acest punct de vedere, Trofin și Sârbu erau considerați de autorități o amenințare mai mare decât opozanții care se legau de probleme de morală.

În această perioadă, pe plan internațional s-a produs o izolare tot mai accentuată a României, în principal față de blocul sovietic. Pentru echipa lui Ceaușescu, prioritare erau în continuare relațiile cu Statele Unite. Pe acest segment s-a produs chiar o anumită apropiere legată de creșterea tensiunii pe linia Washington-Moscova. SUA urmăreau să slăbească solidaritatea Tratatului

de la Varșovia și de aceea au început din nou să trateze preferențial Bucureștiul, după câțiva ani de răceală diplomatică. Un impuls suplimentar în sensul ameliorării relațiilor l-a constituit faptul că în 1982 a crescut numărul emigranților din România (numărul acestora ajungând la circa 20.000 de persoane), iar Ceaușescu anunțase că de la acești emigranți nu va pretinde achitarea cheltuielilor de școlarizare³²⁵. O asemenea asigurare a dat și ministrul Afacerilor Externe al RSR, Ștefan Andrei, care a efectuat o vizită oficială în Statele Unite între 16 și 18 mai 1983³²⁶. Drept pentru care în 1983 a fost din nou prelungită clauza națiunii celei mai favorizate, deși acest lucru a provocat proteste tot mai mari din partea organizațiilor care se ocupau cu apărarea drepturilor omului.

Inițiativa americană de amplasare a rachetelor cu rază medie de acțiune a întâmpinat critici din partea României, dar vocea Bucureștiului în această problemă nu avea nici o importanță la forumurile internaționale, astfel încât ea n-a prejudiciat apropierea româno-americană. Mai multe animozități a provocat publicarea pe 29 iulie 1983, în revista *Săptămâna*, a unor versuri antisemite³²⁷ semnate de poetul naționalist-comunist Corneliu Vadim Tudor – dar nici acest incident n-a deteriorat atmosfera generală pozitivă. Pe 18 septembrie, vicepreședintele Statelor Unite George Bush a sosit în România pentru o vizită de două zile. Ambasadorul american David B. Funderburk, cunoscut pentru atitudinea sa critică față de Ceaușescu, s-a străduit să-l convingă pe Bush să nu confere acestei vizite o importanță prea mare³²⁸, dar n-a fost ascultat. În timpul șederii sale în Europa, Bush s-a oprit și la Budapesta și Belgrad, motiv pentru care vizita a fost denumită „a celor trei B”. În cursul întâlnirii cu Ceaușescu, vicepreședintele american a ridicat problema emigrației; s-a discutat, de asemenea, despre schimburile comerciale și de tehnologie, respectiv despre situația internațională. Analistii Ambasadei RPP „nu excludeau” posibilitatea ca vizita lui Bush să fi constituit „o parte a unei strategii mai ample adoptate cu scopul eventual ca după anul 1985 România să rămână în afara Tratatului de la Varșovia”³²⁹ (în 1985 urma să fie semnată o nouă înțelegere în legătură cu prelungirea tratatului).

Vizita vicepreședintelui american a dat un impuls apropierii reale dintre cele două țări. Timp de mai bine de un an după acest eveniment, Bucureștiul s-a situat din nou pe orbita unui interes deosebit din partea autorităților de la Washington. În 1984, după cum se știe, a fost doborât recordul volumului

schimburilor comerciale bilaterale. Încă de la începutul anului românii s-au mobilizat făcând demersuri pentru o vizită a lui Ceaușescu în Statele Unite (potrivit Ambasadei RPP, „în ajunul Congresului”³³⁰ – adică în preziua Congresului al XIII-lea al PCR), dar au primit un răspuns negativ din cauză campaniei electorale din SUA. Cu toate acestea, pe 24 mai România a declarat oficial că va participa la Jocurile Olimpice de la Los Angeles, boicotate de celelalte țări din blocul sovietic. Olimpiada a avut loc între 28 iulie și 12 august. Echipa României a obținut 53 de medalii, dintre care 20 de aur, 16 de argint și 17 de bronz, plasându-se astfel pe locul al doilea sau al treilea în clasamentul final. A fost de altfel cel mai bun rezultat al reprezentativei României din istoria participării sale la olimpiade. Efectul propagandistic a fost mare – când sportivii din RSR au intrat pe stadion la festivitatea de deschidere, ei fiind primiți cu aplauze impresionante³³¹. Relațiile româno-americane erau tot mai strânse. Spre sfârșitul anului, după cum informa Ambasada RPP, americanii s-au declarat în cele din urmă de acord cu vizita lui Ceaușescu în cursul anului următor³³². După martie 1985 situația s-a schimbat însă atât de mult, încât vizita n-a mai avut loc.

Celălalt important partener occidental a rămas și în această perioadă Republica Federală Germania. În intervalul 1983-1984 au avut loc șase vizite la nivel înalt, inclusiv cea pe care Ceaușescu a efectuat-o în octombrie 1984. Tema principală a negocierilor între cele două țări o constituia emigrarea sașilor și șvabilor români în Germania de Vest. Cu ocazia vizitei lui Ceaușescu, această temă a fost accentuată în mod deosebit de către gazde, dar conducătorul român a acceptat doar prelungirea înțelegerilor anterioare – cu alte cuvinte, acordul pentru plecarea unei persoane cu condiția ca RFG să suporte taxa corespunzătoare³³³. În general, relațiile cu RFG erau bune, dar treptat ele se înrăutățeau constant, mai ales în domeniul economiei³³⁴. Cam la fel arătau și contactele cu celelalte țări din Europa de Vest.

Apropierea de SUA s-a reflectat negativ asupra relațiilor cu țările din blocul sovietic. Spre deosebire de Statele Unite, pentru care această chestiune, după cum știm, nu prea avea importanță, relațiile cu Uniunea Sovietică s-au deteriorat în mod simțitor pe fondul crizei rachetelor cu rază medie de acțiune din Europa. Pe 22 august 1983, Ceaușescu a trimis un mesaj adresat în același timp lui Ronald Reagan și lui Iuri Andropov, în care el propunea renunțarea bilaterală la intenția de amplasare a unor rachete cu rază medie de acțiune în

Europa, precum și declararea de către ambele state a înghețării bugetelor militare pe următorii doi ani la nivelul din 1983 și desfășurarea unor negocieri privind limitarea în continuare a cheltuielilor de înarmare³³⁵.

Acest mesaj era fără îndoială expresia megalomaniei dictatorului român (merită să atragem atenția asupra faptului că el le propunea conducătorilor celor două superputeri înghețarea bugetelor militare – cu alte cuvinte, o soluție pe care chiar el o aplicase în România), motiv pentru care a și fost bagatelizat de americani. Sovieticii în schimb l-au tratat altfel, și anume ca o declarație fățișă de ostilitate, poate tocmai din cauză că mesajul venea cu numai o lună înainte de vizita lui Bush la București. Simptomatică este aici temerea Ambasadei RPP (despre care am vorbit deja) că, datorită sprijinului Statelor Unite, RSR ar putea ieși din Tratatul de la Varșovia. Fără îndoială că un rol important l-a jucat în acest caz și propaganda românească, ce insista neobosit în tot acest timp asupra tezelor „antibloc”. De asemenea, Armata României participa tot mai rar la manevrele comune³³⁶. Pe 13 septembrie, la București a sosit mareșalul sovietic Viktor Kulikov, comandantul suprem al forțelor armate ale Tratatului de la Varșovia. Vizita a durat doar câteva ore, iar Ceaușescu nu a avut timp să se întâlnească cu el pe motiv că trebuie să efectueze o vizită în teritoriu³³⁷. Tensiunea a ajuns la paroxism în decembrie 1983, când românii au refuzat să participe la consfătuirea de la Moscova a secretarilor CC pe probleme ideologice și internaționale³³⁸.

La începutul anului 1984 relațiile româno-sovietice s-au mai ameliorat totuși. Spre sfârșitul lunii ianuarie și începutul lunii februarie a sosit la București ministrul sovietic al Afacerilor Externe, Andrei Gromîko. Convorbirile cu Ceaușescu au durat douăsprezece ore și s-au încheiat cu succes, deși Gromîko a exprimat anumite îndoieli că acest rezultat ar putea fi de durată („Măcar să nu se-ntâmple ca, la trei săptămâni după ce am căzut împreună de acord, R.[omânia] s-o ia tot pe drumul ei”³³⁹). În comunicatul comun, vina pentru creșterea tensiunii internaționale a fost aruncată în spinarea Statelor Unite³⁴⁰, ceea ce era o soluție de compromis.

La mai puțin de două săptămâni după aceea, pe 14 februarie, Ceaușescu s-a dus la Moscova pentru înmormântarea lui Iuri Andropov, unde s-a întâlnit cu Konstantin Cernenko, care în scurt timp a prelaut conducerea. Timp de mai bine de un an relațiile României cu URSS au fost corecte – Moscova s-a resemnat cu faptul că Bucureștiul încearcă să joace rolul unei forțe

independente în cadrul Tratatului de la Varșovia, boicotând anumite acțiuni ale acestuia. În același timp, în propaganda românească și în luările de cuvânt oficiale ale membrilor conducerii s-a produs o îndulcire evidentă a tonului față de URSS³⁴¹.

Tensiunile pe probleme militare și internaționale n-au constituit însă piedici în calea cooperării economice, care s-a dezvoltat continuu. Creșterea volumului schimburilor comerciale a ajuns la 10% în 1983, iar cu ocazia vizitei lui Gromîko la București s-a stabilit o creștere cu încă 20% pentru anul 1984³⁴². Între 3 și 6 ianuarie 1985 a fost semnat la Moscova un protocol comercial pe anul care tocmai începea – acesta prevedea o creștere a volumului tranzacțiilor comerciale cu încă 17%³⁴³.

Relațiile cu celelalte țări din blocul sovietic erau rezultanta relațiilor cu URSS. Singura problemă mai deosebită a fost (în 1983) creșterea tensiunii dintre București și Budapesta pe fondul aniversării a 65 de ani de la unirea Transilvaniei cu România (1 decembrie 1918). Problema Transilvaniei și a minorității maghiare din RSR constituia de mulți ani obiectul unor controverse – aniversările festive (incluzând între altele și o cuvântare a lui Ceaușescu la Alba Iulia), la care se adăugau demersurile diplomaților români ca SUA să recunoască Tratatul de la Trianon din 1920 prin care Transilvania era retrocedată României, toate acestea înfierbântau și mai mult atmosfera. Contactele pe linie de partid și de stat între RSR și RPU erau înghețate *de facto* – dar trebuie să remarcăm aici că nici înainte nu fuseseră prea intense. Criza rachetelor și incertitudinea care se menținea în legătură cu participarea în continuare a României la Tratatul de la Varșovia au provocat o slăbire a contactelor cu celelalte țări din blocul sovietic – Bucureștiul se afla într-o izolare tot mai accentuată printre țările comuniste. Simbolic a fost în acest sens faptul că, în semn de protest împotriva participării sportivilor români la Jocurile Olimpice de la Los Angeles, Erich Honecker și Todor Jivkov și-au contramandat vizitele programate la București³⁴⁴.

Relațiile cu R.P. Chineză, tradițional bune, se mențineau la același nivel. Între 5 și 10 mai 1983 a venit într-o vizită în România Hu Yaobang, secretarul general al PC Chinez, iar pe 27 august 1984 a sosit în RSR președintele Chinei, Li Xiannian (Li Sien Nien)³⁴⁵. Aceste vizite aveau scopul de a sublinia faptul că Bucureștiul este unul dintre principalii parteneri ai Beijingului în Europa. În multe situații poziția României în problemele internaționale se suprapunea cu

poziția Chinei (sau dacă nu, era foarte apropiată de aceasta) – inclusiv când era vorba de probleme importante, cum ar fi criza rachetelor sau relațiile chino-sovietice.

Bilanț: anii 1975-1985

Cronologie

Perioada de stagnare a sistemului politic din România s-a caracterizat printr-o amplificare a tendințelor inițiate anterior. Cele mai importante dintre acestea sunt: criza economică, consolidarea puterii conducătorului, nepotismul și cultul personalității. Pot fi distinse în acest cadru câteva etape.

- 1975-1976: în acești doi ani Ceaușescu s-a ocupat mai ales de administrarea statului și a partidului. Regulile stabilite anterior n-au suferit schimbări prea mari nici în politica internă, nici în cea externă. Întrucât situația sociopolitică generală era relativ stabilă, conducătorul n-a observat semnele de criză.
- 1977: un an în cursul căruia autoritățile au suferit eșecuri dureroase. Apariția opoziției politice, ieșirea la iveală a slăbiciunii sistemului în fața cataclismelor naturale, greva minerilor cu greu ținută în frâu – toate acestea au făcut ca echipa lui Ceaușescu să piardă mult din legitimitatea socială și internațională pe care și-o făurise. Dar echipa de conducere și-a revenit totuși din șoc și a elaborat un program de reforme care au fost puse în practică în anii următori.
- 1978-1981: perioada prăbușirii totale a economiei naționale. Reformele, limitate și neizbutite, n-au fost în măsură să frâneze căderea economiei, care era condusă după principii eronate. Creșterea prețului la energie pe piața mondială a constituit o lovitură în urma căreia economia românească nu s-a mai putut redresa. Inițial s-a încercat reducerea deficitului prin atragerea unor noi credite, dar, în momentul în care băncile occidentale și-au dat seama care este situația economică a României, și această posibilitate a fost îngrădită simțitor. Autoritățile au aruncat costurile crizei pe spinarea populației, iar pentru a preveni revoltele au sporit controlul ideologic și politic asupra acesteia. Până la jumătatea anului 1981 a fost vorba însă doar de soluții provizorii, parțiale.
- 1981-1982: în a doua jumătate a anului 1981 au început o serie de

acțiuni având ca scop stabilizarea situației socioeconomice și politice a țării. Pe de o parte, a fost sporit controlul asupra tuturor sferelor vieții societății și a indivizilor, iar pe de altă parte, s-a procedat la înspăimântarea preventivă a unor întregi grupuri sociale. Din conducerea superioară au fost eliminați ultimii activiști în legătură cu care existau temeri că ar putea avea alte opinii decât ale secretarului general. Sfârșitul simbolic al acestei perioade a fost momentul în care Ceaușescu a declarat că intenționează să achite toată datoria externă.

- 1983-1985: în această etapă sistemul politic a suferit o stagnare completă, Ceaușescu însuși începând să dea semne că a pierdut contactul cu realitatea, lucru care se manifesta, spre exemplu, în ideea maniacală de a reconstrui centrul Bucureștiului. În același timp, România era tot mai izolată pe arena internațională, în ciuda unor gesturi de prietenie din partea anumitor state. Speranța în trezirea la realitate a conducerii RSR din letargia în care se afla n-a revenit decât după schimbarea autorităților de la Kremlin.

După cum se poate observa cu ușurință, în deceniul 1975-1985 s-au succedat trei cicluri asemănătoare: administrare – reformă – administrare. De fiecare dată conducerea pornea de la convingerea că alte reforme nu vor mai fi necesare, convingere manifestată, spre exemplu, în planificarea dezvoltării economice și sociale până în anul 2000, dată care a devenit treptat o obsesie pentru Ceaușescu. Abia reformele începute în anii 1981-1982 au mers suficient de departe pentru ca modificarea sistemului să nu mai fie necesară mai târziu – acesta rămânând în principiu neschimbat până în anul 1989.

Echipa conducătorului

În acest interval s-au produs schimbări serioase atât în ceea ce privește structura de personal și cea socială, cât și în importanța echipei conducătorului. Activiștii care și-au păstrat pe toată durata acestui deceniu statutul de colaboratori apropiați ai lui Ceaușescu au fost destul de puțini: Ilie Verdeț (cu o scurtă pauză), Manea Mănescu (de asemenea cu o întrerupere), Dumitru Popescu „Dumnezeu” (trecut și el vremelnice pe o linie secundară în 1981), Ștefan Andrei, Emil Bobu. Alții au fost eliminați, uneori într-o atmosferă de scandal,

cum a fost cazul lui Cornel Burtică sau al lui Virgil Trofin – acesta din urmă a și murit, de altfel, în condiții suspecte. În locul celor înlăturați au venit alții noi, absolut devotați conducătorului. Cei mai mulți dintre ei au rămas în jurul lui Ceaușescu până în decembrie 1989. Printre ei merită menționați: Tudor Postelnicu, Ion Coman, Constantin Olteanu, Constantin Dăscălescu, Ion Dincă și Silviu Curticeanu. O categorie aparte o constituie Aneta Spornic și Suzana Gâdea, două femei care au îndeplinit rolul de „mână dreaptă” a Elenei Ceaușescu.

Rolul tuturor acestora a scăzut însă constant, lucru de care ei erau, desigur, conștienți, dar, după cum se pare, nu aveau cum să se opună acestei tendințe. În cercul conducerii superioare au intrat însă tot mai mulți membri ai familiei lui Nicolae și a Elenei Ceaușescu. Inițial a fost vorba doar de soția secretarului general, apoi de fiul acestuia, Nicu, și de fratele dictatorului, Ilie. Dar în același timp au mai avansat și alți membri ai clanului (de exemplu, Poliana Cristescu). Așa încât în sânul conducerii superioare s-a conturat un grup și mai redus de conducere, ceea ce, firesc, a lăsat în inferioritate poziția unor activiști – ca, de exemplu, Constantin Dăscălescu, care era premier și *de iure* Elena Ceaușescu i-ar fi fost subordonată, îndeplinind funcția de vicepremier, numai că în practică Dăscălescu nu era decât executantul dispozițiilor lui Nicolae și ale Elenei Ceaușescu.

Istoricul Adrian Cioroianu consideră că persoanele care au făcut parte din echipa conducătorului (spre exemplu, Dăscălescu) erau în fond cei mai mari beneficiari ai întregului sistem³⁴⁶. Ei nu erau afectați de „rotația cadrelor” – principiu aplicat în măsuri diferite la eșaloanele inferioare ale ierarhiei –, pentru că funcțiile în jurul cărora se „roteau” membrii conducerii superioare aveau aceeași importanță politică. Chiar și Verdeț, când a căzut în dizgrație, pentru o scurtă perioadă, n-a fost degradat complet, revenind ceva mai târziu pe o funcție de rang înalt. Totuși, ei nu erau grevați practic de nici o răspundere pentru deciziile pe care oricum, în ochii populației, le lua perechea dictatorială. Scandalurile financiare din cauza cărora și-au pierdut funcțiile Burtică și Trofin n-au fost de fapt decât un pretext, ei fiind eliminați din alte motive, și toți știau acest lucru. Membrii echipei erau obligați să susțină necondiționat toate acțiunile conducătorului, obținând în schimb un standard material relativ ridicat și imunitate. O neplăcere suplimentară, despre care Cioroianu nu mai zice nimic, dar pe care o putem deduce din amintirile lor publicate după 1989, era

necesitatea de a trăi în tovărășia lui Nicolae și a Elenei Ceaușescu, tot mai bătrâni, tot mai complexați, răutăcioși și imprevizibili.

Cu totul diferită era poziția membrilor de familie ai perechii dictatoriale. E adevărat că ei se bucurau de o imunitate absolută, adică mai mare chiar și decât Curticeanu sau Postelnicu, dar asupra lor apăsa totuși o anumită responsabilitate. Mihaela M. Ceaușescu, una dintre rudele dictatorului, a publicat o carte de amintiri (*Nu regret, nu mă jelesc, nu strig*) care începe așa: „Cine m-o fi pus pe mine să mă nasc în familia Ceaușescu? De atunci au început toate. Și bunele, și relele. Și am avut parte și de unele, și de altele din plin”³⁴⁷. Acest citat reflectă foarte bine statutul membrilor acestei familii, care, pe de o parte, se bucurau de uriașe înlesniri în carieră și în principiu nu erau afectați de dificultățile vieții de fiecare zi, dar, pe de altă parte, trebuiau să suporte aversiunea populației.

În deceniul 1975-1985 rolul echipei conducătorului a fost reformulat. Echipa internă, compusă din rude, avea ca sarcină să controleze echipa externă, mai puțin sigură din punctul de vedere al dictatorului. Membrii familiei îi erau devotați secretarului general în orice situație – căderea lui Nicolae Ceaușescu însemna pentru ei, în mod automat, și sfârșitul perioadei de *dolce vita*. Din acest punct de vedere, figura-cheie era Ilie Ceaușescu, care în aprilie 1983 a ocupat funcția de secretar al Consiliului Politic Superior al Armatei și pe aceea de ministru secretar de stat la Apărarea Națională – preluând astfel controlul asupra Armatei, instituția cea mai puțin loială, după părerea dictatorului. Echipa externă nu avea altă misiune decât să execute ordinele și nu trebuia nici măcar să încerce să discute pe tema liniei politice generale. Până în decembrie 1989 aceste sarcini au fost în principiu îndeplinite.

Schimbări instituționale

De-a lungul anilor 1975-1985 au fost puține schimbări instituționale, mai ales la nivelul organelor superioare. Singura reformă mai importantă la vârful puterii a fost cea referitoare la componența BP al CPEx – cu ocazia Congresului al XII-lea din 1979, acesta a fost lărgit la cincisprezece persoane, pentru ca la Congresul al XIII-lea să fie redus la doar opt persoane. Rolul Biroului Permanent nu s-a schimbat, el rămânând în continuare cel mai important organ de decizie. Au fost lărgite în schimb și CPEx și CC, dar acest lucru era rezultatul firesc al creșterii numerice a efectivului partidului – cu circa

o jumătate de milion de membri la fiecare cinci ani.

Reforma cea mai importantă din toată această perioadă au constituit-o limitarea rolului partidului și scoaterea în prim-plan a guvernului ca organul cel mai important al puterii executive. Hotărâtoare a fost în acest sens Plenara CC din iunie 1982, când a fost formulat în mod explicit principiul subordonării partidului față de guvern. PCR trebuia să fie organizația de masă care mobilizează și controlează societatea. Calitatea de membru de partid nu era legată de vreo opțiune ideologică sau politică, ci era obligatorie pentru persoanele care doreau să-și construiască o carieră, oricât de modestă. Această situație se reflecta la nivel de propagandă în tema recurentă a „creării omului nou” ca una din sarcinile fundamentale ale partidului. „Omul nou”, potrivit formulării lui Ceaușescu în referatul prezentat la Congresul al XIII-lea, este „constructorul conștient al socialismului și comunismului”³⁴⁸.

În același referat secretarul general enumera instituțiile menite să contribuie la crearea „omului nou”. Era vorba de „organele și organizațiile de partid”, Academia „Ștefan Gheorghiu”, „organizațiile de masă și obștești”, „Cântarea României”, UTC, „Șoimii Patriei”, FDUS, precum și mai nou-creata Organizație a Democrației și Unității Socialiste, care însuma, potrivit afirmației secretarului general, „milioane și milioane de oameni ai muncii ce nu sunt membri ai partidului, sub conducerea organizațiilor de partid”³⁴⁹. Partidul avea deci misiunea de a conduce procesul de creare a „omului nou”, dar era numai una din numeroasele instituții chemate să contribuie la această înfăptuire.

O noutate față de perioada precedentă, ca și față de epoca lui Dej, o constituie apariția unor instituții care se ocupă exclusiv de îndoctrinarea și propagarea cultului personalității în spații care înainte nu erau deservite de vreun serviciu specializat. Este vorba despre „Șoimii Patriei”, „Cântarea României” și „Daciada”. Fiecare dintre acestea ajungea într-o formă sau alta la majoritatea cetățenilor, extinzând cultul lui Nicolae, apoi și al Elenei Ceaușescu și contribuind la formarea „omului nou”.

Importanța partidului s-a redus în favoarea altor două instanțe: secretarul general al PCR și guvernul. La drept vorbind, Partidul Comunist Român n-a constituit niciodată un forum de discuții, dar în perioada aceasta rolul său politic se reducea la aplaudarea deciziilor luate de Ceaușescu. Ultima încercare de a provoca o discuție mai largă a fost făcută de Constantin Pârvulescu la sfârșitul Congresului al XII-lea. Acest activist a procedat în conformitate cu

regulile prevăzute în „disciplina de partid” (deși a luat cuvântul fără să se fi înscris pe lista vorbitorilor, el avea acest drept), dar intervenția lui a fost întreruptă într-un mod care nu era absolut deloc conform cu respectivele reguli și nici nu era pe deplin logic (la început Pârvulescu a fost tratat de Securitate aproape ca un terorist, dar, după ce a fost scos din clădire, a fost condus foarte pașnic până la domiciliu) și în plus fără ca Nicolae Ceaușescu să fi dat vreun ordin explicit în acest sens. Partidul s-a privat singur de posibilitatea oricărei dezbateri, la urma urmei fără intervenția secretarului general și în contradicție cu propriul statut interior.

Principalele decizii politice se luau în continuare în cadrul CPEx și în Biroul Permanent al acestuia. Importanța acestor organe nu s-a modificat. A crescut în schimb rolul guvernului. Având experiența anilor precedenți și ținând seama de ceea ce observa că se întâmplă la colegii săi din celelalte țări comuniste, Ceaușescu instala în fruntea cabinetului doar oameni lipsiți de ambiție și în care putea avea deplină încredere. De-a lungul celor zece ani de care ne ocupăm, funcția de președinte al Consiliului de Miniștri a fost deținută de doar trei activiști: Manea Mănescu, Ilie Verdeț și Constantin Dăscălescu. Nici unul dintre ei nu avea ambiția de a juca un rol politic independent. În momentul în care Verdeț a încercat să-și exprime o simplă părere personală, el a fost mutat pe alt post, spunând adio funcției de premier.

Stabilitatea funcției de premier nu se reflecta și la nivelurile inferioare ale ierarhiei guvernamentale. Dacă în anii '60 componența numerică a cabinetelor era destul de limitată, începând cu 1969 guvernele succesive au devenit tot mai stufoase, cu tot mai mulți viceprim-miniștri și miniștri. Resorturile, mai ales cele economice, au fost împărțite în mai multe unități specializate. Ca exemplu putem cita aici eliminarea lui Virgil Trofin din funcția de ministru al Minelor, Petrolului și Geologiei și crearea a trei resorturi separate. Frecvențele transferuri de competență pe probleme economice în cadrul guvernului au fost provocate între altele de criza economică – miniștrii erau făcuți vinovați de situația respectivă și trecuți la alte resorturi. În locul lor erau aduși alții, care după o vreme erau și ei transferați. Vinovată era considerată și structura organizatorică proastă, drept pentru care era schimbată, de obicei crescând nivelul de specializare, dar se dovedea în continuare că situația economică nu se ameliorează.

Din ce în ce mai supradimensionat, guvernul a câștigat competențe care

anterior reveneau partidului. Acest lucru era valabil mai ales în domeniul economic, unde avizul instanțelor de partid era doar consultativ. Organul cel mai important care elabora liniile directoare ale politicii economice a țării – Comitetul de Stat al Planificării – ținea de guvern, și nu de partid. Ceaușescu, fiind în același timp secretar general al partidului și președinte al țării, în competențele căruia intra și aceea de a conduce ședințele Consiliului de Miniștri, se afla deasupra acestei împărțiri. Dar majoritatea celor mai importante acte juridice în acest domeniu și în mod cu totul deosebit cele ce țineau de economie erau elaborate ca decrete prezidențiale sau ale Consiliului de Stat, și nu ca hotărâri ale CC al PCR. Această tendință a căpătat tot mai multă amploare după ce, în iunie 1982, Ceaușescu a citit referatul ce redefinea rolul partidului.

În deceniul 1975-1985 a crescut și rolul serviciilor speciale în administrarea țării. Un pas important în această direcție l-au constituit reformele din primul semestru al anului 1978. Separarea DSS ca instituție de sine stătătoare și trecerea ei *de facto* sub autoritatea directă a lui Ceaușescu, la care se adaugă numirea unor persoane ca Postelnicu, toate acestea erau de natură să crească încrederea dictatorului în servicii și au dus implicit la creșterea importanței lor. În întâmpinarea acestei tendințe venea necesitatea de a crește controlul asupra societății, adică exact lucrul pentru care era făcută Securitatea. Teoretic, serviciile speciale executau în continuare doar ordinele partidului și se conformau strategiei elaborate de acesta, dar încă din această perioadă Ceaușescu era deja singura persoană care putea stabili o asemenea strategie. Din nou devine semnificativ exemplul intervenției lui Pârvulescu la Congresul al XII-lea al PCR. Un ofițer de Securitate, acționând ce-i drept din proprie inițiativă și consultându-se doar cu superiorul său, a scos din sală un activist de partid care dorea să facă un lucru prevăzut de procedurile legale. Acest lucru a avut loc cu aprobarea generală a tuturor celor prezenți ce reprezentau atât partidul, cât și statul. Un al doilea exemplu l-au constituit represiunile la care au fost supuși participanții la Meditația Transcendentală. Totul a fost pregătit exclusiv de Securitate, instanțele corespunzătoare de partid nefiind anunțate decât în ultimul moment. La recomandarea lui Ceaușescu, mecanismul a fost pus în mișcare și și-a îndeplinit misiunea. PCR n-a jucat aici decât un rol secundar: membrii de partid au fost sancționați pe linie de partid.

În toată această perioadă serviciile speciale au mai repurtat un succes –

Securitatea a reușit să înspăimânte întreaga populație. Cu alte metode decât pe vremea lui Dej, în perioada 1975-1985 în România aproape că nu existau deținuți politici (deși situații de acest fel mai existau, dar Goma, Georgescu, Ursu și alții ca ei erau cazuri individuale), însă impresia de teroare era omniprezentă și, mai ales pe la începutul anilor '80, la fel de puternică. La vremea respectivă, de obicei era suficientă o singură convorbire cu un ofițer – care putea să amenințe cu pierderea locului de muncă sau chiar să nu facă nici un fel de amenințări – pentru ca o anumită persoană să fie readusă la obediență. Cea mai mare parte a populației împărtășea părerea răspândită insistent că serviciile speciale „știu tot”, iar acest lucru era suficient ca să fie evitate eficient orice încercări de revoltă. Acest lucru era valabil inclusiv pentru activiștii de la nivelul cel mai înalt, lucru menționat printre alții de Corneliu Mănescu, care, după ce a fost eliberat din funcție, a stat o vreme la mănăstire, unde nu se despărțea nici un moment de pistol, tocmai de teama unor „făptași necunoscuți”. Fără îndoială, spaima de serviciile speciale care a cuprins populația a fost facilitată de faptul că multă lume își mai amintea represiunile de pe vremea lui Dej – amintirea torturilor și a închisorii (descrise printre altele în *Cel mai iubit dintre pământeni*) făcea ca fiecare nemulțumit să se gândească de mai multe ori înainte de a trece la vreo acțiune.

În context mai larg

În intervalul 1975-1985 problema cea mai importantă pentru România a fost, fără îndoială, economia. Criza economică tot mai acută exercita o influență directă asupra celor mai multe decizii care priveau celelalte domenii. Dar din acest punct de vedere România nu constituia o excepție. Începând cu a doua jumătate a anilor '70 toate țările comuniste se confruntau cu o criză economică din ce în ce mai vizibilă, indiferent dacă mai înainte duseseră, așa cum s-a întâmplat în Polonia, o politică de industrializare forțată ori, după modelul maghiar, au mizat doar pe creșterea consumului. Sistemul economic bazat pe conducerea centralizată s-a dovedit complet incapabil. Statele și băncile occidentale acordau cu tot mai multă reținere credite noi, iar la un moment dat au început să ceară restituirea sumelor acordate, ceea ce adâncea și mai mult dificultățile existente. România a răspuns însă cu totul altfel decât celelalte țări – Ceaușescu a fost singurul conducător comunist care s-a hotărât să plătească în cel mai scurt timp posibil datoriile externe, această problemă devenind pentru

el o prioritate absolută.

Merită să comparăm situația RSR cu aceea a RPP, care în prima jumătate a anilor '70 a dus cam aceeași politică economică. În Polonia, programul de industrializare promovat de echipa lui Gierek s-a caracterizat încă de la bun început prin întârzieri la darea în exploatare a obiectivelor de investiții, ceea ce a provocat obținerea unor profituri din producție mai mici decât se planificase³⁵⁰. Concomitent s-a remarcat tendința de creștere a costurilor, lucru ușor de înțeles dacă avem în vedere amploarea investițiilor – la scara întregii țări se construiau în același timp câteva mii de obiective de mare importanță. În primii trei ani de promovare a unei astfel de politici, consecințele negative ale acestor fenomene încă nu erau totuși vizibile. În 1974 (exact în același timp ca și în România) s-au manifestat primele semne de înrăutățire a aprovizionării pieței cu unele produse alimentare și industriale. Cererea, care depășea la momentul respectiv oferta s-a menținut în acest dezechilibru până la sfârșitul comunismului, provocând nu numai cozi în fața magazinelor, ci și activarea unui sistem de distribuire a bunurilor independent de stat, ceea ce a dus la o falsificare a datelor economice greu de controlat. Și în România piața neagră funcționa la fel, dar, în condițiile unui control mult mai sever exercitat de serviciile speciale și de Miliție, ea n-a influențat statisticile oficiale atât de mult ca în Polonia.

Echipa lui Gierek se temea să procedeze la creșterea prețurilor, iar acest lucru a destabilizat și mai mult situația pieței prin creșterea așa-numitului indice de inflație, adică a cantității de bani care nu au acoperire în mărfuri. Guvernanții se străduiau să mențină lucrurile sub control printr-o inflație ascunsă și prin scăderea calității mărfurilor existente pe piață. În 1976, conducerea statului a hotărât totuși să majoreze prețurile produselor alimentare, ceea ce a provocat o explozie a nemulțumirii sociale. Autoritățile s-au speriat de consecințele propriilor decizii și au anulat majorarea prețurilor, așa încât tendințele nefavorabile au continuat să se adâncească.

În plus, din 1975, adică mai devreme decât în România, economia poloneză a început să se resimtă din cauza deficitului de materii prime energetice, agravat și de livrările neregulate de cărbune către termocentrale, în asemenea condiții acestea neputând funcționa la capacitate maximă. De aici întreruperi în alte ramuri ale economiei, respectiv nerealizarea cifrelor de plan la producția industrială. O altă dificultate care nu se manifesta cu aceeași amploare în

România a constituit-o creșterea enormă a cheltuielilor militare, în anii 1975-1981 acestea ajungând la 14% anual.

În 1976 a fost înregistrată o slăbire a activității economice. Din anul următor, în RPP s-a putut observa o accentuare violentă a simptomelor crizei. În 1979, adică exact în același timp ca și în RSR, criza a devenit un fenomen generalizat. Atunci s-a produs, potrivit economiștilor, prăbușirea totală și ireversibilă a economiei socialiste în Polonia. În cea mai acută formă a ei, această criză a durat până la jumătatea anului 1982. Prăbușirea economică afecta inclusiv agricultura. În anii 1979-1980 s-a înregistrat o scădere importantă a producției agricole. Șocul următor a fost limitarea importurilor de materiale pentru industria produselor alimentare din țările occidentale. În 1982 autoritățile au fost obligate să importe aceleași mărfuri din țările CAER – cu alte cuvinte, agricultorii primeau materiale de calitate mai proastă, ceea ce influența negativ productivitatea în industria produselor alimentare.

Din 1975, autoritățile au început să aibă probleme serioase cu plata datoriei externe – gradul de afectare a exportului din cauza plății datoriilor a crescut în anul respectiv cu 32%. Acest lucru s-a repercutat în mod negativ asupra economiei naționale, spre care veneau tot mai puține devize. Din 1978 a scăzut volumul tranzacțiilor comerciale cu alte țări, Polonia fiind tot mai dependentă de livrările din URSS. Mărfurile poloneze de slabă calitate, la fel ca mărfurile românești de același nivel calitativ, își puteau găsi cu tot mai multă greutate cumpărători în Occident. Datoria externă a Poloniei creștea foarte repede. În 1980 ea se cifra la circa 24,1 miliarde de dolari sau, raportat la numărul de locuitori, mai mult decât înregistra România. Conducerea statului polonez deja nu mai era în măsură să achite creditele pe baza unui sistem normal de rate. În 1981, ratele pentru plata datoriei externe costau bugetul RPP 10,9 miliarde de dolari – atâta trebuia plătit pentru a menține nivelul de până atunci al schimburilor economice și contactele comerciale normale. În martie 1981 conducerea poloneză a anunțat că nu-și poate achita datoriile. Au început negocieri cu creditorii occidentali pentru reeșalonarea plății datoriilor. Polonezii dădeau asigurări că sunt în stare să însănătoșească economia țării în așa fel încât în a doua jumătate a anilor '80 să poată achita ratele datoriei pe baza excedentului din comerțul exterior. La înțelegere s-a ajuns în luna octombrie 1981, creditorii fiind de acord să amâne plata datoriei cu un an, cu obligativitatea ca echipa lui Jaruzelski să treacă la reforme serioase. Comisia

pentru Reforme Economice a elaborat în 1981 un document intitulat „Direcții de reformă economică”. Pe baza acestui proiect, în anii 1981-1982 au fost promulgate acte juridice care urmau să garanteze implementarea reformelor până în 1984 și să asigure astfel ieșirea din criza economică.

Economia Ungariei, fruntașă printre țările din tabăra comunistă, traversa și ea o perioadă de criză în acest interval, o criză din care nu părea să existe ieșire³⁵¹. Renunțarea în 1972 la noul mecanism economic a provocat destabilizare pe piața muncii, care a fost nevoită să se adapteze la noile condiții. Acest lucru a agravat sentimentul de nesiguranță din societate. Creșterea prețurilor pe piața mondială a energiei a lovit și în RPU, așa încât în Ungaria s-a întâmplat exact același lucru ca și în România și Polonia – produsele autohtone de calitate din ce în ce mai slabă găseau tot mai greu cumpărători pe piețele occidentale, iar din această cauză creștea mereu și deficitul în comerțul exterior.

Pentru a acoperi acest deficit, conducerea maghiară a început să caute credite. Inițial nu era vorba de sume prea mari – în 1971, RPU datora cca 850 de milioane de dolari. Anul de cotitură a fost însă 1973, când economiștii de la Banca Națională Ungară au convins conducerea țării de avantajul creditelor care aduc lichiditățile necesare – așa încât atunci au fost împrumutate cca 4 miliarde de dolari; dar, spre deosebire de România și Polonia, cea mai mare parte din această sumă a fost destinată consumului intern și menținerii unei aparente prosperități a populației. Creditele atrase în anii următori au fost utilizate într-o măsură tot mai mare pentru plata datoriilor anterioare. Așa încât în 1979 datoria externă a RPU se ridica la cca 7,3 miliarde de dolari – o sumă comparabilă cu datoria statului român, care avea însă cam de două ori mai mulți locuitori.

Autoritățile au început să-și dea seama de capcana în care au intrat cam prin 1977 (deși primele majorări de prețuri mai substanțiale fuseseră operate deja cu doi ani înainte). După consultări care au durat destul de mult timp, s-a ajuns la concluzia că sunt necesare reforme și trebuie revenit într-un fel sau altul la noul mecanism economic. În februarie 1978, în cadrul ședinței Biroului Politic s-a luat decizia extinderii sectorului economiei private. În același an, în intervalul 18-20 aprilie a avut loc Plenara CC al PMSU, ocazie cu care a fost declarată necesitatea „unei mai bune exploatare a posibilităților interne”. În același timp, Béla Biszku, partizanul liniei dure, a fost eliminat din funcția de secretar al CC

și scos la pensie. Din cauză că inerția era destul de mare în procesul de implementare a deciziilor conducerii din Ungaria, în cele din urmă schimbările propuse la această plenară n-au fost puse în practică decât în prima jumătate a anului 1982. Între timp au fost majorate prețurile – cea mai serioasă majorare, ce a afecta în primul rând produsele alimentare, fiind efectuată în iunie 1979.

Când, în cele din urmă, în 1978, au fost operate toate reformele anunțate, situația economică a țării tot nu s-a ameliorat semnificativ. Efectul principal al întăririi sectorului privat a fost faptul că toți cei care doreau – și au fost mulți – se puteau angaja pe mai multe locuri de muncă, ceea ce a dus la o anumită creștere a nivelului de trai (sau, mai bine zis, la frânarea prăbușirii economice), dar cu prețul multor renunțări și al unor sacrificii enorme la nivelul vieții private. Plus că totul dădea impresia de provizorat. Echipa lui Kádár – pentru care, în condițiile specifice țărilor comuniste, nivelul superior al consumului social reprezenta fundamentul legitimării autorității sale – se străduia cu orice preț să-l mențină la aceleași cote și tocmai de aceea a și ales direcția opusă față de colegii români, intrând astfel într-o amețitoare spirală a datoriilor. În 1990, datoria externă a Ungariei se cifra la 21 miliarde de dolari – adică, raportată la numărul de locuitori, cam de patru ori mai mult decât datoria României din 1982, când a fost luată hotărârea de achitare integrală a acesteia.

O altă economie comunistă de frunte, cea iugoslavă, s-a cufundat și ea, în anii '70, într-o criză fără ieșire³⁵². După adoptarea, în 1974, a unei noi constituții care extindea autonomia republicilor în cadrul federației, în Iugoslavia au început să se manifeste tendințe de birocratizare și de slăbire a legăturilor economice dintre diferitele regiuni. Au crescut de asemenea disproporțiile în ceea ce privește nivelul de trai al populațiilor din republicile federative. Sistemul economic, care consta într-o îmbinare a planificării de tip comunist cu anumite elemente de piață liberă, pe de o parte, făcea imposibilă dezvoltarea concurenței (ceea ce a provocat scăderea cererii externe pentru produsele fabricate în RSFI și, implicit, creșterea deficitului comercial), iar pe de altă parte, exacerba aspirațiile sociale. Tensiunile au fost calmate prin trimiterea masivă a cetățenilor iugoslavi la lucru în Occident (în 1973, numărul acestora s-a ridicat la 860.000 de persoane), dar la un moment dat și acest procedeu s-a dovedit a fi insuficient. Deosebit de înapoiată era agricultura, între altele din cauză că erau favorizate gospodăriile agricole de stat deficitare în defavoarea gospodăriilor individuale.

Conducerea iugoslavă, la fel ca autoritățile române și poloneze, a promovat în anii '70 o politică de investiții forțate, ineficiente din punct de vedere economic și caracterizate printr-o mare risipă. Susținerea acestor investiții era asigurată din credite externe. Datoriile Iugoslaviei au început să crească repede după 1973, când se ridicau deja la 4 miliarde de dolari. Echipa lui Tito a decis totuși să atragă în continuare noi credite pentru a echilibra pierderile provocate de criza petrolului. În 1980, datoria externă ajunsese la 21 de miliarde de dolari și, exprimată pe cap de locuitor, era cea mai mare din toate țările comuniste. La fel de repede a scăzut și nivelul de trai. În 1980, veniturile reale ale populației se situau la același nivel ca și cu cinci ani în urmă. Cele mai atinse de recesiune erau regiunile cel mai slab dezvoltate – ele erau și cele care depindeau tot mai mult de ajutorul fondurilor centrale.

Pe 4 mai 1980 a murit Iosip Broz Tito. Dispariția conducătorului a aprins conflictele între republici, adâncind criza în care se zbătea statul iugoslav. Au luat amploare fenomene care se manifestau și anterior, precum lipsa mărfurilor pe piață și scăderea rapidă a nivelului de trai. Pe lângă acestea, în RSFI se manifestau și problemele caracteristice capitalismului, cum ar fi șomajul. Conducerea se străduia din răspuț să ascundă atât populației, cât și statelor occidentale starea în care se găsea țara, spunând că dificultățile tranzitorii pot fi învinse „prin corecții și intervenții punctuale din partea statului”. Abia pe la sfârșitul anului 1981 autoritățile au recunoscut că țara se află în criză. În august 1982 a fost înființată o comisie avându-l în frunte pe Sergej Kraigher, președintele în exercițiu al RSFI. Ea își propunea să elaboreze un plan de ieșire din criză, dar rezultatul activității ei dovedea că nimeni din conducere nu se gândește serios la problemele economiei. Timp de mai bine de un an, comisia a publicat în câteva volume „Programul pe termen lung de stabilizare economică”. Acest document conținea critica unor elemente mărunte ale sistemului alături de generalități care nu aveau nimic în comun cu realitatea, din el lipsind însă exact ceea ce ar fi fost mai important – un program de însănătoșire a economiei. Lipsa oricăror idei economice pe termen lung a provocat o tot mai gravă înglodare în datorii și o creștere a tensiunilor între naționalitățile care populau RSFI, ceea ce avea să ducă în cele din urmă la dezmembrarea țării.

Echipa lui Ceaușescu avea cunoștință în mod cert de situația economică a celorlalte țări comuniste. În Polonia, în Ungaria și în Iugoslavia simptome

serioase de criză apăruseră chiar mai devreme decât în România. Cel puțin în Polonia, acestea au îmbrăcat forme mult mai îngrijorătoare din punctul de vedere al autorităților. Datoriile celor trei țări, exprimate pe cap de locuitor, erau și ele mult superioare datoriei pe care România o înregistra în momentul când a decis achitarea lor integrală. Și atunci ce l-a determinat pe Ceaușescu să ia față de iminenta catastrofă economică aceste măsuri diferite de ale colegilor săi din celelalte țări, care teoretic se aflau într-o situație mai dificilă?

De cele mai multe ori, răspunsul scoate în evidență dorința de a reduce la minimum influența țărilor capitaliste asupra politicii interne a României. Se acreditează astfel ideea că Nicolae Ceaușescu se temea să nu crească forța mișcărilor de opoziție și a disidenților (care cel puțin în parte beneficiau de ajutorul, nu doar financiar, al Occidentului), se temea de haosul care ar fi rezultat din scăderea autorității puterii de stat. De asemenea, el voia să evite obligația de a se consulta pe probleme de politică economică și de politică internă cu factori independenți de el. În același timp, voia să arate lumii că, sub conducerea lui, România este o țară capabilă să îndeplinească lucruri pe care celelalte țări nu sunt în stare să le facă (nu era vorba numai de țările comuniste, ci și de cele din Lumea a Treia, care aveau la rândul lor multe datorii în Occident).

Toți acești factori au jucat fără îndoială un anumit rol, dar putem risca o afirmație în sensul că motivul principal care l-a determinat să hotărască plata datoriilor consta în cu totul altceva. Ceaușescu nu avea prea multe motive să se teamă de influența țărilor capitaliste în România; dimpotrivă, el s-a străduit să mențină contactele economice cu Occidentul până în momentul în care acesta i-a întors definitiv spatele – în 1984, a fost atins un nivel record al schimburilor comerciale dintre RSR și SUA. Slăbirea relațiilor cu celelalte țări capitaliste s-a produs nu din dorința, ci în ciuda intențiilor conducerii românești. Echipa lui Ceaușescu nu era deranjată nici măcar de încercările FMI de a exercita o influență asupra strategiei economice a țării tocmai în sensul impus de CAER în anii '60, lucru care a devenit atunci motiv de creștere a independenței României în interiorul blocului sovietic. De asemenea, e greu de dovedit în ce măsură creditorii occidentali ar fi făcut presiuni importante asupra lui Ceaușescu pe probleme de respectare a drepturilor omului. Desigur, problema a fost pusă, dar influența ei asupra negocierilor de natură economică și politică a fost minimă. Ambasadorul SUA la București, Funderburk, a fost primit și

audiat de Reagan, dar singurul efect al inițiativei ambasadorului a fost faptul că el n-a mai participat la întrevvedereea dintre vicepreședintele Bush și Ceaușescu. Statele Unite – care erau cel mai mare creditor al României, dacă facem abstracție de băncile private – n-aveau nici un interes să scadă autoritatea conducătorului român, de aceea el nici nu avea temeri serioase în legătură cu felul în care vor proceda (desigur, în afară de teama nebuloasă de „cercurile imperialiste”, caracteristică tuturor comuniștilor).

Se pare că motivul principal pentru care conducerea română s-a hotărât să facă acel pas cu consecințe fatale a fost faptul că vedea în datoriile externe care creșteau văzând cu ochii o limitare serioasă a dezvoltării economiei naționale. Diagnoza situației din celelalte țări socialiste – care sufereau într-un mod și mai dureros efectele căderii în spirala datoriilor – i-a condus probabil pe români tocmai spre această concluzie. Când, în anii 1979-1981, datoriile RSR au început să crească vertiginos în ciuda reformei economice, implementată de altfel în același timp cu cea din RPU, conducerea a făcut totul pentru a echilibra balanța comercială. Cu prețul unor eforturi financiare uriașe și al limitării drastice a consumului, România a reușit să obțină excedente chiar substanțiale.

În 1982, România a reușit să plătească o parte, deși foarte mică, din credite. Acest moment a avut, se pare, o importanță psihologică deosebită. Brusc se dovedea că RSR este în măsură să găsească soluția unei probleme pe care n-o pot rezolva țări ca RPU și RSFI, date mereu ca exemplu de succes al economiei socialiste. Intenția de a plăti toate datoriile a fost enunțată de Ceaușescu în decembrie, mai mult ca sigur la puțin timp după ce a aflat că gradul de îndatorare anual s-a micșorat. Conștientizarea faptului că plata parțială a datoriilor a fost posibilă a provocat luarea imediată a deciziei de achitare integrală a acestora – și astfel, în intenția conducerii, în decurs de câțiva ani, cel mai mare obstacol în calea dezvoltării în continuare a economiei țării ar fi fost eliminat. O anumită influență a avut în cazul de față și ușurința cu care RSR a reușit să-și reducă din datorii în anul 1982. Bucureștiul era în continuare favorizat de capitalele occidentale și în special de Washington, așa încât negocierile în legătură cu creditele se desfășurau într-o atmosferă mult mai destinsă decât în cazul altor capitale, ca Varșovia sau Budapesta. De un tratament asemănător se bucura și Belgradul, numai că iugoslavii au exploatat acest avantaj doar pentru a atrage în continuare credite, fără a efectua nici un fel de reforme. De asemenea, conducerea României, spre deosebire de cea a

Poloniei, Ungariei sau Iugoslaviei, nu era nevoită să se teamă de vreo revoltă legată de scăderea nivelului de trai. După cum s-a dovedit, au fost suficiente câteva schimbări juridico-administrative, dublate de înfricoșarea preventivă a intelectualilor, pentru a ajunge la calmarea spiritelor. Din această perspectivă se vede clar că decizia de achitare integrală a datoriei externe se baza în primul rând de argumente economice, iar efectele ei negative din punct de vedere social și politic nu erau decât prețul plătit pentru eliminarea acelei poveri care, după părerea conducerii, sufoca viața economică.

În 1974, regimul Ceaușescu a intrat într-o fază de stagnare îndelungată care a durat până la căderea lui. Puținele reforme își propuneau doar cosmetizări ale situației, ele neafectând strategia de bază. Sistemul care n-a fost supus unei reforme de sus în jos evolua, insistând asupra aceluiași direcții principale: puterea dictatorială, cultul personalității, nepotismul, teroarea omniprezentă și permanenta criză economică. La toate acestea se mai adăuga corupția, existentă și anterior, dar care între timp s-a generalizat, favorizată de reducerea rezervei de bunuri accesibile pe piață și de locuri de muncă în măsură să asigure eliberarea de dificultățile materiale cu care se confruntau cei mai mulți dintre cetățeni.

În momentul în care au apărut simptomele incontestabile ale crizei, Ceaușescu condamna excesele, apoi, sub pretextul unor scandaluri financiare, a trecut la rotirea cadrelor. Mai târziu însă, în condițiile înrăutățirii permanente a situației economice, dictatorul a renunțat treptat la această retorică, axându-se pe zăgrăvirea unei viziuni luminoase a viitorului cu anul 2000 ca dată de deschidere a porților spre raiul comunist. Adoptarea unor astfel de premise și practicarea acestui tip de propagandă erau dovezi ale faptului că sistemul nu va fi reformat, iar aceasta este decizia conștientă a conducerii.

În 1974, Ceaușescu s-a rupt de grupul dictatorilor care, în țările lor, înfăptuiau o revoluție permanentă (grup căruia se considera frecvent că-i aparține, chiar și după dispariția lui), pentru a se alipi celor care, după ce și-au eliminat toți concurenții, s-au mulțumit să dețină pur și simplu puterea, fără a se mai angaja în alte inițiative politice riscante. Stalin, Hitler, Mussolini, Mao, Hoxha – acești dictatori n-au încetat în principiu până la moarte să adapteze sistemele politice din țările lor. Dar Ceaușescu n-a făcut parte din această categorie. După Congresul al XI-lea al PCR el s-a simțit mai apropiat de vecini ca Tito, Kádár sau Jivkov, deși autoritatea lui se baza pe alte considerente decât

în cazul conducătorilor RPU și RSFI, în cazul cărora rolul principal îl juca mitul, total absent în România, al gospodarului priceput. Dacă în viața privată lui Kádár activul de partid i se adresa tocmai cu acest apelativ: „gospodar” (*gazda*), în schimb lui Ceaușescu subordonații i se adresau cu apelativul „șeful”, un cuvânt care nu are nici un fel de conotații, nici negative, nici pozitive, el neimplicând altceva decât ideea de autoritate.

Într-o anumită măsură, în deceniul 1975-1985, regimul politic din România se asemena cel mai mult cu cel din Bulgaria, al lui Todor Jivkov. Asemănarea era foarte vizibilă, în ciuda unor diferențe evidente, mai ales în politica externă promovată de cele două țări. Opțiunea prosovietică era unul dintre pilonii principali ai politicii Bulgariei, ceea ce constituia un contrast izbitor față de independența țipător afișată a României față de URSS. În același timp, RPB se străduia permanent să rămână deschisă pentru turiștii străini (cărora li se ascundeau cu mult succes orice fenomene negative), mai ales pentru cei din țările socialiste, acest lucru făcând ca Bulgaria să se bucure de o imagine pozitivă în rândul cetățenilor acestor țări, iar „concediile în Bulgaria” au devenit de-a dreptul proverbiale.

În spatele acestei fațade bine puse la punct (care lipsea României) se ascundea autoritatea lui Jivkov, la fel de dictatorială și de absolută ca și a lui Ceaușescu. Atitudinea prosovietică a Bulgariei își avea rădăcinile în propriile tradiții naționale, cam la fel ca și atitudinea antisovietică a României – cu alte cuvinte, părea o simplă prelungire a acestora în condițiile sistemului comunist. Sub oblăduirea lui Jivkov, naționalismul bulgar a înflorit³⁵³. Pe 20 octombrie 1981 RPB a sărbătorit festiv 1.300 de ani de la întemeierea primului stat bulgar – o aniversare care părea croită să fie sora geamănă a aniversării celor 2.050 de ani de la crearea primului „stat dac centralizat”, celebrată cu numai un an în urmă în RSR. În Bulgaria însă sărbătoarea a durat mai mult și s-a desfășurat pe teritoriul întregii țări – spre exemplu, între 12 și 22 septembrie, la Veliko Tîrnovo a avut loc spectacolul teatral „1.300 de ani de Bulgaria”³⁵⁴.

Conducerea bulgară a împins naționalismul mai departe chiar decât România; pe la jumătatea anilor '80 a fost inaugurată așa-numita acțiune de renaștere care consta în bulgarizarea forțată a reprezentanților minorităților naționale, în primul rând a turcilor, care trebuiau să-și ia nume și prenume slave. Orice s-ar spune, până în 1988, Ceaușescu n-a recurs la asemenea procedee față de minoritatea maghiară din România.

În RPB a înflorit și cultul conducătorului, deși nu la aceleași dimensiuni ca în România: o manifestare cu totul ieșită din comun a acestuia a constituit-o, în 1981, cea de-a 70-a aniversare a nașterii lui Jivkov (printre altele, a fost distins cu medalia „Erou al RPB”), eveniment care se suprapunea cu grandioasele festivități legate de aniversarea întemeierii statului. Pe 20 octombrie 1980 Praveț, satul natal al lui Jivkov, obținea astfel drepturile de oraș, iar în anii următori s-au construit acolo multe blocuri noi, s-a turnat asfalt și chiar s-a înălțat un hotel, luxos pentru vremea respectivă³⁵⁵ – la fel cum era tratat în România satul Scornicești.

Nici din punct de vedere economic Bulgaria nu se deosebea prea mult de România. În ciuda existenței unei enclave turistice și a faptului că populația nu era obligată să facă economii atât de mari, cetățeanul bulgar mediu nu trăia cu mult mai bine decât cetățeanul mediu din România.

Autoritatea conducătorului bulgar era însă limitată din cauza unor influențe uriașe, din ce în ce mai mari, după cum chiar el își dorea, venind dinspre URSS. Jivkov considera că slugărnicia aparentă și efectivă față de sovietici, de-a dreptul surprinzătoare nu numai în comparație cu distanțarea lui Ceaușescu față de URSS, ci chiar și cu ceilalți șefi comuniști, reprezintă o garanție a autorității sale – și nu se înșela. Cu toate acestea, pericolul de a fi răsturnat de agenții sovietici (de care dictatorul român se temea permanent, motiv pentru care se și străduia ca măcar să-i izoleze) a fost real pe tot timpul cât s-a aflat în fruntea țării. Din acest motiv, autoritatea lui Jivkov a fost mai mică decât a lui Ceaușescu, limitată fiind tocmai de această posibilitate.

Cam pe la jumătatea perioadei la care ne referim, conducerea română s-a confruntat cu o problemă care înainte nu constituia motiv de îngrijorare. Este vorba de poziția și rolul partidului în stat și în societate, respectiv de relația acestuia cu guvernul. Era vorba de o chestiune prevăzută în Constituția adoptată în 1965. Articolul 3 era formulat astfel: „În Republica Socialistă România forța politică conducătoare a întregii societăți este Partidul Comunist Român”³⁵⁶. Prevederi asemănătoare se vor regăsi și în legile fundamentale ale celorlalte țări comuniste abia mai târziu. Cu toate acestea, problema era preocupantă și la nivelul celorlalți conducători. Cel mai bun exemplu în acest sens este RPP. Concomitent cu creșterea importanței armatei și a generalului Jaruzelski, partidul ca organizație politică și-a pierdut din influență, așa încât a urmat o reformulare *de facto* a rolului său. A rămas în continuare principalul

creuzet de pregătire a cadrelor, dar importanța lui politică a scăzut considerabil.

În RSR schimbările s-au petrecut altfel. În primul rând nu există un moment precis din care PCR s-a retras de la conducerea efectivă a societății. Totul s-a petrecut treptat, dacă nu luăm în considerare cele două evenimente care au grăbit acest proces: Congresul al XII-lea cu intervenția lui Pârvulescu și referatul lui Ceaușescu la plenara din iunie 1982. Concomitent creștea însă treptat numărul de membri ai partidului. Nu știm în ce măsură conducerea își planificase ca la un moment dat toți cetățenii adulți să fie membri ai PCR, dar nici nu putem exclude o astfel de posibilitate. Partidul a devenit o organizație de masă, iar adeziunea la această organizație a încetat treptat să mai fie legată de o anumită opțiune ideologică, respectiv de obținerea anumitor avantaje; practicarea unui număr tot mai mare de meserii era condiționată de apartenența la PCR.

Așa se face că Partidul Comunist Român a devenit asemenea Partidului Național Fascist Italian (Partito Nazionale Fascista – PNF) din perioada dictaturii lui Benito Mussolini. În 1932, PNF a adoptat un nou statut în cuprinsul căruia rolul lui era definit ca „miliție cetățenească în slujba statului fascist”³⁵⁷. Cam același tip de mesaj a avut și teza lui Ceaușescu despre „creșterea rolului statului de democrație populară, revoluționară, în conducerea întregii vieți economico-sociale, și despre colaborarea armonioasă dintre organele statului și organismele democratice în cadrul sistemului unitar de democrație socialistă” expusă în iunie 1982.

Asemănarea dintre dictatura lui Ceaușescu și sistemele fasciste era deseori invocată de către criticii de stânga ai regimului său, inclusiv de scriitorul Norman Manea³⁵⁸. Din punct de vedere ideologic, se atrăgea atenția asupra afinităților dintre naționalismul comunist și cel promovat în perioada interbelică de Legiunea Sf. Arhanghel Mihail și de Garda de Fier. De fapt, fasciștii români interbelici în multe cazuri utilizau aceleași sintagme ca și comuniștii lui Ceaușescu – ne referim în primul rând la „omul nou”, un concept care se repeta frecvent printre temele preferate atât în lucrările de tip legionar, cât și în cuvântările secretarului general al PCR.

Afinitățile ideologice dintre cele două totalitarisme se concretizează într-o anumită măsură în opera și figura lui Constantin Noica, unul dintre cei mai remarcabili filosofi români. În tinerețe el a simpatizat cu Garda de Fier, apoi, mai târziu, pe vremea lui Dej, a fost urmărit. După preluarea puterii de către

Ceaușescu, Noica s-a mutat la Păltiniș, o stațiune de munte, unde a întemeiat un fel de școală filosofică. În anii '70 și '80 Noica a exercitat o influență foarte mare asupra formării elitei intelectuale românești – este și perioada în care el și-a publicat lucrările filosofice. Părerile în ceea ce privește persoana lui sunt împărțite: unii consideră că în acest fel s-a opus regimului, realizând așa-numita rezistență prin cultură, alții afirmă că opiniile sale nu s-au schimbat fundamental din perioada interbelică, armonizându-se cu propaganda oficială (în operele sale Noica a criticat de fapt în primul rând democrația occidentală), lucru pentru care ar trebui să i se atribuie statutul de „guru al ceaușismului”³⁵⁹. Mai multă dreptate par a avea cei din urmă. Naționalist încă de la începuturile sale, în probleme ideologice, regimul Ceaușescu a deviat în mod firesc în direcția Gărzii de Fier. Noica fiind reprezentantul cel mai strălucit al acestei școli de gândire, s-a adaptat la ideologia ceaușistă, ceea ce nu înseamnă, evident, că vreo persoană din conducerea superioară ar fi înțeles ceva din lucrările sale filosofice, de un rafinament intelectual deosebit – pur și simplu l-au lăsat să facă ce vrea și a fost suficient.

Partidului Comunist Român i-ar fi fost greu să se asemene structural cu Garda de Fier din cauză că aceasta din urmă n-a ajuns niciodată *de facto* la putere și, în consecință, n-a elaborat soluții din această perspectivă. Nu se știe nici dacă similitudinea din punctul de vedere al poziției față de stat dintre PCR (România) și PNF (Italia) a fost intenționată – nimic nu ar susține acest punct de vedere –, dar lucrurile așa s-au potrivit. De altfel, atât pentru PNF, cât și pentru PCR, acest tip de raportare la stat reprezenta de fapt o slăbire care în cele din urmă a dus la dezintegrarea lui. În momentul în care conducătorii, Mussolini și Ceaușescu, au fost înlăturați, practic ambele partide au dispărut din viața politică.

În concluzie, în deceniul 1975-1985 conducerea română s-a confruntat cu probleme și dificultăți foarte asemănătoare cu ale celorlalte țări comuniste, cea mai importantă dintre ele fiind criza economică. Ceaușescu, care în luarea deciziilor avea un câmp de manevră mai larg decât alți conducători ai statelor din blocul sovietic, voia să-și rezolve problemele în felul lui și așa a și făcut. Aceasta a și fost, de altfel, cauza principală pentru care România a început să se deosebească tot mai mult de celelalte țări din CAER.

1. *Anuarul Statistic al Republicii Socialiste România 1980*, București, 1980, p. 139.

2. *Notă referitoare la situația actuală a pieței din RSR*, D-I-R-24120-1-75, pp. 1-4.

3. Notă. *Evaluarea implicațiilor social-politice...*, pp. 1-3.
4. *Ibidem*, pp. 6-7.
5. *Ibidem*, p. 6.
6. *Istoria României în date...*, p. 647.
7. W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski...*, p. 710.
8. Notă referitoare la planul de dezvoltare social-economică a României pe anii 1976-1980 adoptat la plenara din iulie a CC al PCR, D-I-R-24120-1, 75, A MSZ RP, p. 3.
9. Informare cu privire la integrarea învățământului superior cu producția în RSR, D-I-R-2421-4-76, A MSZ RP, p. 3.
10. *Istoria României în date...*, p. 651.
11. Mesaj cifrat din București 25.5.1976, D-I-R-0-2412-2-76, A MSZ RP, p. 1.
12. *Ibidem*, p. 2.
13. *Istoria României în date...*, p. 652.
14. *Ibidem*, p. 653.
15. Notă referitoare la cele două decrete de amnistiare emise de Consiliul de Stat al RSR, D-I-R-2412-6-76, A MSZ RP, p. 1.
16. *Istoria României în date...*, p. 653.
17. Notă referitoare la legea repartizării în activități social utile a persoanelor de vârstă productivă, D-I-R-2412-8-76, A MSZ RP, p. 1.
18. *Ibidem*, pp. 2-3.
19. *Anuarul Statistic... 1980*, p. 139. În raportul Ambasadei RPP, acest indicator se ridică la 11,5% – *Evaluarea realizării planului socioeconomic de dezvoltare a României pe anul 1976*, D-I-R-24120-1-77, A MSZ RP, p. 1.
20. *Evaluarea realizării planului...*, pp. 3-10.
21. *Anuarul Statistic... 1980*, p. 497.
22. I.M. Pacepa, *Orizonturi roșii...*, pp. 197-198.
23. T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, p. 193.
24. L. Betea, *Alexandru Bârlădeanu...*, p. 187.
25. T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, pp. 208-209.
26. Notă referitoare la campania de propagandă în jurul problemelor națiunii, patriotismului și internaționalismului, respectiv al relațiilor între țările socialiste, D-I-R-0-24-2-76, A MSZ RP, p. 3.
27. G. Crișan, *Piramida...*, vol. II, pp. 298-299.
28. Informare cu privire la acțiunea patriotic-educativă desfășurată de curând în rândul tinerilor din RSR, D-I-R-2412-5-76, A MSZ RP, p. 2.
29. Merită să menționăm faptul că și după 1989 Păunescu a ocupat un loc de frunte, printre altele îndeplinind funcțiile de senator și președinte al comisiei de cultură din Senat. În 1996 el a candidat la funcția de președinte al țării, dar n-a obținut decât un număr infim de voturi.
30. *Istoria României în date...*, p. 652.
31. C. Păușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 219.
32. În luna septembrie a anului următor, problemele legate de „Șoimii Patriei” erau discutate la ședința Secretariatului CC al PCR. A fost foarte apreciată eficacitatea acestei organizații în îndoctrinarea copiilor și au fost aprobate modelele unitare ale

- însemnelor necesare în activitatea „Șoimilor Patriei”. Cf. „Șoimii Patriei. Stenograma ședinței Secretariatului CC al PCR din ziua de 19 septembrie 1977”, 22, an XV, nr. 912, 31 august – 5 septembrie 2007.
33. *Enciclopedia de istorie a României*, vol. I, pp. 154-155.
34. D. Deletant, *Ceașescu...*, p. 344.
35. W.P. van Meurs, *The Bessarabian Question...*, p. 302.
36. Cf. D. Deletant, *Ceașescu...*, p. 160.
37. De exemplu, într-o discuție cu Hitler, Antonescu subliniază: „Persoana mea nu contează, ci numai destinul națiunilor noastre” – M. Preda, *Delirul*, Editura Cartex, București, 2003, p. 200.
38. D. Deletant, *Ceașescu...*, p. 190.
39. *Ibidem*, p. 160.
40. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 204.
41. *Mesaj cifrat din București 12.11.1975*, D-I-R-0-24120-2-75, A MSZ RP, pp. 1-4.
42. *Notă referitoare la extinderea și aprofundarea colaborării economice româno-sovietice în anii 1977-1980*, D-I-R-2413-5-76, A MSZ RP, pp. 1-4.
43. W.P. van Meurs, *The Bessarabian Question...*, pp. 255-256.
44. *Mesaj cifrat din București 19.8.76*, D-I-R-0-2413-5-76, A MSZ RP, pp. 1-3.
45. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 218.
46. W.P. van Meurs, *The Bessarabian Question...*, p. 256.
47. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 227.
48. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americe...*, p. 360.
49. R. Ioanid, *Răscumpărarea evreilor...*, pp. 178-179.
50. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 228.
51. *Ibidem*, p. 229.
52. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americe...*, p. 368.
53. *Notă referitoare la desfășurarea și rezultatele vizitei președintelui SUA G. Ford în România*, D-I-R-0-2413-7-75, A MSZ RP, pp. 1-7.
54. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americe...*, pp. 377-378.
55. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 232.
56. *Notă referitoare la campania de propagandă...*, p. 2.
57. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 235.
58. *Ibidem*, pp. 226-227, 231, 236.
59. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americe...*, p. 385.
60. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 201.
61. *Notă referitoare la discuția cu J.C. Bouchet – consilier comercial al Ambasadei Franței la București*, D-I-R-0-2413-6-75, A MSZ RP, pp. 1-2.
62. *Notă referitoare la vizita ministrului Afacerilor Externe al Franței J. Sauvagnargues în România*, D-I-R-2413-12-76, A MSZ RP, p. 1.
63. *Ibidem*, pp. 1-4.
64. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 219.
65. *Notă referitoare la ultimele elemente ale politicii de emigrare practicate de autoritățile Republicii Socialiste România*, D-I-R-0-2412-2-75, A MSZ RP, p. 2.
66. *Ibidem*.
67. *Notă referitoare la vizita ministrului Afacerilor Externe al RSR George Macovescu*

- în RFG, D-I-R-0-2413-11-76, A MSZ RP, p. 4.
68. *Ibidem*, pp. 4-5.
69. Notă referitoare la înviiorarea contactelor între România și RP Chineză, D-I-R-0-2413-13-75, A MSZ RP, pp.1- 4.
70. Notă referitoare la acțiunile de propagandă din România în legătură cu decesul lui Mao Zedong, D-I-R-0-2413-14-76, A MSZ RP, pp. 1-3.
71. *Ibidem*, p. 3.
72. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 216.
73. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 235.
74. I.M. Pacepa, *Orizonturi roșii...*, p. 195.
75. Biografia lui Paul Goma este reconstituită pe baza propriilor note biografice, publicate pe <http://paulgoma.free.fr>, a documentelor Securității publicate tot de Goma în volumul *Culoarea curcubeului '77...* și a volumului lui M. Pelin *Opisul emigrației politice...*, pp. 151-153.
76. Această parte a prezentării noastre se bazează în principal pe declarațiile lui Goma, obținute în cursul interogatoriilor din aprilie 1977 și care se află în arhivele CNSAS, F.P. 65596/t. I; vezi și D. Deletant, *Ceașescu...*, pp. 235-243.
77. Mai târziu, Paul Goma a datat telefonul lui Virgil Tănase pe 18 ianuarie.
78. D. Deletant, *Ceașescu...*, p. 239.
79. În multe documente asemănătoare, redactate în alte perioade, funcționarii Securității puneau în gura persoanelor interogate formulări pe care acestea nu le-ar fi folosit probabil niciodată; spre exemplu, de numele lui Emil Cioran a fost lipit calificativul *legionarul*. Pe Goma, de asemenea, au încercat să-l facă să recunoască faptul că scrisorile pe care le-a redactat erau *de facto* un „material legionar”.
80. N. Manea, *O kłownach...*, p. 90 [ed. rom. 2005, p. 104].
81. În ziua sosirii lui Goma la Paris, una din principalele activiste ale emigrației române, Monica Lovinescu, a căzut victimă unui atentat organizat de un grup de teroriști arabi. În loc să se întâlnească cu ea la aeroport, Goma a găsit-o la spital – A. Niculescu, „O cronologie a societății civile în anii lui Ceașescu”, *Analele Sighet*, nr. 10, 2003, p. 153.
82. *Istoria României în date...*, p. 658; C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 221.
83. T. Kunze, *Nicolae Ceașescu...*, p. 336.
84. *Istoria României în date...*, p. 658.
85. M. Pelin, *Opisul emigrației politice...*, pp. 142-143.
86. V. Georgescu, „Programul mișcării disidente din România”, în *Politică și istorie...*, pp. 119-123.
87. Cf. V. Paraschiv, *Lupta mea pentru syndicate libere în România. Terorismul politic organizat de statul comunist*, Editura Polirom, Iași, 2005.
88. Cf. D. Deletant, *Ceașescu...*, pp. 127-129; G. Vincze, *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944-1989*, <http://vincze.adatbank.transindex.ro/index.php>.
89. Informare referitoare la activitatea lui Carol (sic!) Király, D-I-R-0-2412-2-78, 2, A MSZ RP, p. 2.
90. D. Deletant, *Ceașescu...*, p. 246; R. Cesereanu, „«Mici defectiuni»: 1977, 1987”, în A. Neculau (coord.), *Viața cotidiană...*, pp. 226-243; I. Velica, D.Ș. Velica, „Lupeni

- '77 – laboratorul puterii”, *Analele Sighet*, nr. 10, 2003, pp. 61-68; A. Goșu, „Ceașescu și minerii”, 22, an XV, nr. 911, 24-30 august 2007.
91. A. Goșu, „Ceașescu și minerii...”.
92. *Evaluarea situației interne și a politicii externe a RSR în anul 1977*, D-I-R-0-2412-1-78, A MSZ RP, pp. 2-3.
93. *Ibidem*, p. 3.
94. P. Goma, *Culoarea curcubeului '77...*, pp. 463-465.
95. De exemplu, pe 27 ianuarie 1978, șeful secției române a REL, Noël Bernard, într-o emisiune radiodifuzată cu ocazia zilei de naștere a lui Nicolae Ceașescu, îl caracteriza ca un „om politic ieșit din comun, care [...] a jucat un rol important, atât în relațiile dintre națiuni, cât și în cele dintre partidele comuniste”. Cf. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (II), p. 16.
96. *Notă referitoare la cuvântarea lui N. Ceașescu cu ocazia consfățuirii activului de partid din sectorul propagandă-ideologie*, D-I-R-24121-1-77, A MSZ RP, p. 1.
97. *Ibidem*, pp. 2-4.
98. *Enciclopedia de istorie a României*, vol. I, pp. 154-155.
99. *Istoria României în date...*, p. 657.
100. *Ibidem*, p. 660.
101. *Ibidem*, p. 661.
102. „Preliminarii la marea competiție națională Daciada 1971-1976”, *Arhivele Totalitarismului*, nr. 3-4, 2002, pp. 77-84.
103. *Hotărârea Plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român în legătură cu aniversarea a 2050 de ani de la apariția primului stat dac centralizat și independent*, D-I-R-24121-2-77, A MSZ RP, p. 1.
104. A.U. Gabbanyi, *Cultul lui Ceașescu...*, p. 27.
105. *Notă referitoare la noul imn de stat al RSR*, D-I-R-2412-2-76, A MSZ RP, p. 1; *Istoria României în date...*, p. 662.
106. *Notă referitoare la situația internă și la politica externă a RSR în 1978*, D-I-R-2412-3-79, A MSZ RP, pp. 1-2.
107. *Anuarul Statistic... 1980*, p. 497.
108. *Conferința națională a PCR 7-9 XII 1977*, D-I-R-24121-1-77, 4, A MSZ RP, pp. 1-10.
109. Cuvântul „dezertare” are doar sensul de părăsire din proprie inițiativă a serviciului, în cazul de față neavând așadar o nuanță negativă.
110. *Apud* M. Pelin, *Un veac de spionaj...*, pp. 208-209; D. Jela, *Lexiconul negru...*, p. 210.
111. C. Troncotă, *Duplicitarii...*, p. 45.
112. *Ibidem*, p. 49.
113. L. Pleșa, „Crearea Consiliului Politic al Ministerului de Interne (1977-1978)”, *Arhivele Securității*, nr. 1, pp. 51-60.
114. Un alt cunoscut ofițer care a fugit în Occident, colonelul Ryszard Kukliński, a făcut acest lucru într-un moment în care serviciile speciale poloneze erau deja pe urmele lui. La fel și maiorul cehoslovac Josef Frolík a dezertat abia în momentul când nu mai avea nici o îndoială că va fi descoperit în curând.
115. Kukliński, spre exemplu, a fugit împreună cu familia.

116. T. Solomovici, *Un dosar incendiar: Pacepa*, Editura Teșu, București, 2005, pp. 183-191.
117. M. Pelin, *Un veac de spionaj...*, pp. 96-97.
118. G. Crișan, *Piramida...*, vol. I, p. 115.
119. *Ibidem*, pp. 102-103.
120. *Ibidem*, p. 243.
121. *Hotărârea CC al PCR de modificare a planificării și administrării economiei (23 III 1978)*, D-I-R-24120-1-78, A MSZ RP, pp. 1-23.
122. *Participarea angajaților la profit. Document adoptat de Plenara CC al PCR din 22 III – 23 III 1978*, D-I-R-24120-1-78, A MSZ RP, pp. 1-9.
123. *Istoria României în date...*, p. 667.
124. *Notă referitoare la situația internă și la politica externă a RSR în anul 1978*, D-I-R-2412-3-79, A MSZ RP, p. 3.
125. *Notă cu privire la realizarea planului socio-economic de dezvoltare a României în 1978*, D-I-R-24120-2-79, A MSZ RP, p. 1.
126. *Ibidem*, p. 6.
127. *Ibidem*, p. 3.
128. *Anuarul Statistic... 1980*, p. 497.
129. *Notă referitoare la situația energetică a României*, D-I-R-24120-3-79, A MSZ RP, pp. 1-15.
130. *Istoria României în date...*, pp. 671-672.
131. C. Păușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, pp. 243-244.
132. Mai pe larg, vezi: A. Burakowski, „Criza turiștilor din 1979 – o lovitură dată economiei românești”, *Arhivele Totalitarismului*, nr. 3-4, 2006, pp. 158-163.
133. *Mesaj cifrat de la București 26.7.1979*, D-I-R-0-53-3-79, 2, A MSZ RP, pp. 1-2.
134. *Notă de serviciu, fără semnătură*, A MSZ RP, pp. 1-2.
135. *Mesaj cifrat de la București 31.07.1979*, D-I-R-0-53-3-79, 6, A MSZ RP, p. 1.
136. *Mesaj cifrat de la Budapesta 1.08.79*, D-I-R-0-53-3-79, 7, A MSZ RP, pp. 1-2.
137. *Mesaj secret de la București 2.08.1979*, D-I-R-0-53-3-79, 9, A MSZ RP, pp. 1-2.
138. *Ibidem*.
139. *Mesaj cifrat de la Sofia 2.08.1979*, D-I-R-0-53-3-79, 10, A MSZ RP, pp. 1-2.
140. *Mesaj cifrat de la Budapesta 5.08.1979*, D-I-R-0-53-3-79, 20, A MSZ RP, pp. 1-2.
141. *Mesaj cifrat de la Budapesta 10.08.1979*, D-I-R-0-53-3-79, 27, A MSZ RP, pp. 1-3.
142. *Mesaj cifrat de la București 14.08.1979*, D-I-R-0-53-3-79, 30, A MSZ RP, pp. 1-2.
143. *Mesaj cifrat de la București 23.08.1979*, D-I-R-0-53-3-79, 35, A MSZ RP, p. 3.
144. *Notă referitoare la câteva elemente de actualitate ale situației socio-economice a României*, D-I-R-241-3-80, 1, A MSZ RP, p. 2.
145. *Istoria României în date...*, p. 674.
146. *Ibidem*, p. 675.
147. *Informare pe tema Congresului al XII-lea al Partidului Comunist Român*, D-I-R-0-24121-2-79, 1, A MSZ RP, pp. 1-2.
148. *Congresul al XII-lea al Partidului Comunist Român 19-23 noiembrie 1979*, București, 1981, p. 688.
149. *Ibidem*, p. 721.
150. *Informare pe tema Congresului al XII-lea...*, p. 1.

151. *Anuarul Statistic...* 1980, p. 497.
152. *Notă referitoare la unele aspecte ale situației socio-economice actuale a României*, D-I-R-241-3-80, 1, A MSZ RP, pp. 1-2.
153. *Situația economică actuală a României*, D-I-R-24120-9-80, A MSZ RP, pp. 1-3.
154. *Raport politic al Ambasadei RPP la București pe anul 1980*, D-I-R-0-242-1-81, 1, A MSZ RP, pp. 1-3.
155. *Ambasada Republicii Populare Polone la București. Raport politic pe anul 1981*, D-I-R-242-1-82, A MSZ RP, pp. 1-4.
156. *Istoria României în date...*, pp. 684-685.
157. *Ibidem*, p. 687.
158. L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, Editura Humanitas, București, 2002, p. 318.
159. *Membrii CC al PCR...*, pp. 138-139.
160. *Ibidem*, pp. 142-143.
161. T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, p. 306; R. de Flers, *Socialism in One...*, pp. 165-174.
162. Gh. Crișan, *Piramida...*, vol. I, pp. 74-75.
163. *Istoria României în date...*, pp. 663-664; A.U. Gabanyi, *Cultul lui Ceaușescu*, pp. 19-26.
164. A.U. Gabanyi, *Cultul lui Ceaușescu*, pp. 27-32; A. Cioroianu, *Ce Ceaușescu qui hante...*, p. 254.
165. *Notă referitoare la schimbările de personal în conducerea partidului și a guvernului RSR, efectuate cu ocazia consfăturii de lucru a CC al PCR din ziua de 7 III 1978*, D-I-R-0-2412-3-78, 1, A MSZ RP, p. 1.
166. *Membrii CC al PCR...*, pp. 121-122, 130-131, 229, 240, 378, 442, 458, 545, 614-615.
167. *Ibidem*, pp. 369-370.
168. *Notă referitoare la structura socio-profesională a PCR*, D-I-R-0-2412-4-78, 2, A MSZ RP, pp. 1-2.
169. *Ibidem*, p. 3.
170. *Membrii CC al PCR...*, pp. 102-103, 153-154, 447-448.
171. *Notă referitoare la schimbările de personal efectuate la Plenara CC al PCR din ziua de 29 III 1979*, D-I-R-24121-1-79, A MSZ RP, pp. 1-2.
172. *Membrii CC al PCR...*, pp. 387-388.
173. *Notă referitoare la schimbările de personal...*, p. 3.
174. *Membrii CC al PCR...*, pp. 172-173, 322-323, 476-477, 506-507.
175. *Mesaj secret din București 10.10.1979*, D-I-R-0-24121-2-79, 3, A MSZ RP.
176. N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv”, p. 15.
177. *Ibidem*, p. 12.
178. Pentru descrierea evenimentelor, cf. *Informarea în legătură cu Congresul al XII-lea...*, pp. 6-7; T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, pp. 356-357; „Incidentul Pârvolescu» la Congresul al XII-lea al PCR”, *Dosarele Istoriei*, nr. 2 (114), pp. 20-22. Este vorba de memoriile unui ofițer, cel care l-a scos pe Pârvolescu din sala unde aveau loc lucrările Congresului.
179. N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv”, p. 25.

180. D. Jela, *Telejurnalul de noapte*, Editura Vremea, București, 2005, p. 15.
181. *Enciclopedia de istorie a României*, vol. I, pp. 156-160.
182. Notă referitoare la întâlnirea tov. Z. Kurowski cu N. Ceaușescu din ziua de 12 septembrie 1980, D-I-R-0-240-5-80, 1, A MSZ RP, pp. 2-3.
183. Stenograma ședinței Comitetului Politic Executiv al CC al PCR din ziua de 13 decembrie 1981, ANIC, fond CC al PCR – Cămară, dosar 101/1981, f. 2-15. Accesul la acest document a fost posibil datorită ajutorului acordat de prof. Andrzej Paczkowski.
184. Despre SLOMR, cf. V. Paraschiv, *Lupta mea...*, pp. 77-84; D. Deletant, *Ceaușescu...*, pp. 100, 246-247; M. Pelin, *Operațiunile „Melița” și „Eterul”...*, pp. 172-178 (este vorba de o prezentare extrem de defavorabilă a SLOMR și a celorlalte grupuri de disidenți).
185. Situația intelectualilor români în perioada 1978-1981 constituie subiectul unei serii întregi de documente – cf. Maria Radu Mocanu, *Scriitorii și puterea. Documente*, Editura Ideea Europeană, Iași, 2006.
186. În roman, acest calificativ este atribuit însă eroului principal. Într-una dintre scene, iubita acestuia îl caută la telefon și i se adresează astfel: „Ce mai faci tu, cel mai iubit dintre pământeni?” – M. Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. III, Editura Cartex, București, 2003, p. 203.
187. A. Mutar, „Ultima noapte a lui Marin Preda”, *Ziarul*, 23 august 2004; *idem*, „Adevărul despre moartea lui Marin Preda”, *Ziarul*, 24 august 2004; *idem*, „Preda, otrăvit de KGB”, *Ziarul*, 25 august 2004.
188. Acesta din urmă nu a făcut carieră la drept vorbind decât după căderea comunismului, devenind șeful Partidului România Mare.
189. A. Niculescu, „O cronologie a societății civile în anii lui Ceaușescu”, *Analele Sighet*, nr. 10, 2003, p. 154.
190. N. Manea, *O kłownach...*, p. 155.
191. Vezi *Cartea Albă a Securității...*, pp. 214-226.
192. D. Deletant, *Ceaușescu...*, p. 247.
193. *Informare referitoare la unele probleme actuale ale Republicii Socialiste România*, D-I-R-220-3-81, A MSZ RP, p. 2.
194. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americane...*, p. 394.
195. *Ibidem*, p. 405.
196. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 240, 244, 247, 250, 253.
197. I.M. Pacepa, *Czerwone horyzonty...*, pp. 165-222.
198. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 241-242.
199. *Membrii CC al PCR...*, pp. 428-429. N-ar fi exclus ca motivul revocării lui Nicolae M. Nicolae să-l fi constituit de fapt fuga lui Ion Mihai Pacepa, și nu comportarea sa din timpul vizitei delegației române în SUA.
200. Notă referitoare la vizita cancelarului RFG – H. Schmidt în România din zilele de 6-7 I 1978, D-I-R-2413-1-78, 1, A MSZ RP, pp. 4, 7.
201. Notă referitoare la unele elemente actuale din politica externă a RSR, D-I-R-220-3-81, A MSZ RP, p. 7.
202. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul communist...*, pp. 233-268.
203. Notă referitoare la protocoalele comerciale ale României cu țările socialiste pentru

- anul 1979, D-I-R-24120-5-79, A MSZ RP, pp. 9-10.
204. *Mesaj cifrat din București 31.12.1979*, D-I-R-0-2413-2-80, 1, A MSZ RP.
205. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americane...*, p. 434.
206. *Mesaj cifrat din București 15.01.1980*, D-I-R-0-2413-2-80, 3, A MSZ RP.
207. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americane...*, pp. 434-435.
208. *Notă referitoare la convorbirile cu ambasadorul URSS la București, tov. Drezdenko, în legătură cu vizita premierului Republicii Socialiste România, I. Verdeț, la Moscova*, D-I-R-0-2413-3-80, 10, A MSZ RP, p. 1.
209. *Ibidem*, pp. 3-5.
210. *Informare cu privire la convorbirile avute de premierul României, Ilie Verdeț, la Moscova pe 22 VI 1981*, D-I-R-2413-1-81, A MSZ RP, p. 1.
211. *Ibidem*, pp. 1-2.
212. *Notă referitoare la convorbirile cu ambasadorul URSS...*, p. 10.
213. *Raport politic pe anul 1981*, D-I-R-242-1-82, A, A MSZ RP, p. 10.
214. *Desfășurarea și evaluarea vizitei secretarului general al PCR și președintele României Nicolae Ceaușescu în Republica Populară Chineză din 15-20 mai 1978 (evaluare provizorie)*, D-I-R-2413-8-78, A MSZ RP, p. 2.
215. *Ibidem*, p. 3.
216. *Ibidem*, pp. 4-11.
217. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul communist...*, pp. 261, 264.
218. *Mesaj cifrat din București 13.12.1980*, D-I-R-0-3492-80, 6, A MSZ RP, pp. 1-2.
219. *Notă referitoare la activitatea Ambasadei RP Chineze*, D-I-R-2413-2-81, A MSZ RP, p. 1.
220. *Informare cu privire la problemele curente ale relațiilor comerciale dintre România și Republica Populară Chineză*, D-I-R-24120-1-82, A MSZ RP, pp. 1-5.
221. Cf. D. Deletant, M. Ionescu, „Romania and the Warsaw Pact...”, pp. 93-96; C. Olteanu, A. Duțu, C. Antip, *România și Tratatul...*, pp. 208-220.
222. A. Paczkowski, *Droga do „mniejszego zła”*. *Strategia i taktyka obozu władzy lipiec 1980 – styczeń 1982*, Cracovia, 2002, p. 251.
223. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americane...*, pp. 454-455.
224. *Mesaj cifrat din București 17.03.82*, D-I-R-0849-82, 6, A MSZ RP, p. 2.
225. *Mesaj cifrat din București 28.06.82*, D-I-R-0-24120-1-82, 14, A MSZ RP.
226. *Mesaj cifrat din București 15.07.1982*, D-I-R-0-24120-1-82, 11, A MSZ RP.
227. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americane...*, p. 458.
228. *Ibidem*, p. 469.
229. S. Orescu, „Multilaterally Developed Romania: An Overview”, în V. Georgescu (ed.), *Romania, 40 years (1944-1984)*, New York, 1985, p. 26.
230. N. Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român 16-18 decembrie 1982*, București, 1982, p. 32.
231. De exemplu, în Raportul Ambasadei RPP referitor la Conferința Națională, doar o singură propoziție a fost acordată acestei afirmații – *Notă informativă referitoare la Conferința Națională a Partidului Comunist Român (pe baza informațiilor Ambasadei RPP de la București)*, D-I-37-83, A MSZ RP, p. 3.
232. *Membrii CC al PCR...*, pp. 218-219. După căderea comunismului, Dobrescu a mai fost un timp activ pe scena politică, îndeplinind printre altele funcția de consilier al

- premierului.
233. *Istoria României în date...*, pp. 687-688.
234. *Ibidem*, p. 688.
235. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 267.
236. *Notă informativă referitoare la noile decrete și legi în România*, D-I-R-2412-1-82, A MSZ RP, pp. 1-5; *Istoria României în date...*, pp. 690-692.
237. *Mesaj cifrat din București 17.03.82*, D-I-R-0849-82, 6, A MSZ RP, p. 1.
238. S. Orescu, „Multilaterally Developed...”, p. 18.
239. *Istoria României în date...*, p. 693.
240. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 275.
241. S. Orescu, „Multilaterally Developed...”, p. 18.
242. După căderea comunismului, Iulian Mincu a făcut și o carieră politică. În anii 1992-1996 el a fost ministru al Sănătății din partea unui partid postcomunist, după care a trecut la Partidul România Mare, de sorginte naționalist-comunistă, și a devenit deputat – G. Crișan, *Piramida...*, vol. II, p. 245.
243. *Notă cu privire la programul științific de alimentație a poporului*, D-I-R-2419-4-82, A MSZ RP, p. 3.
244. *Ibidem*, pp. 1-3.
245. <http://romania-on-line.net/whoswho/DobrescuEmilian.htm>.
246. Această informație ne-a fost furnizată de doamna Alina Ilinca, o cercetătoare româncă a comunismului.
247. *Membrii CC al PCR...*, pp. 218-219.
248. *Notă referitoare la proiectul de lege cu privire la participarea oamenilor muncii din unitățile economice de stat la constituirea fondurilor de dezvoltare economică a întreprinderii*, D-I-R-24121-1-82, A MSZ RP, pp. 1-3.
249. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 258.
250. *Proiect de program cu privire la noul sistem de salarizare în RSR*, D-I-R-2412-4-83, A MSZ RP, pp. 1-3.
251. Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în țara noastră, la problemele teoretice, ideologice și activitatea politică, educativă a partidului prezentată la plenara lărgită a Comitetului Central al Partidului Comunist Român 1-2 iunie 1982. Cuvântare la încheierea lucrărilor plenarei*, București, 1982.
252. A. Pentelescu, „Confiscarea de către Partidul Comunist de guvernământ a atributelor statului român în anii 1973-1989”, *Analele Sighet*, nr. 10, 2003, p. 804.
253. *Notă informativă cu privire la plenara ideologică a CC a PCR (1-2 VI 1982) (pe baza materialelor Ambasadei RPP la București)*, D-I-275-82, A MSZ RP, pp. 1-4.
254. N. Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român 16-18 decembrie 1982*, București, 1982, pp. 41-45.
255. Pe 13 august 1982, Ambasada RPP informa despre „opriri ale activității” în Valea Jiului – *Mesaj cifrat din București 13.08.82*, D-I-R-0-2412-2-82, 3, A MSZ RP.
256. *Mesaj cifrat din București 9 II 83*, D-I-0-392-83, 1, A MSZ RP.
257. O descriere mai exactă a problemei Meditației Transcendentale și o bibliografie pe această temă în A. Burakowski, „Mișcarea Meditația Transcendentală din România în anii 1976-1982”, *Studia Polityczne*, nr. 17, 2005, pp. 119-152.

258. Cf. A. Niculescu, „O cronologie a societății...”, p. 156; G. Vincze, *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája* 1944-1989, <http://vincze.adatbank.transindex.ro/index.php>.
259. *Enciclopedia de istorie a României*, vol. I, p. 156.
260. *Membrii CC al PCR...*, pp. 583-584.
261. *Ibidem*, pp. 480-481, 508-509.
262. A.U. Gabanyi, *Cultul lui Ceaușescu*, pp. 33-40.
263. *Istoria României în date...*, p. 694.
264. *Membrii CC al PCR...*, p. 389.
265. Nu strică să observăm aici că ministrul Transporturilor și Telecomunicațiilor, Vasile Bulucea, care fusese persoana cel mai sus plasată dintre cei care au avut contacte cu MT (el a permis desfășurarea unei ședințe de meditație în sediul resortului pe care îl conducea), a rămas pe post până în august 1986, când a fost trimis în județul Gorj pe funcția de prim-secretar, ceea ce însă nu avea nici o legătură cu afacerea MT.
266. *Ibidem*, pp. 121-122, 256, 335-336, 540-541.
267. *Enciclopedia de istorie a României*, vol. I, pp. 156-158.
268. D. Jela, C. Strat, M. Albu, *Afacerea Meditația Transcendentală*, Editura Humanitas, București, 2004, pp. 383-384.
269. *Membrii CC al PCR...*, pp. 130-131, 614-615.
270. L. Betea, *Alexandru Bărlădeanu...*, p. 188.
271. R. Chelaru, *Culpe care...*, pp. 185-186.
272. A.U. Gabanyi, *Cultul lui Ceaușescu*, p. 87.
273. *Ibidem*, pp. 186-187.
274. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 254.
275. *Ibidem*, p. 256.
276. *Mesaj cifrat din București* 9.04.1982, D-I-0-1127-82, 1, A MSZ RP.
277. *Mesaj cifrat din București* 15.05.1982, D-I-0-1406-82, 5, A MSZ RP.
278. *Ibidem*.
279. *Informare referitoare la problemele curente ale relațiilor comerciale dintre România și Republica Populară Chineză*, D-I-R-24120-1-82, A MSZ RP, p. 1.
280. *Notă informativă referitoare la desfășurarea vizitei delegației de partid și de stat a RPP în România*, D-I-R-0-220-7-82, 9, A MSZ RP, p. 1.
281. *Ibidem*, p. 9.
282. *Mesaj cifrat din București* 7.06.82, D-I-R-0-220-7-82, 5, A MSZ RP.
283. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 253, 260, 267, 272.
284. *Monografia colectivă a Ambasadei RPP la București în legătură cu vizita tov. N. Ceaușescu în țara noastră*, D-I-R-220-R-84, A MSZ RP, p. 23.
285. *Raportul politic al Ambasadei RPP în Republica Socialistă România pe anul 1984*, D-I-20/90, w. 4, A MSZ RP, p. 4.
286. *Ibidem*.
287. C. Ionete, *Criza de sistem a economiei...*, pp. 17-18.
288. R. Chelaru, *Culpe care...*, p. 187.
289. *Mesaj cifrat din București* 24.10.1983, D-I-0-4294-83, 4, A MSZ RP, p. 1.
290. *Raportul politic al Ambasadei RPP la București pe 1983*, D-I-19/90, w. 5, A MSZ RP, pp. 2-5.

291. *Observații în legătură cu starea pieței la București*, D-I-R-24120-2-83, A MSZ RP, p. 1.
292. *Ibidem*, p. 2.
293. *Ibidem*.
294. *Ibidem*, pp. 2-3.
295. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 287.
296. *Istoria României în date...*, p. 711. [Lucrătorul ambasadei folosește aici o sintagmă specific poloneză (care ar corespunde în limba română Întreprinderii Agricole de Stat) pentru a se face înțeles de destinatarul din Varșovia al raportului, dar el se referea probabil la CAP-uri – n.tr.]
297. *Mesaj cifrat din București 28.11.1983*, D-I-04753-83, 1, A MSZ RP.
298. *Raportul politic al Ambasadei RPP în Republica Socialistă România pe 1984*, D-I-20/90, w. 4, A MSZ RP, pp. 3-5.
299. V. Ciorbea, „De la decizia politică la inaugurare: Ceaușescu și Canalul Dunăre – Marea Neagră”, *Dosarele Istoriei*, nr. 4 (80), 2003, p. 54.
300. M. Burcea, M. Bumbăș, „Casa Poporului – povestea adevărată”, *Evenimentul Zilei*, 15 iulie 2006.
301. M. Petcu, C. Roguski, *Ceaușescu: adevăruri din umbră. Convorbiri*, Editura Evenimentul Românesc, București, 2001, pp. 170-175.
302. N. Ceaușescu, *Raport la cel de-al XIII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, București, 1984, pp. 8-32.
303. *Ibidem*, p. 38.
304. *Istoria României în date...*, pp. 717-718.
305. *Membrii CC al PCR...*, pp. 387-388.
306. *Ibidem*, p. 265.
307. *Notă referitoare la consfătuirea politico-ideologică de la Mangalia (3-4.08.1983)*, D-I-R-24121-3-83, A MSZ RP, pp. 1-3.
308. În raportul pe anul 1984 analiștii Ambasadei RPP scriau: „În anul de care ne ocupăm n-au avut loc schimbări semnificative în situația sociopolitică și în starea de spirit a populației României” – *Raport politic al Ambasadei RPP în Republica Socialistă România pe anul 1984*, D-I-20/90, w. 4, A MSZ RP, p. 1.
309. A.U. Gabanyi, *Cultul lui Ceaușescu*, pp. 94-95.
310. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, pp. 104-107, 426-427.
311. *Notă*, D-I-R-2412-1-83, A MSZ RP, pp. 1-2.
312. Cf. D. Deletant, *Ceaușescu...*, pp. 343-348; *Istoria României în date...*, pp. 715-716.
313. Potrivit controversatului ziarist Vladimir Alexe, Militaru ar fi vorbit cu Iliescu pe tema loviturii de stat încă din 1982 în parcul Herăstrău din Capitală. Iliescu ar fi prezentat atunci felul cum vedea el schimbarea de putere în România într-o singură propoziție: „Câțiva militari, un fel de pâr, pâr, pâr și cu asta basta!”, dar nu avem cum să verificăm această informație – V. Alexe, *România secretă*, Editura Elit Comentator, București, 2004, pp. 220-221.
314. În sprijinul ideii că autoritățile române erau obligate să trateze puciul eșuat ca pe un secret păzit cu strășnicie vine, spre exemplu, faptul că în rapoartele Ambasadei RPP din cadrul Arhivelor MSZ RP nu există nici o informație pe această temă.
315. *Informare provizorie cu privire la Congresul al XIII-lea al PCR*, D-I-

- R-24121-5-84, A MSZ RP, p. 2.
316. N. Ceaușescu, *Raport la cel de-al XIII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, București, 1984, pp. 56-71.
317. A. Cioroianu, *Ce Ceaușescu qui hante...*, p. 254.
318. N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv...”, pp. 12, 15.
319. *Membrii CC al PCR...*, pp. 219-220.
320. N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv...”, p. 21.
321. Cf. http://www.aliantacivica.ro/organizare/doina_cornea.htm; D. Deletant, *Ceaușescu...*, pp. 261-264.
322. Cf. L. Hossu-Longin, *Memorialul durerii. O istorie care nu se învață la școală*, Editura Humanitas, București, 2007, pp. 390-403.
323. A. Niculescu, *O cronologie a societății...*, p. 156.
324. Trebuie să subliniem că implicarea serviciilor speciale în moartea lui Trofin și a lui Sârbu a rămas până astăzi o simplă presupunere și este absolut posibil să se dovedească la un moment dat că de fapt au murit din cauze naturale (Trofin) sau în urma unui accident pe care nu l-a provocat nimeni (Sârbu).
325. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americane...*, p. 474.
326. *Ambasada RPP la Washington informează*, D-I-R-0-2413-8-83, A MSZ RP.
327. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americane...*, p. 485.
328. D. Funderburk, *Un ambasador american între Departamentul de Stat și dictatura comunistă din România, 1981-1985*, trad. de B. Funderburk, Editura Dacon, Constanța, 1994, pp. 137-138.
329. *Mesaj cifrat din București 11.10.83*, D-I-04173-83, 12, A MSZ RP.
330. *Mesaj cifrat din București 17.02.84*, D-I-0576-84, 1, A MSZ RP.
331. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 268-270.
332. *Mesaj cifrat din București 05.10.84*, D-I-03110-84, 3, A MSZ RP.
333. *Mesaj cifrat din București 25 X 84*, D-I-03323-84, 7, A MSZ RP, p. 1.
334. *Raportul politic al Ambasadei RPP în Republica Socialistă România pe 1984*, D-I-20/90, w. 4, A MSZ RP, p. 9.
335. *Istoria României în date...*, p. 706.
336. *Politica antibloc a României*, D-I-R-2412-5-83, A MSZ RP, pp. 1-4.
337. *Mesaj cifrat din București 13.09.1983*, D-I-02889-83, 3, A MSZ RP.
338. *Mesaj cifrat din București 7.12.1983*, D-I-04853-83, 1, A MSZ RP.
339. *Mesaj cifrat din București 8.02.1984*, D-I-0502-84, 1, A MSZ RP, p. 2.
340. *Ibidem*.
341. *Mesaj cifrat din București 28.03.1984*, D-I-01097-84, 3, A MSZ RP, pp. 1-2.
342. *Mesaj cifrat din București 8.02.1984*, D-I-0502-84, 1, A MSZ RP, p. 1.
343. *Mesaj cifrat din București 8.01.1988*, D-I-052-85, 1, A MSZ RP.
344. *Mesaj cifrat din București 11.09.1984*, D-02824-84, 1, A MSZ RP, p. 1.
345. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul communist...*, pp. 284, 302.
346. A. Cioroianu, *Pe umerii lui Marx...*, pp. 431-432.
347. M.M. Ceaușescu, *Nu regret, nu mă jelesc, nu strig*, Editura Mehedinți, București, 2004, p. 9.
348. N. Ceaușescu, *Raport la cel de-al XIII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, București, 1984, p. 56.

349. *Ibidem*, pp. 56-71.
350. Despre criza economică din RPP, cf. D.T. Grala, *Reforme economice în RPP (1982-1989). Încercarea de salvare a socialismului*, Varșovia, 2005, pp. 27-55, 80-86.
351. Cf. R.L. Tóké, *Hungary's Negotiated Revolution...*, pp. 108-116; G. Matolcsy, „Datoriile Ungariei”, în M. Schmidt, L.G. Tóth, *Dublul aspect al transformărilor din Ungaria 1990-1998*, Varșovia, 2001, pp. 214-241.
352. Cf. M.J. Zacharias, *Comunism, federație, naționalism...*, pp. 370-404.
353. Cf. J. Vykoukal, B. Litera, M. Tejchman, *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praga, 2000, pp. 617-623.
354. *Istoria na Bălgaria po dati*, Sofia, 2003, p. 389.
355. B. Kastelov, *Todor Jivkov. Mit i istina*, Sofia, 2005, p. 717.
356. Cf. www.constitutia.ro.
357. P. Milza, S. Bernstein, *Storia del fascismo. Da piazza San Sepolcro a piazzale Loreto*, trad. de M.G. Meriggi, Milano, 2004, p. 238.
358. N. Manea, *O kłownach...*, p. 129.
359. M. Martin, „Cultura română între comunism și naționalism (VII). A fost Noica un «guru al ceaușismului»?”, 22, an XIV, nr. 692, 10-16 iunie 2003.

Capitolul 4

Prăbușirea

Ultimii patru ani și jumătate ai dictaturii – adică perioada care convențional începe odată cu preluarea puterii, la Kremlin, de către Mihail Gorbaciov, pe 11 martie 1985, și se termină pe 22 decembrie 1989, în momentul în care Nicolae și Elena Ceaușescu se îmbarcă în elicopterul care i-a scos din București – reprezintă povestea prăbușirii totale a sistemului condus de „Geniul Carpaților”. Toate tendințele negative care apăruseră mai devreme și care în anii precedenți căpătaseră dimensiuni nemaiîntâlnite în celelalte țări s-au dezvoltat în continuare, ajungând la forme care frizau absurdul. Au scăzut rapid manevrabilitatea sistemului și eficiența conducerii, atât la vârful ierarhiei – unde tot mai des se făcea simțită vârsta înaintată a conducătorului –, cât și la baza ei, unde ordinele de sus erau adeseori sabotate de responsabili care, când venea vorba de răspundere, se spălau pe mâini. În consecință, procesul de decizie nu numai că se lungea la nesfârșit, ci era tot mai greu să evaluezi obiectiv dacă ordinele conducerii au fost aplicate corect sau executanții s-au limitat doar să întocmească un raport optimist. Dezinformarea reciprocă a funcționarilor de la toate nivelurile ierarhiei a ajuns la asemenea valori, încât nimeni nu mai era în stare să dea un diagnostic corect al situației țării.

În asemenea condiții, cineva ar putea spune că răsturnarea acestei construcții adormite n-ar fi fost decât un joc de copii, dar puținii opozanți și disidenți din partid, chiar dacă numărul lor începea să crească, se loveau de apatia de-a dreptul paralizantă a societății, situație care era și ea în parte o consecință a incapacității sistemului și a descurajării populației induse de această incapacitate. Acest aspect s-a evidențiat clar în decembrie 1989 pe străzile Timișoarei și Bucureștiului, când o mână de revoluționari au încercat timp de mai multe ore, fără succes, să contamineze cu entuziasmul lor un număr mai mare de cetățeni. Mai înainte el s-a manifestat în faptul că inamicii sistemului nu reușeau să ajungă cu mesajul lor la grupuri sociale mai largi, așa încât, până în ianuarie 1990, ei acționau individual sau în interiorul unui grup

restrâng de prieteni foarte apropiați.

Noul conducător al URSS avea faima de reformator. Nicolae Ceaușescu, care până la acea dată era considerat un partener, deși nesigur, în cadrul CAER și al Tratatului de la Varșovia, nu corespundea imaginii despre comunism construite de noua echipă de la Kremlin. Perestroika urma să fie lansată de Gorbaciov în curând și, dacă în general ea putea fi aplicată, ar fi trebuit să ducă la eliminarea celor mai încăpățânați lideri: Ceaușescu, Jivkov, Husák și Honecker. Singura modalitate de a se ajunge la un compromis era înlăturarea acestor activiști.

În cursul lucrărilor Comisiei Senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989 s-a dovedit că printre ofițerii superiori ai serviciilor speciale române era foarte răspândită opinia că Gorbaciov este de fapt un agent american sau britanic și că el face politica Washingtonului¹. Nu știm dacă această opinie era împărtășită și de Ceaușescu, dar sigur este faptul că, pe măsura trecerii timpului, el devenea tot mai convins că acțiunile lui Gorbaciov au ca scop lichidarea sistemului comunist din întreaga lume. Suspiciunile sale față de sovietici au tot crescut, până au ajuns în cele din urmă la dimensiunile unei dușmăanii pe față.

Din punct de vedere cronologic, în România, perioada 1985-1989 poate fi împărțită în două etape: moartea regimului și revoluția. Prima a durat până la sfârșitul Congresului al XIV-lea al PCR, în noiembrie 1989. Atunci s-a renunțat la ultima șansă de a-l înlătura legal pe Ceaușescu din funcțiile sale de conducere. Un moment de cezură important este și toamna anului 1987, când Ceaușescu a recunoscut că poziția lui este amenințată și a efectuat schimbarea șefului Securității – pe 3 octombrie această funcție era părăsită de puțin schimbătorul activist Tudor Postelnicu pentru a fi preluată de Iulian Vlad, după cum afirmau mai târziu unii dintre subordonații lui: „singurul român profesionist care a fost în fruntea aparatului de informații și contrainformații al României de la Eugen Cristescu încoace”². În luna următoare a avut loc revolta muncitorilor de la Brașov, care însă nici ea n-a activat decât puțini opozanți și disidenți. Din martie 1985 până în octombrie 1987 putem vorbi așadar de o stagnare și o moarte lentă a sistemului, după care urmează confruntarea – ascunsă de ochii populației – cu opoziția anticeaușistă în primul rând în cadrul aparatului de partid și de stat.

A doua etapă o constituie evenimentele din decembrie 1989, în legătură cu

care nici până azi nu s-a ajuns la un punct de vedere general acceptat: a fost o revoluție, o revoltă în interiorul echipei conducătoare sau o diversiune străină. Termenul „revoluție” utilizat în această lucrare nu reprezintă o luare de poziție în favoarea nici uneia din cele trei opțiuni, ci are în vedere doar o anumită caracteristică a tulburărilor din decembrie. Această etapă s-a încheiat odată cu epoca Nicolae Ceaușescu, pe 22 decembrie 1989, ora 12.06, când cuplul dictatorial a urcat la bordul elicopterului și a plecat în direcția Snagov. Din acel moment dictatorul a devenit *de facto* ostatic al Armatei – cu alte cuvinte, al șefului acesteia, generalul Victor Atanasie Stănculescu. Tot ce s-a întâmplat în continuare, inclusiv farsa procesului și executarea lui Nicolae și a Elenei Ceaușescu pe 25 decembrie, este doar un simplu epilog.

Spre deosebire de anii precedenți, perioada 1985-1989 (și mai ales revoluția în sine) este destul de bine analizată în istoriografia română. Deși într-o măsură ceva mai mică, ne referim aici inclusiv la istoria economică. Din păcate, nu se cunoaște totul, multe documente nefiind încă puse la dispoziția cercetătorilor, în ciuda promisiunilor făcute de politicienii de diferite culori. Câteva probleme rămân de fapt în continuare în sfera prezumțiilor (spre exemplu, ce a făcut Ceaușescu în Iran?) sau constituie obiectul unor discuții aprinse (cum ar fi rolul așa-numiților turiști sovietici – unii cercetători consideră că ei sunt cheia evenimentelor, alții pur și simplu neagă existența lor).

Evenimentele din decembrie 1989 în legătură cu care nu există dubii au fost descrise cu precizie, uneori chiar minut cu minut, ele au beneficiat de o multitudine de monografii și lucrări complementare referitoare la acest subiect. În România, această problematică rămâne și în prezent subiect de controversă nu numai pentru istorici sau politologi, ci și pentru politicienii activi, exercitând astfel o puternică influență asupra vieții sociopolitice curente.

În dezbaterile istorico-politice care au loc inclusiv în prezent în România, diversele poziționări pot fi clasificate cam în felul următor³.

- Versiunea revoluției de jos în sus este promovată, pe de o parte, de cercurile apropiate de Ion Iliescu și de partidul postcomunist (ca exemplu poate fi amintit aici Vladimir Tismăneanu), iar pe de altă parte, de persoanele angajate nemijlocit în desfășurarea evenimentelor și care se pot mândri astfel că au participat la revoluție din proprie inițiativă și fără intenții rele (spre exemplu, Marius Mioc, un istoric din Timișoara). Din punct de vedere politic, aceste categorii de persoane se află în

conflict, ceea ce nu le împiedică totuși să susțină aceeași versiune a evenimentelor. Chiar și unii istorici neangajați în controversele politice curente, cum ar fi cercetătorul britanic Dennis Deletant, susțin această versiune.

- Versiunea intervenției străine în forma ei extremistă este lansată de obicei de foștii ofițeri de la serviciile speciale rămași fără ocupație din cauza căderii comunismului, care adesea împărtășesc puncte de vedere naționaliste. Foarte important este faptul că tocmai un asemenea punct de vedere a prezentat chiar Nicolae Ceaușescu atât în ultimul comunicat dat de el (referitor la moartea generalului Vasile Milea), cât și în cursul procesului de la Târgoviște⁴. Ca dovadă în susținerea acestei teze este adusă participarea „turiștilor sovietici”, respectiv contactele lui Iliescu, Militaru, Brucan și ale altor membri ai noilor autorități cu KGB-ul. În afară de Ceaușescu, primul care a invocat această versiune în 1992 a fost colonelul Filip Teodorescu, adjunctul de la contrainformații, deși la audierile din fața Comisiei Senatoriale a spus cu totul altceva. Dar nu numai foștii angajați ai Securității sunt susținătorii acestei teze – merită menționat aici, spre exemplu, emigrantul Radu Portocală.
- Cea mai răspândită este însă versiunea revoltei în interiorul taberei aflate la putere. Ea apare în două variante. Cel mai frecvent se consideră că totul a început de la revolta spontană a populației, după care victoria cucerită prin luptă de populație a fost preluată de grupul lui Ion Iliescu. Cam așa a descris lucrurile, spre exemplu, Dumitru Mazilu, care a încercat să joace un rol politic important, dar a fost eliminat. La concluzii asemănătoare a ajuns și Șerban Săndulescu, membru al Comisiei Senatoriale din partea Partidului Național-Țărănesc. Mai rar se merge pe ideea existenței unei conspirații în interiorul organelor de partid, de stat și din Securitate. Conspiratorii, adică grupul lui Iliescu, trebuiau să provoace niște evenimente care din exterior să arate ca o revoluție spontană, după care să preia conducerea. Această teorie a fost susținută în 1990 de ziaristul Liviu Vălenaș, iar mai târziu a fost preluată, ceea ce ni se pare interesant, de ziariștii occidentali și în special de cei francezi.

Aceste teorii apar foarte rar în forma enunțată mai sus, poate cu excepția

primei versiuni, care se prezintă destul de des exact așa, mai ales în monografiile mai generoase în care revoluția românească este doar una din temele supuse analizei. Mulți cercetători fac o mixtură destul de complicată din aceste trei teorii fundamentale. Tot în această direcție a mers și raportul întocmit de SRI (Serviciul Român de Informații), unde era sugerată combinația dintre o revoluție autentică și o conspirație internă sugerată de peste graniță. Tot la asemenea concluzii a ajuns și cercetătoarea în emigrație Anneli Ute Gabanyi, care afirma că în decembrie 1989 a avut loc o revoltă a populației parțial provocată, dar aspectul definitiv al evenimentelor a fost imprimat de grupul lui Iliescu și de „contraelitele comunist-reformatoare din partid, armată și Securitate”.

În această privință, tezele principale ale prezentei lucrări pot fi rezumate în câteva puncte.

1. Înlăturarea lui Ceaușescu era inevitabilă din cauza foarte puternicelor presiuni externe și interne. Presiunea externă se manifesta în diferite moduri, inclusiv prin activități de tip agentural – este vorba de momentul diversiunii străine.
2. În condițiile prăbușirii sistemului comunist în Europa, și sistemul existent până atunci în România devenea imposibil de salvat. Dar nu este sigur că noile autorități apărute în decembrie 1989 erau conștiente de acest lucru.
3. O parte din echipa conducătoare își dădea seama de inevitabilitatea unor schimbări și se străduia să pregătească cât mai bine sosirea acestora. Afirmația este valabilă și în legătură cu o parte dintre funcționarii de la niveluri inferioare. Printre membrii nomenclaturii superioare existau cel puțin două grupuri care i se opuneau lui Ceaușescu, dar care nu colaborau întru totul unul cu celălalt: semnatarii „Scrisorii celor șase” și cei în fruntea cărora se afla Iliescu. Persoana care făcea legătura între cele două tabere era Silviu Brucan.
4. Curentul principal din conducere, reprezentat de Ceaușescu și de colaboratorii săi cei mai apropiați, nutrea convingerea că problemele apărute sunt tranzitorii și că nimic nu e în stare să doboare dictatura. O asemenea stare de lucruri era printre altele consecința automistificării în legătură cu situația reală din țară și din lume.
5. Cu excepția câtorva grupuri puțin numeroase la nivelul întregii țări,

populația a rămas pasivă pe tot parcursul revoluției, limitându-se doar la a urmări desfășurarea evenimentelor la radio și mai ales la televizor.

6. În situația unui stat paralizat și a unei populații pasive, inițiativa a fost preluată de o mână de entuziaști din rândul cărora nu lipseau persoane care mai târziu n-au putut fi identificate, lucru care constituie temeiul tezei despre inspirația din afară. Tocmai ele au provocat primele crize la Iași și Timișoara. Acesta este momentul în care intervenția din afară se suprapune cu revoluția populară.
7. Ca urmare a greșelilor evidente săvârșite de autorități, scânteia aprinsă la Timișoara nu s-a mai stins, ci s-a mutat mai întâi la București, apoi și în alte orașe.
8. La București au intrat în acțiune și activiștii care până atunci rămăseseră în umbră. În căderea lui Ceaușescu ei își vedeau propria șansă și de aceea au boicotat ordinele secretarului general, ceea ce a dus direct la căderea lui. Aici îi avem în vedere mai ales pe militari. Este momentul revoltei nomenclaturii.
9. Când, după eliminarea lui Ceaușescu, s-a creat un vid de putere, pe locul liber s-a strecurat imediat echipa lui Ion Iliescu. Acesta se bucura de sprijin internațional, atât dinspre Răsărit, cât și dinspre Apus, pentru că de o vreme fusese lansat de mass-media din străinătate. Acesta este momentul în care intervenția externă se suprapune cu revolta nomenclaturii.
10. Cunoscut în societate și peste hotare, acționând de mulți ani în opoziție, persoane ca Doina Cornea, Paul Goma sau Vasile Paraschiv n-au jucat absolut nici un rol în evenimentele din decembrie 1989. Singura excepție o constituie aici Mircea Dinescu, care însă, în calitatea lui de disident, s-a făcut cunoscut cu puțin timp înainte de căderea lui Ceaușescu în împrejurări absolut diferite față de ceilalți. Foștii opozanți au căpătat importanță politică abia mai târziu, în momentul în care s-au separat de grupul lui Iliescu. Acesta este momentul revoluției sociale, populare, blocate de activiștii care au ajuns în frunte în urma revoltei nomenclaturii.

După cum se poate vedea destul de ușor, aceste teze susțin existența tuturor celor trei elemente, adică revoluția populară, revolta în sânul puterii și

intervenția străină, subliniind însă factorul revoltei din sânul aparatului de partid și de stat ca fiind cel mai important prin faptul că a determinat și într-o anumită măsură a inspirat evenimentele inclusiv prin crearea atât în sânul conducerii, cât și în eșaloanele inferioare ale nomenclaturii a unei atmosfere de neîncredere față de Ceaușescu. Toate acestea însă n-ar fi fost suficiente pentru răsturnarea dictatorului în absența unui ajutor din afară, atât politic și prin difuzarea în mass-media, cât și efectiv nemijlocit (lucru probabil, dar pentru care nu există dovezi indiscutabile).

În martie 1985, plecarea lui Ceaușescu – într-o formă sau alta – era deja previzibilă, cel puțin pentru un observator perspicace. România mai avea însă de parcurs un drum lung, patru ani și jumătate de funcționare a unui sistem care-i împovăra foarte mult pe majoritatea locuitorilor țării. Cel mai rău arăta situația economică, chiar și în comparație cu celelalte țări din blocul sovietic, care se confruntau și ele cu situația unei prăbușiri economice.

Prăbușirea economiei

Istoria economică a României din perioada 1985-1989 este relativ mai bine analizată decât perioadele precedente, printre altele ca urmare a faptului că diversele echipe care s-au succedat la conducerea României postcomuniste au ținut să arate în ce stare adusesese Ceaușescu economia țării. Tocmai de aceea în 1990 a fost editat un anuar statistic⁵ în care s-a încercat să se corecteze, măcar până la un anumit nivel, datele oficiale prezentate de autoritățile comuniste. Au apărut și câteva lucrări științifice mai mult sau mai puțin reușite referitoare la istoria economică a fazei finale a comunismului, dintre care merită amintită lucrarea lui Constantin Ionete⁶.

„Greșelile cele mai mari ale lui Ceaușescu au fost economice” – afirma Ion Gheorghe Maurer într-un interviu cu Lavinia Betea⁷. Avea probabil dreptate, cel puțin din punctul său de vedere, adică acela al unui membru al nomenclaturii superioare. Chiar și după ce a fost înlăturat de la conducere și din toate funcțiile, Maurer se bucura de privilegii și de un nivel de trai inaccesibile unui cetățean obișnuit. Și în situații similare se aflau alte câteva mii de activiști din elita de partid și de stat. Până la începutul anilor '80 statutul lor material era atât de înalt, încât nu simțeau neajunsurile vieții din „epoca de aur” a lui

Ceaușescu. Decizia curajoasă de achitare a datoriilor, combinată cu fenomenul imposibil de stăpânit al dezmembrării economiei naționale, a făcut însă ca până și ei să fie afectați de dificultăți. Cei care mai aveau posibilitatea să meargă în străinate se puteau convinge fără dificultate de faptul că în alte țări, tot comuniste, nivelul de trai general este mult mai ridicat, iar veniturile unui secretar al organizației județene de partid erau comparabile cu ale unui muncitor cu calificare medie din Occident. În 1985 și mai târziu, prăbușirea economică a RSR era evidentă pentru toți cetățenii – excepție făcând doar Nicolae, Elena și, eventual, Nicu Ceaușescu.

Economia românească, adusă în anii 1983-1985 în stare de dezmembrare completă, se cufunda tot mai mult în criză. În același timp se generaliza fenomenul falsificării datelor economice la nivel central și la o scară tot mai mare. Dacă în 1986, în urma falsificărilor, produsul social a fost „suplimentat” cu 99,2 miliarde de lei, în 1988 acest indicator primea în plus 168,3 miliarde de lei. La nivelul aceluiași an, venitul național a fost crescut artificial cu 18%. La fel se întâmpla cu execuția întregului plan economic. La acest capitol, datele cel mai grosolan falsificate au fost publicate în 1987, fiind cu aproape 90% mai mari decât rezultatele economice reale, respectiv în 1989, când în statisticile oficiale au fost raportate cifre cu peste 300% mai mari decât cele reale⁸. Trebuie să mai adăugăm aici că falsurile intenționate la nivel central erau operate pe baza datelor furnizate de județe, unde datele reale erau de asemenea mărite artificial. Așa încât adevărata scară a falsurilor statistice e greu de apreciat. Populația de asemenea era dezinformată în legătură cu creșterea veniturilor reale. Salariile nominale crescuseră, într-adevăr, dar în paralel fuseseră introduse diferite taxe suplimentare pe lângă creșterile de prețuri vizibile și cele ascunse, așa încât veniturile reale au scăzut cu câteva procente la nivelul întregului an 1989⁹.

Suma de bani din buzunar în nici un caz nu era de altfel compatibilă cu cantitatea de mărfuri de pe piață. Cozile gigantice, care intraseră în cotidian de pe la sfârșitul anilor '70, deveneau tot mai mari. Cel mai rău era toamna, când toată lumea își făcea provizii pentru iarnă, iar autoritățile anunțau noi programe de economisire a energiei electrice și termice. Așa se face că la sfârșitul anului 1985 cetățenii au fost informați că în cursul iernii care urmează locuințele vor fi încălzite până la 12°C, dar existau temeri că în realitate va fi și mai rău. Lumea se înghesuia să-și facă provizii de produse alimentare și de îmbrăcăminte de

iamă, ceea ce provoca o situație deosebit de grea în sectorul aprovizionare. În unele regiuni ale țării a fost introdusă raționalizarea cărnii la 0,5 kg/lună de persoană. Starea de spirit a populației s-a înrăutățit și mai mult în urma declarațiilor lui Ceaușescu la congresul Consiliilor Populare din septembrie – secretarul general își anunțase intenția, care de altfel n-a apucat să fie realizată, de a muta la sat obligatoriu persoanele care au ieșit la pensie și de a-i aduce în schimb la oraș pe cei tineri¹⁰. Pe 18 octombrie a apărut decretul prezidențial pe baza căruia au fost instituite starea de necesitate și regimul militarizat în termocentralele pe cărbune¹¹.

În același timp continuau industrializarea țării și reconstrucția centrului Capitalei, unde erau demolate cartierele istorice, în locul lor fiind construite blocuri comuniste. Din când în când erau date în folosință noi întreprinderi industriale, dar multe dintre acestea funcționau încă de la început cu întreruperi tehnologice provocate de lipsa de materii prime, așa încât nu erau utilizate la capacitatea nominală de producție. Cea mai mare parte a producției era destinată exportului, lucru care influența pozitiv calitatea ei – dar, evident, un cetățean obișnuit al RSR nu avea acces la astfel de mărfuri. Pe 5 iulie 1985 CPEx a luat decizia de a regulariza cursul râului Dâmbovița, care traversează Bucureștiul. Lucrările au început în noiembrie 1985 și au durat până în noiembrie 1987. Ideea era ca Dâmbovița să fie transformată într-un râu important pentru a da impresia că Bucureștiul, la fel ca multe alte capitale, este așezat pe malul unei ape. Malurile Dâmboviței au fost betonate, au fost construite câteva noduri hidrotehnice și stații de epurare pentru apele uzate (până atunci râul era foarte poluat). Dar cea mai mare investiție a fost construirea unui lac de acumulare în cartierul Crângași, cu scopul de a suplimenta debitul Dâmboviței¹². Regularizarea acesteia fusese o idee greșită din toate punctele de vedere. Din dorința de a da impresia că prin capitală curge un râu în toată puterea cuvântului, s-a realizat un proiect absolut păgubos din punct de vedere economic, iar traseul cursului de apă, creat artificial, nu atrăgea populația Bucureștiului la plimbare, ca de altfel nici Bulevardul Victoria Socialismului. În decembrie 1985 CPEx a mai luat și decizia de a construi un canal navigabil București – Marea Neagră, cu un port fluvial în capitală, însă proiectul n-a mai apucat să fie pus în practică.

În pofida situației dramatice, conducerea se complăcea în sentimentul de automulțumire. În iulie 1985, cu ocazia aniversării a douăzeci de ani de la

Congresul al IX-lea al PCR, la Muzeul de Istorie al RSR a fost deschisă o nouă expoziție, expresie a cultului personalității, de data aceasta având o puternică tentă economică. Ea a fost intitulată „Epoca Ceaușescu – bilanț de glorioase înfăptuiri socialiste și de mărețe perspective”. Lucru ușor de prevăzut, expoziția aniversară a devenit în scurt timp una permanentă¹³.

Din ce în ce mai evidentă după ce la Kremlin puterea a fost preluată de echipa lui Gorbaciov, izolarea internațională a lui Ceaușescu se reflecta în economia țării, dar nu la scara la care te-ai fi putut aștepta, judecând după declarațiile politice ale liderilor mondiali. O scădere a volumului schimburilor comerciale cu alte țări s-a înregistrat încă din 1985 – cu 5,5%. Dar în anii 1986-1987 volumul comerțului exterior a crescut din nou, pentru ca apoi să scadă iarăși în ultimii doi ani ai acestei perioade. Balanța comerțului exterior era în continuare favorabilă exportului, în 1988 fiind înregistrat chiar recordul deceniului¹⁴. Cu alte cuvinte, situația internațională n-a prejudiciat prea mult economia RSR, așa cum s-ar fi putut crede. Principiul (elaborat cu mulți ani în urmă) potrivit căruia nu există o condiționare directă între politica internațională și relațiile comerciale cu țările CAER demonstra că este încă în vigoare. Aportul țărilor din blocul sovietic în schimburile comerciale ale României a crescut chiar. În 1983 era de 53%, în 1985 de 56%¹⁵, iar în 1988 de 60%¹⁶. Singurul prejudiciu mai important pentru schimburile comerciale ale RSR a fost abia retragerea de către Statele Unite a clauzei națiunii celei mai favorizate în februarie 1988, dar oricum, inițial, pierderile înregistrate din această cauză n-au fost nici ele chiar atât de mari – românii își realizaseră cea mai mare parte a schimburilor comerciale planificate pe 1988 înainte de data prevăzută pentru retragerea clauzei.

Deși până atunci n-au existat sincope, în 1986 au început să apară probleme în respectarea programului de achitare a datoriei externe, care se ridica în acel moment la cca 6 miliarde de dolari. Creditorii externi, conștienți de situația în care se afla economia RSR, au început să pună condiții tot mai greu de îndeplinit, așa încât partea română a început să vorbească despre amânarea unei părți din plata datoriilor pentru anii următori¹⁷. Dar problemele au fost totuși temporare; achitarea datoriilor reprezenta o prioritate absolută și de aceea, datorită altor și altor economii, problemele au putut fi depășite.

Iarna 1986-1987 a fost una dintre cele mai aspre din ultima sută de ani¹⁸. Din cauza condițiilor meteorologice nefavorabile, pe 7 februarie 1987,

Consiliul de Stat a emis un decret care prevedea reducerea cu 20% a utilizării energiei în unitățile neproductive, inclusiv cele comunale. Acest lucru a provocat o izbucnire de scurtă durată a nemulțumirii sociale¹⁹. În 1987, situația economică a continuat să se înrăutățească. Cu toate acestea, marile proiecte ale lui Ceaușescu au fost realizate. Unul dintre ele, poate chiar cel mai reușit, a fost metroul bucureștean. Pe 24 octombrie 1987 a fost deschisă cu mare pompă următoarea linie magistrală. Dar stația Piața Romană, care se găsea pe acest traseu, inițial n-a fost totuși deschisă publicului călător, întrucât secretarul general n-a confirmat încheierea lucrărilor, așa încât existența ei a fost provizoriu mascată cu panouri²⁰.

În această perioadă autoritățile recurgeau tot mai frecvent la aplicarea „acordului global” în scopul reducerii salariilor în întreprinderi. Reducerile salariale ajungeau astfel până la 20-30%. Aceasta a fost una dintre cauzele celui mai mare protest muncitoresc după greva minerilor din Valea Jiului. Pe 15 noiembrie 1987, la Brașov s-a ajuns la o explozie de mare anvergură a nemulțumirii sociale.

Confruntându-se cu o puternică criză economică și cu o stare de spirit în rândul populației din ce în ce mai nefavorabilă, amenințând să degenereze în răbufniri imposibil de controlat, autoritățile s-au hotărât să accelereze ritmul în opera de construire a „societății socialiste multilateral dezvoltate”. Pasul decisiv pe drumul realizării acestui țel urma să fie așa-numita sistematizare rurală. Ea consta în proiectul reconstruirii satelor românești după un model comunist – cu alte cuvinte, în distrugerea vechilor case și înălțarea unor blocuri „moderne” în care populația era obligată să se mute. Această idee apăruse de fapt de prin anii '60, dar în decurs de un deceniu și ceva ea nu fusese implementată decât în puține localități. De pe la începutul anilor '80 acțiunea s-a accelerat, însă rămânea undeva tot la periferia vieții economice și sociale. Tematica sistematizării a apărut în decembrie 1987 la Conferința Națională a PCR, iar la o altă ședință, de pe 3 martie 1988, Ceaușescu anunța deja că până în 1990 urma să se încheie prima etapă a sistematizării, care consta în elaborarea planurilor de gospodărire a spațiului pentru fiecare localitate. Următoarea etapă urma să se termine în 1995, iar a treia în 2000, care devenise o obsesie pentru Ceaușescu. Până la sfârșitul secolului XX numărul satelor românești trebuia să scadă la jumătate, în locul lor urmând să apară peste 500 de „centre agroindustriale”. Un astfel de centru era deja în curs de executare în

Otopeni, lângă București, iar secretarul general, care ținea la ambițiile lui, îl vizita adeseori²¹. În propaganda oficială se demonstra că în acest fel „scade distanța dintre nivelul de trai la țară față de cel de la oraș”. Sistemizarea satelor a provocat un val de proteste în lumea întreagă, dar mai ales în Ungaria. Ea a fost însă continuată până la căderea lui Ceaușescu cu toate că, în urma intervenției diplomaților occidentali, în toamna anului 1989 ea a fost ușor încetinită – sau cel puțin n-a fost accelerată, ceea ce ar fi putut constitui un motiv de nemulțumiri²². Mulți istorici, politicieni și chiar cetățeni obișnuiți consideră această operațiune drept una dintre cele mai mari crime ale dictatorului român.

Sistemizarea satelor era reflectarea transpusă în provincie a reconstruirii centrului Capitalei. Cu cât trecea timpul, cu atât Ceaușescu îi grăbea pe ingineri să încheie cât mai rapid construcția Casei Republicii (care în cele din urmă a fost denumită Casa Poporului), a Bulevardului Victoria Socialismului și a întregului centru civic. Nicolae și Elena Ceaușescu vizitau adeseori șantierele, dând indicații cu privire la forma finală a întregului complex; pe această temă au apărut multe anecdote și bancuri. Dar dictatorului nu i-a fost dat să mai trăiască până la încheierea lucrărilor, ca să poată face inaugurarea oficială. În decembrie 1989 mai rămăseseră pur și simplu câteva luni de lucru pentru ca totul să fie încheiat, dar lucrările au fost întrerupte (cu excepția celor de la Casa Poporului, care a fost totuși finalizată și în care s-au mutat inițial camera inferioară a Parlamentului postcomunist, apoi și Senatul) – așa încât, timp de peste zece ani, în centrul Capitalei puteau fi văzute clădiri aproape terminate, dar părăsite, unele cu macaralele alături, rămase-n nemișcare de la revoluție.

În domeniul economiei, ultimii doi ani ai dictaturii s-au scurs sub semnul acestei imense investiții și al ultimelor rate pentru achitarea datoriei externe. La Plenara CC din 12-14 aprilie 1989, Ceaușescu a anunțat solemn că România și-a plătit în întregime datoriile externe. Planul prezentat în decembrie 1982 fusese așadar realizat la termen. În total era vorba de 24 de miliarde de dolari. După comunicarea acestei informații, MAN a luat o hotărâre care interzicea pe viitor atragerea de către RSR a oricărui tip de credite externe. Astfel era realizat țelul principal al politicii economice a țării din ultimii opt ani. Acest succes a fost trâmbițat de propaganda oficială; se sublinia că România își câștigase astfel adevărata independență și suveranitatea economică. Ceaușescu a anunțat plin de mândrie că, prin achitarea tuturor datoriilor, RSR va fi în măsură să poată

acorda credite țărilor din Lumea a Treia²³.

Achitarea datoriilor – cu alte cuvinte, faptul că țara s-a debarasat de principala barieră, după părerea conducătorilor, în calea dezvoltării – n-a adus totuși nici un avantaj economiei naționale sau societății. Timp de mai mulți ani economia fusese orientată preponderent spre export, iar autoritățile n-au reușit (sau mai degrabă nici măcar n-au încercat) s-o reorienteze pe un făgaș care să permită ridicarea nivelului de trai al populației. Dimpotrivă, din acest punct de vedere, anul 1989 a fost cea mai rea perioadă din toată istoria guvernării lui Ceaușescu. S-a înregistrat o scădere substanțială a tuturor indicatorilor economici importanți (cu excepția, desigur, a indicatorului falsificării datelor statistice). După atingerea scopului pe care și-l propuseseră toate acțiunile anilor precedenți, se pare că autoritățile nu aveau nici o idee despre cum va funcționa economia în continuare, lăsând viața economică să funcționeze pur și simplu din inerție. Conducerea era mai interesată, pe de o parte, de realizarea unor idei absurde de tipul construirii Casei Poporului sau de sistematizarea satelor, iar pe de altă parte, de probleme pur politice – spre exemplu, cum poate fi apărat sistemul și totodată propria poziție în fața amenințărilor care se acumulasă tot mai vizibil. Ultimul act economic al echipei lui Ceaușescu – în afară de adoptarea, cu ocazia Congresului al XIV-lea, a unui plan de dezvoltare care n-a mai apucat să fie realizat – a fost deja tradiționalul decret al Consiliului de Stat din 6 noiembrie 1989 care introducea din nou limitări la consumul de energie în cursul iernii care urma²⁴. Dar n-a mai intrat în vigoare din cauza agravării bruște a conflictului politic.

Situația economică pe fondul căreia sistemul condus de Ceaușescu agoniza și în cele din urmă s-a prăbușit se caracteriza printr-un nivel de trai extrem de modest (și care scădea în continuare) al populației, printr-un haos decizional din ce în ce mai accentuat și prin tot mai frecvente întreruperi ale producției din cauza golurilor în aprovizionarea cu materii prime și materiale. În același timp, salariile erau micșorate arbitrar, iar angajații erau obligați să vină la muncă și în zilele libere, profitându-se de aceste soluții care fuseseră instituite în anii precedenți. Toate acestea au dus la creșterea tensiunilor sociale, dublate de o apatie generală și de un climat de teroare inspirat de omniprezența serviciilor speciale. În asemenea condiții, orice fleac putea declanșa o explozie a nemulțumirii care se putea transforma într-o manifestație politică.

Sub semnul lui Gorbaciov: martie 1985 – mai 1987

Pentru Ceaușescu, primii doi ani după ce Mihail Gorbaciov și echipa lui de reformatori au ajuns la putere s-au scurs sub semnul acestui activist de la Kremlin. Se pare că până la vizita lui la București din mai 1987 conducătorul sovietic a tot sperat că-l va putea convinge pe Ceaușescu să treacă la perestroika și să renunțe de bunăvoie la funcția de secretar general, transmitându-i sceptrul puterii altui activist. În România a fost o perioadă de relativă liniște politică și de divagații libere în rândul membrilor nomenclaturii superioare, ca și al observatorilor politici internaționali pe tema eventualului urmaș al „Geniului din Carpați”. La fel ca tuturor celorlalți conducători încăpățânați din regiune, sovieticii i-au acordat lui Ceaușescu în mod clar un timp de gândire. În momentul în care Gorbaciov a intrat în scenă, Ceaușescu și-a pierdut importanța pentru țările vestice și în primul rând pentru Statele Unite, devenind un element de prisos, chiar împovăraător, situație în care relațiile României cu capitalele occidentale s-au deteriorat brusc. În situația nou-creată opoziții și disidenții au văzut cum le surăde șansa, dar până în toamna anului 1987 rolul lor a rămas foarte limitat.

De la bun început, Ceaușescu a manifestat multă rezervă în legătură cu persoana lui Gorbaciov. În 1985, după moartea lui Cernenko, n-a avut loc nici o întâlnire bilaterală la nivel înalt. Membrii conducerii românești avuseseră însă ocazia să-l cunoască pe noul conducător sovietic. Pe 27-28 decembrie, cu un an înainte, avuseseră loc la Moscova negocieri între RSR, reprezentată de Ștefan Andrei și Emil Bobu, și URSS pe teme economice. Din delegația sovietică făcea parte și Gorbaciov²⁵. Fără îndoială că, în momentul în care a primit informația despre schimbarea conducerii de la Moscova, Ceaușescu s-a consultat cu Andrei și cu Bobu.

Primele mișcări ale conducătorilor de la București după 11 martie indicau faptul că Nicolae Ceaușescu a luat hotărârea de a adopta o atitudine de confruntare față de URSS și SUA. Pe 25 martie a fost numit un nou ambasador la Washington, Nicolae Gavrilescu, un aparatcic devotat secretarului general²⁶. El îl înlocuia pe destul de priceputul diplomat Mircea Malița, care avusese multe merite în prelungirea clauzei națiunii celei mai favorizate²⁷. În aceeași zi sosea la București, pentru o vizită de două zile, generalul american John Vessey, un personaj-cheie în armata Statelor Unite²⁸. Această vizită – efectuată

trecând peste împotrivirea acerbă a lui David Funderburk, ambasadorul în funcție al SUA în RSR – urma să fie ultimul acord prin care Washingtonul favoriza Bucureștiul.

Pe 28-29 martie a avut loc o ședință a MAN la care au fost efectuate trei mișcări importante. Nicolae Ceaușescu a fost ales președinte al RSR pentru un nou mandat. Apoi a fost numit un nou guvern, tot sub conducerea fostului premier Constantin Dăscălescu. Componenta acestui cabinet nu se deosebea prea mult de a celui precedent, dar a crescut numărul de resorturi și de miniștri²⁹. În plus, MAN a adoptat un apel adresat Sovietului Suprem al URSS, Congresului Statelor Unite și parlamentelor tuturor țărilor europene și Canadei. În acest apel, românii chemau la pacea mondială, subliniind necesitatea dezarmării – cu alte cuvinte, se exprimau teoretic în favoarea soluțiilor care fuseseră adoptate de cele două mari puteri³⁰. Realegerea lui Ceaușescu ca președinte și instalarea unui nou guvern concomitent cu acest apel însemnau că autoritățile române își includ țara în acest proces cu condiția păstrării actualei conduceri, inclusiv a guvernului și a unor persoane precum Bobu, Popescu „Dumnezeu” etc.

Pe 26 aprilie, în urma unor scurte târguieli pe probleme de prestigiu și a farsei medierii din partea lui Erich Honecker și a lui Egon Krenz, RSR a semnat contractul de prelungire a existenței Tratatului de la Varșovia cu încă 20 de ani³¹. Ceea ce însemna că răceala dintre București și Moscova poate fi învinsă – cel puțin așa se părea la momentul respectiv.

Pe 29 aprilie, președintele SUA, Ronald Reagan, a acceptat demisia ambasadorului Statelor Unite la București, David Funderburk, care s-a retras în semn de protest față de politica americană în ceea ce-l privește pe Ceaușescu. Pe 8 mai, Funderburk s-a întâlnit pentru a-și lua rămas-bun cu conducătorul român, care i-a reproșat cu această ocazie că a acționat în defavoarea relațiilor între cele două țări. Noul ambasador al SUA, Roger Kirk, a fost numit de Reagan pe 15 noiembrie³². Demisia lui Funderburk era un semnal explicit al deteriorării relațiilor dintre București și Washington, chiar dacă ambasadorul demisionar era unul dintre cei mai mari critici ai lui Ceaușescu din rândul politicienilor americani.

Linia politică prezentată la ședința din martie a MAN a fost continuată în lunile următoare. În intervalul 16-18 mai a avut loc Forumul Național al Tineretului, în cadrul căruia s-a desfășurat, între altele, și Congresul al XII-lea

al UTC. Nicu Ceaușescu a fost reales prim-secretar al CC al UTC, iar Poliana Cristescu a intrat și ea din nou în componența Secretariatului CC al UTC. Sărbătoarea tineretului s-a desfășurat în climatul tradițional al cultului personalității, fiind amintite printre altele și „tezele de la Mangalia”³³. Nu mult după aceea s-a petrecut însă un accident grav care a compromis această atmosferă. Pe 15 iunie a avut loc la Ploiești un spectacol al „Cenaclului Flacăra”, dar o parte din tribuna stadionului s-a prăbușit, publicul a intrat în panică, încercând să fugă, ceea ce a făcut ca bilanțul accidentului să fie de cinci morți și mulți răniți. Un alt motiv de scandal l-a constituit acțiunea de salvare în cursul căreia a ieșit la iveală caracterul prea puțin „patriotic” al acestui festival; potrivit scriitorului Norman Manea, în tribune au fost găsite „sutiene și sticle de vodcă, chiloți și sticle de vin, bere, șampanie, iarăși chiloți și sutiene și prezervative”³⁴. Accidentul de la Ploiești a marcat sfârșitul carierei lui Adrian Păunescu³⁵, în favoarea căruia a intervenit, se pare, însuși Nicu Ceaușescu³⁶, dar mult mai important a fost ecoul social al evenimentului – s-a dovedit că autoritățile nu erau capabile să garanteze securitatea nici măcar la spectacolele închinat cultului lui Ceaușescu, plus că profilul moral al participanților la spectacolul „Cenaclului Flacăra” era departe de modelele comuniste promovate de UTC.

Primăvara și vara anului 1985 au fost dedicate aniversării a douăzeci de ani de la Congresul al IX-lea al PCR, care a fost organizată sub lozinca „epoca Ceaușescu” și cuprindea toate elementele tradiționale – o campanie de presă de mai multe săptămâni, spectacole cultural-artistice, mitinguri la locurile de muncă, sesiuni științifice etc. O noutate a constituit-o primirea festivă a lui Nicolae Ceaușescu printre membrii Academiei Române, care i-au conferit titlul de președinte de onoare al Academiei. La ceremonia organizată cu această ocazie, printre vorbitori s-au numărat și Mircea Malița, nu de mult revocat din postul de ambasador la Washington, și Emilian Dobrescu, un economist „certat” cu secretarul general³⁷; amândoi erau deja membri ai Academiei. La categoria manifestări aniversare trebuie să mai adăugăm și deschiderea amintitei expoziții în onoarea cuplului dictatorial, alte și alte festivități desfășurându-se pe tot parcursul verii, chiar și sărbătoarea națională de la 23 august „pierzându-se” în acest noian.

Între 7 și 12 octombrie Nicolae și Elena Ceaușescu au efectuat încă o vizită în China, dar călătoria n-a adus rezultate concrete, fiind mai degrabă o

subliniere a independenței României față de URSS – ea a avut așadar mai degrabă un caracter de prestigiu. Ca de obicei, după încheierea vizitei în R.P. Chineză, cuplul dictatorial a petrecut trei zile în RPD Coreeană, cu care România întreținea relații din ce în ce mai strânse.

Spre sfârșitul anului 1985 au fost luate multe decizii de cadre. Tendința generală care se manifesta la momentul respectiv era transferarea activiștilor cu merite deosebite de pe un post pe altul, fără a se putea vorbi de o avansare sau o degradare evidentă. Pe 17 octombrie, la o întrunire a CPEx s-a luat hotărârea de a-l pedepsi prin mustrare pe ministrul Turismului, Ion Stănescu³⁸, dar el a fost lăsat în funcție. El a fost învinuit că a scăzut numărul de turiști în RSR, lucru care era lipsit de sens, întrucât această tendință evidentă era consecința mai multor factori, între care activitatea ministrului era una dintre cele mai nesemnificative. Pe 11 noiembrie, Ștefan Andrei a fost înlăturat de la conducerea Ministerului Afacerilor Externe. În locul lui a venit Ilie Văduva, un aparatcic incolor care de altfel n-a reușit să se mențină pe post decât zece luni. Andrei a fost numit președinte al Consiliului Central de Control Muncitoresc, rămânând însă în continuare unul dintre oamenii cei mai de încredere ai lui Ceaușescu și inclusiv membru al CPEx. Pe 17 decembrie a fost revocat din funcția de ministru al Apărării Naționale Constantin Olteanu, care a fost numit însă președinte al Consiliului Popular al Capitalei și primar al Bucureștiului. El a fost înlocuit de generalul Vasile Milea, un militar tipic, fără studii în URSS, care din 1980 îndeplinise funcția de șef al Marelui Stat-Major. După ce a fost numit ministru, Milea a eliberat postul de la Marele Stat-Major, dar a fost numit în CPEx³⁹. Ilie Verdeț și-a pierdut funcția de membru al Secretariatului CC, dar a fost numit ministru al Minelor.

Pe 13-14 noiembrie 1985 a avut loc Plenara CC în cursul căreia, în afară de confirmarea schimbărilor amintite mai sus, s-a făcut și o evaluare critică a situației țării, mai ales din punct de vedere economic, criticile afectând inclusiv instanțe de partid și de stat de rang înalt, dar, evident, nu și pe cele de rang foarte înalt⁴⁰. Această plenară, desfășurată pe un ton mult mai puțin optimist decât de obicei, într-un fel a fost o încercare de a demonstra că autoritățile superioare sunt preocupate de problemele societății, dar și un răspuns la îndemnul sovietic de a stimula discuții mai largi în sânul partidului. A doua zi după încheierea lucrărilor, adică pe 15 noiembrie, a avut loc sesiunea MAN în cadrul căreia a fost adoptat apelul adresat lui Gorbaciov și Reagan – un

document fără mare importanță politică, dar care sublinia linia adoptată în martie.

Pe 15 decembrie a sosit la București, într-o vizită de șase ore, o delegație americană avându-l în frunte pe secretarul de stat George Shultz. Acesta i-a înmănat lui Ceaușescu un mesaj din partea președintelui Reagan. Potrivit istoricului Mircea Răceanu, pentru RSR aceasta a fost ultima șansă de îmbunătățire a relațiilor cu SUA, dar ea a fost irosită în primul rând din cauză că Nicolae Ceaușescu a înțeles din scrisoarea lui Reagan doar ceea ce a vrut el, adică reconfirmarea independenței României față de URSS. El a bagatelizat în schimb apelul președintelui Statelor Unite de a face schimbări în politica internă, inclusiv acordând populației mai multă libertate religioasă. În scrisoarea de răspuns pe care conducerea românească a adresat-o pe 7 ianuarie 1986 se atrăgea atenția asupra „anumitor cercuri” din SUA a căror activitate dăunează relațiilor dintre cele două țări⁴¹. Shultz a fost ultimul politician american de acest rang care a efectuat o vizită în România înainte de căderea comunismului.

Situația lui Ceaușescu în tabăra comunistă s-a înrăutățit după Congresul al XXVII-lea al PCUS, care a avut loc la sfârșitul lui februarie și începutul lui martie 1986, ocazie cu care a fost criticată politica lui Brejnev și s-a solicitat revenirea la așa-numitele principii leniniste, inaugurându-se „un proces de adânci transformări”. La lucrările Congresului al XXVII-lea fusese prezent și Ceaușescu, ceea ce a fost perceput ca o încălzire a relațiilor româno-sovietice, după un an de relativă răceală. Conducătorul român nu l-a simpatizat niciodată pe Brejnev, dar condamnarea unei perioade care te ducea imediat cu gândul la Congresul al XX-lea al PCUS nu putea decât să-i facă o puternică impresie. Întâlnirea oficială la nivel înalt a avut loc pe 16 mai 1986 la Moscova⁴². În afară de Ceaușescu, din delegația română au mai făcut parte printre alții: Ion Stoian, Ilie Văduva, Ioan Totu, care două luni mai târziu va deveni ministru al Afacerilor Externe, și Vasile Pungan, ministrul Comerțului Exterior, care, la fel ca Văduva, în august urma să-și piardă această funcție. Convorbirile s-au axat în primul rând pe teme economice, fiind semnat între altele un program multianual de dezvoltare a colaborării economice și tehnico-științifice până în anul 2000, Programul Progresului Tehnico-Științific al Țărilor membre CAER până în anul 2000. De asemenea, ambele părți s-au declarat de acord cu intensificarea colaborării economice. Documentele semnate erau totuși

formulate în termeni destul de generali, detaliile concrete fiind lăsate pentru mai târziu. Pe probleme de politică, Nicolae Ceaușescu a adoptat o atitudine evident lunecoasă față de Gorbaciov, evitând răspunsul sau răspunzând cu fraze șablon și trecând la alt subiect. L-a invitat însă pe conducătorul sovietic în RSR, acesta răspunzând că vizita respectivă nu poate avea loc decât în primăvara anului 1987. Dar vizita lui Ceaușescu la Moscova a primit totuși un răspuns prin vizita la București a premierului chinez Zhao Ziyang, care s-a aflat în România între 2 și 6 iulie⁴³.

Cam în aceeași perioadă au început să circule zvonuri și să se facă speculații în legătură cu eventuala plecare a lui Ceaușescu. Atmosfera acelor zile a fost descrisă în amintirile sale de Yosef Govrin, ambasadorul statului Israel la București între 1985 și 1989. Pe 4 iulie 1986, la sediul ambasadei americane, cu ocazia recepției oferite de ziua Statelor Unite, el s-a întâlnit cu Mihai Botez – un matematician care timp de peste zece ani a funcționat ca disident moderat (printre altele, el a dat interviuri unor reviste din străinătate, spunând că nu e întru totul de acord cu linia oficială) și avea mult discernământ în culisele politicii românești. Botez i-a spus așadar că ar fi auzit despre un plan de succesiune⁴⁴. După părerea lui, Ceaușescu ar fi urmat să-și dea demisia și să desemneze ca succesor fie pe soția sa, Elena, fie pe Emil Bobu. După care respectiva persoană ar fi urmat să predea puterea în mâinile unui guvern de tehnocrați în fruntea căruia ar fi urmat să stea, „de exemplu, Ion Iliescu”, care „nu este obligatoriu prosovietic”. Govrin amintea, de asemenea, că printre militarii români circula vorba că tocmai în perioada respectivă la Moscova fusese constituit „un cabinet din umbră” al României⁴⁵. O altă viziune a prezentat în amintirile sale generalul Nicolae Pleșiță. După părerea lui, în anii 1986-1987, la Moscova era luată în calcul o altă variantă: Nicu Ceaușescu – secretar general al PCR, Nicolae – președinte de onoare al partidului și Elena – președinte executiv. Funcția de premier ar fi urmat să fie îndeplinită de Constantin Olteanu⁴⁶. Nu se știe în ce măsură informațiile despre existența unor planuri de eliminare a lui Ceaușescu erau adevărate, dar cert este faptul că în perioada respectivă se discuta pe această temă în diferite medii, iar descrierea de mai sus redă în mod veridic atmosfera vremii.

În iulie s-a aniversat în mod tradițional împlinirea a 21 de ani de la Congresul al IX-lea al PCR. La scurtă vreme după aceea, Ceaușescu a operat multe schimbări în componența guvernului. Pe 26 august, din cabinet a plecat

vicepremierul Ion M. Nicolae, în locul lui fiind numiți alți doi locuitori ai președintelui Consiliului de Miniștri: Cornel Pacoste și Dimitrie Ancuța. Mai importante însă au fost schimbările deja amintite la Ministerul Afacerilor Externe: Ilie Văduva a fost înlocuit de Ioan Totu, care în anii precedenți fusese reprezentantul României la CAER⁴⁷.

Pe 15-16 octombrie a sosit la București Eduard Șevardnadze, ministrul sovietic al Afacerilor Externe. În anii precedenți, vizitele predecesorului său, Andrei Gromîko, aveau drept consecință de obicei încălzirea relațiilor româno-sovietice. La fel s-a întâmplat și de data aceasta. Șevardnadze i-a informat pe partenerii săi de dialog despre negocierile sovieto-americane, inclusiv despre summitul de la Reykjavík (10 octombrie), ale cărui rezultate au fost apreciate pozitiv de Nicolae Ceaușescu. Conducătorul român i-a comunicat oaspetelui sovietic că a luat decizia de a reduce bugetul militar al RSR și a afirmat că ea ar putea fi „un exemplu și pentru alte popoare”. În cadrul discuțiilor au fost evitate problemele spinoase⁴⁸.

În toamna anului 1986 au fost desfășurate două acțiuni care constituiau un semnal clar al faptului că persoanele aflate la conducerea României nu trăiesc în realitate. Pe 14 octombrie, prin decret al Consiliului de Stat, a fost instituit titlul onorific de „Erou al Noii Revoluții Agrare”, ce, trei zile mai târziu, printr-o decizie a CPEx și a Consiliului de Stat, îi era acordat lui Ceaușescu, aflat în vizită în județul Olt, cu ocazia „Zilei recoltei”. Pe 22 octombrie a avut loc o Plenară a CC al PCR, ocazie cu care Vasile Bărbulescu a fost făcut membru al Secretariatului CC. La aceeași plenară a fost lansată în mod triumfal propunerea de reducere cu 5% a bugetului Armatei. Propunerea a fost acceptată de CC, dar, probabil pentru a demonstra cât de „democratic” este sistemul, pe această temă a fost organizat un referendum, care a avut loc pe 23 noiembrie. Votarea a fost organizată la locul de muncă, toți angajații semnând documentele necesare înainte de începerea lucrului – de aceea și rezultatul de 100% voturi favorabile, fără nici un vot „împotrivă”, a fost unul record. Rezultatele au fost anunțate pe 4 decembrie și în cursul aceleiași zile ele au fost trimise sub forma unui document oficial Adunării Generale a ONU⁴⁹.

În 1986, în circumstanțe misterioase, a dispărut Vasile Patilineț, un om care știa multe despre Ceaușescu și echipa lui. De câțiva ani deja Patilineț fusese îndepărtat, în 1980 devenind ambasador la Ankara, unde a și rămas până la moarte. În cursul vizitelor pe care le-a efectuat în Turcia în acest interval,

Ceaușescu nu s-a întâlnit niciodată cu ambasadorul român, ceea ce era o încălcare a cutumei diplomatice⁵⁰. Potrivit unei versiuni destul de verosimile propuse de Ionel Gal, un arhivist cu multă vechime al Securității, la un moment dat Ceaușescu l-a chemat de urgență pe Patilineț la București. Ambasadorul a pornit spre România cu automobilul, dar înainte de a ieși din Ankara a fost lovit de un camion și a murit. În comunicatele oficiale a fost însă preferată versiunea unui atac de cord. La înmormântarea lui Patilineț au apărut printre alții Ion Iliescu și Ion Ioniță⁵¹. Totul arată că Patilineț a fost lichidat la ordinul lui Ceaușescu, chiar dacă, bineînțeles, nu există dovezi incontestabile care să confirme această teză. Patilineț știa prea multe, deci putea deveni o excelentă sursă de informații pentru adversarii secretarului general, plus că, eventual, li se putea alătura acestora pentru a juca astfel un anumit rol în noua constelație politică.

În cursul iernii 1986-1987, în câteva orașe s-a ajuns la revolte ale populației pe fondul lipsei căldurii în locuințe și la locul de muncă și în general al nivelului de trai foarte scăzut. Reacția autorităților a fost destul de blândă, limitându-se în principal la descărcarea tensiunilor care au provocat protestele prin intervențiile verbale ale funcționarilor și prin „discuții lămuritoare”. După cum informa Ambasada RPP, „în câteva orașe au apărut inscripții dușmănoase pe ziduri”⁵². S-au înregistrat și cazuri de refuz colectiv de a primi salariile micșorate chiar și cu 50% din cauza „acordului global”⁵³. Pe 16 februarie 1987, la Iași a avut loc o demonstrație a studenților care cereau asigurarea încălzirii în cămine și îmbunătățirea condițiilor de viață și de studiu. Cererile lor au fost parțial îndeplinite, iar față de persoanele care au protestat nu s-au luat măsuri imediate. Ceva mai târziu însă cei mai activi dintre participanții la demonstrații au fost exmatriculați. Treptat, protestele au început să capete un caracter politic, deși principalele revendicări rămăneau tot de natură economică. Pe 23 februarie echipa de fotbal a clubului Steaua București a cucerit Supercupa Europei, învingând în finală pe Dinamo Kiev. După această victorie, pe străzile Capitalei a avut loc o scurtă manifestație de bucurie, dar care n-a căpătat aspecte politice și s-a desfășurat în liniște.

În prima jumătate a anului 1987, relațiile dintre România și Statele Unite au început să se deterioreze. Pe 6 martie americanii au sistat regimul vamal preferențial acordat României. În perioada 23-26 martie a sosit la București o delegație de oameni de afaceri americani. Unul dintre membrii acesteia l-a

prevenit pe Ceaușescu, spunând că, dacă va continua să ducă aceeași politică internă, România poate pierde clauza națiunii celei mai favorizate⁵⁴. Dar dictatorul a bagatelizat acest avertisment, poate din cauză că discuția cu întreprinzătorii americani avusese loc la puțin timp după o lungă vizită în țări ale Lumii a Treia (9-18 martie – India, Bangladesh, Birmania, Nepal) și înainte de o a doua (28 martie – 3 aprilie: Angola, Zair, Congo). În felul acesta conducerea românească pierdea încă o șansă de a-și îmbunătăți relațiile cu SUA. Pe 30 aprilie, Camera Reprezentanților a Congresului Statelor Unite a votat suspendarea clauzei națiunii celei mai favorizate pentru RSR, însărcinând în același timp cancelaria președintelui Reagan ca, la interval de 60 de zile, să întocmească rapoarte în legătură cu situația respectării drepturilor omului în această țară. Ceaușescu a răspuns propunând o deplasare la Washington a unui trimis special în persoana lui Manea Mănescu, care, potrivit secretarului general al PCR, ar fi urmat să se întâlnească cu Reagan sau cel puțin cu vicepreședintele Bush. Americanii au propus însă o întâlnire în cel mai bun caz cu George Shultz, care oricum avea o părere proastă despre echipa lui Ceaușescu în urma vizitei sale din decembrie la București; această propunere a fost însă respinsă de români. Votul de suspendare a clauzei națiunii celei mai favorizate în Camera Reprezentanților marca sfârșitul perioadei de indulgență față de dictator. Dar în cele din urmă votul Camerei Reprezentanților a căzut, deoarece în Senat a fost votat un alt text al acestei hotărâri care permitea RSR să beneficieze în continuare de clauză⁵⁵.

Cel mai important eveniment din prima jumătate a anului 1987 a fost însă vizita, așteptată de atâtea luni, a lui Mihail Gorbaciov în România. Conducătorul sovietic a sosit în RSR în perioada 25-27 mai, efectuând cea mai importantă vizită la acest nivel din noiembrie 1976, când la București venise Brejnev, după o perioadă de mare tensiune în relațiile bilaterale. Ceaușescu i-a pregătit oaspetelui său o primire cu adevărat fastuoasă. Scopul principal al conducătorului român era de a da delegației sovietice impresia că în RSR totul merge cum nu se poate mai bine și că nu sunt necesare nici „transformări profunde”, nici perestroika. În acest scop, cu o săptămână înainte de vizită, galantarele magazinelor din Capitală au fost umplute cu mărfuri și au apărut chiar produse – cum ar fi carnea – care lipseau de multă vreme⁵⁶. Sovieticii s-au străduit în schimb să-i convingă pe români să treacă la reforme după modelul URSS și al celorlalte țări comuniste. N-ar fi exclus ca Gorbaciov să fi

vrut să-l întâlnească în România și pe Ion Iliescu, care încă de pe atunci câștigase în popularitate datorită postului de radio Europa Liberă. Se spunea că înaltul demnitar sovietic se împrietenise cu Ion Iliescu în perioada studiilor. Numai că acesta fusese trimis dinainte în concediu la Timișoara⁵⁷.

În prima zi a vizitei sale, Gorbaciov a depus coroane de flori la monumentul ostașilor sovietici și la obeliscul lui Lenin. Apoi au avut loc convorbiri politice, iar Raisa Gorbaciov împreună cu Elena Ceaușescu au vizitat o fabrică de confecții. În ziua următoare a avut loc „întâlnirea prieteniei” cu „reprezentanții Bucureștiului”, adică în jur de cinci mii de activiști de partid și lucrători ai Securității în civil. După care conducătorul sovietic a vizitat întreprinderi industriale și a asistat la un spectacol la Teatrul Național, în timp ce Raisa și Elena vizitau Palatul Pionierilor (este vorba de Palatul Cotroceni, actualmente reședința Președintelui; în 1987 se încheiase renovarea palatului, distrus în timpul cutremurului din 1977). În cea de-a treia zi a vizitei, delegația sovietică a vizitat Bucureștiul, inclusiv centrul civic, șantierul Casei Poporului, un segment al cursului regularizat al Dâmboviței și cartiere de locuințe. Apoi au fost încheiate convorbirile și s-a semnat un comunicat comun⁵⁸.

După cum își amintește generalul Ștefan Alexie, care era responsabil din partea Securității de desfășurarea vizitei și asigura măsurile de securitate pentru oaspetele sovietic, Gorbaciov le repeta fără încetare celor pe care îi întâlnea: „Trebuie să faceți perestroika, perestroika este cel mai important lucru pentru dumneavoastră acum, trebuie s-o faceți!”⁵⁹, ceea ce constituia, se pare, mesajul principal al vizitei. Dar acest mesaj n-a nimerit pe un teren fertil. Conducerea românească a făcut totul ca sosirea lui Gorbaciov să fie interpretată de cetățenii RSR ca un alt eveniment din ciclul celor dedicate cultului personalității și în acest scop mijloacele de difuzare în masă au făcut tot ce trebuia – au trecut sub tăcere aspectele politice ale discursurilor conducătorului sovietic și au bătut monedă pe cele economice și de prestigiu, în special pe cele care corespundeau liniei politice generale a echipei lui Ceaușescu. În campania de propagandă se sublinia, de asemenea, că Gorbaciov a avut ocazia să cunoască succesele RSR și mai ales „realizările posterioare celui de-al IX-lea Congres al PCR”, care au adus o contribuție deosebită la „tezaurul de experiență al socialismului”⁶⁰.

Vizita conducătorului sovietic la București, ultima din istorie, în ciuda sublinierii prieteniei reciproce, a dat ambelor părți ocazia să conștientizeze faptul că înțelegerea nu este posibilă. Ceaușescu s-a făcut că nu înțelege

reprezentările lui Gorbaciov, inclusiv cele foarte greu de ignorat, cum ar fi „nepotismul”, limitându-se să-i arate conducătorului de la Kremlin înfăptuirile RSR. La rândul său, la București, Gorbaciov nu avea cu cine să stea de vorbă. Delegația română, aleasă cu cea mai mare grijă, era compusă numai și numai din colaboratorii cei mai apropiați ai lui Ceaușescu și din membrii familiei acestuia. Iliescu se afla în îndepărtata Timișoară, iar contact direct cu Gorbaciov nu aveau decât activiștii cei mai de încredere. După cum menționează Boris Buzilă, pe atunci redactor la ziarul *România liberă*, conducătorul sovietic a reușit de câteva ori să-i păcălească pe oamenii lui Alexie, a intrat în mulțime și li s-a adresat direct oamenilor: „De ce tăceți?” sau „Să nu-mi spuneți că toate merg perfect în viața voastră, în țară, fiindcă n-am să cred!”, dar nimeni n-a vrut să dialogheze cu el⁶¹. Cam cu aceeași impresie s-a întors acasă și Vadim Medvedev, unul dintre membrii delegației sovietice. El a scris că tot ceea ce românii au avut să le spună a fost strigătul entuziast „Ceaușescu-Gorbaciov”⁶². Ceea ce însemna că în mod oficial (la fel ca în Ungaria, de exemplu, unde șeful KGB, Vladimir Kriucicov, s-a întâlnit cu reformatorul Imre Pozsgay) nu a fost posibilă nici o discuție cu vreun eventual adept al perestroikăi. Chiar dacă ar fi vrut cu adevărat să treacă la schimbări în RSR, conducerea sovietică ar fi fost obligată să recurgă la acțiuni cel puțin neoficiale, dacă nu de-a dreptul diversioniste. În schimb Ceaușescu și-a întărit convingerea că este un adevărat geniu și că-l paște o posibilă amenințare din partea URSS. În scurt timp relațiile dintre cele două țări s-au înrăutățit, ceea ce însemna, dacă mai adăugăm și suspendarea de către SUA a clauzei națiunii celei mai favorizate, începutul perioadei de izolare totală a RSR pe scena internațională.

Pregătirile pentru confruntare: iunie-noiembrie 1987

La doar câteva zile după plecarea delegației sovietice, Ceaușescu a început probabil să-și dea seama că în scurt timp o confruntare va fi inevitabilă. Pe 15 iunie, sub forma unei hotărâri a CPEX și a unui decret al Consiliului de Stat, el și-a mai conferit o medalie, de data aceasta cu ocazia aniversării a „25 de ani de la încheierea acțiunii de colectivizare a agriculturii în România”⁶³, la care, după cum se știe, viitorul secretar general a participat într-un mod foarte activ,

îndeplinind directivele partidului cu pistolul în mână.

Pe 27 iunie, conducerea României a trecut la atac. În acea zi, agenția română de presă Agerpres a dat un comunicat în care votul în organul legislativ al SUA pe tema retragerii clauzei națiunii celei mai favorizate pentru România era numit „un act ostil României, în totală contradicție cu interesele dezvoltării relațiilor româno-americane”. Declarația a fost dată în momentul în care autoritățile române oricum știau că această clauză va fi prelungită. Dar deja pe 7 iulie Amnesty International a publicat un raport pe tema respectării drepturilor omului în România în care se atrăgea atenția asupra faptului că opoziții și disidenții sunt urmăriți. Raportul respectiv a constituit mai târziu temeiul acțiunilor administrației americane în pertractările ei cu reprezentanții RSR⁶⁴.

Pe 27 iulie a murit la București, în circumstanțe neclare, generalul Ion Ioniță. După puciul nereușit din octombrie 1984, el fusese dat la o parte și chiar izolat, dar putea constitui în continuare o amenințare. Moartea lui Ioniță putea avea cauze naturale, deși abia împlinise 60 de ani (era născut în 1924) – dar n-au fost întreprinse cercetări în această privință; așa încât nu se poate afirma cu deplină certitudine că ar fi fost lichidat. Dar moartea lui i-a fost utilă lui Ceaușescu, pentru că astfel eventualii complotiști erau lipsiți de o figură importantă.

Pe 3 septembrie, un prim semnal că în RSR se coagulează un nucleu de opoziție împotriva lui Ceaușescu – în *International Herald Tribune* apare un articol al lui Silviu Brucan în care acest propagandist comunist la pensie afirma că, „în 1990, o nouă generație politică va fi la conducere peste tot în Europa de Est”⁶⁵. Aceste cuvinte s-au dovedit profetice, cu toate că Brucan nu ajunsese încă să fie prea cunoscut – el urma să devină o figură importantă abia câteva luni mai târziu.

Schimbări mai mari și pregătiri pentru confruntare au început să se facă în toamna anului 1987. În septembrie a început o nouă rotație a cadrelor, concepută la scară foarte largă, la nivelul cel mai de sus al autorităților de partid și de stat. Începutul schimbărilor l-au constituit, pe 4 septembrie, revocarea ministrului Industriei Chimice, Adrian Stoica, redefinirea acestui resort ca Minister al Industriei Chimice și Petrochimice și numirea în fruntea lui a lui Nicolae M. Ion, care fusese rechemat de pe postul de ambasador al României la Moscova. Pe 14 septembrie, au fost eliberați din funcția de vicepremier Aneta

Spornic și Dimitrie Ancuța, care fuseseră numiți abia în 1986, precum și Ion C. Petre. În locul lor au fost aduși Ștefan Andrei, Ion Constantinescu și Lina Ciobanu. Următoarea serie de schimbări a fost făcută pe 1 octombrie, când Gheorghe Petrescu a părăsit postul de vicepremier, iar Ion Bucur a fost numit ambasador la Moscova. Dar ce era important urma abia pe 3-5 octombrie. Ministrul Afacerilor Interne, George Homoștean, a fost trimis la Hunedoara, unde urma să îndeplinească funcția de vicepreședinte al Consiliului Popular Județean. În locul lui a fost numit Tudor Postelnicu, care din martie 1978 se afla în fruntea DSS⁶⁶. Iulian Vlad a devenit noul șef al serviciilor speciale. Pe 5 octombrie Nicu Ceaușescu a fost revocat din funcția de prim-secretar al CC al UTC și transferat la Sibiu, pentru a îndeplini funcția de președinte al organizației județene de partid. El a fost înlocuit la UTC de către Ioan Toma, care în același timp devenea și ministru pentru problemele tineretului. Poliana Cristescu a fost numită vicepreședintă a Consiliului Național al Femeilor.

Trebuie să observăm că plecarea lui Nicu Ceaușescu la Sibiu nu reprezenta o retrogradare și nici o îndepărtare a lui (așa cum s-a întâmplat cu trimiterea lui Homoștean la Hunedoara), întrucât i-a fost încredințată funcția de conducător al unui județ considerat „model” sau „carte de vizită” pentru RSR. La Sibiu, care încă înainte de război era un oraș predominant nemțesc și în Evul Mediu purta numele Hermannstadt, soseau turiștii străini, inclusiv personalități cunoscute atrase de posibilitatea de a merge la vânătoare în munții din apropiere⁶⁷. Transferul lui Nicu tocmai acolo era pasul următor în încercarea de a-i transmite puterea în stat – conducerea organizației de partid de la Sibiu era prima funcție „serioasă” exercitată de el.

Din punctul de vedere al evenimentelor ce aveau să urmeze, mai importantă s-a dovedit a fi numirea lui Iulian Vlad ca șef al serviciilor speciale. De altfel, aceasta a fost și singura schimbare făcută atunci care a mers mai departe decât tradiționala „rotație a cadrelor”. Avansându-l pe Vlad, în legătură cu care exista încă de la început bănuiala că ar putea deveni mai independent decât Postelnicu, Ceaușescu își asuma un mare risc și proceda altfel decât până atunci. Aducând la conducerea DSS un profesionist în locul unui activist de partid, pe de o parte, sporea eficiența serviciilor, dar, pe de altă parte, reducea din potențiala lor loialitate. Hotărându-se pentru o asemenea soluție, conducătorul român trebuia să fie conștient că amenințarea la adresa autorității sale era în creștere și tocmai de aceea a optat să lase securitatea sistemului pe

mâna unui profesionist. Verificat în repetate rânduri, Postelnicu rămânea, ce-i drept, ministru al Afacerilor Interne, dar nu mai putea superviza toate deciziile lui Vlad.

În a doua jumătate a anului 1987 au avut loc primele schimbări majore din cadrul blocului sovietic. Pe 23 iulie, reformatorul Károly Grósz a devenit premierul RPU. Pe 27 septembrie era creată prima organizație politică din această țară care nu depindea întru totul de autorități, Forumul Democratic Maghiar (Magyar Demokrata Fórum). Pe 17 decembrie, Miloš Jakeš a devenit noul secretar general al CC al PC Cehoslovac, o persoană care cu greu putea fi luată drept un reformator, dar care oricum a adus niște schimbări în comparație cu perioada precedentă. Perestroika făcea progrese, dar aceasta nu era o veste bună pentru conducerea română.

Ceașescu era tot mai impermeabil față de informațiile din țară și din lume⁶⁸. Colaboratorii săi cei mai apropiați făceau o primă selecție a materialelor înainte de a le duce la cabinetele cuplului Ceaușescu. Strict cenzurate erau mai ales informațiile referitoare la schimbările intervenite în celelalte țări ale blocului sovietic. Acestea erau trunchiate într-o asemenea măsură, încât – după cum afirmă istoricul român Mihai Retegan – „conducătorul nu cunoștea adevărata scară a diferitelor evenimente care aveau loc în țările socialiste, așa încât, în asemenea condiții, deciziile lui erau greșite din start”. Se pare că singurul membru al conducerii superioare ce a încercat să-l informeze în mod corect pe Ceaușescu în legătură cu evenimentele și mai ales cu situația din interiorul țării a fost Iulian Vlad. Dar la un moment dat și-a dat seama că Nicolae Ceaușescu nu citea informațiile pe care i le furniza. Secretarul lui personal, Mihai Hârjău, povestea mai târziu că de fapt conducătorul se informa doar din serviciile informative ale agențiilor de presă ale țărilor comuniste: URSS, RPC și, nu se știe de ce, RPP⁶⁹. Din proprie inițiativă el s-a izolat de informațiile care i-ar fi permis să înțeleagă schimbările apărute. În asemenea condiții, era foarte ușor să ia deciziile greșite care au influențat în mod hotărâtor evoluția ulterioară a evenimentelor.

În perioada 1-7 noiembrie, o delegație română în frunte cu Nicolae Ceaușescu a sosit la Moscova cu ocazia celei de-a 70-a aniversări a Revoluției din octombrie. Dar vizita n-a adus prea multe în dezvoltarea relațiilor reciproce. În scurt timp, noua echipă a trebuit să facă față primelor lovituri. În noiembrie 1987, în Statele Unite a apărut cartea lui Ion Mihai Pacepa *Orizonturi roșii*

(*Red Horizons: Chronicles of a Communist Spy Chief*). În această lucrare, fostul ofițer de spionaj descria într-o lumină foarte critică regimul lui Ceaușescu. Importanța politică a acestei cărți a fost enormă. Ea avea două categorii distincte de publicuri-țintă. Prima o constituiau politicienii occidentali, în rândul cărora *Orizonturi roșii* a devenit foarte repede populară, ceea ce a provocat scăderea dramatică a încrederii lor în Ceaușescu. Pacea descria în mod amănunțit ce credea conducătorul român despre diplomații occidentali și cum îi utiliza pentru a-și atinge scopurile. Al doilea grup-țintă îl constituiau cetățenii RSR; la ei, lucrarea lui Pacea a ajuns cu două luni mai târziu, într-un context cu totul schimbat.

Pe 15 noiembrie a avut loc un eveniment care s-a dovedit a fi un moment de cotitură în istoria căderii dictaturii lui Ceaușescu. Prezenta descriere se bazează pe premisa că incidentele de la Brașov n-au fost provocate de serviciile speciale. Merită totuși să pomenim câteva elemente care ar acredita tocmai o astfel de origine a lor. Este și ideea îmbrățișată de Yosef Govrin, deja amintitul ambasador al Israelului la București. El afirma că demonstrația muncitorilor fusese organizată mai devreme, fiind „într-un fel inspirată” de vizita lui Gorbaciov. Spre sfârșitul lunii noiembrie Govrin a vorbit cu un activist de partid de naționalitate evreiască și acesta i-ar fi spus că în timpul tulburărilor erau prezenți „turiști sovietici” care filmau incidentele⁷⁰. Poate că asemenea opinii erau rezultatul activității Serviciului „D”, însă nu există dovezi în acest sens, după cum nu există nici dovezi ale prezenței unor cetățeni sovietici la Brașov în noiembrie 1987. Dar a fost totuși prezent acolo, din motive greu de explicat, un colaborator secret al serviciului est-german de securitate (Stasi). El fusese trimis acolo cu câteva zile înaintea grevei pentru o misiune de șase săptămâni sub pretextul reprezentării uneia dintre întreprinderile din RDG. Mai târziu, el a făcut un raport exact al desfășurării evenimentelor. De la aceeași sursă provine și informația că însuși Ceaușescu ar fi spus în mod explicit la una din ședințele BP al CPEx, că în cazul revoltei muncitorilor de la Brașov un anumit rol au jucat și „elemente neproletare din exterior”⁷¹. Dacă admitem așadar că asemenea convingeri, dominante la unii membri de partid, referitoare la cauzalitatea externă a tulburărilor de la Brașov ar fi fost exclusiv rezultatul activității Serviciului „D”, ar trebui să admitem și faptul că însuși Ceaușescu a căzut victimă dezinformării răspândite de Securitatea care-i era subordonată.

Judecând însă pe baza surselor accesibile până în acest moment, ar trebui să

admitem totuși teza că totul s-a petrecut spontan, iar agenții serviciilor secrete prezenți la Brașov n-au făcut decât să asiste la desfășurarea evenimentelor. Trecând peste problema instigării, care în momentul de față nu poate fi dovedită, principala cauză a grevei de la Brașov a constituit-o situația materială dramatic de grea a muncitorilor, agravată și de „acordul global” pe baza căruia muncitorilor li se dădeau salarii din ce în ce mai mici. Deja pe 10 noiembrie⁷² la Uzinele „Tractorul” din Brașov a avut loc un scurt protest în cursul căruia muncitorii cereau salarii mai mari plătite la timp, pentru că încă nu-și primiseră lefurile cuvenite. Directorul l-a informat despre toate acestea pe secretarul organizației județene de partid, Petre Preoteasa, care a promis că va „analiza” problema, dar, în afară de faptul că au fost sancționați doi maiștri, nu s-a întâmplat nimic. Întârzieri în plata salariilor au avut loc și la Fabrica de autocamioane „Steagul Roșu”. Autoritățile au promis solemn că vor achita salariile până pe 12 noiembrie, dar n-au reușit să se țină de cuvânt. În cele din urmă, pe 14 noiembrie, seara, au fost aduși banii și angajații și-au primit salariile. Imediat s-a constatat că ele fuseseră reduse cam la jumătate din cauza „acordului global”. Aproape în unanimitate, muncitorii au refuzat să mai intre la lucru.

În ziua următoare, pe 15 noiembrie, erau planificate alegeri generale pentru Consiliile Populare. Autoritățile tratau această problemă în mod foarte serios și se străduiau mai mult ca de obicei ca totul să decurgă așa cum trebuie. După cum a informat Ambasada RPP, au fost cazuri în care „un singur membru a votat pentru întreaga familie”, în alte cazuri urnele au fost deplasate la domiciliu. Spre deosebire de alegerile din anii precedenți, n-au fost date rezultatele pe județe, ci doar cele generale, iar din aceste date rezulta că prezența la urne a fost de 99,99%⁷³. Din punctul de vedere al pregătirilor, Brașovul nu se deosebea de restul țării.

În dimineața zilei de 15 noiembrie, muncitorii de la „Steagul Roșu” au început să se adune la poarta fabricii, apoi au format un convoi și au pornit spre centrul orașului. După încercări ineficiente din partea activiștilor de partid și a primarului orașului de a împiedica demonstrația, un grup de câteva sute de persoane, strigând lozinci anticomuniste și anti-Ceaușescu, a sosit în jurul orei 10 în fața sediului comitetului județean de partid. Serviciile de ordine deocamdată n-au intervenit, deși fusese bătut un milițian care se găsea întâmplător pe traseu. Convoitul devenea treptat tot mai mare datorită

trecătorilor care i se alăturau. La comitetul de partid demonstranții au cerut să vorbească cu autoritățile, dar cererea nu le-a fost îndeplinită. Cei mai impulsivi dintre protestatari au pătruns în clădire și au început să arunce pe geam portretele lui Ceaușescu și alte obiecte. Atunci au intrat în acțiune unitățile de Miliție – manifestația a fost înăbușită și chiar în cursul aceleiași zile au început arestările efectuate pe baza rapoartelor și fotografiilor executate de agenții Securității prezenți printre demonstranți.

Drumul spre decembrie 1989

Majoritatea celor reținuți au fost duși la București pentru interogatorii. Ancheta, dublată de torturi brutale, a durat două săptămâni. Acțiunea a fost supervizată de Emil Macri, care își dovedise capacitățile cu unsprezece ani în urmă, într-o situație asemănătoare, după greva minerilor din Valea Jiului. La operațiune a luat parte și Ristea Priboi, care în 1981, incognito, participase la experimentul Meditației Transcendentale⁷⁴. Autoritățile voiau să dovedească exclusiv caracterul huliganic al tulburărilor, așa încât interogatoriile au fost dirijate tocmai în acest sens. La început, probabil la sugestia lui Emil Bobu, s-a încercat să se obțină de la arestați recunoașterea faptului că au fost membri ai Gărzii de Fier, dar în cele din urmă anchetatorii s-au limitat la a prezenta evenimentele ca simple manifestări huliganice. Aceasta a fost și versiunea prezentată la ședințele de partid convocate în legătură cu tulburările de la Brașov. La astfel de întâlniri s-a cerut frecvent pedeapsa cu moartea pentru cei vinovați.

Pe 3 decembrie a avut loc procesul. Cu o zi înainte sosise la Brașov ministrul Afacerilor Interne, Tudor Postelnicu, pentru a supraveghea totul personal. Pedepsele pentru participanții la tulburări au fost mai degrabă blânde. Câteva zeci de persoane au fost condamnate la pedepse privative de libertate de șase luni până la trei ani, cu executarea pedepsei la locul de muncă. Alți demonstranți au fost trimiși cu domiciliu forțat în alte părți ale țării, unde au rămas până în decembrie 1989 sub supravegherea Securității. Câțiva studenți care s-au alăturat demonstrației muncitorești au fost exmatriculați din facultate. Și, un lucru foarte important, nici unul dintre ei n-a mai jucat vreun rol semnificativ nici în decembrie 1989, nici mai târziu.

Revolta de la Brașov a fost semnalul de început al unei etape cu totul noi în

funcționarea sistemului comunist din România – atât din punctul de vedere al situației interne, cât și al celei internaționale. Spre deosebire de evenimentele anterioare asemănătoare, desigur, dar la o scară mai redusă (ca de exemplu revolta studenților de la Iași din februarie 1987), greva de la Brașov a fost foarte larg difuzată în țară și în lume.

Vestea despre aceste incidente a ajuns și la Radio Europa Liberă, dar abia pe 17 noiembrie⁷⁵, moment în care conducerea secției române, cu Vlad Georgescu în frunte, a decis difuzarea ei imediată. La redacție au început să sune telefoane din RSR, RSFI și alte țări, de la români care auziseră ceva în legătură cu acest subiect de la cunoștințe sau rude și voiau să-și împărtășească impresiile. Tema a fost preluată și de alte redacții și agenții de presă, inclusiv de cele sovietice (TASS, Radio Moscova, care emitea și în limba română) și occidentale. Câteva zile mai târziu, televiziunea italiană a difuzat un film de amator, realizat se pare de un turist finlandez care întâmplător se afla atunci la Brașov⁷⁶. În presa franceză au fost prezentate și fotografiile făcute în timpul revoltei și imediat după aceea. În descrierea acestor evenimente predomina în general tendința de a le exagera – se vorbea, spre exemplu, de zeci de mii de protestatari (când în realitate au fost numai câteva sute). Această tendință a fost sprijinită în țară de Serviciul „D”, care se străduia să amplifice dimensiunile represiei, pentru ca astfel să înspăimânte populația și să reducă dorința de revoltă împotriva autorităților⁷⁷. Dorința de senzational a mass-mediei occidentale se întâlnea așadar cu interesele politice ale autorităților RSR.

Datorită demonstrației de la Brașov tematica românească a cucerit prima pagină a ziarelor, iar despre Ceaușescu a început să se vorbească exclusiv la modul negativ sau foarte nefavorabil (era comparat, spre exemplu, cu Kim Ir Sen). Ziariștii occidentali au început să viziteze RSR, scriind reportaje în legătură cu nivelul de trai sau cultul personalității etc. În afară de faptul că atmosfera generală în care se vorbea despre Ceaușescu, cel care până nu demult se bucurase de un statut privilegiat, era acum negativă, a început să se vorbească și despre răsturnarea lui iminentă. Caracteristic este în acest sens un titlu, unul dintre numeroasele de același fel, pe care cotidianul italian *Il Giornale* l-a găsit potrivit pentru un articol de analiză a semnificației protestului din noiembrie: „Brașov, începutul sfârșitului pentru dictatorul Ceaușescu?”⁷⁸.

Din rândul protestatarilor de la Brașov nu s-a remarcat nici un lider

muncitoresc pe măsura unui Lech Wałęsa ori măcar a lui Constantin Dobre, care devenise destul de cunoscut după grevele din Valea Jiului. Dar aceste evenimente au contribuit totuși la lansarea lui Silviu Brucan ca unul dintre principalii adversari ai lui Ceaușescu în cadrul Partidului Comunist⁷⁹. Brucan încercase deja mai dinainte să se facă cunoscut, dar în acel moment nu-l știau decât persoanele cu adevărat interesate de situația RSR. La câteva zile după 15 noiembrie, după cum își amintește, i-a invitat în locuința lui pe niște ziariști de la BBC și de la UPI, cărora le-a înmănat o declarație pe care o pregătise din timp și în care arăta că nu este de acord cu politica dusă de conducere din motive, s-ar putea spune, de stânga – cu alte cuvinte, el considera că a apărut o criză „în relația dintre PCR și clasa muncitoare”⁸⁰. Inițiativa lui Brucan s-a bucurat imediat de o primire favorabilă în mass-media din Occident. Pe un ton entuziast scriau despre ea ziare importante de talie mondială cu tentă de stânga: *The New York Times*, *The Independent*, *Le Monde* și altele. Tema fusese preluată și de agențiile de presă, respectiv de posturi de radio ca Europa Liberă care a început să informeze despre toate inițiativele acestui activist la pensie.

Din acel moment, Brucan a început să fie solicitat de un mare număr de ziariști străini care-l rugau să comenteze situația actuală a RSR⁸¹. Reacția autorităților a fost una mai degrabă blândă. Brucan a fost chemat pentru o discuție lămuritoare la CC, după care i-a fost aplicată măsura arestului la domiciliu și a supravegherii. I-au fost totuși permise contactele cu presa occidentală și n-a mai fost tracasat prea mult. La începutul lui februarie 1988 însă lui Brucan i-a fost retras arestul la domiciliu. Mai târziu i-au fost permise chiar și călătorii în străinătate, inclusiv o întâlnire cu Gorbaciov. În afară de Brucan, în legătură cu evenimentele de la Brașov și-au mai exprimat părerea și alți oponenți deja cunoscuți, ca de exemplu Doina Cornea, dar rolul lor politic a fost mai redus, ei nefiind legați de partid și deci neputând forma în cadrul lui un grup potrivnic lui Ceaușescu, lucru care era însă așteptat de toată lumea din partea lui Brucan. Tot atunci a reușit să se lanseze și Mihai Botez, o persoană situată la punctul de întâlnire a partidului cu intelectualitatea și cu cercurile disidente. A apărut de asemenea, în potopul diferitelor declarații trimise de ascultători la REL, Frontul Salvării Naționale (FSN), ca una dintre organizațiile care își exprimau punctul de vedere în problema revoltei de la Brașov, dar acest nume a dispărut în noianul de texte de același fel.

În noaptea de 3 spre 4 decembrie, indivizi necunoscuți au incendiat

monumentul lui Lenin amplasat în fața Casei Scânteii, o clădire imensă din perioada stalinistă situată în nordul Capitalei. În Casa Scânteii își aveau sediul redacțiile multor ziare și reviste, nu numai *Scânteia*. Tot acolo își avea sediul și Editura Tehnică, al cărei director era pe atunci Ion Iliescu. Incendierea monumentului a provocat proteste din partea Ambasadei URSS. Ca răspuns, partea română a dat următoarea versiune: fusese planificată renovarea monumentului, iar muncitorii s-au prezentat la lucru dimineața devreme; pentru a se încălzi, au făcut un foc din anvelope uzate stropite cu benzină, iar flăcările au cuprins și monumentul. Potrivit diplomaților occidentali, a fost vorba mai degrabă de un protest social care-și propunea să atragă atenția sovieticilor asupra situației din RSR⁸², dar analiștii de la Ambasada RPP afirmă că acțiunea ar fi avut un caracter antisovietic și n-ar fi exclus ca ea să fi fost provocată chiar de autorități, pentru a face uitată impresia negativă lăsată de evenimentele de la Brașov și concretizată în manifeste împrăștiate prin mai multe orașe și în faptul că nu departe de monumentul lui Lenin, în 1986, a fost incendiată o poartă decorată cu portretele lui Ceaușescu⁸³. Împotriva unei astfel de teze pledează faptul că incidentul a fost mușamalizat și nu mediatizat. În orice caz, incendierea statuii lui Lenin era un semnal în plus că situația în țară este foarte tensionată.

În ianuarie 1988, secția română de la Radio Europa Liberă a început să difuzeze fragmente din *Orizonturi roșii*. În total a fost vorba de douăsprezece astfel de emisiuni⁸⁴, iar pe durata fiecăreia, după cum se lăuda mai târziu chiar Pacea, „străzile Bucureștiului erau aproape pustii”⁸⁵. Pentru populația României, ca și pentru membrii nomenclaturii era difuzată însă o altă parte a textului din lucrarea fostului ofițer de spionaj decât pentru politicienii occidentali. Ei știau perfect că Nicolae Ceaușescu trata Occidentul ca un instrument și-i induce în eroare pe reprezentanții acestuia în ceea ce privește situația din țară, așa încât pentru ei acest lucru nu era surpriză. Românilor le era adresată acea parte din *Orizonturi roșii* care se referea la jocul de forțe în cadrul conducerii țării. Întreaga curte a lui Ceaușescu fusese prezentată la modul negativ, dar figura care trezea cea mai mare aversiune era Elena. Însuși dictatorul, impulsiv și cu porniri ucigașe (ar fi fost gata să-și lichideze toți adversarii, utilizând materiale radioactive), se situa în mod vizibil în umbra acestei femei. O figură pozitivă era în schimb generalul Nicolae Militaru, prezentat ca victima mașinațiilor dictatorului. Pacea nu ascundea faptul că

Militaru avea contacte cu spionajul militar sovietic, dar în general el era una dintre puținele figuri pozitive, în afară de el doar Ion Gheorghe Maurer și Gheorghe Apostol fiind descriși tot în culori luminoase. Expunerea cvasinecunoscutului Militaru în contrast cu celelalte figuri bine-cunoscute servea în mod evident lansării acestuia în fața opiniei publice. După Brucan, el era a doua figură din viitoarea echipă a lui Iliescu cu care ascultătorii REL se întâlneau în decurs de numai câteva luni. Generalul și-a dat seama de acest lucru: intervenția lui controversată de la televiziune din ziua de 22 decembrie 1989 începea cu următoarele cuvinte: „Mulți dintre dumneavoastră mă cunoașteți. Sunt generalul-colonel Nicolae Militaru”⁸⁶.

Răspunsul regimului a fost proliferarea în continuare a cultului personalității, care în luna ianuarie a fiecărui an ajungea la un apogeu din cauza zilelor de naștere ale soților Ceaușescu. În 1988, festivitățile, îmbogățite cu o nouă aniversare, aceea a 55 de ani de „activitate revoluționară” a dictatorului, au fost cele mai strălucite din toată istoria de până atunci. Dar efectul obținut a fost contrar celui scontat, pentru că aceste festivități au provocat o și mai pronunțată repulsie socială decât de obicei. Ziariștii occidentali au descris însă aceste sărbători ca fiind pur și simplu niște ciudățenii.

Nici nu se stinseseră bine ecourile aniversării zilelor de naștere ale cuplului dictatorial, că din Washington au sosit vești foarte rele pentru conducătorul român. Pe 5 februarie a sosit la București locțiitorul secretarului de stat american John Whitehead. Venea probabil într-o „misiune de ultimă șansă”. Trimisul Statelor Unite s-a întâlnit cu Ceaușescu și i-a înmănat o scrisoare din partea lui Reagan, prin care acesta atrăgea atenția asupra nerespectării drepturilor omului în România. Dictatorul a reacționat foarte urât la această scrisoare. Whitehead s-a întâlnit și cu ministrul Afacerilor Externe, Ioan Totu, care a criticat presiunile, în opinia lui nejustificate, asupra României și l-a informat pe american că RSR se lipsește unilateral de clauza națiunii celei mai favorizate. În timpul vizitei, Whitehead a organizat o recepție la Ambasada SUA la care, lucru interesant, a fost invitat și Ion Gheorghe Maurer, unul din cei trei eroi pozitivi ai *Orizonturilor roșii*. Maurer nu mai participase din 1974 la astfel de activități. La aceeași recepție fusese invitat și Silviu Brucan, dar Securitatea l-a împiedicat să-și părăsească locuința⁸⁷. La câteva zile după plecarea reprezentantului guvernului american, autoritățile române i-au ridicat arestul la domiciliu lui Silviu Brucan⁸⁸.

Pe 12 februarie Ceaușescu i-a adresat lui Ronald Reagan o scrisoare în care afirma că România se retrage unilateral din clauza națiunii celei mai favorizate în comerțul cu Statele Unite. Drept cauză a acestei decizii dictatorul invoca încercările de presiune exercitate asupra țării sale prin aplicarea amendamentului Jackson-Vanika. El mai sublinia că democrația existentă în RSR este mult mai bună decât cea din Statele Unite și, în plus, SUA au semnat tratate care garantează integritatea teritorială a României și, în consecință, n-au dreptul să vorbească despre statutul minorităților naționale de pe teritoriul României. Pe 26 februarie, guvernul Statelor Unite a abrogat clauza națiunii celei mai favorizate pentru România, începând cu data de 3 iulie. Majoritatea schimburilor de mărfuri dintre cele două țări s-a realizat însă înainte de această dată, așa încât bilanțul schimburilor comerciale reciproce pe 1988 n-a suferit prea mult ca urmare a retragerii clauzei⁸⁹. Din acel moment a început o perioadă foarte rea în relațiile Bucureștiului cu Washingtonul, ceea ce s-a repercutat negativ și asupra contactelor cu toate celelalte state occidentale. Echipa lui Ceaușescu era din ce în ce mai izolată.

La scurt timp după aceea cuplul dictatorial a efectuat două lungi călătorii prin țări ale Lumii a Treia, călătorii care au fost numite „itinerariul păcii și prieteniei”. Mai întâi, între 7 și 15 martie soții Ceaușescu au vizitat Ghana, Liberia, Guineea și Mauritania, iar la mai puțin de o lună, în perioada 8-21 aprilie, au plecat în Indonezia, Vietnam și Mongolia. La câteva zile după întoarcerea din călătorii a avut loc o ședință a CPEX în cadrul căreia secretarul general și-a prezentat concepția referitoare la situația internațională și la necesitatea întăririi rolului ideologiei în activitatea instructiv-educativă. Aceste concepții, prezentate membrilor PCR ca „Programul revoluționar de muncă al partidului și poporului”, au fost numite mai târziu „tezele din aprilie”⁹⁰. Ele nu aduceau nimic nou, fiind simple repetări ale vechilor scheme prea bine cunoscute. „Programul revoluționar” a fost apoi studiat la ședințele de partid. După cum informa Ambasada RPP, până la începutul lui august la astfel de ședințe au participat 8 milioane de cetățeni, dintre care 1,25 milioane au luat cuvântul⁹¹.

Fără îndoială, această nouă repetare după „tezele de la Mangalia” a „tezelor din iulie” avea drept scop să strângă și mai mult rândurile și să concentreze societatea în jurul echipei conducătoare, dar ea a fost luată în cel mai bun caz drept o farsă, fiind ignorată total de majoritatea populației. „Tezele din aprilie”

au constituit o dovadă în plus că dictatorul nu înțelegea ce se petrece în jur, fiind convins că e suficient să repete ceea ce făcuse cu mai mulți ani în urmă pentru a obține același efect.

În intervalul 10-14 mai a sosit la București Andrei Gromîko, de data aceasta în calitate de președinte al Sovietului Suprem al URSS. El i-a înmânat lui Ceaușescu Ordinul „Lenin”. Imediat după ce a renunțat la sprijinul american, conducătorul român a început să facă eforturi pentru lărgirea contactelor cu țările socialiste. Anul 1988 a constituit pentru RSR un record la scara deceniului în curs în ceea ce privește contactele bilaterale cu țările din blocul sovietic⁹². Ceaușescu era interesat în primul rând de colaborarea comercială și nici nu se gândea să facă vreun compromis pe probleme ideologice sau de politică internă. Așa încât vizita lui Gromîko n-a schimbat nimic în atitudinea dictatorului.

În cursul lunii iunie s-au înrăutățit însă brusc relațiile cu RPU. Pe 20-22 mai, în această țară s-au petrecut o serie de evenimente cunoscute sub numele de „puciul aparatului de partid”. La conferința națională a partidului, Kádár și încă patru dintre colaboratorii săi au fost eliminați din Biroul Politic, iar Károly Grósz, un adept al reformelor, a devenit noul secretar general al PMSU, ceea ce anunța o accelerare a schimbărilor în RPU. Pe 27 iunie, la Budapesta a avut loc o demonstrație împotriva îngrădirii drepturilor omului în România. Această manifestație, sprijinită discret de echipa lui Grósz, a adunat 60.000 de persoane⁹³. Conducătorii români aflaseră mai înainte despre intențiile ungarilor, așa încât, în aceeași zi, a fost pregătită plenara Consiliului Oamenilor Muncii de Naționalitate Maghiară din RSR și a Consiliului Oamenilor Muncii de Naționalitate Germană din RSR. Ambele forumuri au elaborat câte o rezoluție în care condamnau acțiunile „antiromânești” întreprinse de autoritățile RPU. În ziua următoare a avut loc plenara CC al PCR în cursul căreia s-a decis redactarea unei scrisori adresate CC al PMSU și a fost citită o scrisoare semnată de Ceaușescu și adresată lui Grósz. Ambele epistole reproșau conducerii ungare tendințe șovine și naționaliste⁹⁴.

Timpe de aproape două luni s-a consumat apoi un conflict diplomatic acut, deși pe 30 iunie Grósz a afirmat că este gata să meargă în România ca să discute problema minorităților naționale. Dar autoritățile RSR au dispus închiderea imediată a Consulatului RPU de la Cluj, unul dintre cele mai importante orașe din punctul de vedere al acestei minorități. Pe data de 1 iulie

parlamentul ungar a adresat guvernului român o scrisoare prin care cerea încetarea sistematizării satelor. Ca răspuns, Ceaușescu s-a hotărât să-l invite pe Grósz în RSR și i-a propus o întâlnire pe la sfârșitul lui august la Arad, un oraș situat în apropierea graniței cu RPU⁹⁵. Vizita lui Grósz a avut loc pe 28 august. Ambele părți se făceau că doresc o stingere a conflictului, dar nu s-a ajuns la o înțelegere fermă. Ceaușescu afirma că „s-a convenit ca în relațiile româno-maghiare să fie trecute pe primul plan problemele în legătură cu care punctele de vedere ale ambelor părți sunt identice sau apropiate”⁹⁶. Această rundă în duelul diplomatic dintre București și Budapesta s-a desfășurat așadar în favoarea lui Ceaușescu, care s-a arătat, pe de o parte, ca apărătorul României în fața radicalismului maghiar, iar pe de altă parte, ca omul de stat gata oricând să rezolve problemele pe calea dialogului.

În august 1988 a fost lansat un alt oponent. Fost cursant al Academiei „Ștefan Gheorghiu” și poet care s-a impus printr-o critică aspră la adresa lui Ceaușescu în timpul conferinței scriitorilor din iulie 1981, Mircea Dinescu a fost invitat în URSS ca oaspete al Uniunii Scriitorilor Sovietici. Pe 25 august, într-o emisiune la Radio Moscova care avea și un program în limba română, el s-a exprimat pe un ton mai mult decât pozitiv în legătură cu conceptele sovietice de *perestroika* și *glasnost*. După întoarcerea în țară, în cursul lunii septembrie, i-a adunat pe câțiva dintre cunoscuții săi, printre care Andrei Pleșu și Gabriel Liiceanu (după căderea comunismului aceștia au cunoscut succese uluitoare în carieră), respectiv Alexandru Paleologu, un intelectual care pe la începutul anilor '60 era informator al serviciilor speciale⁹⁷, iar după căderea comunismului a cunoscut și el succesul în carieră, cu scopul de a elabora un protest împotriva sistematizării satelor. După această întâlnire, toți participanții au fost audiați de Securitate și informați că Dinescu colaborează cu KGB-ul. Așa încât nu s-a ales nimic de protestul colectiv și poetul a hotărât să acționeze singur⁹⁸.

Pe 4 octombrie Ceaușescu a efectuat o călătorie în URSS. Dar nici această vizită n-a adus prea multe, pentru că iarăși au prevalat divergențele punctelor de vedere și totul s-a încheiat cu generalități de mică importanță pe tema îmbunătățirii relațiilor reciproce⁹⁹. După întoarcerea de la Moscova, conducătorul român a mai vizitat și RP Chineză (14-18 octombrie) și RPD Coreeană (18-21 octombrie), dar n-a fost vorba decât de vizite „de prietenie”, de rutină, care n-au adus accente noi în relațiile bilaterale.

Între 28 și 30 noiembrie a avut loc Plenara comună a CC al PCR, a FDUS și a celorlalte organizații de masă în cadrul cărora au fost dezbătute „tezele din aprilie”¹⁰⁰. Conducătorul român nu avea intenția să se abată nici cu un pas de la linia rigidă pe care o adoptase și s-a hotărât s-o apere până la capăt, lucru despre care îi informa fără încetare atât pe partenerii internaționali, cât și propria populație, nomenclatura și membrii conducerii superioare. Ceaușescu s-a hotărât să-și consolideze poziția de până acum, dar organele puterii acționau cu tot mai puțină fermitate și mai ales cu tot mai puțină consecvență. Securitatea îi urmărea pe oponenți și pe disidenți, al căror număr creștea odată cu trecerea timpului, desfășura cu aceștia discuții de avertizare, din când în când „făptași necunoscuți” mai băteau pe câte cineva, dar nu se făceau arestări masive (ca în 1958) și nici măcar acțiuni de înfricoșare mai ample (cum se întâmplase după scandalul Meditației Transcendentale). Un rol important l-a jucat aici Iulian Vlad, care, presimțind probabil sfârșitul iminent al lui Ceaușescu, se străduia, cel puțin aceasta este părerea unora¹⁰¹, să limiteze rolul Securității în acțiunile represive.

În ianuarie 1989 au avut loc tradiționalele sărbătoriri ocazionate de zilele de naștere ale soților Ceaușescu, ceea ce însemna că, atât timp cât vor trăi Nicolae și Elena, nu vor fi posibile nici un fel de schimbări. De pe alte poziții judecau însă câțiva activiști de partid pensionari care cunoscuseră vremea lor de glorie pe timpul regimului Gheorghiu-Dej. După cum își amintea Silviu Brucan (unul dintre aceștia), în aprilie 1988, în parcul Herăstrău din București (situat în partea de nord a Capitalei, nu departe de Casa Scânteii și de cartierul de vile unde locuiau demnitarii, inclusiv familia Ceaușescu), el s-a întâlnit cu Gheorghe Apostol, care tocmai se întorsese din Brazilia, unde fusese ambasador încă din 1983. Ei au ajuns la concluzia că trebuie luate anumite măsuri politice. În următoarele câteva luni ei s-au întâlnit cu alți doi „veterani”, Constantin Pârvolescu și Alexandru Bârlădeanu, care s-au hotărât să se alăture acestui grup și au elaborat în scurt timp o primă versiune a unui text care a intrat în istorie sub denumirea de „Scrisoarea celor șase”¹⁰². Această activitate nu putea scăpa atenției Securității, care îl urmărea neîncetat pe Brucan, în mod aproape sigur pe Pârvolescu (după intervenția sa la Congresul al XII-lea al PCR, pentru că Nicolae Ceaușescu nu ierta niciodată asemenea lucruri) și pe Apostol (după întoarcerea în țară, el putea deveni periculos, ca unul pe care Dej îl desemnase probabil drept succesor), și poate chiar pe Bârlădeanu (preventiv).

A organiza întâlniri secrete în asemenea condiții ar fi fost ceva de domeniul miracolului. Autoritățile știau mai mult ca sigur despre inițiativa veteranilor din partid, dar nu s-au obosit s-o împiedice.

Spre sfârșitul anului 1988 Silviu Brucan a efectuat fără prea mari dificultăți câteva călătorii în străinătate. A început cu capitalele occidentale, Washington și Londra, unde s-a întâlnit atât cu reprezentanți ai guvernelor respective, informându-i despre inițiativa sa și a colegilor săi, cât și cu ziariști cărora le-a acordat interviuri. S-a dus apoi la Moscova, unde, după cum chiar el povestește, dar fără a da o informație exactă în legătură cu ziua și făcând doar o aluzie la luna noiembrie 1988, s-a întâlnit chiar cu Gorbaciov cu care s-a întreținut timp de aproape o oră în legătură cu situația din România. Brucan a plecat și la Viena, unde a dat interviuri pentru REL, Vocea Americii și BBC, dar în cursul acestora n-a amintit despre întâlnirea cu liderul Uniunii Sovietice¹⁰³.

După întoarcerea lui Brucan în țară, veteranii complotiști s-au hotărât să treacă la ofensivă. Grupului inițial i s-au alăturat acum și fostul ministru al Afacerilor Externe Corneliu Mănescu și activistul pensionar Grigore Răceanu, care în sine nu însemna prea mult, dar avea numeroase cunoștințe printre nomenclaturiști, mai ales printre cei cu un stagiu mai consistent în PCR, plus că avea motive să-l dușmănească din toată inima pe Ceaușescu din cauza amintitului denunț prezentat la Plenara CC al PMR din 1958. După cum își amintea Corneliu Mănescu, grupul disidenților voia să mai coopteze și alți activiști, printre care probabil pe Ion Gheorghe Maurer (a cărui lipsă din grup era foarte vizibilă), dar toți au refuzat argumentând de cele mai multe ori că pur și simplu le e frică¹⁰⁴. Iliescu, după cum spune chiar el, n-a fost avut în vedere, așa încât nimeni nu l-a contactat în această problemă¹⁰⁵. În cele din urmă, scrisoarea deschisă adresată lui Nicolae Ceaușescu în calitatea lui de președinte a fost semnată de șase persoane, în ordinea următoare: G. Apostol, A. Bârlădeanu, C. Mănescu, C. Pârvolescu, G. Răceanu, S. Brucan.

Între timp, autoritățile RSR au trecut pe moment la acțiuni ofensive. Pe 31 ianuarie 1989 a fost arestat, sub învinuirea de spionaj în favoarea Statelor Unite, Mircea Răceanu¹⁰⁶, fiul vitreg al lui Grigore Răceanu și absolvent, printre altele, al vestitului Institut de Stat pentru Relații Internaționale din Moscova (MGIMO). În momentul arestării, Răceanu era director adjunct la Secția V (ambele Americi) din Ministerul Afacerilor Externe. Pe 14 martie, a doua zi după difuzarea „Scrisorii celor șase” la REL, *Scânteia* insera o

informație despre eveniment. În zilele de 20-21 iulie 1989 a avut loc procesul în urma căruia Răceanu a fost condamnat la moarte pentru trădare de patrie. El a făcut recurs, care a fost judecat pe 28 august și soluționat negativ. În favoarea lui Răceanu a intervenit însuși președintele Statelor Unite, George Bush, care i-a adresat o scrisoare lui Ceaușescu, mulțumită căreia pe 19 septembrie pedeapsa lui Răceanu a fost comutată în douăzeci de ani de privare de libertate.

În aceeași zi în care a fost reținut Mircea Răceanu sosea la București o delegație sovietică condusă de Vadim Medvedev. Convorbirile purtate au fost de natură ideologică. Potrivit amintirilor lui Medvedev, în repetate rânduri Ceaușescu s-a exprimat critic în legătură cu procesele care au loc în URSS și în alte țări comuniste, punând „problema socialismului”, lucru foarte important, mai presus chiar decât „suveranitatea” fiecărui stat în parte – ceea ce era o schimbare de-a dreptul fundamentală în atitudinea lui¹⁰⁷. Afirmăm acest lucru pentru că din august 1968 și până în momentul respectiv Ceaușescu a tot subliniat mereu tocmai suveranitatea, opunându-se încercărilor de a soluționa problemele naționale la nivelul Kremlinului sau al unor instanțe internaționale. Pe când în convorbirea cu Medvedev conducătorul român propunea tocmai o astfel de întâlnire multilaterală la cel mai înalt nivel. Această idee a apărut de fapt și mai târziu.

Arestarea ginerelui unuia dintre veteranii complotiști n-a provocat însă încetarea acțiunii lor. Scrisoarea transmisă în Occident de ambasadorul Olandei Coen Stork¹⁰⁸ a fost difuzată la secția română a BBC pe data de 10 martie 1989, după care conținutul ei a fost preluat și de alte posturi de radio în limba română, inclusiv REL, pe 13 martie. De la Congresul al XII-lea al PCR, era prima luare de poziție a unui grup din partid în opoziție față de Ceaușescu. Disidenții criticau situația în care se găsea RSR¹⁰⁹, atrăgând atenția asupra nerespectării hotărârilor Actului Final al Conferinței de la Helsinki, asupra neconstituționalității sistematizării satelor și a legii antiavort. Ei apreciau negativ reconstrucția centrului Capitalei. Creată, în opinia autorilor scrisorii, cu scopul de „a apăra ordinea socialistă contra claselor exploatare”, Securitatea s-a întors acum împotriva clasei muncitoare, a vechilor membri de partid și a intelectualității. Veteranii din partid mai atrăgeau atenția și asupra situației materiale dramatice a populației. Ca remediu față de problemele actuale, ei îi propuneau lui Ceaușescu: sistarea imediată a sistematizării rurale, restabilirea garanțiilor constituționale pentru libertatea persoanei și încetarea exportului de

alimente. Scrisoarea se încheia cu următoarea asigurare: „Din momentul în care aceste măsuri vor fi luate, noi suntem gata să participăm într-un spirit constructiv la un dialog cu guvernul cu privire la căile și mijloacele de a depăși prezentul impas”.

Conținutul „Scrisorii celor șase” cu greu ar putea fi caracterizat drept revoluționar (n-a fost cerută nici măcar înlocuirea lui Ceaușescu), dar acestui document mijloacele de informare în masă occidentale i-au acordat o importanță enormă. În rândul populației, scrisoarea a fost percepută mai puțin favorabil, între altele și din cauza faptului că persoanele care o semnav se identificau prea mult cu sistemul comunist și cu regimul lui Dej, care nu lăsase amintiri deloc bune. Cu toate acestea, semnatarii „Scrisorii celor șase” au fost supuși unor măsuri represive prin arest la domiciliu, de data aceasta respectat mult mai riguros decât înainte.

Importanța acestui demers al veteranilor din partid a fost potențată și de un alt eveniment. În decembrie 1988, Mircea Dinescu a acordat un interviu cotidianului francez de stânga *Libération*. În acest interviu, poetul a împărtășit ziaristilor anumite observații critice la adresa regimului Ceaușescu. Redacția ziarului a așteptat însă un moment potrivit pentru publicarea interviului. Acesta s-a ivit pe 17 martie 1989, la o săptămână după difuzarea „Scrisorii celor șase” de către BBC. Chiar în aceeași zi, Dinescu a fost convocat la sediul comitetului local de partid, unde i s-a adus la cunoștință că a fost eliminat din rândul membrilor de partid. În același timp i-a fost aplicată măsura arestului la domiciliu, menținută *de facto* până pe 22 decembrie. Îi era permis în schimb să se întâlnească cu diferite persoane, inclusiv cu diplomați occidentali. În zilele următoare, câțiva reprezentanți ai lumii culturale și-au exprimat sprijinul pentru Dinescu, printre aceștia numărându-se Andrei Pleșu, fostul „inginer al sufletelor” din vremea stalinismului, Geo Bogza, Alexandru Paleologu, eseistul Mihai Șora și poetul Ștefan Augustin Doinaș, care fusese informator al Securității¹¹⁰. Ei au redactat o scrisoare adresată președintelui Uniunii Scriitorilor în care-și exprimau neliniștea față de starea literaturii în România. Autoritățile au reacționat imediat, dar nu foarte ferm. Toți semnatarii scrisorii, cu excepția stalinistului Bogza, au primit interdicție de a mai publica pe teritoriul RSR. Cel mai rău a fost tratat Pleșu, care, ca istoric de artă, pe 5 aprilie a fost trimis în provincie, în satul Tescani din județul Bacău, unde trebuia să îndeplinească funcția de custode al muzeului local¹¹¹. Potrivit

scriitorului Tudor Octavian, care l-a vizitat pe Pleșu la Tescani, oaspeți ai disidentului ar mai fi fost și Ion Iliescu și Virgil Măgureanu, pe atunci lector la Academia „Ștefan Gheorghiu” (din 1973), iar în anii 1990-1997 șeful Serviciului Român de Informații¹¹².

În februarie 1989, în cadrul Institutului de Economie a Sistemului Socialist de pe lângă Academia de Științe a URSS a fost elaborată o lucrare referitoare la situația internă a țărilor din blocul sovietic. În acest document se aprecia că „regimul [românesc] încă mai dispune de o anumită rezervă de forțe vitale” și erau prevăzute două variante de evoluție a situației din RSR. O variantă favorabilă din punctul de vedere al sovieticilor presupunea că „se va ajunge la schimbări la nivelul autorității supreme în stat și ca urmare, în locul lui N. Ceaușescu vor apărea politicieni care gândesc sănătos, capabili să înțeleagă și să pună în practică idei ca reforme radicale și înnoirea socialismului”. În varianta numită „intermediară/de impas” era avută în vedere rămânerea lui Ceaușescu în continuare la putere, fără schimbarea liniei politice. În cel mai rău caz se putea ajunge la o explozie socială și la apariția „pericolului întoarcerii spre Occident”¹¹³. Ceea ce s-a întâmplat ceva mai târziu a fost un amestec între varianta favorabilă și cea intermediară. În fond, s-a produs o explozie a nemulțumirii sociale, în urma căreia însă la putere au ajuns „politicieni cu gândire sănătoasă” care au făcut totul pentru a preveni „pericolul întoarcerii spre Occident”.

Pe 4 aprilie, în semn de protest împotriva încălcării drepturilor omului de către echipa lui Ceaușescu, Republica Federală Germania și-a retras ambasadorul din România¹¹⁴. Acest lucru reprezenta accentuarea izolării României pe arena internațională. Din acel moment au încetat practic întâlnirile cu delegații din alte țări, atât de frecvente în cursul precedentilor douăzeci și ceva de ani și exploatate invariabil de propagandă ca dovezi ale recunoașterii în lume a geniului conducătorului român.

Câteva zile mai târziu, autoritățile au inițiat ultima mare ofensivă propagandistică, legată de achitarea datoriei externe anunțată de secretarul general la Plenara CC din 12-14 aprilie 1989. Subliniind surmontarea dificultăților economice și creșterea independenței țării, campania n-a nimerit însă pe un teren favorabil, pentru că situația materială a populației nu se ameliorea, ci se înrăutățea tot mai mult. Speranța în ridicarea nivelului de trai după plata datoriilor, întreținută permanent de autorități, s-a dovedit o nouă

păcăleală.

În următoarele luni nu s-au întâmplat prea multe, deși echipa conducătoare era asaltată de o avalanșă de fenomene negative. Se înmulțeau protestele oponenților și disidenților, ale instituțiilor internaționale care luptau pentru respectarea drepturilor omului, precum și ale organizațiilor politice ale românilor din emigrație. S-a intensificat și emigrația ilegală, tot mai multe persoane treceau în RPU și în RSFI, iar paza de frontieră nu era în stare să reducă semnificativ fenomenul. În noiembrie 1989, din RSR a fugit astfel gimnasta de renume mondial Nadia Comăneci, ceea ce era un semnal clar că până și cele mai favorite persoane erau extrem de nemulțumite de nivelul de trai din țară.

În iulie s-a lansat următorul oponent, care mai târziu a încercat să joace un rol determinant, dar a fost eliminat de Iliescu. Dumitru Mazilu, pentru că despre el este vorba, fusese în anii '60 și '70 membru al nomenclurii comuniste superioare, dar pe parcurs poziția lui s-a depreciat. Culmea carierei sale a fost atinsă în perioada 1965-1967, când a îndeplinit funcția de comandant al Școlii de Securitate de la Băneasa (unitate care n-a cunoscut reforme „românizante” decât după 1968)¹¹⁵. Mai târziu a activat în domeniul științific. În 1974 a devenit secretar general al Asociației Române pentru Națiunile Unite. În 1985 ONU i-a recomandat pregătirea unui raport în legătură cu respectarea drepturilor omului și cu situația tineretului din RSR. Mazilu a încercat să prezinte acest raport la ședința uneia dintre comisiile Organizației Națiunilor Unite în iunie 1987, dar autoritățile nu i-au eliberat pașaportul¹¹⁶. Pe 10 iulie 1989, la Geneva, cu ocazia sesiunii uneia dintre subcomisiile pentru apărarea drepturilor minorităților naționale, a fost prezentat totuși acest raport (mai mult de zece pagini dactilografiate), care a ajuns și în posesia postului de radio Europa Liberă și a altor posturi de radio occidentale. Mazilu și-a transmis raportul inclusiv Ambasadei RPP, în arhivele MSZ RP păstrându-se o copie xerox a manuscrisului acestui text (în limba engleză)¹¹⁷.

Între timp, în sânul conducerii României s-a cristalizat treptat ideea creării unei anumite forme de opoziție față de Gorbaciov și perestroika lui, la scara întregului bloc comunist. Chiar și Ceaușescu, așa dezinformat cum era, știm bine, de colaboratorii săi cei mai apropiați, probabil își dăduse seama în cele din urmă că în țările socialiste se petrec schimbări atât de adânci, încât situația devine periculoasă pentru el dacă rămâne singur. Pe 4 iunie 1989 a devenit clar

că schimbările din țările comuniste pot merge în ambele direcții, simbolizate prin alegeri parțial libere în RPP și masacrul studenților protestatari în RP Chineză. Ceaușescu prefera, evident, soluția chineză, dar mai mult ca sigur nu putea conta pe ajutorul Beijingului (ajutor pe care l-ar fi putut solicita în cursul vizitei sale în RP Chineză din noiembrie 1988, deși aceasta nu este, din păcate, decât o ipoteză).

Ceea ce l-a împins la acțiune a fost faptul că în Polonia misiunea formării unui nou guvern i-a fost încredințată lui Tadeusz Mazowiecki, renunțându-se astfel la principiul tradițional al rolului conducător al PMUP. E greu de spus în ce măsură Ceaușescu era corect informat în legătură cu situația politică din RPP, dar cu siguranță și-a dat seama că acest lucru reprezintă o amenințare gravă la adresa sistemului comunist din această țară și, implicit, din celelalte state ale blocului sovietic¹¹⁸. La ședința din 21 august, el le-a explicat membrilor CPEx că vrea să-și exprime sprijinul față de forțele conservatoare din PMUP care, „văzând că se bucură de sprijin, fără îndoială vor fi tentate să treacă la acțiune” pentru apărarea sistemului comunist. Textul scrisorii adresate partidelor comuniste „frățești” a fost transmis în cursul nopții de 19 spre 20 august. În acest document era criticată evoluția situației din Polonia, afirmându-se printre altele:

Partidul Comunist Român și România ca țară socialistă nu pot considera acest lucru ca fiind exclusiv o problemă internă a Poloniei. Ceea ce se petrece acolo afectează toate țările socialiste, privește soarta socialismului în întreaga lume. [...] Din această cauză conducerea partidului și a statului român consideră că partidele noastre, țările socialiste, statele-membre ale Tratatului de la Varșovia trebuie să adopte o poziție hotărâtă și să nu permită ca misiunea formării guvernului polonez să fie încredințată conducătorilor „Solidarității”. În ciuda rezultatelor alegerilor, RSR consideră că trebuie luate în considerație problemele socialismului și ale clasei muncitoare.

Este greu de spus totuși cu certitudine că Nicolae Ceaușescu ar fi propus pe această cale o acțiune armată a Tratatului de la Varșovia în RPP după modelul intervenției din 1968 în Cehoslovacia. În mod cert, el revenea la propunerea pe care i-o făcuse în ianuarie lui Medvedev, și anume o întâlnire a conducătorilor pentru a discuta împreună problemele internaționale. Dar inițiativa românească n-a primit decât răspunsuri negative din toate capitalele blocului socialist. Ceea ce însemna că în vara anului 1989 Ceaușescu rămăsese singurul lider din

regiune hotărât să apere comunismul cu orice preț.

Toamna, evenimentele din Europa Centrală și de Est au cunoscut brusc un proces de accelerare. Pe 10 octombrie, în Ungaria a fost dizolvat PMSU, pe ruinele lui fiind construit Partidul Socialist Maghiar (Magyar Szocialista Párt). Pe 18 octombrie, în Polonia au început lucrările „mesei rotunde”. Pe 23 octombrie s-a renunțat la denumirea RPU, care a fost înlocuită cu Republica Ungară (Magyar Köztársaság). Și-au dat obștescul sfârșit inclusiv regimurile pe care Ceaușescu conta cel mai mult. Între 6 și 8 octombrie conducătorul român a sărbătorit împreună cu Erich Honecker a 40-a aniversare a RDG, dar o lună mai târziu, pe 9 noiembrie, Zidul Berlinului cădea, ceea ce a constituit sfârșitul simbolic al regimului comunist în Germania. În Cehoslovacia, la Praga, pe 17 noiembrie a avut loc o uriașă demonstrație, pacificată însă brutal de forțele de ordine, acest eveniment constituind începutul „revoluției delicate” (*nežná revoluce*), numită mai târziu „de catifea” (*sametová*), care a dus la căderea sistemului comunist într-un mod mult mai hotărât decât în alte țări. În Bulgaria, încercarea lui Jivkov de a îmblânzi tonul campaniei naționaliste antiturcești n-a adus rezultatele scontate și n-a putut opri inevitabilele schimbări. Cu participarea largă a armatei, Jivkov a fost înlocuit pe 10 noiembrie cu Petăr Mladenov. Pe 7 decembrie, în Bulgaria era înființat primul partid de opoziție, Uniunea Forțelor Democratice.

Spre sfârșitul lunii noiembrie România rămăsese așadar ultima țară comunistă europeană (în afară de Albania) în care sistemul se menținea în continuare neschimbat. Era aproape sigur însă că se va întâmpla ceva, cu atât mai mult cu cât asupra RSR, ca ultim bastion al socialismului, a început să se concentreze atenția opiniei publice mondiale. Conducătorul român își dădea seama de acest lucru, dar s-a hotărât să contracareze orice schimbare prin unica metodă pe care o utilizase până atunci – strângerea și mai accentuată a rândurilor. În afară de RP Chineză, el avea ca model și Cuba, unde un adept al lui Gorbaciov, generalul Arnaldo Ochoa, care se acoperise de glorie în luptele din Africa, fusese arestat în iunie 1989 și împușcat o lună mai târziu.

Între 20 și 24 noiembrie 1989 a avut loc Congresul al XIV-lea al PCR. Era și ultima ocazie de a-l elimina pe Ceaușescu pe cale legală, întrucât ca secretar general al partidului el nu putea fi revocat decât de Congres. În această direcție mergeau de altfel și intențiile autorilor celor două scrisori deschise care fuseseră difuzate de Europa Liberă pe 27 august, respectiv 8 noiembrie.

Ambele fuseseră semnate de Frontul Salvării Naționale (FSN). Nu este încă foarte clar cine a fost autorul și forța propulsoare a acestor scrisori. Silviu Brucan a afirmat că ele au fost scrise de Alexandru Melian, pe atunci profesor la Universitatea din București. După Brucan, Melian nu întreținuse contacte cu grupul care mai târziu a format „adevăratul” FSN și că aceasta fusese inițiativa lui personală¹¹⁹. Exact aceeași versiune a dat-o și Ion Iliescu într-un dialog cu Vladimir Tismăneanu, deși afirma că la un moment dat îl cunoscuse pe Melian¹²⁰. Pe de altă parte, Nicolae Militaru, într-un interviu acordat istoricului britanic Dennis Deletant în 1995, afirma că ideea publicării unor astfel de scrisori și semnarea lor cu sigla FSN îi aparținuseră lui Ion Iliescu, iar Melian nu făcuse decât s-o pună în practică¹²¹. Ambele versiuni par la fel de verosimile și în acest moment este greu să apreciem cum s-au petrecut de fapt lucrurile. În orice caz, în scrisorile difuzate de REL, Frontul Salvării Naționale îi îndemna pe delegații la Congresul PCR să nu-l mai aleagă tot pe Ceaușescu secretar general, cu alte cuvinte, să-l elimine de la putere în mod legal.

Pe de altă parte, conducătorul român putea profita, teoretic, de acest eveniment pentru a-și anunța retragerea de bunăvoie sau a pune la punct farsa unui puci care i-ar fi permis să se retragă, lăsând locul fiului său Nicu sau lui Ilie Verdeț. Dar nu s-a întâmplat așa – Congresul s-a desfășurat în aceeași atmosferă festivă bine cunoscută de atâția ani, în mijlocul ovațiilor și sloganurilor de tipul „Ceaușescu reales la al XIV-lea Congres”. În ziua ultimului său Congres, PCR număra deja peste 3,8 milioane de membri¹²². În cele 87 de cuvântări, numele lui Nicolae Ceaușescu a fost rostit de 673 de ori, iar al Elenei de 247 de ori, ceea ce reprezenta un record absolut¹²³. În luările de cuvânt era subliniat rolul conducător al partidului – aluzie evidentă la țările vecine, în care această formulare fusese eliminată. Cultul personalității ajunsese la zenit, așa încât secretarul general a fost reales cu unanimitate de voturi de participanții la Congres. În încheiere Ceaușescu a citit un referat, în care chiar din prima frază se făcea trimitere la perioada 2000-2010¹²⁴. El sublinia că, în opinia lui, „cel mai mare succes și rezultat al construcției socialismului în România” este „omul nou”. El amintea, de asemenea, despre „consolidarea independenței și suveranității” țării. Congresul al XIV-lea n-a adus nimic nou – a fost un eveniment schematic, plictisitor și destul de mohorât. Ceaușescu pierduse și ultima șansă de a ieși din rigiditatea liniei sale politice și de a iniția reforme care, e adevărat, l-ar fi înlăturat de la putere, dar i-ar fi dat șansa de a-și

salva viața și poate chiar și averea acumulată.

Încheierea lucrărilor Congresului al XIV-lea (și ultimul) al PCR a reprezentat începutul perioadei imediat precedente izbucnirii revoluției îndreptate împotriva regimului Ceaușescu. Soarta dictatorului era deja hotărâtă – nu mai trebuia decât o ocazie, și ea avea să apară.

Pierderea puterii: 2-22 decembrie 1989

Între 2 și 3 decembrie 1989, în apropierea coastelor Maltei s-a organizat o întâlnire între președintele american George Bush și secretarul general al PCUS Mihail Gorbaciov. Acest eveniment provoacă între români controverse. Unii consideră că în cursul acestor convorbiri s-a ajuns aproape la semnarea sentinței lui Ceaușescu (de la Ialta pân’la Malta – așa datează unii perioada comunistă din România), alții nu acordă acestei întâlniri o importanță chiar atât de mare, arătând că doar factorii interni au dus la căderea „Geniului din Carpați”.

Pe 31 octombrie se anunțase că urmează să aibă loc o întâlnire a conducătorilor Statelor Unite și Uniunii Sovietice la bordul unei nave sovietice de război staționate în apropierea Maltei pentru a se discuta chestiuni legate de situația politică din lume care se schimbă de la o zi la alta¹²⁵. Bush a fost cel care a ținut cu orice preț să se ajungă la această întâlnire. Convorbirile s-au referit inclusiv la România, deși în stenogramele publicate nu există prea multe mențiuni la RSR, în afara unui fragment scurt, destul de enigmatic. Bush l-a asigurat pe Gorbaciov că „valorile occidentale nu înseamnă absolut deloc că am dori să impunem sistemul nostru României, Cehoslovaciei ori RDG-ului”, la care acesta din urmă a răspuns la fel de enigmatic: „Pentru noi acest lucru este foarte important. Au loc schimbări fundamentale”. După cum consideră mulți istorici, spre exemplu Alex M. Stoenescu, acest fragment însemna că „despre aceste trei țări se discutase fără stenogramă și că misiunea de a schimba conducerile de acolo revenea Uniunii Sovietice”¹²⁶. O teză formulată chiar atât de categoric poate că nu este întemeiată, dar fără îndoială se poate afirma că întâlnirea din apropierea coastelor Maltei a însemnat retragerea definitivă a sprijinului pe care Washingtonul îl acordase conducerii României.

A doua zi după venirea din Malta, Mihail Gorbaciov a luat parte la Moscova la întâlnirea conducătorilor statelor membre ale Tratatului de la Varșovia. În cursul acestei sesiuni conducătorul sovietic a purtat convorbiri destul de ample cu Ceaușescu, stenograma acestora fiind mai târziu publicată de unul dintre membrii Comisiei Senatoriale¹²⁷. La convorbiri au participat de asemenea șefii de guvern ai RSR și URSS. Ceaușescu și-a reînnoit propunerea

(pe care i-o făcuse mai întâi lui Medvedev în luna ianuarie și apoi o reluase în fața conducătorilor partidelor „frățești” în luna august) de a se organiza o întâlnire a „partidelor comuniste și muncitorești”, chiar dacă unul dintre acestea, PSM din Ungaria, deja se transformase în partid social-democrat. Ceaușescu a amintit aici cuvintele lui Lenin: „Oricât de puțini am fi, tot trebuie să ridicăm steagul”. Răspunsul lui Gorbaciov a fost un refuz, dar făcut pe un ton îngăduitor. S-a discutat apoi despre situația politică din celelalte țări ale blocului sovietic. Ambii vorbitori au subliniat realizările socialismului din acele țări. Apoi au fost abordate probleme bilaterale. După afirmația lui Rîjkov că pe 9 ianuarie 1990 a fost planificată o întâlnire CAER, Gorbaciov a spus destul de enigmatic, aparent fără să se adreseze cuiva anume: „Veți mai trăi până la 9 ianuarie!”. După care s-a vorbit destul de mult despre situația economică a RSR și URSS, ca și despre dezvoltarea relațiilor comerciale dintre cele două țări. Partea sovietică a fost de acord să fie organizate și alte întâlniri bilaterale, fără însă a preciza vreo dată anume (deși Dăscălescu propusese luna februarie).

Nu se știe exact cu ce concluzii s-a întors Ceaușescu de la această întâlnire¹²⁸. La plecarea de la Moscova, nimeni dintre sovietici nu l-a însoțit la aeroport¹²⁹. Imediat după ce s-a întors în țară, el a luat câteva decizii importante al căror scop era să prevină eventuale tulburări sociale și diversiuni străine. Pe 5 decembrie, Consiliul de Stat a emis un decret de majorare a bursei pentru studenți și elevi și de acordare a unor burse pentru copiii de muncitori și țărani cooperatiști, indiferent de veniturile părinților¹³⁰. Această manevră avea drept scop să amelioreze starea de spirit a studenților și astfel să reducă potențialul lor revoluționar. Dar de fapt decretul n-a schimbat prea multe, fiind considerat încă o promisiune fără acoperire. O a doua decizie luată s-a dovedit în schimb de-a dreptul catastrofală prin efectele ei pentru conducător. Pe 11 decembrie, cu ocazia unei ședințe a CPEX, s-a luat decizia ca paza de frontieră să treacă în subordinea Ministerului Afacerilor Interne (până atunci ea constituise un resort al Ministerului Apărării Naționale)¹³¹. Principalul motiv al acestei decizii l-au constituit rapoartele Securității, din care reieșea că în ultimele luni se intensificaseră trecerile frauduloase de frontieră și anume, trebuie să subliniem acest amănunt, în ambele sensuri. Încredințarea comenzii asupra pazei de frontieră fidelului activist Postelnicu era în sine o soluție bună, dar care fusese aplicată prea târziu. Schimbarea subordonării serviciului de pază a frontierei a provocat un haos enorm în activitatea lui,

reducându-i în mod hotărâtor eficiența.

Datorită acestei decizii a fost mult ușurată apariția unui mare număr de așa-numiți „turiști sovietici”, care au trecut masiv granița de nord a RSR. Acest fenomen n-a fost suficient cercetat, însăși existența „turiștilor” făcând obiectul unei controverse foarte pasionate. Potrivit celor care afirmă că „turiștii sovietici” au constituit un element esențial în evenimentele din decembrie 1989, un prim astfel de grup ar fi trecut granița în septembrie cu ocazia vizitei lui Ceaușescu la Iași¹³². Valul următor al intrărilor în RSR a început pe 9 decembrie și s-a intensificat de pe 12 decembrie. „Turiștii”, în marea lor majoritate tineri, bărbați bine făcuți, veneau cu automobile de tip Lada (au existat și câteva autocare) și vorbeau, în afară de limba rusă, și o limbă română stâlcită, ceea ce arăta că puteau proveni de pe teritoriul Republicii Sovietice Moldovenești. Ei se prezentau la punctele de trecere a frontierei de obicei la primele ore ale dimineții și indicau drept țință a călătoriei lor Iugoslavia – ceea ce ar putea sugera că, din start, ei aveau planificat să ajungă la Timișoara. Punctul de întâlnire al „turiștilor sovietici” se afla la Iași, unde numai la Hotelul „Unirea” au fost înregistrați 176 de cetățeni ai Uniunii Sovietice, venind în principal de la Odessa și de la Mîkolaiv. Cam în aceeași perioadă, potrivit unor martori – din păcate puțin credibili –, ar fi sosit la Iași, independent unul de celălalt, Ion Iliescu și Petre Roman, dar ei n-au confirmat niciodată această informație. Pe 14 decembrie după-amiază, „turiștii” au început să părăsească Iașul. În afara orașului s-a format o coloană de autoturisme care se îndrepta spre sud-vest. Ei au făcut o haltă mai consistentă la Craiova, dar scopul călătoriei lor era Timișoara. O parte dintre ei au intrat în București, unde pe 20-22 decembrie au fost văzute persoane care, vorbind stricat românește, întrebau cum să ajungă în puncte esențiale ale orașului.

Alți istorici și diferiți participanți la aceste evenimente neagă în mod vehement faptul că vreun grup organizat de „turiști sovietici” ar fi influențat în vreun fel desfășurarea revoluției¹³³. N-ar fi exclus ca unii cetățeni din URSS să se fi aflat în decembrie 1989 cu titlu privat pe teritoriul României, este de asemenea posibil ca ei să se fi deplasat cu autoturisme Lada sau chiar cu autocare, dar era vorba de simple excursii care n-aveau nimic în comun cu o operațiune diversionistă. Partizanii tezei despre participarea „turiștilor sovietici” nu au dovezi incontestabile în apărarea ei. Este adevărat că în apropiere de Craiova serviciile române au împușcat trei cetățeni ai Uniunii

Sovietice sub învinuirea de terorism, dar în urma anchetei ulterioare s-a constatat că asupra sovieticilor nu s-au găsit decât niște cuțite lungi și nici un alt obiect care ar fi putut trăda intenția de a desfășura acțiuni teroriste. Împușcarea acestor trei bărbați este, de altfel, singurul fapt incontestabil care demonstrează că cetățeni din URSS s-au aflat pe teritoriul RSR ca turiști – celelalte dovezi bazându-se în principal pe mărturiile și amintirile foștilor ofițeri ai serviciilor speciale, care, în marea lor majoritate, nu puteau fi de acord cu răsturnarea lui Ceaușescu. Apariția unor indivizi neidentificați este confirmată însă și de unii revoluționari autentici.

Față de aceste două versiuni diferite și de imposibilitatea de a avea acces la arhivele care ar putea confirma pe vreuna dintre ele, putem admite că „turiștii sovietici” au existat într-adevăr, dar fără a juca un rol determinant în desfășurarea evenimentelor. Au existat prea mulți martori care au mărturisit că au văzut cetățeni sovietici cu mașini Lada ca să bagatelizăm cu totul acest fenomen; pe de altă parte însă, revoluționarii cei mai angajați care au luptat pe baricade, cei datorită cărora mișcarea n-a fost înăbușită în fașă (și au existat câteva sute de astfel de persoane la scara întregii țări), au aderat mai târziu la diferite asociații ale combatanților, iar printre ei n-au existat cetățeni sovietici. E adevărat că au existat și grupuri neidentificate, dar acestea s-au ocupat mai ales de devastarea magazinelor, ceea ce ar putea arăta că nu erau decât simpli huligani. Nu putem exclude ipoteza că „turiștii sovietici” ar fi trebuit să intre în acțiune dacă s-ar fi dovedit că forțele locale nu sunt în măsură să-l răstoarne pe Ceaușescu, iar serviciile de ordine lichidează fără probleme focarele de rezistență. Dar lucrurile s-au petrecut altfel, și de aceea „turiștii” s-au limitat la rolul de observatori. Nu este decât o ipoteză, dar se pare că este singura acceptabilă în stadiul actual al cercetărilor.

Evenimentele care au dus nemijlocit la căderea dictatorului au început în două locuri și la două date diferite. Primul s-a desfășurat pe 14 decembrie, la Iași¹³⁴. În acest oraș se ajunsese la revolte încă din anii precedenți. Datorită situării sale geografice, Iașul s-a aflat sub o influență mai puternică a ideilor provenind din URSS decât restul țării. Acest lucru a devenit vizibil după crearea în Republica Moldovenească a Frontului Popular, care cerea printre altele revenirea la alfabetul latin. Un grup deosebit de turbulent îl constituiau studenții, care în februarie 1987 deja organizaseră proteste de anvergură. Persoanele care atunci au luat parte la demonstrații au fost active și în

decembrie 1989.

Una dintre figurile de maximă importanță la Iași a fost Dan Petrescu, un intelectual, scriitor. În toamna anului 1987 el a plecat într-o călătorie în Occident, unde a acordat un interviu ziarului francez *Libération*. Acest interviu, cu titlul „Ceașescu nu este singurul vinovat”, a fost publicat chiar în ziua aniversării dictatorului, în ianuarie 1988. Cu această ocazie, Petrescu afirma că „este mai ușor să-l uciți pe Ceașescu decât să schimbi sistemul”, ceea ce mai târziu s-a dovedit a fi un diagnostic foarte exact. În octombrie 1989, Petrescu a început o grevă a foamei, cerând ca delegații la Congresul al XIV-lea al PCR să nu-l mai aleagă pe Ceașescu secretar general al partidului. Petrescu a luat de asemenea legătura cu opozanți din alte orașe – printre alții, cu Doina Cornea. Securitatea i-a impus și lui arest la domiciliu, care s-a prelungit practic până la 22 decembrie¹³⁵. Cu toate acestea, el a reușit să-și formeze un grup de susținători care cuprindea mai ales intelectuali. Programul lui Petrescu era explicit anticomunist.

Un alt grup se formase în rândul intelectualilor din domeniul tehnic și s-a concentrat în jurul inginerilor Cassian Maria Spiridon și Ștefan Prutianu. Ei împărtășeau ideea de a aplica și în România soluțiile sovietice și de a forma un front popular progorbaciov. O astfel de organizație, care se numea Frontul Popular Român, a fost creată pe 27 noiembrie și în comitetul ei de conducere intrau reprezentanți ai ambelor grupări disidente. Activiștii Frontului au început să împrăștie prin oraș manifeste executate cu ajutorul unor matrițe din cauciuc. Manifestele conțineau mesaje adresate tuturor românilor („Către toți românii de bună credință”, cu o variantă: „Către toți cetățenii de bună credință”) și chemau populația la un miting în centrul orașului, în Piața Unirii, pe 14 decembrie, la ora 16. Primele 50 de exemplare ale acestui manifest chemau populația la ora 18, dar întrucât era iarnă și la ora respectivă se făcea întuneric, în cele din urmă s-a stabilit ora 16 ca început al demonstrației. Securitatea nici n-a intervenit la drept vorbind, limitându-se să-i urmărească pe principalii activiști ai Frontului.

Pe 14 decembrie, forțele de ordine erau pregătite. Cu câteva zile mai înainte, la Iași sosiseră generalii Constantin Olteanu și Ion Coman, care conduceau personal desfășurarea acțiunilor preventive. În Piața Unirii au fost amplasate mașini de pompieri, în zonă patrulau milițieni și detașamente ale Gărzilor Patriotice, iar pe străzile adiacente erau parcate camioane înșesate de persoane în civil, dar înarmate cu pistoale automate. A fost pus în funcțiune

iluminatul public în totalitatea lui, ceea ce la vremea respectivă constituia un eveniment. În aceeași perioadă a avut loc la Iași și un campionat de karate organizat în pripă, așa încât prin oraș se aflau câteva sute de karatiști din întreaga țară. Probabil, dacă ar fi fost necesar, ei ar fi putut intra în acțiune de partea forțelor de ordine. În jurul orei 16, în piață s-a strâns un grup nu prea mare de oameni, printre care se aflau Spiridon și Prutianu. Ei și-au putut da repede seama că nu se vor strânge mai mulți, așa încât au așteptat încă o oră, după care s-au împrăștiat. Fiecare persoană din cei care s-au prezentat în Piața Unirii a fost apoi supusă urmăririi. A doua zi au fost arestați toți organizatorii manifestației (care *de facto* n-a avut loc). Ei au fost reținuți și torturați până pe 22 decembrie. Această acțiune a Frontului Popular Român n-a fost prezentată prea amplu de presa occidentală. Așadar prima încercare de amorsare a revoluției a fost zădărnicită, iar Olteanu și Coman s-au întors la București cu sentimentul datoriei bine îndeplinite. Arestarea celor mai active persoane a făcut ca la Iași atmosfera să fie destul de liniștită în zilele următoare, când în alte orașe s-a ajuns la acte de violență.

Încercarea nereușită de a organiza un miting al populației la Iași pune sub semnul întrebării existența „turiștilor sovietici”, care în mod evident nu și-au făcut apariția în Piața Unirii, deși prezența lor ar fi putut salva demonstrația – care s-ar fi putut termina probabil prin lupte de stradă cu utilizarea mijloacelor grele de război, așa cum s-a întâmplat la Timișoara. Dar poate că, având în vedere numărul prea redus de demonstranți autentici, aceștia s-au hotărât să nu intre în joc, pentru că, fiind superiori numeric, ar fi fost mai ușor de identificat. Dintr-un motiv sau altul, pe 14 decembrie nu mai existau – potrivit unei versiuni, nici n-au existat vreodată – „turiști sovietici” la Iași, iar după o altă versiune aceștia ar fi fost deja plecați spre Timișoara.

În ziua următoare a avut loc o altă tentativă de declanșare a revoluției din 1989, fără nici o legătură personală și ideologică cu evenimentele de la Iași (desigur, în afară de sloganul „Jos Ceaușescu!”). Tensiunea politică ajunsese deja la zenit, așa încât ea a izbucnit de data aceasta la Timișoara, pe fondul unei probleme locale destul de nesemnificative, legată de expulzarea dintr-o parohie protestantă a unui pastor de naționalitate maghiară, László Tőkés.

Tőkés s-a născut în anul 1952 la Cluj, ca fiu al unui pastor¹³⁶. În 1975 a absolvit cursurile Facultății de Teologie Protestantă din orașul natal. În intervalul 1977-1984 a fost pastor în localitatea Dej. În această perioadă, el a

publicat în revista samizdat *Ellenpontok* un articol referitor la situația minorității maghiare din RSR. Din această cauză, în 1984 a rămas fără serviciu. În 1986 a făcut grevă, cerând să revină la parohie. Cerința i-a fost îndeplinită, începând cu 1 iunie a aceluiași an.

Pe 1 ianuarie 1987 Tókéș a fost numit de episcopul László Papp al doilea pastor la biserica reformată din Timișoara¹³⁷. Acesta a fost începutul așa-numitului „scandal Tókéș”, întrucât chiar de la început el a intrat în conflict cu episcopul și cu autoritățile de stat, care s-au străduit să-l împingă cât mai departe în provincie, utilizând în acest scop mijloace administrative și clericale. Conflictul s-a agravat în martie 1989, când Tókéș a înțeles că episcopul Papp, care colaborează strâns cu autoritățile, plănuia să-l mute într-o altă parohie, iar demersurile în acest scop erau deja într-o fază avansată. Pastorul a apelat mai întâi la autoritățile bisericești, obținând în diverse instanțe rezultate diferite. În cele din urmă, episcopul Papp a reușit să impună transferul lui Tókéș în satul Mineu din județul Sălaj, dar acesta a ignorat decizia superiorului, rămânând în parohia lui. În același timp, autoritățile de stat șicanau parohia respectivă din Timișoara prin controale fiscale. Pe data de 28 mai, postul de radio Kossuth din Budapesta a difuzat conținutul unei scrisori a lui Tókéș adresate episcopului Papp, prin care îi cerea acestuia ajutorul în scopul organizării unui teatru studentesc – era primul pas în procesul de internaționalizare a scandalului. Momentul crucial în această problemă s-a dovedit difuzarea pe 24 iulie a unui material despre pastorul Tókéș la televiziunea maghiară. Două zile mai târziu, telefonul îi era tăiat. Din august, Radio Kossuth a început să informeze săptămânal audiența în legătură cu evoluția acestei probleme. În a doua săptămână a lunii septembrie Securitatea i-a interogat pe membrii capitolului bisericii și familiile acestora probabil cu scopul de a-i înspăimânta. Pe 11 septembrie, televiziunea maghiară a difuzat din nou un material, și mai amplu, în legătură cu Tókéș.

A doua zi după difuzarea acestei emisiuni a dispărut Ernő Újvárossy, supraveghetorul lucrărilor de renovare a bisericii, un cunoscut apropiat al pastorului. Corpul lui masacrat a fost găsit două zile mai târziu. Pe 18 septembrie a avut loc înmormântarea lui Újvárossy. Ceremonia s-a transformat într-un protest tăcut al tuturor credincioșilor care erau de față. Vorbind la mormântul prietenului său, Tókéș a afirmat printre altele: „Ucigașii lui Ernő Újvárossy se ascund printre noi, în acest cortegiu”, ceea ce era o aluzie

transparentă la Securitate. De-a lungul următoarelor două luni autoritățile s-au străduit să-l dea afară pe pastorul revoltat și să-i reducă din combativitate făcând percheziții prin locuințele cunoscuților săi și obligându-i să se mute în alte orașe. Pe 2 noiembrie, indivizi neidentificați au încercat să pătrundă în casa lui Tőkés, dar au fost respinși. S-au intensificat și controalele fiscale.

La începutul lunii decembrie autoritățile au instituit o adevărată blocadă asupra parohiei. Nu erau lăsați să intre decât enoriașii pentru oficierea slujbelor. Concomitent, prin oraș au apărut manifeste care îndemneau la răsturnarea lui Ceaușescu. Pe 6 decembrie, parohului i-a fost adus la cunoștință faptul că decizia lui de transfer la Mineu este irevocabilă. Pe 10 decembrie, în timpul slujbei, Tőkés le-a comunicat enoriașilor săi că urmează să fie evacuat în cursul săptămânii următoare. Pe 15 decembrie, la ora 8.00, un grup de enoriași s-a strâns în fața locuinței pastorului pentru a împiedica executarea deciziei, evenimentul transformându-se în al doilea început al revoluției române.

Spre deosebire de ceea ce se întâmplase la Iași, în Timișoara, o capitală de provincie cu tradiții legate de independența Banatului, autoritățile nu s-au pregătit din timp pentru o confruntare cu populația revoltată. N-au existat nici camioane cu civili înarmați, nici patrule ale Miliției dublate de Gărzile Patriotice și nici măcar ceva de calibrul unui turneu de karate. Toate acestea au făcut posibilă declanșarea acțiunii de protest – la Iași, puținii opozanți nici nu avuseseră loc să se adune, pentru că piața era plină de reprezentanții forțelor de ordine. La Timișoara, autoritățile locale au trebuit să se descurce cu forțele proprii, cel puțin până au reușit să concentreze un număr mai mare de reprezentanți ai puterii.

Grupul de inițiativă din 15 decembrie număra 10-12 persoane, dar mulțimea a început să se strângă repede, iar la ora 11.00 dimineața, în fața casei lui Tőkés se aflau deja peste o sută de persoane¹³⁸. Pastorul locuia pe strada Timotei Cipariu, situată nu departe de Piața Maria (actualmente Piața Sf. Maria), unul dintre punctele cele mai importante, ca intersecție a căilor de comunicație din oraș. După-amiază au apărut și studenții maghiari și români. Din acel moment, autoritățile au săvârșit multe greșeli, ceea ce a constituit una dintre cauzele principale ale răspândirii în întreaga țară a acțiunilor de protest pentru apărarea unui cleric de fapt puțin cunoscut în afara Timișoarei. Primele decizii eronate le-a luat Radu Bălan¹³⁹, de curând numit prim-secretar al Comitetului Județean al PCR. E greu de spus ce s-ar fi întâmplat dacă el s-ar fi decis încă de la

început pentru utilizarea forței, dar opțiunea lui pentru modul în care credea că poate rezolva situația n-a făcut decât să sporească tensiunea. La ora 16.00 Bălan s-a prezentat personal în fața casei pastorului ca să se convingă cât de numeroasă este mulțimea. După care s-a urcat în mașină și a plecat. Au apărut și persoane identificate de cei prezenți drept lucrători ai Securității. Ei au rămas în preajma parohiei cam o jumătate de oră, după care s-au retras. A fost o mișcare extrem de neconsecventă care a dat curaj protestatarilor. Efectul a fost sporit și de zvonurile – pe care nu se știe cine le răspândea – cum că o parte a Securității ar sprijini discret demonstrația. La ora 17.00 a apărut la geam însuși László Tőkés, care a îndemnat mulțimea să se împrăștie. El a cerut, de asemenea, ca un afiș cu acest conținut să fie pus pe ușa bisericii. Voia probabil să evite escaladarea conflictului și astfel s-a delimitat într-o anumită măsură de protest.

Dar demonstrația a început să-și trăiască propria viață. Un anumit rol l-a jucat în acest sens starea vremii – deși era mijlocul lunii decembrie, în timpul zilei se menținea o temperatură care ajungea la peste 10°C. Pastorul a pierdut controlul asupra mulțimii, iar problema lui a devenit un simplu pretext. Dar autoritățile erau în continuare convinse – și aceasta a fost o nouă greșală – că o rezolvare a „scandalului Tőkés”, de preferință cu utilizarea forței, va pune cap protestului. În Piața Maria a fost trimis secretarul cu probleme organizatorice al Comitetului Municipal de Partid, care a încercat să-i convingă pe cei prezenți că decizia de evacuare a pastorului a fost retrasă, fără nici un rezultat. La fața locului a venit și primarul Timișoarei, Petre Moț, cerându-le protestatarilor să se împrăștie, dar nici apelul lui n-a fost ascultat, în timpul cuvântării sale putând fi auzite fluierături. După plecarea primarului, unii demonstranți au început să strige primele sloganuri anti-Ceaușescu. De-a lungul întregii nopți, în fața locuinței lui Tőkés au rămas câteva zeci de persoane. În jurul orei 23.00, Radu Bălan, complet dezorientat, l-a sunat pe Emil Bobu și i-a povestit despre evenimentele de la Timișoara.

Dimineața s-a constatat că forțele de ordine tot nu intervin, așa încât pentru cei prezenți era prima noapte în cursul căreia n-au simțit în nici un fel prezența organelor de stat. A fost un moment psihologic deosebit de important. Chiar Tőkés spunea că forțele de Miliție locale ar fi putut foarte repede și fără probleme să împrăștie protestul din timpul nopții, dar n-au făcut nimic, ceea ce a dat și mai multă forță demonstranților. Pe 16 decembrie, telefonul lui Tőkés,

care fusese tăiat încă din septembrie, i-a fost repus în funcțiune. Dar independent de acest lucru, vestea despre manifestație s-a răspândit printre locuitorii capitalei Banatului și în fața casei pastorului se aduna tot mai multă lume.

La ora 10.00 dimineața, Ceaușescu l-a sunat pe Bălan și i-a ordonat ca imediat și necondiționat să-l evacueze pe pastorul răsculat. Din acel moment, conducerea superioară de la București a dat ordine de pacificare a revoltei prin utilizarea forței, dar persoanele direct responsabile de executarea lor se străduiau în fel și chip să nu le ducă la îndeplinire ca atare. S-a creat astfel o situație în care eșaloanele inferioare sabotau *de facto* ordinele superiorilor. Acesta a fost unul dintre momentele-cheie ale revoluției, pentru că între ordinele de la București și situația concretă de la Timișoara s-a provocat astfel o contradicție tot mai mare, cel puțin până în dimineața următoare, când la fața locului a venit echipa lui Emil Macri. Bălan și activul de partid nu erau singurele autorități la care a apelat Ceaușescu. La ordinul lui Tudor Postelnicu, în toate unitățile subordonate Ministerului Afacerilor Interne a fost introdusă „situația numărul 2”, adică alarma de luptă.

Între timp însă, la nivelul autorităților locale creștea nesiguranța în legătură cu măsurile care urmau să fie luate. Nevrând să-și asume vreo responsabilitate, Bălan insista pe soluționarea „problemei Tőkés” (care în acel moment devenise absolut secundară) pe calea negocierii, în schimb precedentul prim-secretar, Ilie Matei, un activist la fel de experimentat, era adeptul executării ordinelor lui Ceaușescu. Discuțiile de această natură au redus și mai mult posibilitatea autorităților de a acționa eficient. La ora 14.00 muncitorii și-au încheiat activitatea și o parte din ei s-au dus în Piața Maria, iar centrul s-a umplut de lume, pentru că era sâmbătă. Atunci autoritățile au luat din nou o decizie eronată. Petre Moț a trimis la locul demonstrației un grup de circa 60-70 de activiști sindicali, dar fără ordine precise. Dezorientați, sindicaliștii s-au alăturat pur și simplu protestatarilor, ceea ce a dus la creșterea numerică a mulțimii, care a ajuns astfel la câteva sute de persoane.

În câteva ore deja numărul demonstranților a trecut de o mie. Ei au început să oprească tramvaiele și să strige sloganuri contra lui Ceaușescu. Unii participanți la aceste tulburări și-au amintit mai târziu că în mulțime puteau fi văzute grupuri mai bine organizate, compuse din persoane care „nu arătau a locuitori ai Timișoarei” și care se comportau mai agresiv decât ceilalți

protestatari. S-a început spargerea vitrinelor și devastarea magazinelor. Dar nu toți martorii evenimentelor au afirmat că activitățile acestor grupuri aveau un caracter provocator sau diversionist; de multe ori se insistă pe motivul jafului și al unui simplu vandalism neorganizat. Interesant este faptul că unele dintre obiectele furate au fost regăsite mai târziu la sediul Securității din oraș, ceea ce poate fi totuși explicat prin faptul că ele au fost recuperate de la huligani și lăsate acolo în păstrare, așteptând ca proprietarii lor să vină să le caute. Este însă neîndoielnic faptul că „turiștii sovietici”, dacă au existat, s-ar fi putut răspândi fără dificultate în mulțime, radicalizând comportamentul acesteia.

În acel moment autoritățile locale au fost puse în fața unei alternative: fie înăbușă demonstrația cu brutalitate, fie așteaptă în speranța că lumea se va împrăști de la sine sau că Nicolae Ceaușescu va fi răsturnat cât mai repede la București, astfel încât Bălan și colegii lui să nu fie trași la răspundere pentru pasivitatea lor. Ei au ales însă o soluție intermediară, ceea ce era o altă greșală. În jurul orei 17.30-18.00, pentru înăbușirea demonstrației au fost trimiși 80 de milițieni dotați cu bastoane de cauciuc, căști și scuturi. Ei au primit în ajutor și câteva mașini de pompieri. Dacă în Timișoara ar fi existat cu adevărat niște „turiști” bine instruiți și înarmați, lucru ce pare să fie susținut de rapoartele Securității trimise autorităților locale, niște forțe de ordine atât de modeste în nici un caz n-ar fi fost în măsură să le facă față. Chiar și fără aportul „turiștilor”, numărul milițienilor tot ar fi fost insuficient pentru împrăștierea mulțimii.

În jurul orei 18.30-19.00, în Piața Maria au început luptele care au durat în jur de două ore și s-au soldat cu eșecul forțelor de ordine. Imaginea milițienilor învinși care se retrăgeau le-a dat și mai mult curaj demonstranților. Mulțimea revoltată s-a revărsat în tot orașul, strigând sloganuri contra lui Ceaușescu. Unii dintre manifestanți au început să demoleze și să jefuiască magazinele din centrul orașului. În luptă au intrat unitățile de pe raza municipiului Timișoara subordonate Ministerului Afacerilor Interne, adică Miliția, Securitatea, pompierii și grănicerii. Ciocnirile haotice au durat până la ora 4.40 din dimineața zilei de 17 decembrie, au fost arestate circa 180 de persoane, o parte dintre acestea fiind supuse unor interogatorii brutale. Dar situația în oraș scăpase de sub control și toată lumea își dădea seama de acest lucru.

Pe 16 decembrie, la ora 21.00, generalul Iulian Vlad a convocat o ședință a șefilor tuturor departamentelor din Securitate, stabilindu-se trimiterea la

Timișoara a unui grup special care să preia sarcina rezolvării crizei din mâinile autorităților locale, care erau speriate, inconsecvente și nesigure. În fruntea acestei echipe a fost desemnat Emil Macri, un ofițer cu multă experiență în acest gen de operații (el a fost prezent în Valea Jiului în 1977 și la Brașov în 1987). Din această echipă mai făcea parte și Filip Teodorescu, șeful-adjunct de la Contraintformații, precum și alți ofițeri de la serviciile speciale. Acest grup a plecat cu un tren special (de ce n-a fost utilizat un avion sau un elicopter nu se știe) la ora 23.00 către capitala Banatului, unde a ajuns la ora 6.30 dimineața.

Ziua de 17 decembrie s-a dovedit una foarte lungă. La ora 3.00 noaptea, pe baza unei hotărâri a Tribunalului Județean, László Tókéș a fost evacuat din locuința sa. Acțiunea a fost executată de organele de Miliție. Pastorul și-a încărcat mobila într-un camion, după care a fost urcat și el într-o Dacie, și ambele autovehicule au pornit spre Mineu. Când s-a făcut ziua, în tot orașul era o tensiune enormă. Era duminică și lumea nu se ducea la muncă. La ora 10.00, în Timișoara au început să intre unități militare care mășăluiau pe străzile principale fără a provoca inițial nici un fel de reacție din partea locuitorilor. Dar această demonstrație de forță n-a adus efectul scontat. În același timp, în Piața Maria se adunase un grup de circa 4.000 de persoane. Un alt grup a atacat clădirea Comitetului Județean PCR. Bălan l-a informat despre acest lucru pe ministrul Apărării Naționale, Vasile Milea, iar acesta a ordonat armatei să intre în acțiune. La ora 11.00, unitățile aflate în Timișoara au înconjurat sediul Comitetului Județean și astfel au început luptele. Soldaților li s-a spus că tulburările au fost provocate de agenturi străine.

În acțiune a intrat și presa străină, care a internaționalizat conflictul, exagerându-i dimensiunile. Încă de pe 17 decembrie, televiziunea maghiară vorbea despre manifestația a „zeci de mii de unguri” destrămată de Miliție¹⁴⁰. Această temă și modul în care a fost ea prezentată au fost preluate și de alte media, inclusiv de Europa Liberă. Mijloacele străine de difuzare în masă au jucat un rol important în falsificarea imaginii evenimentelor, prin faptul că au exagerat până la absurd numărul celor care au luat parte la altercații și mai târziu al celor uciși sau răniți.

Între timp, la ora 11.00, la București a început o ședință a CPEx, în cursul căreia foarte repede au fost luate decizii concrete. S-a discutat și despre eventuala convocare a unui miting care să-i condamne public pe participanții la incidentele de la Timișoara. La ora 12.00 a fost dat indicativul „Tabela ABC-

ANA”, ceea ce însemna întărirea pazei obiectivelor militare. Tot atunci s-a anunțat că în ziua următoare Ceaușescu va pleca într-o vizită în Iran, programată anterior. La ora 13.30, luptele s-au extins în tot centrul orașului. După o convorbire cu Ceaușescu, la aceeași oră, Vasile Milea a dat un comunicat pentru toată armata în care spunea că situația de la Timișoara a devenit gravă și armata trebuie să intre în acțiune. Întrucât echipa lucrătorilor Securității cu Macri în frunte a eșuat în mod evident, s-a decis trimiterea în capitala Banatului a unei misiuni militare. La 15.30 un grup format, printre alții, din secretarul CC Ion Coman (care arătase ce poate pe 14 decembrie la Iași), adjuncții de la Ministerul Apărării Naționale, generalii Ștefan Gușă și Victor Atanasie Stănculescu, și alți câțiva generali, inclusiv Mihai Chițac, comandantul garnizoanei București, s-a urcat într-un avion (nu mai era vorba de tren) și a plecat spre Timișoara, unde luptele câștigau tot mai mult teren.

La ora 14.25 a fost dat indicativul „Radu cel Frumos”, care definea trecerea la starea de luptă parțială a tuturor unităților militare de pe teritoriul județului Timiș. În același timp, în oraș a fost decretată starea de necesitate. La 15.15, „Radu cel Frumos” a fost introdus și la anumite unități care staționau în București. La ora 15.25, la Timișoara au fost trase primele focuri cu muniție de război, fiind uciși primii demonstranți. La ora 17.00, când la aeroport s-au auzit împușcături, sosea grupul lui Ion Coman. Conducerea efectivă a acestuia a fost preluată însă de generalul Ștefan Gușă, care a decis să se răfuiască sângeros cu rebelii. După o scurtă consfătuire cu Macri, Teodorescu și alți funcționari ai Securității, au intrat în acțiune.

La ora 16.30 a fost convocată o altă ședință a CPEx. Ca introducere, Ceaușescu i-a acuzat pe Vlad și Milea de incompetență și incapacitatea de a împrăștia demonstrația, provocată, în opinia lui, de serviciile speciale străine. Dar ceilalți participanți la ședință le-au luat totuși apărarea generalilor. Apoi dictatorul a efectuat o manevră care mai fusese utilizată în trecut și de alți conducători comuniști, printre care Kádár. Secretarul general al PCR și-a dat demisia – tocmai ca să fie reales și în acest fel să se asigure că are sprijin și să-și consolideze poziția. N-ar fi exclus nici ca el să se fi gândit că poate în conducerea superioară există cineva care, după modelul lui Mladenov, ar vrea să-l răstoarne și să-i ia locul. Dar n-a fost așa. Toți cei prezenți au fost de acord că Nicolae Ceaușescu trebuie să rămână în continuare în funcție și să soluționeze problema prin utilizarea forței. După încheierea ședinței, secretarul

general a dat ordin să fie închise total granițele RSR, mai puțin pentru cetățenii Chinei, Coreei de Nord și ai Cubei, după care s-a dus împreună cu soția sa pe șantierul Centrului Civic, s-au distanțat de personalul de pază suficient de mult ca să nu poată fi auziți și timp de aproximativ o jumătate de oră s-au sfătuit doar între patru ochi.

La ora 18.00, „Radu cel Frumos” a devenit operațional pentru întreaga armată. La Timișoara noaptea a fost deosebit de fierbinte – în cursul ciocnirilor au murit 63 de persoane, 227 au fost rănite, iar alte circa 800 au fost arestate. În afară de luptele populației cu armata, orașul a fost sistematic devastat și jefuit de grupuri de indivizi neidentificați. Cadavrele celor uciși au fost transportate la morgă. Unele grupuri de locuitori încercau să ajungă acolo să-și caute rudele, dar și morga era păzită de forțele de ordine, care au baricadat intrarea. Pe 18 decembrie, la ora 5.30 dimineața, Ion Coman i-a telefonat la București lui Emil Bobu pentru a-l informa că la Timișoara situația este sub control.

Liniștit, Ceaușescu a considerat că poate să plece în Iran. La ora 8.30 dimineața s-a urcat în avion (singur, fără Elena, ceea ce era contrar practicii de până atunci) pe aeroportul de la Otopeni și a aterizat la Teheran la ora 12.00. Conducerea RSR a fost preluată de Elena Ceaușescu, Emil Bobu și Manea Mănescu. Nici până astăzi nu se știe de ce a plecat conducătorul român în Iran. Oficial, această vizită nu se deosebea de multe altele (ea fusese planificată încă din vară), fiind semnat cu acest prilej un program de dezvoltare pe termen lung a colaborării economice, comerciale și tehnice între cele două țări¹⁴¹. Mai există însă și ipoteza că Nicolae Ceaușescu a discutat acolo despre un eventual ajutor¹⁴², dar nu există dovezi în acest sens. Potrivit unei alte ipoteze, conducătorul român ar fi dus cu sine o mare cantitate de aur. Se știe de asemenea cu certitudine că pe 20 decembrie un grup de demnitari iranieni a sosit în România pentru a vizita câteva fabrici. Pe 31 decembrie ei au trecut granița spre Bulgaria pe la Giurgiu, probabil pentru a se întoarce în țară¹⁴³.

Interesantă este problema de ce s-a hotărât dictatorul să părăsească țara tocmai în timpul unei crize acute, cea mai mare din toată perioada cât s-a aflat la cârma țării, pe când în 1977, spre exemplu, s-a dus personal în Valea Jiului ca să vorbească cu minerii. Cea mai credibilă pare ipoteza că el a crezut în două lucruri: în asigurarea lui Coman despre pacificarea Timișoarei și în capacitatea soției sale de a controla situația. Ambele presupuneri s-au dovedit false, iar plecarea în Iran a fost una dintre cele mai grave greșeli ale dictatorului. Absența

lui Nicolae Ceaușescu și lăsarea conducerii statului pe mâna Elenei, care era urâtă de toată lumea, și a altor doi activiști incapabili de a fi independenți și lipsiți de inițiativă au ușurat semnificativ sabotarea la nivel local a ordinelor venite de la centru. Când secretarul general s-a întors din Iran, situația era cu totul alta, în principal din cauza incompetenței echipei rămase în țară.

Pe 18 decembrie, organul de presă al UTC, *Scânteia tineretului*, publica un articol care avea aspectul unui ordin cifrat. Persoanele responsabile de această publicație spuneau mai târziu că a fost vorba de o simplă glumă, afirmații greu de crezut. Articolul, intitulat „Câteva sfaturi pentru cei aflați în aceste zile la mare”, conținea indicații referitoare la modul cum trebuie să faci plajă (în a doua jumătate a lui decembrie!). Acest amănunt n-a fost niciodată clarificat, dar putem totuși bănuși că era vorba de un ordin adresat celor mai secrete unități¹⁴⁴, poate tocmai celor care mai târziu, după răsturnarea lui Ceaușescu, au acționat ca „teroriști”.

Între timp, la Timișoara încă de dimineață au început să patruleze subunități ale Armatei, Miliției, Securității și Gărzilor Patriotice înarmate cu muniție de război. În aceste condiții, pe străzi nu apăreau decât grupuri mici de demonstranți. La ora 10.00 dimineața forțele de ordine au deschis focul asupra unui astfel de grup și luptele au început din nou. La Timișoara a sosit Ilie Ceaușescu, care a avut o discuție foarte serioasă cu Coman și Stănculescu, cărora le-a cerut să înăbușe cât mai rapid rebeliunea. Luptele au fost însă mai puțin sângeroase decât în ziua precedentă – au fost înregistrați 8 uciși și 23 de răniți. Autoritățile voiau să reducă pe cât posibil numărul victimelor. La ora 15.00 a început acțiunea „Trandafir”, care consta în sustragerea cadavrelor de la morgă și arderea lor în secret. Ordinul acestei acțiuni a fost dat de Elena Ceaușescu de comun acord cu Emil Bobu. În cursul nopții, generalul Ștefan Gușă a convocat o ședință a tuturor comandanților de unități care luau parte la înăbușirea răzmeriței. La această întâlnire s-a decis reducerea efectivelor subunităților care patrulau prin oraș și schimbarea ordinelor în așa fel încât să se asigure în principal paza obiectivelor, accentul nemaifiind pus pe acțiuni ofensive împotriva populației. În dimineața zilei de 19 decembrie s-a constatat o schimbare a caracterului manifestațiilor de la Timișoara. La ora 7.00 au început greve masive în întreprinderile industriale. În această situație, autoritățile locale și în special Radu Bălan și Petre Moț au început să negocieze cu muncitorii, cu toate că permanent erau semnalate ciocniri violente, iar Ilie

Ceaușescu insista ca soldații să rămână pe străzi și vizita unitățile militare, încercând să-i convingă pe soldați că armata se confruntă cu o diversiune străină care trebuie lichidată. Dar mesajul grevelor era explicit: angajații cereau în primul rând plecarea dictatorului.

La ora 11.00, Bălan s-a deplasat la Întreprinderea ELBA ca să vorbească cu muncitorii. Dar a fost sechestrat de aceștia, la fel ca Verdeț în 1977. La ora 13.50 generalul Gușă a dat ordin ca o parte din armată să se retragă din oraș și în primul rând subunitățile de blindate. El a făcut acest lucru din două motive: în primul rând, prea mulți cetățeni luau parte la demonstrații și continuarea atacurilor ar fi provocat o adevărată hecatombă; iar în al doilea rând, în anumite locuri se ajunsese la fraternizarea militarilor cu populația. La ora 14.00 a venit și Gușă la ELBA. Inițial generalul a fost primit cu ostilitate, între altele din cauza ciocnirilor care avuseseră loc între militari și muncitori, dar el a reușit să convingă personalul întreprinderii ca în continuare să-și desfășoare protestul în mod pașnic. Pentru prima dată s-au putut auzi atunci vestitele strigăte: „Armata e cu noi!”. În fața Comisiei Senatoriale, Gușă a declarat că, după ce s-a întors de la ELBA, i-a explicat lui Coman „că în întreprindere nu sunt huligani, sunt oameni serioși”¹⁴⁵. A fost unul dintre momentele-cheie ale revoluției. Gușă, șeful forțelor armate și *de facto* conducătorul echipei guvernamentale de la Timișoara, a decis sistarea represiunii în ciuda directivelor care veneau de la centru. Ca urmare a acestei decizii, ziua de 19 decembrie și noaptea care a urmat au decurs relativ calm, cel puțin în comparație cu ziua de 17 decembrie: 8 persoane au fost ucise și 98 rănite – mai multe decât pe 18 decembrie, dar în ziua precedentă la demonstrații luaseră parte mult mai puțini cetățeni.

Pe 20 decembrie, la Timișoara a început greva generală în toate întreprinderile industriale mai mari. La ora 8.00 a început o demonstrație pașnică în fața clădirii Consiliului Județean. Militarii au fraternizat cu protestatarii, se striga: „Armata e cu noi!”. La ora 11.00, cu acordul lui Milea, Gușă a interzis categoric unităților subordonate lui să utilizeze armele și și-a dat acordul să lase convoiul de muncitori să treacă spre clădirea Consiliului Județean și spre Operă, unde s-a constituit Frontul Democrat Român, format în principal din foști disidenți și din persoane care anterior nu fuseseră angajate politic. Spre ora 13.00, toată mulțimea a început să spună în cor rugăciunea „Tatăl nostru”. La ora 14.00, tot cu aprobarea lui Milea, Gușă a ordonat retragerea armatei în cazărmi. La 14.30, pe aeroportul din Timișoara au aterizat

Constantin Dăscălescu, Emil Bobu și încă trei miniștri. Au fost întâmpinați de Ion Coman. În mașină a avut loc următorul dialog:

[Dăscălescu:] Unde este Armata? [...] În cazărmi? Ce caută-n cazărmi? De ce nu ne apără?

[Coman:] Pentru că nu se mai poate face nimic.

[Dăscălescu:] Ați scăpat din mână Timișoara!

[Coman:] Timișoara este în mâinile timișorenilor¹⁴⁶.

Către ora 16.00, Dăscălescu și Bobu au apărut la balconul Operei. Manifestanții i-au întâmpinat cu fluierături. În cele din urmă s-a organizat o întâlnire a reprezentanților puterii cu delegații Frontului. Aceștia din urmă le-au înmănat o listă de revendicări redactată în pripă, printre care figura înlăturarea imediată a lui Ceaușescu și a guvernului, difuzarea în toată țara, prin televiziune și radio, a ceea ce se petrece la Timișoara, deschiderea granițelor și alegeri libere și democratice. Lista a fost transmisă și consulatului Iugoslaviei. După eveniment, în piața din fața Operei a început un miting democratic cu cântece, concerte etc. În alte orașe ale județului locuitorii au ieșit de asemenea pe străzi și au început să organizeze astfel de manifestații. Acesta a fost sfârșitul sistemului comunist în județul Timiș. La ora 18.00 a început eliberarea din arest a persoanelor reținute în cursul incidentelor. Atmosfera sărbătorească s-a menținut până la înlăturarea definitivă a lui Ceaușescu de la putere și a continuat chiar câteva zile după aceea. Acest județ s-a distanțat repede din punct de vedere politic de restul țării, iar urmările acestor evenimente pot fi observate acolo și în prezent.

Între timp, pe la ora 15.00 s-a întors și Ceaușescu la București. La aeroport, când și-a dat seama de situația din țară, a avut o scurtă cădere nervoasă, dar și-a revenit repede și a preluat inițiativa¹⁴⁷. I-a sunat pe Dăscălescu și pe Bobu ca să afle care e situația la Timișoara, apoi a început să scrie un apel adresat națiunii. L-a prezentat Biroului Permanent, pe care l-a convocat de urgență, apoi a vorbit puțin cu Manea Mănescu și Ion Dincă în legătură cu necesitatea organizării unei mari adunări populare în fața sediului CC. Această idee s-a dovedit catastrofală prin urmările pe care le-a antrenat, dar venea probabil din dorința lui Ceaușescu de a repeta manevra din 21 august 1968. Dictatorul era convins că este în continuare la fel de popular printre cetățeni ca și atunci, și tocmai de aceea i se părea că aceasta ar fi soluția cea mai bună. Ceilalți membri

ai conducerii superioare nu s-au împotrivit, ceea ce însemna că și ei trăiau total rupți de realitate.

La ora 19.00, televiziunea și radioul au difuzat cuvântarea lui Ceaușescu. În apelul său către națiune, secretarul general afirma că „evenimentele grave” de la Timișoara „au fost organizate și declanșate în strânsă legătură cu cercuri reacționare, imperialiste, iredentiste, șoviniste și cu serviciile de spionaj din diferite țări străine”, ceea ce a făcut ca forțele de ordine și armata să nu reușească liniștirea situației. El chema la mobilizarea tuturor cetățenilor împotriva intervenției străine¹⁴⁸.

După discursul de la televizor, secretarul general l-a convocat pe ambasadorul sovietic¹⁴⁹. Dar acesta nu se afla în București și reprezentanța diplomatică a Uniunii Sovietice a trimis pe unul din diplomații prezenți care îl înlocuia temporar. Cauza convocării o constituiau informațiile pe tema evenimentelor de la Timișoara difuzate de agenția sovietică de presă TASS. Ceaușescu a protestat în prezența diplomatului sovietic împotriva felului, în opinia lui neadecvat, în care erau explicate incidentele. Conducătorul român a afirmat că în aceste tulburări un amestec au avut serviciile speciale maghiare și sovietice. În noaptea de 20 spre 21 decembrie, la ora 12.00, ambasadorul RSR la Moscova, Ion Bucur, a fost convocat la ministrul adjunct al Afacerilor Externe al URSS, Ivan Abojmov, care a cerut ca partea română să prezinte o informare în legătură cu situația din Timișoara, fără a omite eventualele jertfe umane¹⁵⁰.

Între timp, la ora 20.30 fusese emis decretul prezidențial pe baza căruia a fost instituită starea de necesitate în județul Timiș. Ea a intrat în vigoare la ora 23.30. Toate unitățile militare ale Miliției și Gărzilor Patriotice din județ trebuiau să fie gata de luptă. Acest decret, fără îndoială justificat din punctul de vedere al conducătorului, a fost emis evident prea târziu, într-un moment în care aplicarea lui presupunea înăbușirea cu forța a unei demonstrații la care luau parte zeci de mii de oameni și putea duce la un masacru. Din momentul în care a fost emis decretul, Ion Coman l-a numit pe Victor Atanasie Stănculescu șef al comandamentului din județul Timiș. Dar Stănculescu a fugit de răspundere. Și după cum chiar el își amintește, imediat după convorbirea cu Coman, s-a dus la spitalul militar și i-a spus comandantului acestuia: „Bagă-mă în pat, fă ce știi și până la ora 13.00 [a doua zi] să nu mă scoale nimeni!”. Mai târziu a telefonat de câteva ori la Milea cerându-i să-l trimită la București, dar

acesta n-a fost de acord¹⁵¹. Neputând conta pe Stănculescu, Coman a încredințat comanda generalului Mihai Chițac. După cum își amintea Siviu Curticeanu, ieșind din clădirea CC în noaptea de 21 spre 22 decembrie, Ceaușescu ar fi spus, vorbind singur: „Am să le arăt eu celor de la Timișoara!”¹⁵².

Din acel moment însă, reprezentanții autorității statului care se aflau la Timișoara au început să facă totul pentru a nu permite executarea prevederilor stării de necesitate¹⁵³. La scurt timp după decretul prezidențial, la Ceaușescu a sunat Ion Coman, afirmând că străzile sunt pline de oameni și pacificarea orașului ar însemna de fapt un măcel sângeros. Dar ordinele n-au fost retrase. Între timp, pe 21 decembrie, la ora 3.40, premierul Dăscălescu părăsise pe ascuns clădirea Comitetului Județean de partid și s-a întors la București. Între orele 8.00 și 11.00, la Timișoara au tot sosit trenuri cu detașamente de Gărzi Patriotice din județele Olt, Vâlcea și Dolj, însumând circa 20.000 de oameni înarmați cu bâte. Unele dintre aceste trenuri au fost trimise înapoi, imediat ce au ajuns. O parte dintre membrii Gărzilor Patriotice au rămas în vagoane, alții au ieșit în oraș, unde au fraternizat cu demonștrânții. La ora 9.00 începuse deja în Piața Operei un miting la care au participat în jur de 100.000 de persoane. De la balconul Operei a fost citit textul Proclamației Frontului Democrat Român, care susținea între altele: îndepărtarea lui Ceaușescu și organizarea de alegeri libere. La ora 12.00, Coman și Bălan au cerut ca Gușă să aducă în acțiune forțe noi. Dar după ce s-a consultat cu Milea, Gușă a refuzat. Tulburarea mitingului de la București și retragerea lui Ceaușescu în clădirea CC a dus la dispariția voinței de a mai lupta. Trenurile cu detașamentele Gărzilor Patriotice s-au întors acasă, iar armata n-a ieșit din cazărmi. Când vestea despre ce se întâmpla în Capitală a ajuns la manifestanți, aceștia au început să strige: „București! București!”. Încercarea de înăbușire prin forță a revoluției de la Timișoara a eșuat din cauza boicotării ordinelor secretarului general – lucru posibil în primul rând datorită faptului că el a suferit o înfrângere dureroasă în Capitală.

La București, toată noaptea au durat pregătirile pentru marea adunare populară din fața clădirii CC, în același loc unde, pe 21 august 1968, Ceaușescu și-a rostit cuvântarea prin care condamna intervenția în Cehoslovacia a forțelor Tratatului de la Varșovia. Serviciile de ordine au aflat de această decizie abia pe 20 decembrie, la ora 21.00¹⁵⁴. De mai multe săptămâni, la București era o atmosferă tensionată, apăreau manifeste răspândite de opoziții care își dădeau

seama că zilele dictatorului sunt numărate. Veștile de la Timișoara sporeau și mai mult tensiunea. Dumitru Mazilu își amintea că pe 17 decembrie, la auzul veștii despre luptele din capitala Banatului, el a început să lucreze la Platforma Program, un document care mai târziu avea să joace un anumit rol¹⁵⁵. În tot acest timp, din ce în ce mai rupt de realitate, Ceaușescu nu era în stare să-și dea seama că în ochii societății este una dintre cele mai detestate două persoane din țară, la această categorie el nefiind întrecut decât de soția sa.

De organizarea mitingului s-a ocupat Barbu Petrescu, primarul Capitalei. Încă de la început pregătirile s-au desfășurat sub semnul haosului, provocat printre altele de faptul că nu se cunoștea ora exactă când urma să înceapă mitingul. Detașamentele de Gărzi Patriotice fuseseră convocate deja de la ora 2.00 noaptea. La aceeași oră au fost informați și muncitorii de la anumite întreprinderi industriale, cu ordinul de a se îndrepta spre centrul orașului. Personalul de la alte întreprinderi a fost anunțat în cursul orelor următoare, așa încât la ora 6.00 dimineața străzile erau pline de lume. Participanților li s-au distribuit pancarte pe care scria: „Condamnăm cu fermitate trădătorii de țară”, „Să înceteze manifestările șoviniste, iredentiste ale cercurilor străine”, „România a ales socialismul, pacea și progresul” etc.

Chiar înainte de miting a avut loc o miniședință a CPEx, convocată ad-hoc. Prezent la această întrunire, Dumitru Popescu „Dumnezeu” își amintește:

Joi [pe 21 decembrie] dimineața, [la întrunirea CPEx, Ceaușescu] n-a scos nici un cuvânt în legătură cu evenimentele de la Timișoara. El ne-a informat doar că a luat decizia să mărească salariul minim și să suplimenteze și alocațiile pentru copii. La sfârșitul ședinței a comunicat laconic și parcă în treacăt: Comitetul Municipal București ne invită la o demonstrație a oamenilor muncii. Am ieșit pe balcon¹⁵⁶.

Scăldată în soare, piața din fața clădirii CC era plină ochi. În multe puteau fi văzute pancarte propagandistice și portrete cu Nicolae și Elena Ceaușescu. Mitingul a început la ora 12.00 în strigăte de: „Vom munci și vom lupta, țara o vom apăra!” sau „Ceaușescu – pace!”. Au vorbit mai întâi, pe rând, șase „reprezentanți ai clasei muncitoare” din Capitală (cinci bărbați și o femeie). Fiecare dintre aceștia a condamnat aspru evenimentele de la Timișoara, respectiv „cercurile imperialiste” care se află în spatele lor. La ora 12.30 și-a început cuvântarea secretarul general. Mai întâi a făcut urări oamenilor muncii, apoi a mulțumit organizatorilor „acestei manifestări

populare”.

Ceașescu vorbea doar de un minut, când s-a auzit un sunet ciudat, amplificat de megafoane. În același timp unii participanți la miting au început să strige înspăimântați. Mai mult ca sigur că totul fusese rezultatul unei diversiuni intenționate ce a provocat panică printre cei prezenți. Dictatorul, complet dezorientat, a încercat să liniștească mulțimea repetând de peste zece ori „Alo!”, „Tovarăși!”, cerând liniște și bătând în microfon. În balcon era un haos total, diferite persoane, inclusiv funcționari ai Securității cu ochelari fumurii alergau în toate părțile. Unul dintre ei a strigat: „A dat unul cu ceva!”, ceea ce a încins și mai mult atmosfera. După cinci minute dezordinea s-a mai potolit, cineva a afirmat: „Asta e o provocare”, iar Ceașescu și-a reînceput cuvântarea, întreruptă de strigăte. El a informat că, printr-o decizie a CPEx, de la 1 ianuarie 1990 salariul minim va fi majorat de la 1.000 la 1.200 de lei, ceea ce a provocat un nou val de strigăte, dar era greu de spus dacă vine dintr-un sentiment de mulțumire sau de indignare. Secretarul general a mai spus că de această „majorare importantă” vor beneficia circa 1,5 milioane de „oameni ai muncii”. În mulțime, cineva a început să strige: „Jos Ceașescu!”, ceea ce a fost imediat preluat și repetat de o parte a celor prezenți. La ora 12.41 lumea a început să părăsească piața, deși teoretic mitingul încă nu se terminase. În urma învălmășelii produse au fost răniți 15 participanți. La 12.51 Ceașescu a renunțat și s-a întors în clădirea CC. În piață mai rămăseseră circa 15.000 de persoane care apoi au început să se împrăstie în dezordine. Prezența unui număr atât de mare de persoane care umblau de capul lor, fără nici un scop prin București, a dat posibilitatea puținilor revoluționari să mobilizeze forțe mai importante.

Secretarul general a hotărât să se apere¹⁵⁷. Imediat după ce s-a retras din balcon, i-a chemat pe Milea, Vlad și Postelnicu, le-a adus la cunoștință că preia personal controlul asupra forțelor de ordine și a dispus începerea imediată a represiunii în Capitală. El a spus atunci:

Vom apăra cauza, vom apăra socialismul cu arma în mână pentru că suntem într-un război mai greu decât cel împotriva hitlerismului. Deci suntem în stare de război și nu de necesitate. Armata, Internele, Securitatea să-și facă datoria imediat¹⁵⁸.

La ora 13.30 au avut loc primele ciocniri soldate cu morți. Demonstrații au

construit o baricadă pe Bulevardul Magheru, nu departe de Hotelul Intercontinental și de Universitate. Un al doilea câmp de luptă a fost Piața Romană, situată la capătul opus al Bulevardului Magheru. Ciocniri au mai avut loc și în alte puncte ale orașului. La ora 23.30 Milea a ordonat un atac decisiv asupra baricadei de lângă Intercontinental. Tancuri și transportoare blindate i-au atacat pe protestatari, spărgând baricada, după care soldații i-au arestat pe demonștranți. Dar lichidarea acestui focar de rezistență n-a schimbat cu nimic situația. Ciocnirile au durat toată noaptea, ceea ce era foarte important din punct de vedere psihologic, deoarece devenea clar că pacificarea orașului ar putea duce la o adevată hecatombă. Dimineața, protestatarilor au început să li se alăture masiv muncitorii de la întreprinderile industriale din Capitală – cu alte cuvinte, situația era la fel cu cea din 19 decembrie de la Timișoara, când autoritățile au început să dea înapoi. Dar lucrurile nu s-au petrecut fără victime. În cursul nopții, la București au murit 49 de persoane și 463 au fost rănite. Au fost arestați 698 de oameni. În dimineața zilei următoare, până în momentul fugii lui Ceaușescu, au mai murit 33 de persoane, au fost rănite alte 101 și 1.245 de participanți la incidente au fost arestați. Revoluția de la București a fost sângeroasă, dar dorința de luptă a forțelor de ordine era cu fiecare clipă tot mai mică.

Între timp, la sediul CC al PCR era o atmosferă foarte tensionată. Era evident că Nicolae Ceaușescu nu știa cum să acționeze în continuare. În jurul orei 17.00 a trimis după câteva personalități cunoscute ale vieții culturale, printre care și Adrian Păunescu, pentru ca aceștia să vorbească cu demonștranții și să-i convingă să înceteze lupta. Dar Păunescu a refuzat să facă acest lucru, ceea ce era un semnal clar că și el își dădea seama de sfârșitul sistemului (după căderea dictatorului, se spune că poetul s-a prezentat la una dintre ambasadele occidentale cu o geantă plină de bani, cerând azil). La ora 18.00 Ceaușescu a ținut o teleconferință cu prim-secretarii comitetelor județene de partid. În timpul acestei conferințe a utilizat expresii care sunau destul de ciudat, care mai târziu au fost interpretate de anumiți cercetători ca anunțul unui fenomen rămas nelămurit până în ziua de azi, acela al „teroriștilor”. Dictatorul spunea cu această ocazie:

Să se constituie grupe de apărare a bunurilor întregului popor, a orașelor, a socialismului, a independenței și suveranității țării, bazate pe grupe patriotice, dar

cuprinzând pe cei mai buni activiști de partid, pe cei mai buni oameni ai muncii din toate domeniile¹⁵⁹.

Evident, nu era vorba aici despre Gărzile Patriotice, ci despre alte unități care nu fuseseră utilizate niciodată până atunci. Această problemă n-a fost deocamdată lămurită suficient.

Către ora 20.00 a început o serie de întâlniri ale conducătorului și soției sale cu activiști de frunte. Potrivit unuia dintre martori, Verdeț i-ar fi sugerat lui Ceaușescu să renunțe la represiune și să trimită o delegație la baricada de la Intercontinental. Dar secretarul general nici nu voia să audă de dialog. A creat în schimb un organ absolut neconstituțional, „comandamentul unic”, sub conducerea lui Vasile Milea. În afara acestuia, în componența „conducerii” mai intrau și Tudor Postelnicu și Ion Dincă. După cum s-a dovedit mai târziu, în cadrul acestui organ fuseseră numiți trei dintre cei mai lași membri ai conducerii, dintre care unul s-a sinucis, iar ceilalți doi, după căderea dictatorului, s-au ascuns prin ungherele clădirii CC.

La ora 21.00, la dictator au sosit copiii lui, Valentin și Zoia. Puțin mai târziu, la CC a sosit vestea că la baricadă au fost ucise câteva persoane. Atunci Ceaușescu a început să insiste ca demonstrația să fie înăbușită cât mai repede prin utilizarea forței – așa se explică atacul deja amintit asupra mulțimii de la Intercontinental. Pe la ora 21.30 a avut loc o consfătuire între Ceaușescu, Milea, Postelnicu, Vlad, care au hotărât ca luptele să continue. Generalul Victor Atanasie Stănculescu a fost adus de la Timișoara la București. El a sosit pe la ora 2.00, în noaptea de 22 decembrie. Era o greșeală gravă din partea lui Ceaușescu. Loialitatea lui Stănculescu fusese oricum pusă sub semnul întrebării încă din seara zilei de 20 decembrie, când a încercat să fugă de răspundere, prefăcându-se bolnav. Și în capitală a procedat la fel. La ora 5.00 era deja la Spitalul Militar și a ordonat medicilor să scornească un motiv pentru care să nu poată merge la sediul CC. Și întrucât medicul cu care vorbise Stănculescu era ortoped, generalul a ieșit din spital cu piciorul în ghips¹⁶⁰.

Pe 22 decembrie, la ora 2.00 noaptea Ministrul adjunct al Afacerilor Externe al Uniunii Sovietice, Abojmov, l-a chemat din nou pe ambasadorul Bucur și i-a înmănat o notă prin care conducerea sovietică se referea în mod foarte negativ la acuzațiile lui Ceaușescu legate de participarea serviciilor URSS la evenimentele de la Timișoara. În această notă incidentele erau numite

„problemele interne” ale RSR, care ar trebui soluționate pe cale politică, în așa fel încât să triumfe „înțelepciunea și realismul”¹⁶¹.

La ora 3.00 noaptea devenise clar că situația în București scăpase de sub control. Vasile Milea a suferit atunci o cădere nervoasă care, potrivit confirmărilor ulterioare ale martorilor, a constituit cel mai probabil cauza sinuciderii sale, care a survenit câteva ore mai târziu. La aceeași oră au fost treziți Nicolae și Elena Ceaușescu, care își petrecuseră noaptea în clădirea CC. La ora 6.30 dictatorul l-a chemat pe Milea, criticându-l aspru pentru că nu avea o atitudine suficient de hotărâtă. Două ore mai târziu, la 8.30, când la București străzile erau pline de muncitori, a avut loc o consfătuire la care au participat: Nicolae Ceaușescu, Elena Ceaușescu, Tudor Postelnicu, Ion Dincă, Silviu Curticeanu, Iulian Vlad, Constantin Dăscălescu, Emil Bobu și Vasile Milea¹⁶². Acesta din urmă a devenit ținta atacurilor verbale din partea secretarului general. Consfătuirea a durat cam cincisprezece minute. O jumătate de oră mai târziu, Ceaușescu l-a chemat din nou pe Milea și iar l-a certat pentru lipsa lui de hotărâre. După aceea generalul s-a dus la etajul șase, în camera 621. Între orele 9.25 și 9.35 el s-a împușcat, acest gest devenind unul dintre momentele-cheie ale revoluției.

Trebuie să mai adăugăm că există diferite ipoteze în legătură cu moartea lui Vasile Milea. În imaginația populației, el ar fi fost împușcat de persoane fidele lui Ceaușescu pentru refuzul lui de a da ordin să se tragă în demonstranți. În comunicatul oficial era menționat că el s-a sinucis pentru că trădarea lui ieșise la iveală. Aceste versiuni au fost prezentate mai târziu de diferiți cercetători și martori ai evenimentelor. Cea mai verosimilă pare totuși teza potrivit căreia Milea pur și simplu n-a rezistat tensiunii, n-a știut cum să procedeze în această situație și a ales sinuciderea ca fiind soluția cea mai simplă.

Ceaușescu a aflat de moartea ministrului Apărării la ora 9.45 și în câteva zeci de minute a luat două decizii cu consecințe catastrofale. Prima a fost să-i încredințeze conducerea Ministerului Apărării lui Victor Atanasie Stănculescu. Dictatorul l-a chemat pe general și la ora 10.30, când acesta a apărut la sediul CC, i-a spus direct: „Preiei comanda!”. Stănculescu, care în ultimele trei zile încercase deja de două ori să fugă de răspundere, de data aceasta a executat ordinul și a preluat comanda forțelor armate din întreaga țară, inclusiv a celor din București. La numai 10 minute după ce fusese numit, el a dat ordin ca unitățile din garnizoana București să se întoarcă în cazărmi. Armata, care în

primele zile ale revoluției fusese principalul instrument de represiune, îl lăsa acum fără putere pe dictator – de unde și convingerea justă a multor cercetători că acesta a fost efectiv elementul principal al schimbărilor din România.

A doua greșeală a lui Ceaușescu a fost dispoziția de a se da un comunicat referitor la sinuciderea generalului Milea în același timp cu decretul de introducere a stării de necesitate pe tot teritoriul țării. Comunicatul a început să fie difuzat la radio și la televiziune la ora 10.45. Moartea ministrului Apărării Naționale a fost interpretată de toată lumea ca o dovadă a faptului că el s-a opus lui Ceaușescu, lucru care a înfierbântat și mai mult emoția manifestanților. Ca urmare a difuzării acestui comunicat, populația orașelor a început să coboare masiv în stradă.

În scurt timp, în fața sediului CC s-au strâns în jur de 100.000 de oameni. La fel și în fața clădirii televiziunii. Paza militarizată a acestor obiective a început să se retragă. La ora 11.30 Ceaușescu a apărut pentru un moment în balconul CC, încercând încă o dată să se adreseze mulțimii, dar a renunțat repede la idee. La ora 11.45 Stănculescu a chemat elicopterele, care au aterizat pe acoperișul clădirii. La ora 12.06 Nicolae și Elena Ceaușescu, în compania lui Emil Bobu și a lui Manea Mănescu, la ordinul lui Stănculescu, au urcat la bordul unuia dintre elicoptere și au decolat în direcția Snagov. Acesta a fost sfârșitul dictaturii lui Ceaușescu.

Epilog

Evenimentele care au avut loc în continuare le vom prezenta doar pe scurt, telegrafic, întrucât ele nu mai țin de perioada care ne interesa. La scurt timp după evacuarea cuplului Ceaușescu, la televizor a apărut Mircea Dinescu, care a rostit cuvintele memorabile: „Armata din București e cu noi, dictatorul a fugit”. Cea mai mare parte a instituțiilor specifice comunismului – cum ar fi PCR, MAN, FDUS și chiar Securitatea – au dispărut pur și simplu. Ceea ce nu însemna însă că în România domnea de-acum democrația. Stănculescu i-a încredințat puterea lui Iliescu, iar acesta a creat primul guvern provizoriu, denumit Consiliul Frontului Salvării Naționale (FSN), constituit în principal din reprezentanți ai Armatei și ai serviciilor speciale, precum și din foști activiști de partid. Un guvern alternativ a încercat să formeze în același timp și Ilie Verdeț,

dar când a apărut în balconul clădirii CC, el a fost fluierat. Inițial, cele mai importante decizii au fost luate de triumviratul: Iliescu, Militaru, Brucan. Potrivit relatărilor lui Iliescu, el avea pe atunci în vedere trei scopuri: „reorganizarea democratică a țării, reorganizarea economiei pe baze noi și deschiderea internațională a României”¹⁶³, dar realitatea a dovedit în cele din urmă cu totul altceva. În primii câțiva ani de după răsturnarea lui Ceaușescu, în România a funcționat un sistem denumit de unii „democratură”. FSN s-a transformat într-un partid social-democrat postcomunist, compus aproape sută la sută din foste cadre ale PCR. Încercările de resuscitare a partidelor democratice din perioada antebelică, PNL și PNT, erau torpilate de echipa lui Iliescu, care n-a ezitat să utilizeze forța pentru a impune anumite soluții. Un moment de cotitură a fost abia anul 1996, când la putere a ajuns o coaliție de grupări rezultate din opoziția față de partidele postcomuniste și care se desprinseseră din curentul principal.

Preluarea puterii de către CFSN a fost facilitată de apariția așa-numiților „teroriști” care trăgeau în mulțime din locuri ascunse (motivele acțiunii acestor persoane, precum și identitatea celor pe care îi serveau au rămas până astăzi un fenomen neelucidat). Demonstrații și serviciile de ordine au prins pe teritoriul întregii țări câteva zeci de persoane care însă mai târziu au fost eliberate. Totul pare să indice faptul că teroriștii aveau într-un fel legătură cu echipa care a preluat puterea, dar nu există dovezi indiscutabile în acest sens, ci doar unele indicii. O parte a politicienilor afiliați acestei echipe, cu Silviu Brucan în frunte, au afirmat că teroriștii erau funcționari ai Securității rămași credincioși lui Ceaușescu. Tocmai pe baza unei asemenea teze, pe 23 decembrie, autoritățile FSN au adresat o cerere de ajutor Uniunii Sovietice. Dar nu s-a ajuns totuși la o intervenție sovietică, lucru care ar fi putut avea consecințe greu de imaginat.

Soarta soților Ceaușescu după ora 12.06 din 22 decembrie a fost oarecum tragicomică. Potrivit afirmațiilor lui Dinescu difuzate de televiziune, dictatorul ar fi fugit, dar această formulare nu corespunde într-un fel realității. De fapt, lucrurile s-au prezentat ca un fel de combinație între o retragere în zone mai sigure și o arestare a cuplului prezidențial din ordinul lui Stănculescu. Tocmai de aceea, formularea cea mai fericită ar părea să fie „evacuarea” – un cuvânt suficient de ambiguu. La bordul elicopterului, cuplul dictatorial s-a îndreptat mai întâi spre Snagov, de unde Ceaușescu a încercat să dea anumite dispoziții prim-secretarilor de câteva județe. În același timp, comandantul unității de pază

a obiectivului a primit ordinul de a înconjura clădirea; Ceaușescu a interpretat acest lucru ca o măsură de creștere a vigilenței, dar de fapt era vorba de arestarea lui. Ceaușescu s-a gândit că Snagovul nu e un loc sigur și a preferat să meargă mai departe la Pitești. Pe Bobu și Mănescu i-a lăsat la Snagov. Pilotul elicopterului, colonelul Vasile Maluțan, a fost de acord, dar în scurt timp și-a dat seama că, fiind în preajma cuplului Ceaușescu, își pune în pericol propria viață, așa încât i-a lăsat pur și simplu pe șoseaua București – Târgoviște, în apropiere de Găești, permițându-le totuși să ia cu ei niște pachete cu dolari pregătite din timp. Au oprit o mașină condusă de un oarecare doctor Nicolae Decă, acesta promițându-le că-i duce până la Târgoviște. Însă i-a lăsat în orașelul Văcărești, păstrând pentru sine pachetele cu dolari din portbagajul mașinii. Decă s-a dus apoi la primărie, unde a informat autoritățile că Nicolae Ceaușescu fuge în direcția Târgoviște. La scurt timp după revoluție Decă a plecat în Statele Unite, unde a început o „viață nouă” cu ajutorul banilor lăsați de dictator în mașină^{164*}.

Între timp, Nicolae și Elena Ceaușescu s-au urcat într-o altă mașină și și-au continuat drumul în direcția Târgoviște, unde au fost prinși și duși la garnizoana locală, al cărei comandant era generalul Andrei Kemenici. Când vestea despre prinderea celor doi fugari a ajuns în Capitală, noile autorități au început să se gândească cum trebuie să procedeze în privința lor. Victor Atanasie Stănculescu și Gelu Voican Voiculescu insistau pentru o execuție cât mai rapidă, pe când Iliescu pare să fi fost adeptul instrumentării unui proces. Stănculescu a hotărât să ia inițiativa și în primele ore ale serii de 24 decembrie i-a transmis lui Kemenici indicativul „recursul la metodă”, ceea ce însemna de fapt ordinul lichidării soților Ceaușescu. Când Iliescu a aflat acest lucru, a ordonat să li se facă imediat un proces a cărui sentință era deja cunoscută. Cel care s-a ocupat de proces a fost Stănculescu. După consultări juridice, Consiliul FSN a înființat un Tribunal Militar Excepțional în fața căruia au fost aduși Nicolae și Elena Ceaușescu. Principalul cap de acuzare era de-a dreptul absurd: genocid – peste 60.000 de morți. Dar oricum acest lucru n-a avut prea mare importanță în desfășurarea procesului. Ceaușescu s-a apărat, invocând neconstituționalitatea Tribunalului și faptul că, potrivit legii, doar MAN îl putea revoca din funcția de președinte. El a reproșat, de asemenea, noilor autorități că au apărut în urma unui complot sovietic. Dar fără nici un rezultat, pentru că sentința fusese dată deja înainte de constituirea Tribunalului. Acesta era o

creație absolut neconstituțională, era înființat ad-hoc, dar având în vedere caracterul ei revoluționar, o asemenea soluție avea o anumită tradiție și pe acest temei avea deci legitimitate. Nicolae și Elena Ceaușescu au fost împușcați la Târgoviște și apoi înhumați în morminte separate, în cimitirul Ghencea din Capitală. Dictatorul român a rămas acolo sub o cruce albă cu steaua roșie. La câteva zeci de metri se afla și mormântul soției sale. În 2010, soții Ceaușescu au fost deshumați la cererea fiului lor Valentin și a ginerelui Mircea Oprean, care aveau dubii că ar fi fost într-adevăr înmormântați acolo. După deshumare, care le-a confirmat identitatea, cei doi au fost depuși într-un mormânt nou, tot în cimitirul Ghencea.

Bilanț: anii 1985-1989

Cronologie

Istoria căderii lui Ceaușescu poate fi etapizată destul de ușor dacă suntem capabili să distingem în cursul evenimentelor anumite secvențe cu caracter determinant pentru soarta regimului instituit de el. Din momentul în care funcția de secretar general al PCUS a fost preluată de Mihail Gorbaciov a început un proces care a dus la îndepărtarea și lichidarea dictatorului român. Scopul principal al politicii sovietice era introducerea perestroikăi în întregul bloc socialist, ceea ce impunea schimbarea conducătorilor de până atunci. Conducerea RSR nu putea să reacționeze decât prin respingere față de schimbarea situației, pentru că era prea slabă ca să poată crea o nouă realitate. Singura tentativă serioasă a unei astfel de acțiuni – mesajul adresat partidelor „frățești” din 19 august 1989 – s-a sfârșit printr-un compromis. Iată așadar etapele succesive ale căderii dictaturii.

- Martie 1985 – mai 1987: în această perioadă, conducătorii sovietici se străduiau mai ales să-l convingă pe Ceaușescu să introducă perestroika în RSR. Acest lucru ar fi presupus obligatoriu înlocuirea lui de la conducere, dar totul pare să indice faptul că reprezentanții Uniunii Sovietice încercau în acel moment să rezolve această problemă în mod pașnic, pe calea concesiilor și a negocierilor. La nivelul superior al nomenclaturii române circulau diferite versiuni în legătură cu eventualul

succesor. Tocmai în acest context a început să fie vehiculat în acea perioadă numele lui Ion Iliescu. Această etapă se încheie odată cu vizita lui Gorbaciov în România. Conducătorul sovietic s-a convins cu ochii lui că aici nu are parteneri de discuție.

- Iunie-noiembrie 1987: după vizita nereușită a lui Gorbaciov, toată lumea era convinsă că o confruntare devenise inevitabilă. Ceaușescu a efectuat semnificative schimbări de cadre, dintre care cea mai importantă a fost trecerea DSS în subordinea lui Iulian Vlad. Această etapă se încheie odată cu revolta muncitorilor de la Brașov.
- Noiembrie 1987 – noiembrie 1989: protestul de la Brașov i-a readus în acțiune pe oponenții și disidenții din partid, provocând și o creștere a interesului opiniei publice internaționale față de evenimentele din România. În ciuda lansării insistente a unor persoane, în interiorul partidului n-a putut apărea totuși un grup capabil să ducă la îndeplinire o lovitură de stat cu ocazia vreunei ședințe a CPEx sau a Congresului PCR. La începutul lunii decembrie 1989 era clar că se va ajunge la vărsare de sânge.
- 14-22 decembrie 1989: Revoluția, definită deseori ca „evenimentele din decembrie” din cauza dezacordului în legătură cu cauzele și desfășurarea ei, a avut la rândul ei următoarele faze:
 - 14 decembrie: începutul nereușit de la Iași;
 - 15 decembrie: revolta la scară redusă împotriva unor decizii precis definite ale autorităților locale de la Timișoara;
 - 16-17 decembrie: lupte de mare anvergură la Timișoara;
 - 17 decembrie: fiasco în posibila înlăturare a lui Ceaușescu cu ocazia ședinței CPEx. Dictatorul amenință cu demisia, dar obține sprijinul tuturor celor prezenți;
 - 18-20 decembrie: valuri succesive de represiuni; autoritatea supremă în țară este exercitată de Elena Ceaușescu;
 - 19-20 decembrie: victoria revoluției de la Timișoara;
 - 21 decembrie: revoluția de la București, care a început de la un evident sabotaj în timpul mitingului din fața clădirii CC;
 - 22 decembrie: lovitură de stat militară precedată de sinuciderea lui Milea și încredințarea comenzii generalului Stănculescu, care a ordonat evacuarea lui Ceaușescu din

Echipa conducătorului

În toată această perioadă echipa de conducere a suferit un proces de completă pietrificare, cu o singură excepție, dar foarte importantă, și anume aceea a lui Iulian Vlad, care a fost cooptat la vârful puterii pe cu totul alte considerente decât ceilalți – nu pentru loialitatea nemărginită datorită căreia s-a remarcat antecesorul său Tudor Postelnicu, ci pe baza competențelor sale, pe care Postelnicu nu le avea. Până în decembrie 1989, Vlad a fost de partea lui Ceaușescu, deși era adeptul unei linii mai blânde. În momentul crizei, șeful DSS s-a comportat însă destul de ambiguu: a încercat să scape de răspundere retrăgând Securitatea pe linia a doua, ceea ce a și reușit, principalul instrument al represiunii devenind Armata. Un alt colaborator apropiat al lui Ceaușescu care i-a înșelat așteptările exact în momentul critic a fost Vasile Milea. El n-a putut face față tensiunii și s-a sinucis, probabil pentru că nu a putut lua decizia pe care a luat-o apoi Stănculescu în locul lui. Ceilalți membri ai echipei i-au rămas fideli conducătorului până la sfârșit. Cei mai atașați s-au dovedit Emil Bobu și Manea Mănescu, care au avut îndoielnica onoare de a însoți cuplul dictatorial în prima parte a zborului cu elicopterul. În modul cel mai comic și-au încheiat socotelile cu dictatura Ion Dincă și Tudor Postelnicu. Amândoi au încercat să se ascundă în clădirea CC, dar au fost găsiți de revoluționari: Dincă în patru labe sub un birou, iar Postelnicu, ani în șir șeful serviciilor speciale, într-un frigider. Pe toți patru – Mănescu, Bobu, Postelnicu și Dincă, Tribunalul Militar din București i-a condamnat pe 2 februarie 1990 la închisoare pe viață și confiscarea întregii averi.

Autoritățile postdecembriste au deschis apoi un proces împotriva membrilor ultimei variante a CPEx. Procesul s-a încheiat pe 25 martie 1991, sentințele limitându-se în general la doar câțiva ani de privare de libertate. Cele mai aspre sentințe le-au primit Dumitru Popescu „Dumnezeu” și Ioan Totu, care au fost condamnați la 5 ani și 6 luni de închisoare, iar cele mai blânde: Suzana Gâdea și Miu Dobrescu, cu câte doi ani privare de libertate. Pe 20 aprilie 1992 Tribunalul Suprem a acceptat cererea procuraturii, înăsprind semnificativ pedepsele anunțate anterior: Silviu Curticeanu, Ana Mureșan și Ioan Totu au fost condamnați la câte 16 ani, Ștefan Andrei, Ludovic Fazekaș, Ion Stoian, Gheorghe Oprea, Dumitru Popescu „Dumnezeu” și alții la câte 14 ani,

Constantin Olteanu, Gheorghe Pană, Miu Dobrescu și alții la 11 ani, iar Paul Niculescu-Mizil, Suzana Gâdea și alții la câte 8 ani. A doua zi după darea sentinței, Ioan Totu s-a sinucis. Dar în cursul anilor următori sentințele au fost anulate *de facto*. Manea Mănescu, Constantin Dăscălescu, Tudor Postelnicu, Emil Bobu și chiar Nicu Ceaușescu au ieșit din închisoare pe baza unor certificate medicale. Pe 25 martie 1994, președintele Ion Iliescu a rezolvat pozitiv cererile individuale ale celor interesați, grațiindu-i pe Ștefan Andrei, Silviu Curticeanu, Suzana Gâdea, Ion Stoian și alții¹⁶⁵.

Schimbări instituționale

Până în decembrie 1989 n-au fost operate aproape nici un fel de schimbări instituționale. Sistemul se scufunda tot mai evident în marasm. Prima și ultima reformă mai serioasă a fost trecerea pazei de frontieră din competența Ministerului Apărării Naționale în cea a Ministerului Afacerilor Externe, dar această idee n-a fost finalizată, provocând doar un imens haos în activitatea grănicerilor. Confrunțați cu realitatea revoluției, Ceaușescu și colaboratorii săi cei mai apropiați au luat câteva decizii care n-au fost sancționate prin nici un fel de document cu caracter juridic. Trecerea comenzii în competența unor organe compuse din militari, membri de partid și ofițeri de Securitate nu avea caracter legal. Misterioasele „grupuri de apărare” la care se referea Ceaușescu probabil pot fi incluse și ele în această categorie.

Perioada 1985-1989 a demonstrat în mod elocvent că instituțiile fundamentale ale comunismului românesc erau atât de slabe, încât a fost suficient un șoc mai puternic ca să fie desființate complet. Sistemul se baza pe persoana dictatorului, căruia îi erau de altfel subordonate majoritatea celor mai importante organizații. Eliminarea elementului superior a provocat anihilarea imediată a tuturor structurilor dependente de el, care s-au dovedit absolut lipsite de conținut.

În context mai larg

Revoluția română a fost ultimul act al lichidării comunismului în țările europene care făcuseră parte din blocul sovietic (în afară de nucleul acestuia, URSS). Ea a fost și un act deosebit de dramatic – tiranul detestat a fost ucis, iar poporul, teoretic, eliberat. N-a fost vorba nici de o revoluție „negociată”, ca în cazul Ungariei, nici de una „reglementată”, ca în Polonia, nici „de catifea”, ca

în Cehoslovacia, ci de una sângeroasă, cu multe jertfe umane. În mod paradoxal, pe această cale era promovată la putere una dintre cele mai conservatoare echipe din regiune. Noul guvern se sprijinea în cea mai mare parte pe cadrele militare.

O comparație interesantă tocmai din acest punct de vedere a făcut Jadwiga Staniszkis în lucrarea *Postcomunism*:

În Polonia și în România, „revoluția de sus în jos” a fost condusă de un segment militaro-birocratic [...] Acest lucru o deosebea fundamental de „revoluția armată” din Uniunea Sovietică, dusă împotriva segmentului armată-birocrație¹⁶⁶.

Trebuie totuși să mai adăugăm că în RPP armata a jucat un rol fundamental în viața politică, cel puțin în toată perioada anilor '80, pe când în România armata nu se bucura de încrederea lui Ceaușescu și era mereu împinsă pe planul doi. Clamând necesitatea „luptei pentru pace”, erau reduse sau înghețate cheltuielile cu destinație militară. Pe lângă aceasta, autoritățile se străduiau să-i îndepărteze din funcțiile importante pe ofițerii școliți în Uniunea Sovietică, adeseori mai bine pregătiți profesional decât cei care îi înlocuiau. Acest lucru le provoca frustrări ofițerilor cu rang superior. Puciul nereușit din 1984 a agravat și mai mult această situație. În îndepărtarea lui Ceaușescu armata vedea o șansă și de aceea a fost favorabilă față de activitatea lui Militaru și a celorlalte persoane cu relații în Uniunea Sovietică. Deciziile fundamentale din zilele fierbinți ale lui decembrie au fost luate de doi generali: Gușă și Stănculescu. Primul a pus capăt represiunii, iar ultimul a săvârșit de fapt o lovitură de stat, luându-i puterea lui Ceaușescu, după care a avut grijă ca acesta să fie lichidat.

„Vizual”, dictatorul român și-a sfârșit guvernarea și viața într-un mod asemănător cu Benito Mussolini. Conducătorul italian a luat cuvântul la un miting fascist care a avut loc la Teatrul Liric (Teatro Lirico) din Milano în decembrie 1944. Din mai multe puncte de vedere, acea adunare amintește de Congresul al XIV-lea al PCR și de mitingul din 21 decembrie 1989 din fața clădirii CC. *Il Duce*, care a rostit cu acel prilej un „Discurs despre eliberare” (*Discorso della riscossa*), era „doar un om obosit, cu fața marcată de înfrângere”¹⁶⁷. În aprilie 1945 el a fugit ascuns într-un camion împreună cu vechea lui iubită, Claretta Petacci, și cu cei mai apropiați colaboratori, printre care Alessandro Pavolini, ultimul secretar al partidului fascist, și vestitul

„comunist în cămașă neagră”, Nicola Bombacci. Dar au fost prinși de partizani. Trupurile masacrate ale fasciștilor au fost spânzurate pe 29 aprilie în Piazzale Loreto din Milano.

Un alt aspect al schimbării de sistem din România a fost lipsa dialogului și a „consensului național”, ceva ce s-ar putea compara cu „masa rotundă” a polonezilor. Indiferent de aprecierile ulterioare, „masa rotundă” a constituit demersul prin care se căuta un consens între grupul care exercita puterea, legitimat prin argumente comuniste, și grupul care se considera reprezentantul societății și al opoziției democratice. În România, dialogul n-a existat în general. Cea mai bună dovadă au constituit-o în acest sens jalnicele încercări ale lui Gorbaciov de a stabili un contact cu activiștii PCR, care-i răspundeau cu entuziasm: „Ceaușescu – Gorbaciov!”, dar nu aveau nimic de spus. Nu poate fi numit dialog nici acel proces al cuplului dictatorial. A fost vorba mai degrabă de două monologuri: unul exprimat de Nicolae și Elena Ceaușescu, iar celălalt de Tribunal. Nici Iliescu n-a vorbit cu nimeni, limitându-se la preluarea de sus în jos de către FSN a cadrelor și structurilor PCR. Firave la început, nucleele de opoziție au constituit Grupul pentru Dialog Social, dar nimeni n-a început vreun dialog cu această instituție. Unul dintre sloganurile opoziției (*Iliescu pentru noi/ Este Ceaușescu doi*) definea în mod clar poziția noului președinte în sistemul creat de el. În aceste condiții, legitimarea echipei decantate în decembrie 1989 s-a realizat în principal prin recunoașterea ei internațională și prin acceptarea noului conducător de către structurile fostului Partid Comunist.

În perioada 1985-1989 s-a remarcat o tendință care și-a pus amprenta pe imaginea întregii epoci Ceaușescu, dar despre care se vorbește destul de puțin. Este vorba despre modul în care se făceau în străinătate informările în legătură cu situația din RSR. Politica externă promovată de România în acei ani a făcut ca dictatorul să devină un paria atât în Răsărit, cât și în Apus. Consecința firească a acestei situații a fost degradarea imaginii lui Ceaușescu în mass-media și în ochii opiniei publice mondiale. Și de fapt situația catastrofală din RSR din punct de vedere economic, social și politic a fost prezentată într-un mod care scotea la iveală mai ales fenomenele negative. La aceasta se adăuga, firesc, setea de senzațional. Această stare de lucruri a fost favorabilă celorlalte state comuniste care, cu Ceaușescu în fundal, căpătau culori pozitive. Dictatorului român i-a fost elaborată o „figură” de tiran absolut, cu o minte deosebit de îngustă, ceea ce era adevărat într-o anumită măsură, dar el nu se

deosebea prea mult de Jivkov, Honecker sau alți conducători din vremea lui. O carte ca *Orizonturi roșii* putea apărea în legătură cu oricare dintre colegii lui Ceaușescu.

Două au fost consecințele de importanță fundamentală ale acestei situații. Prima este o imagine deformată a evenimentelor de la Timișoara, care a dezinformat total opinia publică. Numărul avansat de presă al celor uciși în acest oraș ajungea uneori la zeci de mii de persoane, ceea ce a dus printre altele la ciudatul cap de acuzare formulat împotriva cuplului dictatorial: genocid; soților Ceaușescu li s-au pus în cârcă 60.000 de victime. Această acuzație a crescut autoritatea Tribunalului și a noilor autorități.

A doua consecință a fost imaginea care se încăpățânează să persiste despre caracterul absolut diferit al comunismului în versiunea lui Ceaușescu. Până în ziua de azi, în conștiința omului obișnuit, dictatura românească apare ca extrem de brutală, sângeroasă și represivă, spre deosebire de cele practicate de „tătucul” Jivkov sau de „gospodarul” Kádár, ale căror regimuri, în comparație cu cel din RSR, păreau foarte suportabile. România lui Ceaușescu ar fi fost o țară în care orice manifestare de independență era sancționată cu sentințe foarte aspre sau chiar cu moartea. O asemenea imagine nu este însă adevărată. De-a lungul întregii epoci Ceaușescu, cu excepția perioadei revoluției, care a fost totuși o etapă absolut diferită, în închisori, pe motive politice, se aflau în jur de 600 de persoane¹⁶⁸, deci relativ puține, mai ales în comparație cu epoca lui Dej, când erau înregistrați aproximativ un milion de deținuți politici. Caracterul criminal al comunismului din România a constat în faptul că economia a fost adusă în stare de totală prăbușire, că populația a fost privată aproape total de contactul cu străinătatea, că viața culturală a fost obligată să se conformeze exigențelor unei doctrine rigide și cultului personalității, că legăturile sociale au fost rupte, fiind promovată pasivitatea, că spaima era omniprezentă, nu numai spaima de Securitate, ci și față de celelalte organe ale statului, spaima față de pierderea locului de muncă, spaima față de degradarea socială. Toate aceste fenomene, deși poate nu la aceeași intensitate, erau prezente și în celelalte țări comuniste. Dar au fost crime pentru care soții Ceaușescu au primit pedeapsa meritată.

1. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (II), pp. 27-28. La concluzii asemănătoare în privința lui Gorbaciov a ajuns, spre exemplu, și Nicolae Mavru, în decembrie 1989 șef al Serviciului de Filaj al Securității din județul Timiș – N. Mavru, *Revoluția*

- din stradă. *Aminirile fostului șef al Serviciului de Filaj și Investigație de la Timișoara*, Editura RAO, București, 2004, p. 9.
2. C. Troncoță, *Duplicitarii...*, p. 156; Eugen Cristescu a fost șeful Serviciului Special de Informații din perioada marelui Ion Antonescu.
3. Cf. în special R. Cesereanu, *Decembrie '89. Deconstrucția unei revoluții*, Editura Polirom, Iași, 2004.
4. Din punct de vedere juridic, evenimentele de la Târgoviște cu greu pot fi considerate un proces. A fost vorba mai degrabă de un interogatoriu înainte de execuție instrumentat în scopul compromiterii lui Nicolae și a Elenei Ceaușescu. Însă efectul difuzării acestui material la televiziune a fost cu totul altul.
5. *Anuarul Statistic al României 1990*, CNS, București, 1990.
6. C. Ionete, *Criza de sistem a economiei...*
7. L. Betea, *Maurer și lumea...*, p. 267.
8. C. Ionete, *Criza de sistem a economiei...*, pp. 19-20.
9. *Ibidem*, pp. 24-27.
10. *Mesaj secret din București 18.09.85*, D-I-R-0-2412-1-85, 1, A MSZ RP, pp. 1-2.
11. *Istoria României în date...*, p. 721.
12. *Ibidem*, pp. 719-721.
13. *Ibidem*, p. 719.
14. *Anuarul statistic al României 1990*, pp. 604-609.
15. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americane...*, p. 490.
16. *Raport politic al Ambasadei RPP în Republica Socialistă România pe anul 1988*, D-I-R-0-242-1-88, 1, A MSZ RP, p. 7.
17. *Raport politic al Ambasadei RPP în Republica Socialistă România pe anul 1986*, D-I-R-0-241-1-86, 1, A MSZ RP, p. 5.
18. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (II), p. 47.
19. *Istoria României în date...*, p. 726.
20. *Ibidem*, p. 730.
21. *Sistematizarea teritorială a României*, D-I-R-2412pf-1-88, 5, A MSZ RP, pp. 1-3.
22. D. Deletant, *Ceaușescu...*, p. 316.
23. *Achitarea datoriei externe a României*, D-I-R-24120-7-89, 7, A MSZ RP, pp. 1-2.
24. *Istoria României în date...*, p. 739.
25. *Mesaj cifrat din București 08.01.85*, D-I-R-0-10-1-85, 1, A MSZ RP.
26. După căderea comunismului, Gavrilesco a făcut carieră în partidul naționalist-comunist România Mare.
27. J.F. Harrington, B.J. Courtney, *Relații româno-americane...*, p. 493.
28. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 275.
29. *Enciclopedia de istorie a României*, vol. I, pp. 157-160.
30. *Istoria României în date...*, p. 718.
31. T. Kunze, *Nicolae Ceaușescu...*, pp. 414-415.
32. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 275-276, 281.
33. *Informare despre Congresul al XII-lea al Uniunii Tineretului Comunist din RSR*, D-I-R-24121-10-85, A MSZ RP, pp. 1-4.
34. N. Manea, *O klownach...*, p. 165 [ed. rom. 2005, p. 210].
35. A fost vorba mai degrabă de o pauză în carieră. Păunescu și-a asigurat o înaltă

- poziție și în România postcomunistă.
36. *Mesaj cifrat din București 19.07.85*, D-I-0367-85, 1, A MSZ RP.
37. *Istoria României în date...*, p. 719.
38. *Ibidem*, p. 720.
39. *Membrii CC al PCR...*, p. 396.
40. *Observații pe marginea Plenarei CC al PCR care a avut loc în zilele de 13 și 14 noiembrie 1985*, D-I-R-24120-8-85, A MSZ RP, pp. 1-7.
41. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 282-285.
42. *Notă referitoare la vizita Secretarului General al PCR, Președintele N. Ceaușescu, în URSS*, D-I-R-2413-4-86, A MSZ RP, pp. 1-4.
43. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 318.
44. Printre materialele Securității s-a păstrat și o indicație pentru Serviciul „D” în care este sugerată compromiterea lui Botez prin lansarea zvonului că ar fi agent al serviciilor speciale. Vezi M. Pelin, *Opisul emigrației politice...*, pp. 45-46.
45. Y. Govrin, *Israeli-Romanian Relations at the End of the Ceaușescu Era. As Observed by Israel's Ambassador to Romania 1985-1989*, Londra, Portland, Oregon, 2002, p. 54.
46. M. Oprea, V. Patrichi, *În culisele Securității cu și fără generalul Pleșiță*, Editura Lumea, București, 2004, p. 182.
47. *Enciclopedia de istorie a României*, vol. I, pp. 158-160.
48. *Mesaj cifrat din București 23.10.86*, D-I-R-0-2413-6-86, 3, A MSZ RP, pp. 1-2.
49. *Istoria României în date...*, p. 724.
50. I. Gal, *Rățiune și represiune...*, vol. I, p. 252.
51. *Ibidem*, pp. 256-257.
52. *Informare trimestrială referitoare la anumite aspecte ale situației interne a RSR și la relațiile bilaterale RPP-RSR în trimestrul IV 1986*, D-I-R-pf.-22-2-86, A MSZ RP, pp. 2-3.
53. *Informare trimestrială referitoare la anumite aspecte ale situației interne a RSR și la relațiile bilaterale RPP-RSR (ianuarie-martie 1987)*, D-I-R-pf.-2412-4-87, A MSZ RP, p. 4.
54. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 294-295.
55. *Ibidem*, pp. 296-298, 300.
56. S. Tănase, *Acasă se vorbește în șoaptă. Dosar & jurnal din anii târzii ai dictaturii*, Editura Compania, București, 2002, pp. 32-33.
57. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (I), p. 126; *Marele șoc din finalul unui secol scurt. Ion Iliescu în dialog cu Vladimir Tismăneanu*, Editura Enciclopedică, București, 2004, p. 25.
58. *Informare referitoare la vizita lui M. Gorbaciov, secretar general al CC al PCUS, în RS România*, D-I-R-pf.-2413-3-87, A MSZ RP, p. 2.
59. A.M. Stoenescu, *Interviuri despre revoluție*, Editura RAO, București, 2004, p. 102.
60. *Informare referitoare la vizita lui M. Gorbaciov...*, pp. 6-7.
61. B. Buzilă, *În prezența stăpânilor. Treizeci de ani de jurnal secret la România liberă*, Editura Compania, București, 1999, pp. 268-269.
62. V.A. Medvedev, *Raspad. Kak on nazrieval v „mirovoy sistemye sotsializma”*, Moscova, 1994, p. 203.

63. *Istoria României în date...*, p. 728.
64. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 300.
65. S. Brucan, *Generația irosită. Memorii*, Editura Teșu, București, 1992, p. 161.
66. *Enciclopedia de istorie a României*, vol. I, pp. 158-160.
67. Un rol asemănător îndeplinea Estonia în cadrul Uniunii Sovietice – vezi *History of Estonia*, Tallinn, 2002, pp. 291-297.
68. Cf. M. Retegan, *România și doctrina „Sinatra”*. București și evoluțiile poloneze din vara anului 1989, referat la conferința Case Studies of the Cold War International Seminar, București, 17-22 aprilie 2001.
69. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (II), pp. 74-75.
70. Y. Govrin, *Israeli-Romanian Relations...*, pp. 65-67.
71. S. Olaru, G. Herbstritt, *Stasi...*, pp. 161-162.
72. Pentru desfășurarea evenimentelor din noiembrie 1987 de la Brașov, cf. M. Oprea, S. Olaru, *Ziua care nu se uită. 15 noiembrie 1987, Brașov*, Editura Polirom, Iași, 2002.
73. *Mesaj cifrat din București 19.11.87*, D-I-R-0-2412-1-87, 2, A MSZ RP.
74. Ristea Priboi este unul dintre numeroșii eroi ai acestei cărți care au făcut carieră și după căderea lui Ceaușescu. În anii 1994-1997 el a îndeplinit funcția de consilier pe probleme de securitate națională și de politică externă al Parlamentului român. În anul 2000 a devenit deputat PSD, pentru câteva luni aflându-se chiar în fruntea comisiei pentru monitorizarea activităților de spionaj – cf. G. Crișan, *Piramida...*, vol. II, p. 328.
75. Cf. M. Oprea, S. Olaru, *Ziua care nu se uită*, pp. 168-172, 180-195.
76. Asupra acestui detaliu a atras atenția ambasadorul israelian Yosef Govrin, scriind că a auzit de la membrii nomenclaturii de partid că de fapt nu era vorba de un turist finlandez, ci de serviciile speciale sovietice care nu se aflau întâmplător la Brașov – Y. Govrin, *Israeli-Romanian Relations...*, p. 67.
77. M. Oprea, *Moștenitorii Securității...*, p. 79.
78. M. Oprea, S. Olaru, *Ziua care nu se uită*, p. 40.
79. Există o interesantă colecție de documente ale Securității în legătură cu activitatea lui Brucan din anii 1980 – *Dosarul Brucan. Documente ale Direcției a III-a Contraspionaj a Departamentului Securității Statului (1987-1989)*, Editura Polirom, Iași, 2008.
80. S. Brucan, *Generația irosită...*, pp. 168-169.
81. S. Brucan, „Am fost un complotist”.
82. *Mesaj cifrat din București, 09.12.87*, D-I-R-0-2412-1-87, 5, A MSZ RP.
83. *Mesaj cifrat din București, 07.12.87*, D-I-R-0-2412-1-87, 3, A MSZ RP.
84. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, p. 302.
85. I.M. Pacepa, *Moștenirea Kremlinului...*, p. 443.
86. Cf. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (II), p. 476.
87. S. Brucan, *Generația irosită...*, p. 173.
88. M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 305-306.
89. *Ibidem*, p. 308.
90. *Istoria României în date...*, p. 735.
91. Notă informativă referitoare la direcțiile de propagandă publicate în ziarele „Scân-teia” și „România Liberă” în trimestrul al III-lea 1988, D-I-R-22pf.-1-88, A

- MSZ RP, p. 1.
92. *Raport politic al Ambasadei RPP în Republica Socialistă România pe anul 1988...*, p. 10.
93. R.L. Tőkés, *Hungary's Negotiated Revolution...*, p. 287; potrivit altor lucrări, la această demonstrație ar fi participat 40.000 de persoane. Vezi D. Deletant, *Ceaușescu...*, p. 135.
94. *Istoria României în date...*, p. 735.
95. D. Deletant, *Ceaușescu...*, p. 136.
96. *Notă informativă referitoare la convorbirea dintre însărcinatul cu afaceri al Ambasadei RSR, I. Ionescu, și Consilierul ministerial de la Departamentul I, A. Juniewicz, din data de 5 luna curentă*, D-I-R-240-pf-3-89, A MSZ RP, p. 2.
97. Paleologu a fost unul dintre puținii români care au recunoscut de bunăvoie acest lucru. Cf. S. Tănase, „Pactul cu diavolul”, *Ziua*, 12 august 2006.
98. D. Deletant, *Ceaușescu...*, pp. 279-280.
99. V.A. Medvedev, *Raspad. Kak on nazrieval...*, p. 208.
100. *Istoria României în date...*, p. 736.
101. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (II), p. 81.
102. S. Brucan, *Generația irosită...*, pp. 178-180.
103. *Ibidem*, pp. 181-190.
104. L. Betea, *Convorbiri neterminate...*, pp. 236-237.
105. *Marele șoc...*, p. 181.
106. Cf. D. Deletant, „Postfață”, în M. Răceanu, *Cronologie comentată...*, pp. 323-325; M. Pelin, *Un veac de spionaj...*, pp. 230-231.
107. V.A. Medvedev, *Raspad. Kak on nazrieval...*, pp. 209-221.
108. Această informație a fost furnizată chiar de Coen Stork, în cursul unei conferințe științifice organizate la Brașov de „Asociația 15 noiembrie”, pe 15 noiembrie 2003. Olanda s-a dovedit destul de activă în sprijinirea mișcărilor disidente din RSR în perioada ultimilor ani ai dictaturii lui Ceaușescu. Pe această temă, vezi C. Zoon, *Het laatste bal van de vampier. Roemenië en de erfenis van Ceaușescu*, Amsterdam, 1990.
109. Pentru conținutul scrisorii, cf. S. Brucan, *Generația irosită...*, pp. 190-194. [Mai există o lucrare foarte interesantă referitoare la „Scrisoarea celor șase” și la problematica legată de aceasta – I. Jianu, *Gheorghe Apostol și Scrisoarea celor șase*, București, 2008 – n.tr.].
110. După apariția acestei informații (la peste zece ani după căderea comunismului), Dinescu a rupt relațiile cu Doinaș într-un mod foarte hotărât. Vezi R. Andronic, „Gabriel Liiceanu: «Păunescu a făcut cât jumătate din Securitate”», *Ziua*, 28 noiembrie 2003.
111. D. Deletant, *Ceaușescu...*, pp. 281-284.
112. „Conjurații de la Tescani”, *Ziua*, 25 august 2007.
113. „Monografie referitoare la situația internă din țările socialiste europene elaborată la Institutul de Economie a Sistemului Socialist de pe lângă Academia de Științe a URSS în februarie 1989”, în *Polska 1986-1989: Koniec systemu*, vol. 3: *Dokumenty*, pp. 233-252.
114. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 338.

115. M. Pelin, *Un veac de spionaj...*, p. 181. N-ar fi exclus ca informațiile referitoare la acest segment al biografiei lui Mazilu să fi ajuns la cunoștința opiniei publice doar din motivul că, la început, el s-a aflat în conflict deschis cu Iliescu.
116. D. Deletant, *Ceaușescu...*, pp. 259-261.
117. *Notă referitoare la luările de poziție ale profesorului D. Mazilu în legătură cu Drepturile Omului și ale Tineretului în România*, D-I-R-240-2-89, A MSZ RP.
118. Cf. M. Retegan, *România și doctrina „Sinatra”...*; C. Moraru, „Stenograma ședinței Comitetului Politic Executiv al CC al PCR din ziua de 21 august, privind evenimentele din Polonia”, *Clio* 1989, 2005, nr. 1-2; A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988-1990*, Cracovia, 2004, pp. 400-401. Nici în Arhivele MSZ RP, nici în cele ale Secției Internaționale a CC al PMUP accesibile în Arhiva de Acte Noi (Archivum Akt Nowych) nu s-au păstrat documente în legătură cu această inițiativă a conducerii românești.
119. S. Brucan, *Generația irosită...*, p. 218.
120. *Marele șoc...*, p. 182.
121. D. Deletant, *Ceaușescu...*, p. 291.
122. N. Ionescu-Gură, „Studiu introductiv”, p. 21.
123. A. Cioroianu, *Ce Ceaușescu qui hante...*, p. 254.
124. „Cuvântarea lui Nicolae Ceaușescu la încheierea lucrărilor Congresului al XIV-lea al PCR din 24 noiembrie 1989”, în L. Betea, *Mentalități și remanențe comuniste*, Editura Nemira, București, 2005, pp. 273-282.
125. Cf. „At Historic Crossroads: Documents on the December 1989 Malta Summit”, în *The End of the Cold War*, Cold War International History Project Bulletin, nr. 12-13, 2001, pp. 229-241.
126. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (II), p. 174.
127. „Stenograma întâlnirii de lucru a tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, cu tovarășul Mihail Sergheevici Gorbaciov, secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, președintele Sovietului Suprem al URSS, Moscova 4 decembrie 1989”, în Ș. Săndulescu, *Decembrie '89. Lovitura de stat...*, pp. 283-298.
128. Săndulescu consideră că Nicolae Ceaușescu era deja convins că sovieticii vor să-l lichideze. Ș. Săndulescu, *Decembrie '89. Lovitura de stat...*, p. 38.
129. S. Nicolaescu, *Lupta pentru putere...*, p. 572.
130. C. Păușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 343.
131. *Ibidem*, p. 343.
132. Pentru această versiune a evenimentelor, cf. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (I), pp. 205-207, 233-244.
133. Pentru această versiune a evenimentelor, cf. M. Mioc, *Revoluția din 1989...*, pp. 54-55. Această lucrare în întregul ei se ocupă de critica unei disertații a lui A.M. Stoenescu, respectiv a viziunii asupra istoriei reprezentate de acest autor și lansate de Marius Tucă.
134. Cf. C.M. Spiridon, „Iași, 14 decembrie 1989, un început al revoluției române”, *Analele Sighet*, nr. 10, 2003, pp. 1005-1020; A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 4 (I), pp. 176-249.

135. V. Arachelian, *În fața dumneavoastră. Revoluția și personajele sale*, Editura Nemira, București, 1998, pp. 186-187.
136. Cf. *Słownik biograficzny Europy Środkowo-Wschodniej XX wieku*, red. W. Roszkowski, J. Kofman, Varșovia, 2004, pp. 1299-1300.
137. Cf. M. Mioc, *Revoluția, fără mistere...*, pp. 10-19.
138. Pe baza: S. Nicolaescu, *Lupta pentru putere...*, pp. 54-108; L. Tőkés, D. Porter, *The Fall of Tyrants: The Incredible Story of One Pastor's Witness, the People of Romania and the Overthrow of Ceaușescu*, Wheaton, Illinois, 1991, pp. 4-20, 153.
139. Radu Bălan s-a născut pe 24 mai 1936 la Căzănești, în județul Ialomița. La început a făcut carieră în cadrul organizației locale UTM din Caransebeș. Din 1964 a început să se ridice spre vârful ierarhiei în cadrul organizației de partid a județului Timiș. În perioada 1977-1981 a îndeplinit funcția de prim-secretar al Comitetului Municipal PCR din Timișoara, iar din 1981 până în 1982 a fost prim-secretar în județul Hunedoara. În 1982 a devenit membru al CC al PCR, dar în administrația centrală a ajuns abia în iunie 1988, când a devenit președintele Comitetului de Stat al Planificării și membru al CPEx. În anul următor și-a susținut teza de doctorat. Pe 4 noiembrie 1989 a fost trimis în provincie, încredințându-i-se funcția de prim-secretar al organizației județene de partid Timiș. *Membrii CC al PCR...*, pp. 88-89.
140. M. Milin (coord.), *Timișoara în arhivele „Europei Libere”. 17-20 decembrie 1989*, Fundația Academia Civică, București, 1999, p. 55.
141. C. Păiușan, N.D. Ion, M. Retegan, *Regimul comunist...*, p. 343.
142. Ș. Săndulescu, *Decembrie '89. Lovitura de stat...*, pp. 51-52.
143. P. Siani-Davies, *Revoluția română din decembrie 1989*, trad. de C. Mac, Editura Humanitas, București, 2006, pp. 103-104.
144. Ș. Săndulescu, *Decembrie '89. Lovitura de stat...*, pp. 50-51.
145. S. Nicolaescu, *Lupta pentru putere...*, p. 89.
146. *Ibidem*, p. 89.
147. Cf. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 1, pp. 712-728; S. Nicolaescu, *Lupta pentru putere...*, pp. 116-120.
148. A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 1, pp. 713-718.
149. Cf. *ibidem*, pp. 718-724.
150. *Information Note from the Romanian Embassy in Moscow to the Ministry of Foreign Affairs. Date: 12.21.89, Cold War International History Project Virtual Archive, Collection: End of the Cold War.*
151. D. Săraru, V.A. Stănculescu, *Dinu Săraru în dialog cu Victor Atanasie Stănculescu. Generalul revoluției cu piciorul în ghips. Interviu-fișe pentru un posibil roman*, Editura RAO, București, 2005, p. 105.
152. S. Curticeanu: *Mărturia unei istorii trăite. Imagini suprapuse*, Editura Albatros, București, 2000, p. 424.
153. Cf. S. Nicolaescu, *Lupta pentru putere...*, pp. 92-93.
154. Cf. *ibidem*, pp. 118-125; A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 2, pp. 207-219.
155. D. Mazilu, *Revoluția furată. Memoriu pentru țara mea*, Editura Cozia, București, 1991, p. 13.
156. D. Popescu, *Un fost lider...*, p. 379.
157. Cf. S. Nicolaescu, *Lupta pentru putere...*, pp. 125-168.

158. Apud A.M. Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, vol. 2, p. 311.
159. *Ibidem*, p. 289.
160. D. Săraru, V.A. Stănculescu, *Dinu Săraru în dialog...*, p. 106.
161. *Telegram from the Romanian Embassy in Moscow to the Ministry of Foreign Affairs (Bucharest) (1) Date: 12.22.1989*, Cold War International History...
162. Lista participanților la această consfătuire reprezintă în continuare un subiect de controversă pentru istorici. Nu s-a păstrat nici o stenogramă (probabil că nici nu s-a făcut un proces-verbal al desfășurării ei), așa încât nu ne putem baza decât pe relatările și amintirile martorilor, iar acestea sunt contradictorii.
163. *Marele șoc...*, p. 186.
164. Doctorul Nicolae Decă a fost una dintre cele mai enigmatice figuri ale acelor zile. Unii avansează ipoteza că apariția lui pe șosea n-ar fi fost întâmplătoare și că el ar fi putut executa o misiune secretă la ordinul unor persoane din clanul lui Ceaușescu. Vezi G. Cartianu, *Sfârșitul Ceaușeștilor. Să mori împușcat ca un animal sălbatic*, Editura Adevărul, București, 2010, pp. 205-210 (n.tr.).
165. D. Ștefănescu, *Cinci ani din istoria României. O cronologie a evenimentelor. Decembrie 1989 – decembrie 1994*, Editura Mașina de Scris, București, 1995, pp. 51, 134, 218-219, 375.
166. J. Staniszkis, *Postkomunizm. Próba opisu*, Gdańsk, 2001, p. 75.
167. S. Colarizi, *Storia del novecento italiano. Cent'anni di entusiasmo, di paure, di speranza*, Milano, 2004, p. 294.
168. Deținem această informație de la istoricul român Marius Oprea.

Încheiere

Prăbușirea dramatică a regimului și sfârșitul tragicomic al cuplului dictatorial dau naștere unei întrebări: de ce tocmai în România a apărut un astfel de sistem, de ce tocmai aici anumite fenomene care în alte țări n-au fost atât de supărătoare pentru populație au căpătat forme atât de radicale? La începutul anilor '90, în diferite publicații era exagerată în rău, cu sau fără intenție, imaginea standardului de viață din România comunistă, erau exagerate în plus crimele, indiscutabile, săvârșite de conducere. Începutul simbolic al acestei tendințe l-au constituit relatările neverosimile despre sutele de mii de victime de la Timișoara și apoi absurda acuzare a lui Ceaușescu de genocid. Un număr atât de mare de informații false a fost de natură să îngreuneze pentru mult timp studiile asupra istoriei anilor 1965-1989.

Cu toate acestea, problema rămâne actuală, pentru că sistemul creat de Ceaușescu a fost într-adevăr, din mai multe puncte de vedere, ieșit din comun în comparație cu celelalte țări ale blocului sovietic. Nu putem vorbi însă aici, lucru care se face adeseori, despre caracterul absolut aparte al acestuia – Ceaușescu de fapt n-a creat un sistem novator, ci de foarte multe ori el a copiat soluțiile aplicate în alte părți. Dar intensitatea anumitor fenomene, în special a celor împovărătoare pentru populație, a fost în România mai mare decât în celelalte țări ale blocului sovietic.

La întrebarea: de ce tocmai în România, dictatura comunistă a căpătat acest aspect și nu altul? există câteva răspunsuri posibile. Unii indică faptul că Nicolae Ceaușescu pur și simplu a știut să exploateze cu dibăcie anumite trăsături ale caracterului național al românilor: înclinația pentru formele de guvernare autoritare și necesitatea de a avea conducători puternici. Ca arhetip este dat întotdeauna numele intens mitologizat al lui Vlad Țepeș sau al corespondentului său literar – Dracula. Dar această interpretare este totuși greșită. În tradiția politică românească au existat neîndoielnic perioade de despotism, dar acestea sunt legate de stăpânirea străină, cea turcă. Elitele

statului independent au depus eforturi uriașe pentru a depăși acest trecut. Regatul României nu a fost, firește, lipsit de elemente patologice, dar principala lui problemă a constituit-o nu excesul de autoritarism, ci corupția și lipsa posibilității de a asigura avansul social, lucruri zugerăvite printre altele în operele și în vicisitudinile vieții scriitorilor naționali Mihai Eminescu și Ion Luca Caragiale. După primul război mondial, această problemă s-a profilat cu și mai multă pregnanță, dar regimul politic în România a rămas în continuare democratic. Lovitura de stat înfăptuită de regele Carol al II-lea a fost grotescă, la fel ca și regimul său. Prima dictatură din istoria statului, rezultat al unei simple întâmplări, a fost guvernul lui Ion Antonescu. Dar era vreme de război – așa încât acest regim cu greu ar putea fi considerat reprezentativ pentru tradiția politică românească în întregul ei. Dacă există ceva care ar putea fi considerat un caracter național, în cazul României acesta ar merge în direcția corupției și nu a dictaturii. Cel puțin așa arată lucrurile din punct de vedere practic.

O altă interpretare, mult mai serioasă, atrage atenția asupra neobișnuitei popularități a atracției pentru autoritarism din gândirea politică românească. Într-adevăr, elemente de acest tip pot fi găsite într-un foarte mare număr de lucrări ale filosofilor, poezilor și scriitorilor români. Cât timp a existat o clasă conducătoare compusă din reprezentanți ai marelui capital și ai proprietarilor funciari (și merită să remarcăm aici că, de-a lungul celor circa o sută de ani de existență a unei Români moderne, puterea a fost exercitată de câteva mari dinastii de politicieni), această clasă n-a permis libera exprimare a adepților unor idei fanatice – Eminescu n-a ocupat niciodată vreo funcție importantă. Dar intelectualitatea românească a sprijinit masiv ideile autoritare și totalitare. Comunismul, printre altele și din cauză că nega cuceririle teritoriale românești, nu s-a bucurat de sprijin printre intelectuali, care, în marea lor majoritate, și-ai îndreptat atenția spre naționalismul mistic. Dacă în perioada interbelică PCR număra câteva sute de persoane (aproape numai cele mai declassate elemente ale lumpenproletariatului, al cărui reprezentant tipic a fost Ceaușescu), Garda de Fier putea conta pe sprijinul celor mai eminente inteligențe, al unor persoane care mai târziu au făcut o uluitoare carieră mondială (Emil Cioran, Mircea Eliade), precum și pe marea masă a intelectualilor. În perioada interbelică PCR nu avea în rândurile sale decât doi intelectuali (Herbert Zilber și Lucrețiu Pătrășcanu), dar și aceștia erau figuri secundare. Autoritarismul de coloratură naționalistă era ideea cea mai populară în cercurile intelectuale din perioada

interbelică.

Comunismul impus de sovietici a dus la eliminarea de la putere, apoi la exterminarea elitelor tradiționale care respingeau extremismul. Singurul reprezentant al acestor elite care a supraviețuit epocii comuniste a fost Corneliu Coposu. După 1989, el a jucat un rol foarte important, dar înainte n-a avut nici o influență asupra vieții intelectuale și politice a țării. Elitele fuseseră înlocuite de o mână de activiști comuniști interbelici; ei erau sprijiniți de ofițeri sovietici și se bazau pe oameni interesați să avanseze repede. Această stare de lucruri a durat cam până la jumătatea anilor '60, când consilierii sovietici au fost retrași, la nivelul mediu al administrației au apărut masiv oameni pregătiți deja în școlile comuniste, iar în viața oficială a țării a fost permis accesul inclusiv al reprezentanților intelectualității interbelice eliberați din închisori.

În această configurație, acceptarea liniei naționaliste a lui Ceaușescu a fost generală. În ultima perioadă, când condițiile de viață s-au înrăutățit și a crescut nemulțumirea socială, intelectualitatea românească n-a fost în stare să elaboreze un model unitar de opoziție, nici în interiorul partidului, nici în afara lui. Lipsa criticii lăsa impresia acceptării, ceea ce a dat posibilitatea autorităților să se cufunde tot mai mult în național-bolșevism. PCR a realizat în mod pervers anumite scopuri pe care și le propuneau Zelea Codreanu și Garda de Fier. Ca exemplu, putem cita aici postulatul creării unui stat național unitar – Ceaușescu și-a vândut evreii statului Israel, realizând astfel un lucru pe care n-a reușit să-l ducă la bun sfârșit nici Codreanu, nici Antonescu, creând o Românie fără evrei. Cineva care s-ar fi identificat cu idealurile Gărzii de Fier nu-l putea condamna pe Ceaușescu. Constantin Noica, filosoful român cel mai renumit care trăia în țară, n-a combătut sistemul. Elevilor săi, el s-a străduit (cu rezultate destul de modeste) să le distragă atenția de la situația politică curentă, unele din lucrările sale, neîndoielnic excepționale, fiind consacrate căutării „spiritului românesc” și stigmatizării trăsăturilor negative ale Occidentului. Emigranții – și în primul rând Cioran și Eliade – s-au abținut mult timp să aducă orice fel de critică la adresa lui Ceaușescu, chiar și când acesta a dispus dărâmarea părții istorice a Bucureștiului. Moștenirea Gărzii de Fier a împiedicat eficient orice opoziție a intelectualilor români față de nebuneștile idei ale autorităților. În Apus, Ceaușescu era blamat de intelectualii poststaliști de factura lui Sartre (care în același timp lăuda regimul lui Fidel Castro), dar acest curent n-a fost niciodată popular în sânul intelectualității românești (poate cu excepția lui Eugen

Ionescu), ceea ce slăbea și mai mult ideologia opoziției.

Nici puțin numeroșii intelectuali de partid nu s-au încumetat să-și critice conducătorul. Prioritate absolută are în acest sens Dumitru Popescu „Dumnezeu”, de un cinism extrem, mare amator de lux și de putere pentru putere. Nu se dădea în vânt după Ceaușescu, dar știa foarte bine că orice încercare de împotrivire este în primul rând lipsită de sens (exemplul lui Pârvulescu a demonstrat că nimeni nu sprijină un eventual disident), iar în al doilea rând absolut nerentabilă pentru că ar însemna să-și ia adio de la bani și de la poziție. Din 1981 rectorul Academiei de partid „Ștefan Gheorghiu”, Popescu „Dumnezeu” a exercitat o mare influență asupra formării cadrelor tinere, promovând cu certitudine comportamentul oportunist. Puțin numeroșii disidenți de partid care, după multiple îndemnuri primite din diferite direcții, s-au hotărât în cele din urmă să publice „Scrisoarea celor șase” nu erau de fapt decât niște veterani staliniști. Și de altfel nici nu aveau ceva de oferit – programul lor consta exclusiv în apelul la încetarea anumitor acțiuni negative. La fel de mizeră era, din punct de vedere intelectual, și echipa lui Iliescu, care s-a limitat doar la câteva sloganuri socialiste. Membrul ei cel mai abil din punct de vedere intelectual – ministrul Culturii Andrei Pleșu (care era de altfel un elev al lui Noica) – a rezistat în guvern mai puțin de doi ani, după care a trecut într-o aprigă opoziție.

Slăbiciunea ideologică a intelectualilor, faptul că erau îmbibați de spiritul totalitar, indiferent că era vorba de simpatii pentru Garda de Fier sau pentru stalinism, a constituit de fapt un element foarte important care i-a permis lui Ceaușescu să-și realizeze fără opreliști chiar și cele mai nebunești idei. Dictatorul nu avea nici o idee coerentă, ci doar imaginații cețoase și fantasmagorice despre „România anului 2000” sau „societatea socialistă multilateral dezvoltată”. Oponenții săi din interiorul partidului nu le aveau însă nici măcar pe acestea, fiind în plus compromiși prin trecutul lor stalinist. Cei mai renumiți intelectuali, dacă formulau anumite idei, acestea erau de natură naționalistă și totalitară – cu alte cuvinte, nu foarte diferite de ale lui Ceaușescu. Încercările de a crea o platformă mai largă în jurul conceptului de drepturile omului, a căror inițiativă a venit din partea unor persoane ca Paul Goma sau Vasile Paraschiv, s-au încheiat cu un fiasco total.

În celelalte țări comuniste situația era diferită. În Iugoslavia, Cehoslovacia, Ungaria și, până la un anumit punct, în Bulgaria, Partidul Comunist a fost mai

deschis din punct de vedere intelectual, în anumite perioade putându-se desfășura în aceste țări discuții ideologice de partid. În schimb în Polonia, până în 1968, partidul a fost destul de viu din punct de vedere intelectual (desigur, nu vorbind obiectiv, ci prin comparație cu România), după această dată rolul de partener de discuție fiind preluat de intelectuali – mai întâi din afara partidului, iar apoi din opoziție. În România n-au existat niciodată discuții ideologice. Ștefan Foriș și Lucrețiu Pătrășcanu au fost uciși pur și simplu. Ana Pauker, Teohari Georgescu și Vasile Luca au fost eliminați în urma unor pseudodiscuții care constaseră *de facto* în aducerea la cunoștința tuturor a unor denunțuri. O soartă asemănătoare au avut și Iosif Chișinevski și Miron Constantinescu. Nici cu Dej n-a discutat nimeni, nici înainte de moarte, nici după – Dej a fost blamat, dar el n-a constituit tema vreunei reflecții mai profunde (cu excepția a două cărți scrise de Marin Preda – al doilea volum al *Moromeților* și *Cel mai iubit dintre pământeni*, apreciate de altfel pentru valoarea lor literară și nu pentru conținutul politic). Cam la fel s-a încheiat și capitolul Drăghici, aflat în legătură cu precedentul. Încercarea lui Constantin Pârvulescu de a declanșa o discuție – singura de-a lungul întregii istorii a comunismului românesc – a fost întreruptă de intervenția ofițerilor de Securitate, care nu s-au consultat cu nimeni înainte de a lua decizia trecerii la acțiune. Nici cu Ceaușescu n-a discutat nimeni. Totul s-a limitat la a-i prezenta niște acuze stupide.

În asemenea condiții, chiar și cea mai irațională politică n-a întâmpinat greutăți din partea opoziției intelectuale. Un element suplimentar l-a constituit relativa slăbiciune a factorilor sovietici care ar fi putut influența evoluția situației din România. „Geniul Carpaților” se temea de Kremlin, dar nu în aceeași măsură ca șefii de stat din celelalte țări comuniste. După cum a demonstrat evoluția istoriei, Ceaușescu n-a putut fi răsturnat printr-o lovitură de palat instrumentată de Moscova. Conducătorul român a putut astfel să-și realizeze fără impedimente proiectele. Singura restricție o constituia propria lui minte, mintea unui om fără educație, care provenea dintr-o familie săracă de la țară și nu cunoștea o altă viață decât cea de partid. Ideile lui economice, aplicate pe spinarea întregii societăți, erau foarte simple. Când a apărut problema datoriilor tot mai mari, Ceaușescu a dat dispoziție să fie plătite cu orice preț. Când i-a venit ideea de a reconstrui centrul Capitalei, a și trecut la execuția ei. Pentru el conta numai rezultatul concret, modul în care era realizat rămânând o problemă secundară.

Tocmai în aceasta consta cauza cea mai importantă, după părerea mea, care a făcut ca România să se deosebească de celelalte țări comuniste. Ceaușescu lua decizii care din punctul lui de vedere păreau raționale. El a crezut până la capăt în justetea liniei sale și era convins că sub guvernarea sa români, în marea lor majoritate, vor cunoaște fericirea. În cercul lui de apropiați nu s-a găsit nimeni care să-i spună că se înșală. De-a lungul nenumăratelor sale „vizite de lucru” în întreaga țară, el vedea spectacole regizate cu cea mai mare atenție, fabrici care lucrau în ritm intens, participa la mitinguri de susținere – și credea în ceea ce vedea. Ceaușescu a fost un fanatic și fanatic a rămas până în ultima clipă. El a murit strigând: „Trăiască Republica Socialistă România, liberă și independentă!”.

Și alți actori ai acestei orori care a fost epoca lui Ceaușescu s-au comportat după părerea lor în mod rațional. Cei mai apropiați colaboratori ai dictatorului erau întotdeauna de acord cu el, întreținându-i astfel ficțiunea în care trăia. Eșaloanele al doilea și al treilea ale ierarhiei de partid se limitau doar să execute ordinele în schimbul unui nivel de trai relativ ridicat, dar care scădea mereu, și al sentimentului că lor nu le revine nici o răspundere. Populația, înspăimântată de serviciile speciale și cufundată în atmosfera omniprezentă de neîncredere, nu se revolta și se lăsa antrenată masiv în sistem.

Dar suma tuturor acestor comportamente raționale a dus la un rezultat absolut irațional din cauză că Nicolae Ceaușescu, de care depindeau cele mai multe, acționa rațional doar din punctul de vedere al propriei sale viziuni sau al propriilor sale complexe. Acestea au fost impuse întregii țări, pe care au împins-o într-o prăpastie din care România nu va putea ieși probabil decât peste câteva decenii. Cu siguranță însă că mult mai mult va dura mitul lui Nicolae Ceaușescu – dictatorul sângeros care a transformat țara în propria sa moșie, ruptă de restul lumii.

Biografiile celor mai importanți activiști comuniști români

Gheorghe Apostol s-a născut în anul 1913 în localitatea Tudor Vladimirescu din județul Galați. Când a început să lucreze la calea ferată, a cunoscut Partidul Comunist, al cărui membru a și devenit în 1934. În cadrul PCR a îndeplinit funcția de reprezentant al Comitetului de Tineret în Blocul pentru Apărarea Libertăților Democratice. În 1937 a fost condamnat la trei ani de privare de libertate, dar această sentință a fost apoi prelungită. În august 1944, a evadat din închisoare. Din 1946 a fost deputat în MAN. În mai 1947 a devenit funcționar în Ministerul de Finanțe, apoi a lucrat în cadrul comisiei pentru simplificarea și raționalizarea aparatului de stat, devenind președintele Confederației Generale a Muncii (inclusiv în 1948). În anii 1952-1954 și 1961-1967 Gheorghe Apostol a fost numit vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, iar din 1953 până în 1954 a fost ministru al Agriculturii și Pădurilor. În mai 1963 a fost distins cu ordinul „Erou al Muncii Socialiste”. În intervalul aprilie 1954 – octombrie 1955, când Moscova l-a obligat pe Dej să instituie conducerea „colectivă”, Apostol a îndeplinit funcția de prim-secretar al PMR. În perioada 1965-1969 este membru al CE și al Prezidiului Permanent al CC. În 1969 a fost trecut pe o linie secundară, fiindu-i încredințată funcția de director general al Rezervelor de Stat, unde a rămas până în 1975, când a devenit subiectul unui scandal de moravuri și i-au fost temporar retrase funcțiile cele mai importante. În intervalul 1977-1988 a devenit ambasador în țări din America de Sud. În 1989 a semnat „Scrisoarea celor șase”. A murit pe 21 august 2010 la București (*Membrii CC al PCR...*, pp. 74-75; G. Crișan, *Piramida...*, vol. I, p. 28).

Emil Bobu s-a născut în 1927 în localitatea Vârfu Câmpului din județul Botoșani. Înainte de război a absolvit cele câteva clase ale școlii primare. A

intrat în partid în 1945. La început a lucrat la căile ferate din Iași, unde a absolvit și o școală profesională, în paralel activând în organizația de partid. În 1950 a început să lucreze la Ministerul Justiției, întâi în cadrul procuraturii militare, apoi în cea civilă – la București. Între 1953 și 1958 a lucrat în cadrul secției administrative, apoi al celei organizatorice a CC. În 1965 s-a transferat la Suceava, unde a îndeplinit funcția de prim-secretar al organizației județene de partid, devenind în același timp membru al CC. Această funcție a îndeplinit-o până în 1972, când a fost adus din nou la București pe funcția de consilier al secretarului general al PCR. Între 1973 și 1975 Emil Bobu a îndeplinit funcția de ministru al Afacerilor Interne. Din 1974 și până la sfârșitul comunismului, a fost membru al CPEx și unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Ceaușescu. A îndeplinit diferite funcții, printre care aceea de vicepremier în perioada 1980-1982 și aceea de „eminență cenușie” a regimului. Deși nu la fel de spectaculoasă, odată cu el a făcut carieră și soția lui, Maria. Pe 22 decembrie Emil Bobu a părăsit clădirea CC împreună cu soții Ceaușescu, la bordul elicopterului. După căderea dictaturii el a fost condamnat la închisoare pe viață, comutată mai târziu în câțiva ani privare de libertate (*Membrii CC al PCR...*, pp. 102-103).

Emil Bodnăraș s-a născut în 1904 în localitatea Câmpulung Moldovenesc din județul Suceava. În 1927 a terminat școala de ofițeri de artilerie la Timișoara. Dar deja de o vreme, adică din 1924, el începuse să aibă contacte cu comuniștii. După absolvirea școlii a devenit ofițer în armată, unde probabil a desfășurat o activitate de spionaj în favoarea Sovietelor. Potrivit unei alte versiuni, abia în 1932 Emil Bodnăraș a contactat OGPU. Dar potrivit ambelor versiuni, în 1932 a fugit în URSS, unde a urmat cursurile unei școli de spionaj. Spre sfârșitul anului 1933 a fost adus în România, unde destul de repede a fost demascat, iar în 1935 a fost condamnat pentru dezertare pe timp de pace la zece ani de muncă silnică. Abia în 1940 a intrat formal în PCR. În 1942 a fost eliberat din închisoare și a rămas sub supravegherea Siguranței. În 1944 a participat la răpirea lui Ștefan Foriș, apoi, împreună cu Iosif Rangheț și Constantin Pârvulescu, a format un triumvirat de conducere a Partidului Comunist. După ce țara a fost ocupată de Armata Roșie, Bodnăraș s-a ocupat de organizarea grupelor de șoc comuniste, pentru ca apoi să ocupe poziții importante în stat. În 1945 a devenit secretar general al prezidiului Consiliului

de Miniștri, iar un an mai târziu – subsecretar de stat al Consiliului de Miniștri. În cadrul guvernului, s-a ocupat printre altele de reorganizarea serviciilor de Securitate. În 1944 devenise membru al CC, iar din 1947 deputat în MAN. Între 1947 și 1955 a condus Ministerul Apărării Naționale. Din 1948 și până în 1965 a fost membru al Biroului Politic. În 1951 a fost înaintat la gradul de general de armată. Între 1954 și 1967 a îndeplinit funcția de vice-președinte al Consiliului de Miniștri, iar din 1957 până în 1959 pe aceea de ministru al Transporturilor și Telecomunicațiilor. În 1959 a fost distins cu ordinul „Erou al Muncii Socialiste”. În 1967 i s-a încredințat funcția de vice-președinte al Consiliului de Stat, iar în 1969 aceea de membru în Consiliul Apărării. În 1965 a devenit membru al CE, iar în 1974 membru al CPEx. Toate aceste funcții, Bodnăraș le-a îndeplinit până la moarte – care a survenit pe 24 ianuarie 1976, la București. În cercul activiștilor din eșalonul superior erau cunoscute contactele sale cu spionajul sovietic, ceea ce nu l-a împiedicat să rămână în conducerea superioară de partid practic de-a lungul întregii sale vieți (*Membrii CC al PCR...*, pp. 104-105; G. Crișan, *Piramida...*, vol. I, p. 53; M. Pelin, *Un veac de spionaj...*, pp. 55-56).

Silviu Brucan s-a născut pe 18 ianuarie 1916 la București. Și-a început cariera în 1944 ca propagandist în cadrul comitetului PCR din județul Ilfov. Pe 23 august 1944, în ziua când a fost răsturnat mareșalul Antonescu, Brucan devine redactor-șef adjunct la *Scânteia*. Această funcție a îndeplinit-o până în 1956. În intervalul 1956-1959 îl găsim în SUA ca trimis special al guvernului român, iar din 1959 până în 1961 ca reprezentant al României la ONU. Din 1962 până în 1966 a îndeplinit funcția de vicepreședinte al Televiziunii de stat. După ce a părăsit această funcție și până în 1978 a predat un curs de științe sociale la Institutul de Medicină și Farmacie din București. Apoi, timp de câțiva ani n-a mai desfășurat o activitate politică deosebită. În perioada perestroikăi el a fost lansat de mass-media din străinătate. A fost și unul dintre semnatarii „Scrisorii celor șase”. Dar anii de aur ai carierei sale urmează abia în perioada postcomunistă – inițial a fost unul dintre principalii politicieni ai FSN, iar mai târziu a devenit un comentator politic foarte popular. A murit pe 14 septembrie 2006 la București (G. Crișan, *Piramida...*, vol. I, p. 62).

Mihai Chițac s-a născut pe 4 noiembrie 1928 în comuna Suharău din

județul Botoșani. A fost militar de meserie, legat încă de la început de arma chimică. Între anii 1968 și 1989 a fost șeful departamentului arme chimice din armată. În 1972 a devenit general-maior, iar în 1984 a fost înaintat la gradul de general-colonel. În intervalul 1988-1989 a fost comandantul garnizoanei București. În decembrie 1989 a fost trimis la Timișoara cu sarcina să înăbușe revolta. După căderea comunismului, timp de circa șase luni a îndeplinit funcția de ministru al Afacerilor Interne. În 1999 a fost condamnat la închisoare pentru participarea la evenimentele din decembrie, dar din cauza recursurilor repetate, procesul nu s-a terminat nici în ziua de azi. A murit pe 1 noiembrie 2010 (G. Crișan, *Piramida...*, vol. 1, p. 80).

Ion Coman s-a născut pe 25 martie 1926 în satul Prunaru din județul Teleorman. A absolvit cursurile școlii elementare și apoi ale unei școli profesionale, unde a învățat meseria de strungar. În 1945 a devenit membru al UTC și apoi al partidului, după care a participat la cursuri serale de marxism-leninism. În 1949 a absolvit un curs de ofițeri politici pentru armată, în 1954 și-a absolvit liceul, iar trei ani mai târziu cursurile serale ale Universității de Marxism-Leninism. Între anii 1959 și 1962 și-a continuat studiile la Academia Militară Generală. Începuturile carierei sale în partid din anii 1945-1947 sunt legate de uzina din București la care lucra. Din 1947 până în 1948 a îndeplinit funcția de secretar UTM cu probleme organizatorice într-unul din sectoarele Capitalei. În 1948 a intrat în Armată, unde a avansat treptat, a trecut în organizația UTM a Armatei și apoi în PMR. În anii 1954-1955 a fost șeful direcției organizatorice din statul-major al armatei antiaeriene. Din 1955 până în 1958 a îndeplinit funcția de șef al direcției politice al unei arme din cadrul armatei, iar între 1962 și 1963 – șeful Direcției Politice Superioare a Armatei. În perioada 1963-1964 a îndeplinit funcția de șef al Marelui Stat-Major. În 1965 a preluat funcția de adjunct al ministrului Forțelor Armate, pe care a îndeplinit-o până în 1973. Din 1974 până în 1976 a fost iarăși șeful Marelui Stat-Major și prim-adjunct al ministrului Apărării Naționale. În 1976 a devenit ministrul Apărării Naționale, funcție pe care a ocupat-o până în 1980. Ion Coman a îndeplinit funcții importante și în afara armatei: din 1969 până în 1976 a fost membru al Consiliului de Stat, iar între 1973 și 1974 – șeful secției juridice și militare a CC al PCR. Din 1979 a devenit membru al CPEX, iar din 1980 și al Secretariatului CC, în cadrul căruia răspundea de problemele militare

și de aplicarea justiției, ambele funcții îndeplinindu-le până la căderea regimului. În decembrie 1989 a luat parte activă la înăbușirea în sânge a revoltelor, lucru pentru care a și fost arestat pe 22 decembrie, iar apoi de mai multe ori condamnat la închisoare (*Membrii CC al PCR...*, pp. 168-169).

Silviu Curticeanu s-a născut pe 15 octombrie 1933 la Timișoara. A absolvit Facultatea de Drept la Universitatea din Cluj, iar în 1967 a obținut titlul de doctor. În partid a intrat în 1959. Și-a început cariera în magistratură, ca judecător la Cluj. Între 1965 și 1972 a fost șeful Direcției de Justiție Civilă din cadrul Procuraturii Generale, apoi președintele secției militare și de justiție din cadrul CC. Această funcție a îndeplinit-o până în iulie 1975, când a devenit secretar al Președintelui RSR și în același timp unul dintre oamenii cei mai de încredere ai acestuia. În același an a intrat și în Consiliul de Stat, unde a activat până în 1982. În 1974 a fost acceptat ca membru supleant, iar în 1979 ca membru al CC. În 1982 a ocupat funcția de șef al Cancelariei CC al PCR, urmând ca în 1984 să devină membru al Secretariatului CC. Ambele funcții le-a exercitat până la căderea lui Ceaușescu. În România postcomunistă a fost condamnat la închisoare (*Membrii CC al PCR...*, p. 192).

Constantin Dăscălescu s-a născut pe 2 iulie 1923 în localitatea Breaza din județul Prahova. Era strungar de meserie, dar imediat după război a intrat în PCR și a urmat o școală de partid la Ploiești. Și-a început cariera în cadrul organizației locale a PMR de la Ploiești. În intervalul 1959-1962 a studiat în Uniunea Sovietică la Școala Superioară de Partid a PCUS. În prima jumătate a anilor '60 a activat ca secretar cu probleme organizatorice al organizației PMR Galați. Din 1965 a devenit membru al CC. Între 1968 și 1975 a îndeplinit funcția de prim-secretar la Galați. În Capitală a fost adus pe postul de locțiitor al șefului secției organizatorice a CC al PCR. După aceea, timp de aproape doi ani, a îndeplinit funcția de șef al Consiliului Național al Gospodăriilor Agricole de Stat. În martie 1978 a fost primit în CPEx, în Secretariatul CC și a devenit șeful secției pe probleme organizatorice a CC al PCR. În mai 1982 a devenit premier și a îndeplinit această funcție până la căderea lui Ceaușescu. Pe 22 decembrie și-a dat demisia în mod oficial. În România postcomunistă a primit o condamnare la închisoare în urma procesului foștilor membri ai CPEx. A murit pe 15 mai 2003 la București (*Membrii CC al PCR...*, pp. 202-203).

Ion Dincă s-a născut pe 3 noiembrie 1928 în localitatea Cobia din județul Dâmbovița (a circulat însă și zvonul – dovedit neîntemeiat – că Dincă s-ar trage din Scornicești, locul nașterii dictatorului). De meserie era strungar. În partid a intrat în 1947 și nu mult timp după aceea a intrat în armată, unde s-a remarcat repede, făcând carieră ca militar și instructor de partid. A absolvit și câteva școli de ofițeri. În 1969 a devenit membru supleant, iar în 1972 – membru cu drepturi depline al CC. În același an a intrat în componența Secretariatului CC. În perioada 1972-1973 a îndeplinit funcția de membru al Consiliului de Apărare. După aceea, din 1973 până în 1976 a îndeplinit funcția de prim-secretar în județul Argeș. Din 1976 a intrat în componența CPEx, rămânând membru al acestui organism până la căderea comunismului. În intervalul 1976-1979 a fost prim-secretar al organizației de partid București și primar al Capitalei, funcție în virtutea căreia el răspundea de elaborarea planului de reconstruire a orașului. Din 1979 până în 1980 a îndeplinit funcția de vice-premier (iar din aprilie 1980 pe aceea de prim-viceprim-ministru). În 1981 a fost distins cu ordinul „Erou al Muncii Socialiste”. După căderea comunismului a fost condamnat la închisoare pe viață, comutată mai târziu în peste zece ani de închisoare, dar de fapt și-a recăpătat libertatea după numai câțiva ani. A murit pe 9 ianuarie 2007 în București (*Membrii CC al PCR...*, pp. 211-212).

Alexandru Drăghici s-a născut în 1913 în satul Tisău din județul Buzău, unde a absolvit și cele patru clase ale învățământului primar. Din 1928 a lucrat la căile ferate, iar din 1933 a început să ia parte la grevele muncitorești. În 1934 a devenit membru al PCR. În 1936 a fost condamnat la 9 ani de închisoare, dar a fost eliberat odată cu intrarea armatei sovietice în România. De-a lungul întregii sale cariere politice a fost puternic legat de persoana lui Dej. Din octombrie 1945 a devenit membru supleant, iar din februarie 1948 membru cu drepturi depline al CC. Tot în 1948 a fost ales deputat în MAN. Încă de la începutul regimului comunist în România, Drăghici a activat în sectoarele militarizate. La început ca acuzator public pe lângă Tribunalul Special care judeca infracțiunile de război, iar apoi a ocupat o funcție asemănătoare pe lângă Tribunalul Popular. În continuare a devenit locțiitor, apoi șef al Secției Politice și Administrative a CC al PMR. În 1950 a obținut gradul de general-maior și funcția de director al DGSP care, doi ani mai târziu, s-a transformat în DSS. În

1951 a devenit adjunct al ministrului, iar în 1952 – ministru al Afacerilor Interne. În 1955 a fost avansat la gradul de general-colonel. În același an a intrat în componența Biroului Politic. Între anii 1957 și 1965 Drăghici a îndeplinit funcția de ministru al Afacerilor Interne, iar din 1961 până în 1965 și pe aceea de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. În septembrie 1963 a obținut ordinul „Erou al Muncii Socialiste”. În 1965 a devenit membru al CE, al Prezidiului Permanent și al Secretariatului CC, pierzând însă funcția de ministru al Afacerilor Interne. Sfârșitul carierei sale a survenit în aprilie 1968, când a fost acuzat de „abuzuri” pe care le-ar fi săvârșit pe vremea lui Dej, mai ales în legătură cu lichidarea lui Lucrețiu Pătrășcanu. A fost eliberat din toate funcțiile pe care le avusese, iar în noiembrie 1968 a fost și degradat până la nivelul de simplu soldat și trecut în rezervă. După căderea lui Ceaușescu, a încercat să se prezinte ca „victimă a regimului”, dar încă din 1991 a fugit în Ungaria din cauza procesului în care urma să fie și el judecat. A murit pe 12 decembrie 1993 la Budapesta, cauza directă a morții sale provocând suspiciuni (*Membrii CC al PCR...*, p. 231; G. Crișan, *Piramida*, vol. 1, pp. 125-126; D. Jela, *Lexiconul negru...*, pp. 103-105; M. Pelin, *Un veac de spionaj...*, pp. 104-105).

Ștefan Gușă s-a născut pe 17 aprilie 1940 în satul Spătaru din județul Buzău. Încă de la început a făcut carieră în cadrul Armatei, calificându-se ca tanchist la Școala Militară de la Pitești. Între anii 1966 și 1972 și-a desăvârșit studiile la Academia Militară, după care a urmat mai multe cursuri de specializare. Cu ocazia Congresului al XII-lea al PCR a fost primit ca membru supleant, iar la Congresul al XIV-lea ca membru cu drepturi depline în CC. Între 1986 și 1989 a îndeplinit funcția de adjunct al ministrului Apărării Naționale și șef al Marelui Stat-Major. În decembrie 1989 a participat activ la înăbușirea revoltei de la Timișoara, dar pe 20 decembrie a luat decizia de a retrage trupele în cazărmi. După căderea lui Ceaușescu a fost considerat, cel puțin de o anumită parte a populației și a elitelor politice, unul dintre eroii revoluției. A murit pe 28 martie 1994 la București (*Membrii CC al PCR...*, p. 305).

George Homoștean s-a născut pe 19 iunie 1923 la Deva. A absolvit Facultatea de Istorie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj. În partid a intrat

în 1947. La început a activat în cadrul unor organizații locale de partid din județul Hunedoara. În 1950 a devenit instructor la secția agrară a CC a UTM. În 1953 a lucrat la secția contacte internaționale a CC al PCR. Din 1958 până în 1965 a fost prim-secretar al organizației de partid Sebeș. În 1969 a devenit membru al CC, iar în perioada 1968-1978 a îndeplinit funcția de prim-secretar al organizației județene de partid Alba. În septembrie 1978 a fost brusc avansat ministru al Afacerilor Interne, funcție pe care a păstrat-o până în octombrie 1987, când la fel de brusc a fost luată hotărârea de a i se încredința funcția de prim-secretar în județul Hunedoara. În aprilie 1989 a devenit ambasador în Cehoslovacia, dar a fost revocat la doar câteva zile după căderea lui Ceaușescu. În luna mai a anului 2010 președintele Traian Băsescu voia să-i acorde o medalie dar, în urma numeroaselor critici provocate de această inițiativă, a renunțat (*Membrii CC al PCR...*, pp. 312-313).

Ion Iliescu s-a născut pe 3 martie 1930 la Oltenița, în județul Călărași. Era fiul unui activist PCR din perioada interbelică, Alexandru Iliescu. În august 1944 a intrat în UTC. În 1947 a cerut să intre ca voluntar în brigada de muncă „Vasile Roaită” care construia o cale ferată în Albania. În același an a devenit membru al CC al UTM. Între anii 1950 și 1954 și-a făcut studiile la Institutul de Energetică din Moscova. Oficial, s-a înscris în PMR abia în 1953. După absolvirea studiilor din URSS, a devenit membru al Biroului CC al UTM, iar în 1957 – deputat în MAN. În intervalul 1962-1965 a deținut funcția de șef al secției de învățământ și sănătate din Sectorul Propagandă și Cultură al CC al PMR. În iulie 1965 a devenit membru supleant al CC, iar în decembrie 1967 i s-a încredințat funcția de prim-secretar al CC al UTC și ministru al Tineretului. În perioada 1969-1974 a fost acceptat ca membru supleant în CE, iar între 1974 și 1979 – ca membru al CPEx. În anul 1971, pentru câteva luni, a fost numit membru al Secretariatului CC al PCR, dar apoi a fost transferat pe postul de responsabil cu propaganda în județul Timiș, unde a rămas până în 1974, an în care i s-a încredințat funcția de prim-secretar la Iași. Între 1979 și 1984 a fost șeful Consiliului Național al Apelor, iar din 1984 – directorul Editurii Tehnice. În perioada perestroikăi numele lui a fost lansat de mass-media din străinătate, vorbindu-se despre el ca despre un eventual succesor al dictatorului. În România postcomunistă a devenit figura cea mai importantă de pe scena politică, îndeplinind funcția de președinte al țării pe durata a câteva mandate

Ion Ioniță s-a născut pe 14 iunie 1924 în satul Mătăsaru din județul Dâmbovița. A absolvit cursurile școlii generale din localitatea natală și apoi ale unei școli profesionale din București. După război a început să simpatizeze cu Partidul Comunist. A absolvit cursurile câtorva școli de partid și militare. În 1953 a absolvit cursul pentru comandanții marilor unități militare la Academia Militară „Stalin” din Moscova. În perioada 1956-1958 a studiat la Academia „Voroșilov”. În Partidul Comunist a intrat în 1945. Inițial a activat în organizația UTC a CFR București. În 1948 a intrat în armată cu gradul de locotenent, avansând apoi în ierarhia militară și în conducerea politică a armatei. În 1953-1954 a devenit șeful Direcției Cadre a Forțelor Armate, continuând în același timp să lucreze în propagandă. În 1956, timp de zece luni, a fost comandantul forțelor aeriene, din 1962 până în 1963 – adjunct al ministrului Apărării, din 1966 până în 1972 ministrul Forțelor Armate, iar între 1972 și 1976 – ministrul Apărării Naționale. În 1974 a devenit membru al CPEx. Numit în 1976 vicepremier, a îndeplinit această funcție până în 1982, când a pierdut încrederea lui Ceaușescu și calitatea de membru al CPEx. În luna iunie a aceluiași an a fost trecut în rezervă. Doi ani mai târziu, a luat parte la tentativa nereușită de puci. A murit pe 27 iulie 1987 în București. Cauza oficială a decesului a fost cancerul, dar circumstanțele morții sale au rămas până în ziua de azi neclare (*Membrii CC al PCR...*, pp. 335-336).

Ion Gheorghe Maurer s-a născut în 1902 la București. A absolvit Liceul Militar de la Craiova și apoi Facultatea de Drept a Universității din București. După ce și-a terminat studiile a lucrat ca procurator în diferite tribunale din provincie, iar din 1928 ca avocat la București. În 1937 a intrat în PCR. În 1944 a devenit subsecretar de stat la Ministerul Comunicațiilor și al Lucrărilor Publice, pentru ca un an mai târziu să ajungă membru al CC. În 1946 a făcut parte din delegația română la Conferința de Pace de la Paris. În același an a ajuns deputat. În intervalul noiembrie 1946 – aprilie 1948 a ocupat funcția de subsecretar de stat la Ministerul Industriei și Comerțului, iar în 1952 a devenit judecător principal al Tribunalului de Stat de pe lângă Consiliul de Miniștri. Din iulie 1957 până în ianuarie 1958 a fost ministru al Afacerilor Externe, pentru ca din anul 1958 până în 1961 să îndeplinească funcția de președinte al

Prezidiului MAN. În 1961 a preluat funcția de președinte al Consiliului de Miniștri. În septembrie 1962 a primit ordinul „Erou al Muncii Socialiste”. În 1965 a devenit membru al CE și al Prezidiului Permanent al CC. A fost considerat unul dintre arhitecții liniei independente a politicii naționale a României. Spre sfârșitul anilor '60 drumul lui a început să fie tot mai diferit de acela al lui Ceaușescu. Maurer era considerat un activist mai moderat decât secretarul general. În 1972 a suferit un grav accident de automobil. În 1974 i-au fost luate toate responsabilitățile: mai întâi, în luna martie, a fost revocat din funcția de președinte al Consiliului de Miniștri, iar în noiembrie, cu ocazia Congresului al XI-lea al PCR, a fost eliminat și din CC. Din acel moment a ieșit la pensie și n-a mai avut nici o inițiativă politică, nici în perioada comunistă, nici după căderea lui Ceaușescu. A murit pe 8 februarie 2000 la București (*Membrii CC al PCR...*, p. 385; G. Crișan, *Piramida...*, vol. 1, p. 216).

Corneliu Mănescu s-a născut pe 6 februarie 1916 la Ploiești. Mai întâi a studiat dreptul la Universitatea din București, dar n-a terminat această facultate. În partid a intrat în 1944. S-a specializat inițial în probleme militare. Între 1945 și 1948 a fost activist al secției militare de pe lângă Comitetul Județean Ilfov, apoi, timp de doi ani, a fost șeful direcției de organizare și instruire la Direcția Politică Superioară a Armatei, după care alți doi ani – șeful Casei Centrale a Armatei. În 1952 a devenit general-maior. Între 1952 și 1953 a îndeplinit funcția de locțiitor, apoi din 1953 până în 1955 pe aceea de șef al Direcției Politice Superioare a Armatei. Mai târziu s-a recalificat ca economist și apoi a trecut în diplomatie. Între 1955 și 1960 a fost vicepreședinte al Comitetului de Stat al Planificării, din 1960 până în 1961 – ambasador la Budapesta, iar în perioada 1961-1972 – ministru al Afacerilor Externe. Este considerat unul dintre arhitecții cursului independent al politicii externe românești. Din septembrie 1967 până în septembrie 1968 a fost președintele celei de-a XXII-a Sesiuni a Adunării Generale a ONU. În 1972 a părăsit brusc funcția de ministru. Câteva luni mai târziu era transferat la FUS, unde a rămas până în 1977. Între 1977 și 1982 a îndeplinit funcția de ambasador în Franța, iar din 1979 până în 1982 a fost și reprezentantul RSR la UNESCO. În 1989 a fost unul dintre semnatarii „Scrisorii celor șase”, iar după răsturnarea lui Ceaușescu a intrat în Consiliul FSN. A murit la București pe 26 iunie 2000 (*Membrii CC*

Manea Mănescu s-a născut pe 9 august 1916 la Brăila. Încă înainte de al doilea război mondial a absolvit Academia de Comerț și Industrie din București. În partid a intrat în august 1944. Inițial a fost profesor la Ploiești, apoi asistent la Academia de Comerț din București. Din 1948 a lucrat în cadrul Comitetului de Stat al Planificării, fiind la început șeful secției cadre, apoi consilier pe probleme de planificare. În 1951 a devenit director general al Direcției Centrale de Statistică de pe lângă Consiliul de Miniștri, unde a lucrat până în 1954, când a devenit pentru câteva luni adjunct al reprezentantului României la CAER. Între 1955 și 1957 a fost ministru de Finanțe. În iunie 1960 a fost primit ca membru în CC. În 1962 i s-a acordat ordinul „Erou al Muncii Socialiste”, iar în 1966 ordinul „Steaua Republicii Socialiste România” clasa întâi. În 1965, timp de câteva luni, a fost șeful secției de știință și cultură din CC, între anii 1969 și 1972 îndeplinind funcția de secretar al CC. Din 1969 până în 1974 a fost membru al CE și apoi, până în 1979, membru al CPEx. În intervalul 1972-1974 a îndeplinit funcția de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și de președinte al Comitetului de Stat al Planificării. Din 1974 până în 1975 a fost președintele Consiliului de Miniștri, iar în perioada 1975-1979 – premier. În 1979 și-a pierdut într-o anumită măsură încrederea lui Ceaușescu și a fost trecut pe o linie secundară pentru ca, în 1984, să revină în componența CPEx, al cărui membru a rămas până la căderea sistemului. Pe 22 decembrie 1989 a urcat împreună cu Ceaușescu la bordul elicopterului. În România postcomunistă a fost condamnat la închisoare pe viață, pedeapsă comutată apoi în câțiva ani de închisoare. A murit pe 27 februarie 2009 (*Membrii CC al PCR...*, pp. 387-388).

Paul Niculescu-Mizil s-a născut în 1923 la București. În 1945 a aderat la PCR și și-a terminat studiile la Academia de Comerț și Industrie din Capitală, iar un an mai târziu a urmat și o școală de partid din județul Ilfov. Niculescu-Mizil a fost unul dintre intelectualii partidului. În cursul anului 1945 a lucrat la ziarul *Tinerețea*, iar din 1951 a fost membru al colectivului de redacție al publicației marxiste teoretice *Lupta de clasă*. Între anii 1950 și 1954, a îndeplinit funcția de rector al Academiei de partid „Ștefan Gheorghiu”, din 1955 director adjunct al Institutului de Istorie a PMR, iar din 1954 a lucrat în

cadrul secției propagandă și agitație a CC al PMR, între 1956 și 1965 fiind șeful acestei secții. În decembrie 1955 a devenit membru al CC. Din 1957 îl găsim deputat în diferite județe. În 1961 și apoi din nou în perioada 1966-1969 a îndeplinit funcția de președinte al Comisiei de Cultură și Învățământ din cadrul MAN. În anii 1965-1974 a fost membru al Prezidiului Permanent al CC. Din 1965 până în 1972 a fost membru al Secretariatului CC, iar din 1965 până la căderea regimului – membru mai întâi al CE, apoi al CPEx. În perioada 1972-1975 a fost vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, iar apoi, până în martie 1981, vicepremier. Din 1978 până în 1981 a ocupat și funcția de ministru al Finanțelor. După ce a fost revocat din funcția de vicepremier, a trecut în planul doi, până la sfârșitul regimului Ceaușescu fiind președinte al Uniunii Centrale a Cooperativelor de Consum. După căderea sistemului a fost condamnat la închisoare. A murit pe 5 decembrie 2008 (*Membrii CC al PCR...*, pp. 432-433).

Cornel Onescu s-a născut în anul 1920 în localitatea Gogoșu din județul Dolj. Inițial a fost tipograf la diferite edituri. În partid a intrat în 1942. După război a lucrat în cadrul secției propagandă a CC al PCR. La fel ca Patilineț și Verdeț, Onescu a fost colaboratorul lui Ceaușescu la secția organizatorică a PMR, unde a lucrat începând din 1947. În 1959 a devenit prim-secretar în județul Teleorman, iar un an mai târziu a fost primit în CC, unde i s-a încredințat funcția de șef al secției cadre. În 1964 a fost distins cu ordinul „Steaua Republicii Populare Române” clasa a doua. Între anii 1965 și 1972 a îndeplinit funcția de ministru al Afacerilor Interne. Mai târziu, timp de un an, a fost adjunctul președintelui secției cadre a CC, iar din 1973 până în 1978 – prim-secretar al județului Teleorman. În perioada 1978-1979 a fost vicepreședintele Comitetului de Stat al Planificării, după care a îndeplinit funcții mai puțin importante. În 1984 nu a mai fost inclus pe lista membrilor CC. A murit în 1993 în București (*Membrii CC al PCR...*, pp. 440-441).

Vasile Patilineț s-a născut în 1923 în orașul Lupeni din județul Hunedoara și era de meserie lăcătuș. În 1940 a devenit membru UTC, iar în 1945 a aderat la PCR. Inițial a activat la nivel local în vestul Transilvaniei (Alba Iulia, Hunedoara, Turnu Severin), iar în perioada 1952-1956 a ajuns prim-secretar la Timișoara. Între timp a urmat cursurile câtorva școli de partid, printre care

Academia „Ștefan Gheorghiu”. În 1955 a fost cooptat ca membru al CC, iar în anul următor a devenit succesorul lui Ceaușescu la secția organizatorică. Din 1961 a fost deputat în MAN. În 1964 a fost decorat cu ordinul „Steaua Republicii Populare Române” clasa a treia. Cu ocazia Congresului al IX-lea a fost primit în Secretariatul CC al PMR. El a coordonat activitatea comisiei de reabilitare a lui Lucrețiu Pătrășcanu. Între anii 1969 și 1974 a fost membru supleant în CE, apoi, până în 1979, membru supleant al CPEx. Din 1969 până în 1972 a fost membru în Consiliul Apărării, iar în 1972 a devenit ministru al Silviculturii și Materialelor de Construcții, funcție pe care a deținut-o până în 1977, când a devenit ministrul Minelor, Petrolului și Geologiei. A rămas pe acest post până la sfârșitul anului 1979. În ianuarie 1980 a fost numit ambasador la Ankara. A murit în 1986, îndeplinindu-și această funcție. Cauza morții sale n-a fost elucidată, în versiunea oficială fiind vorba de o combinație între un accident de mașină și un infarct (*Membrii CC al PCR...*, pp. 452-453).

Dumitru Popescu „Dumnezeu” s-a născut în 1928 la Turnu Măgurele, în județul Teleorman. În PMR a intrat în anul 1955, a absolvit câteva școli de partid, în urma cărora s-a calificat ca economist și ziarist. Încă înainte de a deveni membru de partid, el lucrase ca redactor la revista *Contemporanul*. Între anii 1956 și 1960 a fost redactor-șef al organului UTC *Scânteia tineretului*. Din 1960 până în 1962 a fost director general al agenției române de presă Agerpres. În perioada 1962-1965 a fost vicepreședinte al Biroului Executiv al Comitetului de Stat pentru Cultură și Artă, iar din 1965 până în 1968 – redactor-șef la *Scânteia* unde, având în vedere modul său infatuat de a se comporta, a primit acest pseudonim. Este considerat principalul ideolog al lui Ceaușescu. Pe toată durata epocii Ceaușescu, el a îndeplinit funcții de conducere în instituții legate de cultură și media, între altele și funcția de președinte al Consiliului Național al Radioteleviziunii în 1971 și apoi între 1976 și 1978. A luat parte la toate operațiile de propagandă, de multe ori cu rolul de „eminență cenușie”. Din 1969 a fost membru al CE, iar din 1974 al CPEx, calitate pe care a deținut-o până la sfârșitul regimului Ceaușescu. În 1981 a devenit rectorul Academiei „Ștefan Gheorghiu”, funcție pe care de asemenea a deținut-o până la căderea regimului. În România postcomunistă, a fost condamnat în procesul membrilor CPEx, iar după ieșirea din închisoare s-a ocupat cu redactarea memoriilor sale, în cuprinsul cărora s-a străduit să demonstreze justețea opțiunilor sale din

cursul vieții și genialitatea propriei persoane (*Membrii CC al PCR...*, pp. 480-481).

Tudor Postelnicu s-a născut pe 13 noiembrie 1931 în localitatea Provița de Sus din județul Prahova. A absolvit câteva clase elementare și școala de cadre a CC a UTM. În anii '60 a absolvit și Școala Superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu”, iar în 1977 și-a luat doctoratul la Academia de Studii Economice. În partid a intrat în 1953. Inițial a lucrat la Moreni în meseria de strungar, învățată la școala profesională; tot acolo a aderat și la UTM. În 1951 a intrat la școala de ofițeri a MAI, dar s-a retras destul de repede. În perioada 1954-1959 a devenit membru al Comitetului Regional UTM din Ploiești. În 1959 a avansat, până în 1964 îndeplinind funcția de adjunct al șefului secției organizatorice a CC al UTM. Din 1964 până în 1969 a lucrat ca instructor la secția organizatorică a CC al PMR/PCR. Din 1969 până în 1971 a fost secretarul organizației de partid din județul Olt, iar din 1971 până în 1976 – secretar cu probleme organizatorice în județul Brăila. În 1976 a devenit prim-secretar la Buzău. Persoanele care nu-l agreau pe Postelnicu, spre exemplu Nicolae Pleșiță, îl numeau uneori „Prostelnicu”. În intervalul 1978-1987 a îndeplinit funcția de șef al DSS după care, până la sfârșitul regimului, a fost ministru al Afacerilor Interne. În 1984 a devenit membru supleant al CPEx. După căderea lui Ceaușescu a fost condamnat la închisoare pe viață, dar, la fel ca alții, a fost eliberat relativ repede (*Membrii CC al PCR...*, pp. 487-488).

Leontin Sălăjan provenea dintr-o familie de maghiari. S-a născut în 1913 în satul Santău din județul Satu Mare. La fel ca mulți dintre membrii conducerii din vremea respectivă, era de meserie lăcătuș. Absolvise școala profesională CFR de la Timișoara. În partid a intrat în 1939. În perioada războiului a fost secretarul Comitetului Regional de partid din Banat. În 1945 a devenit prim-secretar la Satu Mare și membru al CC al PCR. Apoi a fost transferat în administrația centrală. Între anii 1948 și 1949 a îndeplinit funcția de adjunct al ministrului Sănătății, iar în 1949 pe aceea de ministru al Construcțiilor. În 1950 a schimbat resortul, fiind numit adjunct al ministrului Forțelor Armate, primind gradul de general-maior. În același an a primit și funcția de șef al Marelui Stat-Major. Această funcție a îndeplinit-o până în 1955, când a devenit ministru al Forțelor Armate și membru supleant al Biroului Politic. În 1959 a fost avansat

la gradul de general de armată. Din 1946 era deputat în MAN. În 1963 a fost distins cu ordinul „Steaua Republicii Populare Române” clasa întâi. Din 1965 devine membru al CE, funcție pe care a îndeplinit-o până la moarte, survenită în august 1966. A murit într-un spital din București, dar cauza morții sale a rămas neclară (*Membrii CC al PCR...*, p. 529).

Victor Atanasie Stănculescu s-a născut pe 10 mai 1928 la Tecuci în județul Galați. În 1949 a intrat în armată. A absolvit Academia Militară. În 1981 a devenit adjunct al ministrului Apărării Naționale, îndeplinind această funcție până la căderea regimului. În decembrie 1989 a fost trimis la Timișoara cu scopul de a înăbuși revolta, dar la un moment dat a început să evite executarea ordinelor și a simulat că e bolnav. Pe 22 decembrie, după moartea generalului Vasile Milea, a preluat conducerea armatei și a dat ordinul ca unitățile armatei să înceteze lupta. După căderea comunismului a fost unul dintre organizatorii procesului cuplului dictatorial, după care, timp de câțiva ani, a îndeplinit funcția de ministru: la început al Economiei Naționale, apoi al Apărării și în cele din urmă al Finanțelor. În 1999 a fost condamnat pentru participarea la represiuni, dar a făcut recurs și deocamdată nu sunt semne că procesul s-ar putea încheia în curând (suntem la jumătatea anului 2008). În decembrie 2003 soția sa, Elena, s-a sinucis, menționând în scrisoarea de adio ca motiv al gestului ei procesul interminabil al soțului (G. Crișan, *Piramida...*, vol. I, p. 237; D. Jela, *Lexiconul negru...*, p. 261).

Ion Stănescu s-a născut pe 23 ianuarie 1929 în satul Ghercești din județul Dolj. În partid a intrat în anul 1947. Inițial a activat în cadrul UTM, după care s-a transferat la secția de propagandă a CC al PMR. La începutul anilor '50 a absolvit școala de ofițeri politici și a lucrat la departamentul propagandă al MAI. Între anii 1952 și 1955 a fost student la Facultatea de Științe Sociale „Jdanov” de pe lângă CC al PMR. Din 1955 până în 1958 a lucrat la secția cadre a CC. În iulie 1965 a devenit membru al CC. A îndeplinit funcțiile de prim-secretar al regiunii Oltenia (1964-1967), președinte al CSS (1968-1972), membru supleant în CE (1969-1974) și ministru al Afacerilor Interne (1972-1973). Apoi a fost trimis pe o linie secundară, din 1974 până în 1977 fiind prim-secretar al județului Dâmbovița. Între 1977 și 1978 a îndeplinit funcția de vicepremier, apoi a lucrat în cadrul Ministerului Construcțiilor

Industriale (1978-1979), în Ministerul Industriei Chimice (1979-1981), după care, până în 1984, a fost șeful Departamentului Construcții în Străinătate cu rang de ministru. Din 1984 până la căderea sistemului a îndeplinit funcția de ministru al Turismului. A murit pe 5 iunie 2010 (*Membrii CC al PCR...*, p. 545).

Chivu Stoica s-a născut în 1908 în localitatea Smeeni din județul Buzău. După absolvirea școlii generale și a celor patru clase de liceu a devenit cazangiu la Uzinele „Grivița” din București. În partid a intrat în 1931. Împreună cu Dej a luat parte la grevele din 1933, lucru pentru care a fost condamnat la doisprezece ani de închisoare, dar în 1943 pedeapsa a fost comutată în domiciliu forțat. În 1945 a intrat în componența CC al PCR și în Biroul Politic, iar un an mai târziu a devenit deputat. În același an i s-a încredințat funcția de vicepreședinte al Confederației Generale a Muncii, iar în anul următor a preluat funcția de director al Direcției Generale a CFR. Între 1949 și 1955 a fost ministrul Industriei Metalurgice și Chimice. În 1955 a primit funcția de vicepremier, răspunzând de sectorul industriei, iar în anii 1955-1961 a îndeplinit funcția de președinte al Consiliului de Miniștri. În august 1958 i s-a acordat ordinul „Erou al Muncii Socialiste”. În perioada 1961-1965 a fost membru al comisiei MAN însărcinate cu elaborarea unei noi Constituții. Din 1965 până în 1969 a îndeplinit funcția de membru al CE, iar apoi, până în 1974, pe aceea de președinte al Comisiei Centrale de Revizie. În 1974 a devenit membru supleant în CPEx și președinte al Colegiului Central al Partidului. A murit în circumstanțe destul de neclare în locuința sa din București, pe 17 februarie 1975. Potrivit versiunii oficiale el s-ar fi sinucis, dar nu s-a făcut nici un fel de anchetă legată de cazul lui (*Membrii CC al PCR...*, pp. 150-151; G. Crișan, *Piramida...*, vol. I, pp. 80-81).

Virgil Trofin s-a născut în 1926 în satul Lipovăț din județul Vaslui. De meserie era mecanic de locomotivă. În partid a intrat în 1945, când a început să activeze în organizația de tineret. A ocupat diferite funcții în UTC, organizație care mai târziu s-a transformat în UTM. În anii 1950 a absolvit Academia „Ștefan Gheorghiu”. Între 1954 și 1956 a fost secretar, iar din 1956 prim-secretar al CC al UTM. Din 1960 a devenit membru al CC al PMR. În anul 1964 a fost decorat cu ordinul „Steaua Republicii Populare Române”, clasa a

doua. Trofin a fost unul dintre subordonații lui Ceaușescu la secția organizatorică, unde a ajuns însă destul de târziu, mai precis abia în 1964. În martie 1965 i s-a încredințat funcția de șef al secției „organizații de partid” din cadrul CC, apoi a devenit membru al Secretariatului CC al PCR, calitate pe care a deținut-o până în 1971. Din 1969 până în 1974 a fost membru al Prezidiului Permanent al CC, respectiv al CE și al Consiliului Apărării. Apoi, până în 1984, a fost membru al CPEx. Din 1972 până în 1974 a ocupat atât funcția de vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, cât și pe aceea de ministru al Comerțului Interior. În anii 1974-1977 a îndeplinit funcția de prim-secretar în județul Brașov. În 1977 s-a întors la centru, pentru un an fiind ministrul Silviculturii și al Materialelor de Construcții. Între 1978-1981 îl găsim vicepremier și ministru responsabil de problemele energetice. La Plenara CC din noiembrie 1981 a fost exclus din CC cu vot de blam și a fost transferat director la IAS „Mircea Vodă” din județul Călărași, unde a și murit în 1984 în condiții neclare (*Membrii CC al PCR...*, pp. 583-584).

Ilie Verdeț s-a născut în 1925 în localitatea Comănești din județul Bacău. Înainte de război a absolvit școala generală; a urmat meseria de miner. Și-a completat educația în școlile de partid, printre altele prin studii superioare pe lângă CC al PMR și la Academia „Ștefan Gheorghiu”. În PCR a fost primit în 1945 și treptat a avansat în ierarhia de partid. Și-a început activitatea la mina Secu în anul 1941. După război a organizat acolo o celulă de partid, a trecut apoi la activități de nivel județean, pentru ca în 1948 să devină directorul acestei mine. Între 1950 și 1954 a fost membru în biroul Comitetului Raional Caransebeș. Din august 1954 până în septembrie 1957 a îndeplinit funcția de adjunct al șefului secției organizatorice a CC al PMR. Apoi, timp de un an, a fost prim-secretar al Comitetului Regional Hunedoara, iar din decembrie 1958 a îndeplinit funcția de adjunct al șefului direcției organizatorice a CC al PMR și de șef al secției organizații de partid a CC al PMR. În această perioadă a devenit unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Ceaușescu, fiind omul lui de încredere. Între 1955 și 1960 Verdeț a avut statutul de candidat, în 1960 devenind membru cu drepturi depline în CC. Din 1961 este deputat în diferite județe. În perioada 1965-1969 a fost membru supleant, iar din 1969 până în 1974 membru al CE și în continuare membru al CPEx până în 1986. În acest an a fost exclus din CPEx și i s-a încredințat funcția de șef al Comisiei Centrale de

Revizie a CC pe care a exercitat-o până la căderea lui Ceaușescu. Între anii 1965-1967 a fost vicepreședinte, iar din 1967 până în 1979 prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. În 1977, în timpul grevei minerilor din Valea Jiului, a fost reținut de protestatari. În perioada 1978 și 1979 a fost președintele Comitetului de Stat al Planificării, iar din 1979 până în 1982 – premier. Pe 22 decembrie 1989 a încercat să formeze un guvern, dar a fost fluierat de mulțimea adunată în fața clădirii CC. În perioada postcomunistă a devenit șeful Partidului Socialist al Muncii. A murit pe 20 martie 2001 la București (*Membrii CC al PCR...*, p. 614).

Iulian Vlad s-a născut pe 23 februarie 1931 în satul Gogoșița din județul Dolj. Este absolvent al unui liceu din orașul Craiova, al unei școli de cadre a CC al UTC, al unei școli de ofițeri a MAI, al unui curs de șase luni, în URSS, pentru ofițerii din serviciile speciale, al unei facultăți de drept și al unui curs pentru cadrele superioare în cadrul Academiei „Ștefan Gheorghiu”. În PCR a intrat în anul 1946. A lucrat mai întâi ca profesor de școală generală. În partid și-a început cariera de la organizația de tineret din mediul rural. A intrat apoi în cadrul armatei și a ajuns în continuare la direcția politică a MAI. Între 1954 și 1956 a fost numit șef al secției de învățământ de la Direcția Cadre a MAI, iar din anul 1956 până în 1960 – șef al Direcției. Din 1960 a trecut la Securitate, unde a lucrat la Direcția Cadre. În perioada 1974-1977 a fost directorul școlii MAI de la Băneasa. Din 1977 până în 1980 a ocupat funcția de secretar de stat în MAI, răspunzând de coordonarea structurilor de contraspionaj. În 1983 a devenit adjunctul ministrului Afacerilor Interne, un an mai târziu fiind avansat la gradul de general-colonel. În noiembrie 1984 a devenit membru al CC. În octombrie 1987 a ocupat funcția de secretar de stat la MAI și pe aceea de șef al Securității, ambele funcții îndeplinindu-le până la căderea regimului. La câteva zile după preluarea puterii de către noua echipă a fost arestat și condamnat la mulți ani de închisoare, dar a fost eliberat încă din 1993 (*Membrii CC al PCR...*, pp. 621-622).

Bibliografie

Din arhive

Arhiva din Varșovia a Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Polonia (Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej w Warszawie):

Rapoartele Ambasadei Republicii Populare Polone la București, anii 1965-1989 (Raporty Ambasady Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w Bukareszcie z lat 1965-1989).

Arhiva Documente Noi din Varșovia (Archiwum Akt Nowych w Warszawie).

Documentele Secției Externe a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Unit Polonez (akta Wydziału Zagranicznego Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej).

Arhivele Naționale Istorice Centrale din București.

fond C.C. al P.C.R. – Cancelarie.

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al Republicii Cehe (Archiv ministerstva zahraničních věcí České Republiky).

Rapoartele Ambasadei Republicii Socialiste Cehoslovacia la București, din anul 1968.

Documente publicate

Anton, Mioara; Chiper, Ioan, *Instaurarea regimului Ceaușescu. Continuitate și ruptură în relațiile româno-sovietice*, INST, București, 2003.

Anuarul Statistic al Republicii Socialiste România 1975, Direcția Generală de Statistică, București, 1975.

Anuarul Statistic al Republicii Socialiste România 1980, Direcția Generală de Statistică, București, 1980.

Anuarul Statistic al României 1990, Comisia Națională pentru Statistică, București, 1990.

„At Historic Crossroads: Documents on the December 1989 Malta Summit”, în *The End of the Cold War*, Cold War International History Project Bulletin, nr. 12-13, 2001, pp. 229-241.

Buzatu, Gheorghe; Chirițoiu, Mircea, *Agresiunea comunismului în România. Documente din arhivele secrete: 1944-1989*, vol. I-II, Editura Paideia, București, 1998.

- Cartea Albă a Securității: Istorii literare și artistice 1969-1989*, Serviciul Român de Informații, București, 1996.
- Cătănuș, Dan (coord.), *Între Beijing și Moscova. România și conflictul sovieto-chinez*, INST, București, 2004.
- Cătănuș, Dan; Chiper, Ioan, *Cazul Ștefan Foriș. Lupta pentru putere în PCR de la Gheorghiu-Dej la Ceaușescu. Documente 1940-1968*, Editura Vremea, București, 1999.
- Ceaușescu, Nicolae, *Raport la cel de-al XIII-lea Congres al Partidului Comunist Român*, București, 1984.
- Ceaușescu, Nicolae, *Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român 16-18 decembrie 1982*, București, 1982.
- CNSAS, Nicu Steinhardt în *dosarele Securității: 1959-1989*, ed. îngrijită de S.B. Moldovan, C. Cosmineanu, Editura Nemira, București, 2005.
- Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport Final*, București, 2007.
- Dobre, Florica; Banu, Florian; Duică, Camelia; Moldovan, Silviu B.; Țăranu, Liviu, *Trupele de Securitate (1949-1989)*, Editura Nemira, București, 2004.
- Garlicki, Andrzej; Paczkowski, Andrzej (red.), *Zaciskanie pętli. Tajne dokumenty dotyczące Czechosłowacji 1968 r.*, Varșovia, 1995.
- Milin, Miodrag (coord.), *Timișoara, în arhivele „Europei Libere”. 17-20 decembrie 1989*, Fundația Academia Civică, București, 1999.
- Mocanu, Marin Radu, *Scritorii și puterea. Documente*, Editura Ideea Europeană, Iași, 2006.
- Moraru, Constantin (ed.), „Stenograma ședinței Comitetului Politic Executiv al CC al PCR din ziua de 21 august, privind evenimentele din Polonia”, *Clio 1989*, nr. 1-2/2005.
- Murgescu, Bogdan (coord.), *Istoria României în texte*, Editura Corint, București, 2001.
- Olteanu, Constantin; Duțu, Alesandru; Antip, Constantin, *România și Tratatul de la Varșovia. Istoric. Mărturii. Documente. Cronologie*, Editura Pro Historia, București, 2005.
- Oprea, Marius, *Banalitatea răului. O istorie a Securității în documente 1949-1989*, Editura Polirom, Iași, 2002.
- Preda, Dumitru; Retegan, Mihai, 1989. *Principiul dominoului. Prăbusirea regimurilor comuniste europene*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000.
- Retegan, Mihai, *Război politic în blocul comunist. Relații româno-sovietice în anii șaizeci. Documente*, Editura RAO, București, 2002.
- Sava, Constantin; Monac, Constantin, *Revoluția română din decembrie 1989 re trăită prin documente și mărturii*, Editura Axioma, București, 2001.
- Tudor, Alina; Cătănuș, Dan (coord.), *Amurgul ilegaliștilor. Plenara CC al PMR din 9-13 iunie 1958*, Editura Vremea, București, 2000.
- Tudor, Alina; Cătănuș, Dan, *O destalinizare ratată. Culisele cazului Miron Constantinescu – Iosif Chișinevski (1956-1961)*, Editura Elion, București, 2001.

Amintiri ale martorilor epocii

- Airinei, Simion, *Un sfert de veac de Securitate*, Editura Transilvania Express, Braşov, 2002.
- Antohei Sorin: *Cum era? Cam așa. Amintiri din anii comunismului românesc*, Bucureşti, 2006.
- Apostol, Gheorghe, *Eu și Gheorghiu-Dej*, Bucureşti, 1998.
- Arachelian, Vartan, *În fața dumneavoastră. Revoluția și personajele sale*, Editura Nemira, Bucureşti, 1998.
- Betea, Lavinia, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu*, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1997.
- Betea, Lavinia, *Convorbiri neterminate. Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Editura Polirom, Iași, 2001.
- Betea, Lavinia, *Maurer și lumea de ieri: mărturii despre stalinizarea României*, Editura Fundației „Ioan Slavici”, Cluj-Napoca, 2001.
- Brucan, Silviu, *Generația irosită. Memorii*, Editura Teșu, Bucureşti, 1992.
- Brucan, Silviu, *De la capitalism la socialism și retur. O biografie între două revoluții*, Editura Nemira, Bucureşti, 1998.
- Buzilă, Boris, *În prezența stăpânilor. Trezeci de ani de jurnal secret la România Liberă*, Editura Compania, Bucureşti, 1999.
- Ceaușescu, Mihaela M., *Nu regret, nu mă jelesc, nu strig*, Editura Meditații, Bucureşti, 2004.
- Chelaru, Rodica, *Culpe care nu se uită. Convorbiri cu Cornel Burtică*, Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2001.
- Chiriac, Mihai, *Aniversare însângărată. Academia militară – decembrie 1989*, Editura Militară, Bucureşti, 2003.
- Coman, Ion, *Omul se duce, faptele rămân, istoria însă le va analiza*, Editura Meditații, Bucureşti, 2007.
- Coposu, Corneliu, *Dialoguri cu Vartan Arachelian*, Editura Anastasia, Bucureşti, 1992.
- Coposu, Corneliu, *Confesiuni – dialoguri cu Doina Alexandru*, Editura Anastasia, Bucureşti, 1996.
- Coruș, Pavel, *N-a fost triumful minciunii. Pavel Coruș în dialog cu generalul Ștefan Gușă*, Editura Canova, Iași, 2004.
- Curticeanu, Silviu, *Mărturia unei istorii trăite. Imagini suprapuse*, Editura Albatros, Bucureşti, 2000.
- Dobrescu, Maria, *La curtea lui Ceaușescu. Dezvăluiri Suzanei Andreiaș despre viața de familie a cuplului prezidențial*, Editura Amaltea, Bucureşti, 2004.
- Domenico, Viorel, *Ceaușescu la Târgoviște, 22-25 decembrie 1989*, Editura „Ion Cristoiu”, Bucureşti, 1999.
- Funderburk, David B., *Pinstripes and Reds. An American Ambassador Caught Between the State Department and Romanian Communists, 1981-1985*, Selous Foundation Press, 1987 [ed. rom. *Un ambasador american între Departamentul de Stat și dictatura comunistă din România, 1981-1985*, trad. de B. Funderburk, Editura Dacon, Constanța, 1994].

- Georgescu, Mitică, *Vânătorile lui Ceaușescu, așa cum au fost*, Editura Corint, București, 2003.
- Goma, Paul, *Culoarea curcubeului '77 (Cutremurul oamenilor) – Cod „Bărbosul”* (Din *Dosarele Securității, 1957-1977*), Editura Polirom, Iași 2005.
- Govrin, Yosef, *Israeli-Romanian Relations at the End of the Ceaușescu Era. As Observed by Israel's Ambassador to Romania 1985-1989*, Londra, Portland, Oregon, 2002.
- Ioniță, Ion, *Însemnări*, Editura Curtea Veche, București, 2008.
- Jela, Doina, *Telejurnalul de noapte*, Editura Vremea, București, 2005.
- Leahu, Gheorghe, *Arhitect în „Epoca de aur”*, Fundația Academia Civică, București, 2004.
- Manea, Norman, *O kłownach. Dyktator i Artysta*, przeł. H. Mirska-Lasota, Sejny, 2001 [ed. rom. *Despre clovni: dictatorul și artistul*, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 1997; ed. a II-a, Editura Polirom, Iași, 2005].
- Marele șoc din finalul unui secol scurt. Ion Iliescu în dialog cu Vladimir Tismăneanu, Editura Enciclopedică, București, 2004.
- Mavru, Nicolae, *Revoluția din stradă. Amintirile fostului șef al Serviciului de Filaj și Investigație de la Timișoara*, Editura RAO, București, 2004.
- Mazilu, Dumitru, *Revoluția furată. Memoriu pentru țara mea*, Editura Cozia, București, 1991.
- Mărturi orale: anii '80 și bucureștenii, ed. îngrijită de Ana Vinea, Editura Paideia, București, 2003.
- Медведев, Вадим А., Распад. Как он назревал в „мировой системе социализма”, Москва, 1994 (Medvedev, Vadim A., *Raspad. Kak on nazriewał w „mirowej systemie socjalizma”*, Moscova, 1994).
- Nicolae, M. Nicolae, *O lume așa cum am cunoscut-o. Amintirile unui fost ambasador al României*, Editura Pro Domo, București, 2000.
- Niculescu-Mizil, Paul, *O istorie trăită. Memorii*, vol. I, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Enciclopedică, București, 2002.
- Niculescu-Mizil, Paul, *O istorie trăită. Memorii*, vol. II, București, Moscova, Praga, Bologna, Editura Democrația, București, 2003.
- Olteanu, Constantin; Duțu, Alesandru; Antip, Constantin, *România și Tratatul de la Varșovia. Istoric. Mărturii. Documente. Cronologie*, Editura Pro Historia, București, 2005.
- Oprea, Marian; Patrichi, Viorel, *În culisele Securității cu și fără generalul Pleșiță*, Editura Lumea, București, 2004.
- Pacepa, Ion Mihai, *Czerwone horyzonty*, trad. de M. Fabianowska, Varșovia, 1990 [ed. rom. *Orizonturi roșii: memoriile unui șef al spionajului comunist*, trad. de R.G. Toader, New York, 1988; *Orizonturi roșii: crimele, corupția și moștenirea Ceaușeștilor*, trad. de H. Gănescu și A. Ștefănescu, Editura Humanitas, București, 2010].
- Paraschiv, Vasile, *Lupta mea pentru sindicate libere în România. Terorismul politic organizat de statul comunist*, Editura Polirom, Iași, 2005.
- Patrichi, Viorel, *Ochii și urechile poporului. Convorbiri cu generalul Nicolae Pleșiță*, Editura Ianus Inf, București, 2001.

- Petcu, Mirela; Roguski, Camil, *Ceaușescu: adevăruri din umbră. Convorbiri*, Editura Evenimentul Românesc, București, 2001.
- Popescu, Dumitru, *Un fost lider comunist se destăinuie: „Am fost și cioplitor de himere”*, Editura Expres, București, 1993.
- Popescu, Dumitru, *Cronos autodevorându-se. Aburul halucinogen al cernelii. Memorii I*, Editura Curtea Veche, București, 2005.
- Popescu, Dumitru, *Cronos autodevorându-se. Panorama răsturnată a mirajului politic. Memorii II*, Editura Curtea Veche, București, 2006.
- Popescu, Dumitru, *Cronos autodevorându-se. Artele în mecenatul etatist. Memorii III*, Editura Curtea Veche, București, 2006.
- Răduică, Grigore, *Crime în lupta pentru putere (1966-1968): Ancheta cazului Pătrășcanu*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1999.
- Rosen, Moses, *Primejdii, încercări, miracole*, Editura Hasefer, București, 1991.
- Sava, Constantin; Monac, Constantin, *Revoluția română din decembrie 1989 re trăită prin documente și mărturii*, Editura Axioma, București, 2001.
- Săraru, Dinu; Stănculescu, Victor Atanasie, *Dinu Săraru în dialog cu Victor Atanasie Stănculescu. Generalul revoluției cu piciorul în ghips*, Editura RAO, București, 2005.
- Sfetcu, Paul, *13 ani în anticamera lui Dej*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000.
- Steinhardt, N., *Jurnalul fericirii*, Editura Polirom, Iași, 2008.
- Stoenescu, Alex Mihai, *Interviuri despre revoluție*, Editura RAO, București, 2004.
- Tănase, Stelian, *Acasă se vorbește în șoaptă. Dosar & jurnal din anii târzii ai dictaturii*, Editura Compania, București, 2002.
- Teodorescu, Filip, *Un risc asumat. Timișoara, decembrie 1989*, Editura Viitorul Românesc, București, 1992.
- Tőkés, László; Porter, David, *The Fall of Tyrants: The Incredible Story of One Pastor's Witness, the People of Romania and the Overthrow of Ceaușescu*, Wheaton, Illinois, 1991.

Monografii

- Accoce, Pierre; Pouget, Daniel, *Le Réseau Caraman – Treize Roumains ont fait trembler l'OTAN*, Paris, 1972 [ed. rom. *Rețeaua Caraman – cei treisprezece români care au zguduit NATO*, trad. de M. Pătrășcu, Editura Compania, București, 1999].
- Alexe, Vladimir, *Ion Iliescu. Biografia secretă. Candidatul manciurian*, Editura Elit Comentator, București, 2000.
- Alexe, Vladimir, *România secretă*, Editura Elit Comentator, București, 2004.
- Andrew, Christopher; Mitrochin, Wasilij, *Archiwum Mitrochina. KGB w Europie i na Zachodzie*, trad. de M.M. Brzeska și R. Brzeski, Varșovia, 2001 [ed. engl. *The Mitrokhin Archive. The KGB in Europe and the West*, 1999].
- Banu, Florian, *Asalt asupra economiei României de la Solagra la Sovrom (1936-1956)*, Editura Nemira, București, 2004.

- Barnett, Thomas P.M., *Romanian and East German Policies in the Third World: Comparing the Strategies of Ceaușescu and Honecker*, Westport, Connecticut, 1992.
- Behr, Edward, *Kiss the Hand You Cannot Bite: the Rise and Fall of the Ceaușescus*, New York 1991 [ed. rom. „Sărută mâna pe care n-o poți mușca”. *Românii și Ceaușeștii: investigarea unui blestem al istoriei*, trad. de D. Jela Despois și B. Palade, Editura Humanitas, București, 1999].
- Betea, Lavinia, *Psihologie politică. Indivd, lider, mulțime în regimul comunist*, Editura Polirom, Iași, 2001.
- Betea, Lavinia, *Mentalități și remanente comuniste*, Editura Nemira, București, 2005.
- Betea, Lavinia, *Lucrețiu Pătrășcanu. Moartea unui lider comunist*, ediția a II-a adăugită, Editura Curtea Veche, București, 2006.
- Boia, Lucian (coord.), *Miturile comunismului românesc*, Editura Nemira, București, 1998.
- Boia, Lucian, *Rumuni: świadomość, mity, historia*, trad. de K. Jurczak, Cracovia, 2003 [ed. rom. *Istorie și mit în conștiința românească*, ed. a III-a adăugită, Editura Humanitas, București, 2002].
- Bullock, Allan, *Hitler i Stalin: żywoty równoległe*, trad. de M. Lipska, J. Mianowski, F. Pastusiak, M. Rudowski, Varșovia, 1994.
- Calafeteanu, Ion; Cornescu-Coren, Alexandru, *România și criza din Orientul Mijlociu (1965-1971)*, Editura Sempre, București, 2002.
- Cartianu, Grigore, *Crimele Revoluției. Sângeroasa diversiune a KGB-iștilor din FSN*, Editura Adevărul, București, 2010.
- Cartianu, Grigore, *Sfârșitul Ceaușeștilor. Să mori împușcat ca un animal sălbatic*, Editura Adevărul, București, 2010.
- Cartianu, Grigore, *Teroriștii printre noi. Adevărul despre ucigașii Revoluției*, Editura Adevărul, București, 2010.
- Câmpeanu, Pavel, *Ceaușescu. Lata odliczane wstecz*, trad. de H. Mirska-Lasota, Varșovia, 2004 (trad. rom. *Ceaușescu, anii numărătorii inverse*, Editura Polirom, Iași, 2002).
- Cernat, Paul; Manolescu, Ion; Mitchievici, Angelo; Stanomir, Ioan, *În căutarea comunismului pierdut*, Editura Paralela 45, Pitești, 2001.
- Cernat, Paul; Manolescu, Ion; Mitchievici, Angelo; Stanomir, Ioan, *Explorări în comunismul românesc*, vol. I-III, Iași, 2004, 2005, 2008.
- Cesereanu, Ruxandra (coord.), *Comunism și represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid național*, Editura Polirom, Iași, 2006.
- Cesereanu, Ruxandra, *Decembrie '89. Deconstrucția unei revoluții*, Editura Polirom, Iași, 2004; ed. a II-a, revăzută și adăugită, 2009.
- Cioroianu, Adrian, *Focul ascuns în piatră. Despre istorie, memorie și alte vanități contemporane*, Editura Polirom, Iași, 2002.
- Cioroianu, Adrian, *Ce Ceaușescu qui hante les Roumains. Le mythe, les représentations et le culte du Dirigeant dans la Roumanie comuniste*, Editura Curtea Veche, București, 2005.
- Cioroianu, Adrian, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, Editura Curtea Veche, București, 2005.
- CNSAS, *Pseudomemoriile unui general de Securitate*, Editura Humanitas, București,

2007.

- Colarizi, Simona, *Storia del novecento italiano. Cent'anni di entusiasmo, di paure, di speranza*, Milano, 2004.
- Constantin, Ion, *Din istoria Poloniei și a relațiilor româno-polone*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2005.
- Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999.
- Crișan, Gheorghe, *Piramida puterii*, vol. I, *Oameni politici și de stat, generali și ierarhi din România (23 august 1944 – 22 decembrie 1989)*, ed. a II-a revăzută și adăugită, Editura Pro Historia, București, 2004.
- Darski, Józef (Targalski Jerzy), *Rumunia: historia, współczesność, konflikty narodowe*, Varșovia, 1995.
- Deletant, Dennis, *Ceaușescu and the Securitate. Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989*, New York, 1995 (trad. rom. *Ceaușescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965-1989*, trad. de G. Ciocâltea, Editura Humanitas, București, 1998).
- Deletant, Dennis, *Communist Terror in Romania: Gheorghiu-Dej and the Police State, 1948-1965*, New York, 1999 [ed. rom. *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc, 1948-1965*, trad. de L. Leuștean, Editura Polirom, București, 2001].
- Demel, Juliusz, *Historia Rumunii*, Wrocław, 1986.
- Dobrincu, Dorin; Iordachi, Constantin (coord.), *Țărăimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, Editura Polirom, Iași, 2005.
- Dudek, Antoni, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988-1990*, Cracovia, 2004.
- Durman, Karel, *Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964-1991*, Praga, 1998.
- Enciclopedia de istorie a României*, ed. a III-a, Editura Meronia, București, 2002.
- Fejtő, François; Mietkowski-Kulesza, Ewa, *La fin des démocraties populaires*, Paris, 1992.
- Gabanyi, Anneli Ute, *The Ceaușescu Cult. Propaganda and Power Policy in Communist Romania*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000 [ed. rom. *Cultul lui Ceaușescu*, trad. de I. Vamanu, Editura Polirom, București, 2003].
- Gal, Ionel, *Rățiune și represiune în Ministerul de Interne (1965-1989)*, vol. I-II, Editura Domino, Iași, 2001.
- Georgescu, Vlad, *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români 1944-1977*, München, 1983.
- Georgescu, Vlad (ed.), *Romania, 40 Years (1944-1984)*, New York, 1985.
- Georgescu, Vlad, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, Editura Humanitas, București, 1992.
- Giurescu, Dinu C. (coord.), *Istoria României în date*, Editura Enciclopedică, București, 2003.
- Grala, Dariusz T., *Reformy gospodarcze w PRL (1982-1989). Próba uratowania socjalizmu*, Varșovia, 2005.
- Harrington, Joseph F.; Courtney, Bruce J., *Tweaking the Nose of the Russians: Fifty Years of American-Romanian Relations, 1940-1990*, New York, 1991 [ed. rom.

- Relații româno-americane, 1940-1990*, trad. de M. Sadovschi, Editura Institutul European, Iași, 2000].
- Hertz, Aleksander, *Szkice o totalitaryzmie*, Varșovia, 1994.
- Hlihor, Constantin; Scurtu, Ioan, *The Red Army in Romania*, Iași, Oxford, Portland, 2000.
- Hossu-Longin, Lucia, *Memorialul durerii. O istorie care nu se învață la școală*, Editura Humanitas, București, 2007.
- Huszár, Tibor, *Kádár János. Politikai életrajza*, Szabad Tér Kiadó – Kossuth Kiadó, 2003.
- Ioanid, Radu, *The Ransom of the Jews. The Extraordinary Secret Bargain Between Romania and Israel*, Chicago, 2005 [ed. rom. *Răscumpărarea evreilor. Istoria acordurilor secrete dintre România și Israel*, trad. de C. Dumea și M. Mircea, Editura Polirom, Iași, 2005].
- Ionescu-Gură, Nicoleta, *Stalinizarea României. Republica Populară Română: 1948-1950. Transformări instituționale*, Editura ALL, București, 2005.
- Ionescu-Gură, Nicoleta, *Nomenclatura Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, Editura Humanitas, București, 2006.
- Ionete, Constantin, *Criza de sistem a economiei de comandă și etapa sa explozivă*, Editura Expert, București, 1993.
- История на България по дати, София, 2003 (*Istoria na Bălgaria po dati*, Sofia, 2003).
- Jela, Doina, *Lexiconul negru. Unelte ale represiunii comuniste*, Editura Humanitas, București, 2001.
- Jela, Doina; Strat, Cătălin; Albu, Mihaela, *Afacerea Meditația Transcendentală*, Editura Humanitas, București, 2004.
- Jianu, Ion, *Gheorghe Apostol și Scrisoarea celor șase*, Editura Curtea Veche, București, 2008.
- Kamiński, Bartłomiej, *The Collapse of State Socialism. The Case of Poland*, Princeton, 1991.
- Kastelow, Bojan, *Todor Žiwkow. Mit i istina*, Sofija, 2005.
- Kligman, Gail, *The Politics of Duplicity. Controlling Reproduction in Ceaușescu's Romania*, Berkeley 1998 (trad. rom. *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu*, trad. de M. Dumitrescu, Editura Humanitas, București, 2000).
- Kunze, Thomas, *Nicolae Ceaușescu. Eine Biographie*, Berlin, 2000 (trad. rom. *Nicolae Ceaușescu. O biografie*, trad. de Al. Teodorescu, Editura Vremea, București, 2002).
- Levy, Robert, *Ana Pauker: the Rise and Fall of a Jewish Communist*, Berkeley, 2001 [ed. rom. *Gloria și decăderea Anei Pauker*, trad. de C. Pupeza și I. Gagea, Editura Polirom, Iași, 2002].
- Membrii CC al PCR, 1945-1989. Dicționar*, Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, București, 2004.
- Milza, Pierre; Bernstein, Serge, *Storia del fascismo. Da piazza San Sepolcro a piazzale Loreto*, trad. de M.G. Meriggi, Milano, 2004.
- Mioc, Marius, *Revoluția din Timișoara așa cum a fost*, Editura Brumar, Timișoara, 1997.
- Mioc, Marius, *Revoluția, fără mistere. Începutul revoluției române: cazul László Tőkés*,

- Editura Almanahul Banatului, Timișoara, 2002.
- Mioc, Marius, *Revoluția din 1989 și minciunile din Jurnalul Național. Mitul agențiilor străine. Mitul Securității atotputernice, care l-a dat jos pe Ceaușescu*, Editura Mironeasa, Timișoara, 2005.
- Murgescu, Bogdan, *Revoluția română din decembrie 1989. Istorie și memorie*, Editura Polirom, Iași, 2007.
- Neculau, Adrian (coord.), *Viața cotidiană în comunism*, Editura Polirom, Iași, 2004.
- Negrici, Eugen, *Literatura română sub comunism. Proza*, Editura Fundației Pro, București, 2003.
- Nichita, Alexandru, *Pacepa, între trădare și eroism*, Editura Teșu, București, 2004.
- Nicolaescu, Sergiu, *Lupta pentru putere. Decembrie '89*, Editura ALL, București, 2005.
- Olaru, Stejărel; Georg, Herbstritt (eds.), *Vademekum. Contemporary History. Romania*, Berlin, București, 2004.
- Olaru, Stejărel; Georg, Herbstritt, *Stasi și Securitatea*, trad. de V. Buta și M. Alecu, Editura Humanitas, București, 2005.
- Oprea, Marius, *Moștenitorii Securității*, Editura Humanitas, București, 2004.
- Oprea, Marius; Olaru, Stejărel, *Ziua care nu se uită. 15 noiembrie 1987, Brașov*, Editura Polirom, Iași, 2002 (trad. engl. *The Day We Won't Forget. 15 november 1987, Brașov*, Editura Polirom, Iași, 2003).
- Pacepa, Ion Mihai, *Moștenirea Kremlinului*, Editura Venus, București, 1993.
- Pacepa, Ion Mihai, *Cartea Neagră a Securității*, vol. I-III, Editura Ziua-Omega, București, 1999.
- Pauer, Jan, *Praga 1968. Vpád Varšavské smlouvy. Pozadí – plánování – provedení*, Praga, 2004.
- Păiușan, Cristina; Ion, Narcis Dorin; Retegan, Mihai, *Regimul comunist din România. O cronologie politică (1945-1989)*, Editura Tritonic, București, 2002.
- Pelin, Mihai, *Culisele spionajului românesc. DIE 1955-1980*, Editura Evenimentul Românesc, București, 1997.
- Pelin, Mihai, *Operațiunile „Melița” și „Eterul”*. Istoria Europei Libere prin documente de Securitate, Editura Compania, București, 1999.
- Pelin, Mihai, *Opisul emigrației politice. Destine în 1222 de fișe alcătuite pe baza dosarelor din arhivele Securității*, Editura Compania, București, 2002.
- Pelin, Mihai, *Un veac de spionaj, contraspionaj și poliție politică*, Editura Elion, București, 2003.
- Petcu, Ion, *Ceaușescu, un fanatic al puterii. Biografie neretușată*, Editura Românul, București, 1994.
- Portocală, Radu, *Autopsie du coup d'état roumain: au pays du mensonge triomphant*, Paris, 1990 (trad. rom. *România. Autopsia unei lovituri de stat – în țara în care a triumfat minciuna*, trad. de I. Cantacuzino, Edit. Continent – Agora, Timișoara, 1991).
- Răceanu, Mircea, *Cronologie comentată a relațiilor româno-americane. De la începutul cunoașterii reciproce până la prăbușirea regimului comunist în România*, Editura Silex, București, 2005.
- Retegan, Mihai, *1968 – Din primăvară până în toamnă. Schiță politică externă românească*, Editura RAO, București, 1998 (trad. engl. *In the Shadow of the Prague*

- Spring. *Romanian Foreign Policy and the Crisis in Czechoslovakia, 1968*, Iași – Oxford – Portland, 2000).
- Roszkowski, Wojciech, *Najnowsza historia Polski 1945-1980*, Varșovia, 2003.
- Roszkowski, Wojciech; Kofman, Jan (red.), *Słownik biograficzny Europy Środkowo-Wschodniej XX wieku*, Varșovia, 2004.
- Rotschild, Joseph, *Return to Diversity: A Political History of East Central Europe since World War II*, New York, 1993.
- Sava, Constantin; Monac, Constantin, *Adevăr despre decembrie 1989. Conspirație, diversiune, revoluție...*, Editura Forum, București, 1999.
- Săndulescu, Șerban, *Decembrie '89. Lovitura de stat a confiscat Revoluția Română*, ed. a II-a, Editura Omega Press, București, 1996.
- Scruton, Roger, *Słownik myśli politycznej*, trad. de T. Bieroń, Poznań, 2002.
- Siani-Davies, Peter, *The Romanian Revolution of December 1989*, Cornell University, 2005 (trad. rom. *Revoluția română din decembrie 1989*, Editura Humanitas, București, 2006).
- Sitariu, Mihaela, *Rezistența anticomunistă. Timișoara, 1956*, Editura Sophia, București, 1998.
- Sitariu, Mihaela, *Oaza de libertate. Timișoara, 30 octombrie 1956*, Editura Polirom, Iași, 2004.
- Solomovici, Teșu, *Un dosar incendiar: Pacea*, Editura Teșu, București, 2005.
- Stamatescu, M.; Grosescu, R.; Dobrinu, D.; Muraru, A.; Pleșa, L.; Andreescu, S., *O istorie a comunismului din România. Manual pentru liceu*, ediția a II-a revăzută, Editura Polirom, Iași, 2009.
- Staniszks, Jadwiga, *Ontologia socjalizmu*, Varșovia, 1989.
- Staniszks, Jadwiga, *Postkomunizm. Próba opisu*, Gdańsk, 2001.
- Stoenescu, Alex Mihai, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. 4 (I-II): „*Revoluția din decembrie 1989*” – o tragedie românească, Editura RAO, București, 2004-2005.
- Stoenescu, Alex Mihai, *Cronologia evenimentelor din decembrie 1989*, Editura RAO, București, 2009.
- Ștefănescu, Domnița, *Cinci ani din istoria României. O cronologie a evenimentelor. Decembrie 1989 – decembrie 1994*, Editura Mașina de Scris, București, 1995.
- Ștefănescu, Paul, *Istoria serviciilor secrete române*, Editura Aion, Oradea, 2001.
- Tănase, Stelian, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej, 1948-1965*, Editura Humanitas, București, 1998.
- Tănase, Stelian, *Miracolul revoluției*, Editura Humanitas, București, 1999.
- Tănase, Stelian, *Anatomia mistificării*, ed. a II-a revăzută și adăugită, Editura Humanitas, București, 2003.
- Tănase, Stelian, *Clienții lu' tanti Varvara. Istorii clandestine*, Editura Humanitas, București, 2005.
- Tănase, Stelian (coord.), *Dosarul Brucan. Documente ale Direcției a III-a Contraspionaj a Departamentului Securității Statului (1987-1989)*, Editura Polirom, Iași, 2008.
- Tejchman, Miroslav, *Nicolae Ceaușescu. Život a smrt jednoho diktátora*, Praga, 2003.
- Tismăneanu Vladimir: *Stalinism for All Seasons: A Political History of Romanian Communism*, University of California Press, 2003 [ed. rom. *Stalinism pentru*

- eternitate. *O istorie politică a comunismului românesc*, trad. de C. Petrescu, D. Petrescu, Editura Polirom, Iași, 2005].
- Tóké, Rudolf L., *Hungary's Negotiated Revolution. Economic Reform, Social Change and Political Succession, 1957-1990*, Cambridge, 1996.
- Troncotă, Cristian, *Duplicarii. O istorie a Serviciilor de Informații și Securitate ale regimului comunist din România*, Editura Elion, București, 2003.
- Troncotă, Cristian, *Torționarii. Istoria instituției Securității regimului comunist din România (1948-1964)*, Editura Elion, București, 2006.
- Van Meurs, Wim P., *The Bessarabian Question in Communist Historiography. Nationalist and Communist Politics and History-Writing*, New York, 1994.
- Verdery, Katherine, *National Ideology Under Socialism. Identity and Cultural Politics in Ceaușescu's Romania*, Berkeley, Los Angeles, Londra, 1995 [ed. rom. *Compromis și rezistență: cultura română sub Ceaușescu*, trad. de M. Antohi, S. Antohi, Editura Humanitas, București, 1994].
- Verdery, Katherine, *What Was Socialism and What Comes Next?*, Princeton, 1996 [ed. rom. *Socialismul – ce a fost și ce urmează*, trad. de M. Stroe și I. Codreanu, Institutul European, Iași, 2003].
- Vincze, Gábor, *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944-1989*, <http://vincze.adatbank.transindex.ro/index.php>.
- Vykoukal, Jiří; Litera, Bohuslav; Tejchman, Miroslav, *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praga, 2000.
- Willaume, Małgorzata, *Rumunia*, Varșovia, 2004.
- Yong, Liu, *Sino-Romanian Relations 1950's-1960's*, INST, București, 2006.
- Zacharias, Michał Jerzy, *Komunizm, federacja, nacjonalizmy. System władzy w Jugosławii 1943-1991. Powstanie – przekształcenia – rozkład*, Varșovia, 2004.
- Zarojanu, Tudor Călin, *Viața lui Corneliu Coposu: cu documente din arhiva fostei Securități*, ediția a II-a, revăzută și completată, Editura Mașina de Scris, București, 2005.
- Zoon, Cees, *Het laatste bal van de vampier. Roemenië en de erfenis van Ceaușescu*, Amsterdam, 1990.
- Zub, Alexandru; Solomon, Flavius (eds.), *Sovietization in Romania and Czechoslovakia. History, Analogies, Consequences*, Editura Polirom, Iași, 2003.

Articole

- „A fost evident că în România KGB-ul a organizat diversiuni împotriva fostului regim”, *România liberă*, 22 decembrie 2003.
- Alexe, Vladimir, „Anatomia unei crime politice: asasinarea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej”, *Dosare ultrasecrete*, nr. 17, 15 august 1998.
- Andronic, Roxana, „Gabriel Liiceanu: «Păunescu a făcut cât jumătate din Securitate»”, *Ziua*, 28 noiembrie 2003.
- Anisescu, Cristina, „Dinamica de structură și rol a rețelei informative în perioada 1948-1989”, în CNSAS, *Arhivele Securității*, vol. I, Editura Pro Historia, București,

2002.

- Axente, Laurențiu, „Schimbarea liderului PMR reflectată în *Scânteia* (martie 1965)”, *Analele Sighet*, nr. 9, 2001, pp. 267-271.
- Burakowski, Adam, „Criza turiștilor din 1979 – o lovitură dată economiei românești”, *Arhivele Totalitarismului*, nr. 3-4/2006, pp. 158-163.
- Burakowski, Adam, „Un eveniment important aproape necunoscut: Demonstrația studenților din București, 24 decembrie 1968”, *Arhivele Totalitarismului*, nr. 1-2/2006, pp. 238-247.
- Brucan, Silviu, „Am fost un complotist”, 22, anul XIII (634), nr. 18, 30 aprilie – 6 mai 2002 (trunchiat, acest interviu a fost publicat în Polonia de *Gazeta Wyborcza*, pe 19 decembrie 2002).
- Burcea, Mihai; Bumbăș, Mihail, „Casa Poporului – povestea adevărată”, *Evenimentul Zilei*, 15 iulie 2006.
- Ciorbea, Valentin, „De la decizia politică la inaugurare: Ceaușescu și Canalul Dunărea – Marea Neagră”, *Dosarele Istoriei*, nr. 4 (80), 2003, pp. 47-54.
- Conovici, Mariana, „Martie 1965 – Nicolae Ceaușescu, noul lider al comuniștilor români”, *Analele Sighet*, nr. 9, 2001, pp. 493-499.
- Deletant, Dennis, „Romania”, în Persak Krzysztof, Kamiński Łukasz (eds.), *A Handbook of the Communist Security Apparatus in East-Central Europe 1944-1989*, Varșovia, 2005, pp. 285-328.
- Deletant, Dennis; Ionescu, Mihail, „Romania and the Warsaw Pact 1955-1989”, *Cold War International History Project*, Working Paper #43, aprilie 2004.
- Flers, René de, „Socialism in One Family”, *Survey*, vol. 28, nr. 4 (iarna 1984).
- „Incidentul Pârvolescu» la Congresul al XII-lea al PCR”, *Dosarele Istoriei*, nr. 2 (114), 2006, pp. 20-22.
- Istrățescu, Elena, „Premise ale elaborării «tezelor din iulie». Revoluția culturală chineză în dezbaterile Ședinței Comitetului Executiv al CC al PCR – 25 iunie 1974”, *Analele Sighet*, nr. 9, 2001, pp. 835-855.
- Marčeva, Iliyana, *Change of the Guard. The Struggle for Power in Bulgaria 1953-1962, Part I. 1953-1956*, *Études balkaniques*, nr. 1, 2000, pp. 59-78.
- Marčeva, Iliyana, *Change of the Guard. The Struggle for Power in Bulgaria 1953-1962, Part II. 1957-1962*, *Études balkaniques*, nr. 2, 2000, pp. 37-57.
- Martin, Mircea, „Cultura română între comunism și naționalism (VII). A fost Noica un «guru al ceaușismului»?”, 22, anul XIV (692), 10-16 iunie 2003.
- Matolcsy, György, „Zadłużenie Węgier”, în Schmidt Maria, Tóth László, *Janusowe oblicze transformacji na Węgrzech 1990-1998*, Varșovia, 2001, pp. 214-241.
- Michelson, Paul; Michelson, J.T., „Amintiri despre «mini-revoluția» din România. 1971-1973”, *Analele Sighet*, nr. 9, 2001, pp. 863-870.
- Mutar, Adina, „Adevărul despre moartea lui Marin Preda”, *Ziarul*, 24 august 2004.
- Mutar, Adina, „Adevărul despre moartea generalului Ștefan Gușă”, *Ziarul*, 22 decembrie 2004.
- Mutar, Adina, „Preda, otrăvit de KGB”, *Ziarul*, 25 august 2004.
- Mutar, Adina, „Ultima noapte a lui Marin Preda”, *Ziarul*, 23 august 2004.
- Niculescu, Adrian, „O cronologie a societății civile în anii lui Ceaușescu”, *Analele Sighet 10: Anii 1973-1989. Cronica unui sfârșit de sistem*, pp. 151-160.

- Pech, Radek, „Rumunsko let sedmdesátých – od liberalismu k represii”, *Slovanský přehled*, 1990, 5.
- Pentelescu, Aurel, „Confiscarea de către Partidul Comunist de guvernământ a atributelor statului român în anii 1973-1989”, *Analele Sighet 10: Anii 1973-1989. Cronica unui sfârșit de sistem*, pp. 790-807.
- Pleșa, Liviu, „Crearea Consiliului Politic al Ministerului de Interne (1977-1978)”, *Arhivele Securității*, nr. 1, pp. 51-60.
- Preda, Gavriil, „Reacția oficialităților românești la «Planul Valev»”, *Analele Sighet 9: Anii 1961-1972. Țările Europei de Est, între speranțele reformei și realitatea stagnării*, 2001, pp. 500-510.
- „Preliminarii la marea competiție națională Daciada 1971-1976”, *Arhivele Totalitarismului*, nr. 3-4/2002, pp. 77-84.
- Retegan, Mihai, *România și doctrina „Sinatra”. București și evoluțiile poloneze din vara anului 1989*, referat la conferința: Case Studies of the Cold War International Seminar, București, 17-22 aprilie 2001.
- „Rewolucja w posępnym baraku”, *Gazeta Wyborcza*, 01.12.2004.
- Simina, Anca, „Omul lui Becali și-a asumat relația cu Securitatea”, *Evenimentul Zilei*, 1 noiembrie 2006.
- Spiridon, Cassian Maria, „Iași, 14 decembrie 1989, un început al revoluției române”, *Analele Sighet 10: Anii 1973-1989. Cronica unui sfârșit de sistem*, pp. 1005-1020.
- Stoica, Ionel, „Ceașescu urma să fie închis în peșteră”, *Evenimentul Zilei*, 27 martie 2004.
- Tănase, Stelian, „Pactul cu diavolul”, *Ziua*, 12 august 2006.
- Tejchman, Miroslav, „Rumunsko a «pražské jaro» 1968”, *Slovanský přehled*, 1998, 4.
- Velica, Ioan; Velica, Dragoș Ștefan, „Lupeni '77 – laboratorul puterii”, *Analele Sighet 10: Anii 1973-1989. Cronica unui sfârșit de sistem*, pp. 61-68.
- Vondrová, Jitka, „Praska wiosna a Moskwa”, în Kamiński Łukasz (ed.), *Wokół praskiej wiosny. Polska i Czechosłowacja w 1968 roku*, Varșovia, 2004, pp. 45-58.

Index¹

A

Abojmov, Ivan 366, 370
Accoce, Pierre 18, 78, 98, 125
Adjubei, Alexei 196
Aggrey, Rudolph Orison 264-265
Alecui, Mihai 13
Alexe, Vladimir 50, 56, 156, 293
Alexie, Ștefan 333-334
Almășan, Bujor 51, 230
Ancuța, Dimitrie 330, 335
Andreescu, Sorin 14
Andrei, Ștefan 117, 178, 180, 184, 207, 209, 215, 253, 255, 266, 269, 282, 284, 297, 302, 326, 328, 335, 375-376
Andrew, Christopher 98
Andropov, Iuri 10, 92, 285, 287, 299
Antal, Ápro 189
Antonescu, Ion 10, 36, 138, 178, 206-207, 256, 317, 380, 386
Apostol, Gheorghe 51, 53-54, 56-57, 63-69, 71, 73, 79, 81, 83-84, 87, 92, 101-102, 107-108, 123, 140, 166, 221, 342, 345, 393
Arachelian, Vartan 356
Ara-Kovács, Attyla 280
Arnăuțoiu, Toma 44
Atanasov, Gheorghe 192
Avram, Ioan 153

B

Banc, Iosif 255
Banu, Florian 38, 40, 47, 106
Barbu, Eugen 90, 131, 200, 216, 261, 367
Barnes, Harry 220, 264
Basov, A.V. 118, 121-123, 172
Băbălău, Constantin 225, 230
Bălan, Radu 359-361, 364, 367

Bărbulescu, Elena 251
Bărbulescu, Emil 251
Bărbulescu, Vasile 250-251, 331
Bărlădeanu, Alexandru 51, 54-55, 57-58, 62, 64-66, 69, 72-73, 83, 85, 88-89, 92-93, 114, 137-138, 141, 166, 177, 203, 283, 345-346
Bârlea, Ștefan 257
Betea, Lavinia 46, 51, 54-55, 57-58, 62-64, 66, 72, 83, 85, 87, 89, 92-93, 97-98, 112, 122, 137, 140-141, 159, 166, 175-177, 203, 283, 321, 346, 352
Bierut, Bolesław 187, 189
Bil'ak, Vasil 117
Biszkú, Béla 189, 193-195, 308
Blaga, Lucian 76, 130
Bobu, Emil 168, 184, 254-256, 294-295, 302, 326-327, 330, 339, 359, 363-365, 370-371, 373, 375, 385-386
Bobu, Maria 168
Bodiul, Ivan 207-208
Bodnarenko, Timofei (Pantiușa) 57
Bodnăraș Emil 36-37, 41-42, 50, 53, 55, 57, 59, 61, 63-69, 72-73, 84, 86-87, 99, 102, 117, 143, 151, 171, 178, 180, 203, 386
Bogdan, Corneliu 128
Bogza, Geo 348
Boia, Lucian 20-21, 250
Bombacci, Nicola 377
Borilă, Petre 65-66
Botez, Mihai 330, 341
Brașoveanu, Gheorghe 259
Brejnev, Leonid 10, 27, 48-49, 73, 80, 92, 116-117, 152, 187, 189, 194-195, 207-208, 285, 287, 329, 333
Brucan, Silviu 14, 51, 54, 64-65, 181, 188, 318-319, 335, 340-342, 345-347, 351, 372, 386
Brzeziński, Zbigniew 221
Bucur, Ion 335, 366, 370
Bullock, Allan 195
Bulucea, Vasile 290
Burakowska, Agnieszka 15, 31
Burakowska, Julia 15, 31
Burakowski, Adam 9-11, 131, 244, 278
Burakowski, Antoni 15, 31
Burebista 145, 231
Burtică, Cornel 65, 70, 164-166, 178, 181, 184-186, 209, 215-216, 230, 252-253, 255, 269, 282-284, 288, 302
Bush, George 10, 297-298, 311, 342, 347, 352-353

Buta, Viorel 13
Buzilă, Boris 334
Buzura, Augustin 260

C

Calafeteanu, Ion 97
Calciu-Dumitreasa, Gheorghe 259
Cană, Ionel 258-259
Caragiale, Ion Luca 379
Caraman, Mihai 98-99, 124
Carol al II-lea (regele României) 10, 250, 380
Carrington, lord 266
Carstens, Karl 266
Carter, Jimmy 10, 263
Cartianu, Grigore 14
Castro, Fidel 381
Cazacu, Virgil 252-253, 255, 283
Cătănuș, Dan 36, 41, 44, 46
Câmpeanu, Pavel 10, 21, 26-28, 34-35, 37, 53, 62-63, 70, 87, 105-107, 144
Ceaușescu, Elena 33, 53, 170-171, 173, 175, 179-180, 196, 204-205, 231, 249-252, 254-255, 257, 264, 269, 275, 279, 281, 286, 295, 302, 304, 316-318, 321, 324, 328, 330, 333, 342-343, 345, 352, 363-364, 368, 370-373, 375, 377-380, 386
Ceaușescu, Ilie 294-295, 303, 364
Ceaușescu, Ion 251
Ceaușescu, Mihaela M. 303
Ceaușescu, Nicu 234, 250, 284, 295, 321, 327, 330, 335-336, 375
Ceaușescu, Valentin 370
Ceaușescu, Zoia 370
Cernenko, Konstantin 10, 189, 297, 299, 326
Černík, Oldřich 117
Cervenkov, Vílco 187, 191-193
Cesereanu, Ruxandra 20, 224, 318
Chelaru, Rodica 65, 70, 165, 186, 284, 288
Chiper, Ioan 36, 92
Chirac, Jacques 209-210
Chișinevschi, Iosif 41-42, 61-62, 64, 189, 382
Chițac, Mihai 362, 366, 387
Cioară, Gheorghe 179, 205, 254-255
Ciobanu, Lina 335
Cioran, Emil 76, 217, 380-381
Cioroianu, Adrian 18, 20, 27, 170, 179, 252, 294, 302, 352
Císař, Čestmír 117

Codreanu, Corneliu Zelea 380
 Colarizi, Simona 377
 Coliu, Dumitru 34, 141
 Coman, Ion 205, 208, 294, 302, 356-357, 362-367, 387
 Coman, Teodor 235-236
 Comănesci, Nadia 231, 349
 Constantin, Nicolae 255, 282
 Constantinescu, Ion 335
 Constantinescu, Miron 41-42, 61-62, 64, 89, 141, 161, 175, 177, 183, 382
 Coposu, Corneliu 14, 380
 Cornea, Doina 295-296, 320, 341, 356
 Cornescu-Coren, Alexandru 97
 Courtney, Bruce J. 19, 42, 45, 47, 95-96, 114, 128, 150, 152, 162, 208-209, 263, 267, 273, 297, 303, 326
 Cristescu, Eugen 317
 Cristescu, Gheorghe 33
 Cristescu, Poliana 284, 295, 302, 327, 335
 Crișan, Gheorghe 18, 46, 50, 60, 62, 84, 99-101, 138, 141, 204, 235, 251, 274, 339, 369, 385-386, 389, 392, 395-396
 Curticeanu, Silviu 283, 302-303, 366, 370, 375-376, 388
 Czinege, Lajos 203, 269

D

Darewicz, Krzysztof 31
 Darski, Józef 21
 Dănescu, Alexandru 234-236
 Dăscălescu, Constantin 253, 255-256, 277, 281-282, 302, 304, 326, 354, 365, 367, 370, 375, 388
 Decă, Nicolae 373
 Dej Gheorghe Gheorghiu, *vezi* Gheorghiu-Dej Gheorghe
 Deletant, Dennis 10, 18-19, 33, 38, 40-44, 50, 52, 61, 67, 86, 104-105, 126, 129, 131, 167, 169, 205-207, 214-215, 223, 258, 262, 270, 293, 295, 318, 324, 344-346, 348-349, 352
 Demel, Janusz 32
 Deng, Xiaoping 80-81
 Dima, Romus 235-236
 Dimitrov, Gheorghe 107
 Dincă, Ion 168, 254, 282, 294, 302, 365, 370, 375, 388
 Dinescu, Mircea 262, 320, 344-345, 348, 372
 Dobre, Constantin (Costică) 225-226, 340
 Dobrescu, Emilian 273, 275, 283, 291, 328
 Dobrescu, Miu 295, 375

Dobrinu, Dorin 14, 39, 43, 46, 61
Dobrogeanu-Gherea, Constantin 32
Doicaru, Nicolae 167, 234, 236
Doinaș, Ștefan Augustin 348
Drăgan, Constantin 84, 183
Drăgănescu, Emil 178, 181, 244, 253, 255
Drăghici, Alexandru 24, 39, 41, 53-54, 56, 60-61, 63-68, 71-73, 78, 80, 83-85, 87-88, 99, 103-107, 115, 123, 140, 182, 188-190, 192, 205, 382, 389
Drăghici, Marta 53
Dubček, Alexander 108-109, 114, 116-120, 123, 125, 134
Dudek, Antoni 350
Duma, Aurel 121, 253
Dumitrescu, Sorin 279
Dușu, Alexandru 19, 172, 270

E

Ehrenburg, Ilia 196
Eliade, Mircea 76, 220, 296, 380-381
Eminescu, Mihai 130, 379-380
Engels, Friedrich 178
Evghenie, Tănase 88

F

Fazekas, János 223, 282, 293, 295
Fazekas, Ludovic 375
Féher, Lajos 195
Filipov, Gheorghe (Grișa) 192
Florescu, Eugen 292
Fock, Jenő 193, 195
Ford, Gerald 10, 208
Foriș, Ștefan 33, 35-36, 62, 72, 88, 107, 382, 384
Frolík, Josef 235
Funderburk, David B. 265, 297

G

Gabanyi, Anneli Ute 20, 81, 252, 281, 284, 292, 319
Gal, Ionel 88, 167-168, 331
Gaulle, Charles de 95, 99, 112-113, 128-129
Gavrilescu, Nicolae 334
Gâdea, Suzana 205, 255, 302, 375-376
Gârbă, Nicolae 235-236
Geambașu, Constantin 31

Genscher, Hans Dietrich 210, 266
 Georgescu, Emil 234
 Georgescu, Teohari 39-40, 61, 220, 382
 Georgescu, Vlad 34, 36, 44, 67, 85, 162, 219-221, 263, 271, 295, 305, 339
 Gheorghiu-Dej, Gheorghe 10-11, 23, 26, 30, 34-45, 49-52, 54-55, 57, 59-60, 62-65, 67,
 70, 83, 86, 90, 125, 183, 185, 191, 345
 Gheorghiu-Dej, Lica 64
 Gierek, Edward 166, 187-188, 306-307
 Giscard d'Estaing, Valéry 266
 Goga, Octavian 130
 Goma, Paul 144, 212-223, 225, 227-229, 258-260, 296, 305, 329, 381
 Gomoiu, Gheorghe 294
 Gomułka, Władysław 26, 40, 73, 111, 113, 116-117, 187, 189
 Gorbaciov, Mihail 10, 17, 31, 187, 189, 197, 287, 316-317, 322, 326, 329, 332-334, 337,
 341, 346, 350-353, 374, 377
 Gorbaciov, Raisa 333
 Goşu, Armand 31, 224, 226
 Gottwald, Klement 187, 189
 Govrin, Yosef 330, 337, 339
 Grala, Dariusz T. 306
 Gromîko, Andrei 92, 267, 299-300, 342
 Groseşcu, Raluca 14
 Grósz, Károly 193, 336, 344
 Groza, Petru 37-38, 70, 177, 191
 Guină, Nicolae 88
 Guşă, Ştefan 28, 362, 364-365, 367, 377, 389

H

Haekkerup, Per Christen 94
 Haig, Alexander 284
 Hájek, Jiří 116-117, 214
 Harriman, Averell 95
 Harrington, Joseph F. 19, 42, 45, 47, 95-96, 114, 128, 150, 162, 208-209, 263, 267, 272,
 297, 322, 326
 Havel, Václav 214
 Hârjău, Mihai 337
 Herbsrit, Georg 13, 19, 69, 132, 337
 Hertz, Aleksander 182-183
 Hitler, Adolf 182, 207, 312
 Hlihor, Constantin 42
 Hodgkin, T. 94-95
 Holostenko, Vitali 33

Homos̄tean, George 235-236, 279, 282, 335-336, 390
Honecker, Erich 187, 189, 195-196, 210, 300, 317, 327, 342, 378
Hoxha, Enver 67, 73, 175, 312
Hruřciov, Nikita 29, 40-42, 45, 49, 61, 86, 108, 187, 189-193, 196
Hu, Yaobang 300
Husák, Gustáv 187, 194, 317
Huszár, Tibor 189, 192, 194

I

Ierunca, Virgil 131
Iliescu, Ion 107, 109, 141, 155-156, 164, 183, 255, 293, 295, 318-320, 330-331, 333-334, 341-342, 346, 348-349, 351-352, 354, 372-374, 376-377, 381, 390
Ilinca, Alina 276
Ioanid, Radu 97, 126, 174, 216
Ion, Narcis Dorin 38, 43-45, 50, 81, 93, 95, 97-98, 100, 110, 112, 114, 116, 123, 128, 136-139, 145, 149, 152, 156, 160, 164, 172-173, 204, 207, 212, 218, 243, 266, 269, 273-274, 289, 300, 349, 354, 363
Ion, Nicolae M. 335
Ionescu, Ghiță 69
Ionescu, Eugen (corespondent de presă la Praga) 119, 381
Ionescu-Gură, Nicoleta 37, 77, 82, 177, 180, 184-186, 190, 255-256, 270, 295, 344, 352
Ionete, Constantin 19, 288, 321
Ioniță, Ion 14, 172, 198, 205, 282, 284, 293-295, 331, 335, 390
Iordachi, Constantin 39, 43, 61
Iugov, Anton 191

J

Jackson, Henry 208, 342
Jakeř, Miloř 336
Jaruzelski, Wojciech 166, 188, 278, 285-286, 308, 313,
Jela, Doina 18, 53, 234, 256, 283, 389, 395
Jianu, Ion 14
Jivkov, Todor 25, 49, 67, 73, 116-117, 166, 187-189, 191-192, 196, 287, 300, 312-313, 317, 351, 379
Jivkova, Ludmila 196
Johnson, Lyndon B. 10, 95
Joja, Athanase 130

K

Kádár, János 25-26, 73, 117, 187-190, 192-196, 270, 287, 309, 312, 343, 362, 378
Kádár, Mária 196
Kállai, Gyula 193

Kamiński, Bartłomiej 19, 23
Karmal, Babrak 267
Kemenici, Andrei 373
Kennedy, John Fitzgerald 47
Kerschbaumer, Maria-Therese 213
Kim Ir Sen 67, 340
Király, Károly 166, 198, 203, 223-224
Kirk, Roger 327
Kligman, Gail 20, 91
Klokoč, Ondrej 117
Köblös, Elek 33
Koffler, Remus 60
Kofman, Jan 15, 31, 357
Kohout, Pavel 214-215
Komócsin, Zoltan 194-195
Kosîghin, Alexei 92, 154, 172, 207
Kostov, Traicio 192
Kostyal, Ștefan 293-294
Kraigher, Serghei 310
Krenz, Egon 327
Kriegel, František 117
Kriucicov, Vladimir 334
Kukliński, Ryszard 235
Kulikov, Viktor 299
Kunze, Thomas 10, 18, 53, 56-58, 60-62, 71, 80, 82-83, 85, 140, 154, 181, 203, 218, 251, 255, 327
Kurka, Karel 117

L

Lázár, György 193
Lazarev, Artiom 206
Lăzărescu, Cezar 290
Lefter, Buru 88
Lenin, Vladimir Ilici 65, 69, 122, 175, 178, 188-189, 333, 341, 353
Leonowicz, Dorota 31
Levy, Robert 32, 35, 39-40, 87
Li, Xiannian (Li, Sien Nien) 300
Liiceanu, Gabriel 344, 348
Lilov, Alexander 166
Lin, Piao 153
Litera, Bohuslav 68, 312
Ljubičić, Nikola 72

Lovinescu, Monica 131, 218, 226, 280
Luca, László 57
Luca, Vasile 39-40, 61, 374
Lupu, Petre 256

M

Macovescu, George 166, 210, 253, 262
Macri, Emil 14, 225-226, 339, 360-362
Mahesh, Yogi (numit Maharishi) 278
Maitec, Ovidiu 279, 283
Malenkov, Gheorghi 61
Malița, Mircea 326, 328
Maluțan, Vasile 373
Manea, Norman 81, 261-262, 314, 327
Mannerheim, Carl Gustaf 112
Manoliu, Serugi 214
Mao, Zedong 153, 171, 211, 312
Marčeva, Iliyana 191
Marjai, Józef 244
Marosán, György 192-193
Marx, Karl 48, 76, 122, 178
Matei, Ilie 360
Matolcsy, György 308
Maurer, Ion Gheorghe 46, 51-55, 63-68, 71, 78, 81, 84-85, 92, 95-99, 102, 104, 106-107, 112, 114, 117, 120, 122, 142-143, 159, 166, 170-171, 175-177, 180-182, 184-185, 191-193, 203, 223, 321, 342, 346, 391
Mavru, Niculae 317
Mazilu, Dumitru 318, 349-350, 367
Mazowiecki, Tadeusz 350
Măgureanu, Virgil 356
Mănescu, Corneliu 46, 51, 92, 95-96, 98-99, 117, 122, 152, 165, 203, 253, 306, 346, 391
Mănescu, Manea 14, 102-103, 165, 176, 178, 180, 183-184, 193, 207, 210, 256-257, 288, 291, 295, 302, 304, 332, 363, 366, 371, 373, 376, 392
Mărgăritescu, Alexandru 281, 283
Medrea, Ion 88
Medvedev, Vadim 334, 345, 347, 351, 353
Melian, Alexandru 351-352
Mihai I (regele României) 38
Mikoian, Anastas 92
Milea, Vasile 318, 328, 361-362, 365-371, 375, 395
Milin, Miodrag 361
Militaru, Nicolae 293-296, 318, 342, 352, 372, 377

Mincu, Iulian 274
 Mioc, Marius 20, 318, 356-357
 Mitea, Constantin 117
 Mitrochin, Wasili 98
 Mitterrand, François 266
 Mladenov, Petăr 352, 362
 Mocanu, Marin Radu 259
 Moczar, Mieczysław 166
 Moghioroş, Alexandru 65-66
 Molotov, Viaceslav 24, 207
 Monac, Constantin 20
 Moţ, Petre 359-360, 364
 Münnich, Ferenc 189, 192-193
 Munteanu, Mircea 31, 153
 Muraru, Andrei 14
 Mureşan, Ana 375
 Murgulescu, Ilie 130
 Mussolini, Benito 182, 312, 314-315, 377
 Mutar, Adina 253

N

Nagy, Imre 42, 134, 189
 Najfeld, Joanna 15
 Năvodaru, Ana-Maria 213
 Năvodaru, Petre 213
 Neculau, Adrian 20, 92, 224
 Neculcioiu, Victor 127
 Negrîci, Eugen 90
 Negruţ, Clement 226
 Nemes, Dezső 193
 Nichita, Alexandru 55
 Nicolae, Nicolae M. 264
 Nicolescu, Miron 130
 Nicolschi, Alexandru (Grunberg Boris) 37
 Niculescu, Adrian 218, 261, 280, 297
 Niculescu-Mizil, Paul 69-70, 79-80, 92-93, 99, 102, 110, 116-117, 119-120, 122, 131, 165, 177, 183, 205, 255, 375, 392
 Nikonov, Serghei 37
 Nixon, Richard 10, 128-129, 150, 152-153, 173, 284
 Noël, Bernard 222-223, 228, 259
 Nógrádi, Sándor 189
 Noica, Constantin 76, 314-315, 381

Novotný, Antonín 73, 187, 189
Nyers, Rezső 194-195

O

Obradovici, Ion 117
Ochab, Edward 189
Ochoa, Arnaldo 351
Octavian, Tudor 348
Ogoranu, Ion Gavrilă 129
Olaru, Stejărel 11, 13, 15, 19, 31, 69, 132, 337-340
Olteanu, Constantin 19, 172, 235, 270, 282, 302, 328, 330, 356-357, 375
Onescu, Cornel 83, 85, 105, 167-168, 183
Oprea, Marius 19, 21, 31, 43, 61, 87-88, 106, 108, 126-127, 330, 339-340, 379
Oprea, Gheorghe 180, 184, 253, 255, 295, 375

P

Pacepa, Ion Mihai 10, 14, 19, 42, 49, 50, 55, 59-61, 64, 73, 101-102, 125, 133, 143, 198,
203, 212, 233-237, 264, 297, 337, 341-342
Pacoste, Cornel 330
Paczkowski, Andrzej 13, 15, 31, 111, 258, 270
Paleologu, Alexandru 344, 348
Pană, Gheorghe 141, 146, 254, 375
Papp, László 357-358
Paraschiv, Vasile 221-223, 227-228, 258-259, 320, 381
Paraschivescu, Miron Radu 131
Párdi, Imre 195
Patilineț, Vasile 14, 83, 85, 87-88, 105, 132, 164, 183, 190, 229-230, 255, 331, 393
Patočka, Jan 214
Pauer, Jan 115, 117, 119
Pauker, Ana 34-36, 39-40, 58-61, 64, 68-69, 73, 86, 137, 382
Pauker, Marcel 34-35
Paul al VI-lea, papa 112
Pavolini, Alessandro 385
Păiușan, Cristina 38, 43-45, 50, 81, 93, 95, 97-98, 100, 110, 112, 114, 116, 123, 128,
136-139, 145, 149, 152, 156, 160, 164, 172-173, 204, 207, 212, 218, 243, 266, 269,
273-274, 289, 300, 349, 354, 363
Pătrășcanu, Lucrețiu 36-38, 40, 59-60, 86-88, 99, 105-107, 164, 182-183, 190, 221, 380,
382, 389, 392
Pățan, Ion 165, 180, 184, 253, 255
Păunescu, Adrian 81, 131, 148, 204, 214, 261, 328, 369
Pârvulescu, Constantin 36, 110, 115, 198, 247, 251, 254-257, 294, 304-305, 312,
345-346, 381-382, 386

Pelin, Mihai 18-19, 99, 105, 131, 213, 234-235, 258, 330, 346, 349, 394, 397
 Petacci, Claretta 377
 Petcu, Ion 18, 56, 58-59, 72, 143, 153-154, 291
 Petre, Ion C. 335
 Petrescu, Anca 290
 Petrescu, Dan 356
 Petrescu, Dumitru 141-142
 Petrescu, Gheorghe 251, 335
 Pintilie, Gheorghe 37
 Pleșa, Liviu 14
 Pleșiță, Nicolae 117, 168, 218, 225, 233, 279, 330, 394
 Pleșu, Andrei 144, 279-280, 344, 348, 381
 Podgornîi, Nikolai 92
 Pol Pot 67
 Popa, Dimitrie 294
 Popa, Dumitru 132, 229-230, 254
 Popescu, Dumitru „Dumnezeu” 14, 55-56, 87, 133-135, 148, 156-158, 165, 177, 183-184, 205, 255, 261, 269, 281, 302, 327, 368, 375, 381, 383
 Popescu, Dumitru Radu 262
 Popescu-Puțuri, Ion 88
 Portocală, Radu 20, 328
 Porumbescu, Ciprian 232
 Postelnicu, Tudor 234-236, 253, 294-295, 302-303, 305, 317, 335-336, 339, 354, 360, 368, 370, 375, 394
 Pouget, Daniel 18, 78, 98, 125
 Pozsgay, Imre 334
 Preda, Marin 90, 100, 206-207, 260-261, 382
 Preoteasa, Petre 338
 Priboi, Ristea 279, 339
 Prutianu, Ștefan 356
 Pullai, Árpád 195
 Pungan, Vasile 282, 329

R

Radziwon, Bogusława 15
 Rákosi, Mátyás 187, 189-190
 Rangheț, Iosif 36, 386
 Răceanu, Grigore 44, 346
 Răceanu, Mircea 19, 152, 162, 173, 208-209, 211, 264, 276, 284, 288, 298, 326-327, 329, 332, 335, 341-342, 346-347
 Rădescu, Nicolae 37
 Rădoi, Gheorghe 51

Răduică, Grigore 87-89, 105, 183
 Rădulescu, Gheorghe 84-85, 255, 295
 Rădulescu, Ilie 255
 Răutu, Leonte 62, 66, 70, 102, 165, 108, 183, 281
 Reagan, Ronald 10, 284, 299, 311, 327, 329, 332, 342
 Reteagan, Mihai 13, 18, 38, 43-46, 50, 55, 81, 93, 95, 97-98, 100, 110-114, 116-119, 122-123, 128, 136-139, 145, 149, 151-152, 156, 160, 164, 172-173, 204, 207, 212, 218, 243, 266, 269, 273-274, 289, 300, 336, 349-350, 354, 363
 Ribbentrop, Joachim von 24, 207
 Rîjkov, Nikolai 353
 Roman, Petre 354
 Roman, Valter 34, 42
 Rosen, Moses 208, 261
 Roszkowski, Wojciech 15, 31, 160, 200, 357
 Runge, Eugen 98

S

Sartre, Jean Paul 27, 217, 381
 Sauvagnargues, Jean 210
 Sava, Constantin 20
 Sălăjan, Leontin 61, 84-85, 183, 394
 Sănătescu, Constantin 37
 Săndulescu, Șerban 20, 319, 353-354, 363
 Sârbu, Teodor 236-237, 297
 Schmidt, Helmut 265
 Schmidt, Maria 308
 Scruton, Roger 17
 Scurtu, Ioan 42
 Sfetcu, Paul 51
 Shultz, George 329, 331
 Siani-Davies, Peter 10, 363
 Šik, Ota 121-122
 Simon, William 209
 Sitariu, Mihaela 41
 Solomon, Flavius 46
 Sonnenfeldt, Helmut 203-204, 209
 Spiridon, Cassian Maria 355-356
 Spornic, Aneta 255, 279, 281-284, 302, 335
 Stalin, Iosif 10, 27-29, 35, 40, 60, 79, 89, 144, 182, 184, 186-189, 195-196, 312, 390
 Stamatescu, Mihai 14
 Staniszkis, Jadwiga 15, 28-31, 376
 Stănculescu, Victor Atanasie 28, 317, 362, 364, 366, 370-373, 375, 377, 395

Stănescu, Ion 88, 105, 141, 168, 230, 253, 328, 395
Steinhardt, Nicolae (Nicu) 14, 43-44
Stewart, Michael 128
Stoenescu, Alex Mihai 14, 20, 27, 49, 228, 293, 317, 323, 333, 337, 342, 345, 353-356, 365-367, 369
Stoian, Ion 244, 329, 375-376
Stoian, Nicolae 278-279
Stoica, Adrian 335
Stoica, Chivu 51-53, 55-57, 61-68, 71, 79, 81, 84-85, 87, 92, 99, 101-102, 104, 141, 202-203, 395
Stoica, Gheorghe 88, 117, 154, 177, 180, 191
Stork, Coen 347
Svoboda, Ludvík 72, 117-118, 122, 194
Szlachcic, Franciszek 166
Szöcs, Géza 288
Szymański, Łukasz 22

Ş

Şelepin, Alexander 92
Şelest, Piotr 117
Şevardnadze, Eduard 330
Şora, Mihai 279, 348
Ştefan cel Mare 145
Ştefanov, Boris 33, 49-50
Ştefanski-Gorun, Alexandru 33
Ştefănescu, Domniţa 376
Ştefănescu, Paul 53, 87

T

Targalski, Jerzy 31
Tănase, Stelian 20, 34, 36, 38, 43, 45, 62, 76, 333, 344
Tănase, Virgil 214, 216
Tejchman, Miroslav 18, 60, 68, 116, 154, 312
Teodorescu, Filip 318, 361-362
Teoreanu, Ion 282
Tismăneanu, Vladimir 18, 318, 351
Tito, Josip Broz 28, 48, 73, 107, 114-115, 117, 121, 167, 187, 309, 312
Todorov, Stanko 191-192
Tőkés, László 280, 357-361
Tőkés, Rudolf L. 189, 192, 194, 308, 344
Toma, Ioan 355
Tóth, Károly 280

Tóth, László 308
Totu, Ioan 329-330, 342, 375
Trofin, Virgil 14, 84, 107, 117, 132, 146-147, 177, 183, 273, 275, 283, 297, 302, 305, 396
Troncotă, Cristian 19, 50, 105, 126, 156, 242, 317
Tucă, Marius 355
Tudor, Alina 41, 44
Tudor, Corneliu Vadim 144, 261, 297

Ț

Țankov, Gheorghe 191-192
Țepeneag, Dumitru 131, 214-215
Țepeș, Vlad 379

U

Uglar, Iosif 263
Újvárossy, Ernő 358
Ulbricht, Walter 73, 116-117, 187, 195
Ungureanu, Alexandru 222
Ursu, Gheorghe 295-297, 305

V

Valev 49
van Meurs, Wim P. 48-49, 206-208
Vanik, Charles 208, 352
Vasiliu, Teodor 88
Văduva, Ilie 328-330
Vălenaș, Liviu 319
Vela, Andrei 117
Velica, Dragoș Ștefan 224
Velica, Ioan 224
Verdery, Katherine 23, 26
Verdeț, Ilie 79-80, 102, 183, 223, 225, 230, 246, 253-255, 257, 266-269, 281, 283, 295, 302, 304, 328, 352, 364, 370, 372, 393, 396
Vessey, John 326
Videnie, Nicolae 31
Vincze, Gábor 223, 280
Vîșinski, Andrei 37
Vlad, Iulian 28, 317, 335-336, 345, 361-362, 368, 370, 374-375, 397
Vlasák, František 121
Vlase, Vasile Toma 256
Voiculescu, Gelu Voican 373

Voitovici, Monica 31
Vykoukal, Jiří 68, 312

W

Wagner, Richard 124
Whitehead, John 342
Willaume, Małgorzata 21
Wilson, Harold 209

Y

Yong, Liu 46, 81

Z

Zacharias, Michał Jerzy 123, 309
Zamfir, Gheorghe 279
Zhao, Ziyang 330
Zhou, EnLai 121, 153
Zilber, Herbert (Belu) 38, 380
Zub, Alexandru 46

[1.](#) *Trimiterile la pagini fac referire la ediția tipărită a cărții.*

Ilustrații

28 martie 1974 – Nicolae Ceaușescu primește titlul de Președinte al Republicii Socialiste România
(foto © MNIR)

Ceaușescu și alți conducători, portret în ulei. Lucrare dăruită lui Nicolae Ceaușescu de Ministerul Afacerilor Interne. Apoteoza dictatorului alături de vechii conducători era un motiv care se repeta foarte des (foto © MNIR)

Ceaușescu, „primul pionier al țării”. PCR punea accentul pe educarea în spirit comunist încă de la vârsta cea mai fragedă (foto © MNIR)

Compoziție din ceramică cu Nicolae și Elena Ceaușescu. Cadou din partea comitetului municipal PCR din Cluj (foto © MNIR)

Bustul din gips al lui Nicolae Ceaușescu (foto © MNIR)

Bustul lui Nicolae Ceaușescu. Cadou al Secției de Propagandă și Presă a CC al PCR (foto © MNIR)

Coloană primită de soții Ceaușescu cu ocazia zilei de naștere, ianuarie 1988 (foto © MNIR)

Cadou la aniversarea Elenei Ceaușescu din partea colonelului Gheorghe Ioniță, ianuarie 1989 (foto © MNIR)

Coloană de lemn cu scene reprezentând activitatea lui Nicolae Ceaușescu (foto © MNIR)

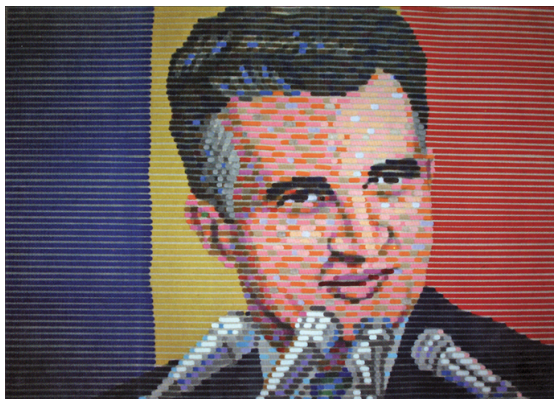
Copilărie fericită, tablou în ulei
(foto © MNIR)

Serviciu din cristal dăruit lui Nicolae Ceaușescu de Edward Gierek în 1976 (foto © MNIR)

Bustul Elenei Ceaușescu. Cadou din partea Secției de Propagandă și Presă a CC al PCR (foto © MNIR)

Nicolae Ceaușescu la tribună, tablou în ulei (foto © MNIR)

Din stejar, stejar ră sare, compoziție din lemn

22 decembrie 1989, ora 12.06 – acest moment este considerat sfârșitul simbolic al comunismului în România. Nicolae și Elena Ceaușescu fug cu elicopterul. Pilotul Vasile Maluțan i-a mai luat la bord și pe „cei mai credincioși dintre credincioși”: Emil Bobu și Manea Mănescu. Elicopterul era vizibil supraîncărcat. Inițial fugarii s-au dus la Snagov, după care cuplul dictatorial însoțit doar de Maluțan a mers mai departe cu elicopterul. Pilotul i-a lăsat pe soții Ceaușescu undeva pe drumul dintre București și Târgoviște, în apropiere de Găești. Luaseră cu ei un pachet cu dolari, care însă nu i-au salvat de la o moarte tragică (foto © MNIR)

Mormântul inițial al lui Nicolae Ceaușescu în cimitirul Ghencea din Capitală. El a devenit locul de pelerinaj al unor turiști și al câtorva adepți fanatici ai dictatorului, care sunt însă din ce în ce mai puțini (foto Tomasz Kluz)

Mormântul inițial al Elenei Ceaușescu. Se găsea tot în cimitirul Ghencea, dar ceva mai departe de al lui Nicolae (foto Tomasz Kluz)

Noul mormânt al soților Ceaușescu din cimitirul Ghencea. Cei doi au fost depuși aici după ce au fost deshumați în 2010 (foto Tomasz Kluz)

